УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ

Вінницький національний аграрний університет
ВНАУ

Журнал студентських наукових праць

№ 3, 2021

Журнал студентських наукових праць
«УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ»
№ 3, 2021

Заснований у 2021 році у Вінницькому національному аграрному університеті під назвою «Управління, адміністрування та право: проблеми, тенденції, досягнення» на засіданні Вченої ради університету

Засновник:
Вінницький національний аграрний університет

Редакційна колегія:
Головний редактор доктор економічних наук, доцент **Лутковська С.М.**
Заступники головного редактора:
доктор економічних наук, професор **Здирко Н.Г.;**
кандидат економічних наук, доцент **Пронько Л.М.;**
кандидат економічних наук, доцент **Брояка А.А.**
Члени редакційної колегії:
доктор юридичних наук, доцент **Опольська Н.М.;**
доктор економічних наук, доцент **Польова О.Л.;**
доктор економічних наук, доцент **Підвальна О.Г.;**
доктор економічних наук, професор **Коляденко С.В.;**
доктор педагогічних наук, доцент **Кравець Р.А.;**
кандидат економічних наук, доцент **Березюк С.В.;**
кандидат економічних наук, доцент **Мазур К.В.;**
кандидат економічних наук, доцент **Мулик Т.О.;**
кандидат економічних наук, доцент **Ставська Ю.В.;**
студентка ІІІ курсу факультету економіки та підприємництва **Федорова К.О.;**
студентка ІІІ курсу факультету обліку та аудиту **Козлан А.Д.;**
студентка ІІІ курсу факультету менеджменту та права **Петрівська О.П.**

Адреса редакції: **21008, Вінниця, вул. Сонячна, 3, тел. 0432-46-50-17**
Сайт журналу: **https://vsau.org/pro-universitet/strukturni-pidrozdili/mizhnarodna-diyalnist,** електронна адреса: **uap_vnau@ukr.net**

©Вінницький національний аграрний університет, 2021

Journal of Student Research Papers
«MANAGEMENT, ADMINISTRATION AND LAW: PROBLEMS, TRENDS, ACHIEVEMENTS»
№ 3, 2021

Founded in 2021 at Vinnytsia National Agrarian University under the title "Management, Administration and Law: Problems, Trends, Achievements" at a meeting of the Academic Council of the University

Founder:
Vinnytsia National Agrarian University

Editorial board:
Editor-in-Chief Doctor of Economics, Associate Professor Lutkovska S.
Deputy Editors-in-Chief:
Doctor of Economics Sciences, Professor **Zdyrko N.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Pronko L.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Broyaka A.;**
Members of the Editorial Board:
Doctor of Laws Sciences, Associate Professor **Opolska N.;**
Doctor of Economics Sciences, Associate Professor **Polova O.;**
Doctor of Economics Sciences, Associate Professor **Pidvalna O.;**
Doctor of Economics Sciences, Professor **Kolyadenko S.;**
Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor **Kravets R.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Berezyuk S.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Mazur K.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Mulyk T.;**
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor **Stavska Yu.;**
third-year student of the Faculty of Economics and Entrepreneurship **Fedorova K.;**
third-year student of the Faculty of Accounting and Auditing **Kozlan A.;**
third-year student of the Faculty of Management and Law **Petrivska O.**

Address of the Editorial Office: **3 Soniachna St. Vinnytsia, 21008, tel. 0432-46-50-17**
Web site of the Journal: **https://vsau.org/pro-universitet/strukturni-pidrozdili/mizhnarodna-diyalnist,** e-mail: **uap_vnau@ukr.net**

© Vinnytsia National Agrarian University, 2021

Журнал студентських наукових праць
«УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ»
До друку приймаються статті за спеціальностями:
051, 071, 072, 073, 075, 076, 081, 122, 241, 242, 281

Журнал «УПРАВЛІННЯ, АДМІНІСТРУВАННЯ ТА ПРАВО: ПРОБЛЕМИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ДОСЯГНЕННЯ»
рекомендований для публікації студентських наукових праць

Матеріали друкуються українською та англійською мовами.

Номер схвалено і рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Вінницького національного аграрного університету,
протокол № 4 від 29 жовтня 2021 року.

Усі права застережені. Тексти статей, таблиці, графічний матеріал, формули захищені законом про авторські права. Передрук і переклад статей дозволяється за згодою авторів. Відповідальність за зміст публікацій і достовірність наведених в них даних та іншої інформації несуть автори статей та їх наукові керівники. Висловлені у надрукованих статтях думки можуть не співпадати з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

Підписано до друку 22 листопада 2021 року
Формат 60х84/8.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. Друк. арк. 25,4. Тираж 94. Зам. № 18

Віддруковано у
ТОВ «Едельвейс» (м. Вінниця, вул. 600-річчя, 17)

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5009 від 10.11.2015

Journal of Student Research Papers
«MANAGEMENT, ADMINISTRATION AND LAW: PROBLEMS, TRENDS, ACHIEVEMENTS»
Articles by specialties are accepted for publication:
051, 071, 072, 073, 075, 076, 081, 122, 241, 242, 281

Journal «MANAGEMENT, ADMINISTRATION AND LAW: PROBLEMS, TRENDS, ACHIEVEMENTS»
recommended for publication of student research papers

Materials are published in Ukrainian and English.

The issue was approved and recommended for publication by the decision of the Academic Council of Vinnytsia National Agrarian University,
Minutes No 4 dated October 29, 2021.

All rights reserved. Texts of articles, tables, graphic material, formulas are protected by copyright law. Reprinting and translation of articles is permitted with the consent of the authors. The authors of articles and their supervisors are responsible for the content of publications and the accuracy of the data and other information provided in them. Opinions expressed in published articles may not coincide with the point of view of the editorial board and do not impose any obligations on it.

Signed for printing on November 22, 2021
Format 60x84/8.
Offset paper. Offset printing.
Mind. Printing. Ark. 25,4. Circulation 94. Deputy. No 18

Printed at
LLC «Edelweiss» (Vinnytsia, 17, 600th Anniversary Street)

Certificate of entry into the State Register of Publishers, Manufacturers and Distributors of Publishing Products DK No 5009 dated 10/11/2015

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

А.В. ВОЛКОВІНСЬКА. Методологічні аспекти проведення інвентаризації та відображення її результатів в обліку 10

І.О. ГУМЕНЧУК. Управління витратами на персонал в умовах пандемії 17

І.Т. ЗАБРОДСЬКИЙ. Методологічні підходи до формування фінансової звітності за МСФЗ 22

О.В. КОСТЕЛЬНЮК. Організація обліку малоцінних необоротних матеріальних активів на підприємстві 28

Ю.Р. КУЧУРІКОВА. Ринок землі в Україні: проблеми та перспективи 33

І.В. МАКАРЧУК. Екологічний податок: сутність та особливості 38

В.В. МАКСИМЕНКО. Сутність інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами 44

М.В. МАТВІЄНКО. Корпоративна соціальна відповідальність в аграрногому секторі України: обліковий аспект 52

А.А. МОМОТЮК. Роль та значення облікового забезпечення в процесі управління запасами підприємства 61

Я.Ю. ОЛІЙНИК. Земля в системі обліку сільськогосподарських виробників 67

Б.М. ПИВОВАР. Оренда та продаж земельних ділянок в Україні 72

К.О. ЧМІЛЬ. Податок на додану вартість для сільськогосподарських товаровиробників: проблеми та перспективи 78

Н.В. ШАРГАЛО. Запровадження ринку землі: перші результати для фермерів 83

НАПРЯМ 2. ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

К.І. БІЛОУС. Сучасні тенденції і проблеми ринку страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних асобів та шляхи ї вирішення 88

А.В. БОДНАР. Ринок страхових послуг в Україні : тенденції та перспективи розвитку 96

В.А. ВЕЛИЧКО. Екологічне маркування як інструмент державного управління в Україні 104

В.М. КРИВЕНКО. Кредитно-інвестиційний потенціал розвитку банківської системи 110

В.Ю. ЛІСОВСЬКА. Стан, проблеми та перспективи кредитування в Україні 115

О.О. ЛІЧМАН. Основні детермінанти банківського кредитування малаго та середнього бізнесу в сучасних умовах 122
М.В. МАТВІЄНКО. Платіжні системи в умовах діджиталізації 130
М.В. МУЛИК. Медичне страхування в умовах пандемії «COVID-19»: виклики сьогодення 137
О.О. ОЛІЙНИК. Ринок цінних паперів в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку 142
А.О. ПЕРХАЛЬСЬКА. Проблема безробіття в Україні: причини та шляхи вирішення 147
І.А. САВИЧ. Процес формування доходів місцевих бюджетів 154
К.О. ФЕДОРОВА. Інфляція в Україні та її особливості 159
НАПРЯМ 3. ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ
М.В. БЕЗДЕНЬ. Платіжні інструменти та їх вплив на розвиток підприємництва 166
М.Ю. БІЛА. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємства в Україні 172
Ю.В. БРАТЕРСЬКА. Конкурентоспроможність продукції АПК на ринках продовольства 178
А.О. ГАЙДЕНКО. Проблема забруднення вод світового океану та шляхи її вирішення 185
А.В. КОБЗАР. Майнінг ферми, ферми на HDD ТА SSD накопичувачах 191
Я.К. ЛЕВЧУК. Переваги та перспективи технології BLOCKCHAIN в Європейському Союзі 196
В.І. ЛУЧКОВСЬКИЙ. Системи прийняття рішень для оцінки банкрутства підприємства 202
В.І. МИКИЧУР. Тіньова економіка як завада ведення соціально відповідального бізнесу 207
Т.І. ТЕЙШАНУ. Аналіз фінансово-економічних показників діяльності підприємства 212
В.А. ТИМОЩУК. Зміна попиту на продукцію аграрного виробництва під впливом COVID-19 218
М.А. ШЕВЧУК. Теоретичні підходи до матеріально-технічного забезпечення підприємства 223
НАПРЯМ 4. ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ТА СФЕРИ ПОСЛУГ НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
Yu.V. ALESKEROVA. Insurance and Tourism 228
М.Р. ГАЙДУЧОК. Впровадження сучасних цифрових технологій в сільськогосподарському виробництві 232
Л.Р. ЗЕЛЕНА. Економічна ефективність впровадження інноваційних технологій у сфері гостинності 238

А.О. КРАВЧУК. Економіко-екологічні аспекти розвитку транспортно-логістичної системи поводження з відходами 243
Д.М. ЛЕНЧУК. Управління як інструмент підвищення ефективності функціонування підприємств сфери харчування 247
І.В. МУСІЄВСЬКИЙ. Економічні аспекти сучасних трендів логістики на підприємствах в умовах глобалізації 250
А.М. НАЩУБСЬКА. Особливості управління підприємствами сфери обслуговування 256
Т.І. РЯБОКОНЬ. Перспективи впровадження сучасних інноваційних концепцій для готельних комплексів 263
С.А. ХИТРИК. Спелеотерапія як форма лікувально-оздоровчого туризму 268
О.Р. ШУТА. Тенденції розвитку індустрії гостинності 273
Н.І. ЯВОРСЬКА. Економіка і організація інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства 279
НАПРЯМ 5. СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ. АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА.
О.А. БРАТКОВСЬКИЙ. Система управління маркетинговою діяльністю підприємств 287
В.О. ВАСЮРА. Ринок праці та особливості його регулювання в Україні 293
М.С. ГАРБАР. Нанотехнології як інструмент формування конкурентних переваг аграрної галузі України 297
М.М. ГЕЛЕТА. Організаційно-економічний механіз управління конкурентоспроможністю підприємства 303
О.А. ЗАСТАВНЮК. Розвиток органічного виробництва в сільському господарстві України 308
А.В. КОВАЛЬ. Статус, склад та структура національного антикорупційного бюро України 316
В.В. МАСНЮК. Маркетингове дослідження внутрішнього та зовнішнього середовища аграрного підприємства 324
К.О. ПЕТРОВИЧ. Проблематика процесу контролю та перевірки декларацій в Україні та можливі шляхи їх вирішення 332
А.В. ПРИСТУПА. Оцінка стану розвитку зовнішньоекономічної діяльності України 337
Е.В. ФЕДИШЕНА. Сучасний стан та причини безробіття в Україні 342
О.П. ЦИЦКУН. Інструменти управління та їх вплив на суб’єкти земельних відносин 346
НАПРЯМ 6. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ
Д.О. ВЛАДИЖЕНСЬКИЙ, І.В. ДОЛЯН. Адміністративна відповідальність за порушення інформаційних прав людини 351

Н.В. ГАЙДАМАКА. Державно-правова думка в період Київської Русі 357
Л.В. ГОРОБЕЦЬ, Н.С. ЗАКОРЧЕНА. Особливості кримінальної та адміністративної відповідальності особи в умовах пандемії 363
І.Ю. ГУШЕВАТА. Укладення та розірвання шлюбу в Стародавньому Римі 368
С.С. ІВАШКОВСЬКА. Вплив буддизму на розвиток державно-правової думки у Стародавньому Китаї 379
В.М. КІЗЛИК. Роль громадського контролю у формуванні демократичної держави 385
Д.А. НОГА. Інститут громадянства в Стародавньому Римі 389
Б.Ю. ПИПЕНКО. Вчення Конфуція як керівництво по управлінню державою у Стародавньому Китаї 394
А.П. ПРИТИКА. Політико-правові ідеї доби реформації 398
А.І. СОЛОМОН. Правове регулювання ринку землі сільськогосподарського призначення 406
І.В. ТКАЧ. Правовий механізм запобігання та протидії корупції в Україні 411
А.Ю. ШКРАБІЙ. Конституційні конфлікти: теоретичний аналіз у контексті сучасного українського конституціаналізму 417

НАПРЯМ 1 ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА КОНТРОЛЬ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анастасія ВОЛКОВІНСЬКА*
студентка 4-го курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОВЕДЕННЯ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ В ОБЛІКУ

Анотація. *У статті розглянуто методологічні аспекти організації та проведення інвентаризаційної роботи на підприємстві, економічне поняття «інвентаризація», трактування його різними вітчизняними та зарубіжними науковцями. Досліджено зміни нормативно-правового забезпечення проведення інвентаризації та визначено шляхи адаптації облікової системи підприємства до відповідних змін. Висвітлено порядок відображення результатів інвентаризації в обліку та фінансовій звітності.*

Annotation*. The article considers the methodological aspects of the organization and conduct of inventory work at the enterprise, the economic concept of "inventory", its interpretation by various domestic and foreign scientists. Changes of normative-legal maintenance of carrying out inventory are investigated and ways of adaptation of the accounting system of the enterprise to the corresponding changes are defined. The order of reflection of inventory results in accounting and financial reporting is covered.*

Вступ. Важливою теоретичною і практичною проблемою сучасного бухгалтерського обліку є забезпечення достовірності показників обліку і фінансової звітності. Одним із засобів такого забезпечення виступає інвентаризація як елемент методу бухгалтерського обліку. Проте в процесі господарської діяльності, навіть при найретельнішому веденні обліку іноді

* Науковий керівник: асистент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Машевська А.А.

виникають невідповідності його даних фактичній наявності активів та зобов'язань підприємства. Причин такої невідповідності може бути декілька, це: помилки, допущені як при заповненні первинних документів, так і при веденні самого обліку; халатність або намір самих матеріально відповідальних осіб або інших облікових працівників; допущення різного роду помилок при відвантаж енні та отриманні запасів; неможливість відстеження, коли і в якому обсязі зменшиться кількість і погіршиться якість тих чи інших товарно-матеріальних цінностей внаслідок природного убутку, псування або взагалі крадіжки.

Особливо суттєвої ролі остання набуває при переході на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами, оскільки такий процес потребує суцільної інвентаризації, додаткових обліково-аналітичних процедур, які не були притаманні традиційному уявленню про інвентаризацію в українській обліковій практиці. Посилення вимог до неї як способу контролю за точністю даних, які генеруються у бухгалтерському обліку і відображаються у формах фінансової звітності, обумовило актуальність статті.

Виклад основного матеріалу. Дослідження теоретичних та практичних засад інвентаризації знайшли висвітлення у наукових працях багатьох вчених, серед яких В. Пархоменко, С. Олійник, В.В. Чудовець, Р.А. Сагайдак, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Бородіна, В.С. Лень, Н.М. Малюга, В. Нагорний, В.М. Пархоменко, В.В. Гливенко та інші.

Особливості проведення інвентаризації для цілей складання за міжнародними стандартами фінансової звітності досліджувала О.В. Харламова [12]. В. Пархоменко [9] відмічає особливості інвентаризації окремих активів підприємства, С. Олійник [7] висвітлює сутність інвентаризації як елементу методу бухгалтерського обліку, її зміст, місце і роль у формуванні достовірних показників фінансової звітності, В.В. Чудовець [13] конкретизував перелік об'єктів інвентаризації на сільськогосподарських підприємствах як важливої передумови для створення ефективної методики її проведення.

В умовах ринкової економіки існує потреба всіх суб'єктів господарювання в отриманні прозорої, повної та правдивої інформації про фінансовий стан підприємства і результати його діяльності. Саме тому, надзвичайно важливим є забезпечення об'єктивності, достовірності та реальності показників бухгалтерського обліку та звітності. Проте, документування господарських операцій не можуть забезпечити повне відображення і реєстрацію всіх процесів та явищ, пов'язаних з рухом активів та зобов'язань.

Інвентаризація сьогодні – це не лише теоретичне підґрунтя бухгалтерського обліку і господарського контролю, алей організаційна форма, яка використовується для виявлення та оцінки фактичного стану майнової бази, підвищення ефективності використання ресурсів, контролю за роботою матеріально відповідальних осіб, а також виявлення між його фактичною наявністю і даними обліку, виявлення винних в цьому осіб.

При проведенні інвентаризації слід дотримуватися ряду принципів, що формують підґрунтя інвентаризаційної роботи. До загальних принципів проведення інвентаризації слід віднести принципи раптовості, всебічності,

повноти охоплення об'єктів, гласності, ефективності, оперативності, економічності, об'єктивності, точності, своєчасності, плановості, співставності, безперервності, доцільності. До спеціальних: обов'язковості виховного впливу, оцінки результатів, дотримання матеріальної відповідальності, юридичного значення результатів, попередження порушень, документального відображення. Принципи інвентаризації визначають порядок її організації і техніку здійснення, прийоми встановлення кількісної і якісної характеристики майна і його оцінку, місце інвентаризації в управлінському та обліковому процесах, а також в забезпеченні зберігання власності [5, с. 18].

Інтеграція України в Європейське співтовариство висуває нові вимоги до облікової інформації у зв'язку із складанням підприємствами звітності за Міжнародними стандартами фінансової звітності (МСФЗ). Дотримання вимоги про проведення інвентаризації перед складанням річної бухгалтерської звітності і своєчасне відображення в бухгалтерському обліку інвентаризаційних різниць є однією з підстав для винесення думки про достовірність бухгалтерської звітності господарюючого суб'єкта. У процесі реформування бухгалтерського обліку в межах Міжнародної програми стандартизації бухгалтерського обліку особливо гостро стоїть питання забезпечення правильної його організації та контролю, що отримують за допомогою інвентаризації. Стаття 10 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність» передбачає, що для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства повинні інвентаризувати активи й зобов'язання, перевіряти й документально підтверджувати їх наявність, стан і оцінку [11].

Нормативні документи, вітчизняні та зарубіжні вчені економісти, поняття інвентаризація трактують по різному (табл. 1).

Таблиця 1

Трактування поняття «інвентаризація» вітчизняними та зарубіжними вченими

Автор	Визначення поняття інвентаризація
1	2
Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні"№ 996- XIV від 16.07. 1999р.(ст.10 п.1) [4]	Для забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності, підприємства зобов'язані проводити інвентаризацію активів і зобов'язань, під час якої перевіряється і документально підтверджується їх наявність, стан і оцінка
Бутинець Ф.Ф. [1]	Інвентаризація – перевірка та оцінка фактичної наявності об'єктів контролю, яка здійснюється шляхом спостереження, вимірювання, реєстрації з подальшим порівнянням отриманих даних з обліковими показниками
Васюта – Беркут О.І. [2]	Інвентаризація – елемент методу бухгалтерського обліку, за допомогою якого забезпечується наявність облікових даних про засоби підприємства
Швець В.Г. [14]	Інвентаризація є способом спостереження наступної реєстрації господарських операцій, що не охоплюється в момент їх здійснення, це спосіб підтвердження правильності й достовірності бухгалтерського обліку та звітності

Продовження таблиці 1

1	2
Загожай В.Б., Базась М.Ф., Матюха М.М. [3]	Інвентаризація – це допоміжний спосіб первинного спостереження, сутність якого полягає у виявленні і документальному підтвердженні наявності, стану оцінки активів і зобов'язань для забезпечення достовірності показників бухгалтерського обліку та фінансової звітності підприємства
Лень В.С.,Гливенко В.В. [6]	Інвентаризація (від латинського inventarium - розпис, опис) – цінностей та коштів на підприємствах і контроль за достовірністю розрахунків щодо них

Джерело: розроблено автором за матеріалами [2, 3, 14, 6, 4,1]

Відповідно до п.7 розділу І Положення № 879 [10], інвентаризація обов'язково проводиться:

– перед складанням річної фінансової звітності;

– у разі передачі майна державного підприємства або бюджетної установи в оренду, приватизації майна державного підприємства, перетворення державного підприємства, передачі державного підприємства (його структурних підрозділів) або бюджетної установи до сфери управління іншого органу управління (на дату передачі), крім передачі в межах одного органу управління, в інших випадках, визначених законодавством;

– у разі зміни матеріально відповідальних осіб, а також у разі зміни керівника колективу (бригадира), вибуття з колективу (бригади) більше половини його членів або на вимогу хоча б одного члена колективу (бригади) при колективній (бригадній) матеріальній відповідальності;

– у разі встановлення фактів крадіжок або зловживань, псування цінностей;

– за судовим рішенням або на підставі належним чином оформленого документа органу, який відповідно до закону має право вимагати проведення такої інвентаризації;

– у разі техногенних аварій, пожежі чи стихійного лиха;

– у разі припинення підприємства;

– у разі переходу на складання фінансової звітності за міжнародними стандартами (на дату такого переходу);

– в інших випадках, передбачених законодавством.

Порядок організації та проведення інвентаризації залишився незмінним і умовно його можна поділити на такі етапи:

1. Підготовчий етап:

– створюється постійно діюча та робота інвентаризаційна комісія. Згідно з п.1 р. ІІ Положення № 879, до складу інвентаризаційних комісій включають не лише головного бухгалтера, а й представників аудиторської фірми, централізованої бухгалтерії та суб'єкта підприємницької діяльності – фізичної особи, яка веде бухгалтерський облік на підприємстві на договірних засадах;

– закінчення обробки всіх документів щодо руху матеріальних цінностей,

визначення залишків на день інвентаризації;

– інвентаризаційна комісія опломбовує підсобні приміщення та інші місця зберігання цінностей, що мають окремі входи та виходи;

– перевіряє справність усіх ваговимірювальних приладів, одержує останні на момент інвентаризації реєстри прибуткових і видаткових документів або звітів про рух товарно-матеріальних цінностей та інших активів і зобов'язань;

– голова інвентаризаційної комісії візує усі прибуткові та видаткові документи, що додаються до реєстрів (звітів) із зазначенням «До інвентаризації на (дата)»;

– матеріально відповідальні особи та особи, які мають кошти на придбання або доручення на одержання цінностей, дають розписки про те, що до початку інвентаризації всі прибуткові та видаткові документи на цінності здані в бухгалтерію, що всі цінності, які надійшли під їх відповідальність, оприбутковані, а ті, що вибули, списані на видаток.

2. Визначення фактичної наявності активів і зобов'язань:

– наявність активів при інвентаризації встановлюється шляхом обов'язкового підрахунку, зважування, обміру;

– акти обмірів і розрахунки додаються до інвентаризаційних описів, які протягом періоду інвентаризації зберігаються у закритому приміщенні, де вона проводиться.

3. Порівняльно-аналітична робота:

– при виявленні і підтвердженні помилок в інвентаризаційних описах проводиться їх виправлення;

– після закінчення інвентаризації можливе проведення контрольних перевірок найбільш суттєвих за вартістю активів та тих, що користуються підвищеним попитом;

– у разі виявлення значних розходжень між даними інвентаризаційного опису і даними контрольної перевірки призначається новий склад робочої інвентаризаційної комісії для проведення повторної інвентаризації.

4. Визначення підсумків інвентаризації та відображення її результатів в обліку і звітності. Для фіксування результатів інвентаризації Інструкцією № 69 були передбачені додатки: акт контрольної перевірки, книга реєстрації контрольних перевірок, відомість результатів інвентаризації

Результати інвентаризації на підставі затвердженого протоколу інвентаризаційної комісії відображаються у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності того звітного періоду, у якому закінчено інвентаризацію.

Після закінчення інвентаризації необхідно задокументувати і відобразити її результати в обліку. Звичайно, в ідеалі фактична наявність активів і зобов'язань повинна повністю відповідати даним бухгалтерського обліку. Проте так буває далеко не завжди.

Значно частіше в ході інвентаризації виникають розбіжності між обліковими та фактичними даними (так звані інвентаризаційні різниці). Такі розбіжності залежно від того, якої форми вони набувають, ділять на три категорії – лишки, нестачі або пересортиця.

Результати інвентаризації відображаються таким чином:

Таблиця 2

Відображення в обліку результатів інвентаризації необоротних активів

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	2	3
Необоротних активів:		
Відображено нестачу ОЗ (МНМА)		
Відображено нестачу МНМА за залишковою вартістю	976	10, 112
Відображено списання зносу	131, 132	10, 112
Нараховано податкові зобов'язання з ПДВ	976	641
Відображено на позабалансовому рахунку суму нестачі	072	-
Списано на винну особу суму нестачі	375	746
Списано з позабалансового рахунку суму нестачі	-	072
Утримано суму нестачі із зарплати винної особи за її заявою (чи внесено добровільно до каси (на поточний рахунок) підприємства	661 (301, 311)	375
Оприбутковано надлишки ОЗ, МНМА		
Оприбутковано об'єкт ОЗ, МНМА	10, 112	424

Джерело: сформовано на основі [8]

Таблиця 3

Відображення в обліку результатів інвентаризації в касі

Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1	2	3
Визнано дохід у сумі надлишку готівки (якщо в операційній касі - рахунок 301, якщо в головній - рахунок 303)	301, 303	719
Списано суму нестачі на матеріально відповідальну особу	375	301, 303
Утримано із заробітної плати касира суму нестачі	661	375
Внесено до каси суму нестачі	301, 303	375

Джерело: сформовано на основі [8]

Успішно проведена інвентаризація базується на основі таких чинників: правильне рішення власника щодо проведення інвентаризації; підбір кадрів, які здатні втілювати в життя рішення власника щодо об'єктивного проведення інвентаризації; контроль виконання, під яким розуміють постійний, груповий аналіз процесу і результатів роботи членів інвентаризаційних комісій. Це дії, які тісно пов'язані між собою [8, с. 117].

Змінами, внесеними Законом № 71 до Податкового кодексу, в новій редакції викладено розділ III цього Кодексу, яким передбачено, що об'єкт оподаткування податком на прибуток підлягає визначенню на підставі даних бухгалтерського обліку шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, визначеного у фінансовій звітності, на різниці, які збільшують або зменшують фінансовий результат до оподаткування, відповідно до положень такого розділу.

Податковий кодекс не регламентує окремого порядку визначення доходів і витрат, які враховуються для визначення об'єкта оподаткування податком на прибуток.

У зв'язку з цим результати інвентаризації відображаються в доходах і витратах суб'єкта господарювання згідно з правилами бухгалтерського обліку. При цьому фінансовий результат до оподаткування коригується на чітко визначені Податковим кодексом різниці.

Таким чином, інвентаризація є тим інструментом, який забезпечує достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Її не проведення є порушенням правил ведення бухгалтерського обліку і може призвести до накладення адміністративного штрафу. З огляду на завдання, які вирішує належним чином проведена і оформлена інвентаризація, її значення важко переоцінити [15].

Висновки. Отже, інвентаризація є тим інструментом, який визначає достовірність даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Як метод обліку і контролю, інвентаризація забезпечує дотримання таких принципів звітності, як достовірність та зрозумілість, і одержання повної та неупередженої інформації про наявність і стан активів та зобов'язань. Завдяки цьому фінансова звітність не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Наведені у примітках до фінансової звітності результати інвентаризації дозволяють зовнішнім користувачам отримати відповідну аналітичну інформацію. Тому проведення інвентаризації сприяє формуванню достовірної фінансової звітності, на основі якої користувачі приймають відповідні рішення. Подальше дослідження вбачається доречним спрямувати на відображення результатів інвентаризації у бухгалтерському та податковому обліку.

Список використаних джерел:

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. Житомир: ПП "Рута", 2009. 912 с.

2. Васюта-Беркут О.І. Теорія бухгалтерського обліку: навчальний посібник, 2001. 176 с.

3. Загожай В.Б., Базась М.Ф., Матюха М.М. Бухгалтерський облік у галузях економіки, 2005. 968с.

4. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/-996-14

5. Кузьмін Д.Л. Суб'єкти інвентаризації та порядок їх формування. *Бухгалтерія*. 2009. № 5. С. 17-19.

6. Лень В.С., Гливенко В.В. Бухгалтерський облік у галузях економіки. К: Знання-Прес, 2005. 492 с

7. Олійник Т. О. Інвентаризація запасів. *Бухгалтерія.* 2010. № 3. С. 116-119.

8. Положення про інвентаризацію активів та зобов'язань від 02.09.2014 №879. URL: http://zakon4.rada.gov.ua /laws/show/z1365-14

9. Харламова, О. В. Особливості інвентаризації для цілей складання МСФЗ-звітності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2015, № 11. С. 297-300.

10. Чудовець В.В. Проблеми визначення об'єктів інвентаризації на сільськогосподарських підприємствах. *Облік і фінанси АПК.* 2009. № 3. С. 111-115.

11. Швець В.Г. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. 2-ге вид., 2006. 525 с.

12. Шнурко А. М. Особливості проведення інвентаризації на підприємстві. 2014. URL:http://www.sworld.com.ua/konfer37/738.pdf

Ірина ГУМЕНЧУК*
магістр 1-го року навчання,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ НА ПЕРСОНАЛ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Анотація. *Криза загрожує підприємству не тільки фінансовими проблемами, але й втратою кваліфікованих кадрів, без яких стає неможливим її подолання. Тому одним із завдань підприємств є утримання ключових співробітників за рахунок формування антикризової мотиваційної політики управління персоналом. В статті розглянуто особливості функціонування підприємств в кризових умовах, проаналізовано легальні механізми, які мали уражені карантинними обмеженнями підприємства, щоб скоротити витрати на утримання персоналу під час тимчасового припинення роботи, що обумовило необхідність переосмислення системи мотивації персоналу підприємства, яка застосовувалася раніше, та використання нових принципів її побудови.*

Annotation. *The crisis threatens the company not only with financial problems, but also with the loss of qualified personnel, without which it becomes impossible to overcome. Therefore, one of the tasks of enterprises is to retain key employees through the formation of anti-crisis motivational policy of personnel management. The article considers the peculiarities of the operation of enterprises in crisis conditions, analyzes the legal mechanisms that were affected by quarantine restrictions of the enterprise to reduce staff costs during the temporary cessation of work, which necessitated rethinking the system of staff motivation, and the use of new principles its construction.*

Вступ. Кризові явища у світовій економіці, песимістичні прогнози щодо уповільнення її розвитку, катастрофічні наслідки пандемії та складної воєнно-політичної ситуації стали найважливішими викликами для підприємств України. В цих умовах невизначеності та нестабільності більшість підприємств вимушені переглядати стратегію управління витратами, і в тому числі витратами на

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Коваль О.В.

персонал. Як результат, діяльність з управління витратами на більшості підприємств зводиться до пошуку шляхів їх економії, а не оптимізації з метою забезпечення високого рівня конкурентоспроможності та ефективності діяльності. Відсутність цілісних комплексних підходів до вирішення проблемних питань щодо ефективності управління персоналом зумовлює нами вибір теми дослідження.

Необхідність виокремлення окремого напряму в управлінні витратами – управління витратами на працівників обґрунтовують в своїх дослідженнях Богушевский Н. В., Ванкевич Е. В., Гладкова О. А., Єсаулова І. А., Єфремов А. В., Забірова Л. М., Кібанов А. Я., Митрофанова Є. А., Прошкина Є. О., Шайхутдинова М. Н.

Дослідження існуючих підходів до аналізу витрат на персонал дозволило відзначити, що в сучасній економічній літературі немає чітко визначеної та науково обґрунтованої єдиної методики управління витратами на персонал, яку можна було б застосовувати на будь-якому підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Персонал підприємства є визначальним для діяльності підприємства видом ресурсу, від якого залежить використання всіх інших видів ресурсів і результати діяльності загалом. При визначенні ефективності управління персоналом основним критерієм повинен стати не критерій мінімізації витрат на персонал, націлений на поточні вигоди, а критерій прибутковості і віддачі витрат на персонал, що відповідає довгостроковій стратегії розвитку підприємства.

Система управління витратами на персонал являє собою взаємодію керуючої та керованої підсистем, що забезпечує оптимізацію витрат на персонал, на основі узгодження методичного, нормативно-правового, організаційного аспектів щодо вибору напрямків витрат на персонал, визначення їх величини і джерел відшкодування [1].

В процесі управління витратами на персонал надзвичайно важливим завданням є визначення ефективності. Вихідним моментом для планування всіх інших показників з праці на підприємстві в ринкових умовах господарювання є визначення допустимої величини витрат на персонал в одиниці вартості продукції. Для ринку не має великого значення ні кількість персоналу, ні розмір фонду заробітної плати, ні середній її розмір на підприємстві. Для забезпечення конкурентоспроможності головне – це зменшувати витрати на одиницю продукції. Тому найважливішим трудовим показником стає частка витрат па персонал у вартості продукції.

Особливого значення планування витрат на персонал набуває ще й тому, що з розвитком суспільства практично єдиним товаром, який буде неухильно дорожчати, стає робоча сила [2].

Пандемія коронавірусу, яка спіткала світ в 2020 році, суттєво вплинула на світову та українську економіку. Вимушене введення карантину з метою скорочення масштабів розповсюдження епідемії призвело до суттєвих трансформацій на ринку праці, який швидко відреагував на розвиток кризи та скорочення ділової активності в більшості видів економічної діяльності

починаючи з квітня 2020 р.

Сучасні економічні реалії пов'язані з поширенням епідемічної небезпеки, змусили підприємства в екстреному порядку змінити підходи до управління персоналом.

Серед основних кризових трендів можна назвати, в першу чергу, значне зростання кількості безробітних осіб. Багато середніх і великих компаній 2020 року скоротили свій штат від 15 до 40%, понад 15% штатних співробітників переведені на віддалену роботу [6]. За інформацією Державної служби зайнятості України офіційні дані щодо кількості безробітних в період з березня по серпень 2020 року коливались від 350 до 520 тисяч осіб. Так, у березні офіційно зареєстрованих безробітних в Україні було 349 тис. осіб, у квітні цей показник зріс до 457 тис., в травні – до 511 тис [5]. І тільки з липня почалося зменшення рівня безробіття (рис. 1).

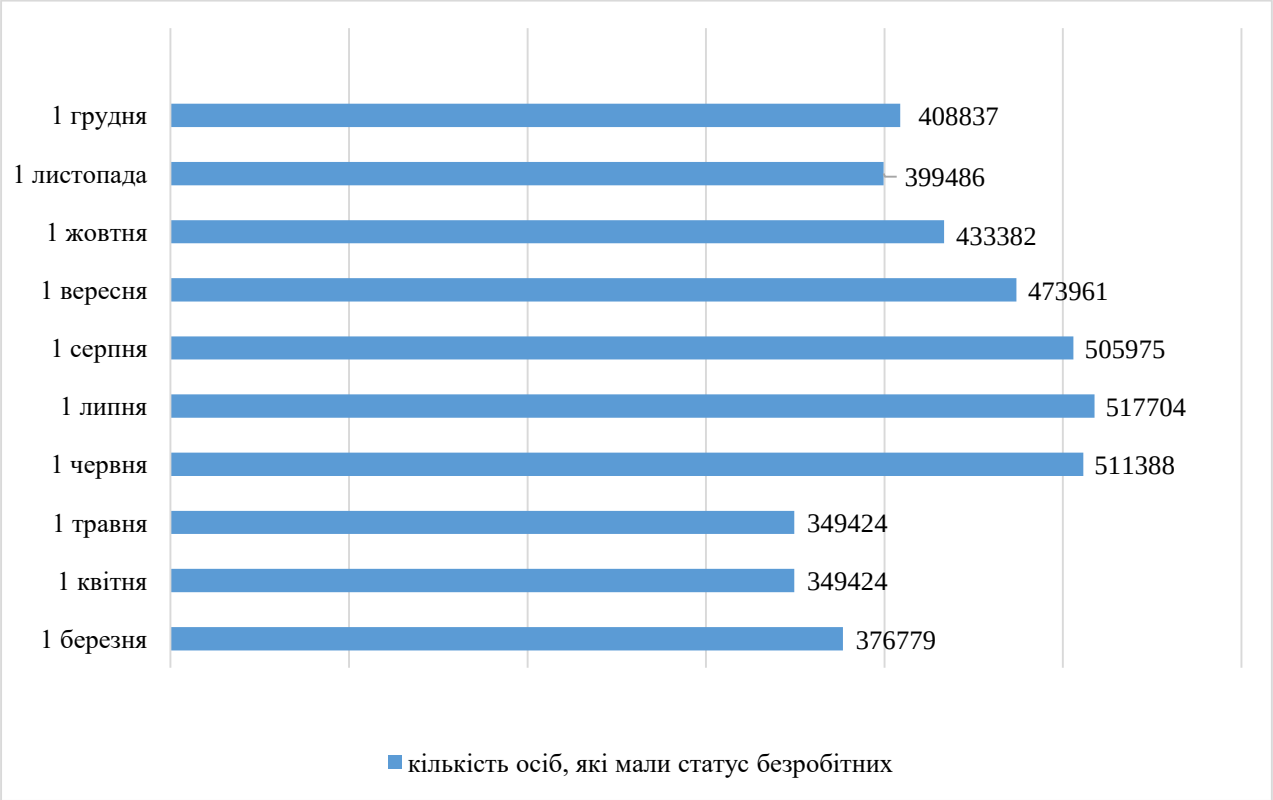

Рис. 1. Динаміка кількості осіб, які мали статус безробітних в Україні, станом на 1 число місяця 2020 року, осіб.

Джерело: розроблено автором на основі [6]

В період пандемії частину персоналу примусово було відправлено у неоплачувану відпустку або скорочений робочий день. Це спричинило зниження доходів населення і як наслідок – погіршення якості життя.

За оцінками експертів в сфері менеджменту персоналу у 2020 р. у багатьох співробітників знизилася заробітна плата. Проте, вплив коронакризи на заробітну плату суттєво різнився по галузях: середньомісячні виплати скоротилися майже на 40% у сфері послуг з дозвілля та гостинності, де більшість

співробітників протягом декількох місяців не могли працювати. Падіння було пов'язане зі зменшенням кількості відпрацьованих годин. Проте саме ця галузь зазнала найшвидшого відновлення в літні місяці, коли більшість обмежень було послаблено, а українці проводили літні канікули всередині країни.

Менше за всіх від кризи постраждала галузь сільського господарства і промисловості: зарплати там залишалися стабільними і навіть дещо зросли. Перше пов’язане із початком посівного сезону навесні та відповідним зростанням попиту на робочу силу, друге – із мінімальними карантинними обмеженнями на роботу підприємств галузі.

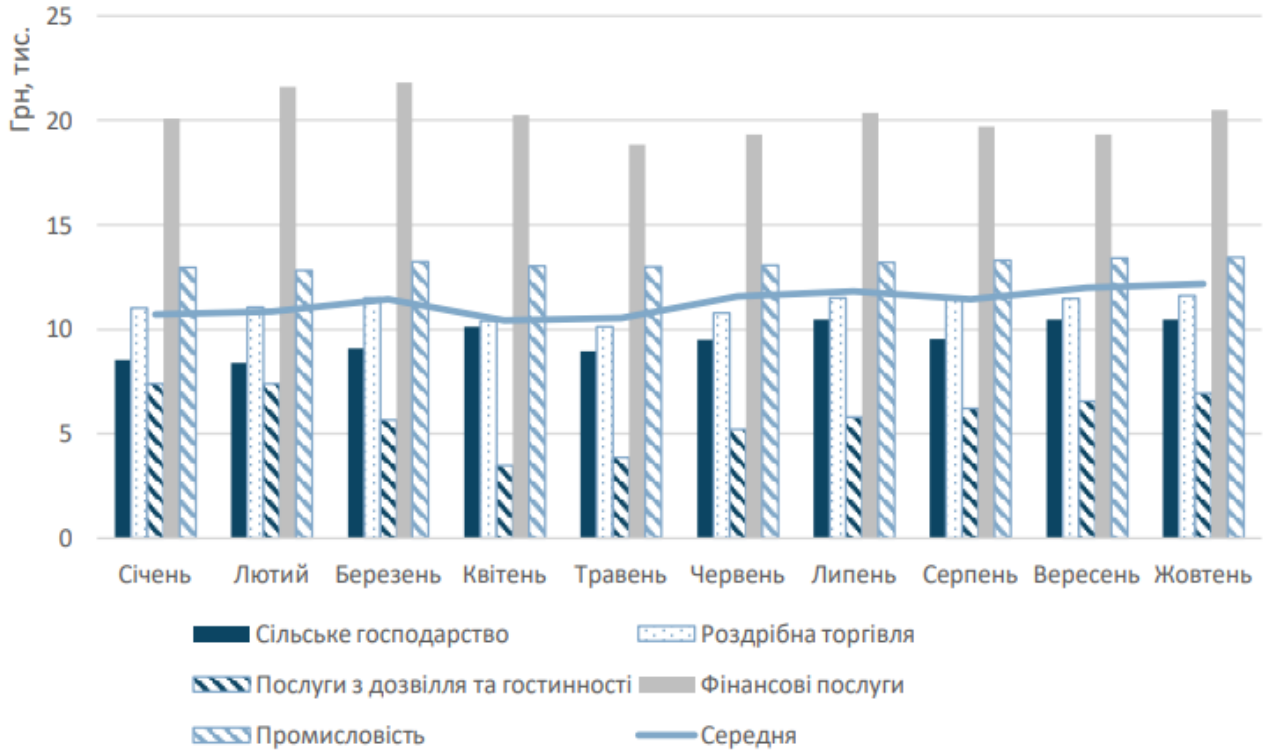

Рис. 2. Середня заробітна плата за основними галузями у 2020 році
Джерело: сформовано на основі [5]

Незначне падіння та швидке відновлення рівня заробітної плати під час коронакризи свідчить про те, що підприємства не розглядали цей механізм як одну з опцій задля оптимізації операційних витрат на персонал, принаймні офіційно працевлаштованих співробітників. Українське трудове законодавство встановлює достатньо жорсткі рамки для запобігання істотним змінам умов праці: зниження посадового окладу заборонене, якщо воно не є обґрунтованим структурними змінами у функціонуванні бізнесу, як-от істотне скорочення виробництва, реорганізація тощо.

Більшість категорій працівників по всій країні було переведено на дистанційний формат роботи. Тут, варто відзначити технологічну неготовність частини працівників до масової дистанційної роботи: значна частка населення не забезпечена повною мірою технічними засобами (комп’ютерами, ноутбуками, планшетами тощо), а також не має доступу до мережі Інтернет в домашніх умовах або має недостатньо потужне підключення.

До технологічної неготовності можна віднести й рівень володіння комп'ютерними навичками: досить часто старшому поколінню досить складно прилаштуватись до необхідності самостійного встановлення, налаштування та оволодіння новими програмами. Хоча подібні ситуації іноді є актуальними для працівників всіх вікових категорій. Таким чином, оцінка тенденцій ринку праці України в умовах карантину та кризових явищ в сфері управлінні витратами на персонал дозволяє зауважити, що перед підприємствами під час пандемії постають такі основні завдання в сфері управління персоналом:

1) Забезпечення працівників необхідними технічними засобами для здійснення дистанційної роботи;

2) Організація безперебійної роботи співробітників за умови зміни форматів роботи та своєчасна й в повному обсязі виплата заробітної плати;

3) Постійний контроль та оцінка ефективності дистанційної роботи;

4) Дослідження психологічного самопочуття працівників;

5) Збереження здоров'я співробітників (виконання правил безпеки та забезпеченість необхідними засобами індивідуального захисту);

6) Надання компенсацій захворілим співробітникам;

7) Забезпечення підприємства необхідними кадрами (та збереження найважливіших кваліфікованих кадрів);

8) Соціальний захист працівників, яких доведеться звільнити (надання допомоги).

Як бачимо, особливості функціонування підприємства в кризових умовах обумовлюють необхідність переосмислення системи мотивації персоналу підприємства, яка застосовувалася раніше, та використання нових принципів її побудови. Кризова ситуація загрожує підприємству перш за все втратою кваліфікованих кадрів, без яких стає неможливим подолання кризи. Тому головним завданням на етапі кризи є утримання ключових співробітників за рахунок виявлення їх першочергових потреб та формування мотиваційної моделі управління персоналом в умовах кризи з урахуванням цих потреб та мотивуючих факторів [3].

Висновки. Сучасні економічні перетворення, що відбуваються в Україні, пов'язані з пошуком нових методів управління персоналом та виробничими витратами на підприємстві, адже саме від цих складових залежить формування виробничого процесу, ефективне управління підприємством. Кризові ситуації на різних підприємствах відрізняються, тому необхідний індивідуальний підхід до їх подолання.

Керівництво будь-якого підприємства зобов'язано прогнозувати кризи і запобігати їм, а також своєчасно проводити перетворення. Але за настання кризи програма антикризових заходів, зокрема програма з управління персоналом підприємства, повинна бути розроблена в найкоротші терміни і корегуватися за ступенем змін.

Список використаних джерел:

1. Раінська О.В. Управління витратами на персонал в сучасних умовах. URL: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/07/92.pdf

2. Давидович І.Є. Управління витратами. Навч. посібн. К.: Центр навчальної літератури. 2008. 320 с.

3. Власенко О.С., Чарикова Ю.В. Мотивація персоналу в умовах кризи. *Економіка та управління підприємствами.* Випуск 17. 2017. С. 224-229.

4. Ганна Сахно, Девід Заха та Марія Репко. Адаптація ринку праці України під час пандемії COVID-19: аналіз та рекомендації. URL: https://ces.org.ua/wpcontent/uploads/2021/02/UA_GET_UKR_PS_01_2021_UA.pdf

5. Державна служба статистики України (2017-2020). Дані ринку праці. URL:http://www.ukrstat.gov.ua/

6. Державний центр зайнятості України: офіційний сайт. URL: https://www.dcz.gov.ua

Ігор ЗАБРОДСЬКИЙ*
магістр 1-го року навчання,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ЗА МСФЗ

Анотація. *У статті розглядаються питання формування фінансової звітності в Україні; проводиться аналіз методологічних проблем обліку та аналізу фінансової звітності на основі останніх досліджень науковців; висвітлюються питання впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності на вітчизняних підприємствах; розглядаються відмінності у підходах до формування фінансової звітності за НП(С)БО 1 та МСФЗ; вказується на важливість впливу облікової політики на процес формування фінансової звітності.*

Annotation. *The article deals with issues of financial reporting in Ukraine; analysis the methodological problems of accounting and analysis of financial reporting based on recent researching; issues of introduction of international standards of financial reporting at domestic enterprises are covered; differences in approaches to the preparation of financial statements for NP (C) BO 1 and IFRS are considered; indicates the importance of the impact of accounting policy on the process of forming financial statements.*

Вступ. Глобалізація економічних відносин актуалізувала питання підходів до формування нової парадигми бухгалтерського обліку з урахуванням сучасних потреб системи управління діяльністю суб’єктів господарювання та положень

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Федоришина Л.І.

стратегії розвитку економіки України загалом. На сучасному етапі міжнародної інтеграції економік різних країн особливого значення набули міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). За інформацією Ради з МСФЗ станом на травень 2021 року їх застосовують у 166 країнах світу.

Проблематика теорії, методології та організації бухгалтерського обліку і контролю діяльності підприємств за МСФЗ є об'єктом дослідження багатьох вітчизняних вчених. Найбільш ґрунтовні науково-практичні результати висвітлили у своїх роботах, зокрема: Ф. Ф. Бутинець, М. І. Бондар, С. Ф. Голов, В. М. Жук, Т. О. Каменська, Г. Г. Кірейцев, С. Ф. Легенчук, Л. Г. Ловінська, Є. В. Мних, О. М. Петрук та інші.

Виклад основного матеріалу. Першою фінансовою звітністю за МСФЗ заведено вважати річний комплект фінансової звітності щодо якої підприємство зробило безумовну заяву про дотримання усіх норм МСФЗ. Згідно з МСФЗ 1 «Перше застосування МСФЗ» [2], підприємство вважається таким, що вперше застосовує МСФЗ, якщо вперше готує фінансову звітність за МСФЗ. Якщо підприємство раніше вже заявляло про дотримання норм МСФЗ, але фактично його звітність не відповідала МСФЗ, підприємство не вважається таким, що вперше застосовує МСФЗ. Згідно з внесеними змінами до Закону України [3] «…підприємства, що становлять суспільний інтерес, публічні акціонерні товариства, а також підприємства, які провадять господарську діяльність за видами, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України, складають фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами». Для спрощення процедури трансформації фінансової звітності такими підприємствами та іншими суб'єктами господарювання, які приймають добровільне рішення застосовувати МСФЗ затверджуються основні дати для формування першої фінансової звітності за МСФЗ.

Перехід на застосування МСФЗ для складання фінансової звітності здійснюється на певну звітну дату і включає усі коригування, необхідні для перегрупування та рекласифікації інформації бухгалтерського обліку про активи та зобов'язання, підготовленої за П(С)БО у формат МСФЗ з урахуванням відповідних принципів визнання, оцінки та розкриття елементів фінансової звітності.

Для систематизації процесу переходу на застосування МСФЗ запропоновано такий перелік заходів:

– визначення дати переходу для складання МСФЗ-звітності;

– розподіл обов'язків серед відповідальних осіб за процес переходу на МСФЗ;

– створення інформаційно-аналітичної та методичної бази для застосування МСФЗ з урахуванням специфіки діяльності суб'єкта господарювання;

– визначення переліку осіб, що мають право застосовувати професійне судження;

– розробка облікової політики, облікових процедур та внутрішніх регламентів бухгалтерської служби;

– проведення суцільної інвентаризації активів і зобов'язань для визначення відповідності критеріям визнання за МСФЗ;

– коригування оцінки вартості активів і зобов'язань та їх рекласифікація відповідно до вимог МСФЗ;

– розробка форм фінансової звітності та приміток до неї;

– проведення трансформаційних коригувань і складання першої МСФЗ-звітності;

– здійснення аудиторської перевірки МСФЗ-звітності.

Вхідний звіт про фінансовий стан є відправною точкою ведення бухгалтерського обліку за МСФЗ. Згідно з МСФЗ 1 «Перше застосування МСФЗ» [2] при формуванні вхідного звіту підприємство зобов'язане здійснити коригування статей фінансової звітності із застосуванням однакової облікової політики щодо вхідного звіту про фінансовий стан та в усіх періодах, інформація щодо яких відображена у першій фінансовій звітності за МСФЗ. У цьому випадку облікова політика повинна відповідати вимогам кожного МСФЗ, чинного на дату закінчення першого звітного періоду, за винятком виключень, передбачених МСФЗ (рис. 1).

Рис. 1. Групування виключень при застосуванні ретроспективного підходу до формування першої фінансової звітності за МСФЗ

Джерело: розроблено автором

При формуванні вхідного звіту про фінансовий стан необхідно здійснити такі коригування статей:

– визнати всі активи і зобов'язання, які підлягають визнанню згідно з

МСФЗ;

– вилучити всі активи та зобов'язання, які не підлягають визнанню згідно з МСФЗ;

– здійснити оцінку всіх активів і зобов'язань згідно з МСФЗ [4 с.158].

Фактично доведено, що фінансова звітність, складена за МСФЗ є більш якісною порівняно із фінансовою звітністю, складеною за П(С)БО, а тому і оцінка фінансового стану за даними фінансової звітності за МСФЗ буде достовірнішою. Однак, суттєво це залежать від того, який підхід застосовує підприємство для формування фінансової звітності за МСФЗ. У практичній діяльності підприємств поширеними є три методи підготовки фінансової звітності відповідно до МСФЗ (рис. 2).

Застосування методу трансформації фінансової звітності, складеної за П(С)БО у звітність на основі МСФЗ, здійснюється на основі коригування показників та визначення трансформаційних різниць. Типової методики здійснення трансформації фінансової звітності за П(С)БО у МСФЗ-звітність не розроблено.

У процесі трансформації фінансової звітності виокремлюється два етапи – підготовчий та основний, які визначаються сукупністю певних завдань та стандартних процедур для їх вирішення.

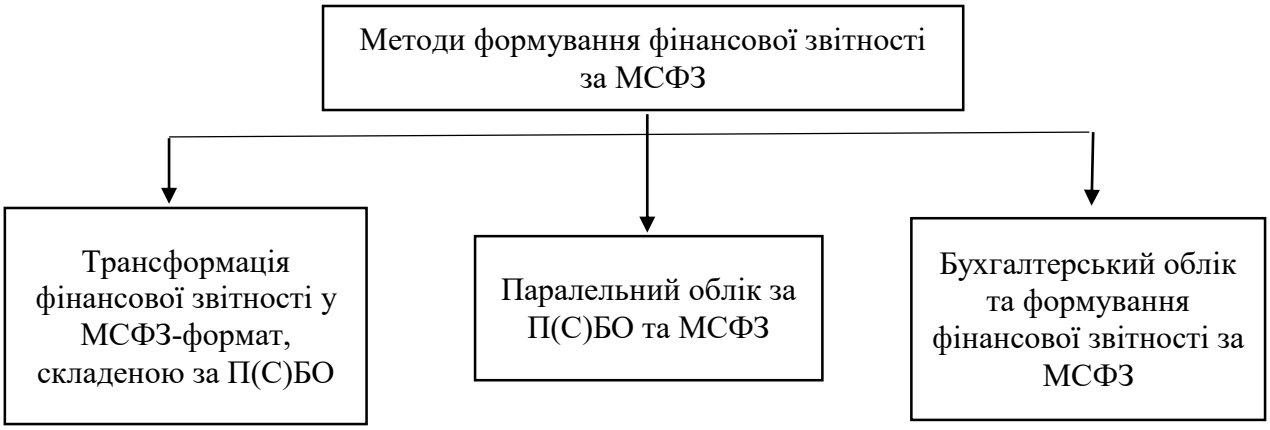

Рис. 2. Методи формування фінансової звітності за МСФЗ
Джерело: розроблено автором

На підготовчому етапі визначаються конкретні цілі трансформації, дати складання першої фінансової звітності за МСФЗ, валюти звітності, способи проведення трансформації та відповідальні особи, які мають професійний практичний досвід здійснення трансформаційних процедур. Для визначення конкретних завдань трансформації фінансової звітності необхідно брати до уваги перелік користувачів та їхні інформаційні потреби, на задоволення яких спрямовується фінансова звітність [5. с. 108].

Вочевидь охопити весь перелік користувачів та їх інформаційні інтереси неможливо, але виокремити серед них основні доцільно з метою формування статей звітності та розкриття додаткових показників у примітках до фінансової звітності. МСФЗ визначено мінімальний перелік статей, відображення яких обов'язковим у фінансовій звітності. Відповідно перелік основних користувачів

та їхніх інформаційних інтересів дасть можливість визначити перелік додаткових показників. Серед факторів впливу на вибір валюти звітності слід виокремити вид валюти, що її використовує материнська компанії при формуванні консолідованої фінансової звітності, валюту у якій здійснюється більшість операцій компанії, інформаційні потреби користувачів звітності.

Реалізація основного етапу трансформації фінансової звітності полягає у виконанні певних дій та процедур для формування статей фінансової звітності за МСФЗ на основі статей фінансової звітності за П(С)БО. З цією метою в рамках основного етапу необхідно:

− проаналізувати поточну облікову політику підприємства, яка сформована за П(С)БО та її адаптацію до вимог МСФЗ;

− визначити перелік статей та форм фінансової звітності, які передбачені МСБО 1 «Подання фінансової звітності» для розкриття у фінансовій звітності;

− заповнити статті МСФЗ-звітності на основі даних фінансової звітності за П(С)БО і описати професійні судження, застосовані бухгалтером;

− скласти інші форми звітності, зокрема Звіт про рух грошових коштів та Звіт про зміни у власному капіталі на основі Звіту про фінансовий стан і Звіту про прибутки і збитки. Слід відзначити, що методом трансформації складно скласти Звіт про рух грошових коштів через принципові відмінності у форматі звіту та класифікації грошових потоків;

− здійснити трансляцію (перерахунок) статей звітності у визначену валюту звітності (у випадку, якщо вона відрізняється від раніше застосованої валюти звітності) з дотриманням вимог МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів»;

− підготувати повний комплект фінансової звітності та примітки [6 с. 298].

Сутність використання методу «паралельного обліку» для формування фінансової звітності полягає у веденні двох паралельних систем бухгалтерського обліку – за П(С)БО та МСФЗ, таким чином кожна подія чи операція діяльності суб’єкта господарювання відображається двічі. Застосування методу «паралельного обліку» доцільне для формування окремої фінансової звітності підприємства, оскільки при складанні консолідованої фінансової звітності формується інформації за уніфікованими формами відповідно до вимог МСФЗ.

Вибір методу формування фінансової звітності за МСФЗ залежить від пріоритетності факторів, які визначає кожне підприємство, виходячи із завдань інформаційних, які ставляться користувачами. На вибір методу формування фінансової звітності за МСФЗ можуть впливати:

– законодавчі вимоги щодо формування фінансової звітності за МСФЗ;

– обсяг додаткових витрат на формування фінансової звітності за МСФЗ ;

– наявність відповідно підготовлених кадрових ресурсів;

– ступінь аналітичності та достовірності даних системи бухгалтерського обліку;

– рівень автоматизації обробки облікової інформації та наявність відповідного програмного забезпечення;

– вид фінансової звітності (неконсолідована чи консолідована);

– кінцеві користувачі фінансової звітності;

– періодичність складання фінансової звітності [5 с. 108].

Значний інтерес спостерігається до розширеної корпоративної звітності, зокрема, звітності про управління, звітності зі сталого розвитку та інтегрованої звітності. Важливість та необхідність таких видів звітності у сучасних умовах економічного розвитку не піддається сумнівам, однак не входить до компетенції МСФЗ. Інтегрована звітність створює нові виклики для системи обліку суб'єкта господарювання, оскільки основне її завдання – надання користувачам як фінансової, так і нефінансової інформації. Формування такої інформації виходить за межі методології бухгалтерського обліку, оскільки традиційні елементи методу спрямовані на формування лише фінансової.

Висновки. За результатами дослідження підходів до трансформаційних процесів узагальнено методи формування фінансової звітності за МСФЗ та визначено фактори, які впливають на вибір відповідного методу. Доведено, що незалежно від вибору методу формування фінансової звітності за МСФЗ, на підприємстві відбуватимуться трансформаційні процеси, пов'язані із впливом на статті фінансової звітності, що призведуть до зміни показників фінансового стану. До основних кваліфікаційних вимог для професійних бухгалтерів віднесено: наявність вищої (бухгалтерської) освіти, складання спеціального професійного іспиту, практичний досвід у професії не менше п'ять років, а також професійне навчання на постійній основі. Це дасть змогу забезпечити високий професійний рівень бухгалтерів та надаватиме право на застосування професійного судження при відображенні інформації у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

Список використаних джерел:

1. Кононова І. В. Адаптація національних стандартів до міжнародних стандартів фінансової звітності. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2015. №5 С. 1054-1056.

2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 1 «Перше застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності». Верховна Рада України : веб-сайт. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_004.

3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 лип. 1999 р. № 996-XIV. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/-996-14.

4. Плахтій Т. Ф. Якісний підхід у бухгалтерському обліку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки.* 2015. №13. Ч.4. С. 157-162.

5. Харламова О. В. Судження, оцінки і припущення у звітності за МСФЗ. *Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Економіка.* 2015. Вип. 9(2). С. 106-114.

6. Харламова О. В. Особливості інвентаризації для цілей складання МСФЗ-звітності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Одеса. Видавничий дім «Гельветика». 2015. №11. С. 297-300.

Олеся КОСТЕЛЬНЮК*
студентка 2 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ МАЛОЦІННИХ НЕОБОРОТНИХ МАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Анотація. *У статті розглянуто загальне поняття та сутність «необоротних активів», поняття про малоцінні необоротні активи та їх класифікація. Розглянуто облікову класифікацію матеріальних активів підприємства залежно від їх функціонального призначення в процесі виробництва. Наведено облікові процедури з визнанням малоцінних необоротних матеріальних активів на аграрних підприємствах, зокрема застосування різних методів для нарахування амортизації малоцінних необоротних матеріальних активів. Акцентовано увагу на обліку операцій малоцінних необоротних матеріальних активів.*

Abstract. *The article considers the general concept and essence of «non-current assets», the concept of low-value non-current assets and their classification. The accounting classification of tangible assets of the enterprise depending on their functional purpose in the production process is considered. Accounting procedures for the recognition of low-value non-current tangible assets in agricultural enterprises, in particular, the use of various methods for depreciation of low-value non-current tangible assets. Emphasis is placed on accounting for transactions of low-value non-current tangible assets.*

Вступ. Необоротні активи – це активи очікувана тривалість використання яких перевищує 1 рік. Або один операційний цикл, якщо він довший за рік. Виходить, що єдиним критерієм у розділенні активів на оборотні і необоротні є час. Ні вартість, ні їх форма (фізична чи нематеріальна), ні їх вид значення не мають. При чому така тривалість використання є саме очікуваною, а не фактичною. Необоротний, тому що не бере участі у господарському обороті (операційному циклі). Оборот – це постійний цикл господарських процесів на підприємстві: придбали (витратили гроші) → виробили продукт → продали (отримали гроші) → придбали (знову витратили гроші). Отже, сировина, товари, інші запаси, а також гроші постійно рухаються, беруть участь у такому обороті. Машини, станки, обладнання, на перший погляд, участі в такому русі не приймають, вони майже незмінні у своєму фізичному стані. Принаймні протягом короткого періоду часу, такого як рік. Через це й назва активу – «необоротний»,

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, в.о. завідувача кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Польова О.Л.

тобто такий, що знаходиться поза господарським оборотом, багаторазово використовується у операційних циклах. Операційним цикл – це те саме, що й господарський оборот, так його часто називають, наприклад у термінології Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

Весь цей поділ на оборотні/необоротні активи досить умовний – насправді будь-який актив так чи інакше бере участь у господарському житті підприємства й приносить йому певну частку доходу шляхом свого використання. Машини та обладнання поступово у бухгалтерському обліку «списуються» на витрати і такий процес називають бухгалтерським зносом, або амортизацією [6]. Облік малоцінних необоротних матеріальних активі регулюється «Положення (стандартом) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» [4].

Виклад основного матеріалу. Науковий внесок у розробку теоретичних основ і методологічних підходів до проблеми обліку основних засобів, малоцінних необоротних матеріальних активів і їх використання внесли провідні вчені-економісти: Л.Т. Богуцька, С.Я. Бублик [1], Н.В. Гудзь [2], В. Задорожний, Г.С. Кесарчук, А. Ляшенко [3], С. Таран [6], М. М Шигун., Н.О. Мичак [7] та ін.

До складу матеріальних активів підприємства відносяться основні засоби, малоцінні необоротні матеріальні активи, що належать до складу необоротних активів, та запаси (сировина та матеріали, незавершене виробництво, готова продукція, товари), що належать до складу оборотних активів. Отже поняття «матеріальні активи» можна розглядати в двох аспектах, як необоротні активи або як оборотні активи. Залежно від цього виникають особливості організації їх обліку на підприємстві, а також класифікація матеріальних активів впливає на ліквідність балансу [2].

Принципи, за якими здійснюється визнання активів як малоцінних необоротних та особливості організації та ведення їх обліку повинні знайти відображення у наказі про облікову політику, в якому встановлюються методи оцінки, облікові процедури, які має застосовувати підприємство, відносно яких нормативно-правовими актами з бухгалтерського обліку передбачено більше ніж один їх варіант. Зокрема, це стосується наступних облікових процедур з метою ідентифікації (визнання) активу як об’єкту малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА) (табл.1).

Методи амортизації та вартісна межа об’єктів МНМА обирається та переглядається підприємством самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигод від його використання. У разі, якщо підприємством для МНМА визначені прямолінійний та виробничий методи амортизації, то в обліку застосовуються всі норми П(С)БО 7 (переоцінка, розрахунок втрат від зменшення корисності активів тощо) та П(С)БО 27 [4, 5].

Інвентарні картки в картотеці бухгалтерії розташовуються за групами основних засобів з виділенням групи МНМА [7].

Облік МНМА ведеться на субрахунку 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи», на якому відображається вартість предметів, строк корисного використання яких більше одного року, зокрема спеціальні інструменти і спеціальні пристосування, вартість яких погашається

нарахуванням зносу за встановленою підприємством ставкою (нормою) з урахуванням очікуваного способу використання таких об'єктів та інші предмети, які за вартісними ознаками підприємством зараховано до складу малоцінних необоротних матеріальних активів (табл. 2.) [6].

Таблиця 1

Облікові процедури з визнання малоцінних необоротних матеріальних активів (МНМА)

Визнання МНМА	Облікові процедури для визнання
1. Визнання МНМА	1. Відповідно до визначення Інструкції № 291, до МНМА відносяться активи, строк корисного використання яких складає більше одного року. 2. Відповідно до п.27 П(С)БО 7для групи основних засобів МНМА повинна нараховуватися амортизація за методами: а) амортизація нараховується у першому місяці використання об'єкта в розмірі 50% вартості, яка амортизується; решта – 50% вартості, яка амортизується, нараховується у місяці вилучення МНМА з активів (списання з балансу) внаслідок невідповідності критеріям визнання активом; б) амортизація нараховується у першому місяці використання активу у розмірі 100% його вартості.Крім того, відповідно до цього ж пункту (з посиланням на пп.1 і 5 п.26) іншими методами для нарахування амортизації МНМА є: прямолінійний; виробничий. Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів
2. Встановлення вартісної ознаки МНМА	1. Відповідно до п .5.2 П(С)БО 7 для цілей бухгалтерського обліку підприємство самостійно встановлює вартісні ознаки МНМА з метою розмежування їх з основними засобами. 2. Для цілей податкового обліку відповідно до п.8.2 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» основні фонди – це матеріальні цінності, що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку протягом періоду, що перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію, та вартість яких перевищує 1000 грн і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом
3. Податковий облік витрат на придбання МНМА	1. Згідно п.8.2.1 Закону № 334/94: а) якщо вартість придбаних (виготовлених) МНМА, строк корисного використання яких більше 365 днів, а вартість перевищує 1000 грн, то такі активи зараховуються до складу основних фондів, а їх вартість включається та збільшує балансову вартість основних фондів (переважно груп 2, 3 і 4) ; б) у разі, якщо витрати на придбання матеріальних цінностей, які призначені для використання у господарській діяльності платника податку строком, який перевищує 365 днів (МНМА), а вартість не перевищує 1000 грн., то вони включаються до складу валових витрат в загальному порядку та враховуються для перерахунку за п.5.9 статті 5 зазначеного Закону, тобто їх облік здійснюється як облік запасів (МШП)

Джерело: побудовано автором на основі [1]

На дебеті субрахунку 112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи» відображають надходження (придбання, створення, безоплатно отримання активів на підприємство (за первісною вартістю); сума витрат, яка пов'язана з поліпшенням об'єкта (реконструкція, модернізація), що приводить до збільшення майбутніх економічних вигод, первісно очікуваних від використання об'єкта; сума дооцінки вартості об`єкта необоротних матеріальних активів; за кредитом субрахунку 112 відображаються вибуття таких активів внаслідок продажу, безоплатної передачі або невідповідності критеріям визнання активом, а також у разі часткової ліквідації об'єктів та сума їх уцінки [3].

Таблиця 2

Відображення в бухгалтерському обліку операцій з малоцінними необоротними матеріальними активами (МНМА)

№ п/п	Операції з МНМА в бухгалтерському обліку	Кореспонденція рахунків	
		дебет	кредит
1.	Придбано та оприбутковано та МНМА	112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
2.	Відображено податковий кредит з ПДВ	641 «Розрахунки за податками»	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»
3.	Знос 50% вартості активу відповідно до наказу про облікову політику (із застосуванням рахунків класу 9)	91 «Загальновиробничі витрати», 92 «Адміністративні витрати»	132 «Знос інших необоротних матеріальних активів»
4.	Нараховано амортизацію 50% вартості активу (з використанням рахунків класу 8)	832 «Амортизація інших необоротних матеріальних активів»	132 «Знос інших необоротних матеріальних активів»
5.	Передача МНМА в експлуатацію	132 «Знос інших необоротних матеріальних активів»	112 «Малоцінні необоротні матеріальні активи»
6.	Продаж МНМА	377 "Розрахунки з іншими дебіторами"	742 «Дохід від реалізації необоротних активів»

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Такі активи займають найбільшу вагу у загальних активах підприємства, так як складаються здебільшого з основних засобів, які мають значну вартість у порівнянні з іншими активами. Винятком може бути підприємство, яке орендує основні засоби. За діючими правилами орендовані основні засоби на балансі не відображаються, тому у таких підприємств основних засобів майже не буде. Повна ж відсутність необоротних активів малоймовірна.

Незважаючи на те, що після передачі МНМА в експлуатацію відбувається списання їх із балансу, вони і надалі беруть участь у господарській діяльності підприємства. При цьому важливим є правильне оформлення первинних документів та організація обліку МШП у місцях експлуатації, що, в свою чергу впливає на достовірність фінансового та податкового обліку. Значення первинної

документації в бухгалтерському обліку є багатогранним. Вони не тільки підтверджують факт здійснення певної господарської операції, а й служать основою для складання фінансової звітності підприємства, що в свою чергу є джерелом для прийняття рішень як внутрішніми так і зовнішніми користувачами.

Висновки. Діяльність підприємств значною мірою залежить від їх забезпеченості основними засобами та іншими необоротними матеріальними активами та ефективності їх використання. Стан та ефективність використання основних засобів безпосередньо впливає на виконання виробничої програми підприємства й можливість отримання прибутку. Методика організації обліку малоцінних необоротних матеріальних активів свідчить наявність певних розбіжностей в нормативно - правовій базі щодо оцінки та класифікації МНМА, віднесенні малоцінних засобів до того чи іншого виду активу. Для полегшення обліку малоцінних необоротних матеріальних активів вигідніше нараховувати на них 100 % амортизацію. І оскільки витрати на такі малоцінні необоротні матеріальні активи відразу зменшують прибуток, іноді зручніше «розбити» об'єкт основні засоби на окремі складові, кожна з яких являтиме собою окремий об'єкт малоцінних необоротних матеріальних активів.

Список використаних джерел:

1. Бублик С.Я. Особливості визнання та обліку МНМА URL: http://magazine.faaf.org.ua/osoblivosti-viznannya-ta-obliku-malocinnih-neoborotnih-materialnih-aktiviv.html
2. Гудзь Н.В., Денчук П.Н., Романів Р.В. Бухгалтерський облік. 2-е вид., перероб. і доп. [текст] Навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 424 с.
3. Ляшенко А. Малоцінні необоротні матеріальні активи: нюанси обліку URL:https://balance.ua/news/post/malocennye-neoborotnye-materialnye-aktivy-nyuansy-ucheta
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» Наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. №92 (зі змінами та доповненнями від 18.03.2011 р. №372)
URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/REG4509?an=15&ed=2000_11_30
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність. Наказ Міністерства фінансів України від 07.11.2003 р. № 617.
URL:http://www.visnuk.com.ua/uk/publication/100009617-pbo-27-neoborotni-aktivi-utrimuvani-dlya-prodazhu-ta-pripinena-diyalnist
6. Таран С. Все, що потрібно знати про облік ОЗ та ІНМА. *Новий бюджетний облік* №3. URL:https://ibuhgalter.net/ru/articles/265
7. Шигун М. М., Мичак Н. О. Первинний облік необоротних активів, утримуваних для продажу. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр..* 2018. №4. С. 66-74.

Юлія КУЧУРІКОВА,*
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РИНОК ЗЕМЛІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. *В статті проаналізовано правові заходи, які мають бути спрямовані на законодавче регулювання процесу вільного ринку землі. Охарактеризовано етапи запуск ринку землі. Визначено ряд проблем, які зустрічаються в економічній літературі, щодо купівлі-продажу землі. Серед них: готовність селян стати одними із головних учасниками земельного ринку; незмінна участь іноземців та їхнє інвестування, відсутність пропозиції на рику землі. законодавчі недоліки тощо. Досліджено динаміку кількості земельних операцій по Україні. Розглянуто перспективи ринку землі в Україні.*

Annotation. *The article analyzes the legal measures that should be aimed at legislative regulation of the free land market process. The stages of launching the land market are described. A number of problems encountered in the economic literature regarding the purchase and sale of land have been identified. Among them: the willingness of peasants to become one of the main participants in the land market; constant participation of foreigners and their investment, lack of supply on the land market. legislative shortcomings, etc. The dynamics of the number of land transactions in Ukraine is studied. Prospects of the land market in Ukraine are considered.*

Вступ. Сьогодні актуальними та важливими є питання, які стосуються власності на землю та державного регулювання процесів землекористування. Відносини що пов’язані з власністю на землю з давніх часів є предметом дебатів науковців та політиків. Україна є потужною аграрною державою. У неї сильний потенціал, частка чорнозему становить більше 50%. Із 60,3 млн га земель, майже 70 % належить сільськогосподарським угіддям, 10 млн га − лісові угіддя.

Одне із основних питань, яке пов’язане з власністю на землю, це питання ринку землі, тобто питання яке стосується вільної купівлі та продажу земель. Звісно, землі в Україні повинні вільно продаватися. Але поруч з цим, державі потрібно було б також підготувати нормативні акти, які б давали законні підстави та визначили порядок проведення безоплатної приватизації та продажу земельних ділянок, насамперед державної власності. Через це можна зазначити, що питання, які мають відношення до функціонування ринку земель є більш проблемою правовою ніж проблемою землеустрою.

Виклад основного матеріалу. Від початку здійснення земельної реформи сталися деякі зміни у формах власності. За даними державної статистики в

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Мулик Т.О.

Україні: в 2002 році було 12 млн. га землі державної власності, в 2010 – 10,9 млн га, в 2019 – 10,4 млн га. Йдеться про землі сільськогосподарського призначення, яку було заборонено продавати через мораторій. Нині, за даними Держгеокадастру, у держави залишилось: 1,7 млн га, які були передані місцевим громадам у 2018-2019 роках, 2,3 млн га – незабаром буде передано місцевим громадам, 0,75 млн га – залишається у власності державних підприємств та Національної академії аграрних наук, 0,69 млн га – держава роздала в рамках процедури безоплатної приватизації в 2012-2020 роках [4].

Економічно обґрунтований і регульований з боку держави ринок сільськогосподарських земель є складовою загальної системи ринкових відносин. Практика аграрного господарювання західних країн підтверджує: немає вільного і необмеженого права приватної власності на землю, безконтрольних операцій з купівлею і продажем земель. Створення та функціонування цивілізованого ринку сільськогосподарських земель неможливе без участі держави. Держава повинна створювати сприятливі умови для ефективної роботи, активізації конкурентних переваг ринку, і також забезпечити гарантію та захист прав суб'єкта на ринку землі [2].

Верховна Рада України 31 березня 2020 року проголосувала за Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» [3]. Цей закон передбачає скасування мораторію на продаж землі аграрного призначення, відкриття вітчизняного ринку землі цього року. У ньому йдеться й про обмеження площ придбання землі в одні руки, заборону на продаж землі іноземцям, пріоритетне право придбання для фізичних осіб, які є громадянами України, перед юридичними особами [3].

Запуск ринку землі відбуватиметься у два етапи. Перший етап розпочався 1 липня 2021 року, змогу купити землю можуть лише громадяни України, фізичні особи. Один українець може володіти одночасно не більше 100 га. Другий етап, розпочнеться з 1 січня 2024 року, сільськогосподарську землю можуть купувати прості українці і також юридичні особи. Поруч з цим, одна особа зможе володіти до 10000 га.

Однак, в економічній літературі визначається ряд проблем, щодо купівлі-продажу землі (табл.1).

Таблиця 1

Проблеми купівлі-продажу земельних ресурсів в умовах ринку землі в Україні

Проблеми	Означення
1	2
Відсутність пропозиції на рику землі	Покупців на землю більше, ніж продавців (тобто попит перевищує пропозицію);
Законодавчі недоліки	Більше 60% земель знаходяться в оренді. Щоб продати землю, яка в оренді для початку потрібно зареєструвати бажання про продаж землі у нотаріуса та відправити угоду про продаж орендарю з ціною;

Продовження таблиці 1

1	2
Неготовність нотаріусів	Не всі нотаріуси готові до оформлення договорів на рахунок купівлі-продажу землі, які мають сільськогосподарське призначенні;
Неготовність селян стати одними із головних учасників земельного ринку	Селяни мають бажання купувати і бути учасниками земельного ринку, проте більшість немає коштів щоб купувати та обробляти землю

Джерело: побудовано автором на основі джерела [6]

Проведемо аналіз кількості земельних операцій по Україні щодо купівлі-продажу землі для товарного сільськогосподарського виробництва з початку старту вільного відкриття ринку землі. Так, за період із 18 по 25 жовтня в Україні було здійснено 1 279 угод купівлі-продажу земельних ділянок для товарного сільськогосподарського виробництва (паї). В загальному станом на 25 жовтня – 11 112 операцій (рис.1).

Рис. 1. Динаміка кількості земельних операцій по Україні з 1 липня 2021 року, угод

Джерело: побудовано автором на основі джерела [7]

Зараз держава повинна розробити комплекс заходів, які були б спрямовані на законодавче регулювання процесу вільного ринку землі, а також зменшення негативних наслідків через його впровадження на даному перехідному періоді.

Правові заходи мають бути направлені на:

1) забезпечення реалізації раціонального та ефективного використання ресурсів землевласникам всіх форм власності, вжити обов’язкові заходи, які спрямовані на охорону земель та підвищення їхньої родючості;

2) закріплення соціальних та економічних гарантій власникам земельних (паїв) ділянок, також забезпечення державної підтримки малим фермерам, надання права орендарям купівлі землі;

3) встановлення відповідальності за порушення, щодо вимог галузевого

законодавства, тощо [1].

Станом на 25 жовтня найбільше продано землі було на Харківщині (1 383 угоди), Сумщині (1 192 угоди) та Полтавщині (1 033 угоди) [7].

Змінилась також середньозважена вартість земельних ділянок по Україні з 1 липня 2021 року (рис. 2). Бачимо, що прослідковується тенденція до її зменшення.

Рис. 2. Динаміка середньозваженої вартості земельних ділянок по Україні з 1 липня 2021 року, грн/га

Джерело: побудовано автором на основі джерела [7]

Експерти стверджують, що другий етап може негативно вплинути на розвиток сільського господарства в Україні. Тобто українці повинні мати змогу не лише продати землю, але й купити її. Запуск ринку землі підтримали кілька великих бізнес-об'єднань: «Європейська бізнес асоціація», «УСПП» та «Український клуб аграрного бізнесу». Проте й вони наголошували на тому, що земельна реформа повинна враховувати всі нюанси: від роботи єдиної державної системи відомостей про землі (кадастру) до політики захисту ґрунтів. Українські аграрії занепокоєні, бо ухвалений закон матиме і деякі негативні наслідки. А саме те, що в умовах кризи він призведе до продажу селянами своїх земель дешевше, ніж це було б за інших умов [7].

Необхідно зазначити, що нині в українських реаліях, чинниками, що заважають повноцінному функціонуванню та розвитку ринку земель, є також тіньове використовування землі та високий рівень корупції в галузі земельних відносин.

Отже, в Україні законом "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення", що набрав чинності з 1 липня 2021 року, скасовано мораторій на продаж земельних ділянок сільськогосподарського призначення. З урахуванням цього власники землі

зможуть вільно розпоряджатися своєю власністю.

Зазначений закон сприятиме забезпеченню реалізації права приватної власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення та забезпечить розширення інвестиційних можливостей для розвитку вітчизняного аграрного сектору[8].

Поряд з цим доцільно окреслити перспективи розвитку ринку землі в Україні (рис. 3).

Рис. 3. Перспективи ринку землі в Україні
Джерело: побудовано автором на основі джерела [8]

Дотримання зазначених перспектив дозволить забезпечити перехід української економіки на шлях розвитку з урахуванням європейського досвіду провідних країн [8].

Висновки. У процесі дослідження звернено увагу на проблеми та перспективи розвитку ринку землі. Проаналізовано Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення». Висвітлено думку, що перед вітчизняною економікою стосовно впровадження ринку землі, постають певні проблеми, серед них: неготовність селян стати одними із головних учасниками земельного ринку; незмінна участь іноземців та їхнє інвестування, законодавчі недоліки, неготовність нотаріусів до здійснення земельних операцій. Також є не вирішене

питання на рахунок створення інституції, яка буде здійснювати контроль за продажем земельних ділянок

Отож, відкриття ринку землі має передбачати забезпечення реалізації приватної власності на землю сільськогосподарського призначення і також повинна мати на меті створення певних стимулюючих механізмів, які могли б захищати права землевласників України.

Список використаних джерел:

1. Богіра М.С. Землекористування в ринкових умовах: еколого-економічний аспект: монографія. Л. : Новий Світ-2000, 2008. 225 с.
2. Головатюк М.С. Роль держави в створенні та розвитку ринку земель. *Землевпорядний вісник*. 2004. № 4. С. 70-77.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552-XI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text
4. «Країна фактично розграбована, землю вже поділили». Інтерв'ю з головою Держгеокадастру 20.10.2020 URL: https://www.epravda.com.ua/ publications/2020/ 10/20/666422/
5. Офіційний сайт Радіо Свобода. URL: .https://www.radiosvoboda.org/ a/zakon-pro-zemliu/30520775.html
6. Офіційний сайт Форбс URL: https://forbes.ua/money/rinok-zemli-vidkritiy-vzhe-misyats-ale-rezultati-rozcharovuyut-u-chomu-problema-02082021-2181
7. Ринок землі в Україні. URL https://agropolit.com/spetsproekty/892-rinok-zemli-v-ukrayini-mapa-zemelnih-ugod-i-tsin-na-zemlyu-z-1-lipnya-2021-roku
8. Лазарєва О. В., Мась А. Ю., Борисевич К. Ю. Вивчення європейського досвіду функціонування ринку землі та його перспективи в українських реаліях. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 17. С. 33–38. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.17.33

Ілона МАКАРЧУК,*
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОЛОГІЧНИЙ ПОДАТОК: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. *У статті розглянуто сутність та особливість екологічного оподаткування, визначено її основні елементи та економічну сутність*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Коваль Н.І.

екологічного податку. Встановлено, що система екологічного оподаткування в Україні характеризується низьким рівнем ефективності. Наведено цілі екологічного оподаткування та його функції. Розглянуто перспективи покращення навколишнього середовища та шляхи розвитку екологічної політики країни.

Annotation. *The article considers the essence and peculiarity of ecological taxation, defines its main elements and economic essence of ecological tax. It is established that the system of ecological taxation in Ukraine is characterized by a low level of efficiency. The purposes of ecological taxation and its functions are given. Prospects for improving the environment and ways to develop the country's environmental policy are considered.*

Вступ. Спираючись на досвід закордонних країн, можна виділити позитивний вплив екологічної політики на покращення добробуту населення. На сьогодні екологічний стан нашої країни знаходиться в великому занепаді та кризі. Щоб покращити дану ситуацію держава намагається контролювати рівень забруднення. Та наразі ми бачимо тільки низьку ефективність справляння екологічного податку.

Дослідженню проблеми екологічного оподаткування в Україні та світі присвячені статті таких науковців, як О.О. Веклич, Т.П. Галушкіну, Н.І Коваль [1], Литвинчук А.О., В.М. Мельника, У.П. Новак, Я.В. Петракова, Т.Ф. Плахтій, Д.М. Серебрянського, І.М. Синякевича, А.М. Соколовську, В.А. Фостолович.

Однак, можливості ресурсно-екологічного оподаткування в Україні все ще залишається недостатньо задіяними задля вирішення проблем покращення добробуту населення і ефективного контролю над процесами, які завдають шкоду навколишньому середовищу [1].

Кошти з надходжень екологічного податку повинні спрямовуватись не тільки на вирішення наслідків забруднення довкілля, а й на саме усунення причини. Більшість підприємств вважає, що їм вигідніше заплатити податок, а не модернізувати виробництво. Вони не задумуються про той негативний вплив, що здійснюється на природу нашої країни і навіть на власне здоров’я. Держава може підвищити ставки екологічного податку, але ще потрібно правильно їх використовувати та здійснювати інвестиції в екологічні проекти. Тоді наша країна зможе покращити свої становище та сприяти новому, модернізованому виробництві, яке буде турбуватися про навколишнє середовище, в якому ми живемо, а не забруднювати його.

Екологічний податок з’явився відносно недавно, та вже довів свою значимість. З його допомогою держава намагається регулювати обсяги викиду певних речовин в навколишнє середовище та його забрудненість. Переважна частина підприємств являються платниками цього податку. Це не залежить від розміру організації, а від того, чи викидають шкідливі речовини в атмосферу, водойма, тощо.

Виклад основного матеріалу. Екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднюючих речовин, розміщення відходів, фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками, фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів [2].

Платниками екологічного податку є: суб'єкти господарювання; юридичні особи, що не провадять господарську (підприємницьку) діяльність; бюджетні установи; громадські та інші підприємства; постійні представництва нерезидентів, а також громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферу пересувними джерелами забруднення у разі використання ними палива, а також особи, які здійснюють [2]:

- викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин стаціонарними джерелами забруднення;
- скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти;
- розміщення відходів у спеціально відведених для цього місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини;
- утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені);
- тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк.

Екологічний податок розглядається як певна компенсація за негативний вплив факторів господарської діяльності на природу, довкілля. Та ще можна виділити його роль в якості інструменту впливу на рівень та обсяг потрапляння забруднень у навколишнє середовище.

Однією з особливостей даного податку є дві специфічні функції, які він виконує (рис. 1).

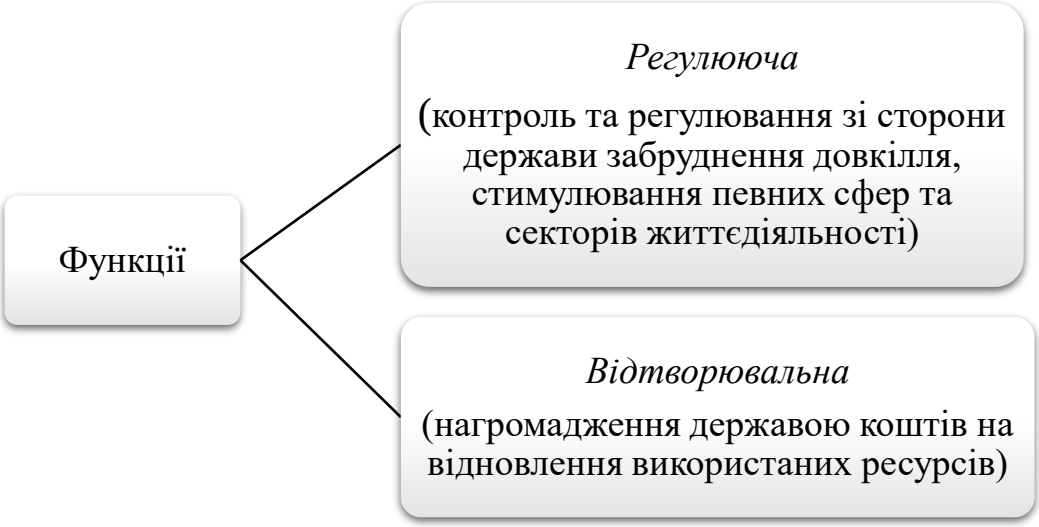

Рис. 1. Функції екологічного податку
Джерело: сформовано на основі [3]

Основними цілями екологічного оподаткування в Україні є [3]:

1. Превентивний спосіб захисту навколишнього середовища: стимулювання, інвестування у природоохоронні заходи, а саме застосовування платниками податку природозберігаючих технологій, зменшення викидів, забруднення та відходів, що становлять загрозу навколишньому середовищу. Для дієвості цього механізму, ставки податку повинні бути такими, щоб підприємствам було вигідніше модернізувати виробництво, ніж сплачувати податок. Наприклад, встановлення ставки екологічного податку вище за ставки кредитування для модернізації виробництва.

2. Джерело фінансових ресурсів для фінансування заходів по охороні та відновленню навколишнього середовища.

3. Фіскальні цілі: використання коштів від сплати екологічного податку для поповнення доходів державного бюджету.

Проаналізуємо надходження коштів від сплати екологічних податків до державного бюджету за категоріями забруднень навколишнього середовища в порівнянні 2016 і 2020 років (рис. 2).

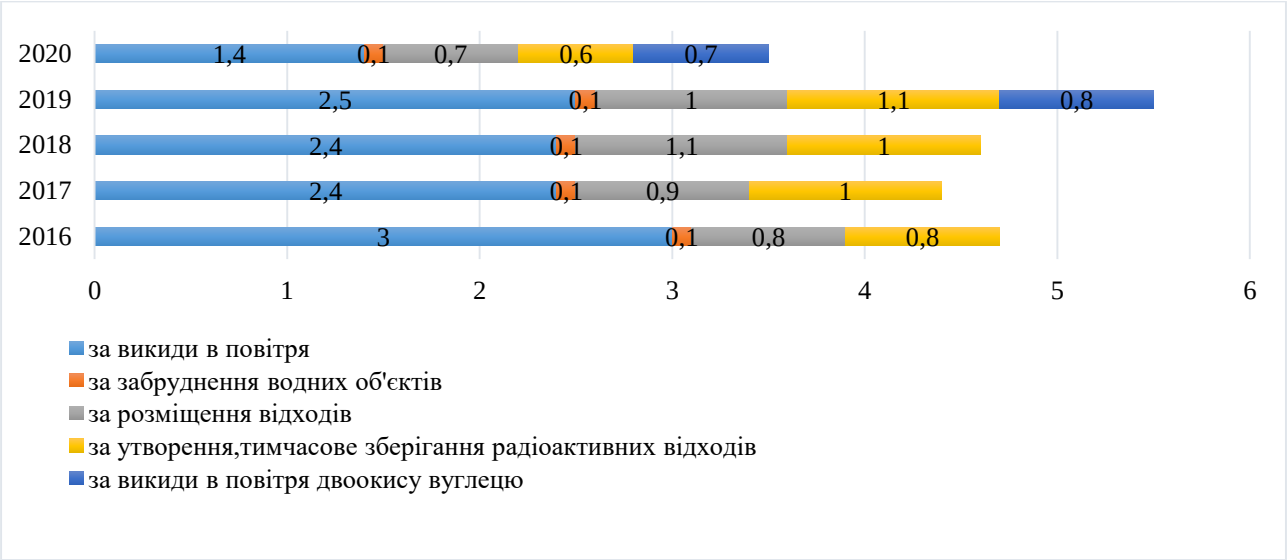

Рис. 2. Надходження від сплати екологічних податків
Джерело: [4]

Загалом з 1 січня по 31 жовтня 2020 року в Україні сплачено 3 млрд 510 млн 657 тис. 410 грн екологічних податків. Це найменша сума за останні чотири роки. Найбільші виплати були у 2019 році, коли підприємства сплатили 5,5 млрд грн. У попередні роки виплати сягали від 4,4 до 4,7 млрд грн [4].

Щороку виплати за викиди в повітря зменшуються. Якщо у 2016-му сплатили 3 млрд грн, то наступні два роки сума становили по 2,4 млрд. Невелике збільшення відбулося у 2019 році – до 2,5 млрд грн. Стабільними залишались виплати за забруднення водних об’єктів на рівні 0,1 млрд грн. За наведенні останні два роки з’явилися ще виплати за викиди у повітря двоокису вуглецю.

Податки за розміщення відходів у 2016 році становили 0,8 млрд грн, наступного року – 0,9 млрд, у 2018 зросли до 1,1 млрд, але наступного року знизилися до 1 млрд грн. До жовтня 2020 року було сплачено 0,7 млрд грн. Схожа

ситуація із виплатами за утворення або тимчасове зберігання радіоактивних відходів: у 2016 – 0,8 млрд грн, по 1 млрд наступні два роки, у 2019 році – 1,1 млрд, а станом на жовтень 2020 року – 0,6 млрд грн[4].

Платники екологічного податку складають окремо за кожний звітний квартал (табл. 1), не наростаючим підсумком, з урахуванням вимог п. 250.10 ст. 250 ПКУ податкові декларації екологічного податку за формою, затвердженою наказом Міністерства фінансів України від 17.08.2015 № 715 (далі – податкова декларація), подають їх протягом 40 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, до контролюючих органів та сплачують податок протягом 10 календарних днів, що настають за останнім днем граничного строку подання податкової декларації за місцем знаходження стаціонарних джерел забруднення, за місцем розміщення спеціально відведених для розміщення відходів місць чи об'єктів[5].

Таблиця 1

Граничні терміни подання декларації та сплати екологічного податку у 2021 році в Україні

Період	Граничний термін подання податкової декларації	Граничний термін сплати податкового зобов'язання
IV кв. 2020 р.	09.02.2021 р.	19.02.2021 р.
I кв. 2021 р.	11.05.2021 р.	20.05.2021 р.
II кв. 2021 р.	09.08.2021 р.	19.08.2021 р.
III кв. 2021 р.	09.11.2021 р.	19.11.2021 р.
IV кв. 2021 р.	09.02.2021 р.	19.02.2022 р.

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Наразі країна розглядає перспективу розвитку екологічної політики спираючись як на внутрішні так і на зовнішні фактори та проблеми. Внутрішні чинники поділяються на:

- економічні – вплив забруднення довкілля на економічну діяльність. Якщо розглядати на прикладі сільськогосподарських підприємств, то можна зафіксувати зменшення урожайності, тобто зменшення прибутку.
- соціальні – вплив забруднення навколишнього середовища на стан здоров'я людей, зменшується тривалість життя, відбуваються демографічні зміни в країні.
- політичні – вплив забруднення природи на сам імідж країни.

Зовнішні чинники – обов'язки України, які з'явились після підписання міжнародних договорів. Використання міжнародних стандартів екологічного управління на підприємствах.

Потрібно підвищити пріоритетність захисту навколишнього середовища, тобто вжити відповідні заходи задля збереження довкілля. Одним з варіантів є запровадження більш жорсткого принципу платності, тобто збільшення податкових ставок та винесення на державний рівень проблеми забезпечення екологічної чистоти. Це питання потребує нагального вирішення, через те, що основою сталого розвитку держави є її екологічне благополуччя.

Крім цього, для подальшого вдосконалення чинної системи екологічного оподаткування потрібно запровадити [6]:

- екологічне оподаткування готової продукції, наприклад, енергоносіїв, холодильників, акумуляторних батарей та пакетувальних матеріалів;
- екологічний акцизний збір на екологічно шкідливі у виробництві та споживанні товари;
- штрафи за екологічні правопорушення;
- пільгове кредитування (шляхом зниження відсотка за користування кредитом або безвідсоткове надання кредитних ресурсів);
- використання стимулюючих цін та надбавок за екологічно чисту продукцію;
- пільгове оподаткування підприємств, які здійснюють екологічний аудит з подальшими інвестиціями у природоохоронні заходи та впровадження ресурсоощадних та безвідходних технологій.

Висновки. Основним призначенням системи екологічного оподаткування є стимулювання раціонального природокористування. В Україні основним елементом цієї системи є екологічний податок.

У результаті проведеного дослідження було розглянуто сутність та особливості екологічного податку. Його доцільність та важливість. Він являється певною компенсацією за негативний вплив господарської діяльності на навколишнє середовище.

Екологічне оподаткування має за ціль стимулювання, інвестування у природоохоронні заходи, а саме застосовування платниками податку природозберігаючих технологій, зменшення викидів, забруднення та відходів, що становлять загрозу навколишньому середовищу. Покращення екологічного становища буде помітне як зовні так в середині країни на економічному, соціальному та політичному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Коваль Н.І. Особливості оподаткування екологічним податком сільськогосподарських підприємств. *Бухгалтерський облік, оподаткування та контроль в умовах міжнародної економічної інтеграції:* тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 жовтня 2019 р.). Київ, НУБіПУ, 2019. С. 316-319.

2. Сутність екологічного податку, порядок його обчислення та сплати. URL: https://pidru4niki.com/1475120664299/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/sutnist_ekologichnogo_podatku_poryadok_yogo_obchislennya_splati. (дата звернення 01.11.2021р.)

3. Канонішена-Коваленко К. Шевченко Л. Екологічний податок в Україні від А до Я. Київ: Фундація «Відкрите Суспільство». 2017. – 105 с.

4. Екологічні податки: рівень надходжень та хто сплатив найбільше. Слово і діло. URL: https://www.slovoidilo.ua/2020/12/24/infografika/finansy/ekolohichni-podatky-riven-nadxodzhen-ta-xto-splatyv-najbilshe. (дата звернення 01.11.2021р.)

5. Екологічний податок: особливості надання звітності. Державна

фіскальна служба України 2021. URL: http://dp.sfs.gov.ua/media-ark/local-news/print-352126.html. (дата звернення 01.11.2021р.)

6. Екологічний податок – 2021. URL: https://medoc.ua/blog/ekologichnij-podatok-2021. (дата звернення 31.10.2021р.)

7. Мандрик В. О. Новий екологічний податок в україні: стан і напрями удосконалення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. №22. С. 93–99.

Вікторія МАКСИМЕНКО *,
студентка 1-го курсу ,
факультет обліку і аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА АГРОПРОМИСЛОВИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Анотація. *У статті систематизовано та узагальнено наукові погляди на зміст та економічну суть інновацій та інвестицій. Проаналізовано поняття «інноваційно-інвестиційний розвиток». Обґрунтовано діалектичний зв'язок між ними. Встановлено, що розуміння сутності інноваційно-інвестиційного розвитку в сучасних умовах дає змогу підприємствам аграрної сфери більш ефективно здійснювати свою діяльність, підвищувати результативність функціонування та конкурентоспроможність на ринку. Наукова новизна одержаних результатів полягає в теоретичному обґрунтуванні та удосконаленні методичних підходів і розробці практичних рекомендацій активізації інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами. На основі результатів дослідження зроблено відповідні висновки.*

Abstract. *The article systematizes and generalizes scientific views on the content and economic essence of innovation and investment. The concept of "innovation and investment development" is analyzed. The dialectical connection between them is substantiated. It is established that understanding the essence of innovation and investment development in modern conditions allows agricultural enterprises to carry out their activities more efficiently, increase efficiency and competitiveness in the market. The scientific novelty of the obtained results lies in the theoretical substantiation of innovation and investment development of livestock production by agro-industrial enterprises. Based on the results of the study, appropriate conclusions were made.*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри облікута оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Правдюк М.В.

Вступ. Інноваційно-інвестиційний розвиток виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами об'єктивно потребує входження України у світове господарство на організаційно-економічних засадах ринкових відносин, на принципах рівноправності і взаємної вигоди у співробітництві в інноваціях та інвестиціях в галузі тваринництва. На сучасному етапі розвитку виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами пріоритетною є інноваційно-інвестиційна діяльність, оскільки вона передбачає залучення науково-технічних розробок, використання розроблених передових технологій та певний технологічний монополізм.

Невирішеність проблемних питань розвитку інноваційної діяльності промислових підприємств, здійснення управління нею зумовила необхідність дослідницького пошуку розробки дієвого механізму стимулювання інноваційної політики та концентрації уваги та ресурсів на пріоритетних напрямах інноваційної сфери. В сучасних умовах глобалізації світової економіки, головною та найважливішою умовою сталого розвитку економіки країни виступають ідеї та знання, які в подальшому перетворюються у сучасні технології, новітні системи управління, тощо. Необхідність та спроможність виходу України на траєкторію сталого розвитку досить часто пов’язують з переходом до інноваційної-інвестиційної моделі розвитку вітчизняної економіки [1].

Зарубіжним досвідом доведено, що результативність інноваційної політики залежить від спроможності урядів країн правильно і своєчасно обирати механізми її реалізації з урахуванням зростаючої ролі знань, інновацій та творчості у суспільстві [2, с. 197].

Виклад основного матеріалу. Українські та зарубіжні вчені мають різні погляди на трактування розвитку. Французькі вчені І. Бернар та Ж.-К. Коллі дають таке визначення розвитку: «Развитие – процесс изменения структур общества, связанный с экономическим ростом». Економічний ріст не є простим збільшенням виробництва та підвищенням рівня життя, проте термін «розвиток» слід застосовувати для визначення тривалого процесу, що включає сукупність економічних та соціальних структур. Але, як указують автори, не може бути розвитку без росту і ріст не міг би здійснюватися без розвитку з урахуванням якісної оцінки об’єктивних факторів [3].

Д. Бел трактував нинішнє постіндустріальне суспільство як суспільство знання у подвійному розумінні: по-перше, джерелом інновацій дедалі більшою мірою стають дослідження та розробки; по-друге, прогрес суспільства, який вимірюється зростанням ВВП і зайнятості населення, тепер однозначно залежить від успіхів у сфері знань, тобто від прискореного розвитку науки та освіти, їх якісної модернізації [4]

Проте саме поняття «інновації» ввів у науку австро-американський економіст Й. Шумпетер (1883–1954). У праці «Теорії економічного розвитку» він підкреслює, що інновації, нововведення, підприємництво відіграють важливу роль [4]. Концепція інновацій включає п’ять необхідних передумов:

– створення нового товару, з яким споживачі ще не знайомі, або надання товарам нової якості;

– створення нового методу виробництва, який ще не використовується у даній галузі виробництва;

– відкриття нового ринку незалежно від того, чи існував цей ринокраніше;

– відкриття нового джерела факторів виробництва незалежно від того, чи існували вони раніше;

– створення нової організації галузі [4]

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення сутності інновації

Автор	Характеристика підходу
1	2
Й. Шумпетер	Інновації – не просто нововведення, а нова функція виробництва. Це - зміна технології виробництва речей, яка має історичне значення і є необхідною. Інновація становить стрибоквід старої виробничої функції до нової. Великі інновації викликають створення нових підприємств і нового устаткування, але не кожне нововведення, нове виробництво є інновацією. Інновація в економічному сенсі завершується тільки з першою комерційною операцією за участю нового продукту, процесу, системи, або пристрою, зазвичай також використовується для описання всього процесу просування такого рішення"[5, с.159].
М. Туган-Барановський	Попит на товари створюється самим виробництвом і ніяких зовнішніх обмежень розширеного відтворення, крім браку продуктивних сил, не існує. Якщо тільки запас продуктивних сил досить великий, завжди можна розширити виробництво і знайти застосування для нового капіталу [6, с 32]. Виробництво керує споживанням і це відбувається через нагромадження капіталу та його інвестування в нові технології та виробництво [6, с.175].
П. Друкер	Інновації – особливий інструмент підприємництва. Діяльність, яка наділяє ресурси новою можливістю створювати багатство. Мистецтво надання ресурсам нових можливостей для створення цінностей, при цьому підсумувавши, що: у будь-якому разі, що б не змінювалося, потенціал все існуючих ресурсів, який створює цінності, є складовою інновації [7, с.43].
А. Мешков	Інновація – це особлива сфера теорії і практики, система дії соціального суб'єкта,спрямована на удосконалення якостей соціокультурного суб'єкта і яка дозволяє агенту придбати в якості винагороди бажані ресурси й позитивну репутацію [8].
Б. Твісс	Нове, яке є або результатом появи нової технології (технічне рішення), або результат нетрадиційного застосування відомої технології. Б. Твісс відмітив, що "... Винахід - формулювання, висунення ідеї. Нововведення - застосування, тобто процес, в якому дослідження або ідея набувають економічного змісту. Іншими словами, "винахід" стає "нововведенням", якщо здобуває успіх на ринку ...". Отже, комерційний аспект визначає інновацію як економічну необхідність, що усвідомлена потребами ринку [10, с. 38].
Уткин Е.	«Інновація – це об’єкт, впроваджений у виробництво у результаті проведеного наукового дослідження чи зробленого відкриття, який якісно відрізняється від попереднього аналогу» [11,с.127].

Продовження таблиці 1

1	2
А. Томпсон	Інновація – це ідея, практика чи продукт, що сприймаються індивідом як нові, а на думку та інших, інновацією є генерування, прийняття і впровадження нових ідей, процесів, продуктів і послуг. Тобто, в одному випадку інновація - це результат творчого процесу у вигляді нової продукції (техніки), технології, методу тощо, в іншому - процес введення нових виробів, елементів, підходів, принципів замість існуючих. Проте головна їх ознака полягає в обов'язковій наявності науково-технічної новизни та здатності до виробничого застосування [9, с.35].
Санто Б.	«Інновація – це такий суспільно-техніко-економічний процес, який через практичне використання ідей, винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів та технологій, і, у випадку, коли інновація орієнтована на економічну вигоду, прибуток, її поява на ринку може принести додатковий дохід [12].
Хучек М.	«Інновація – це втілення будь-якого нового, будь-яка нова річ, новинка, реформа»[13].
Кот О.	«Інновація – це системні впровадження в аграрну сферу результатів науково - дослідницькоїроботи, що призводять до позитивних якісних та кількісних змін у характеристиці взаємозв'язків між біосферою та техносферою, а також поліпшують стан навколишнього середовища». [14, с.38].
Бухвостов Ю.	«Інновація є результатом праці, отриманим завдяки застосуванню нових наукових знань, що перетворюють процес функціонування та розвитку виробничо-господарської системи АПК у напрямку підвищення її ефективності, стійкості та системної якості відносин». [15, с.38].
Андрійчук В.	«Інновації – новостворені або кардинально удосконалені новації, які за ступенем впливу на результати діяльності суб'єктів господарювання принципово відрізняються від існуючих аналогів або ж не мають аналогів взагалі. Як зазначає В.Г. Андрійчук, життєвий цикл інновації триває доти, доки суб'єкти набувають конкурентних переваг [16, с.593].
Закон «Про інноваційну діяльність».	«Інновації – новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структурута якість виробництва і (або) соціальної сфери» [17]

Джерело: сформовано за данними [5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17]

На основі узагальнення наукових підходів до трактування сутності вважаємо, що інновації – це не просто нововведення, а нова функція виробництва, нові технології; принципово нові соціально корисні продукти харчування; особливий інструмент підприємництва; ідея, практика чи продукт, що сприймаються індивідом як нові, ознака яких полягає в обов'язковій наявності науково-технічної новизни та здатності до виробничого застосування; економічна необхідність, що усвідомлена потребами ринку.

Інноваційна діяльність агропромислових підприємств зосереджується безпосередньо у виробництві, зберіганні, транспортуванні та реалізації сільськогосподарської продукції, є його складовою частиною та набуває нового соціально-економічного сенсу. Даний тип економічного розвитку визначається запровадженням нових розробок та впровадження інновацій, використання

досягнень науково-технічного прогресу, сучасних технологій управління розвитком виробництва продукції тваринництва агропромисловими підприємствами. Отже, головним завданням є розроблення сучасної науково-технічної політики, що включає найбільш ефективні організаційно-економічні напрями освоєння інновацій, інвестицій та подальшого нарощування науково-технічного потенціалу в економіці країни.

На відміну від інших галузей, в аграрному секторі процес розробки інновацій відбувається більш повільно. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження проблеми через вплив інноваційно-інвестиційного потенціалу на нарощування виробництва продукції тваринництва. Слід вімітити, що в тваринництві швидкість обороту інноваційного капіталу і його приріст не можуть конкурувати з промисловістю.

У сучасних умовах виробнича діяльність в галузі тваринництва не вважається інвестиційно привабливою та супроводжується ризиками. Вона загострює питання розробки та удосконалення сучасних методів управління економічними процесами, пошуку джерел залучення інвестицій, впровадження системи ефективного використання інноваційних ресурсів для підвищення інноваційно-інвестиційної активності. Вирішити зазначені питання можливо за умови визначення відповідності інновацій перспективним інвестиціям, тісної взаємодії інноваційно-інвестиційних процесів в агропромисловому виробництві та тваринництві зокрема.

Інноваційні процеси в Україні можливі при наявності платоспроможного попиту реального сектору економіки на результати наукових досліджень і науково-технічних розробок. Щоб досягти мети, необхідно здійснювати ефективну інноваційну політику, яка повинна спрямовуватись на вибір пріоритетів і механізмів прямого державного фінансування інноваційних проектів, на забезпечення стимулу вкладання коштів та одержування прибутків від використання наукових розробок суб’єктами підприємництва.

Слід також відмітити, що основними причинами введення інновацій в агропромислових підприємствах є намагання одержати на ринку конкурентні переваги та максимізувати прибуток; забезпечення престижу підприємства та швидке вирішення проблем, що можуть виникнути на виробництві; посилення конкурентної боротьби, зростання попиту споживачів; вивчення наукових новинок та їх впровадження у виробничий процес з метою поліпшення результатів діяльності підприємства.

Інноваційні процеси в агропромисловому виробництві мають свою специфіку. Вони відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Згідно до вимог Податкового кодексу України [18], сільськогосподарським підприємством визнається підприємство, для якого: 1) виробництво сільськогосподарської продукції чи надання відповідних послуг є основною діяльністю; 2) частка виготовленої сільськогосподарської продукції (послуг) складає не менш 75% вартості товарів/послуг, реалізованих протягом року.

Так, наприклад, аграрні інновації (агроінновації) – це інновації, що реалізуються в аграрному секторі економіки з метою підвищення ефективності його діяльності та забезпечення стабільного розширеного відтворення агропромислового виробництва, реалізацією в господарську практику результатів досліджень і розробок у вигляді нових порід і видів тварин і птиці, нових технологій в тваринництві і переробній промисловості, нових засобів захисту тварин, нових методів профілактики і лікування тварин і птиці, нових або покращених продуктів харчування, матеріалів, нових форм організації і управління різними сферами економіки, нових підходів до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва.

Інноваційно-інвестиційний розвиток виробництва продукції тваринництва формується під впливом багатьох об'єктивно заданих для даної країни факторів, включаючи її розміри, наявність природних ресурсів, географічне положення, особливості історичного розвитку галузі та форм підприємницької діяльності. Ці фактори виступають довгостроковими детермінантами швидкості напряму еволюції інноваційної активності. Саме тому для інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва і досягнення цілеспрямованих змін в інноваційній моделі слід мати необхідний рівень інвестицій та запас знань у сферах, які є основою зростання.

Таблиця 2

Класифікація агропромислових інновацій

Селекційно-генетичні	Технологічні	Організаційно-управлінські	Економіко-соціальні	Екологічні	Залежно від чинників різного характеру
Виведення нових порід, типів тварин, птахів. Створення тварин стійких до захворювань, несприятлив их факторів оточуючого середовища.	Нова техніка, Нові технології вирощування, Ресурсозберіга ючі технології виробництва і зберігання харчових продуктів, направлених на підвищення споживчої цінності продуктів харчування. Біо-технології Нанотехнології.	Формування інтегрованих структур, кооперування, інноваційно-інвестиційного потенціалу підприємств. Нові форми менеджменту організацій і адміністрування, мотивації іоплати праці, управління, маркетингу.	Формування новихсистем кадрового і науково-технічного забезпечення. Поліпшення умов праці, вирішення проблем охорони здоров`я, освіти і культури працівників села. Новіформи забезпечення безпеки: продовольчої , економічної т.д.	Охорона навколиш-нього сере-довища. Нові форми забезпечення сприятливих умовдля життя,праці та відпочинку.	Регулюючих, Стимулюю-чих, структурно-утворю-ючих; Внутрішні, зовнішні; Прямої та непрямої дії.

Джерело сформовано автором

Значення науки і техніки для підвищення соціально-економічної та екологічної ефективності сільського господарства, а також інших сфер і галузей агропромислового комплексу нині важко переоцінити. Тут фундаментальні

наукові пошуки, техніко-технологічні та інноваційні розробки мають бути спрямовані насамперед на розв'язання таких актуальних завдань: 1) оптимальне й екологічно та соціально зрівноважене забезпечення сільського господарства найважливішими виробничими ресурсами (землею, водою, працею, технікою, добривами та засобами захисту рослин); 2) істотне підвищення продуктивності тварин, культури тваринництва як головних передумов виробництва конкурентоспроможної аграрної продукції; 3) розроблення принципово нових методів, способів і технологій зберігання сільськогосподарської продукції в процесі виробництва, переробки та доведення до споживача, а також забезпечення екологічної чистоти і високої якості продуктів харчування.

Інноваційно-інвестиційний розвиток виробництва продукції тваринництва формується під впливом багатьох об'єктивно заданих для даної країни факторів, включаючи її розміри, наявність природних ресурсів, географічне положення, особливості історичного розвитку галузі та форм підприємницької діяльності.

Висновки. На нашу думку, інноваційно-інвестиційний розвиток виробництва продукції тваринництва - це здатність забезпечити надходження фінансових, майнових і немайнових активів, технічних, технологічних, комерційних та інших знань, організаційно-економічних змін, які впроваджуються в об'єкти різних видів діяльності для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності виробництва продукції тваринництва. Інноваційно-інвестиційний розвиток зерновиробництва формується під впливом багатьох об'єктивно заданих для даної країни факторів, включаючи її розміри, наявність природних ресурсів, географічне положення, особливості історичного розвитку галузі та форм підприємницької діяльності. Ці фактори виступають довгостроковими детермінантами швидкості напряму еволюції інноваційної активності. Саме тому для інноваційно-інвестиційного розвитку виробництва продукції тваринництва і досягнення цілеспрямованих змін в інноваційній моделі слід мати необхідний рівень інвестицій та запас знань у сферах, які є основою зростання.

На нашу думку, інноваційно-інвестиційний розвиток виробництва продукції тваринництва – це здатність забезпечити надходження фінансових, майнових і немайнових активів, технічних, технологічних, комерційних та інших знань, організаційно-економічних змін, які впроваджуються в об'єкти різних видів діяльності для забезпечення конкурентоспроможності та ефективності.

Список використаних джерел:

1. Юрчук Н. П. Інноваційно-інвестиційна діяльність як основа реалізації концентрації сталого розвитку економіки України. *Агросвіт.* 2019. № 3. С. 53-61.

2. Федулова Л.І. Проблеми винахідницької діяльності в Україні: регіональний аспект. *Стратегічні пріоритети.* 2009. № 1. С. 197–204.

3. Бернар И. Толкоый экономический и финансовый словарь. Французская, русская, немецкая, испанская терминология: 2 т. пер. с фр. М. Международные отношения, 1994. Т. 1. 784 с.

4. Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социально-экономические последствия. М., 1990. 214 с.

5. Шумпетер Й. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). Й. Шумпетер. М. Изд-во "Прогресс", 1982. 454 с.

6. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. Избранное. М., 1997

7. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальное решение. Пер. с англ. М. Котельниковой. П. Друкер. М ФАИР ПРЕСС, 1998. 274 с.

8. Мешков А.А. Основные направления исследования инновации в американской социологии URL: http://www.ecsocman.edu.ru.

9. Томпсон В. Справочник по вдохновению. Минск: Символ, 2009. 256 с.

10. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями. М. Экономика, 1989. 217 с.

11. Уткин Э.А. Инновационный менеджмент. М.АКАЛИС, 1997. 208 с.

12. Санто Б. Инновация как средство экономического развития: пер. с венг. М.Прогресс, 1990. 296 с.

13. Хучек М. Инновации на предприятиях и их внедрение. М. Луч, 1992. 148 с.

14. Кот Л. Л. Ризики інноваційної діяльності підприємств. *Теоретичні та прикладні питання економіки.* 2013. Вип. 28(1). С. 410-418. URL http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tppe_2013_28(1)__54.

15. Бухвостов Ю.В. Детерминирующее воздействие инвестиций на формирование экономики инновационного типа (на примере аграрного сектора): дис.канд.экон.наук. М., 2009. 262с.

16. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу: підручник. К. КНЕУ, 2013. 779 с.

17. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 17.02.1991 р. № 47. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1991. № 47. С. 646. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text (дата звернення: 1.11.2021).

18. Податковий кодекс України: затв. Верховною Радою України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17

Марина МАТВІЄНКО*,
магістр 1-го року навчання,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

КОРПОРАТИВНА СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ОБЛІКОВИЙ АСПЕКТ

Анотація. *У статті досліджено сутність та значення корпоративної соціальної відповідальності. Акцентовано увагу на необхідності застосування нових методів витрат на заходи із забезпечення корпоративної соціальної відповідальності підприємства. Виокремлено соціальний облік як інформаційне джерело для управління корпоративною соціальною відповідальністю підприємств. Вказані основні напрями здійснення соціальних витрат. Наведено рекомендації щодо обліку соціально-орієнтованих витрат на субрахунках підприємства за окремими напрямами.*

Annotation. *The article examines the essence and importance of corporate social responsibility. Emphasis is placed on the need to apply new methods of spending on measures to ensure corporate social responsibility of the enterprise. Social accounting as an information source for the management of corporate social responsibility of enterprises is singled out. The basic directions of realization of social expenses are specified. Recommendations for accounting for socially-oriented expenses on the sub-accounts of the enterprise in some areas are given.*

Вступ. Питання соціальної відповідальності бізнесу стає все більш актуальним для України, що пов’язано з багатьма факторами, насамперед із процесами інтеграції нашої країни до європейського і світового співтовариства.

Соціальна відповідальність бізнесу, яка вже достатньо давно набула поширення в багатьох країнах світу, передбачає необхідність досягнення балансу інтересів між корпоративними, державними і громадськими інститутами та виступає основою сталого розвитку.

Соціальна відповідальність стала частиною ділової культури та етики провідних світових компаній. В усьому світі як великі транснаціональні компанії, так і невеликі місцеві бізнес-підприємства переосмислюють своє функціонування та формулюють нові стратегії, що дозволили б їм краще реагувати на потреби споживачів, партнерів, суспільства та довкілля. Принципи соціальної відповідальності стають однією зі складових успішної стратегії, що зміцнює імідж і репутацію компанії, приваблює клієнтів та утримує найкращих працівників. Наявність соціальної відповідальності забезпечує низку переваг на різних рівнях: державному, регіональному, корпоративному. Серед таких

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Лепетан І.М.

переваг можна виділити: збільшення прибутку, пришвидшення темпів росту; доступ до соціальних інвестицій, скорочення операційних витрат; зміцнення репутації та іміджу, підвищення ефективності діяльності й інвестиційної привабливості; відсутність конфліктів між працівниками та роботодавцями, підвищення якості роботи; зростання продуктивності та якості продукції; скорочення претензій з боку регулюючих органів; підвищення конкурентоспроможності; посилення позицій бренду компанії тощо [11].

Відповідальне ставлення компаній до власного продукту або послуги, до споживачів, персоналу, партнерів, їх активна соціальна позиція є необхідним чинником у формуванні сучасної корпоративної стратегії. Розвиток соціально-економічного рівня суспільства створює додаткові особливі вимоги до корпорацій. В Україні відсутні традиції соціально відповідального ведення бізнесу, тільки в останні роки деякі корпорації почали говорити про корпоративну соціальну відповідальність (КСВ) як про необхідний елемент при формуванні корпоративної стратегії. Для того, щоб українські підприємства могли скласти гідну конкуренцію на світовому ринку, а також утримувати сегменти внутрішнього національного ринку, вони повинні створити всі умови для впровадження принципів КСВ.

Використання принципів КСВ може бути ефективним інструментом, за допомогою якого підприємства підвищать власну конкурентоспроможність як в окремих галузях, так і в сучасної економіці в цілому. Перехід до сталого розвитку – це процес зміни ціннісних орієнтацій багатьох людей. Визнаними міжнародними фундаментальними цінностями розвитку є свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність. Національні цілі сталого розвитку базуються на політичних, економічних, соціальних, екологічних, моральних і культурних цінностях, властивих українському суспільству. Вони визначають спрямованість стратегії на турботу про спільне благо та захист національних інтересів України [5].

Виклад основного матеріалу. Будь-який бізнес, у тому числі й у сфері АПК, реалізуючи свої економічні цілі, неминуче зачіпає інтереси місцевої громади та впливає на рівень розвитку регіону присутності. Своєю чергою, розвинене суспільство з усіма створеними для гідного життя і роботи умовами є необхідною умовою подальшого зростання, розвитку і процвітання агробізнесу в регіоні присутності.

Подібний механізм зворотного зв’язку зумовлює необхідність наявності елементів корпоративної політики, які змогли б забезпечити максимально позитивний вплив на місцеве суспільство і регіон присутності, не зменшуючи, а в довгостроковій перспективі й збільшуючи економічну ефективність агробізнесу.

Для сучасних компаній такою політикою стала корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), яка фактично являє собою взаємовигідне партнерство бізнесу, держави і суспільства [8, с. 26]

Корпоративна відповідальність бізнесу – це добровільний внесок бізнесу в розвиток суспільства в соціальній, економічній і екологічній сферах, пов’язаних

з основною діяльністю компанії або тими, що виходять за рамки певного мінімуму [1, с. 349].

Активне запровадження програм корпоративної соціальної відповідальності українськими агрохолдингами свідчить про те, що КСВ стає невід'ємною частиною їх ширшої корпоративної політики і стратегії.

В компаніях започатковано нові підрозділи з КСВ або, як мінімум, визначено відповідальну за КСВ особу, розподілено ресурси па здійснення заходів КСВ, і встановлено механізми зворотного зв'язку.

Основними сферами впровадження корпоративної соціальної відповідальності в агрохолдингах є розвиток громад, корпоративне управління, трудові відносини, охорона навколишнього середовища, управління постачальниками і прозорість [2, с. 27].

Можливими викликами та загрозами сталому економічному зростанню, що можуть призвести до негативних наслідків в економіці Вінницької області є:

– обмежена державна підтримка з реалізації інвестиційних проєктів та розвитку галузей сільського господарства;

– несприятливі кліматичні та епідеміологічні умови, внаслідок чого скорочення прогнозованих обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та зменшення її надходження на переробні підприємства;

– обмежена державна підтримка розвитку галузей сільського господарства;

– масове банкрутство підприємств середнього та малого бізнесу;

– недосягнення запланованих обсягів виробництва та реалізації продукції.

Таким чином, роль агрохолдингів зводиться до підтримки мешканців і розвитку інфраструктури сільських територій шляхом працевлаштування частини населення, на якій здійснюється діяльність підприємств материнської компанії, підтримка підприємництва на селі, допомога й обслуговування присадибних ділянок, спрямування частини доходів (прибутку) на підтримку стану і відновлення раніше зруйнованої інфраструктури території сіл [9, с. 300]. Українські компанії все частіше і активніше дотримуються основних принципів КСВ, і це яскраво підкреслює їх європейську, прогресивну орієнтацію. У цьому напрямку є свої лідери – компанії, які в 2020-2021 рр. реалізували найбільш яскраві, прогресивні і успішні програми КСВ (табл. 1).

Будь-який бізнес, у тому числі й у сфері АПК, реалізуючи свої економічні цілі, неминуче зачіпає інтереси місцевої громади та впливає на рівень розвитку регіону присутності. Своєю чергою, розвинене суспільство з усіма створеними для гідного життя і роботи умовами є необхідною умовою подальшого зростання, розвитку і процвітання агробізнесу в регіоні присутності.

Подібний механізм зворотного зв'язку зумовлює необхідність наявності елементів корпоративної політики, які змогли б забезпечити максимально позитивний вплив на місцеве суспільство і регіон присутності, не зменшуючи, а в довгостроковій перспективі й збільшуючи економічну ефективність агробізнесу.

Таблиця 1

Топ-5 кращих програм корпоративної соціальної відповідальності АПК України

№	Назва компанії	Основні напрямки КСВ
1	2	3
1	ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	– турбота про працівників; – турбота про тварин; – сталий розвиток; – охорона довкілля; – біобезпека; – контроль якості; – сучасні технології.
2	TalentA	– збагачення життя тих, хто виробляє, і тих, хто споживає, забезпечуючи розвиток майбутніх поколінь
3	AB InBev Efes Україна	– ефективне сільське господарство; – екологічна упаковка; – боротьба зі зміною клімату; – збереження води.
4	Компанія AgroGeneration	– екологічний менеджмент – новітні технології – навчання персоналу – благодійність – поліпшення соціальної ситуації в регіонах присутності
5	Компанія «Мрія Агрохолдинг»	– розвиток та навчання персоналу; – співробітництво з профільними навчальними закладами; – впровадження інновацій, сучасних технологій; – розвиток сільських громад, інфраструктури в місцях присутності компанії.

Джерело: офіційні сайти компаній

Для сучасних компаній такою політикою стала корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), яка фактично являє собою взаємовигідне партнерство бізнесу, держави і суспільства [8, с. 26]

Перехід до сталого розвитку – це процес зміни ціннісних орієнтацій багатьох людей. Визнаними міжнародними фундаментальними цінностями розвитку є свобода, рівність, солідарність, толерантність, повага до природи, спільна відповідальність. Національні цілі сталого розвитку базуються на політичних, економічних, соціальних, екологічних, моральних і культурних цінностях, властивих українському суспільству. Вони визначають спрямованість стратегії на турботу про спільне благо та захист національних інтересів України [5].

Всесвітня бізнесова рада зі сталого розвитку (WBCSD – World Business Council for Sustainable Development) визначає соціальну відповідальність як «зобов’язання бізнесу сприяти сталому економічному розвиткові, працюючі з найманими працівниками, їхніми родинами, місцевою громадою та суспільством загалом з метою покращення якості життя» [3].

Нині обов’язковість ініціатив соціальної відповідальності бізнесу закріплена в багатьох міжнародних стандартах, без належного виконання яких

агрокомпанія не може ні увійти на міжнародний ринок, ні повноцінно на ньому функціонувати, але нині для українського бізнесу корпоративна соціальна діяльність – це здебільшого інноваційний процес, аніж щоденна поширена практика.

Щодо соціальної відповідальності аграрних підприємств – це процес реалізації добровільно прийнятих зобов'язань із задоволення соціальних потреб як працівників господарства, так і партнерів та інших учасників суспільства загалом.

Вінниччина має один із найпотужніших у державі агропромисловий комплекс, основу якого складають 841 сільськогосподарське підприємство, 1893 фермерських господарств, 274,4 тис. особистих селянських господарств. В області функціонують 4 науково-дослідні станції, Інститут кормів та сільського господарства Поділля УААН, Вінницький національний аграрний університет. Кількість зайнятого населення в сільському господарстві становить 215,0 тис. осіб. В області використовується 2012,0 тис. га земель сільськогосподарського призначення, з них 1730,5 тис. га ріллі, 48,0 тис. га багаторічних насаджень, 48,8 тис. га сіножатей, 183,9 тис. га пасовищ. За розмірами сільськогосподарських угідь область займає серед регіонів України 9 місце.

Аграрний сектор області за 2019 рік займає перше місце в сільському господарстві України за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства та на 1 особу, по виробництву м'яса та молока, по чисельності поголів'я корів та птиці. Область лідирує за обсягами виробництва зернових культур, цукрових буряків та картоплі.

За результатами моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів за 2018 рік Вінниччина увійшла у п'ятірку лідерів, посівши четверте місце.

В регіоні функціонує понад 1200 великих, середніх і малих підприємств різної форми власності, які виробляють промислову продукцію (табл. 2).

Таблиця 2

Питома вага Вінницької області в економіці України

Показники	Частка області, %					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Валовий регіональний продукт (у фактичних цінах)	2,8	3,0	3,1	3,1	1,0	-
Обсяг реалізованої промислової продукції	2,2,	3,0	3,0	3,1	3,1	-
Виробництво продукції сільського господарства	7,9	7,6	8,4	8,2	8,4	8,5
Обсяг виконаних будівельних робіт	2,3	2,7	3,4	3,0	4,1	-
Капітальні інвестиції	2,6	2,7	2,3	2,6	3,0	-
Обсяг експорту товарів і послуг	1,4	2,2	2,7	2,8	3,0	-
Обсяг імпорту товарів і послуг	0,8	0,7	0,8	0,8	1,0	-
Обсяг роздрібного товарообороту	2,3	2,4	2,2	2,1	2,2	2,9

Джерело: http://www.vin.gov.ua/

За 2019 рік темпи приросту обсягів виробництва в сільському господарстві, в порівнянні з попереднім роком, склали 2,1%.

Питома вага регіону у загальнодержавному виробництві

сільськогосподарської продукції за 2019 рік склала 8,5%. В порівнянні з 2014 роком питома вага області зросла на 0,6 відсоткових пункти.

Номінальна середньомісячна заробітна плата за 2018 рік до 2017 року зросла на 1679,94 грн. і становить 7801,10 грн. За рівнем середньомісячної заробітної плати область займає 11 місце серед регіонів України, а за темпами її росту – 3 місце (за цим показником у 2014 році Вінницька область посідала 17 місце серед регіонів України).

Область переходить до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку. За 2017 рік обсяг реалізованої інноваційної продукції становить 454,7 млн грн, інноваційною діяльністю в промисловості займались 24 підприємства (15,4% від загальної кількості промислових підприємств). В науково-інноваційній сфері працює 65 докторів наук та 214 кандидатів наук.

Таким чином, соціально-економічний розвиток області є можливим виключно на основі розвитку виробництва. Аналіз сільськогосподарського комплексу області показує, що він може бути збалансованим на основі наявних ресурсів повністю. З метою забезпечення сталого розвитку соціально-економічного потенціалу Вінницької області, посилення інвестиційної та інноваційної привабливості, модернізації соціальної сфери, створення сприятливих умов для розвитку самодостатнього місцевого самоврядування задля покращення рівня добробуту та соціальної захищеності населення розроблено Програму економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2021 рік [10].

Джерелом інформаційного забезпечення соціально відповідальної діяльності вітчизняних суб’єктів господарювання є бухгалтерський облік, а саме новий його вид – соціальний облік.

До суб’єктів обліку соціально відповідальної діяльності слід віднести господарюючих суб’єктів, що забезпечують соціально відповідальну діяльність.

Предметом обліку соціально відповідальної діяльності є факти господарської діяльності, які характеризують стан та використання ресурсів підприємства, процесів, їх результатів, формування інформації фінансового характеру для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Предмет обліку охоплює всю господарську діяльність, яка визнається соціально відповідальною.

Об’єкти бухгалтерського обліку соціально відповідальної діяльності слід поділити на 2 групи:

– об’єкти, які забезпечують господарську діяльність (господарські засоби та їх джерела);

– об’єкти, які складають господарську діяльність (господарські процеси та їх результати).

Важливим об’єктом бухгалтерського у розрізі соціальних ініціатив є витрати, які виникають у ході виконання завдань соціально відповідальної діяльності:

1) розвиток персоналу – навчання і професійний розвиток, застосування мотиваційних схем оплати праці; надання співробітникам соціального пакету;

створення умов для відпочинку та дозвілля;

2) охорона здоров’я і безпека праці – це напрям соціальних програм підприємства, які забезпечують створення та підтримку додаткових по відношенню до законодавчо закріплених норм охорони здоров'я та умов безпеки на робочих місцях (охорона праці та техніка безпеки; підтримка санітарно-гігієнічних умов праці; профілактика професійних захворювань; забезпечення працівників спеціальним харчуванням та одягом, медичний огляд тощо);

3) якість продукції – витрати на попередження випуску продукції незадовільної якості, контроль і оцінку якості продукції, виправлення браку у виробництві;

4) природоохоронна діяльність та ресурсозбереження – здійснюється за ініціативи підприємства з метою скорочення шкідливого впливу на навколишнє середовище (програми з економного споживання природних ресурсів, повторного використання і утилізація відходів, попередження забруднення навколишнього середовища, організація екологічно безпечного виробничого процесу);

5) здійснення соціальних ініціатив на користь громади – соціальні програми та акції підтримки незахищених верств населення, підтримка збереження і розвиток житлово-комунального господарства та об'єктів культурного та історичного призначення, спонсурування місцевих культурних, освітніх та спортивних організацій та заходів, підтримка соціально значимих досліджень підприємств, участь у благодійних акціях;

6) соціально відповідальна реструктуризація – це напрям соціальних програм компанії, які покликані забезпечити проведення реструктуризації соціально відповідальним способом, перш за все, в інтересах персоналу компанії (зазвичай здійснюються інформаційні кампанії, які висвітлюють майбутні структурні зміни, заходи з професійної перепідготовки, сприяння в працевлаштуванні, компенсаційні виплати працівникам, які потрапили під скорочення);

7) добросовісна ділова практика – має на меті сприяти впровадженню та поширенню добросовісної ділової практики між постачальниками, бізнес-партнерами і клієнтами компанії.

Дослідники пропонують методологічну, методичну й організаційну базу бухгалтерського обліку окремих напрямів діяльності чи операцій, які підпорядковані вимогам стійкого розвитку і загалом відповідають теоретично-економічним засадам соціальної відповідальності бізнесу [7, с. 416]. Проте це дає можливість отримати лише фрагментарне уявлення про стан соціальної відповідальності суб’єкта господарювання та виконання ним зобов’язань перед заінтересованими сторонами, що унеможливлює визначення рівня імплементації концепції соціальної відповідальності суб’єкта господарювання у його господарську діяльність.

Під час здійснення облікового процесу витрат соціально-орієнтованої діяльності невирішеною залишається проблема їх відображення на рахунках бухгалтерського обліку в сукупності усіх складників.

Посилаючись на План рахунків бухгалтерського обліку, необхідно зауважити, що для відображення витрат соціально-орієнтованої діяльності в обліку не передбачено окремого синтетичного рахунку у 8-му та 9-му класах рахунків [6]. Порядок відображення господарських операцій на транзитних рахунках з метою накопичення інформації про витрати, що пов'язані зі здійсненням операцій соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання за умови використання 8-го і 9-го класів Плану рахунків бухгалтерського обліку відображено в таблиці 3.

Таблиця 3

Кореспонденція рахунків щодо витрат, пов'язаних зі здійсненням операцій соціально-орієнтованої діяльності

№	Зміст господарської операції	Документ	Кореспонденція рахунків	
			Д-т	К-т
1	2	3	4	5
1	Нарахування заробітної плати персоналу суб'єкта господарювання	розрахунково-платіжна відомість	817, 23, 91, 92, 93	661 817
2	Нарахування ЄСВ на фонд оплати праці суб'єкта господарювання	розрахунково-платіжна відомість	825, 23, 91, 92 93	651 825
3	Передане пальне для потреб школи	розрахунок бухгалтерії, акт передачі	800 949	203 800
4	Нарахована амортизація транспортного засобу, наданого в тимчасове користування неприбутковій організації	відомість амортизації	834 949	131 834
5	Передано безоплатно комп'ютерну техніку за первісною вартістю громадській організації осіб з інвалідністю	акт передачі, акт на списання	949 (840) 949 (840) 793	104 641 949 (840)
6	Надано благодійну допомогу неприбутковій організації у вигляді готової продукції власного виробництва	наказ керівника, видаткова накладна	949 (840) 949 (840) 793	26 641 949 (840)
7	Списано вартість сировини і матеріалів для нейтралізації викидів парникових газів	накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	800 232	201 800
8	Відпущено зі складу закуплені раніше саджанці дерев (озеленення території)	накладна-вимога на відпуск (внутрішнє переміщення) матеріалів	800 949	20 800
9	Надано послуги сторонньою організацією за розроблення енергозберігаючого проекту	акт про приймання виконаних робіт (наданих послуг)	852 151	68 852
10	Придбано обладнання, необхідне для монтажу лінії енергозберігаючої технології	рахунок-фактура	852 151	631 852

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
11	Перераховано на зарплатну картку працівника нецільову благодійну допомогу, пов'язану з тимчасовою непрацездатністю	заява працівника, наказ керівника, Платіжне доручення	840 977	663 840
12	Перераховано грошову благодійну допомогу благодійному фонду (неприбутковій організації)	наказ керівника, Платіжне доручення, виписка банку	949 (852) 793	685 949 (852)

Джерело: розроблено автором на осснові [4]

Під час розроблення робочого плану рахунків бухгалтерського обліку з метою можливості оперативного отримання певної інформації необхідно передбачити окремі субрахунки та рахунки для накопичення такої облікової інформації. у разі застосування позабалансового методу можливо уникнути створення у робочому плані рахунків великої кількості додаткових нових субрахунків та рахунків для обліку витрат соціально-орієнтованої діяльності.

Висновки. Корпоративна соціальна відповідальність сьогодні є основним чинником формування корпоративної стратегії, що являє собою сферу діяльності корпоративних структур, пов'язану з добровільно узятими на себе соціальними зобов'язаннями щодо зацікавлених груп і суспільства в цілому. Розвиток і використання КСВ в будь-якій галузі підвищує ефективність соціально-економічного функціонування в галузі, шляхом створення умов для вигідності відповідальності підприємства перед своїми акціонерами, співробітниками і суспільством, підтримувати добрі починання та благодійні акції, чесно платити податки, сприяти поліпшенню у соціальній сфері, охороні здоров'я та освіті, зберігати природні ресурси і навколишнє середовище.

Список використаних джерел:

1. Аделькин Ф. (2005), Результаты исследования социальной ответственности украинского бизнеса [Results of the study of the social responsibility of Ukrainian business], Blakit', Kiev, Ukraine, p. 349.
2. Hahaliuk, Taras and Shaft, Frantsiska (2016), Agrarian Policy Report «Corporate Social Responsibility for Agrarian Business», Instytuti ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii, Kyiv, Ukraine, p. 63.
3. Всесвітня бізнесова рада із сталого розвитку (WBCSD – World Business Council for Sustainable Development). URL: http://www.wbcsd.org (дата звернення: 23.10.2021).
4. Галак К. І. Фінансовий облік витрат соціально-орієнтованої діяльності суб'єктів господарювання. *Бізнес-навігатор*. 2019. Вип. 2. С. 153-157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2019_2_32
5. Закон України Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JH6YF00A?an=332 (дата звернення: 23.10.2021)
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку

активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text

7. Король С.Я. соціальна відповідальність бізнесу: теорія та методологія обліку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2016. 416 с.

8. Кужель В.В., Мельник Ю.М. Мотивація розвитку соціальної відповідальності бізнесу на аграрних підприємствах. *Бізнес-навігатор*. 2014. № 3 (35). С. 26-31.

9. Ніценко В.С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій. *Формування ринкової економіки*. 2015. № 33. С. 293-302.

10. Програма економічного і соціального розвитку Вінницької області на 2021 рік. URL: http://www.vin.gov.ua/

11. Харламова А. О. Корпоративна соціальна відповідальність необхідний чинник формування корпоративної стратегії. *Ефективна економіка*. 2012. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_9_51

Альона МОМОТЮК,*
магістр 1-го року навчання,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОБЛІКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ ЗАПАСАМИ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У статті висвітлено основні проблеми управління виробничими запасами на підприємстві. Проведено дослідження по динаміці зміни кількості запасів у структурі оборотних активів підприємств України. Проаналізовано визначення «запаси» у різних нормативних документах та з точки зору відомих дослідників в галузі економіки. Обґрунтовано, що для ефективної роботи на підприємстві повинно бути налагоджена система складського обліку. Розглянуто перспективні шляхи підвищення якості управління виробничими запасами на підприємстві. Акцентовано увагу на важливості правильної класифікації запасів, а також покращення ведення документованого обліку надходження, видачу у виробництво та вибуття запасів з підприємства.*

Annotation. *The article highlights the main problems of inventory management at the enterprise. A study on the dynamics of changes in the number of stocks in the structure of current assets of Ukrainian enterprises. The definition of "stocks" in various regulations and from the point of view of well-known researchers in the field*

*Науковий керівник: к.е.н, доцент кафедри бухгалтерського обліку ВНАУ – Коваль Л. В.

of economics is analyzed. It is substantiated that for effective work at the enterprise the system of the warehouse account should be adjusted. Prospective ways to improve the quality of inventory management at the enterprise are considered. Emphasis is placed on the importance of correct classification of stocks, as well as improving the documented accounting of receipts, issuance of production and disposal of stocks from the enterprise.

Вступ. У сучасних умовах питання ефективного управління виробничими запасами потребують особливої уваги. Важливість облікового забезпечення в управлінні запасами полягає в тому, що саме облікова інформація є фундаментом для прийняття управлінських рішень. Вони є об'єктами управління на різних етапах виробничо-фінансової діяльності, у цьому і полягає актуальність даної теми.

Ефективна діяльність аграрних підприємств зумовлена різними факторами, основним з яких є використання значної кількості виробничих запасів. Для злагодженої та правильної системи управління виробничими запасами необхідно чітко знати значення терміну «виробничі запаси», а також вміти правильно класифікувати виробничі запаси залежно від специфіки та виробництва.

Виклад основного матеріалу. Багато вітчизняних та іноземних науковців досліджували питання обліку запасів, а саме: Багрій К. Л., Білик С. М., Бутинець Ф.Ф., Дерй В.А., Задорожний З.В., Кащен Н. Б., Крупка Я.Д., Пархоменко В.М., Ткаченко Н.М.. а також викладачі Вінницького національного аграрного університету: Коваль Н. І., Коваль Л. В., Коваль О. В., Подолянчук О. А., Томчук О. Ф. Роботи зазначених авторів носять дискусійний характер, тому є питання, які потребують подальших досліджень та наукових розробок.

Виробничі запаси є невід'ємною складовою частиною активів підприємства. Вони мають суттєвий вплив на фінансовий результат господарської діяльності підприємства, оскільки займають одну з найбільших частин питомої ваги у складі витрат підприємства.

Раціональне використання запасів підприємством забезпечує постійність, безперервність та ритмічність господарської діяльності підприємства, гарантують його економічну безпеку, що у результаті призводить до збільшення прибутку підприємства.

Для того щоб краще розуміти важливість виробничих запасів на підприємстві, пропонуємо розглянути (рис. 1).

Проаналізувавши статистичні дані за 2015 рік та за 2020 рік ми можемо зробити висновок що запаси на підприємствах України займають друге місце у складі питомої ваги оборотних активів, що свідчить про їх значну роль у виробничому процесі кожного підприємства

Ми прослідковуємо збільшення у 2020 році кількість виробничих запасів підприємства у грошовому вимірнику на 2,92 % (у 2015 році цей показник був 20,71 %, а у 2020 році уже 23,63 %).

Таким чином, виробничі запаси є частиною активів господарюючого суб'єкта, необхідних для здійснення ефективної роботи підприємства. Це свідчить що підприємства використовують все більшу кількість різноманітних запасів у своєму виробничому процесі.

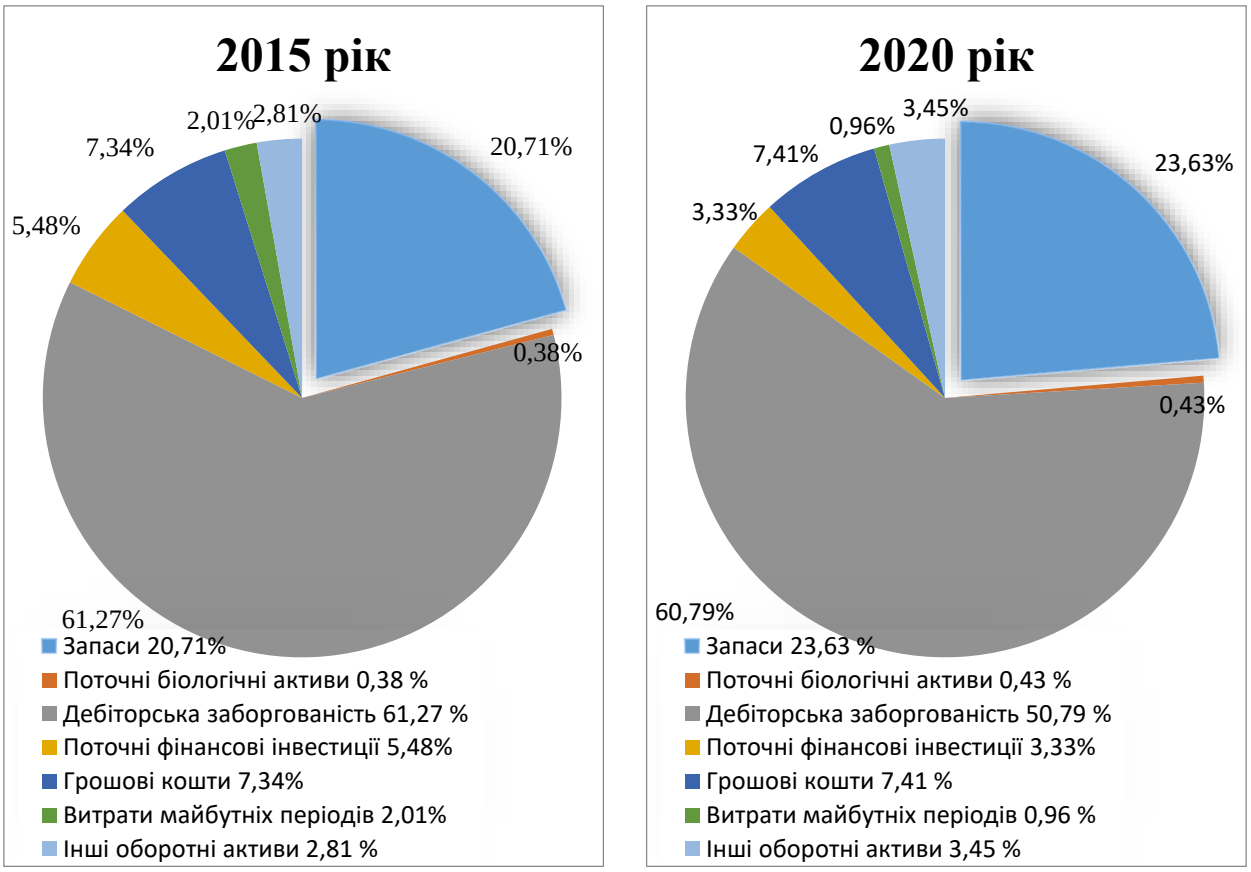

.

Рис. 1. Питома вага запасів у складі оборотних активів

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Щоб правильно організувати облік запасів на підприємстві важливо відповісти на ряд питань: коли, де, скільки і на яку суму надійшли запаси, як виконується програма постачання та відпуску запасів у виробництво, як виконується програма виробничого споживання; який залишок по окремих видах запасів і як дотримуються встановлені ліміти тощо. Але насамперед потрібно розуміти що таке «запаси» для підприємства.

Поняття «запаси» є дискусійним і трактується в літературних джерелах неоднозначно. Деякі з них наведено в табл. 1.

Важливими передумовами правильної організації обліку запасів є:

– раціональна організація складського господарства;
– наявність інструкції з обліку виробничих запасів;
– розробка номенклатури запасів;
– правильне групування (класифікація) запасів;
– розробка норм витрачання запасів.

Таблиця 1

Визначення змісту виробничих запасів підприємства

№ п/п	Автор, джерело	Визначення поняття
1	2	3
1.	НП(С)БО 9 «Запаси» [8]	Запаси — активи, які утримуються для подальшого продажу (розподілу, передачі) за умов звичайної господарської діяльності; перебувають у процесі виробництва з метою подальшого продажу продукту виробництва; утримуються для споживання під час виробництва продукції, виконання робіт та надання послуг, а також управління підприємством/установою.
2.	МСФО (IAS) 2 «Запаси» [7]	Запаси – це активи, які передбачені для подальшого продажу в ході звичайної діяльності; що знаходяться у процесі виробництва для такого продажу, або ті, що знаходяться у вигляді сировини та матеріалів, які будуть використовуватись у процесі виробництва або надання послуг, за винятком незавершеного виробництва, що виникає за угодами на будівництво, включаючи безпосередньо пов'язані з ними угоди на надання послуг, фінансових інструментів та біологічних активів, що належать до сільськогосподарської діяльності, та сільськогосподарська продукція в момент її збирання.
3.	Багрій К. Л. [1, с. 51]	Виробничі запаси - це вартість запасів, малоцінних швидкозношуваних предметів, сировини, основних і допоміжних матеріалів, палива, покупних напівфабрикатів і комплектуючих виробів, запасних частин, тари, будівельних матеріалів та інших матеріалів, призначених для споживання в ході нормального операційного циклу.
4.	Білик С. М. [2, с. 255]	Виробничі запаси – це сировина, основні матеріали, що комплектують вироби і інші матеріальні цінності, призначені для виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, обслуговування виробництва і адміністративних потреб.
5.	Кащена Н. Б. [4, с. 129]	Виробничі запаси – це вартість сировини, основних матеріалів, що становлять основу виготовленої продукції, придбаних напівфабрикатів і комплектуючих виробів, допоміжних речовин.

Джерело: сформовано автором

Критичний огляд наукових праць дослідників і фахівців у галузі обліку та оцінки виробничих запасів дозволяє виокремити такі наступні негативні аспекти, що притаманні обліково-аналітичній роботі з управління виробничими запасами:

– складність аспектів визначення справедливої (ринкової та неринкової) вартості запасів;

– застосування підприємствами застарілих галузевих нормативно-правових актів з обліку і аналізу виробничих запасів;

– низький рівень оперативності інформаційного забезпечення управління виробничими запасами підприємства;

– відсутність комплексного поєднання даних усіх видів обліку підприємства для забезпечення керівництва підприємства необхідною управлінською інформацією;

– невідповідний рівень (а найчастіше і взагалі відсутність) контролю та оперативного регулювання процесів утворення запасів (визначення оптимального їх рівня);

– вивчення обсягів, причин створення та політики реалізації понаднормативних запасів [3, с. 78].

Від правильності ведення обліку запасів залежить достовірність даних про отримання підприємством прибуток та збереження самих запасів. За сучасних економічних умов при переході діяльності економічних суб'єктів на ринкові відносини, правильна організація бухгалтерського обліку виробничих запасів є необхідною умовою для діяльності підприємства. Для оцінки рівнів виробничих запасів та визначення, який запаси необхідно поповнити і яким може бути обсяг замовлення, важливу роль виконує система управління запасами.

Система управління запасами характеризується великою кількістю факторів, які впливають на її ефективність. Загальні вимоги, що висуваються до такої системи, залежать від цілей, які:

– орієнтовані на підприємство: швидкість отримання матеріалів, товарів та інформації;

– орієнтовані на ринок: відповідність управління ринковій стратегії, здатність до адаптації

– пов'язані із системною інтеграцією: розподіл завдань управління за видами продукції, цілісна система персональної відповідальності за виконання замовлення;

– орієнтовані на виробничий потік: систематичність контролю в процесі управління виробництвом, узгодження окремих процесів управління [5, с. 921].

Підсумовуючи вищесказане можна виділити наступні напрямки вдосконалення облікового забезпечення управління запасами на підприємствах:

1) підвищення оперативності інформаційного забезпечення управління запасами підприємств, яке забезпечується запровадженням інформаційних технологій обробки економічної інформації;

2) удосконалення системи автоматизації обліково-аналітичних робіт в управлінні запасами та обґрунтування раціональних методів проведення інвентаризації запасів;

3) узгодження механізмів бухгалтерського і податкового обліку запасів;

4) обґрунтування системи обліку матеріальних витрат на освоєння нової техніки і технології виробництва;

5) чітка організація обліково-контрольних процедур руху запасів підприємств (застосування прийомів обліку за центрами відповідальності, заходів контролю та оперативного регулювання процесів утворення запасів).

Висновки. Таким чином, виробничі запаси є невід'ємною складовою ресурсного потенціалу аграрних підприємств, а їх наявність та ефективне використання є запорукою безперебійного та нормального протікання операційного циклу.

Важливою передумовою бухгалтерського обліку виробничих запасів аграрних підприємств є правильна та раціонально побудована їх класифікація,

залежно від цілей та потреб управління, яка багато в чому визначає черговість оперативних дій бухгалтерів на різних ланках облікового процесу.

Отже, саме облікове забезпечення та облікові дані лежать в основі управління виробничими запасами, а їх поєднання, раціональна взаємодія інструментів та методів облікового і аналітичного забезпечення у відповідності до потреб різних рівнів та етапів управління запасами підприємств формує механізм його обліково-аналітичного забезпечення

Список використаних джерел:

1. Багрій К. Л. Особливості аналізу ефективності використання матеріальних запасів підприємства. *Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Економічні науки. Серія «Облік і фінанси».* Випуск 7 (25). Луцьк, 2010. С. 50-58.
2. Білик М. С. Ідентифікація запасів в управлінні логістичною системою *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* 2010. № 669. С. 254–261.
3. Головацька Л.І. Особливості обліку та оцінки виробничих запасів підприємств. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 5. С. 973-976.
4. Кащена Н. Б. Удосконалення методики аналізу виробничих запасів підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. № 2. С. 128–135.
5. Малахова А.В. Проблеми обліку запасів і оптимізація обліково-аналітичних процедур в управлінні підприємствами. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Випуск 10. 2016. С. 920-923.
6. Методологічні положення зі статистичних наукових досліджень розробок Київ: Державна служба статистики України, 2021. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/
7. МСФО 2. Запаси (IAS 2. Inventories). URL: www.minfin.gov.ua/document/92420/МСБО_2.pdf.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: Наказ Міністерства фінансів України від 20 жовтня 1999 р. № 246. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99

Яна ОЛІЙНИК*,
студентка 4 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЗЕМЛЯ В СИСТЕМІ ОБЛІКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИКІВ

Анотація. *У зв'язку зі складністю своєї природи земля займає особливе місце серед дискусій дослідників облікової системи. Земля є поєднанням територіального базису, засобу виробництва і предмету праці, що спричиняє труднощі відображення її в обліку. У статті досліджено сутність землі як економічної категорії. Наведено основні прояви її впливу на функціонування підприємств. Виявлено особливості, що характерні лише для землі. Досліджені основні принципи обліку землі як засобу виробництва.*

Annotation. *The land occupies a special place among the discussions of researchers of the accounting system due to the complexity of its nature. Land is a combination of territorial basis, means of production and object of labor, which makes it difficult to reflect it in accounting. The article examines the essence of the land as an economic category. The main manifestations of its influence on the functioning of enterprises are given. Features that apply only to the land are revealed. The basic principles of land accounting as the means of production are studied.*

Вступ. Людська діяльність зводиться до використання ресурсів, які в своїй більшості є обмеженими та невідновлюваними. Один вид ресурсів займає особливе положення в нашому житті через нашу прив'язаність до нього, і цей ресурс – земля.

Споконвіку земля мала сакральне значення. Вона є основою нашого виживання – надає нам можливість мати житло, пересуватися, харчуватися. Тому регулювання й контроль за її використанням і станом є пріоритетом усього людства, а зокрема держав [4].

Різні вчені, дослідники та і звичайні люди в повсякденні по-різному трактують значення терміну «земля». Це і планета, і сам вид ресурсів, і ототожнення природних ресурсів в економіці, і ціла ділянка городу, і її шматок.

Для ефективної реалізації земельного права необхідно розрізняти, про який саме об'єкт йдеться мова, а тому ми звертаємося до законодавства. На цьому етапі ми можемо покластися на Земельний кодекс України, який за основний принцип бере поєднання особливостей використання землі як територіального базису, природного ресурсу й основного засобу виробництва, що пояснює нам

* Науковий керівник:, к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Подолянчук О.А.

специфіку визначення об'єкта регулювання [1].

Оскільки земля стосується усіх наших сфер діяльності, вона є проблемним питанням у сфері державного регулювання й взагалі національної економіки. Наприклад, через свої специфічні особливості земля є об’єктом, вартість якого важко визначити.

Ефективна система управління земельними ресурсами країни повинна починатися із меншого – підприємства. Для бачення чіткої картини про стан та особливості використання земель важливо налагодити систему обліку всередині підприємства. Це стане передумовою не тільки запобіганню занепаду земельної родючості, а й знаходженню керівниками оптимальних рішень для підвищення ефективності виробництва та нарощування прибутку.

Проблемам земельних відносин та облікових аспектів щодо них приділили увагу у своїх напрацюваннях такі вітчизняні вчені: Я. П. Іщенко, Г. М. Калетнік, В. В. Новодворська, О. О. Любар, М. В. Шульга, Ю.С. Шемчушенко, В. І. Андрейцев, М. І. Краснов, Г. К. Григор’єв, Ю. Г. Жариков, П. Ф. Кулінич, І. О. Іконицька, В. Л. Мунтян, В. В. Носик, В. М. Єрмоленко, Т. О. Коваленко, П. Ф. Кулинич, В. В. Носік, Н. Є. Ціцька та багато інших.

Сучасні вимоги до підприємництва, що породжені цілями сталого розвитку, є не обмеженнями, а навпаки – можливостями розширювати спектр діяльності економічних суб’єктів та наблизитись до такого бажаного стану стабільності. Тому важливо приділяти увагу найголоснішим питанням сучасності, а зі зміною земельного законодавства дискусії між науковцями стали майже не «землецентричними».

Виклад основного матеріалу. Основні нормативи нашої держави – Конституція України та Земельний Кодекс України – зазначають: «земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави» [1; 5].

У статті 13 Конституції України чітко визначено: «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу» [5]. Тому кожний громадянин України має право користуватися зазначеними природними об’єктами й розпоряджатися ними відповідно до закону [5].

Дане право віддзеркалюється і на підприємства, адже за кожним підприємством стоїть фізична особа, яка має право здійснювати підприємницьку діяльність та може як внести земельну ділянку до статутного капіталу, так і придбати її (що стало можливо із земельною реформою 2021 р.).

Існує взаємозалежність між капіталом та ефективністю господарювання. Витрати на нарощування виробничих потужностей породжуватимуть надалі більші прибутки. Земля є основним засобом виробництва, що особливо проявляється у діяльності сільськогосподарських підприємств (наприклад, фермерське господарство не зможе існувати без факту володіння земельною ділянкою або права користування нею). І на нашу думку, суб’єкти господарювання повинні мати власні земельні ділянки у своєму володінні, що

показуватимуться у балансі. Це наблизить їх до реального відображення засобів виробництва та результатів діяльності із їх взаємозалежністю, адже землю, що продукує основну частину прибутку, недоцільно відображати на позабалансовому рахунку [8].

Візьмемо до прикладу інші засоби виробництва. Як і будь-який основний засіб, земельну ділянку можна або купити, або орендувати (рис. 1).

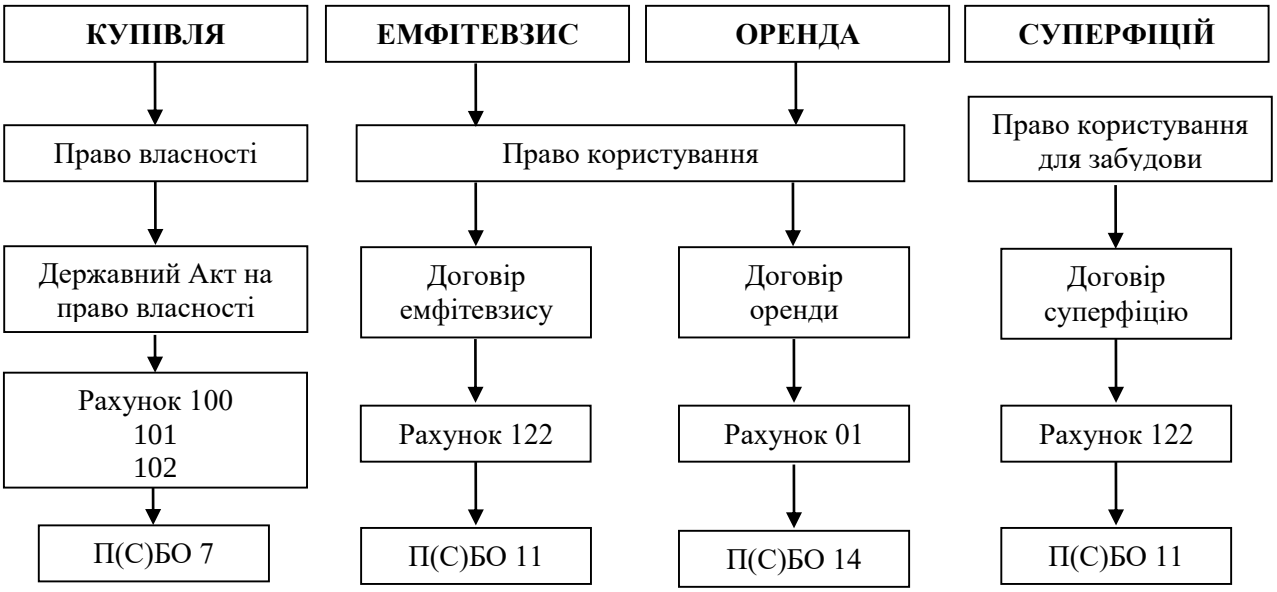

Рис. 1. Способи отримання земельної ділянки в користування та їх облікове забезпечення

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Але уявіть собі підприємство, в якому усі основні засоби є орендованими. Чи не втрачатиметься тоді сенс підприємства як окремого самостійно господарюючого суб'єкта?

Говорячи про землю як об'єкт обліку, вона визначається як частина земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами [1].

Земля має свої особливості, які не має жоден основний засіб [10]:

– Об'єктом обліку є не земля взагалі, а окремі земельні ділянки.

– Вартість земельних ділянок не амортизується.

– Земельна ділянка не може бути ліквідована.

– Збільшення первісної вартості земельної ділянки можливе лише у разі її дооцінки.

– Капітальні витрати на поліпшення земель (осушення, зрошування тощо) не збільшують первісну вартість об'єкта, а визнаються як окремий об'єкт обліку, на який нараховується амортизація.

– Одиницею обліку земельних ресурсів є окрема земельна ділянка певного виду, площі, якості та вартості.

– Земля є одночасно і просторовим фундаментом для розміщення, і засобом виробництва, і предметом праці.

Як і будь-який інший об'єкт обліку, земельна ділянка має відноситися на той рахунок, який точно відображатиме суть операцій та ефектів, які ми плануємо реалізувати із цим об'єктом.

Наприклад, земельна ділянка, що утримувана не для виробництва чи надання послуг, а для отримання орендних платежів та/або збільшення власного капіталу, є інвестиційною нерухомістю і буде обліковуватися на субрахунку 100 «Інвестиційна нерухомість» [9].

Навпаки ж, якщо земля братиме участь у створенні продукції чи наданні послуг, то її відноситимуть на субрахунок 101 «Земельні ділянки». Особливістю даної ситуації є те, що земля зараховується на баланс підприємства лише після отримання державного акту на право власності. Первісна вартість земельної ділянки може бути переоцінена. Усі витрати на заходи, що передбачають в майбутньому поліпшення якісних характеристик земельних ділянок (меліоративні, осушувальні, іригаційні та інші роботи), будуть накопичуватися на субрахунку 102 «Капітальні витрати на поліпшення земель» і слугуватимуть об'єктом нарахування амортизації [2].

При отриманні права користування земельною ділянкою (або право на її оренду) в обліку це право визнається нематеріальним активом і відноситься на субрахунок 122 «Права користування майном» [2].

У разі, коли суб'єкт господарювання створюватиме забезпечення на заходи з рекультивації порушених земель чи інші, метою яких є приведення земельної ділянки до належного стану, використовуватиметься пасивний субрахунок 478 «Забезпечення відновлення земельних ділянок» [2]. Також земельна ділянка може бути об'єктом застави. У такому разі вона відображається на рахунку 101 «Земельні ділянки» і одночасно відображається на позабалансовому рахунку 05 «Гарантії та забезпечення надані» [7].

Власну земельну ділянку можна передати у фінансову оренду. Такі операції відображатимуться кореспонденцією рахунків 181 «Заборгованість за майно, що передано у фінансову оренду» за дебетом і 101 за кредитом [7].

Для ведення аналітичного обліку земель, на нашу думку, доцільно використовувати розмежування земель за їх станом (використовувані земельні ділянки, земельні ділянки під паром тощо) і відповідно за видами сільськогосподарських ділянок (рілля, сіножаті, пасовища, землі водного фонду тощо).

Якщо підприємство планує займатися природоохоронною діяльністю в розрізі охорони земель та раціонального землекористування, потрібно передбачити таку діяльність у Статуті (чи іншому розпорядчому документі) та прописати основні засади облікової політики щодо такої діяльності. Наприклад, потрібно передбачити, які витрати визнаватимуться витратами природоохоронної діяльності, на якому рахунку вони акумулюватимуться та якими первинними документами підтверджуватимуться. Також варто відзначити, як відображатимуться результати такої діяльності в обліку.

Довгий час земельну ділянку було важко оцінити. З одного боку це спричинено тим, що земля – це набір унікальних якостей, які в залежності від

свого поєднання становлять різні варіанти продуктивності сільськогосподарського виробництва. З іншого боку, справедливо оцінити землю було неможливо у зв'язку із відсутністю активного ринку на земельні ділянки сільськогосподарського призначення.

Погляди на земельну реформу варіюються від науковця до пересічного громадянина, проте, відомо одне – вартість землі зросте і активний ринок працюватиме. Незважаючи на усі можливі наслідки, врешті решт у земельну ділянку буде закладена більша цінність, що врешті решт направить думки землекористувачів від найінтенсивнішого використання і зміни земельної ділянки до збереження стабільної продуктивності та природніх якостей землі.

Висновки. Різноманітність варіантів землекористування породжує широкий спектр незрозумілостей з погляду облікової системи. В цілому, це спричинено тим, що на даний момент не існує окремого стандарту, який регулював би облік саме земельних ділянок і передбачав би найпоширеніші випадки в обліку щодо землекористування. Тому підприємствам необхідно відповідально ставитися до такого специфічного об'єкту обліку і відображати події, пов'язані із земельними ділянками, виходячи із її суті, можливих наслідків та результатів.

Питання збереження родючості земель гостро постало в рядах пріоритетних через масштабність своїх наслідків. Лише за участі землі країна має змогу виробляти продовольство. І саме від стану ґрунтів та відповідальності товаровиробників залежить ступінь досягнення продовольчої безпеки країни.

Земля є ресурсом, який суб'єкти діяльності використовують у власних цілях, як, наприклад, природний газ або воду, проте, незважаючи на її вразливість, якості землі можуть бути відновлені. Оскільки сільськогосподарські товаровиробники прив'язані до землі як основного засобу виробництва, такі суб'єкти повинні особливо дбати про збереження задовільного стану своїх земельних ділянок.

Будь-яка діяльність має свої наслідки, і при реалізації свого права на землю кожен громадянин, який не є підприємцем, або ж який веде власний бізнес, або є учасником сільськогосподарського кооперативу, повинен нести відповідальність перед народом як єдиним суб'єктом права власності на землю, перед майбутнім поколінням як свідком ефективності концепції сталого розвитку, та перед населенням як споживачем продукції, яку продукують земельні ділянки.

Список використаних джерел:

1. Земельний кодекс України : Відомості Верховної Ради України від 2002 р. № 3-4 ст. 27. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text (дата звернення: 01.11.2021).

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій : Наказ Міністерства Фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text (дата звернення: 01.11.2021).

3. Іщенко Я. П., Любар О. О. Використання земель на умовах емфітевзису: правовий та обліковий аспекти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики :* всеукр. наук.-вир. журнал. № 31. 2018. С. 103-114.

4. Іщенко Я. П., Новодворська В. В. Облікові аспекти користування землею на умовах емфітевзису. Е*кономіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики :* всеукр. наук.-вир. журнал. №10. 2016. с. 124-135.

5. Конституція України : Відомості Верховної Ради України (ВВР) від 1996 р. № 30 с. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 01.11.2021).

6. Подолянчук О. А., Коваль Н. І. Земельні ділянки як об'єкт обліку. Е*кономіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики :* всеукр. наук.-вир. журнал. № 12. 2017. С. 102-115.

7. Подолянчук О. А., Коваль Н. І., Гудзенко Н. М. Облік в фермерських господарствах : навч. посіб. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 374 с.

8. Правдюк Н. Л., Іщенко Я. П. Особливості земель сільськогосподарського призначення як об'єкта бухгалтерського обліку. *Збірник наукових праць ВНАУ*. Серія: Економічні науки. 2012. № 1 (56). С. 221-227.

9. Про затвердження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» : Наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 № 779. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07#Text (дата звернення: 01.11.2021).

10. Ціцька Н. Є. Актуальні питання обліку земель сільськогосподарського призначення. *Глобальні та національні проблеми економіки*. № 6. 2015. С. 897-900.

Богдана ПИВОВАР,*
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОРЕНДА ТА ПРОДАЖ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглянуто питання ефективного землекористування і землеволодіння. Проаналізовано дані щодо вартості оренди сільськогосподарських земель в Україні та у порівнянні країн Європейського Союзу, а також інформація про продаж прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності на землю. Розглянуто питання розвитку ринку оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення та основні чинники, розвитку ринку продажу земельних ділянок в Україні.*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Коваль Н.І.

Annotation. *The article analyzes the data on the cost of renting agricultural land in Ukraine, as well as information on the sale of lease rights to agricultural land of state and communal ownership of land. The issues of development of the market of rent of agricultural lands and the basic factors, development of the market of rent of lands in Ukraine are considered.*

Вступ. Аграрний сектор економіки України має значний потенціал для свого розвитку, головними складовими якого є родючі сільськогосподарські угіддя. Сьогодні, формується нова епоха для земельної сфери нашої держави. «Кожен має право отримати, володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю...» – віднині це, гарантоване Конституцією право, яке стосуватиметься і власників земельних ділянок [1].

Питання ефективного землекористування і землеволодіння ґрунтовно висвітлено у працях Андрійчука В.Г., Гайдуцького П.І., Гудзенко Н.М., Іщенко Я.П.[11], Калетніка Г.М., Коваль Н.І. [10], Подолянчук О.А.[11], Саблука П.Т., та інших вчених економістів.

Утім за десятиліття, коли українці не мали законодавчої можливості бути повноцінними розпорядниками своєї власності а саме землі, вони розучилися бути господарями на власній землі та мають безліч питань і навіть побоювань щодо земельної реформи яка була запроваджена в 2021 році.

Виклад основного матеріалу. Законом України від 28.04.2021 р. №1423-IX який став чинним з 27.05.2021 р. передбачено такі зміни: всі сільськогосподарські ділянки із державної власності передано в комунальну, тож новим орендодавцем за договором емфітевзису буде об’єднана територіальна громада, на території якого вона розташована.

Емфітевзис – це довгострокове, відчужуване та успадковуванне речове право на чуже майно, яке полягає у наданні особі в користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб з метою отримання плодів та доходів від неї з обов'язком ефективно її використовувати відповідно до цільового призначення. Емфітевзис ділянки комунальної власності доведеться виборювати на публічних торгах [1].

Земельні торги будуть проводитись у формі електронного аукціону в режимі реального часу в мережі Інтернет, за результатами проведення якого укладатиметься договір купівлі-продажу, оренди, суперфіцію, емфітевзису земельної ділянки з переможцем земельних торгів, який запропонував найвищу ціну за земельну ділянку, що продається, або найвищу ціну за придбання прав емфітевзису, суперфіцію, або найвищий розмір орендної плати, зафіксовані під час проведення земельних торгів [2]. Суперфіцій – спадкове і відчужуване право на користування будівлею, що зведена на чужій землі. [3]

Організатор має встановити: ціну продажу ділянки (для державної/комунальної землі не менше, ніж експертна грошова оцінка); розмір орендної плати (для державної/комунальної землі с. г. призначення – не менше 7 % нормативно грошової оцінки); ціну продажу емфітевзису (для державних/комунальних земель не нижче експертної грошової оцінки); визначає

дату проведення торгів. Після чого організатор земельних торгів з продажу ділянки зобов'язаний письмово повідомити про проведення таких торгів суб'єкта переважного права на її купівлю не пізніше ніж за 30 календарних днів, до дня проведення земельних торгів. Не вчасне попередження карається законом. Справжність підпису на повідомленні засвідчується нотаріально [4].

Реєстраційний внесок (*не підлягає поверненню*)за лотом встановлюється у розмірі 0,1 мінімальної зарплати на 1 січня поточного року, в якому оприлюднюється оголошення про проведення земельних торгів.

Гарантійний внесок (*не переможцю повертається, а переможцю зараховується*) становить 30% стартової ціни продажу земельної ділянки чи прав емфітевзису, суперфіцію, або 30% стартового розміру річної орендної плати, але не може бути більше 2500 прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 1 січня, в якому проводяться земельні торги (зараз 5 675 000 грн.) [4].

Реєстрація та гарантійний внесок сплачуються особою, яка бажає взяти участь у земельних торгах. Площа земельної ділянки сільськогосподарського призначення державної або комунальної власності, права оренди, емфітевзису якої виставляється на земельні торги, не може перевищувати 20 га. [5].

Вся послідовність побудована на рис. 1.

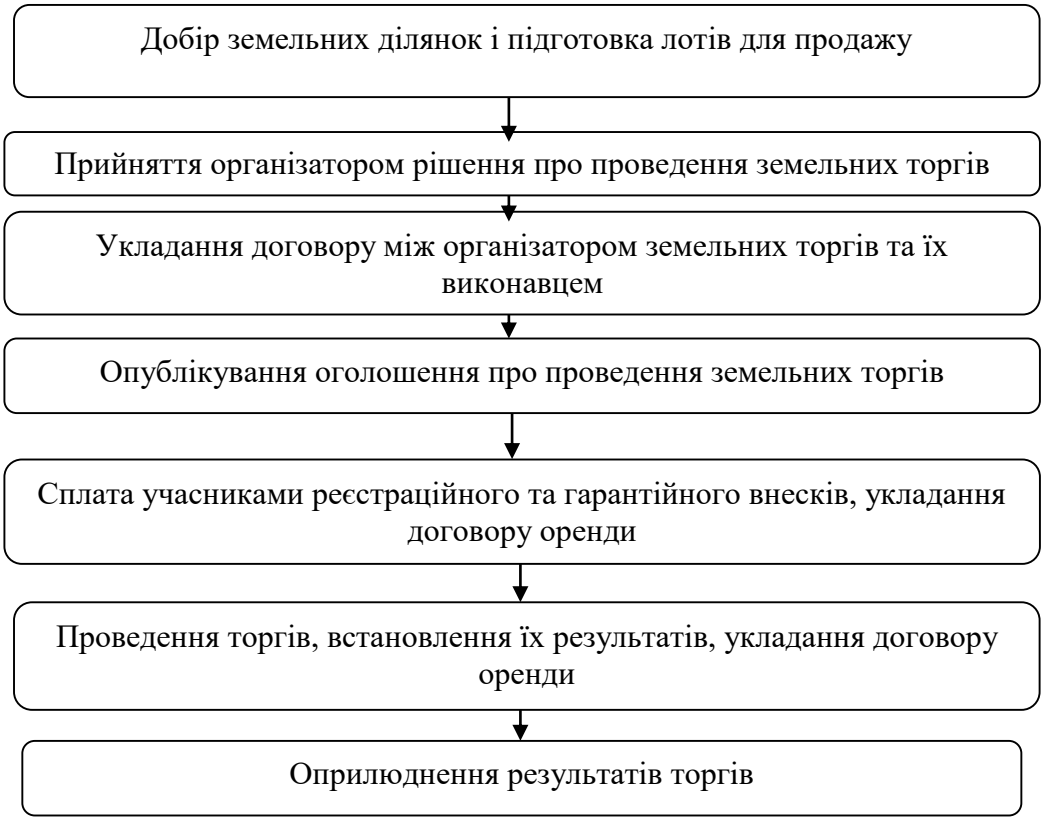

Рис. 1. Схема побудови торгів земельними ділянками в Україні
Джерело: сформовано на основі [12]

Одним із видів володіння землею це її орендування. Оренда землі – господарська операція, що передбачає надання орендодавцем землі у користування іншій юридичній або фізичній особі на визначений строк, за

цільовим призначенням та за орендну плату [6].

Орендар повинен нараховувати і сплачувати оренду плату лише тим спадкоємцям, які отримали у нотаріуса свідоцтво про право на спадщину і здійснили державну реєстрацію права власності на земельну ділянку, що підтверджується витягом з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, і надали його копію орендарю, щоб не допустити виникнення ситуації, коли нараховувалась орендна плата одному члену сім'ї, а спадкові права оформив інший член сім'ї спадкодавця [7].

Відповідно до ч. 3 ст. 148-1 Земельного кодексу України особа, яка набула право власності на земельну ділянку, впродовж одного місяця з дня набуття права власності на неї зобов'язана повідомити про це її користувачів. Повідомлення надсилається користувачу ділянки рекомендованим листом з повідомленням про вручення або вручається йому особисто під розписку. Для підтвердження своїх намірів виплатити орендну плату в ситуації, коли невідомо кому її виплачувати, варто здійснити одну з таких рекомендацій:

I. агропідприємство може звернутись в територіальну громаду із заявою про надання інформації про коло спадкоємців після смерті спадкодавця. Навіть у разі відмови у наданні такої інформації, у підприємства буде письмовий доказ того, що вживались заходи для розшуку спадкоємців. Дану заяву необхідно відправити рекомендованим листом з описом вкладення або здати особисто і зберегти копію звернення із відміткою про отримання на ній;

II. підприємство може опублікувати оголошення в місцевій газеті із текстом, що підприємством розшукуються спадкоємці після смерті спадкодавця-власника земельного паю;

III. підприємство може звернутись в органи поліції із письмовою заявою про розшук спадкоємців [7].

Сьогодні середня очікувана ціна продажу 1 га – $2200, утім, залежно від регіону, віддаленості, якості землі тощо, коливається від $1500 до 3000. Впродовж останніх років простежується стабільна тенденція зростання частки орендної плати та зменшення частки надходжень від земельного податку у структурі плати за землю, що пояснюється збільшенням вартості оренди земельних ділянок. І якщо у 2010-2011 роках орендна плата становила 300-350 грн / га, то вже у 2016 році – 1093 грн / га, а у 2019 році, за даними Інституту аграрної економіки, досягла 105 євро за га, в 2021році доходить до 260 євро.

Розбіжність у цінах на землі сільськогосподарського призначення у межах країн-членів Європейського Союзу становить 32 рази. (рис. 2). Найнижчий рівень середньої вартості одного гектара ріллі зафіксовано у Румунії – близько 2 тис. євро, найвищий у Нідерландах – майже 63 тис. євро [8].

За останні 5 років у всіх країнах-членах ЄС, за винятком Греції, вартість ріллі зростала. Найпомітніше за вказаний період підвищилися ціни у Чехії (утричі), Литві (2,9 раза), Естонії (2,5 раза) та Угорщині (удвічі). Цікаво знати, що найдорожчі орні землі розташовані у регіоні італійської Лігурії – 108 тис. євро, найдешевші у Південно-західному регіоні Болгарії – 1,2 тис. євро.

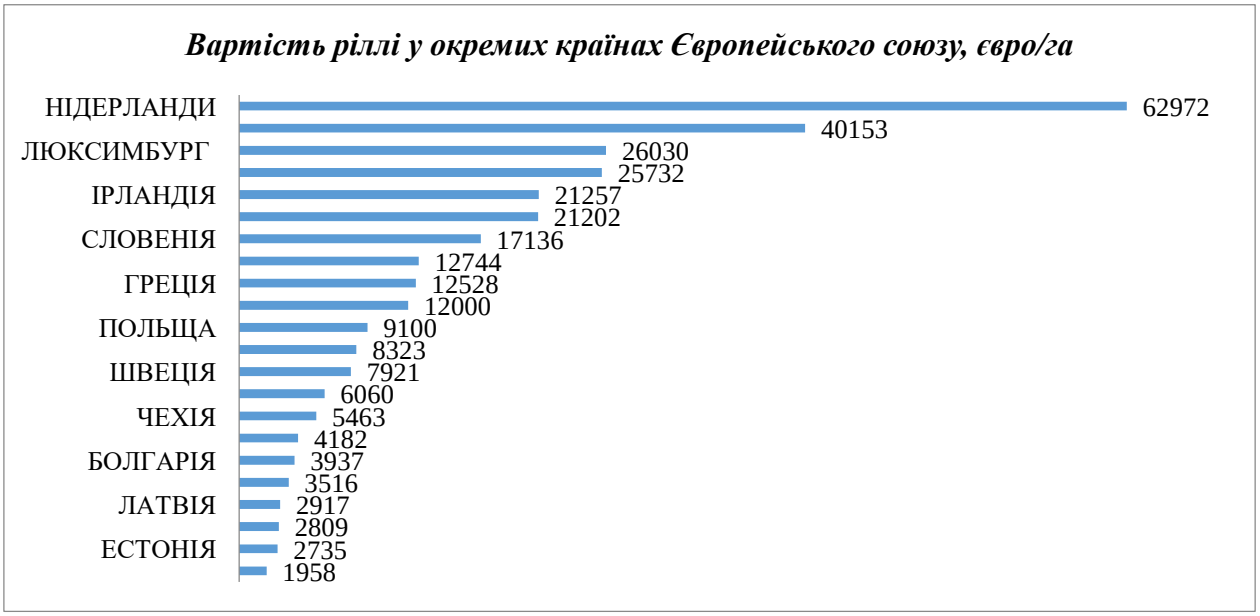

Рис. 2. Вартість ріллі в окремих країнах Європи станом на 2021р.
Джерело: сформовано на основі [8]

Варто зазначити, що у державах-членах Євросоюзу, як і в Україні, фермерові належать не всі землі, задіяні у його виробництві. Значні обсяги сільськогосподарських земель знаходяться у короткостроковій, або довгостроковій оренді. У розрізі країн Євросоюзу найдорожчою оренда землі сільськогосподарського призначення є у Нідерландах – 791 євро/га, найдешевшою – у Латвії – 46 євро за гектар [8].

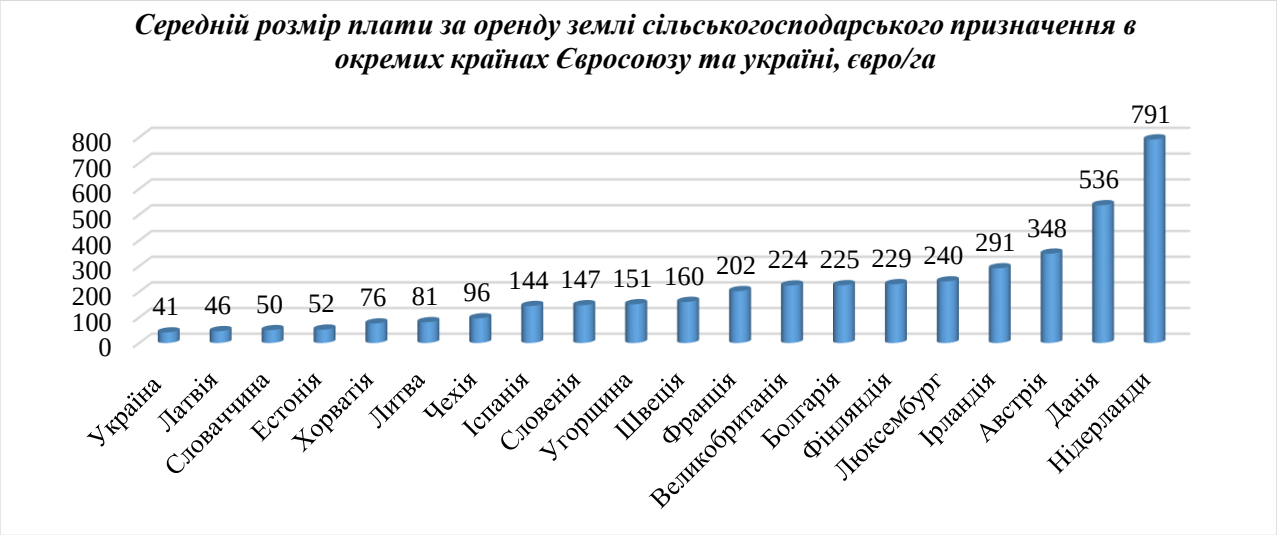

Рис. 3. Вартість ріллі в окремих країнах Європи.
**Джерело: сформовано на основі [8]*

Висновки. Провівши дане дослідження слід зазначити, що на динаміку ринку землі суттєвий вплив буде мати державна підтримка та загальна фінансова ситуація в країні і безпосередньо у аграріїв. Якщо державі вдасться підтримати

малих та середніх фермерів, а наміри такі є: зараз розглядається проєкт закону про створення фонду часткового гарантування кредитів, і наголос у ньому робиться на підтримку дійсно малих фермерів, це суттєво підвищить активність на ринку землі. Важливо, щоб було створено дієвий механізм іпотечного кредитування, хоча консервативна модель земельного ринку ставить під сумнів швидке втілення цієї ініціативи, але якщо вдасться це зробити, ринок стане більш динамічним, що і позначиться на формуванні цін. Також важливий фактором є питання оподаткування. Ініціативи є досить радикальні, йдеться про необхідність встановлення мінімального податкового навантаження на гектар сільськогосподарської землі, що автоматично змусить усіх учасників ринку сплачувати податки. Це також буде впливати на розвиток ситуації [9].

Список використаних джерел:

1. Тлумачення терміну Емфітевзис. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 01.11.2021р.).
2. Інформація про земельні торги. Центр правової інформації. URL: http://cpi-cher.blogspot.com/2021/07/ (дата звернення 01.11.2021р.).
3. Тлумачення терміну Суперфіція. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 31.10.2021р.).
4. Старт ринку землі. Центр професійних бухгалтерів. URL:https://cpau.kiev.ua/topics/elektronni-zemelni-torgi (дата звернення 02.11.2021р.).
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо продажу земельних ділянок та набуття права користування ними через електронні аукціони: Закон України від 18.05.2021 № 1444-IX. (дата звернення 01.11.2021р.)
6. Тлумачення терміну Оренда землі. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/ (дата звернення 02.11.2021р.).
7. Оренда землі. Центр професійних бухгалтерів. URL: https://cpau.kiev.ua/topics/orendna-plata-za-zemlyu-yak-pidtverditi-namiri-viplati-orendnoyi-plati-spadkoyemcyam (дата звернення 31.10.2021р.).
8. Земельний Вісник України http://zemvisnuk.com.ua/page/vart-st-zemel-ta-kh-orendi (дата звернення 31.10.2021р.).
9. Мірошниченко А. Вартість 1 га сільськогосподарської землі після відкриття ринку – прогнози. Офіційний сайт AgroPolit. URL: https://agropolit.com/spetsproekty/867-vartist-1-ga-silskogospodarskoyi-zemli-pislya-vidkrittya-rinku--prognozi (дата звернення 01.11.2021р.).
10. Подолянчук О.А., Коваль Н.І., Гудзенко Н.М. Облік в фермерських господарствах: навчальний посібник. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 374 с.
11. Іщенко Я.П, Подолянчук О.А., Коваль Н.І. Фінансовий облік І: підручник. Вінниця: Видавництво ФОП Кушнір Ю.В. 2020. 496 с.
12. Головбух Агро. Офіційний сайт. URL: https://www.golovbukh.ua/article/7484-orenda-zeml-derjavno-abo-komunalno-vlasnost (дата звернення 02.11.2021р.).

Крістіна ЧМІЛЬ,*
студентка 4 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця,Україна

ПОДАТОК НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ ДЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. *Реформування податкової системи України в тому числі і для сільськогосподарських товаровиробників породжує низку проблемних питань, основні з яких доцільність зміни податкових ставок для товарів сільськогосподарських підприємств, чи не зменшить зміна ставок дохідності державного бюджету і чи зможе це зменшити операції в тіні так звані «скрутки». Проведено дослідження змін внесених у Податковий кодекс України та визначено вплив зміни податкових ставок для аграріїв.*

Annotation*. Reforming the tax system of Ukraine, including for agricultural producers, raises a number of problematic issues, the main of which is the feasibility of changing tax rates for goods of agricultural enterprises, whether it will reduce the change in state budget yield rates and whether it can reduce shadow operations. A study of changes made to the Tax Code of Ukraine and determined the impact of changes in tax rates for farmers.*

Вступ. Податок на додану вартість (ПДВ) визначено одним з основних бюджетоутворюючих податків за період усього його історичного існування. ПДВ доволі складний податок, методика розрахунку, адміністрування та відшкодування якого підлягає постійним змінам, нововведенням, удосконаленням і який є об’єктом зловживань як суб’єктів господарювання, так і фіскальних органів [2].

Виклад основного матеріалу. Теоретично податком на додану вартість оподатковується новостворена вартість, що є результатом діяльності виробника. В процесі виробництва вартість новоствореної продукції збільшується шляхом здійснення затрат праці робітників, використання засобів виробництва тощо. Різниця між виручкою, що виникає у процесі реалізації сільськогосподарської продукції, та вартістю придбаних сировини та матеріалів у постачальників вважається «доданою вартістю», яка і є об’єктом оподаткування податком на додану вартість. З урахуванням зазначеного, додана вартість сільськогосподарського товаровиробника являє собою результат його діяльності і складається з амортизації та вартості необхідного та додаткового продуктів,

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Іщенко Я.П.

тобто це та вартість, яку сільськогосподарський товаровиробник додав до вартості використаної в процесі виробництва проміжної продукції [2].

Податок на додану вартість є непрямим податком, що включається до ціни товарів, які споживаються покупцями, і які є фактичними платниками ПДВ. Частка ПДВ у доходах Державного бюджету України є найвищою. Так, податкові надходження Державного бюджету в 2021 р. (з початку року до 01.10.2021 р.) становлять 773286,6 млн. грн., що складає 83,65% усіх доходів бюджету, а неподаткові надходження - 140820,9 млн. грн. (15,23% доходів бюджету). Серед цих надходжень частка ПДВ з вітчизняних та імпортних товарів становить 40,88% (рис. 1.) [5].

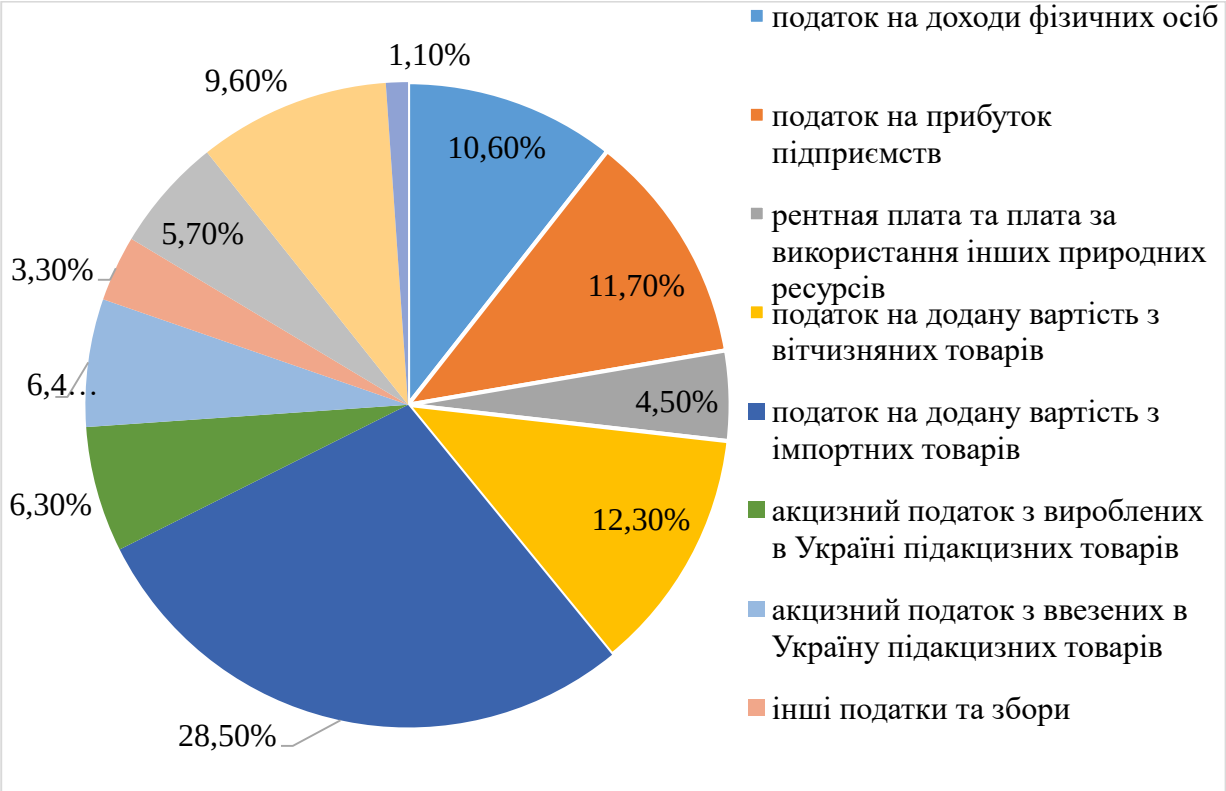

Рис. 1. Структура доходів Державного бюджету України на 1.10.2021 за найбільш вагомими показниками

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Наведемо динаміку надходжень ПДВ до бюджету (табл. 1). За досліджуваний період ПДВ з вітчизняних товарів зріс у двічі, що свідчить про позитивні зміни у виробництві товарів.

Зважаючи на виняткову важливість ПДВ для формування дохідної частини бюджету держави та його значну регулюючу роль, необхідно надзвичайно обґрунтовано підходити до змін у законодавстві, що регулює його справляння. З прийняттям Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції» від 17.12.2020 р. № 1115-IX (далі по тексту – Закон № 1115), який набув чинності 25 лютого 2021 року було

внесено зміни до Податкового кодексу України щодо зниження ставки ПДВ на ряд видів сільськогосподарської продукції. Застосування цього Закону почалося з 1 березня 2021 року [3].

Таблиця 1

Динаміка податкових доходів Державного бюджету України, млн. грн.

Податок	2017	2018	2019	2020	На 01.10. 2021
Внутрішні податки на товари та послуги	422274,1	493360,6	502048,1	538896,2	495324,7
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів	66303,7	71143,8	69897,1	80449,3	58678,1
Акцизний податок з ввезених в Україну підакцизних товарів	41989,7	47708,6	53460,8	57846,9	58714,0
Податок на додану вартість з вітчизняних товарів (з урахуванням бюджетного відшкодування)	63450,4	79130,9	88929,8	126486,6	113781,2
Податок на додану вартість з імпортних товарів	250530,2	295377,3	289760,4	274113,5	264151,3

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Законом України від 01.07.2021 № 1600-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість при оподаткуванні операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції» було відновлено ставку ПДВ у розмірі 20% для деяких видів сільськогосподарської продукції [4]. Узагальнимо зміни законодавства щодо ставок ПДВ у табл. 2.

Автори і прихильники змін законодавства обґрунтовують їх необхідністю детінізації аграрного сектора економіки. Зокрема наголошується, що після набрання чинності цього закону, припнеться практика схем перепродажу сільськогосподарської продукції, серед яких найпопулярнішими є «скрутки» з ПДВ, коли сільськогосподарська продукція скуповується у виробників за безцінь, щоб потім сформувати власну ціну для переробних підприємств і, при цьому, вилучити ПДВ з бюджету шахрайськими схемами, використовуючи фіктивні підконтрольні підприємства, а також «скручуючи» з їх допомогою зобов’язання з ПДВ. Зниження ставки ПДВ на операції з такою сільськогосподарською продукцією сильно вдарить по цих схемах, зробивши їх неефективними [6].

Вважається, що зниження ПДВ до 14% не лише допоможе аграріям, але й зекономить 6% видатків для переробників при закупівлі продукції. (оскільки термін сплати основної суми ПДВ для них переміщується з дати оплати сировини на дату оплати зобов'язань по операціях з реалізації продуктів її переробки).

Метою запровадження зниженої ставки ПДВ на деякі види сільськогосподарської продукції є:

– зменшення економічної вигоди від схем ухилення від оподаткування

ПДВ за операціями з сільськогосподарською продукцією, що, в свою чергу, має призвести до їх згортання;

– зменшення обсягів відшкодування ПДВ з бюджету експортерам такої сільськогосподарської продукції, що зменшить навантаження на бюджет і ризики шахрайства з ПДВ;

– підтримка виробників сільськогосподарської продукції, її переробників та експортерів [6].

Таблиця 2

Зміни ставок ПДВ на основні види сільськогосподарської продукції

Код УКТ ЗЕД	Назва продукту	Ставка ПДВ		
		До 01.03.2021	Діюча з 01.03.2021	За Законом № 1600 - IX
0102	велика рогата худоба, жива	20%	14%	20%
0103	свині живі	20%	14%	20%
0104 10	вівці	20%	14%	20%
0401	лише в частині незбираного молока	20%	14%	20%
1001	пшениця	20%	14%	14%
1002	жито	20%	14%	20%
1003	ячмінь	20%	14%	14%
1004	овес	20%	14%	20%
1005	кукурудза	20%	14%	14%
1201	соєві боби	20%	14%	14%
1204 00	насіння льону (подрібнена або неподрібнене)	20%	14%	20%
1205	насіння свиріпи та ріпаку (подрібнене або неподрібнене)	20%	14%	14%
1206 00	насіння соняшнику (подрібнене або неподрібнене)	20%	14%	14%
1207	насіння та плоди інших олійних культур (подрібнені або неподрібнені)	20%	14%	20%
1212 91	цукрові буряки	20%	14%	20%

Джерело: сформовано автором на основі [1]

Проте, оцінки доцільності зазначених змін є дуже різними, якщо не діаметрально протилежними. З одного боку, вважається, що вони сприятимуть детінізації аграрного сектору економіки, адже зниження ставки ПДВ знизить ефективність шахрайських схем, через які на експорт іде значна частина зерна, а шахраї незаконно отримують з держбюджету відшкодування ПДВ. Також, на переконання прихильників змін, зниження ПДВ заощадить обігові кошти для аграріїв, що дасть можливість інвестувати їх у розвиток господарств.

З іншого боку, автори наголошують, що ключем до боротьби з податковим шахрайством є ефективне адміністрування ПДВ, а це залежить від податківців. Також зауважують, що владі варто більше фокусуватись не на ставках ПДВ, а на вдосконаленні системи адміністрування та запобігання зловживань з цим

податком. Експерти звертають увагу на те, що збільшення кількості ставок призведе до збільшення простору для маніпуляцій та махінацій з ПДВ.

Ще одним потенційним негативом є те, що при значних капітальних вкладеннях в оновлення техніки чи будівництво основних засобів у аграрного виробника формується значний податковий кредит з ПДВ, який може перевищити зобов'язання з ПДВ від реалізації продукції.

Отже, на нашу думку, скорочення ставки ПДВ є позитивним, якщо це справді призведе до скорочення шахрайських схем, а також зменшення податкового тягаря для малих та середніх сільськогосподарських товаровиробників, а також, якщо це зменшить ціни на продукти харчування для населення. Проте, законодавчим органам слід звернути увагу на систему адміністрування та контролю за стягненням даного податку.

Список використаних джерел:

1. Облік ПДВ у сільгоспвиробників // Головне управління ДПС у Черкаській області опубліковано 18 серпня 2021 / Електронний режим доступа: https://ck.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/493307.html

2. Подолянчук О.А., Облікове забезпечення розрахунків з податку на додану вартість. *Ефективна економіка.* 2020. №2. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/2_2020/78.pdf

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість з операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції, Закон України від 17.12.2020 р. № 1115-IX // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2021, № 12, ст.96 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1115-20#Text

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо ставки податку на додану вартість при оподаткуванні операцій з постачання окремих видів сільськогосподарської продукції, Закон України від 01.07.2021 № 1600-IX // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, № 36, ст. 309 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1600-20#Text

5. Доходи держбюджету України // Офіційний сайт Мінфіну URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/

6. Мінфін виступає за зниження ставки ПДВ для сільськогосподарської продукції // Офіційний сайт Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-vistupaye-za-znizhennya-stavki-pdv-dlya-silskogospodarskoyi-produkciyi

Наталія ШАРГАЛО,*
студентка магістратури першого року навчання,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ЗАПРОВАДЖЕННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ: ПЕРШІ РЕЗУЛЬТАТИ ДЛЯ ФЕРМЕРІВ

Анотація. *У публікації проаналізовано стан ринку земель сільськогосподарського призначення з моменту його введення та до 01.11.2021р. Висвітлено інформацію щодо кількості транзакцій із землею, площ реалізованих земельних ділянок та вартості продажу. Визначено причини відсутності активного ринку землі. Виявлено основних учасників операцій з купівлі-продажу сільськогосподарських земель. Запропоновано шляхи фінансової підтримки фермерів в формуванні земельних банків та капіталізації бізнесу.*

Annotation*. The publication analyzes the state of the market of agricultural land from the moment of its introduction until 01.11.2021. Information on the number of land transactions, the area of land sold and the cost of sales is covered. The reasons for the lack of an active land market have been identified. The main participants in the purchase and sale of agricultural land have been identified. Ways of financial support of farmers in formation of land banks and capitalization of business are offered.*

Вступ. Земля для України та українців завжди мала сакральне значення («сакральний» від латинського sacralis, що означає «священний»). Вона була і залишається «годувальницею», «ненькою», «об'єктом мрій», «ознакою заможності», через неї розпочинались і точились війни. Якщо ж відійти від поетичних епітетів і викласти це науковими термінами зі статистичними даними, то матимемо наступне: Україна володіє одним із найпотужніших у Європі земельним потенціалом, який є запорукою економічної та продовольчої безпеки держави. В загальній структурі земельних ресурсів України землі сільськогосподарського призначення займають 70,9 %, що становить 42,8 млн. га. Землі сільськогосподарського призначення в Україні це особливий стратегічний актив [2].

За 30 років незалежності земельні відносини в Україні зазнали кардинальних змін. У процесі земельної реформи 27 млн. гектарів державних земель, що складає майже половину території держави, спочатку були передані в колективні господарства, а далі розділені серед їх працівників. 1 березня 2020р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» № 552-IX [3], який вчергове вніс докорінні зміни у формування земельних відносин.

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри обліку та оподаткування в галузях економіки ВНАУ – Іщенко Я.П.

Цим законодавчим актом легалізовано вільний обіг земель сільськогосподарського призначення.

Питання ефективного землекористування і землеволодіння ґрунтовно висвітлено у працях Г.М. Калетніка [1], П.Т. Саблука та інших провідних вчених економістів. Цими науковцями піднімалися питання удосконалення інформаційного забезпечення системи ефективного державного управління земельними ресурсами. Облік земель сільськогосподарського призначення є об'єктом досліджень провідних науковців, що займаються методологічними проблемами обліку в аграрному секторі економіки, серед них В.М. Жук, Ю.С. Бездушна, Є.Ю. Попко [4], Я.П. Іщенко [2] та інші.

Зокрема, Жук В.М. зазначає, що без удосконалення бухгалтерського обліку земельних ділянок, без пошуку найбільш раціональних та ефективних методів обліку і контролю не можуть бути успішно вирішені і завдання земельної реформи [4]. Саме цей автор пропонує триєдине тлумачення земельного капіталу в бухгалтерському обліку як господарського активу, національного багатства та планетарного природного ресурсу.

Виклад основного матеріалу. За інформацією AgroPolit.com, що сфлормована на базі даних Держгеокадастру, з початку відкриття вільного ринку земель сільськогосподарського призначення, що став можливим з введенням в дію, до 01.11. 2021 р. в Україні відбулось 12 465 операцій з купівлі-продажу земель, що становить 16% від загальної кількості транзакцій із земельними ділянками. Найбільше таких операцій відбулось в Харківській області – 1534, Сумській області – 1375, Полтавській області – 1107. На Вінниччині кількість угод з купівлі-продажу земель склала 884, на Кіровоградщині – 799. Найменше зазначених операцій відбулось в Івано-Франківській області – 75, Волинській області - 64 та в Рівненській області – 30. Прослідковується стрімка щотижнева динаміка зростання транзакцій з купівлі-продажу земель (рис. 1).

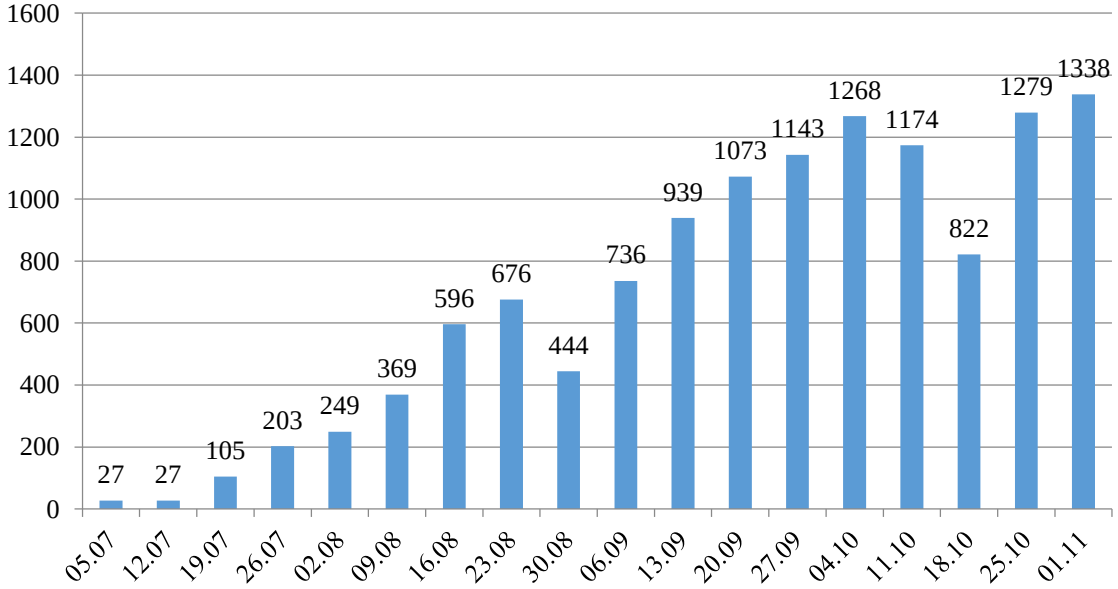

Рис. 1. Динаміка кількості операцій з купівлі-продажу землі в Україні з 01.07.2021р. по 01.11.2021 р., шт.

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Загальна площа проданих земельних ділянок за досліджуваний період склала 44665 га. Лідирує за цим показником Харківська область – 7848 га. У Вінницькій області продано 2119 га, в Кіровоградській – 3670 га. Здебільшого продавались незначні за розміром земельні ділянки, середній розмір яких – 3,58 га. Динаміка продажів земельних ділянок за площами представлена на рис. 2.

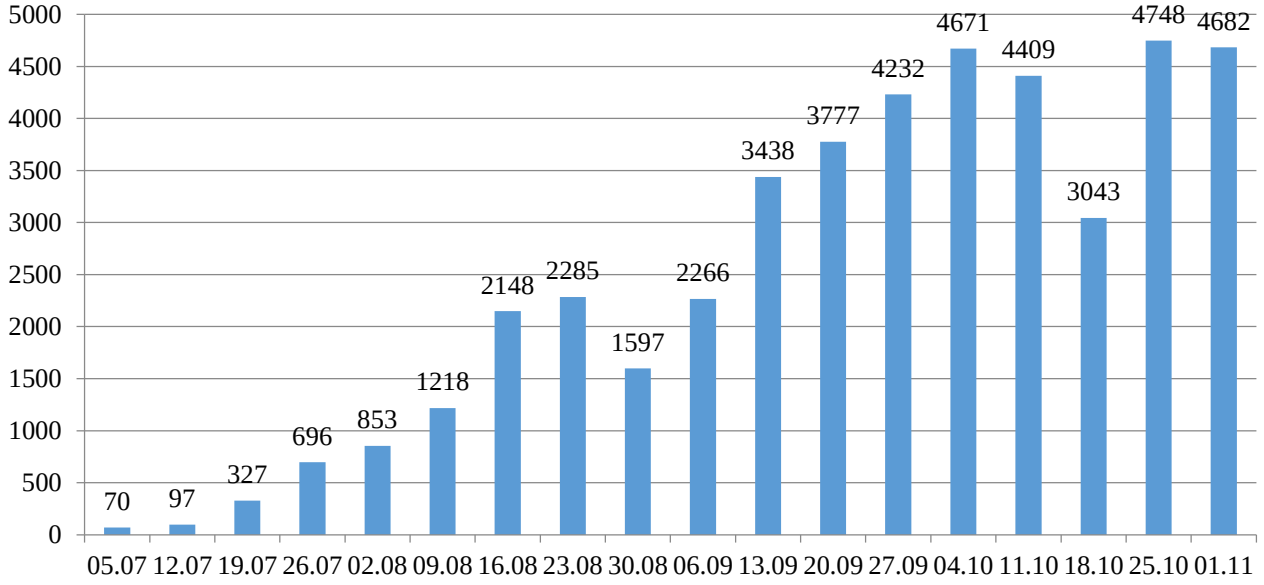

Рис. 1. Динаміка продажу землі в Україні з 01.07.2021р. по 01.11.2021 р., га
Джерело: сформовано автором на основі [5]

Середньозважена ціна продажу одного гектара земельної ділянки станом на 01.01.2021 р. становила 34172 грн. Ціни реалізації землі залежать від її нормативної грошової оцінки та регіону.

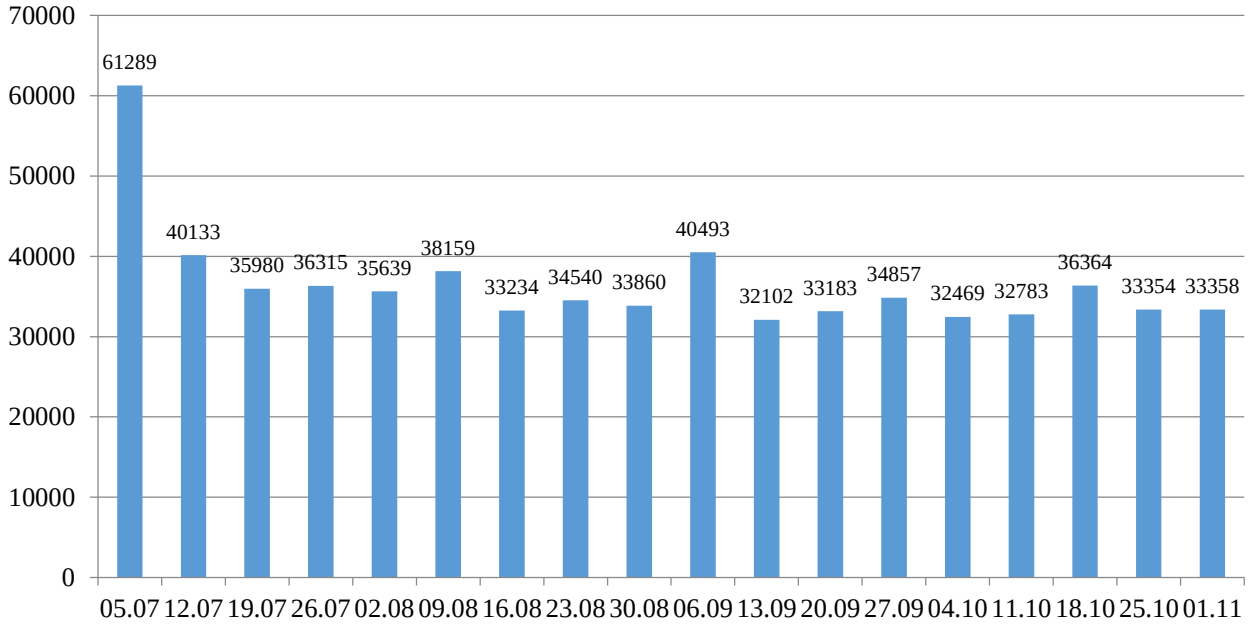

Рис. 3. Динаміка середньозваженої ціни продажу 1 га земельних ділянок сільськогосподарського призначення з 01.07.2021 р. до 01.11.2021 р., грн.
Джерело: сформовано автором на основі [5]

Найвищою вартість одного гектара виявилась у Львівській області – 92993 грн. та у Київській області – 78387 грн. При цьому, середньозважена вартість одного гектара в перший тиждень відкриття ринку землі становила 61289 грн., а уже через тиждень – 40133 грн., ще через тиждень – 35980 грн. З тих пір до 01.11.2021р. значних коливань ціни продажу землі не спостерігалось (рис. 3).

Основними умовами купівлі-продажу сільськогосподарських земель, відповідно до закону № 552-IX, є:

1. Придбати ділянку можуть лише громадяни України. Юридичним особам купувати землю заборонено до 2024 року.

2. Одна людина може купити не більше ніж 100 га в одні руки.

3. Переважне право придбати ділянки належить тим, хто орендує їх з 2010 року.

4. До 2030 року ціна землі не може бути нижчою за нормативну грошову оцінку.

5. Нотаріус повинен буде перевірити покупця: підтвердити його особу, дізнатися, чи не перевищує він ліміт володіння землею тощо.

6. Оплата за всіма цивільно-правовими угодами щодо сільськогосподарських земельних ділянок безготівкова.

7. Походження коштів для купівлі земельної ділянки має бути документально підтверджене.

Операції продажу земельної ділянки є обєктом оподаткування податком на доходи фізичних осіб (за ставкою 5% від зазначеної в договорі купівлі-продажу ціни на ділянку) та військовим збором (1,5%).

При цьому обидва податки слід сплатити до моменту нотаріального засвідчення договору, відштовхуючись від зафіксованої в угоді ціни. Однак ця ціна не може бути нижчою за оціночну ціну, яку встановив уповноважений на оцінку землі Державний орган контролю.

Не сплачують ці два податки ті, хто отримав землю за ст.121 Земельного кодексу України (для ведення особистого господарства, не більше ніж 2 гектари) [6].

Нотаріус отримує 1% від заявленої в угоді суми.

Отже, в перші роки дії закону про вільний обіг сільськогосподарських земель, фермерські господарства матимуть змогу, використавши переважне право придбання та порівняно невисоку ціну, отримати принаймні частину земель, що вони орендують, у власність. Своя земля фермерам дозволить підвищити вартість бізнесу завдяки капіталізації землі. Тому, за наявної пропозиції, фермери сьогодні намагаються придбати земельні паї у їх власників. Землі купуються фермерами та їх найближчими родичами – фізичними особами таким чином формуючи необхідну систему земельного банку. Наприклад, членами СФГ «Прогрес» Кіровоградської області до 01.11.2021 р. придбано 10 паїв по 7,5 га кожний. Середня ціна придбання одного гектара склала 35090 грн. Проте, пропозиція продажу земель падає. Першочергово були продані паї тими власниками, які були до цього готовими раніше. Більшість власників зайняли вичікувальну позицію, адже активний ринок на земельні ділянки поки що

відсутній через законодавчі обмеження та обтяження їх земельних ділянок переважним правом (наявністю чинного орендного договору) і, практично можуть бути продані лише орендарю.

Фінансовою проблемою для фермерів сьогодні є відсутність фінансовмх інструментів широкої підтримки малих сільськогосподарських виробників – фермерів. Для їх усунення, на нашу думку, необхідно сформувати фонд часткового гарантування за кредитами (на наступний рік) та закласти більше коштів на програми кредитування під земельні ділянки для фермерів.

Висновок. Дослідження стану ринку земель сільськогосподарського призначення свідчить, що значної кількості транзакцій із землею не відбулось. Основними причинами є: по-перше, законодавчі перепони, фактично перед самим запуском ринку землі презентували порядок перевірки покупця землі, оновлену процедуру реєстрації земельної ділянки та механізм підключення нотаріусів до інформаційної бази; по-друге, незначна кількість підготованих нотаріусів; по-третє, у основних сьогоднішніх покупців-нинішніх орендарів земельних ділянок – фермерів спостерігається брак вільних ресурсів для придбання землі. Для їх усунення необхідна комплексна державна підтримка, зокрема через програми пільгового кредитування фермерів.

Список використаних джерел:

1. Калетнік Г.М., Козловський С.В., Ціхановська В.М. Перспективи розвитку земельних відносин на ринку землі в Україні. *АгроСвіт*. 2012. № 12. С. 2-6.

2. Іщенко Я.П. Облік використання земель сільськогосподарського призначення на умовах емфітевзису. *Облік і фінанси.* 2016. №4(74). С.34-40.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 1.03.2020. № 552-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text

4. Жук В.М., Бездушна Ю.С., Попко Є.Ю. Капіталізація національного багатства України: вартість земель сільськогосподарського призначення. Наукова доповідь. 2019. 47 с.

5. AgroPolit.com.URL:https://agropolit.com/blog/481-vilniy-rinok-zemli-prodaj-kupivlya-payu-tsina-zemli-perevajne-pravo-bezoplatna-privatizatsiya-ta-pravki-do-zakonu-pro-zemlyu.

6. Земельний кодекс України від 25.10.2001р. № 2768-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

НАПРЯМ 2

ФІНАНСИ, БАНКІВСЬКА СПРАВА, СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Катерина БІЛОУС,*
студентка 2 курсу магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВЛАСНИКІВ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ ТА ШЛЯХИ Ї ВИРІШЕННЯ

Анотація. *У статті охарактеризовано та здійснено аналіз стану страхового ринку Україні вцілому, та страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів, зокрема. Досліджено статистику аварійності на автошляхах України. Проведено аналіз динаміки основних видів страхування транспортних засобів. Встановлено чинники, які сповільнюють розвиток страхового ринку України.*

Акцентовано увагу на заходах, щодо подолання кризових ситуацій на страховому ринку з метою покращення фінансового стану страхових компаній, як у короткостроковій так і у довгостроковій перспективі. Визначено основні перспективи розвитку страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні.

Abstract*. The article describes and analyzes the state of the insurance market in Ukraine in general, and insurance of civil liability of vehicle owners, in particular. The statistics of accidents on the roads of Ukraine are studied. An analysis of the dynamics of the main types of vehicle insurance. Factors that slow down the development of the insurance market of Ukraine have been identified.*

Emphasis is placed on measures to overcome crises in the insurance market in order to improve the financial condition of insurance companies, both in the short and

---

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Марценюк О.В.

long term. The main prospects for the development of civil liability insurance of land vehicle owners in Ukraine.

Вступ. Автотранспортне страхування пов’язане з глибокими економічними і соціальними змінами, що відбуваються в суспільстві в зв'язку з масовою автомобілізацією, зростанням парку автомобілів і інтенсивності дорожнього руху, а також величезними матеріальними втратами в результаті дорожньо-транспортних пригод (ДТП).

Автомобільний транспорт – доступний, зручний та досі найбільш небезпечний вид транспорту: за даними ВООЗ у світі кожного року в автомобільних аваріях гине близько 1,3 мільйони чоловік – стале число з 2007 року [9].

Швидкими темпами розвиваються вантажні автотранспортні перевезення як всередині країни, так і в міжнародних повідомленнях. Збільшується кількість міжміських автобусних перевезень, екскурсійних і туристичних автобусних рейсів, росте міжнародний автотуризм. Все це буде сприяти зростанню числа ДТП, втрат при перевезенні вантажу, нещасних випадків з пасажирами і пішоходами на автомобільних дорогах і відповідно матеріальних і соціальних втрат суспільства, населення, комерційних і державних структур.

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів розвитку страхового ринку та здійснення страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів стали дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених Базилевич В.Д [1], Білик І.В.[2], Внукова Н.М.та інші.

Окремі аспекти теоретико-методологічного обґрунтування специфіки діяльності у сфері страхування цивільно-правової відповідальності досліджують у своїх працях: Гончарук І.В.[3], Марценюк О.В.[4-6] та інші.

Враховуючи стан і перспективи розвитку автомобілізації в нашій країні, а також зарубіжний досвід страхової справи, можна з певністю сказати, що страхування цивільно-правової відповідальності займає одне з ведучих напрямків серед інших видів страхування. Однак при його організації і проведенні виникає багато різноманітних проблем правового, соціального, економічного і організаційного характеру.

Виклад основного матеріалу. Як будь-яка економічна категорія страховий ринок має свою структуру, що змінюється під впливом економічних трансформацій, які відбуваються в державі. Отже, структурою страхового ринку вважають відтворювальні зв’язки в процесі страхування й пропорції між різними інститутами, суб’єктами (страхові компанії та страхувальники) й об’єктами (види і технології страхування) ринку.

За рівнем капіталізації ринок страхових послуг є другим серед інших небанківських фінансових ринків. Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2019 становила 233, у тому числі СК «life»1 – 23 компанії, СК «non-life» – 210 компаній, (станом на 31.12.2018 – 281 компанія, у тому числі СК «life» – 30 компаній, СК «nonlife» – 251 компанія 9 (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість страхових компаній в Україні у 2016-2019 рр.

Кількість страхових компаній	Станом на 01.01.2017р.	Станом на 01.01.2018р	Станом на 01.01.2019р.	Станом на 01.01.2020р.
Загальна кількість	310	294	281	233
в т.ч. СК «non-Life»	271	261	251	210
в т.ч. СК «Life»	39	33	30	23

Джерело: складено на основі [8]

Кількість страхових компаній значно скоротилася, так за 2019 рік порівняно з 2018 роком, кількість компаній зменшилася на 48 СК, порівняно з 2017 роком зменшилася на 61 СК.

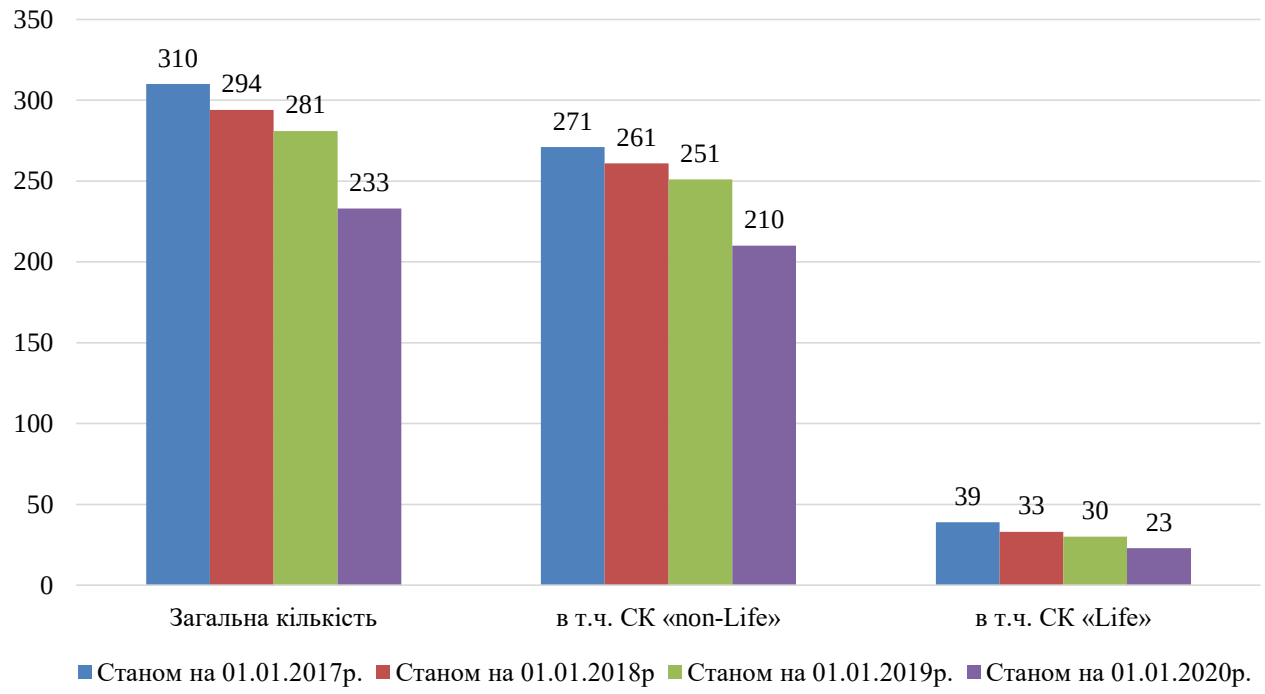

Рис. 1. Динаміка страхових компаній в Україні у 2016-2019 рр.
Джерело: сформовано автором на основі [8]

Автомобільний транспорт – доступний, зручний та досі найбільш небезпечний вид транспорту: за даними ВООЗ у світі кожного року в аваріях за участі автотранспорту гине більше 1,5 мільйони чоловік – стале число з 2007 року (табл 2).

Запровадження автострахування у першу чергу, пов'язане з необхідністю компенсації шкоди, заподіяної здоров'ю, життю або майну потерпілих внаслідок дорожньо-транспортної пригоди та охорона майнових інтересів страхувальників.

У структурі страхових премій за мінусом частки страхових премій, сплачених перестраховикам-резидентам, за видами страхування станом на 31.12.2019 найбільша питома вага належить таким видам страхування, як: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 13 801,2 млн грн (або

34,9%) (станом на 31.12.2018 даний показник становив 11 720,7 млн грн. (або 34,0%)) (рис. 2).

Таблиця 2

Статистика аварійності в Україні за 2014-2019рр.

Показник	2014р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Усього ДТП	186225	196410	191010	153205	164193	158776
ДТП з постраждалими: усього	31281	30699	30681	26160	25365	26782
загинуло	4908	5131	4833	4464	3970	3410
травмовано	38178	37519	37521	32352	31467	33613

Джерело: сформовано автором на основі [9]

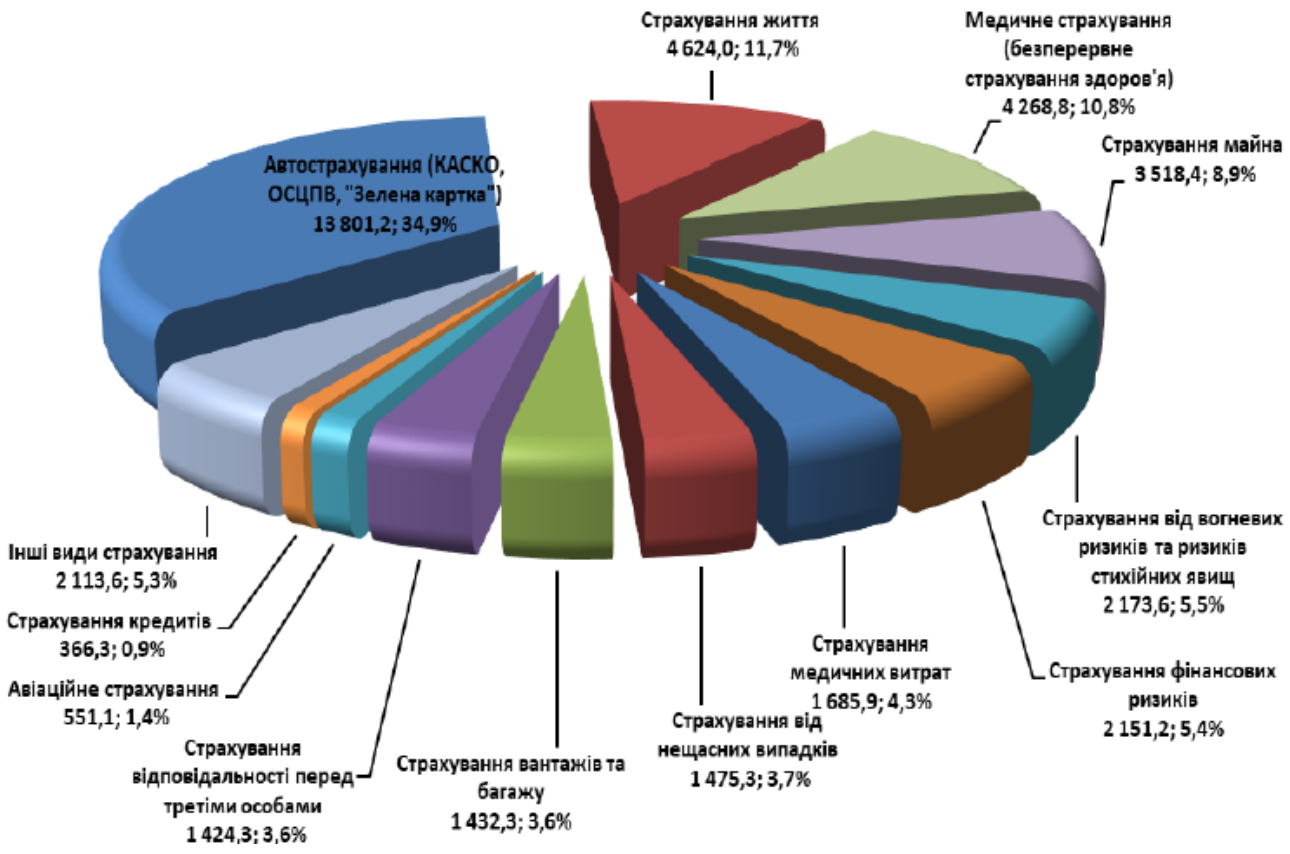

Рис. 2. Структура чистих страхових премій за видами страхування станом на 01.01.2020р.

Джерело: сформовано автором на основі [8]

У структурі чистих страхових виплат станом на 31.12.2019 найбільша питома вага страхових виплат припадає на такі види страхування, як: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») – 6 504,2 млн грн (або 46,3%) (станом на 31.12.2018 даний показник становив 5 623,8 млн грн (або 45,2%)).

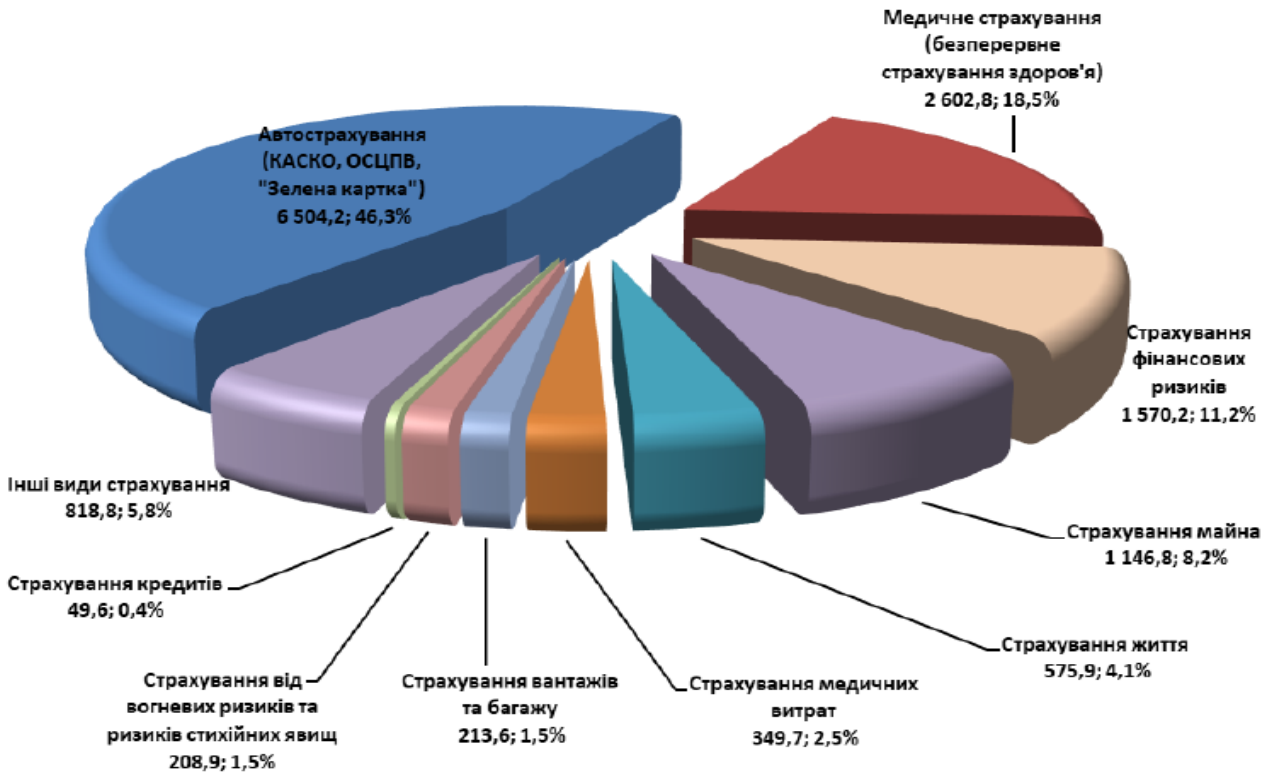

Рис. 2. Структура чистих страхових виплат за видами страхування станом на 01.01.2020р.

Джерело: сформовано автором на основі [8]

Динаміка основних показників страхування автотранспорту – страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів за внутрішніми договорами (ОСЦПВ), страхування наземного транспорту (КАСКО) та за міжнародними договорами («Зелена картка») – наведена в таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка основних показників автострахування за 2018-2019 рр.

Показник	Валові страхові премії		Валові страхові виплати		Темпи приросту, %	
	2018	2019	2018	2019	Валові страхові премії	Валові страхові виплати
1	2	3	4	5	6	7
Вид страхування	млн грн				2019/2018	
Страхування наземного транспорту (КАСКО)	6972,4	8133,9	3149,1	3576,0	16,7	13,6
Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ)	4499,3	5087,3	2144,6	2527,9	13,1	17,9

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7
Обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів «Зелена карта»	1503,3	1889,0	537,9	610,8	25,7	13,6
Всього	12975,0	15110,2	5831,6	6714,7	16,5	15,1

Джерело: сформовано автором на основі [8]

Згідно з даними таблиці 3, за 2019 рік обсяг валових страхових премій з автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») збільшився на 16,5%, обсяг валових страхових виплат зріс на 15,1%. При цьому частка валових страхових премій та валових страхових виплат страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) в автострахуванні становить 33,7% та 37,6% (відповідно).

Надходження валових страхових премій при страхуванні наземного транспорту (КАСКО) за 2019 рік збільшилося на 16,7% у порівнянні з 2018 роком і становило 8 133,9 млн грн, при страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) обсяг валових страхових премій збільшився на 13,1% і становив 5 087,3 млн грн; при страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена картка» обсяг валових страхових премій збільшився на 25,7% і становив 1 889,0 млн грн. Обсяг валових страхових виплат при страхуванні наземного транспорту (КАСКО) за 2019 рік становив 3 576,0 млн грн, що на 13,6% більше, ніж за аналогічний період 2018 року; обсяг валових страхових виплат при страхуванні цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (ОСЦПВ) становив 2 527,9 млн грн, що на 17,9% більше, ніж за аналогічний період 2018 року; обсяг валових страхових виплат при страхуванні цивільно- правової відповідальності власників наземних транспортних засобів (за міжнародними договорами) «Зелена картка» становив 610,8 млн грн, що на 13,6% більше, ніж за аналогічний період 2018 року.

Отож, враховуючи властивості, властиві страхуванню, з позицій інституціональної теорії та узагальнюючи погляди вчених, страховий ринок можна охарактеризувати як система різноманітних інститутів і механізмів, спрямованих на зменшення втрат учасників страхового ринку.

Посприяти подоланню кризових ситуацій на страховому ринку та значно покращити фінансовий стан страхових компаній, як у короткостроковій так і у довгостроковій перспективі, повинні такі заходи:

– стимулювання страховиків до отримання міжнародних рейтингів фінансової стійкості, сприяння інформаційній відкритості страхового бізнесу шляхом постійної оцінки якості страхових послуг різних компаній у засобах масової інформації;

– внесення змін в порядок надання звітності страховиками, що дасть можливість підвищити нагляд за якістю і структурою активів;

– здійснення вдосконалення механізму страхування виробників сільськогосподарської продукції, яке в майбутньому зможе позитивно вплинути на економічні показники країни;

– формування системи саморегулювання, удосконалення цивільного, податкового, антимонопольного та кримінального законодавства, що регулюють сферу страхування.

Отже, ринок страхових послуг загалом переживає складний період функціонування в умовах нестабільної економіки. Наявне за останні роки зменшення рівня платоспроможності населення й довіри населення страховикам призвели до суттєвого зменшення попиту на страхові послуги.

Саме тому на сьогодні перед страховиками стоїть складне завдання по покращенню якості страхових послуг та зростанню їх обсягу, підвищення рівня капіталізації та фінансової надійності страхових компаній. Виконуючи вищезазначені заходи, спрямовані на подолання кризових тенденцій, у вітчизняну економіку вдасться залучити значні інвестиційні ресурси, зміцнити ефективність державного нагляду за страховою діяльністю, створити структурні ланки для розвитку медичного, пенсійного страхування та страхування тих, хто виїжджає за кордон, авто- та агрострахування, а також інших видів. Одним із суттєвим внутрішніх чинників активізації розвитку страхового ринку є саме створений ефективно діючий процес андерайтингу окремої страхової компанії. Застосування такого підходу дозволить забезпечувати прибутковість та фінансову стійкість страхових компаній через докладний аналіз і відбір ризиків для прийняття їх на страхування .

Висновки. Діяльність страхових компаній суттєво різниться від інших видів підприємницької діяльності. Основна різниця — прагнення страхової компанії брати на себе ризики різних суб’єктів господарювання. Існує прямий зв’язок між ризиками, що беруться страховою компанією (страховими ризиками), і ризиками, характерними веденню страхової діяльності. При цьому важливою особливістю ведення страхового бізнесу є здатність компанії об’єктивно оцінювати й керувати ризиками.

У країнах із ринковою економікою система страхування сприяє зміцненню фінансової системи, економічній стабільності, активізації інвестиційних процесів і вирішенню соціальних проблем. Сфера страхування розглядається з точки зору її позитивних та негативних рис, майбутніх перспектив розвитку.

На сьогодні в Україні функціонують понад 280 компаній, що мають досить великі обсяги статутних фондів і резервів, добру стабільну репутацію. Важливою особливістю є й те, що обсяги страхових резервів протягом останніх років збільшуються швидше, ніж страхові премії. Це вже показник фінансової надійності страховиків, зросли також обсяги страхових послуг, а страховий ринок набув ознак якості.Деякі дослідники вважають міжнародні страхові компанії, як сприятливий фактор розвитку ринку страхування України. Ці компанії приносять на український ринок культуру страхування.

Серед позитивних зрушень, які відбулись в останні роки можна виділити: укрупнення страхових компаній, поступове зростання обсягів отриманих

страхових премій; зростання капіталізації страховиків; зниження рівня збитковості страхового ринку; пожвавлення іноземних інвесторів, галузь страхування в Україні потрібно докорінно змінювати та удосконалювати, стимулювати та розвивати оцінюючи її теперішній стан, а також соціальне значення та властивий страховому ринку потужний інвестиційний потенціал.

Майбутній розвиток ринку страхування України залежатиме не тільки від якісного чи кількісного складу ринку, а й від подальшого удосконалення законодавчої бази, що регулює не тільки сферу страхування, а і загалом всі види діяльності, зокрема розвитку медичного страхування, недержавного пенсійного страхування, іпотечного кредитування, страхування життя, діяльності банків та їх впливу на страхування, а також від покращення страхової культури та підвищення довіри до страховиків.

Важливо визначити основні перспективи розвитку страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів в Україні, серед яких наступні:

– створення розвинутої та платоспроможної системи страхування цивільної відповідальності власників наземних транспортних засобів, здатної компенсувати збитки від непередбачених подій;

– запровадження програм інформування населення через засоби масової інформації про стан і перспективи страхового ринку;

– розшити міжнародне співробітництво в області обміну інформацією про діяльність страхових компаній, які надають послуги щодо даного виду страхування;

– відкриття центрів врегулювання збитків з розгалуженою мережею та повномасштабного впровадження власної інформаційної системи з персоніфікованим веб-доступом салонів, банків, страхових компаній до бази даних компаній-посередників.

Тому на сьогодні перед страховиками стоїть складне завдання по зростанню обсягу та якості страхових послуг, підвищення рівня капіталізації та фінансової надійності страхових компаній. Слідуючи вищезазначеним заходам, спрямованих на подолання кризових тенденцій, у вітчизняну економіку вдасться залучити значні інвестиційні ресурси, зміцнити ефективність державного нагляду за страховою діяльністю.

Список використаних джерел:

1. Базилевич В.Д. Автострахування: добровільне та обов’язкове. *Все про бухгалтерський облік.* 2017. № 89. С. 67-72.

2. Білик І. В. Обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів: особливості розвитку та напрямки модернізації в Україні. *Інноваційна економіка*. 2017. № 11. С. 188-194.

3. Гончарук І.В. Перспективи розвитку страхового ринку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2017 р. Том 2. № 44. С. 87-93.

4. Марценюк О.В. Державне регулювання страхового ринку України із

врахуванням світових тенденцій. *Italy's scientific journal «Annali d'Italia».* Florence. Italy. 2020. №6. Частина 2. С.43-49 .URL : http://www.itadiana.com/wp-content/uploads /2020/04/Annali-d%E2%80%99Italia-%E2%84%966 – 2020-part-2.pdf.

5. Марценюк-Розарьонова О.В. Марчук Ю.Ю. Розвиток ринку автострахування в Україні: проблеми та перспективи. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2018р. №3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6182.

6. Марценюк-Розарьонова О.В. Тенденції і перспективи розвитку автотранспортного страхування в Україні. Матеріали міжнародної наукової інтернет - конференції «Інформаційне суспільство : технологічні, економічні та технічні аспекти становлення» (Тернопіль, 15 листопада 2017р.). м. Тернопіль. 2017 р. Випуск 24. С. 48-50.

7. Офіційний сайт Моторно – транспортного страхового бюро України URL: http://www.mtsbu.ua. (Дата звернення : 02.04.2021р.).

8. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://nfp.gov.ua/.

9. Офіційний сайт Патрульної поліції України. URL: http://patrol.police.gov.ua/statystyka.

10. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від від 22.09.2005 р. №2902-IV.

Альона БОДНАР,*
Студентка 6 курсу,
Факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РИНОК СТРАХОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. *У статті досліджено сучасний стан ринку страхових послуг в Україні. Здійснено аналіз динаміки кількості страхових компаній в Україні із врахуванням специфіни діяльності. Досліджено особливості концентрації страхового ринку. Проаналізовано структуру валових страхових премій та визначено сукупність чистих премій у відношенні до ВВП. Визначено чинники, які сповільнюють розвиток страхового ринку України. Акцентовано увагу на основних принципах розвитку страхового ринку згідно із Стратегією розвитку страхового ринку України. Обгрунтовано напрямки реформування страхового*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Марценюк О.В.

ринку, підвищення рівня якості послуг на страховому ринку, а також підвищення його інвестиційного потенціалу.

***Abstract**. The article examines the current state of the insurance services market in Ukraine. An analysis of the dynamics of the number of insurance companies in Ukraine, taking into account the specifics of the activity. Features of concentration of the insurance market are investigated. The structure of gross insurance premiums is analyzed and the set of net premiums in relation to GDP is determined. Factors that slow down the development of the insurance market of Ukraine have been identified. Emphasis is placed on the basic principles of insurance market development in accordance with the Insurance Market Development Strategy of Ukraine. The directions of reforming the insurance market, improving the quality of services in the insurance market, as well as increasing its investment potential are substantiated.*

Вступ. На сьогодні страхові ринки займають ключові позиції у фінансових системах економічно розвинутих країн, зважаючи на здатність цих ринків до акумулювання значних за розмірами фінансових ресурсів та основне завдання страхування, яке полягає у перерозподілі ризиків. Враховуючи це, набуває актуальності питання забезпечення фінансової стійкості страхових компаній (ФССК) як одного з визначальних факторів безперервного виконання їх зобов’язань, що, у свою чергу, безпосередньо впливає на майнові та фінансові інтереси застрахованих осіб при настанні страхових подій.

У сучасних економічних умовах страхування – чи не єдина галузь економіки України, яка протягом останніх років має стабільний значний щорічний приріст обсягів наданих послуг. Водночас, незважаючи на номінальне зростання обсягів страхового ринку, ця галузь забезпечує сьогодні перерозподіл незначної частини внутрішнього валового продукту. Українські страхові компанії ще не акумулювали вагомий обсяг інвестиційних ресурсів, тому їх частина у вітчизняній економіці ще доволі мала.

Теоретичні та практичні аспекти функціонування страхового ринку досліджувались у роботах вітчизняних науковців М.М. Александрової, О.І Барановський [1], Н. Н. Внукової, К.Г.Воблого, О.Д. Заруби , М.С.Клапків [3] та ін. Окремі аспекти теоретико-методологічного обґрунтування специфіки функціонування страхового ринку досліджують у своїх працях: Гончарук І.В. [2], Марценюк О.В.[4-5] та інші.

Виклад основного матеріалу. Ринкова економіка грунтується на свободі вибору продавця і покупця. Вільна гра попиту і пропозиції в умовах ринкової економіки стимулює появу таких страхових послуг, що об'єктивно потрібні страхувальнику. Свобода ціноутворення, виражена у тарифних ставках на страхові послуги, створює умови для конкуренції між страховиками.

Метою діяльності за умов ринкової економіки є одержання прибутку. При цьому об'єктивна наявність конкуренції, економічною основою якої є розходження в обсязі витрат різних страховиків на реалізацію однакової

страхової послуги (її собівартості). Особливістю ціноутворення у страхуванні є той факт, що ціна страхової послуги складається з таких компонентів:

• коштів, що використовуються для формування страхового фонду для відшкодування збитків страхувальників після настання страхових випадків;

• коштів, що потрібні для реалізації страхової послуги;

• коштів, що формують прибуток страховика.

Тому для завоювання ринку, забезпечення незалежності від конкурентів і збільшення прибутковості страхової діяльності потрібне зниження рівня індивідуальної вартості страхової послуги конкретного страховика щодо її ринкової вартості.

На думку більшості аналітиків у галузі страхування, проблеми українського страхового ринку є наслідком переважно безсистемного розвитку вітчизняної економіки, незавершеності законодавчого регулювання діяльності фінансових інститутів та ринків. До того ж загальний рівень розвитку фінансового ринку залишається досить низьким, а його найрозвинутішою складовою залишаються тільки комерційні банки.

Вважається, що фінансовий ринок до цього часу не виконує притаманних йому функцій, зокрема мобілізації капіталу для розвитку реального сектору та ефективного розподілу ресурсів, що є дуже серйозною проблемою, бо саме через виконання вказаних функцій фінансовий ринок сприяє реальному зростанню економіки країни.

Загальна кількість страхових компаній станом на 31.12.2019 становила 233, у тому числі СК «life» 1 – 23 компанії, СК «non-life» – 210 компаній, (станом на 31.12.2018 – 281 компанія, у тому числі СК "life" – 30 компаній, СК «nonlife» – 251 компанія). Кількість страхових компаній значно скоротилася, так за 2019 рік порівняно з 2018 роком, кількість компаній зменшилася на 48 СК, порівняно з 2017 роком зменшилася на 61 СК.

Таблиця 1

Кількість страхових компаній в Україні у 2016-2019 рр.

Кількість страхових компаній	Станом на 01.01.2017р.	Станом на 01.01.2018р	Станом на 01.01.2019р.	Станом на 01.01.2020р.
Загальна кількість	310	294	281	233
в т.ч. СК «non-Life»	271	261	251	210
в т.ч. СК «Life»	39	33	30	23

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 98,1% – акумулюють 100 СК «non-Life» (47,6% всіх СК «non-Life») та 96,7% – 10 СК «Life» (43,5% всіх СК «Life»).

По ринку страхування життя Індекс Герфіндаля – Гіршмана (HHI) склав 1 517,18 (у 2018 році – 1 441,37), по ринку ризикових видів страхування становив 230,88 (у 2018 році – 247,95). В цілому по страховому ринку Індекс Герфіндаля – Гіршмана склав 203,90 (у 2018 році – 219,29).

За 2019 рік частка валових страхових премій у відношенні до ВВП становила 1,3%, що на 0,1 в.п. менше в порівнянні з 2018 роком; частка чистих страхових премій у відношенні до ВВП залишилась на рівні 2018 року та становила 1,0%.

У порівнянні з 2018 роком на 3633,7 млн грн (7,4%) збільшився обсяг надходжень валових страхових премій, обсяг чистих страхових премій збільшився на 5161,7 млн грн (15,0%).

Таблиця 2

Концентрація страхового ринку за 2019 рік

Перші (Top)	страхування “Life”		страхування "non-Life"		
	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Надходження премій (млн. грн.)	Частка на ринку, %	Кількість СК, які більше 50% страхових премій отримали від перестрахувальників
Top 3	2662,4	57,6	6739,4	13,9	1
Top 10	4471,2	96,7	18358,0	37,9	3
Top 20	4624,0	100,0	29035,2	60,0	6
Top 50	X	X	42843,6	88,6	13
Top 100	X	X	47469,0	98,1	13
Top 500	X	X	48279,3	99,8	17
Всього по ринку	4624,0	100,0	48377,2	100,0	21

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Збільшення валових страхових премій відбулося по таким видам страхування: автострахування (КАСКО, ОСЦПВ, «Зелена картка») (збільшення валових страхових платежів на 2135,1 млн грн (16,5%); медичне страхування (збільшення валових страхових платежів на 983,6 млн грн (28,2%); страхування життя (збільшення валових страхових платежів на 717,9 млн грн (18,4%); страхування медичних витрат (збільшення валових страхових платежів на 539,6 млн грн (40,1%); страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ (збільшення валових страхових платежів на 249,2 млн грн (5,5%)); страхування майна (збільшення валових страхових платежів на 164,6 млн грн (2,6%); страхування від нещасних випадків (збільшення валових страхових платежів на 118,0 млн грн (6,7%). Водночас, зменшилися валові страхові премії зі страхування фінансових ризиків (зменшення валових страхових платежів на 737,9 млн грн (14,4%); авіаційне страхування (зменшення валових страхових платежів на 338,0 млн грн (32,4%); страхування відповідальності перед третіми особами (зменшення валових страхових платежів на 328,5 млн грн (12,8%); страхування вантажів та багажу (зменше ня валових страхових платежів на 64,0 млн грн (2,2%).

Протягом аналізованого періоду зменшилась кількість укладених договорів страхування на 4153,8 тис. одиниць (або на 2,1%), при цьому на 330,4 тис. одиниць (або на 0,5%) зросла кількість договорів з добровільного страхування, в тому числі зросла кількість укладених договорів страхування медичних витрат на 2023,9 тис. одиниць (або на 45,4%), кількість укладених

договорів страхування відповідальності перед третіми особами зросла на 942,0 тис. одиниць (або на 58,6%), кількість укладених договорів страхування від нещасних випадків зменшилась на 3507,5 тис. одиниць (або на 9,3%). Кількість укладених договорів з обов'язкового страхування зменшилась на 6 369,1 тис. одиниць (або на 4,8%) за рахунок зменшення кількості договорів страхування від нещасних випадків на транспорті на 6929,9 тис. одиниць (5,6%) [6]

Рис.1. Структура валових страхових премій станом на 31.12.2018р. та 31.12.2019 р.

Рис. 2. Структура чистих страхових премій станом на 31.12.2018р. та 31.12.2019 р.

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Обсяг валових страхових виплат/відшкодувань у порівнянні з 2018 роком збільшився на 1 474,9 млн грн (11,5%), обсяг чистих страхових виплат збільшився на 1 607,9 млн грн (12,9%). Збільшилися валові страхові виплати з таких видів страхування, як: автострахування (збільшення валових страхових виплат на 883,1 млн грн (15,1%), медичне страхування (збільшення валових страхових виплат на 507,4 млн грн (24,2%), страхування вантажів та багажу (збільшення валових страхових виплат на 92,8 млн грн (76,0%)).

Водночас, зменшилися валові страхові виплати зі страхування майна (зменшення валових страхових виплат на 263,1 млн грн (18,5%), страхування життя (зменшення валових страхових виплат на 129,0 млн грн (18,3%).

Перерозподіл у структурі чистих страхових премій станом на 31.12.2019р. порівняно з аналогічним періодом 2018 року відбувся на користь таких видів страхування, як: медичне страхування (з 9,4% до 10,8%), страхування медичних витрат (з 3,2% до 4,3%), автострахування (з 34,0% до 34,9%), страхування фінансових ризиків (з 4,8% до 5,4%). При цьому, у структурі чистих страхових премій відбулося зменшення з наступних видів страхування: страхування відповідальності перед третіми особами (з 4,8% до 3,6%), авіаційного страхування (з 2,3% до 1,4%), страхування кредитів (з 1,7% до 0,9%).

Структура валових страхових премій, які надійшли від фізичних осіб за 2019 рік: 17141,3 млн грн – за видами страхування, іншими, ніж страхування

життя (на 17,1% більше, ніж за 2018 рік); 4490,7 млн грн – за видом страхування життя (на 18,4% більше, ніж за 2018 рік). Страхові виплати страхувальникам-фізичним особам за 2018 рік становили 6618,1 млн грн (46,2% від загальних валових виплат), що на 11,9% більше, ніж за відповідний період 2018 року. Рівень страхових виплат фізичним особам (відношення страхових виплат до страхових премій) станом на 31.12.2019р. становив 30,6%, що на 1,5 в. п. менше порівняно зі станом на 31.12.2018р. (рис. 3).

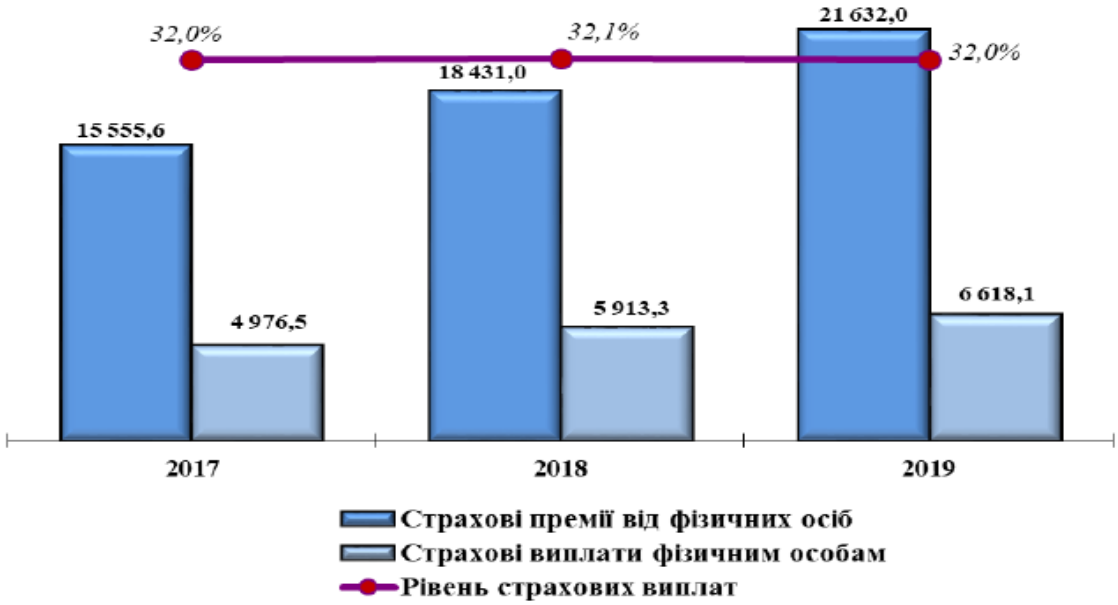

Рис. 3. Динаміка страхових платежів, витрат та рівня страхових виплат у секторі страхування фізичних осіб за 2017-2019рр. , млн.грн.

Джерело: сформовано автором на основі [7]

За договорами перестрахування ризиків за 2019 рік українські страховики (цеденти, перестрахувальники) сплатили часток страхових премій 16713,4 млн грн (за 2018 рік – 17940,7 млн грн), з яких:

– перестраховикам-нерезидентам – 3298,2 млн грн, що на 10,0% більше порівняно з 2018 р. (за 2018 рік – 2997,5 млн грн);

– перестраховикам-резидентам – 13415,2 млн грн, що на 10,2% менше порівняно з відповідним показником 2018 р. (за 2018 рік – 14943,2 млн грн) [6]

Загальна сума часток страхових виплат, компенсованих перестраховиками, становила 2508,2 млн грн (за 2018 рік – 2459,0 млн грн), в тому числі компенсовано:

– перестраховиками-нерезидентами – 2210,4 млн грн, що на 9,0% більше порівняно з 2018 роком (за 2018 рік – 2028,2 млн грн);

– перестраховиками-резидентами – 297,8 млн грн, що на 30,9% менше порівняно з відповідним показником 2018 року (за 2018 рік – 430,8 млн грн) [7].

Висновки. Аналіз існуючої в Україні організаційної структури страхового ринку довів, що сьогодні вона не відрізняється достатньою повнотою, бо у масштабах країни практично не помітна діяльність товариств взаємного страхування, страхових брокерів. До теперішнього часу інституційна структура

страхового ринку також є неефективною, слабо враховує інтереси страхувальників, багато в чому орієнтована на підтримка екстенсивного розвитку за рахунок введення нових видів обов'язкового страхування, і практично не здібна до інтенсивного зростання за рахунок повнішого задоволення страхових інтересів суспільства і господарюючих суб'єктів шляхом розробки і упровадження нових видів і технологій добровільного страхування.

В контексті об'єктного аналізу необхідно підкреслити, що основні показники, що характеризують стан розвитку страхового ринку України - співвідношення страхових платежів до ВВП та співвідношення страхових виплат до ВВП дають підстави стверджувати, що з точки зору стратегічного розвитку страховий ринок України знаходиться в стадії свого формування, хоча останнім часом цей процес суттєво пожвавився.

Інтерес у створенні адекватного розвиненим економічним відносинам ринку страхових послуг проявляють не тільки суб'єкти господарювання, але і держава, яка заінтересована у страховому захисті державного майна. Ці питання вирішуються шляхом упровадження в Україні перевірених світовою практикою форм і видів страхування.

Стратегією розвитку страхового ринку України передбачено, що основними принципами розвитку страхового ринку є:

– вільний рух капіталів та страхових послуг на території України;

– захист прав споживачів страхових послуг, включаючи формування системи гарантування забезпечення виплат за договорами довгострокового страхування життя та за договорами страхування, передбаченими Законом України "Про недержавне пенсійне забезпечення";

– вільний вибір страховика;

– прозорість діяльності учасників страхового ринку;

– уніфікація процедур страхування; використання міжнародного досвіду;

– невтручання органів державної влади в поточну діяльність учасників страхового ринку;

– рівність перед законом усіх учасників страхового ринку;

– функціонування страхового ринку на засадах вільної конкуренції.

Всі ці принципи реалізуються при здійсненні страхової діяльності.

Враховуючи, що в Україні вільні кошти страховиків, внаслідок специфіки вітчизняного законодавства та інституційних особливостей страхового ринку, не повною мірою трансформуються в інвестиційні ресурси, вирішення хронічних проблем перебуває у правовій площині.

Зокрема, в рамках реформування страхового ринку, підвищення рівня якості послуг на страховому ринку, а також підвищення його інвестиційного потенціалу доцільно реалізувати наступні заходи нормативно-правового, організаційно-методологічного та інформаційного характеру:

– впровадження нормативів достатності капіталу у спосіб, що утруднює псевдострахування;

– розробка та реалізація заохочувальних заходів для страховиків, що добровільно дотримуються у своїй діяльності стандартів прозорості та підвищених вимог до платоспроможності і впровадженні міжнародних стандартів фінансової звітності;

– удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності актуаріїв, завершення створення в Україні системи підготовки та сертифікації актуаріїв з поступовою передачею цих функцій саморегулівній організації;

– запровадження стимулюючої податкової політики для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, в тому числі інвестиційного, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, обов'язкового медичного страхування шляхом віднесення частки внесків з цих видів страхування на валові витрати юридичних осіб та удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб;

– забезпечити розроблення та впровадження додаткових актів законодавства, що сприятимуть запобіганню використання страхового ринку для проведення протиправних і сумнівних операцій та шахрайства, включаючи відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Отже, можна констатувати, що практично вже створені організаційні і правові основи для формування ринкових відносин у страхуванні та розвитку ринків окремих страхових продуктів на різних рівнях. Проте потрібне вдосконалення в напрямі більш чіткої регламентації організаційно-управлінських питань розвитку страхування та визначення фінансових результатів роботи страховиків.

Міжнародний досвід переконливо засвідчив, що економічне зростання і забезпечення ефективних умов для розвитку приватного сектору, покращання соціального захисту та добробуту можливі лише за умов ефективного розвитку страхового ринку як одного з головних елементів ринкової економіки. Вплив страхування на економічний і соціальний розвиток суспільства здійснюється в рамках відповідної страхової політики.

Отже, реалізація запланованих змін у законодавстві України дасть змогу створити конкурентоспроможний страховий ринок, як і в більшості країн ЄС. Крім того, інтеграція України в ЄС уможливить подальший розвиток ринку страхових послуг через залучення іноземних страхових компаній та іноземного капіталу до вітчизняного страхового ринку.

Як свідчить світовий досвід, участь іноземних страховиків сприяє підвищенню рівня конкуренції національних ринків й веде до зменшення страхових платежів та підвищення якості страхових послуг.

Список використаних джерел:

1. Барановський О.І. Розвиток страхового бізнесу в Україні. *Фінанси України.* 2017. № 8. С. 85-93.

2. Гончарук І.В. Перспективи розвитку страхового ринку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2017 р. Том 2. № 44. С. 87-93.

3. Клапків М .С . Страхування фінансових ризиків : монографія. Тернопіль: Економічна думка; Карт - Бланш . 2012. 570 с .

4. Марценюк О.В. Іноземний капітал на страховому ринку України. *Polish journal of science*. 2019. №22.Vol.3 p.13-16 URL: https://www.poljs.com/ wp-content/uploads/2019/12/POLISH-JOURNAL-OF-SCIENCE-%E2%84% 9621-2019 VOL.3.pdf.

5. Марценюк О.В. Державне регулювання страхового ринку України із врахуванням світових тенденцій. *Italy's scientific journal «Annali d'Italia».* Florence. Italy. 2020. №6. Частина 2. С.43-49 URL : http://www.itadiana.com/wp-content/uploads/2020/04/Annali-d%E2%80%99 Italia-% E2%84%966 - 2020-part-2.pdf.

6. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: https://nfp.gov.ua/.

7. Статистика страхового ринку в Україні . Сайт інформаційного агентства «Форіншурер». URL:https://forinsurer.com/stat.

Вікторія ВЕЛИЧКО,*
студентка 1 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ЕКОЛОГІЧНЕ МАРКУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *Збереження довкілля потребує постійного моніторингу, над чим працюють депутати, міністерські та місцеві чиновники, експерти із забруднення всіх середовищ, лісівники, єгері, працівники рибоохорони, зоологічних парків, екологічні активісти. У статті обґрунтована думка про те, що при аналізі екологічних проблем необхідно розглядати, у першу чергу, екологічність товарів широкого вжитку на основі вивчення параметрів їх життєвого циклу. У якості інструмента управління виділене маркування товарів національним екологічним знаком.*

Abstract. *Preservation of the environment requires constant monitoring, which is being worked on by deputies, ministerial and local officials, experts on pollution of all environments, foresters, hunters, fish protection workers, zoological parks, and environmental activists. The article substantiates the thesis that in the analysis of environmental problems it is necessary to consider, first of all, the environmental*

* Науковий керівник: д.е.н., професор, декан факультету обліку та аудиту ВНАУ – Здирко Н.Г.

friendliness of consumer goods based on the study of the parameters of their life cycle. Labeling of goods with the national eco-label is highlighted as a management tool.

Вступ. Статистичні дані про розвиток економіки України свідчать про те, що, незважаючи на виділення державою й приватними структурами значних коштів природоохоронну діяльність, зростають темпи експлуатації природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища за рахунок збільшення викидів шкідливих речовин в атмосферу, скидань рідких відходів у водні джерела, нагромадження твердих відходів на поверхні землі. У найбільшій мірі це пояснюється прагненням використовувати сприятливу ситуацію на ринку окремих товарів і отримати негайну вигоду, не звертаючи уваги на екологічні наслідки подібного методу господарювання.

Існуюча й широко використовувана практика локальних екологічних оцінок продукції (наприклад, вміст шкідливих речовин у складі виробу й ін.) і технологічних процесів (маса відходів, ступінь їх небезпеки, обсяг залучених ресурсів, зіставлення параметрів середовища з показниками ГДК) не дозволяє застосувати комплексний підхід до розв'язання завдань охорони навколишнього середовища. Відповідно застосовувані на основі таких оцінок заходи залишаються малоефективними. У зв'язку із цим підвищення об'єктивності й інформативності екологічних оцінок є досить важливим завданням.

Фактичне щоденне забруднення довкілля або в промисловий спосіб (заводське виробництво чи його відходи), або в спосіб приватний (підпал сухої трави в спекотні дні, зараження колодязів або місцевих струмків, численні локальні сміттєзвалища) спонукають екоактивістів до проведення різноманітних протестних заходів – від мирних до силових. У відповідь забруднювачі природи можуть також застосовувати опір, у тому числі і збройний (здобувачі бурштину, браконьєри).

Глобальна зміна клімату внаслідок інтенсивної людської діяльності породжує аномальні явища на полюсах холоду, в океанських течіях, пустелях. Пожежі на величезних площах через спеку або затяжні тропічні зливи і повені завдають величезну шкоду флорі та фауні, середовищам людського проживання [1].

Питання утилізації відходів виробництва і споживання в останні роки здобувають вирішальне значення для зниження антропогенного впливу на середовище існування людини, а також у зв'язку з ростом цін на сировину, що супроводжує неминуче виснаження природних ресурсів. Основна маса відходів в Україні утворюється на підприємствах гірничопромислового, хіміко-металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного, будівельного, целюлозно-паперового та агропромислового комплексів.

Загалом на металургійних виробництвах на 1 т сталі утворюється 0,4 т відходів. у кольоровій металургії кількість відходів шламів на 1 т металу становить 10-200 т. У відвалах шлаків країн СНД знаходиться помад 27 млн. т заліза, 335 тис. т міді й 2 млн. т цинку. Шламові відвали свинцевих заводів містять помад 3 млн. т заліза, помад 900 тис. т цинку, 150 тис. т свинцю і 70 тис.

т міді [2].

У промислових твердих і рідких відходах трапляються різні токсичні речовини, що несприятливо впливають на здоров'я людей та розвиток рослин і тварин. Так, у відходах металургійної промисловості наявні солі та оксиди феруму, кольорових і важких металів.

Відходами машинобудування є металобрухт, вагранкові шлаки, травильні розчини та гальванічні стоки, в яких містяться ціаніди, хром, нікель, залізо, мідь, цинк, арсен, берилій тощо.

Найбільшими забруднювачами вод України у 2020 році є (% від всього обсягу зливу в ріки):

– електроенергетика 43%;
– комунальне господарство 19,5%;
– сільське господарство 16,6%;
– чорна металургія 9%;
– хімія і нафтохімія 3%;
– інші 8,9%.

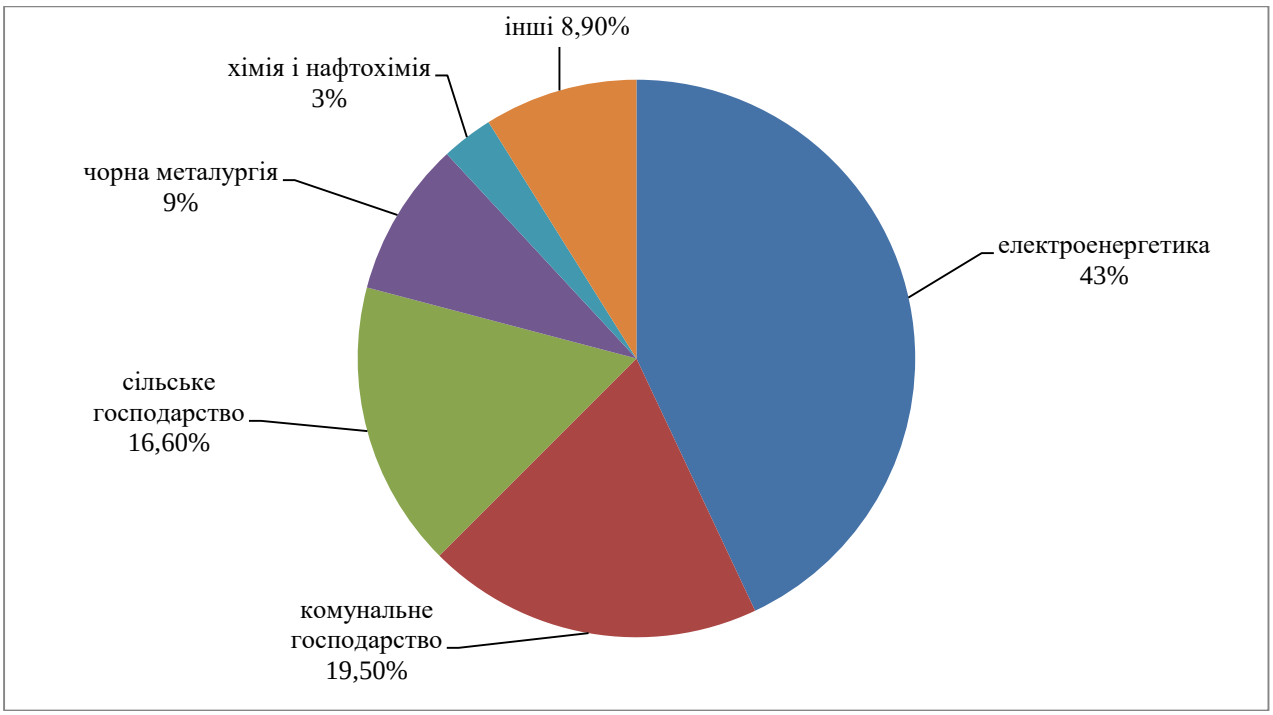

Рис. 1. Структура основних забруднювачів вод в Україні, %, 2020 р.
Джерело: побудовано автором за даними Держстату [3]

Процеси спалювання в енергетичних галузях промисловості наносять найбільшу шкоду атмосферному повітрю в Україні. Це випливає з даних за 2020 рік, оприлюднених Державною службою статистики. Так, процеси спалювання в енергетичних галузях промисловості в 2020 році дали:

– 522377 тонн сірки діоксиду з 600998 тонн, що були викинуті в повітря по країні в цілому;

– 114651 тонн діоксиду азоту з 181259 тонн, що були викинуті в повітря по

країні в цілому;

– 202993 тонн оксиду вуглецю з 707337 тонн, що були викинуті в повітря по країні в цілому;

– 3583 тонн неметанових летких органічних сполук з 40621 тонн, що були викинуті в повітря по країні в цілому.

За видами економічної діяльності у 2020 році найбільшими забруднювачами атмосферного повітря викидами забруднюючих речовин і парникових газів від стаціонарних джерел викидів були:

– виробництво коксу та продуктів нафтопереробленння - 29936 тонн викидів (зменшення у порівнянні з 2019 роком на 6,3%);

– добування кам'яного та бурого вугілля – 290674 тонн (зменшення на 5,6%);

– добувна промисловість і розроблення кар'єрів – 365586 тонн (зменшення на 12,7%);

– металургійне виробництво – 729854 тонн (зменшення на 1,7%);

– постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 849232 тонн (зменшення на 21,6%) [4].

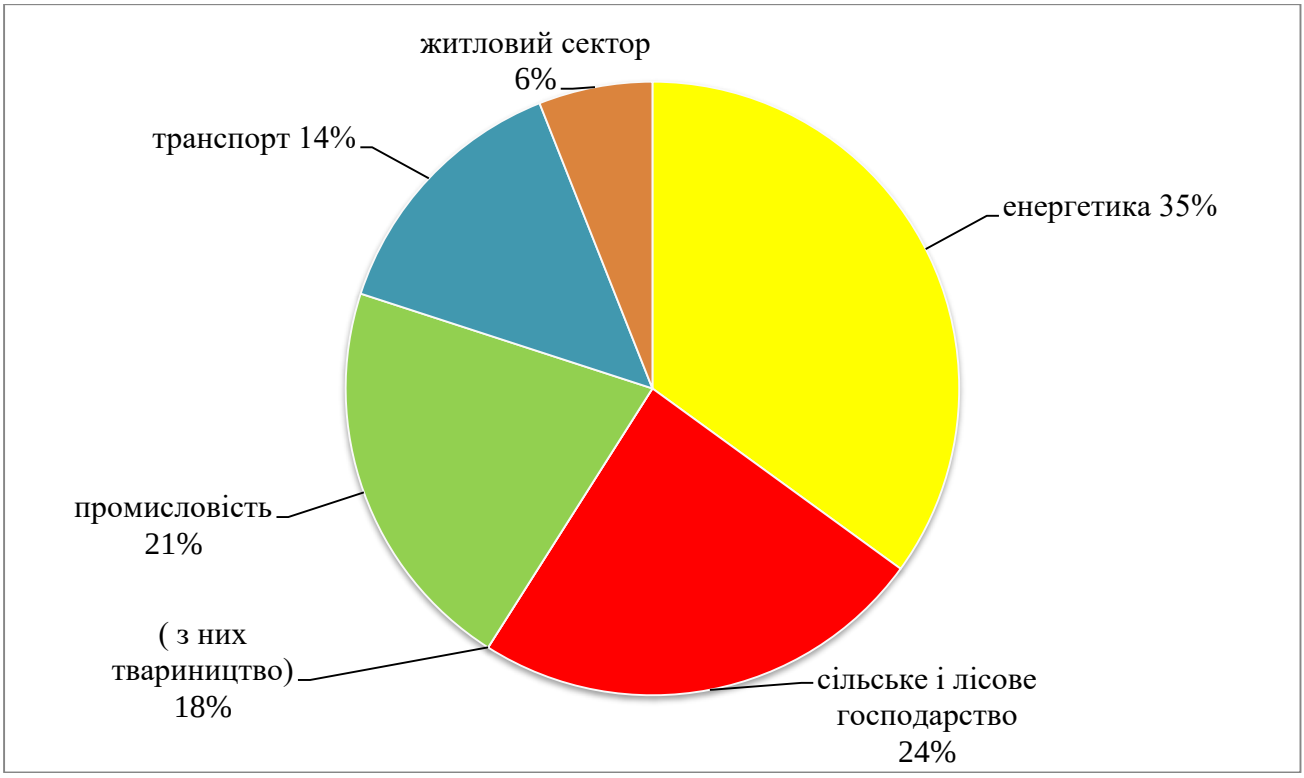

Рис. 2. Структура основних викидів в атмосферне повітря, %, 2020 р.
Джерело: побудовано автором за даними Держстату [5]

Сучасний стан забруднення атмосфери є серйозною екологічною проблемою, яка негативно впливає на умови життя на Землі, здоров’я населення, в цілому на екосистеми і розвиток сільськогосподарських культур, призводить до несприятливих екологічних наслідків таких як закислення ґрунту та води, глобальне потепління, виснаження озонового шару.

З метою збереження чистоти довкілля та, виходячи із життєвого досвіду,

необхідним є екологічне маркування товарів широкого вжитку. Екологічне маркування в свою чергу є позитивним результатом процедури екологічної сертифікації, тобто підтвердженням екологічних аспектів певної продукції чи послуги, що може бути вираженим у вигляді відповідного формулювання, зображення або символу й використовуватись на етикетці або упаковці продукції, в технічній документації на про дукцію, рекламних матеріалах тощо. Перший курс на поширення екологічного маркування в світі був прийнятий у 1992 р. на Всесвітній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку у Ріо-де-Жанейро. Зокрема у «Порядку денному на XXI століття» Урядам держав було рекомендовано сприяти сталому споживанню шляхом поширення інформаційних – програм, які б передбачали екологічне маркування, розповсюдження інформації про екологічні характеристики продукції. Після чого у 1992 р. були розроблені та запроваджені програми екомаркування, що базувались на багатьох критеріях, у таких країнах, як США, Канада, Японія, Німеччина, Республіка Корея, Тайвань, Австралія, а також на території країн ЄС та Північної Європи [4].

Рис. 3. Значки сертифікації продукції. Товарні знати якості
Джерело: побудовано автором за [4]

Екологічний знак може надаватися не технологіям, промисловому устаткуванню або підприємствам, а тільки споживчим товарам, тобто проміжні продукти й напівфабрикати не підпадають під дію екологічного знака. Екологічно прийнятні товари мають найбільш високі екологічні характеристики серед товарів аналогічного призначення й виробляються із застосуванням найкращих доступних технологій.

Традиційно екологічні товари визначаються як устаткування й технології, необхідні для зниження рівня забруднюючих речовин на фінальній стадії виробничого циклу. Широке тлумачення визначення «екологічні товари» включає як товари, які не виявляють негативного впливу на навколишнє середовище, так і товари, які мають відносно менший негативний вплив на навколишнє середовище на стадії споживання й розподілу.

Значна частина українців у великих містах України після детального ознайомлення з технологіями виготовлення продуктів харчування й пов'язаними з ними ризиками для власного здоров'я готові перейти на екологічно чисті товари навіть за умови, що їх вартість буде вище вартості звичайних товарів. Однак розвитку цього ринку перешкоджає відсутність відповідної нормативно-правової бази, яка б регулювала весь процес виробництва й розподілу екологічно чистих товарів до їхнього продажу кінцевому споживачеві. Про це свідчать численні приклади використання в рекламних цілях декларацій на впакуваннях типу «Екологічно безпечний», «100% натуральний», «Не містить фреон», «Без хлору» і т. ін. Усі вони або нічим не підтверджувані, або вводять споживача в оману.

Висновки. Таким чином, у нашій країні вживаються деякі заходи нормативного характеру по вдосконалюванню підходів до екологічних оцінок. Однак існує безліч невирішених проблем, найголовнішою з яких є фактична відсутність критеріїв оцінки. Тому так важливо у стислий період часу вирішити проблеми доступності повних і достовірних даних для складання інвентаризаційного опису. Орієнтуючись на вибір продукції з покращеними екологічними характеристиками, органи державної влади, бізнесові та інші організації можуть зробити свій важливий внесок у розвиток сталого споживання та виробництва, тим самим стимулюючи розвиток в нашій країні екологічних інновацій, технологій більш чистого виробництва та поліпшення екологічних характеристик продукції упродовж життєвого циклу.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук О. Екологічна проблематика в загальноукраїнських газетах: спільне та відмінне. *Український інформаційний простір*. 2020. №5. С. 72-82.

2. Берзіна С.В. Екологічні проблеми в Україні (участь в громадській оцінці національної екологічної політики). *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток».* URL. https://www.zhiva-planeta.org.ua/pozicii-z-putan/168-pp.html (дата звернення: 30.09.2021)

3. Офіційний сайт Державної служби статистика України. Викиди забруднюючих речовин. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 02.10.2021)

4. Віхорт Ю.В. Екологічна сертифікація та маркування як інструмент регулювання національної економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. №3. С. 30-35.

5. Викиди в атмосферне повітря: Держстат проаналізував регіони та галузі за 2020 рік. URL: https://ua-energy.org/uk/posts/vykydy-v-atmosferne-povitria-derzhstat-proanalizuvav-rehiony-ta-haluzi-za-2020-rik (дата звернення: 28.09.2021)

Владислав КРИВЕНКО,*
магістр 1-го року денної форми навчання,
факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Анотація. *Проаналізовано показники кредитно-інвестиційного потенціалу банківської системи України, визначено чинники, які стримують розвиток інвестиційного кредитування. Зроблено висновки, що фундаментом формування і використання кредитно-інвестиційного потенціалу виступають фінансові (банківські) ресурси або фінансовий потенціал, до складу якого входять: власний, залучений і позиковий капітал.*

Значне посилення інвестиційної складової в активах кредитно-інвестиційного портфелю банків України можливо лише за умови подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку, стабілізації фінансової ситуації у країні, виходу на ринок цінних паперів більш привабливих емітентів цінних паперів.

Annotation*. The indicators of credit and investment potential of the banking system of Ukraine are analyzed, the factors that support the development of investment lending are identified. The results of finance are made, which is the foundation of the formation and use of credit and investment potential or financial potential, which includes: equity, received and borrowed capital.*

Significant strengthening of the investment component in the assets of the loan and investment portfolio of Ukrainian banks is possible only if further development of the domestic stock market, stabilization of the financial situation in the country, entry into the securities market of more attractive issuers of securities.

Вступ. Важливу роль в економіці України відіграє банківська система, функціонування якої можливе в розрізі інтересів всіх господарюючих суб'єктів та дестабілізація якої може призвести до глибокої фінансової кризи. Банківська система концентрує величезні грошові капітали, забезпечує їх міжгалузевий і міжрегіональний перерозподіл, обслуговує поточні виробничі потреби та інвестиційні потреби підприємств. Враховуючи вище перераховане, можна стверджувати, що забезпечення надійності діяльності комерційних банків відноситься до одного з найважливіших завдань, що стоять перед державою. Крім того, глобалізація фінансових ринків, посилення міжнародних взаємозв'язків України у міжнародному економічному просторі, посилення

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Вдовенко Л.О

конкуренції зумовлює вивчення питання забезпечення надійності та фінансування кредитно-інвестиційної діяльності банків [1].

Виклад основного матеріалу. Питання, які пов'язані з кредитно-інвестиційною діяльністю банку розглядали та вивчали такі науковці, як: Череп А.В., Андросова О.Ф., Леонов С.В., Луців Б.Л., Єпіфанов А.О., Маслак Н.Г., Герасимович А.М., Заславська О., Ляхова О.О., Мамонов Г.В., Огородник В.В. та інші.

Різні аспекти банківського інвестування, зокрема аналізу кредитно-інвестиційного портфелю досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти. Значний внесок зробили: О. Васюренко, О. Вовчак, В. Грушко, М. Денисенко, В. Загорський, А. Кузнєцова, Б. Луців, О.Ляхова, Т. Майорова, В. Міщенко, А. Мороз, А. Пересада, Л. Примостка, С. Реверчук, М. Туріанська, І. Хома, І.О. Лютий, Г.Дж. Александер, Дж.В Бэйли, та ін. Дослідження вітчизняних та іноземних науковців свідчить про невід'ємну важливість та необхідність досконалого законодавчого та методичного апарату для розвитку сприятливого інвестиційного клімату для комерційних банків. Саме ці аспекти дозволять банкам передбачити та подолати кризові явища на національному та міжнародному рівнях.

Досягнення стабільного соціально-економічного розвитку економіки залежить від можливості нарощування інвестиційних ресурсів та поліпшення їх структури. При цьому зростає роль банківської системи в активізації інвестиційної діяльності як найбільшого фінансового посередника на ринку країни.

Банки, будучи посередниками в акумулюванні та перерозподілі тимчасово вільних коштів, визначають напрями й обсяги інвестування, опосередковуючи відтворювальні процеси в економіці. Банківська система як інвестиційний посередник акумулює величезні суми тимчасово вільних грошових капіталів господарств і грошові вклади населення через розрахункові, поточні рахунки, депозитні вклади, депозитні і ощадні сертифікати, банківські векселі та їх акцепт, через використання інших різноманітних грошово-кредитних і фінансових інструментів залучення коштів [2, с. 4].

Величина інвестиційного потенціалу банку залежить від наявності внутрішніх інвестиційних ресурсів (власні кошти, залучені ресурсі) з урахуванням можливостей притягнення зовнішніх джерел інвестиційних ресурсів [3].

Зважаючи на те, що кредитно-інвестиційна діяльність банку має суттєве значення як для нього самого, оскільки є його основним джерелом прибутку, так і для економіки країни в цілому, треба здійснювати оцінку такої діяльності. Ці дії мають звести до мінімуму існуючі ризики та покращити стан кредитно-інвестиційного портфелю банку. Отже, існує потреба в дослідженні основних складових кредитно-інвестиційного портфелю та виявленні негативних факторів впливу на кредитно-інвестиційну діяльність банку з метою їх уникнення.

Сьогоднішня макроекономічна ситуація України зумовлена такими індикаторами як високий рівень інфляції, знецінення національної грошової

одиниці, зростанням рівня безробіття та зубожінням населення. Виходячи з цього, необхідно здійснити низку заходів щодо зменшення рівня інфляції, а саме: удосконалити регулювання державою грошової маси та визначити пріоритетні сектори економіки, що підвищить інвестиційну привабливість підприємств, які функціонують в цих секторах. В Україні до них належать: агропромисловий комплекс, літакобудування, виробництво всіх видів електроенергії, передусім атомна енергетика. Тобто, при розробці державних програм стимулювання інвестицій в реальний сектор економіки має враховуватись приналежність компанії до пріоритетної галузі.

У процесі кредитно-інвестиційної діяльності банк вирішує такі завдання: формування кредитно-інвестиційного потенціалу, вибір форм і об'єктів кредитно-інвестиційної діяльності, аналіз і контроль, мінімізація ризиків та оцінка факторів впливу на кредитно-інвестиційну діяльність банків. До найважливіших факторів впливу на кредитно-інвестиційну діяльність банку слід віднести: рівень розвитку української економіки (рівень ВВП, рівень інфляції, стійкість національної валюти, рівень доходів населення), показники розвитку банківської системи (зокрема, рівень капіталізації банків), ступінь інтегрованості вітчизняної банківської системи у світову фінансову структуру.

Інвестиційний потенціал банку необхідно розуміти як організовану сукупність наявних в банківській системі інвестиційних ресурсів, яка пере буває у системній єдності, зумовлених ними можливостей банківської системи щодо мобілізації на визначеному часовому проміжку внутрішніх та зовнішніх інвестиційних ресурсів для реалізації стратегічних та тактичних цілей стимулювання економічного зростання, а також готовності економічної системи до сприйняття інвестицій, адекватного реагування на них. Слід відзначити, що сутність інвестиційного потенціалу банківської системи має двоякий характер: з одного боку, він характеризує систему економічних відносин, які виникають з приводу використання банківською системою тих інвестиційних ресурсів, які через неї проходять; з іншого боку, є одним із джерел розширеного відтворення [4]. Аналізуючи показники кредитно-інвестиційного потенціалу банківської системи України, можна зробити висновки, що в структурі грошових коштів банківської системи найбільшу питому вагу займають коррахунки, що відкриті в інших банках - 96,7%, причому ця частка значно зросла проти 2015р. (табл. 1).

Аналіз грошових коштів банківських установ України скоротився з 734811 млн. грн. в 2015 р. до 123039 млн грн. в 2019 р. або в 5,9 раза. З них: кошти в НБУ (станом на 01.01.2016 р.) становили 79,2% і скоротились до 1,7% за станом на 01.09.2019 р. Обсяг вкладень в цінні папери зріс з 201520 млн.грн. до 437303 млн грн або в 2,2 раза, а обсяг кредитного портфеля банківської системи зріс в 1,1 раза (з 1009768 млн.грн до 1075249 млн грн.).

В структурі кредитного портфеля банківських установ України найбільша частка належить кредитам суб'єктам господарювання 80,4%, кредити фізичним особам становили станом на 01.09.2019 р. – 19,3%, а незначною є частка кредитів небанківським фінустановам.

Таблиця 1

Показники кредитно-інвестиційного потенціалу банківської системи України

Показники	01.01. 2016 р.	01.01. 2017 р.	01.01. 2018 р.	01.09. 2019 р.	Відхилення 2019 р. до 2016 р. (+;-)
Діючі банки, одиниць	117	96	82	76	-41
Активи, всього, млн грн.	1254385	1256299	1336358	1379968	58263
Активи в іноземній валюті, млн грн.	581701	519058	506533	487761	-93940
1. Грошові кошти:	734811	185764	161987	123039	-611772
- кошти в НБУ, млн грн.	581701	40824	37357	2057	-579644
- коррахунки, що відкриті в інших банках, млн грн.	129612	121813	96280	118943	-10669
- строкові вклади в інших банках та кредити іншим банкам, млн грн.	23498	23127	28350	2039	-21459
2. Цінні папери, млн грн.	201520	332273	425790	437303	235783
3. Кредитний портфель, млн грн.	1009768	1005923	1042798	1075249	65481
- кредити органам державної влади, млн грн.	3360	1427	1517	2827	-533
- кредити суб'єктам господарювання, млн грн.	830632	847092	870302	864312	33680
- кредити фізичним особам, млн грн.	175711	157385	170938	208054	32343
- кредити небанківським фінустановам, млн грн.	65	20	42	56	-9
Пасиви, всього млн грн.	1254385	1256299	1336358	1379968	125583
Капітал, млн грн.	103713	123784	163597	181058	77345
Зобов’язання банків, млн грн.	1150672	1132515	1172761	1198909	48237

Джерело: складено на основі [5]

Позитивним тенденцією в розвитку банківської системи є зростання капіталу банків в 1,75 *разів (з* 103713 млн. грн. до 181058 млн. грн.).

Пасиви банківських установ України зросли в 1,1 раза (з 1254385 млн. грн. в 2016 р. до 1379968 млн. грн. в 2019 р.).

Ефективність діяльності банківських установ залежить від належного рівня їх кредитно-інвестиційного потенціалу. Його нарощення означає збільшення частки активних операцій банку. Вони відображають ринкову позицію банку, його бізнес-стратегію, стратегію управління ризиками та можливості банку щодо надання кредитів. Постійний аналіз кредитного портфеля в системі управління банком дає змогу вибрати варіант раціонального розміщення ресурсів, напрями кредитної політики банку, знизити ризик за рахунок диверсифікації кредитних вкладень, прийняти рішення щодо доцільності надання позики клієнтам залежно від їх кредитоспроможності, галузевої належності, форм власності тощо.

З огляду на сьогодення можна сказати, що основні чинники, які стримують розвиток інвестиційного кредитування є: доволі низька кредитоспроможність позичальників, що пов'язана зі зменшенням доходів підприємства і зниженням їх підприємницької діяльності; ризик неповернення кредитів; наявність у банків більш дохідних і менш ризикових сегментів розміщення ресурсів, аніж підприємства реального сектору економіки; низька довіра вкладників до банківського сектору. Проаналізувавши основні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців можна виокремити такі заходи стимулювання розвитку банківського сектору: стимулювання банків та усіх міжбанківських кредитних установ до впровадження мікрокредитування та удосконалення законодавчого забезпечення їх діяльності; розроблення національної програми мікрокредитування шляхом створення за участі держави спеціального фонду, який здійснюватиме кредитування на револьверній основі; пошук банками нових джерел залучення коштів; зменшення податкової ставки для банків, або звільнення від оподаткування частини прибутків банку.

Висновки. Формування кредитно-інвестиційного портфелю відбувається в межах визначеної банком структури капіталу на основі його кредитно-інвестиційного потенціалу. Фундаментом формування і використання кредитно-інвестиційного потенціалу виступають фінансові ресурси або фінансовий потенціал, до складу якого входять: власний, залучений і позиковий капітал. Кредитно-інвестиційний потенціал банківських установ не обмежуються лише кредитуванням, а включає також інвестиційну діяльність щодо розміщення коштів у цінні папери. Його формування відбувається в межах визначеної банком структури капіталу. Основою нарощування кредитно-інвестиційного потенціалу банківської системи та поступового посилення ролі банківських інвестицій у фінансовому забезпеченні структурних перетворень є формування валових заощаджень. Значне посилення інвестиційної складової в активах кредитно-інвестиційного портфелю банків України можливо лише за умови подальшого розвитку вітчизняного фондового ринку, стабілізації фінансової ситуації у країні, виходу на ринок цінних паперів більш привабливих емітентів.

Список використаних джерел:

1. Грушко В. Іваненко Т Оптимізація структури кредитного портфеля комерційного банку. *Вісник НБУ*. № 2. 2014. С. 28-32.

2. Панасенко Г. О. Інвестиційний потенціал банків в умовах посткризового відновлення економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3. 2012. С.4-6.

3. Воробйова О. І. Аналіз тенденцій в інвестиційній діяльності банків України. *Экономика и управление*. 2009. №1. С. 10-16.

4. Ляхова О.О. Кредитно-інвестиційний портфель банків та його вплив а проектне фінансування в Україні. *Вісник КЕФ КНЕУ імені В. Гетьмана*. 2011. №2. С. 17-29.

5. Офіційний сайт НБУ. URL: https://bank.gov.ua/.

Вероніка ЛІСОВСЬКА,*
Студентка 3 курсу,
Факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті розглянуто суть та функції кредиту, як фінансового інструменту. Розглянуто причини виникнення кредитних відносин та їх вплив на економіку. Охарактеризовано основні проблеми та ризики діяльності кредитування. Розглянути основну статистику діяльності українського банківського сектору в динаміці 2016-2020 роки. Також було розкрито принципи кредитування. На основі результатів дослідження зроблено відповідні висновки.*

Abstract. *The article considers the essence and functions of credit as a financial instrument. The causes of credit relations and their impact on the economy are considered. The main problems and risks of lending are described. To consider the main statistics of the Ukrainian banking sector in the dynamics of 2016-2020. The principles of lending were also revealed. Based on the results of the study, appropriate conclusions were made.*

Вступ. Важливого значення в часи економічної нестабільності набуває кредитування. Саме поняття кредитування надає можливість по виконанню стабілізації економічних програм та дає змогу покращити фінансове становище країни. В рамках теми доцільно розглянути комерційне кредитування, так як комерційний кредит є історично першою формою кредитних відносин, яка склалася в умовах торгівельних відносин.

На даний час не існує розробленої цілісної концепції організації комерційного кредиту в економіці як системи. Нема ясного бачення яким чином комерційний кредит має функціонувати в галузях народного господарства, яка роль векселя як інструмента комерційного кредиту, яким чином має бути організована взаємодія комерційного і банківського кредиту.

Дослідники, які займалися питанням роботи такого фінансового інструменту як кредит: Алескерова Ю.В.[1], Вдовенко О.Л.[2], Руда О.Л.[6, 7], Лагутін В. Д. [5] . Їх вагомий внесок у дослідження особливостей їх діяльності збагатили науку.

Інформаційну базу дослідження становлять Закони України, постанови Кабінету міністрів України, матеріали статей, монографії зарубіжних та українських вчених, Інтернет ресурси.

---

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування – Руда О.Л.

Виклад основного матеріалу. Кредит (лат. «creditum» – позичка, борг; «credo» – вірити) – провідна форма руху позичкового капіталу, що виникла на певному етапі розвитку суспільного виробництва і ринкового обміну, де продавці товарів протистоять один одному як власники [4].

Економічною передумовою існування кредиту є функціонування виробників на певних засадах комерційного розрахунку. Між суб'єктами не можуть виникнути кредитні відносини, якщо грошові кошти, які авансовані у виробничу сферу не здійснюють кругообігу, або якщо той, хто прагне скористатися кредитом, не має постійного доходу. Вартість, що передається кредитором позичальникові, віддається лише на певний визначений проміжок часу, а потім вона повинна бути повернена, при чому з виплатою відсотків. Тобто за кредитною угодою до позичальника переходить у тимчасове користування лише споживча вартість грошей чи речей без зміни його власника.

Досить загальне трактування кредиту знаходимо у В. Д. Лагутіна, який розглядає кредит як форму прояву кредитних відносин, форму руху позичкового капіталу [5, с. 14].

Отже, кредит – це певні суспільні відносини, які виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з передачею один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності, строковості, цільового характеру та забезпеченості.

Основними видами кредиту в умовах ринкової економіки, тобто тими видами, які набули широкого застосування в економічній практиці, є: міжгосподарський кредит, банківський кредит, державний, споживчий та міжнародний.

Кредитні відносини в економіці ґрунтуються на визначеній методологічній основі, одним з елементів якої є принципи, яких чітко дотримуються під час практичної організації будь-якої операції на ринку позикових капіталів. Ці принципи стихійно формувалися ще на першому етапі розвитку кредиту, потім набули прямого відображення у загальнодержавних і міжнародних кредитних законодавствах.

1. Повернення кредиту. Цей принцип відображає необхідність своєчасного повернення отриманих від кредитора фінансових ресурсів після завершення їх використання позичальником. Він практично виражений у погашенні конкретної позики шляхом перерахування відповідної суми коштів на рахунок її кредитної організації, що забезпечує поновлюваність кредитних ресурсів банку як необхідної умови продовження його статутної діяльності. У вітчизняній практиці кредитування в умовах централізованої планової економіки існувало неофіційне поняття "безповоротна позика". Така форма кредитування мала досить значне поширення, особливо в аграрному секторі, й виражалася у наданні державними кредитними установами позик, повернення котрих не планувалося внаслідок кризового фінансового стану позичальника. За своєю економічною суттю безповоротні позики були швидше додатковою формою бюджетних субсидій, які здійснювались за посередництвом державного банку, що

традиційно ускладнювало кредитне планування. В умовах ринкової економіки поняття безповоротної позики неприпустиме.

2. Терміновість кредиту. Такий принцип відображає потребу повернення кредиту не в будь-який прийнятний для позичальника час, а в точно визначений строк, зафіксований у кредитному договорі або документі, що його заміняє. Порушення зазначеної умови є для кредитора підставою для застосування до позичальника економічних санкцій у формі збільшення стягнутого процента, а за подальшого відстрочення - пред'явлення фінансових вимог у судовому порядку.

3. Платність кредиту. Позиковий процент. Цей принцип відображає необхідність не тільки прямого повернення позичальником отриманих від банку кредитних ресурсів, а й оплати права за їхнє використання. Економічна сутність плати за кредит полягає у фактичному розподілі додатково отриманого за рахунок його використання прибутку між позичальником і кредитором. Практичного вираження принцип набуває у процесі встановлення обсягу банківського процента, що виконує три основні функції:

– перерозподіл частини прибутку юридичних і фізичних осіб;

– регулювання виробництва й обігу шляхом розподілу позикових капіталів на галузевому, міжгалузевому і міжнародному рівнях;

– на кризових етапах розвитку економіки антиінфляційний захист грошових накопичень клієнтів банку.

Ставка (або норма) позикового процента, обумовлена як відношення суми річного прибутку, отриманого на позиковий капітал, до суми наданого кредиту, є ціною кредитних ресурсів.

Підтверджуючи роль кредиту як одного із запропонованих на спеціалізованому ринку товарів, платність кредиту стимулює позичальника до його найбільш продуктивного використання.

Принципово відрізняючись від традиційного механізму ціноутворення на інші види товарів, визначальною складовою якого є суспільно необхідні витрати праці на їх виробництво, ціна кредиту відображає загальне співвідношення попиту і пропозиції на ринку позикових капіталів і залежить від низки чинників, у тому числі кон'юнктурного характеру:

– циклічності розвитку ринкової економіки (на стадії спаду позиковий процент, як правило, зменшується, на стадії швидкого піднесення - збільшується);

– темпів інфляційного процесу;

– ефективності державного кредитного регулювання, що здійснюється шляхом облікової політики центрального банку у процесі кредитування ним комерційних банків;

– ситуації на міжнародному кредитному ринках;

– динаміки грошових накопичень фізичних і юридичних осіб (за тенденції до їхнього скорочення процентна ставка, як правило, збільшується);

– динаміки виробництва й обігу, що визначає потреби в кредитних ресурсах відповідних категорій потенційних позичальників;

– сезонності виробництва;

– співвідношення між обсягами кредитів, наданих державою, і його заборгованістю (позиковий процент стабільно зростає за збільшення внутрішнього державного боргу).

4. Забезпеченість кредиту. Такий принцип відображає необхідність забезпечення захисту майнових інтересів кредитора за можливого порушення позичальником прийнятих на себе зобов'язань. Його застосовують у таких формах кредитування, як позики під заставу або під фінансові гарантії. Він особливо актуальний у період загальної економічної нестабільності, наприклад, у вітчизняних умовах.

5. Цільовий характер кредиту. Цей принцип поширюється на більшість видів кредитних операцій, зумовлюючи потребу цільового використання засобів, отриманих від кредитора. Він набуває практичного вираження у відповідному розділі кредитного договору, що встановлює конкретну мету позики, що надається, а також у процесі банківського контролю за дотриманням цієї умови позичальником. Порушення такого зобов'язання може стати основою для дострокового відкликання кредиту або введення штрафного (підвищеного) позикового процента.

6. Диференційований характер кредиту. Цей принцип визначає диференційований підхід з боку кредитної організації до різних категорій потенційних позичальників [5, с. 25]. Основні причини виникнення кредитних відносин (рис. 1.).

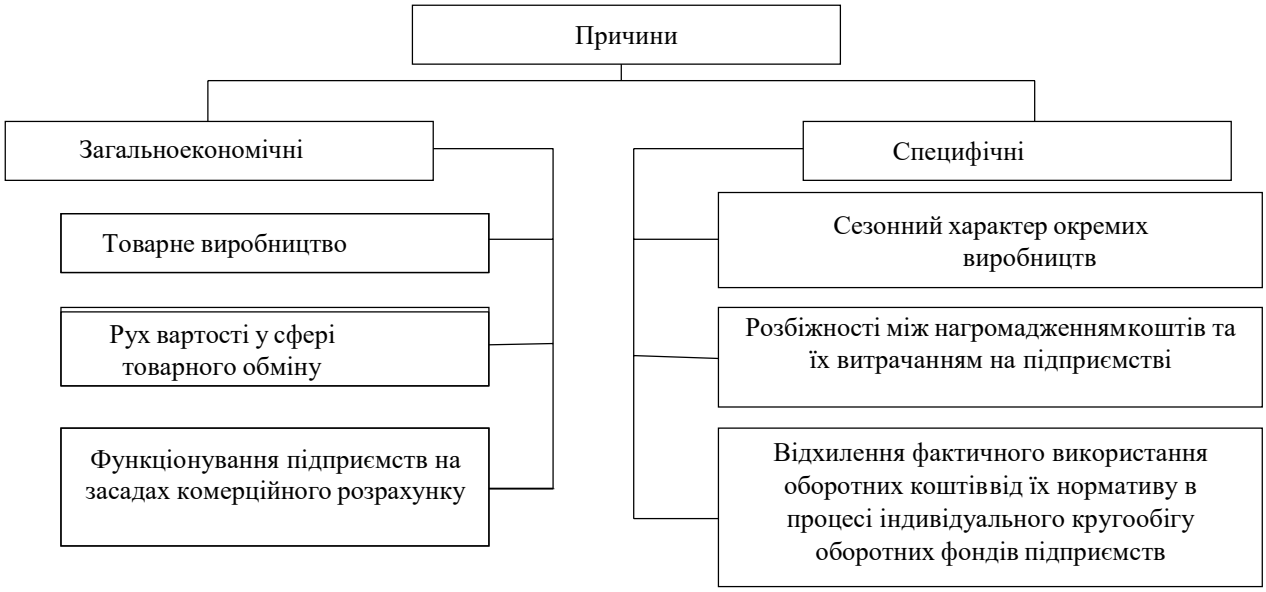

Рис. 1. Причини виникнення кредитних відносин
Джерело:розроблено автором на основі [6]

Причиною появи кредитних відносин є товарне виробництво. Основою функціонування кредиту є рух вартості у сфері товарного обміну, в процесі якого виникає розрив у часі між рухом товару і його грошовим еквівалентом, відбувається відокремлення грошової форми вартості від товарної. Якщо рух

товарних потоків випереджає грошовий, то підприємства – споживачі товарів із настанням моменту плати за них не завжди мають достатні кошти, що може зупинити нормальний процес відтворення. Коли рух грошових потоків випереджає товарні, то на підприємствах нагромаджуються тимчасово вільні кошти [5, с. 23].

Для розвитку кредитних відносин необхідні певні умови. По-перше, учасники кредитної угоди – кредитор і позичальник, мають бути юридично самостійними суб'єктами, які матеріально гарантують виконання зобов'язань. По-друге, інтереси суб'єктів кредитної угоди повинні збігатися.

Для забезпечення всього процесу відтворення необхідно, щоб підприємства мали необхідні оборотні кошти, які вони використовують для придбання оборотних виробничих фондів. Із стадії виробничих запасів оборотні кошти переходять у незавершене виробництво, а потім у готову продукцію. У свою чергу, готова продукція, призначена для продажу, стає товаром і реалізується. Виручка від реалізації поступає на рахунок підприємства.Питома вага коштів суб'єктів господарювання у ВВП країни в 2020 році становила 17,3 %, що на 0,3% менша за попередній рік. Частка чистих кредитів суб'єктів господарювання має таку ж тенденцію зменшення. В 2019 році їх відсоток становив 30,9 %, а вже в 2020 році ця цифра зменшилась на 10,9 %. Загалом чистий прибуток/збиток банківського сектору в 2020 році склав збиткову суму у розмірі – 159,4 млрд грн. І така тенденція спостерігається останні три роки поспіль, у 2018 році ця цифра склала – 33,1 млрд грн, у 2020 році – 66,6 млрд грн (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники банківського сектору України, млн грн.

Показники	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
1	2	3	4	5	6
Кількість діючих банків - у т.ч. зі 100% іноземним капіталом	174 22	180 19	145 19	117 17	96 17
Загальні балансові показники (млрд грн)					
Загальні активи - у т.ч. в іноземній валюті	1264 503	1409 513	1477 667	1571 197	1737 788
Чисті активи - у т.ч. в іноземній валюті	1125 450	1278 470	1290 565	1254 582	1256 519
Валові кредити суб'єктам господарювання - у т.ч. в іноземній валюті	634 227	727 252	820 400	831 492	847 437
Чисті кредити суб'єктам Господарювання	553	648	710	614	477
Валові кредити фізичним особам - у т.ч. в іноземній валюті	184 84	189 67	208 101	176 97	157 83
Чисті кредити фізичним особам	133	145	144	96	76
Кошти суб'єктів господарювання - у т.ч. в іноземній валюті	221 80	258 81	283 114	349 141	413 177
Кошти фізичних осіб - у т.ч. в іноземній валюті	368 187	443 189	403 214	402 215	437 239

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6
Рівень проникнення (%)					
Валові кредити суб'єктам госп./ ВВП	43,4	47,7	51,7	41,8	35,5
Чисті кредити суб'єктам госп. / ВВП	37,9	42,6	44,7	30,9	20,0
Валові кредити фізичним особам/ ВВП	12,6	12,4	13,1	8,8	6,6
Чисті кредити фізичним особам/ ВВП	9,1	9,5	9,1	4,8	3,2
Кошти суб'єктів господарювання / ВВП	15,1	17,0	17,8	17,6	17,3
Кошти фізичних осіб / ВВП	25,2	29,1	25,4	20,2	18,3
Фінансові результати (млрд грн)					
Чисті процентні доходи	49,2	49,1	52,2	39,1	44,2
Чисті комісійні доходи	18,1	21,0	23,1	22,6	24,2
Відрахування в резерви	22,3	28,0	84,4	114,5	198,3
Чистий прибуток/збиток	6,0	1,4	-33,1	-66,6	-159,4

Джерело: узагальнено автором за матеріалами [3]

Першочергова проблема у кредитуванні підприємств являється висока вартість кредиту, труднощі з одержанням довгострокових кредитів, його недостатнє заставне забезпечення. Пояснюється це так, що довгострокові кредити одні з найзикованіших для банку у зв'язку з нестабільним становищем в Україні та економічними дисбалансами, скачками валютного курсу гривні, порівняно високим рівнем інфляції та іншими чинниками (поведінка інвесторів, відносини з МВФ тощо). Однак, додаткове фінансування потрібне саме збитковим підприємствам, банки ж надають кредити тим, які мають стабільний дохід.

Останнім часом в Україні існує тенденція щодо збільшення кількості проблемних підприємств, оскільки вони використовували кредитні ресурси в основному для отримання прибутку, а не для підтримки та розвитку підприємства. Саме це зумовлює небажання кредитних установ зміцнювати кредитну політику, а суб'єктів економічної діяльності змушує здійснювати пошуки альтернативних джерел кредитних ресурсів.

Необхідно відзначити, що у період ринкових перетворень в економіці України у розрізі банківського напряму слід виокремити наступні можливі шляхи удосконалення кредитних взаємовідносин, а саме [1, с.10]:

- застосування відповідних заходів щодо стимулювання довгострокового кредитування банками суб'єктів підприємницької діяльності;
- оптимізація процентної політики банку щодо встановлення диференційованих підходів до кредитування підприємств малого та середнього бізнесу;
- вдосконалення організаційної структури підрозділів банку та розмежування функцій у кредитному процесі.

Висновки. Кредит відіграє важливу роль у розвитку економіки. На даний момент сучасний кредит належить до числа недостатньо вивчених сфер фінансової діяльності, хоча практика надання відстрочки платежів відноситься до періоду зародження класичного капіталізму.

На даному етапі в Україні є певні труднощі в реалізації механізму кредитування. Саме його порушення створює складні проблеми для господарських суб'єктів, що беруть участь у кредитному процесі. Невчасне повернення кредиту, зміна рівня цін на товари, банкрутства боржників спричиняють вагомі кризові наслідки в економіці.

Одна із стратегій комерційних банків щодо кредитування підприємницької діяльності має бути спрямована на фінансування інноваційних проектів, особливо у сфері технологій, та задоволення виробничих потреб підприємств.

Постійний моніторинг інформації щодо економічних показників для покращення господарської структури кредитного портфелю банка.

Список використаних джерел:

1. Алескерова Ю.В. Пільгове кредитування фермерських господарств Вінницької області. Науковий вісн. *Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство.* Ужгород, 2019. Вип. 25, ч. 1. С. 9-12

2. Вдовенко Л.О. Методичні підходи до оцінки ефективності кредитних відносин. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 518-523.

3. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 10.10.2021).

4. Інформаційне агентство «ЛІГА: ЗАКОН». Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про кредитні спілки»: веб-сайт. URL:http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH4XX00A.html_(дата звернення: 10.10.2021)

5. Лагутін В. Д. Кредитування: теорія і практика: Навч. посібник. Київ. Знання, КОО, 2000. 215 с

6. Руда О.Л. Кредит як підгрунття взаємовідносин підприємств та комерційних банків. *Інвестиції: практика та досвід.* 2018. № 9. С. 22-25.

7. Руда. О.Л. Сучасний стан діяльності небанківський кредитних установ в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 39, ч. 2. С. 84-88.

Олександр ЛІЧМАН,*
студент 4-го курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСНОВНІ ДЕТЕРМІНАНТИ БАНКІВСЬКОГО КРЕДИТУВАННЯ МАЛАГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Анотація. *У статті досліджено основні детермінанти банківського кредитування малого та середнього бізнесу в сучасних умовах. Проаналізовано кількість малих та середніх підприємств в Україні протягом 2010-2020 рр. Визначено основні способи фінансування суб'єктів малого та середнього підприємництва. Охарактеризовано кредитні продукти, які пропонують три найбільші банки України для малого та середнього бізнесу та досліджено основні умови нововведеної державної кредитної програми «5-7-9%». Визначено необхідність залучення банківського кредитування для фінансування малих та середніх підприємств аграрного сектору, окреслено, що найбільш вигідним для агровиробників малого та середнього бізнесу є залучення коштів через аграрні розписки. Агропросперіс Банк одним із перших почав надавати фінансування малим та середнім агровиробникам через аграрні розписки. Також визначено основні проблеми банківського кредитування малого та середнього бізнесу та запропоновано заходи щодо їх вирішення.*

Abstract. *The article examines the main determinants of bank lending to small and medium-sized businesses in modern conditions. The number of small and medium enterprises in Ukraine during 2010-2020 is analyzed. The main ways of financing small and medium enterprises are identified. The credit products offered by the three largest banks of Ukraine for small and medium business are characterized and the basic conditions of the newly introduced state credit program «5-7-9%» are investigated. The need to attract bank lending to finance small and medium-sized enterprises in the agricultural sector, outlined that the most profitable for agricultural producers of small and medium-sized businesses is to raise funds through agricultural receipts. Agroprosperis Bank was one of the first to provide financing to small and medium-sized agricultural producers through agricultural receipts. The main problems of bank lending to small and medium-sized businesses are also identified and measures to address them are proposed.*

Вступ. Розвиток малого та середнього бізнесу (далі – МСБ) будь-якої країни є запорукою економічного зростання, адже саме представниками малого та середнього підприємництва створюється більша частина валового внутрішнього продукту країн із розвинутими ринковими відносинами, а такі

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Грищук Н.В.

вагомі переваги малого бізнесу, як мобільність, здатність гнучко реагувати на зміни споживчого попиту, раціональна організаційна структура, оперативність в освоєнні випуску нової продукції малими партіями, невисокі експлуатаційні витрати, свідчать про їхній високий потенціал у забезпеченні можливостей подолання наслідків фінансово-економічної кризи, забезпеченні зайнятості працездатної частини населення та сприянні економічному зростанню. За ринкових умов господарювання суб'єкти національної економіки, особливо МСБ, відчувають постійну нестачу фінансових ресурсів, що зумовлюється здійсненням активної інноваційно-інвестиційної політики. Банківське кредитування відіграє значну роль у розвитку МСБ будь-якої країни.

Аналіз останніх публікацій, які пов'язані із дослідженням місця банківського кредиту у розвитку економіки України, зокрема підприємницької діяльності слід відзначити наукові праці вітчизняних науковців, серед яких: Версаль Н. [5], Грищук Н.В. [8], Калетнік Г.М. [9], Коваленко В.В., Коваль В.О. [3], Погореленко Н.П. [3], Пчелянська Г.О. [9], Радова Н.В., Руда О.Л. [4], Терещук С.М. [9] та багато інших науковців. Беззаперечно,особливий внесок в наукових дослідженнях належить Вдовенко Л.О.[10], фундаментальними працями якої є дослідження питань кредитування аграрного сектору.

Проте, наявність невирішених питань щодо дієвості банківського кредитування у формуванні механізму фінансово-інвестиційної підтримки розвитку МСБ в умовах введення карантинних обмежень та диспропорцій в економічних циклах України, потребують подальших ґрунтовних досліджень.

Метою статті є оцінювання ролі банківського кредитування у функціонуванні МСБ в Україні, виділення проблем банківського кредитування МСБ та шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Важливим фактором розвитку МСБ є доступність до фінансових ресурсів. Банківський кредит є одним із джерел додаткових коштів, що дає можливість МСБ безперебійно функціонувати та розвиватись.Національне мале та середнє підприємництво на сучасному етапі представлене переважно суб'єктами мікропідприємництва, тобто суб'єктами господарювання, що відповідають встановленим значенням таких критеріїв, як середня кількість працівників за звітний період, річний дохід від будь-якої діяльності, балансова вартість активів та чистий дохід від реалізації продукції. Малі та середні підприємства в Україні займають більше 99%% у загальній структурі вітчизняних підприємств, проте їх кількість з кожним роком скорочується. У 2020 р. кількість суб'єктів малого та мікропідприємництва становила 1 955 тис. одиниць, а кількість суб'єктів середнього підприємництва становила майже 18 тис. одиниць. Кількість підприємств МСБ в Україні у 2010-2020 рр. представлено на (рис. 1).

У сучасних наукових дослідженнях виокремлюють наступні способи фінансування суб'єктів малого та середнього підприємництва: самофінансування, фінансування через механізми ринку капіталу, банківське кредитування, бюджетне фінансування, а також альтернативні способи фінансування (лізинг, факторинг, венчурне фінансування) [2].

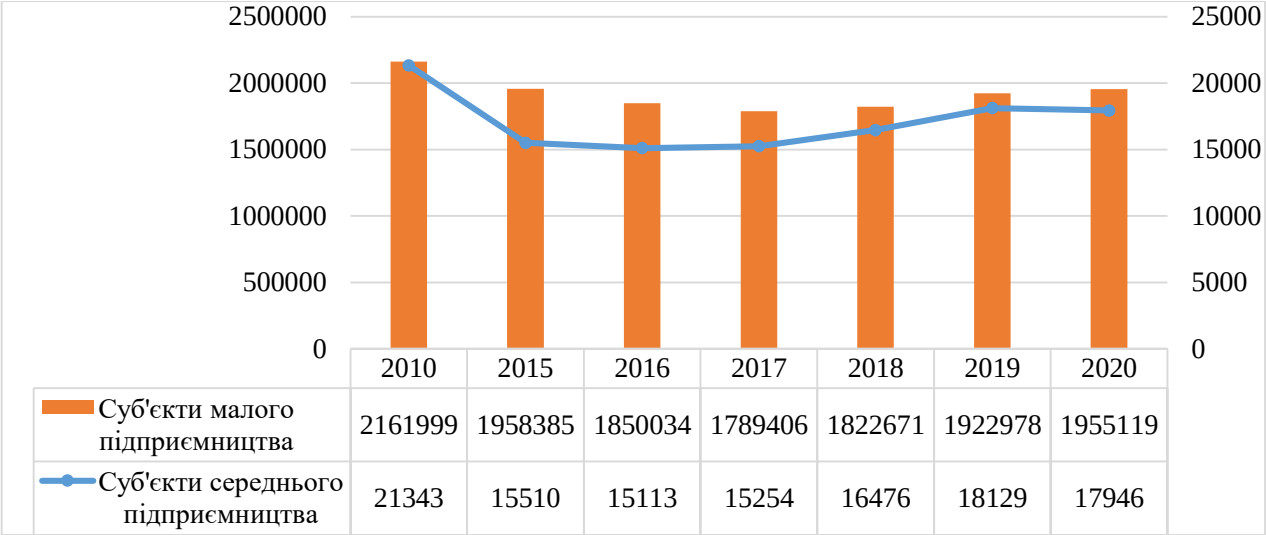

Рис. 1. Кількість суб’єктів МСБ в Україні у 2010-2020 рр.
Джерело: узагальнено та адаптовано автором на основі даних [1]

Переваги та недоліки способів фінансування суб’єктів малого підприємництва наведено на (рис. 2).

В сучасних умовах ведення бізнесу банківські установи постійно розробляють нові банківські послуги і здійснюють їх просування та поширення на ринку. Зазначену діяльність банків об’єднує ринок банківських послуг, що є логічним результатом діяльності банку. На сьогодні сучасний банк є не лише кредитно-розрахунковою установою, а позиціонує себе в результаті структурних змін ринку фінансових послуг як універсальний фінансово-кредитний комплекс, що забезпечує своїх клієнтів такими видами послуг: трастові операції, послуги зі збереження цінностей, фондові, інвестиційні, консультаційно-інформаційні, гарантійні та посередницькі послуги, пластикові технології, Інтернет-банкінг, факторингові, лізингові, традиційні кредитно-депозитні послуги тощо.

За період 2018-2020 рр. частка кредитних коштів у ресурсах українських підприємств зросла з 22,7% до 31,1% (для порівняння: частка кредитних коштів в капіталі зарубіжних підприємств сягає до 57,8%). Дана статистика ґрунтується на тому, що 2018 рік був економічно нестабільним через світову економічну кризу та падіння темпів росту економіки Китаю, який для України є найбільшим торговим партнером, тому підприємства не мали змоги генерувати необхідний прибуток, щоб його реінвестувати. 2020 рік став черговим випробуванням для бізнесу через пандемію COVID-19, яка додатково змусила підприємства звертатися до банків для кредитування потреб в капіталі [3, с. 219-220].

Отже, МСБ в Україні недоотримує необхідне фінансування, що обмежує його можливості для розвитку. Це дозволяє стверджувати, що саме кредит в таких умовах – найбільш гнучка форма задоволення тимчасових потреб підприємства в грошових коштах.

Рис. 2. Переваги та недоліки способів фінансування суб'єктів МСБ
Джерело: побудовано автором на основі даних [2] та доповнено

Чинниками, які обмежують можливість МСБ отримати кредитні кошти є, з одного боку, суворі вимоги банку щодо надання гарантій повернення коштів у разі відсутності в суб'єкта господарювання тривалої кредитної історії, підвищених виробничих ризиків, мобільності капіталу, а з іншого боку – властива суб'єктам МСБ специфічна структура активів, у якій нерухомість представлена мінімальною часткою, яка могла би слугувати заставою повернення кредиту [4].

Із представлених способів фінансування суб'єктів МСБ, найбільш поширеним є банківське фінансування. Кредитні продукти, які здебільшого пропонуються для МСБ (на прикладі найбільших банків України), є достатньо

уніфікованими – як в частині видів, так і в частині рівня середнього рівня відсоткової ставки (табл. 1).

Аналіз ринку банківського кредитування в Україні показує ставки по кредитуванню на рівні від 12% річних до 29% по беззаставним кредитам. Натомість в розвинених країнах, ці ставки суттєво відрізняються і коливаються від 0,1% до 4% річних (Японія – 0,1%, США – 2,75%, Канада – 2%, Велика Британія – 2%). Це значно сприяє розвитку МСБ, створюючи позитивний імідж країни та забезпечуючи ефективність ринкової економіки. Тому більшість політичних та економічних програм там базуються на принципі «Think first small» («Спочатку думай про малих») [3, с. 221].

Таблиця 1

Характеристика кредитних продуктів, пропонованих найбільшими банками України для МСБ

Банк	Кредитний продукт	Річна % ставка
АТ «ПриватБанк»	Поновлювана кредитна лінія	12,5%
	Інвестиційний кредит (непоновлювана кредитна лінія до 5років	14%
	«Бізнес-розстрочка» (кредитна лінія для придбання та оновлення обладнання	14%
	Гарантовані платежі постачальник	16%
	Кредит під заставу депозиту	2,5%
	Овердрафт	до 16,5%
АТ «Ощадбанк»	Кредит на поповнення обігових кошті	від 14%
	Кредитна придбання Т/З та обладнання	від 14%
	Овердрафт	від 19%
	Послуга «Авто-овер» (швидкий кредит)	29%
	Кредит під депозит	2,5%
	Банківські гарантії	за запитом
	Програма часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва	Від 12%
АТ «Укрексімбанк»	Фінансування аграрного сектору	від 12%
	Кредит «Оборотний капітал»	від 14%
	Кредит «Овердрафт»	від 21%
	Кредит під заставу депозиту	2,5%
	Інвестиційне фінансування (фінансування основних засобів)	від 16%

Джерело: опрацьовано автором[5, с. 187]

В умовах кризи, яка викликана пандемією коронавірусної хвороби COVID-19, Національним банком України прийнято заходи щодо надання рекомендацій банкам ввести особливий пільговий період обслуговування кредитів в період дії карантину для населення та бізнесу. Банки мають декілька варіантів реструктуризації кредитів, а саме: повне або часткове звільнення від сплати тіла кредиту на час карантину з відповідним подовженням позики; капіталізація відсоткових платежів.

У цих умовах нововведенням щодо банківського кредитування МСБ у 2020 р. стала Державна кредитна програма «5-7-9%», що покликана спростити малим підприємцям доступ до банківського кредитування. У рамках програми

передбачене застосування трьох відсоткових ставок, що залежать від тривалості існування бізнесу та його розміру: «5% річних – якщо виручка підприємства не перевищує 25 млн грн і створюються мінімум 2 робочих місця протягом першого кварталу; 7% річних – для бізнесу з виручкою до 25 млн грн; і 9% річних – для бізнесу з виручкою до 50 млн грн. Крім того, для позичальників існує можливість знизити процентну ставку ще на 0,5% за кожне створене нове робоче місце, але остаточний розмір процентної ставки за кредитом не може бути нижче 5% річних» [6].

Банками-кредиторами в рамках програми «5-7-9%» є АТ КБ «ПриватБанк», АБ «Укргазбанк», АТ «Ощадбанк» та АТ «Укрексімбанк», а Уряд фактично покриває банкам різницю між звичайною вартістю кредиту та тією вартістю, що сплачує позичальник-учасник програми [6]. Основною ідеєю цієї програми є посилення конкурентоспроможності суб'єктів малого і мікропідприємництва та стимулювання створення нових робочих місць для українського населення. Основний меседж сьогодення - переорієнтація багатьох фінансових установ на малий бізнес, що стає пріоритетним не тільки для великих банків із розвиненою філіальною мережею, а й для середніх, які також готові активно працювати з населенням, малим і середнім бізнесом. Другим чинником збільшення частки кредитів суб`єктам малого бізнесу у кредитних портфелях банків є зростання попиту на відносно невеликі за розмірами позики (сьогодні середній розмір позики по програмі кредитування малого та середнього бізнесу – 5 000 – 7 000 дол.США). Тобто при такій ситуації невеликий розмір кредитів при їх значній кількості дає банку змогу диверсифікувати кредитні ризики. Третій чинник – це швидкість оформлення кредиту та потреба малих підприємств у "швидких грошах". Разом з тим на практиці банки дуже обережно підходять до питання кредитування малих підприємств.

Для України надвижливою є проблема кредитування малих та середніх аграрних підприємств, які сьогодні переважають у країні та мають найбільші ризики здійснення своєї діяльності насамперед через вплив клімату на майбутні прибутки. Банком, який спеціалізується на фінансуванні малих і середніх агровиробників із площею земель від 100 га є Агропросперіс Банк. Інвестор банку NCH Capital (США) побудував в Україні успішний агробізнес, представлений під брендом Агропросперіс, який обробляє понад 300 тис. га земель і експортує більше 3 млн тонн зерна щорічно. Маючи доступ до успішного досвіду та унікальних IT-інструментів інвестора, Агропросперіс Банк повністю розуміє агробізнес і пропонує своїм клієнтам:

– фінансування під аграрні розписки;

– відсутність витрат на оцінку і страхування застави;

– спрощену процедуру оцінювання, розумні вимоги до документів та застави;

– швидке прийняття рішення та перерахування коштів;

– гнучкий графік погашення відповідно до сезону та кон'юнктури ринку;

– консультації щодо агротехнології, виробництва і комерційних питань та додаткові можливості зростання завдяки співпраці з Агропросперіс;

– відповідальне кредитування, яке гарантує оптимальне боргове навантаження на позичальника [7].

Агропросперіс Банк серед перших банків України, який отримав підтримку від міжнародних експертів та долучився до проєкту «Аграрні розписки в Україні», що реалізується в Україні Міжнародною Фінансовою Корпорацією (IFC, група Світового Банку) з 2015 року.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України, загалом у країні станом на 31 травня 2021 року видано 7100 аграрних розписок на загальну суму понад 41,8 млрд грн. Серед регіонів-лідерів, які активно залучають кредити під заставу аграрних розписок – Київська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська та Вінницька області. Досвід останніх двох років демонструє що 60-70% аграріїв повторно використовують цей фінансовий інструмент.

Для аграрних виробників використання аграрних розписок дає змогу продавати свою продукцію під заставу майбутнього врожаю, зменшуючи залежність від субсидованих кредитів та покращуючи процес коротко- та середньострокового планування їхньої господарської діяльності. Важливою перевагою механізму аграрних розписок є те, що він дає змогу агровиробникам залучати кредити з приватного сектору, не залучаючи державні кошти, що, як наслідок, позитивно впливає на розвиток аграрного виробництва [8, с. 623].

При недостатній врожайності (у разі форс-мажору або через погодні умови) банк має змогу переоформити обов’язки фермера на наступний маркетинговий рік, лонгувати кредит та змінити строк аграрної розписки. Також банк, за клопотанням агровиробника, змінює фінансову аграрну розписку на заставу зерна на складі під складські розписки та чекає із клієнтом реалізації за умови формування кон’юнктури ринку, що дозволяє отримати додатковий дохід при реалізації зернових в періоди пізніше, ніж період збору [9, с. 76].

Агропросперіс Банк серед банків, які кредитують під аграрні розписки в Україні, й з 2016 року надав фермерам понад 1 млрд грн фінансування під аграрні розписки [7].

Отже, проведене дослідження показало, що ключовою проблемою, з якою стикаються МСБ, є саме недостатність та висока вартість кредитних ресурсів банків. Навіть Державна кредитна програма «5-7-9» є недосяжною для суб’єктів МСБ. Вважаємо, що для вирішення проблем, пов’язаних із доступністю банківського кредитування для суб’єктів МСБ потрібно вжити комплекс заходів, які здатні в найкоротші терміни забезпечити помітний ефект:

– субсидування процентної ставки за кредитами для малих підприємств, що працюють у галузях з низькою рентабельністю;

– стабілізація податкового режиму для малих підприємств;

– заходи, спрямовані на підвищення прозорості малого бізнесу;

– розвиток інфраструктури підтримки та освітня робота в середовищі малих підприємств;

– створення фондів підтримки малих підприємств, які б надавали допомогу в зборі документації та навчанні роботі з банками;

– стимулювання форсованого формування фонду кредитних історій.

Також вважаємо, що головними драйверами мають бути: активізація кредитно-гарантійних установ, створення Національної системи гарантій, збільшення частки державних видатків на розвиток малого підприємництва, впровадження законів про мікрокредитування, розроблення програм фінансової підтримки на прикладі США (“7а”, “504”, “8а”) та країн Європейської співдружності тощо. При конструктивній роботі банківського сектора та держави в особі НБУ, Міністерства фінансів можливо прискорити розвиток як банківського сектору так і малого підприємництва до показників розвинутих країн світу.

Висновки. Таким чином, сучасні умови діяльності МСБ потребують фінансових інвестицій, одним з яких є банківський кредит. Для розвитку банківського кредитування МСБ в Україні, за доцільне є прийняття на рівні держави певних заходів, які б забезпечили зниження процентної ставки за кредитами, сприяння розширенню спектру банківських послуг для представників МСБ, розробленню нових гарантійних схем фінансово-кредитної підтримки, вдосконалення технологій та дистанційного обслуговування під час кредитування суб’єктів підприємницької діяльності.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

2. Коваленко В.В., Радова Н.В. Банківський кредит у формуванні фінансово-інвестиційного механізму розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство.* 2020. № 22. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-3.

3. Погореленко Н.П., Коваль В.О. Кредитування малого та середнього бізнесу: аналіз діючих умов та підходи до підвищення ефективності його державної підтримки. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління.* 2021. Т. 21. Вип. 4 (47). С. 218-233. DOI: 10.18524/2413-9998.2021.1(47).227606.

4. Руда О.Л., Турчик М.М. Організація банківського кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Ефективна економіка.* 2018. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/61.pdf.

5. Версаль Н., Шорохова Г. Переваги та недоліки зовнішніх джерел фінансування малих та середніх підприємств в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.* 2020. № 1. С. 182-194. DOI: https://doi.org/10.29038/2411-4014-2020-01-182-194.

6. Державна програма підтримки бізнесу «Доступні кредити 5-7-9%». URL: https://5-7-9.gov.ua/.

7. Агропросперіс Банк. URL: https://ap-bank.com/.

8. Грищук Н.В. Кредитне забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств в умовах сучасного економічного середовища. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 6 (23). С. 613-625.

9. Калетнік Г.М., Пчелянська Г.О., Терещук С.М. Аграрна розписка як альтернативний варіант фінансового забезпечення аграрного виробництва. *Збірник наукових праць ВНАУ. Серія: Економічні науки*. 2012. № 4. С. 74-79.

10. Вдовенко Л.О. Необхідність аграрних підприємств у кредитному забезпеченні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. 2011. Вип. 2. Ч. 1. С. 94-98.

Марина МАТВІЄНКО*
студентка 1 курсу магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПЛАТІЖНІ СИСТЕМИ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *У статті акцентовано увагу на особливостях функціонування єдиної системно важливої платіжної системи України. Висвітлено нормативно-правові документи та спрямованість державної політики на діджиталізацію платіжних систем. Розглянуто платіжні організації, учасники, розрахункові банки як окремі економічні суб'єкти, що складають платіжну систему, а також досліджено окремі соціально важливі платіжні системи та їх взаємозв'язки. Визначено, що Україна є країною-реципієнтом транскордонних переказів.*

Abstract. *The article focuses on the peculiarities of the functioning of the only systemically important payment system of Ukraine. The normative-legal documents and the orientation of the state policy on digitalization of payment systems are covered. Payment organizations, participants, settlement banks as separate economic entities that make up the payment system are considered, as well as some socially important payment systems and their relationships are studied. It is determined that Ukraine is a recipient country of cross-border transfers.*

Вступ. В умовах сьогодення високої актуальності набуває питання функціонування платіжних систем під впливом трансформаційних процесів в економічних відносинах, що породжує проблеми теоретичного обґрунтування сутності платіжних систем з огляду на розвиток не лише криптовалют, але й на зниження уваги до розвитку готівкових платіжних систем, які через обслуговування тіньових операцій несуть не менші загрози для функціонування національної економіки, ніж хакерські атаки на електронні, цифрові та міжбанківські платіжні системи.

---

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Козаченко А.Ю.

За сучасних умов зростає роль діджиталізації (цифровізації), яка має стати одним із головних чинників світової економіки, так як конкурентоспроможність кожної країни залежить від інноваційної банківської технології як системи цифрового рівня для створення цифрових фінансових інструментів наступного покоління.

Перспективи діджиталізації платіжних систем в Україні потребують глибшого теоретичного дослідження та вивчення практичних аспектів впровадження, що свідчить про актуальність обраної теми. Тому у даній статті акцентовано увагу на висвітленні сучасного стану розвитку платіжних систем та обґрунтовано механізми доцільності їхнього застосування.

Виклад основного матеріалу. Зростаючий динамізм розвитку світу потребує зменшення часу на оплату вартості товарів і послуг, а також збільшення швидкості транзакцій як у локальному, так і глобальному масштабах, що актуалізує питання розвитку платіжних систем.

Проведений аналіз наукових поглядів учених дав підстави переконатись, що під платіжною системою доцільно розуміти сукупність взаємопов'язаних законів, правил здійснення платежів в економіці, у т. ч. через посередницькі організації, шляхом використання всіх форм грошей, платіжних інструментів і засобів, а також підсистем готівкових та безготівкових розрахунків з метою організації грошового обігу в суспільстві. Варто зауважити, що дане визначення спрямовано на уніфіковане пояснення сутності платіжної системи загалом, виходячи із загальних принципів побудови системи і здійснення платежів в економіці. Однак на практиці це визначення відображає сутність національної платіжної системи, яка за принципом ієрархічності побудови систем складається з певних підсистем безготівкових і готівкових розрахунків. Тобто, даний підхід дозволяє побудувати чітку структуру національної платіжної системи, яка, окрім правил, законів, платіжних інструментів та платіжних організацій містить й окремі, однак взаємопов'язані підсистеми, а саме: готівкову платіжну систему, міжбанківську платіжну систему, платіжну систему на основі електронних грошей та платіжну систему на основі цифрових технологій (Blockchain).

Так, діджиталізація – це глибинне проникнення цифрових та інноваційних технологій до бізнес-процесів, господарства, комунікацій.

Як ми всі знаємо, понад 60% великих компаній у світі розробляють власні стратегії цифрової трансформації. Кількість запитів від вітчизняних компаній на впровадження оцифровки також неухильно зростає. Варто зазначити, що 17 січня 2018 року уряд України ухвалив «Концепцію цифрової економіки та соціального розвитку України на 2018-2020 роки», яка, як очікується, становитиме не менше +5% ВВП у 2021 році [1]. Також в Україні у вересні 2019 року розпочало роботу Міністерство цифрової трансформації, яке реалізує національну політику у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки, цифрових інновацій, розвитку цифрових навичок та цифрових прав громадян.

За даними деяких досліджень, діджиталізація стане головним інструментом досягнення стратегічної цілі України, якою є збільшення ВВП у

8 разів, а саме до1 трлн. дол. у 2030 році, та забезпечення добробуту, комфорту та якості життя українців на рівні,вищому за середній показник у Європі [2].

13 жовтня 2020 року українським урядом та Головою Національного банку України було презентовано підсумки роботи нових онлайн-послуг для клієнтів банків. Так, послуга передачі (або шерингу) цифрових документів стала однією з перших у світі. Передача (шеринг) електронних паспортів у застосунку Дія – це послуга, що, зокрема, дозволяє громадянам ідентифікувати свою особистість у банку та надати свої документи у цифровому форматі, щоб відкрити банківський рахунок, не виходячи з дому. Послугу можна використовувати як на онлайн-ресурсах банку (мобільному застосунку чи сайті), так і у звичайному відділенні банку. На смартфоні клієнта автоматично генерується коди доступу (QR-код та штрихкод), які зчитуються у банку. Далі клієнт підтверджує дозвіл на передачу власних даних з Дії, і банк може надавати необхідну клієнту послугу [3].

Діджиталізація платіжної системи – запорука стабільності фінансової системи, що робить фінансові послуги простішими, комфортнішими та доступнішими.

Платіжну систему доцільно розглядати на кількох рівнях: 1) мікрорівень, коли виникає необхідність дослідження платіжної організації, учасників, розрахункових банків як окремих економічних суб’єктів, що складають платіжну систему; 2) дослідження окремої платіжної системи та її взаємозв’язків [4, с. 110].

Отже, платіжна система охоплює велику кількість суб'єктів господарювання: 1) центральні банки; 2) банки; 3) небанківські установи. У сучасному світі майже всі українські банки мають і постійно розвивають продукти для оцифровки своїх послуг. Зокрема, розвиток цифрових платежів пов’язаний із малими та середніми підприємствами, а в Україні все ще переважає готівка. Відповідно до Закону України «Українська платіжна система та переказ коштів», учасники платіжної системи та оператори платіжної інфраструктури мають право діяти в Україні лише після реєстрації-внесення відомостей про них до реєстру платіжних систем [5].

Структуру платіжних систем представлено на рисунку 1.

З 2015 року першою платіжною системою є Система електронних платежів (СЕП НБУ), яка оцінюється Національним банком на відповідність міжнародним стандартам і залишається єдиною системно важливою платіжною системою в Україні.

Він використовує електронні засоби для отримання, обробки, передачі та захисту інформації, а також надання розрахункових послуг між банківськими установами та казначейськими установами в Україні. Таким чином, у 2020 році СЕП обслуговуватиме 94% міжбанківських платежів країни, у середньому за один день СЕП обробляла 1,5 млн платежів на суму близько 178 млрд грн. Станом на 1 січня 2021 року учасниками СЕП стали 74 банки, Міністерство фінансів та Національний банк України [7].

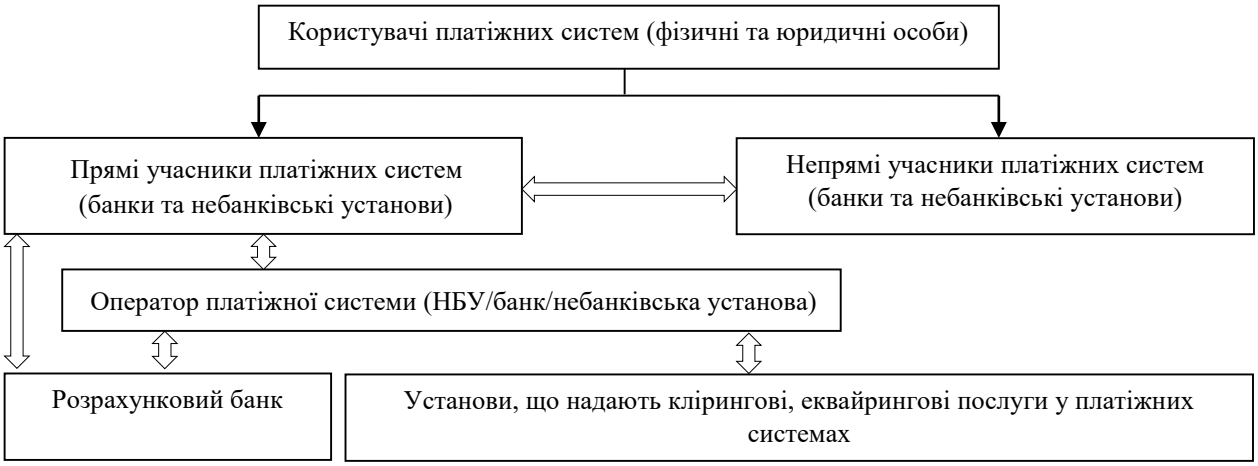

Рис. 1. Структура платіжної системи
Джерело: сформовано автором на основі [6]

У 2018 році на український ринок зайшла найбільша у світі за кількістю емітованих платіжних карток міжнародна платіжна система UnionPay International (платіжна організація UnionPay International Co., Ltd., Китайська Народна Республіка).

Водночас популяризація таких інноваційних сервісів, як Apple Pay та Google Pay, стимулює розвиток безконтактної платіжної інфраструктури.

Станом на 01.01.2020 року вже 89,4 % пристроїв торговельної мережі країни забезпечують можливість здійснення безконтактної оплати (або 253,5 тис. шт.).

За інформацією НБУ, станом на 01.01.2021 року на території України надають послуги 41 внутрішньодержавна та міжнародна платіжні системи, які створені резидентами та нерезидентами, а також дві системи, створені Національним банком України. За обсягами транскордонних переказів лідерство зберігають системи переказів коштів, створені резидентами США (Western Union, MoneyGram, RIA): 93 % – в Україну та 96 % – з України [7].

Доцільно зазначити, що на ринку внутрішньодержавних переказів за кількістю переважають системи, створені банками (18 систем, у т. ч. 9 внутрішньобанківських). При цьому переважний обсяг внутрішньодержавних переказів (93 %) здійснюють системи, створені небанківськими установами.

В Україні здійснюється спільний оверсайт між Національним банком України та центральним банком Бельгії (на підставі відповідного меморандуму) щодо платіжної системи MasterCard, через яку виконується біля 70 % безготівкових карткових операцій в Україні [8].

До стимулюючих факторів розвитку електронних платіжних систем доцільно віднести наступні:

1. Зростаюча популярність і різноманіття технологій онлайн-розрахунків у світі створює сприятливу кон'юнктуру для їх розповсюдження;

2. Існує стабільна позитивна динаміка попиту на електронні платіжні системи розрахунків в Україні, як міжнародні, так і на внутрішньодержавні;

3. Розвиток електронної комерції та онлайн-технологій обумовили появу нових видів фінансових послуг і сервісів, що пропонуються банківськими та небанківськими платіжними системами.

За 2020 рік із використанням систем переказів коштів, створених як резидентами, так і нерезидентами, переказано (рис. 2):

– в Україну – 2 697,4 млн дол. США (в екв.) – 21,1% від загальної суми переказів;

– за межі України – 556,2 млн дол. США (в екв.) – 4,4% від загальної суми переказів;

– у межах України – 255,2 млрд грн або 9 489,6 млн дол. США (в екв.) – 74,5% від загальної суми переказів [9].

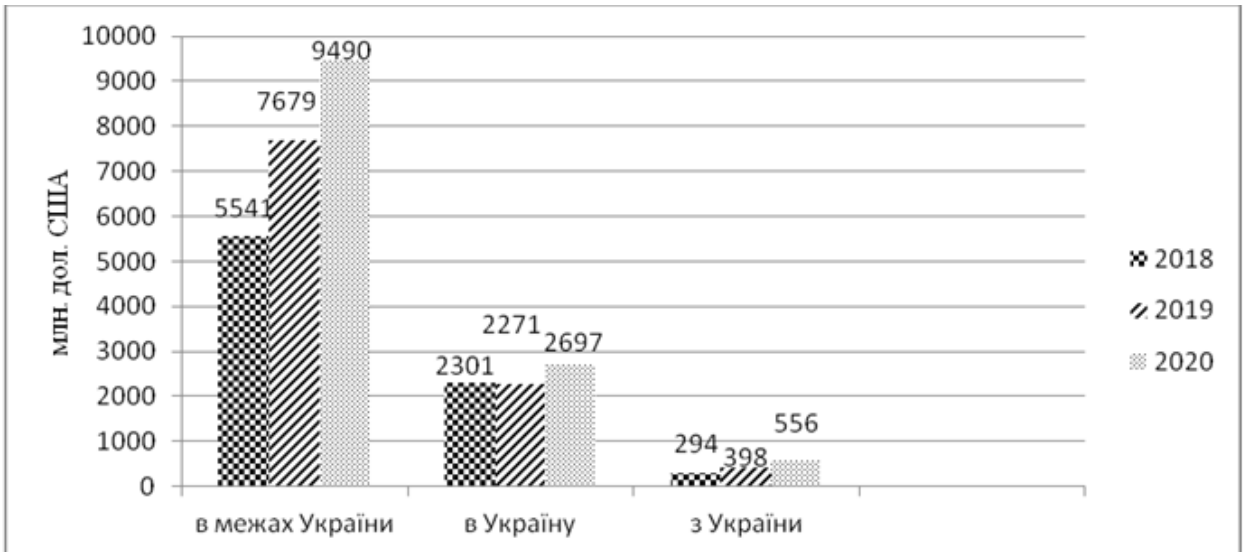

Рис. 2. Суми переказів, здійснених через системи переказу коштів, млн. дол. США (в екв.)

Джерело: сформовано автором на основі [9]

Із рисунка 2 доводиться спостерігати, що кількість переказів з України, в її межах та в Україну з кожним роком зростають. За 2020 рік сума внутрішньодержавних переказів, здійснених через системи переказу коштів, зросла майже на чверть (23,6%) проти 2019 року.

Тенденція зростання суми переказів у межах України триває вже не перший рік. Загалом сума переказів коштів в межах України зростає щороку: за 2018 – на 24,3%, за 2019 рік – на 38,6% [9].

Із рисунка 3 доводиться спостерігати, що Україна залишається країною-реципієнтом транскордонних переказів. Так, за 2020 рік сума коштів, отриманих в Україні з використанням міжнародних систем переказу коштів, майже у п’ять разів перевищує суму коштів, відправлених за її межі.

Наразі домінують системи, створені небанківськими установами (91% всього обсягу переказів у цьому сегментів припадає на них).

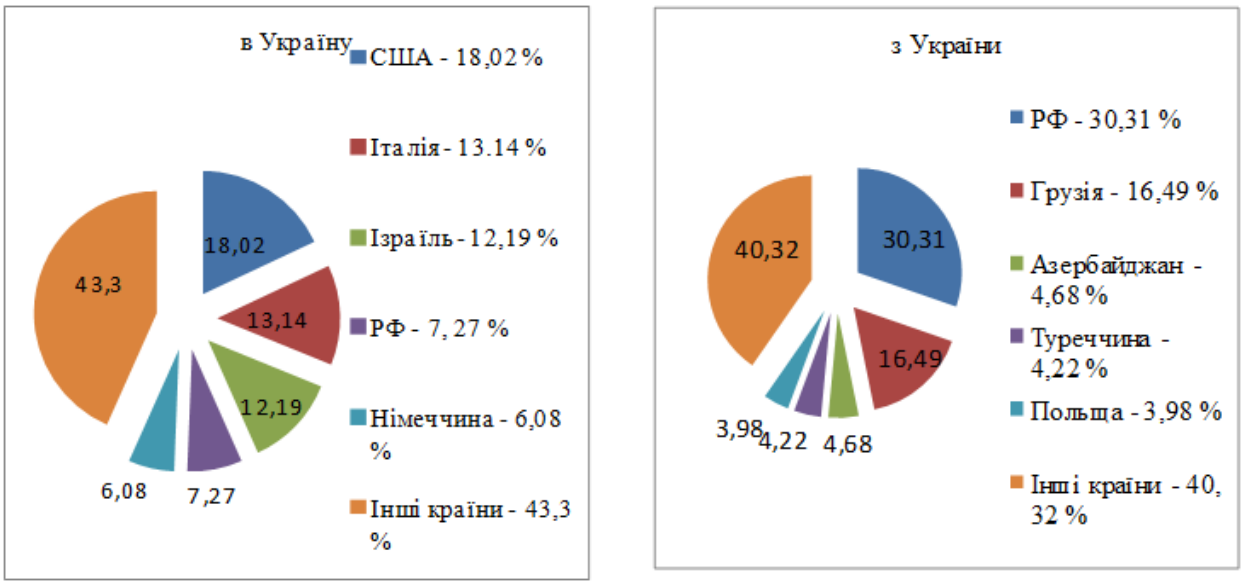

Рис. 3. Транскордонні перекази України за 2020 рік у розрізі країн
Джерело: сформовано автором на основі [9]

Лідерами внутрішнього розповсюдження переказів у 2020 році є такі системи: NovaPay (ТОВ «Платіжна установа «НоваПей»)); поштовий переказ (ПАТ «Укрпошта»); «Фінансовий світ» (платіжна організація товариство з обмеженою відповідальністю «Українська платіжна система»).

Позитивним рішенням є запровадження в Україні міжнародного номеру банківського рахунку (IBAN), що допоможе спростити механізм ідентифікації платників та одержувачів, запобігти помилкам під час заповнення реквізитів рахунку платника/одержувача та прискорить процес платежів, щоб забезпечити перехресне -прикордонні платежі на банківські рахунки такі ж, як і в Україні.

Крім того, планом розвитку фінансового сектору України передбачено, що банки мають право дистанційно відкривати рахунки фізичним особам на основі даних, отриманих від іншого банку за допомогою Національної системи персональної електронної дистанційної ідентифікації (система BankID НБУ), що дає можливість банкам покращити. У разі, якщо банк не може працювати в СЕП у звичайному режимі, порядок банківського платежу в особливий період.

Використання цифрових гаманців Google Pay, ApplePay, VisaCheckOut, MasterPass, безконтактні платежі за допомогою смартфонів, розвиток платежів за допомогою QR-кодів і чат-ботів та інші пристрої XXI століття починають робити наші гаманці зайвими.

Висновки. Слід зазначити, що єдиною системно важливою платіжною системою в Україні є Система електронних платежів (СЕП) Національного банку України. Наприкінці 2020 року статус соціально важливих платіжних систем підтвердили п’ять платіжних систем: 1) MasterCard, MasterCard International, Visa, Visa International Service Association (США); 2) NovaPay (НоваПей ТОВ); 3) Western Union , Western Union Financial Services Inc. США / Western Union Network, SAS (Франція); 4) «Поштовий переказ» (АТ «Укрпошта»).

Тому оцифрування платіжної системи сприятиме модернізації фінансової інфраструктури України для адаптації до світових тенденцій та вимог часу та бізнесу, покращенню конкурентоспроможності нашої країни та її інтеграції у світовий ринок.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. Офіційний веб-портал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/67-2018- %D1%80
2. Україна 2030 – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. 2020. URL: https://strategy.uifuture.org/ kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-1.
3. НБУ та Мінцифри спільно працюють над цифровізацією банківської системи України. 2020. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/
4. Бабух І. Б., Нікіфоров П. О. Інституціональний підхід до аналізу платіжної системи як самостійної сфери економічних відносин. *Гроші, фінанси, кредит*. 2016. № 2. С. 106–113.
5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 03.07.2020 № 2346-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text
6. Содома Р., Агрес О., Шматковська Т. Платіжні системи в умовах діджиталізації. *Львівський національний аграрний університет*. 2020. URL: http://visnuk.kl.com.ua/joom/arkhiv-nomeriv/ahroinzhenerni-doslidzhennia/41-isnyk/arkhiv/ekonomika-apk/694-27-2020.html.
7. За 2020 рік сума платежів через СЕП зросла більш ніж на третину. 2020. *Національний банк України*. URL: https:// //bank.gov.ua/ua/news/all/za-2020-rik-suma-platejiv-cherez-sep-zrosla-bilsh-nij-na-tretinu#:~:text=
8. Про затвердження Положення про нагляд (оверсайт) платіжних систем та систем розрахунків: постанова Правління Національного банку України від 28.11.2014 № 755. URL: https:// zakon.rada.gov.ua
9. Діяльність в Україні систем переказу коштів. 2021. *Національний банк України*. URL: https:// https://bank.gov.ua/admin_uploads/article4

Марина МУЛИК*,
студентка 1 курсу магістратури,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ «COVID-19»: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. *У статті досліджено сучасний стан медичного страхування в Україні, проблеми та перспективи запровадження обов'язкового медичного страхування як одного із джерел фінансування галузі охорони здоров'я. Розглянуто основні принципи здійснення обов'язкового медичного страхування. Виділено три основні моделі системи медичного страхування: 1) державна модель – система «одного платника», яка з успіхом функціонує у Франції; 2) модель «керованої конкуренції» у Швейцарії; 3) модель повністю приватної страхової медицини (США). Визначено, що медичне страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формах, що в Україні закріплено законом «Про страхування». Визначено, що медичне страхування, яке провадиться в обов'язковій формі, набуває рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством.*

Abstract. *The article examines the current state of health insurance in Ukraine, problems and prospects for the introduction of compulsory health insurance as one of the sources of funding for health care. The basic principles of compulsory health insurance are considered. There are three main models of the health insurance system:1) the state model - the system of «one payer», which successfully operates in France; 2) the model of «managed competition» in Switzerland; 3) a model of completely private insurance medicine (USA). It is determined that health insurance can be provided in mandatory and voluntary forms, which is enshrined in the Law "On Insurance" in Ukraine. It is determined that health insurance, which is provided in the obligatory form, acquires the features of social insurance, as the procedure for its implementation is determined by state legislation.*

Вступ. Медичне страхування – вид страхування від ризику витрат, пов'язаних з отриманням страхувальником медичної допомоги. У більшості країн воно є формою соціального захисту майнових інтересів населення в системі охорони здоров'я. Переведення медичної галузі України на ринкові засади – довготривалий механізм. Необхідність загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування в Україні зумовлює сучасний стан та порядок фінансування галузі охорони здоров'я, основною вадою якого є використання єдиного вагомого джерела фінансування – бюджетних коштів.

* Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Алескерова Ю.В.

Дефіцит фінансових ресурсів накладає суттєві обмеження на розвиток інфраструктури медичних закладів і на рівень якості медичної допомоги.

Різні аспекти запровадження медичного страхування висвітлювали у своїх роботах Н. Б. Бідник , О. І. Білик , Т. А. Говорушко , В. І. Грушко , О. О. Ільчук , С. А. Качмарчик , С. В. Онишко , С. М. Прилипко , В. М. Стецюк , Ю. В. Шевчук , О. М. Ярошенко та інші. Все більш очевидним є те, що для теперішньої ситуації в соціальному, в тому числі медичному страхуванні характерна недостатність фінансового забезпечен- ня встановлених державою соціальних гарантій. Процес реформування існуючої системи медичного забезпечення повинен бути системним і комплексним.

Виклад основного матеріалу. Фінансування системи охорони здоров'я будується на поєднанні різних елементів із перевагою тієї чи іншої форми. Велика частка медичних послуг фінансується через обов'язкові законодавчі форми медичного страхування або безпосередньо державою через бюджет. Частково медичні послуги купуються населенням на добровільній основі.

Отже, медичне страхування може проводитися в обов'язковій і добровільній формах, що в Україні закріплено законом «Про страхування» [2]. Вибір форми медичного страхування в кожній країні залежить від конкретних економічних і культурно-історичних умов, від особливостей демографічних і соціальних показників, рівня захворюваності та інших факторів, які характеризують загальний стан здоров'я і рівень медичного обслуговування. Добровільне медичне страхування присутнє майже в усіх країнах світу. Це пояснюється тим, що державних асигнувань на розвиток медицини недостатньо для фінансування системи надання населенню медичної допомоги. Слід зазначити, що на сьогодні у світі виділяють три основні моделі системи медичного страхування [8]:1)державна модель – система «одного платника», яка з успіхом функціонує у Франції; 2)модель «керованої конкуренції» у Швейцарії; 3)модель повністю приватної страхової медицини (США).

Медичне страхування, яке провадиться в обов'язковій формі, набуває рис соціального страхування, оскільки порядок його проведення визначається державним законодавством. Обов'язкова форма медичного страхування використовується, як правило, у тих країнах, де переважне значення має суспільна охорона здоров'я, а добровільна – там, де поширені приватні страхові програми.

Обов'язкова форма страхування координується державними структурами. Страхові платежі, що сплачуються громадянами та юридичними особами, мають форму податку. Ця форма організації страхового фонду дає змогу планувати медичну допомогу завдяки тому, що надходження коштів до страхового фонду характеризується стабільністю. Співвідношення грошових потоків, що рухаються по каналах добровільного та обов'язкового медичного страхування, істотно розрізняється у різних країнах. Наприклад, у Німеччині, охорона здоров'я населення якої ґрунтується на обов'язковому страхуванні, – це співвідношення утворюється у такий спосіб: через ціни медицина одержує

близько 5%, премії з добровільного страхування – 10%, страхові внески з обов'язкового страхування – 75%, податки – 10% усіх фінансових ресурсів.

В обов'язковому медичному страхуванні використовуються два методи. У Німеччині і Нідерландах діє принцип надання послуг. Це означає, що пацієнт обслуговується безкоштовно, як у країнах із державною системою охорони здоров'я. Він лише повинен пред'явити посвідчення про страхування. У Бельгії, Франції і Люксембурзі практикується інший принцип – відшкодування витрат. Там застрахований пацієнт повинен спочатку сам оплатити медичні послуги. А потім вони будуть компенсовані цілком або частково згідно з тарифами, установленими лікарняними касами з урахуванням визначеної власної участі [9]. У США медичне страхування тісно пов'язане з трудовою діяльністю. На охорону здоров'я витрачається близько 11% ВВП – більше, ніж у будь-якій країні, але понад 15% американців не мають жодного фінансового захисту від великих медичних витрат у зв'язку з відсутністю у них страхових медичних полісів.

Американська модель медичного страхування характеризується такими ознаками [9]: акумуляцією коштів у централізованому страховому фонді; розподілом коштів централізованого фонду на основі законодавчо встановленої форми розрахунків (цією системою охоплюється понад 20% населення); добровільним груповим страхуванням за місцем роботи охоплюється близько 60% населення.

У Канаді риси національної системи медичного страхування такі [2]:

✓ обов'язковість медичного страхування;

✓ понад 90% всіх затрат на стаціонарне та амбулаторне лікування покривається із суспільних фондів. За рахунок прогресивного оподаткування покривається 25% всіх затрат на охорону здоров'я;

✓ добровільним страхуванням охоплені тільки ті медичні послуги, які не покриваються національною системою страхування. У Японії існує бальна система оплати медичних послуг, за якою кожна консультація, обстеження, оперативне втручання оцінюються в балах.

Страхування характеризується: наявністю двох програм обов'язкового медичного страхування: державної та суспільної;

Витрати на охорону здоров'я в Японії становлять усього близько 6,6% ВВП. Кожна медична установа є самостійною організацією. 80% лікарень належить приватним практикуючим лікарям.

У даний час медичне обслуговування Японії фінансується в основному за рахунок фондів страхування здоров'я. Допомога надається у вигляді грошових виплат і пільгової медичної допомоги. Максимальний розмір пільг може становити до 90% вартості лікування (10% платять самі пацієнти). Перебування в лікарні страхові органи оплачують на 70%, решту суми пацієнт сплачує при отриманні медичних послуг.

При дуже високій вартості лікування пацієнтові відшкодовуються витрати понад установленого максимуму. Повністю за рахунок пацієнта сплачуються ліки, постійний догляд приватної медичної сестри, перебування в окремій палаті.

Принцип обов'язкового медичного страхування діє, наприклад, у Франції, Канаді, Німеччині, Нідерландах. В Ізраїлі і Швейцарії переважає добровільне страхування здоров'я, а обов'язкове існує лише щодо осіб окремих професій. За даними Державної служби статистики України, у 2017 році ціни на фармацевтичну продукцію та медичні товари в Україні становили ≈106% від цін на кінець 2016 року, а на амбулаторні послуги ≈115% (табл. 1) [5].

Таблиця 1

Індекси споживчих цін на товари та послуги в Україні у 2016-2020 рр. (грудень до грудня попереднього року, %)

Рік	Індекс споживчих цін	Охорона здоров'я	Фармацевтична продукція, медичні товари та обладнання	Амбулаторні послуги
2016	100,5	103,0	103,0	103,2
2017	124,9	130,0	144,9	117,4
2018	143,3	129,1	134,6	124,4
2019	112,4	107,8	106,4	111,7
2020	113,7	107,5	106,1	114,9

Джерело: складено автором на основі [5].

Сумарно за 2020 рік ціни на товари та послуги категорії «Охорона здоров'я» виросли менше, ніж загальний індекс споживчих цін (107,5% проти 113,7%).

Населення сильно збідніло, а лікуватися стало вдвічі дорожче. Міністерство охорони здоров'я України зазначає, що «на сьогодні понад 90% лікарських засобів на ринку купуються за кошти населення» (у європейських країнах цей показник становить близько 60%) [6]. Черги та відсутність масової якісної медичної допомоги призводять до невчасного діагностування хвороби та виникнення ускладнень. Особливо гостро це питання стоїть для неплатоспроможного населення (хоча офіційно в Україні державна медицина є безкоштовною).

За інформацією Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [7], ринок добровільного страхування здоров'я знаходиться в занепаді – в Україні за 9 місяців 2020 року лише близько 10% (2 025,5 млн грн) загальних чистих страхових премій належали до категорії «медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)». Загальна кількість страхових компаній (СК) станом на 30.09.2020 становила 296, у тому числі СК «life» – 34 компанії, СК «non-life» – 262 компанії, (станом на 30.09.2016 – 323 компанії, у тому числі СК «life» – 43 компанії, СК «non-life» – 280 компаній).

Незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,6% – акумулюють 150 СК «non-life» (57% всіх СК «non-life») та 99,8% – 20 СК «life» (59% всіх СК «life») [7].

Основним органом, який здійснюватиме державний нагляд, контроль та управління в системі загальнообов'язкового державного медичного соціального страхування, було запропоновано визначити Фонд гарантування

загальнообов'язкового соціального медичного страхування. Створення ще одного фонду (на сьогодні вже діють Фонд соціального страхування України, Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття та Пенсійний фонд України) об'єктивно призвело би до значного збільшення витрат на організаційні заходи та дублювання низки функцій зі страхування здоров'я, які покладені нині на Фонд соціального страхування [4].

Висновки. З метою подолання кризового періоду у вітчизняній системі охорони здоров'я доцільно не лише змінити механізм її фінансування, а й змінювати всю систему. Беручи до уваги необхідність системного підходу під час проведення реформ, вважаємо за доцільне модернізувати механізм медичного страхування шляхом комплексного поєднання добровільного та обов'язкового медичного страхування. Тому в Україні важливо розглянути можливості реалізації інтегрованої схеми, що містить різні елементи цих двох систем.

Вагомими проблемами низького рівня розвитку медичного страхування в Україні є: неефективна структура та брак територіальної єдності системи обов'язкового медичного страхування; паралельне функціонування системи обов'язкового та добровільного медичного страхування; відсутність чіткого розмежування платних і безкоштовних медичних послуг у вітчизняній законодавчій базі; скорочення обсягу державного фінансування системи охорони здоров'я; неефективність використання виділених державних фінансових ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Гринчишин Я. М. Стан та перспективи розвитку страхового ринку України. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 622-626.
2. Закон України «Про страхування» URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/96-вр
3. Прилипко С. М. Загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування в Україні: сучасний стан та стратегія розвитку: монографія. Харків. Право. 2017. 208 с.
4. Пташка К. Медичне страхування українців: чого чекати. URL: https://uain.press/articles/medychne-strahuvannya-ukrayintsiv- chogo-chekaty-587997
5. Сайт Державної служби статистики України URL : http://ukrstat.gov.ua
6. Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг URL : https://www.nfp.gov.ua
7. Aleskerova Y., Sakovska O, Didenko Y. Analysis of the essence of pension insurance and its place in the system of social protection of the population. *Baltic Journal of Economic Studies.* 2020. Vol. 6, No. 2. S. 9-16.

Олена ОЛІЙНИК*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. *У статті досліджено сучасні тенденції розвитку ринку цінних паперів України, проаналізовано проблеми та недоліки. Ринок цінних паперів сприяє фінансовій стабілізації та стабільному розвитку національної економіки, а також її захисту від впливу несприятливих зовнішніх чинників. Ринок цінних паперів є ключовим чинником мобілізації вільних фінансових ресурсів, а також є чутливим індикатором економічних процесів у державі. На прикладі базових показників проаналізовано сучасний стан ринку цінних паперів, його структура, встановлені позитивні та негативні тенденції функціонування.*

Abstract. *In Article modern tendencies of development of the securities market of Ukraine are investigated, problems and shortcomings are analyzed. The securities market contributes to the financial stabilization and stable development of the national economy, as well as its protection from the effects of adverse external factors. The securities market is a key factor in mobilizing free financial resources, and is also a sensitive indicator of economic processes in the country. The current state of the securities market, its structure, positive and negative trends are analyzed on the example of basic indicators.*

Вступ. Ринок цінних паперів є одним з важливих елементів фінансового ринку. На даний час, ринок цінних паперів в Україні лише починає розвиватися та значно поступається місцем аналогічним ринкам високорозвинених країн. Низький розвиток ринку цінних паперів України знижує конкурентоспроможність держави в отриманні міжнародних інвестицій, акумуляції вільних грошових коштів та зростанню економіки країни в цілому. Тому постала необхідність створення задовільних умов для залучення в економіку держави додаткових інвестиційних ресурсів та впровадження нових механізмів управління процесами фондового ринку [1].

Головним завданням, яке виконує ринок цінних паперів є забезпечення умов для залучення та спрямування фінансових ресурсів для формування інноваційної економіки.

Як закордонні, так і вітчизняні науковці займаються дослідженням сутності ринку цінних паперів, його структури та умов функціонування. Вагомий внесок у дослідженні даної теми здійснили такі українські науковці, як: М. Бурмака, О. Василик, В. Шелудько, В. Базилевич, В. Федосов та ін. Український

* Науковий керівник: д.е.н., професор, декан факультету обліку та аудиту ВНАУ – Здирко Н.Г.

ринок цінних паперів перебуває лише на етапі формування, що зумовлює виникнення невирішених проблем, які необхідно більш детально вивчати та вносити пропозиції по їх вирішенню.

Виклад основного матеріалу. Фондовий ринок – це важлива складова не лише фінансової системи, а й національної економіки України. Це один з ефективних механізмів регулювання фінансових ресурсів, який надає можливість підприємствам та іншим комерційним структурам залучати інвестиції, збільшувати власний капітал та фінансові активи, а також сприяє прискоренню процесів реформування.

Ринок цінних паперів України є однією з ключових ланок економіки, яка є індикатором розвитку не тільки ринку капіталу, а й усієї фінансової системи держави. Ринок цінних паперів є багатофункціональною системою, яка сприяє:

− нагромадженню капіталу для інвестицій у виробничу та невиробничу (соціальну) сфери;

− покращенню добробуту громадян за рахунок володіння та розпорядження цінними паперами;

− структурній перебудові економіки;

Сучасний стан і структура вітчизняного ринку цінних паперів є наслідком процесів трансформації економічної системи, які відбулись в Україні під впливом внутрішніх факторів і криз на світових фінансових ринках останніми роками. Одним із найважливіших показників розвитку ринку цінних паперів є обсяги випуску цінних паперів [2, с. 345].

Загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку у січні-серпні 2021 року, становив 55,04 млрд грн, що менше на 16,08 млрд грн порівняно з відповідним періодом 2020 року (71,13 млрд грн).

Протягом січня-серпня 2021 року Комісією зареєстровано 49 випусків акцій на суму 14,35 млрд грн. Порівняно з аналогічним періодом 2020 року обсяг зареєстрованих випусків акцій збільшився на 3,58 млрд грн. (табл. 1).

Серед значних за обсягом випусків акцій, які суттєво вплинули на загальну структуру зареєстрованих випусків акцій у серпні 2021 року, зареєстровано: випуски АТ «Таскомбанк» на суму 1,96 млрд грн.

Обсяг державних облігацій становить вагому частку у загальній структурі цінних паперів, тому що саме вони визначають рівень здійснення державної політики України. Державні облігації використовують як інструмент державних запозичень, що дає можливість залучення фінансових ресурсів на вигідних умовах.

Операції з державними облігаціями складають основний обсяг торгів на ринку цінних паперів (69%), у той час як облігації підприємств, інвестиційні сертифікати, векселі та похідні цінні папери становлять зовсім незначну частину [4, с. 296].

Таблиця 1

Обсяг та кількість випусків акцій, зареєстрованих Комісією протягом 2020-2021 рр.

Показник	2020 р.		2021 р.*	
	Обсяг випуску акцій, млн грн	Кількість випусків, шт	Обсяг випуску акцій, млн грн	Кількість випусків, шт
Січень	145,91	8	124,96	5
Лютий	59,00	1	2 252,71	7
Березень	618,22	4	1 883,98	3
Квітень	132,88	3	146,96	4
Травень	2 249,15	6	4 357,27	4
Червень	58,24	4	1 087,10	12
Липень	6 724,66	11	2 437,60	9
Серпень	794,26	6	2 067,68	5
Усього	10 782,32	43	14 358,26	49

Джерело: сформовано автором на основі [3]
**дані за 2021 рік наведені за січень-серпень*

Корпоративні облігації мають вплив на загальний розвиток ринку цінних паперів. Вони призначенні для утворення позикового капіталу (в основі – довгострокові та короткострокові кредити банків, боргові цінні папери, можуть бути емітовані організаціями різних форм власності, акціонерними товариствами та об'єднаннями підприємств). Облігації вітчизняних підприємств складають усього 6% від загального обсягу цінних паперів, і для цього є деякі причини, а саме: високий рівень ризику, що пов'язаний з терміном позики; відсутність довіри українських інвесторів до ринку облігацій; невелика кредитоспроможність вітчизняних компаній, унаслідок чого – низький попит на облігації підприємств [5, с. 365].

На сьогоднішній день, актуальним видом вкладення коштів є облігації внутрішньої державної позики (ОВДП). ОВДП, як альтернативний варіант вкладення капіталу, має низку переваг перед депозитами: відсутність обкладання податком на прибуток фізичних осіб, які мають сплачувати тільки військові збори (1,5% від нарахованих відсотків); вища ставка порівняно з депозитами, як у гривні, так і в іноземній валюті; можливість у будь-який час продати ОВДП, натомість депозит може не надати права припинення угоди; держава зобов'язується повністю оплатити ОВДП, тоді як за депозитом вкладнику повернуть тільки до 200 тис. грн у випадку ліквідації банку [6].

Розглянемо обсяг торгів державними облігаціями України на ринку цінних паперів у 2016-2020 рр. (рис. 1).

Обсяг торгів державними облігаціями України у 2020 році збільшився на 31,10% порівняно з 2019 роком та становив 826 млрд грн. У 2020 році питома вага торгів державними облігаціями України на ринку цінних папері продовжувала зростати порівняно з 2019 роком і склала 82,52%.

У 2020 році обсяг торгів державними облігаціями України на біржовому ринку становив 329,81 млрд грн, а саме 39,93% від загального обсягу торгів державними облігаціями України. У свою чергу, темп приросту обсягу торгів

державними облігаціями України на біржовому ринку у 2020 році становив 11,84%.

Аналізуючи дані рис. 1, можна прослідкувати динаміку збільшення кількості ОВДП, що перебувають в обігу на фондовому ринку України. На нашу думку, в Україні необхідно розвивати ринок внутрішніх державних позик, а саме створення ринку «зелених облігацій», такого, що активно впроваджується у Китаї. Облігації на такому ринку випускають з метою фінансування охорони довкілля, збереження здорового клімату в країні, а також здійснення заходів, спрямованих на адаптацію навколишнього середовища до економічних змін [8, с. 106].

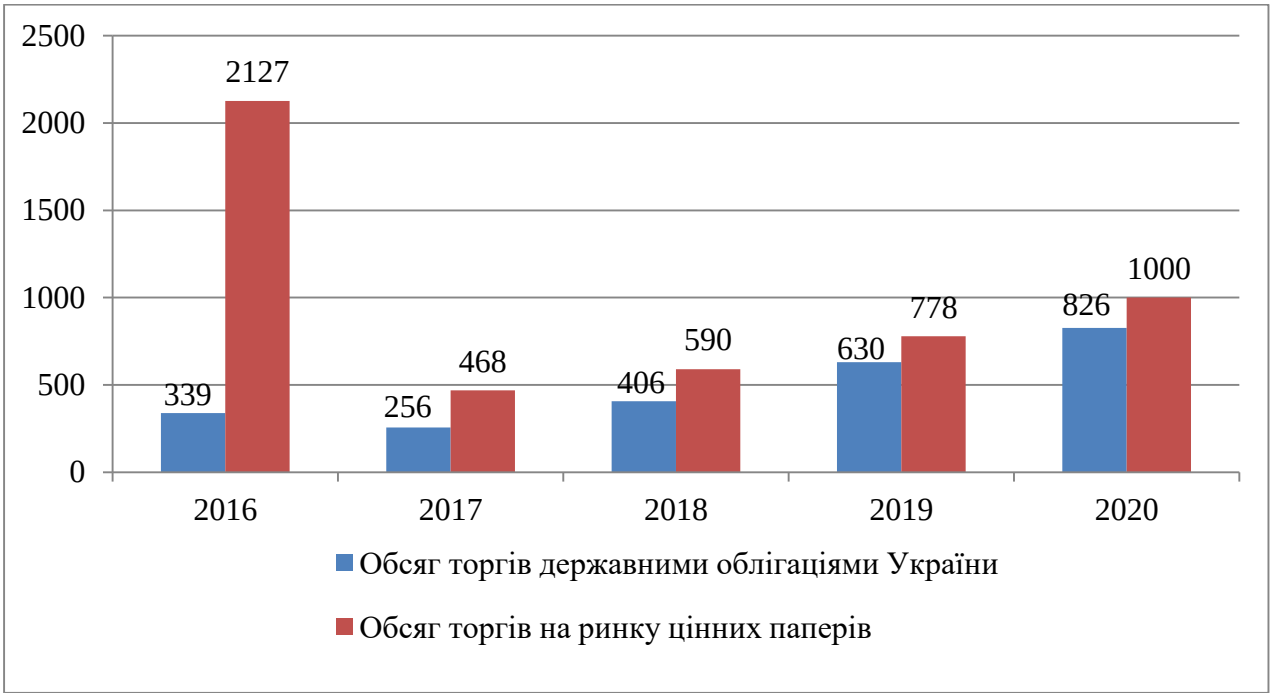

Рис. 1. Обсяг торгів державними облігаціями України на ринку цінних паперів у 2016-2020 роках, млрд грн

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Отже, для успішного розвитку ринку цінних паперів в Україні у перспективі можуть бути досягнуті такі умови:

– подолання структурних дисбалансів економіки;
– пошук надійних емітентів та нових інвесторів;
– впорядкування та покращення законодавства, яке регламентує діяльність фондового ринку;
– стимулювання притоку інвестицій;
– покращення інвестиційного клімату;
– розвиток інформаційної інфраструктури ринку цінних паперів, Інтернет-технологій;
– інтеграція українського ринку цінних паперів у світову фінансову систему.

Висновки. Отже, ринок цінних паперів – це могутній потенціал розвитку фінансової системи України, який постійно змінюється і розвивається, незважаючи на невеликий рівень капіталізації. Однак на сучасному етапі розвитку існує низка чинників, що гальмують розвиток національного ринку цінних паперів.

Для забезпечення сталого розвитку вітчизняного ринку цінних паперів основною ціллю повинно бути залучення вільних інвестиційних ресурсів для спрямування їх на оновлення виробничого потенціалу та його зростання в майбутньому, збільшення реального сектору економіки й зростання економіки країни у цілому.

Список використаних джерел:

1. Ляхович О.О., Шпак К.В. Стан та перспективи розвитку ринку цінних паперів в Україні. Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки. 2018. Вип. 2. С. 128-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnuvgp_ekon_2018_2_16.
2. Петик Л. О. Сучасний стан фондового ринку в Україні. Національний лісотехнічний університет України. 2015. Вип. 25.1. С. 344–350.
3. Аналітичні дані щодо розвитку фондового ринку. Веб-портал Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: https://www.nssmc.gov.ua/ (дата звернення: 02.11.2021).
4. Тимошенко О. В., Гудима Л. О. Ефективний розвиток національного ринку цінних паперів як імператив економічного зростання України. 2020. Вип.3 С. 293-298. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2020_3_38
5. Григораш Т. Ф., Мягков О. С., Воєводський Г. Ю. Облігації як інструмент залучення грошових ресурсів. Приазовський економічний вісник. Серія «Гроші, фінанси і кредит». 2019. Вип. 3. С. 362–368. URL: http:// pev.kpu.zp.ua/journals/2019/3_14_uk/61.pdf.
6. Процедура купівлі ОВДП для фізичних осіб 2020. URL: https://finsee.com/купівляовдп/.
7. Річний звіт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку за 2020 рік . URL: https://www.nssmc.gov.ua/document/?id=12530000.
8. Хілуха О. А. Облігації внутрішньої державної позики як інструмент інвестиційної політики корпоративного підприємства. Вісник Київського *національного університету технологій та дизайну. Серія «Економічні науки».* 2019. № 3. С. 100–108. URL: https:// er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13279/1/ V135_P100-108.pdf.

Анастасія ПЕРХАЛЬСЬКА*,
студентка 1 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРОБЛЕМА БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Анотація. *Безробіття – одна із важливих соціально-економічних категорій, оскільки, з одного боку, перешкоджає забезпеченню виробництва валового національного продукту – основи життєдіяльності суспільства, а з другого – не дає можливості людині реалізуватися через участь у суспільно корисній праці. Рівень безробіття вважається одним із індикаторів у світі, адже це найважливіший показник якості людського життя, який використовується при обчисленні індексу нещастя. Саме рівень безробіття населення є показником соціальних процесів, стабільності й упевненості у завтрашньому дні країни. Актуальність цього дослідження пов'язана з необхідністю створення дієвих механізмів, що забезпечували б реалізацію права на працю, якому належить пріоритетне місце в системі основних соціальних прав і свобод людини та громадянина.*

Abstract. *Unemployment – one of the important socio-economic categories, which on the one hand, hinders the national provision of gross product – the basis of society, and on the other – does not allow a person to be realized through participation in socially useful work. The unemployment rate shows one of the indicators in the world, because this life is an indicator of human quality, which is used in the computational index of misfortune. The unemployment rate is an indicator of social processes, stability and confidence in the future. This study is related to the need to create effective mechanisms that ensure the realization of the right to work, which is the best place in the system of basic social rights and freedoms of man and citizen*

Вступ. В сучасних умовах розвитку економіки особливої уваги набувають проблеми ефективної зайнятості населення, створення ринку праці і запобігання масового безробіття. Проблеми безробіття є найбільш гострим і болючим питанням сьогодення. Сотні тисяч людей задаються питанням: де знайти роботу за яку б отримувати гідну оплату своєї праці. На жаль, наша країна не в змозі забезпечити населенню робочі місця та відповідну плату за працю, що змушує людей виїжджати за кордон на роботу, і там, за бажанням, розвивати свої робочі навики і ставати більш досвідченим спеціалістом у своїй галузі.

---

* Науковий керівник: д.е.н., професор, декан факультету обліку та аудиту ВНАУ – Здирко Н.Г.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 90-х років минулого століття, в Україні відбувалося стрімке підвищення темпів зростання безробіття населення, що було пов'язано з труднощами перехідного періоду національної економіки. Ринок праці вимагав нових можливостей як від роботодавців, так і від працівників. Не володіючи певними професійними навичками та вмінням професійного перенавчання, значна частина населення опинилася не лише за межею бідності як безробітна, а все більше поповнювала чисельність відторгнених економічно активним суспільством.

За своєю сутністю соціально-економічне відторгнення можна визначити як нездатність людини брати участь у важливих аспектах соціально-економічного життя, в тому числі бути повноправним учасником ринку праці. Ринок праці при цьому виступає одним із важливих каналів матеріалізації ризиків такого відторгнення населення. Специфіка перехідного періоду до ринкових відносин і фінансово-економічна криза останніх років сприяли погіршенню соціальної захищеності багатьох категорій населення та підвищенню обсягів його безробіття.

На сьогодні беззаперечним є той факт, що безробіття населення, особливо у довготривалій або прихованій формі, спричинене загальним економічним спадом, може спровокувати стрімке зростання масштабів соціально-економічного відторгнення населення, оскільки соціально-економічне відторгнення, як правило, є результатом довготривалого безробіття, а також економічної пасивності населення.

Характерну особливість соціально-економічних умов, які нині складаються в Україні, головним чином формує реалізація комплексу реформ у різних сферах суспільного життя. Труднощі, що виникають на шляху сучасного етапу реформування економіки України серед іншого загалу проблем спричиняють, зокрема, зниження загального рівня зайнятості, а неминучі виробничі та структурні зміни в економіці призводять до зростання структурного, часткового, «прихованого» та інших видів безробіття населення. Потенційне безробіття, а відтак і значну загрозу для соціально-економічної стабільності суспільства, в основному утворюють ті групи населення, які є соціально незахищеними та вразливими до змін кон'юнктури ринку праці. Цілком прогнозованим наслідком впливу таких проблем в соціально-економічній сфері може стати зростання й офіційного (наявного) безробіття, адже очікується посилення конкуренції між суб'єктами господарювання, підвищення вимог до ефективності функціонування підприємств (робочих місць) на основі впровадження науково-технічних досягнень, зростання мобільності робочої сили, вимог професійного рівня до неї тощо.

Безробіття має негативні соціально-економічні наслідки як для держави, так і для населення. Держава втрачає доходи у вигляді податків, при цьому збільшуючи свої видатки за рахунок виплат по безробіттю. А відповідно до закону Оукена, якщо рівень безробіття зростає більше ніж на 1 % від природного

рівня, країна втрачає близько 2-3 % ВВП. Що стосується населення, то виплати по безробіттю незначні і прожити на них досить складно. Ще одним негативним наслідком зростання рівня безробіття є підвищення й без того значного навантаження на працюючих осіб, яке збільшується на фоні демографічної кризи в Україні (зростають суми соціальних внесків, за рахунок яких формується бюджет Пенсійного фонду).

Особливо гостро питання безробіття постає перед молоддю, адже саме ця верства людей, напевно, найбільше потребує робочих місць, бо необхідність навичок своєї роботи, її кращого результату потрібно закріплювати роками, а найбільша ефективність та продуктивність людських сил проявляється саме в молодому віці.

Наразі поняття молоді набуває дещо нового змісту. Молода особа після 30 років – уже доросла людина, яка здебільшого одружена, має дітей і розпочала своє самостійне та трудове життя. У кожної людини ці події настають у різний період часу, цим і ускладняється встановлення вікового цензу поняття молодої особи, однак, в цілому, межі варіюються між 14-16 роками – нижня межа та між 25-35 роками – верхня межа. В Україні людина вважається молодою упродовж 20 років, за цей час молодь проходить через різні етапи життя, протягом яких вона потребує певної підтримки. Державне регулювання має бути направлено на вирішення проблем конкретної групи осіб. Отже, без визначення окремих груп осіб за віком зараз неможливо побудувати ефективний механізм державного регулювання, який існує для загальної категорії молоді віком від 15 до 35 років. Особи у віці 15-20 років мають відмінні проблеми та інтереси від осіб у 30-35 років.

На основі цього вважаємо доцільним ввести розмежування молоді на дві окремі категорії: молодь, яка навчається, віком від 15 до 25 років та молодь, яка розпочала трудову діяльність віком від 26 до 35 років. Сутнісні характеристики ринку праці молоді зумовлені особливостями молодої робочої сили.

Зокрема, ринок праці молоді характеризується:

− нестійкістю попиту та пропозиції, що виходить із невизначеності молоді;

− низькою конкурентоспроможністю молоді порівняно зі старшою за віком робочою силою з досвідом роботи;

− постійним збільшенням чисельності робочої сили, що пов’язано зі щорічним випуском із навчальних закладів молодих працівників;

− професійною варіативністю, зумовленою професійною підготовкою молоді за різними спеціальностями.

Кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15-70 років в середньому за І квартал 2021 року, у порівнянні з І кварталом 2020 року, зросла на 257 тис. осіб та становила 1,8 млн осіб. Про це повідомляє Державний центр зайнятості населення. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) зріс з 8,6% до 10,5% робочої сили.

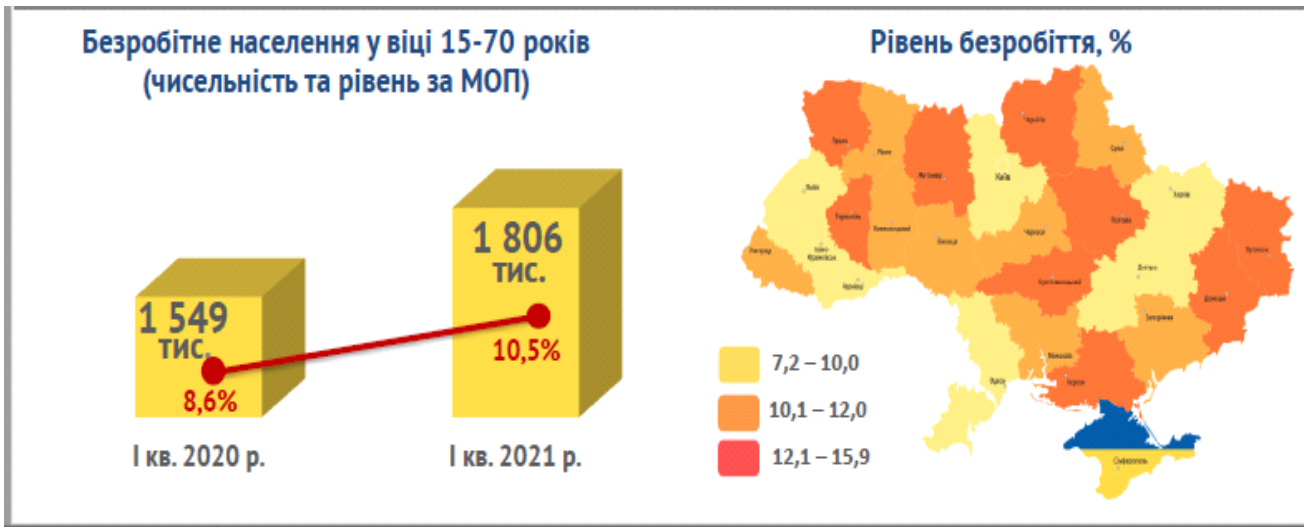

Рис. 1. Зміна рівня безробіття населення у віці 15-70 років, 2020-2021 р., %
Джерело: систематизовано на основі [9]

Зростання обсягів та рівня безробіття відбулося як серед жінок, так і серед чоловіків. Кількість безробітних жінок зросла на 118 тис. осіб (до 874 тис. осіб), а рівень безробіття зріс з 8,7% до 10,6% робочої сили. Кількість безробітних чоловіків зросла на 139 тис. осіб (до 932 тис. осіб), а рівень безробіття зріс з 8,5% до 10,4%. Зростання рівня безробіття відбулося серед громадян усіх вікових груп. Найвищий рівень безробіття спостерігався серед молоді у віці до 25 років – 19,7% (у I кварталі 2020 року – 15,5%), найнижчий – серед громадян у віці 30-34 роки – 8,2% (у I кварталі 2020 року – 7,6%).

Також, одним із важливих факторів і навіть суттєвою проблемою безробіття постає перед людиною карантинне обмеження через коронавірусну інфекцію. При й так високих показниках безробіття, ці показники значно виросли. За даними Державної служби статистики, кількість працюючих у квітні-червні скоротилася на 1 млн осіб – з 16,6 млн до 15,6 млн.

Зокрема, кількість зайнятого населення віком 15 років і старше склала 15,7 млн осіб, а віком 15-70 років – 15,6 млн осіб. Кількість безробітного населення віком 15 років і старше та віком 15-70 років склала по 1,7 млн осіб.

Таким чином, рівень безробіття серед робочої сили віком 15 років і старше становить 9,8% (у першому кварталі – 8,5%), а серед осіб у віці 15-70 років – 9,9% (у першому кварталі – 8,6%).

При цьому рівень зайнятості населення віком 15 років і старше становить 49%, а серед населення у віці 15-70 років - 55,2%. Кількість зайнятого населення віком 15-70 років у другому кварталі 2020 року становила 15,6 млн осіб. Рівень безробіття в Україні в січні-березні 2020 року скоротився до 8,6% з 8,7% у з IV кварталі 2019 року. Нагадаємо, в I кварталі 2020 року кількість безробітних становила 1,5 млн осіб, а кількість працюючих – 16,6 млн осіб. Згідно з макроекономічним прогнозом уряду на найближчі три роки, рівень безробіття для населення прогнозується на рівні 9,2% у 2021 році, 8,5% у 2022 році та 8% у 2023 році [9].

З 12 березня статус безробітного отримали понад 444 тис. українців. За період карантину в Києві зареєстрували понад 28 тисяч безробітних, що втричі більше ніж торік (8046). На весь час карантину статус безробітного отримали 26 тисяч киян.

Рис. 2. Рівень безробіття населення у віці 15-70 років (у % до робочої сили відповідного віку), 2016-2020 р., %

Джерело: систематизовано автором на основі [9]

Однак, незважаючи на високий рівень безробіття в Україні, кількість вакансій збільшується. Найбільш затребуваними, як правило, є кваліфіковані робітники «з інструментом», робітники з обслуговування технологічного устаткування та працівники сфери торгівлі й послуг. У січні 2019 року в Україні вже налічувалося близько 150 тисяч вакансій. Цікаво, що 45% безробітних українців мають вищу освіту, а у великих містах ситуація значно гірша. Наприклад, у Харкові на обліку в центрі зайнятості перебуває 87% безробітних з вищою освітою. У Києві та Запоріжжі кількість дипломованих спеціалістів без роботи перевищує 80%. Такий стан можна пояснити тим, що в Україні близько 80% випускників середніх шкіл ідуть вчитися у вищі навчальні заклади і лише 20% отримують освіту в професійних училищах. Натомість у Європі близько 70% випускників отримують кваліфікацію “працівника з інструментом” і лише 30% здобувають вищу освіту.

Наведене свідчить про те, що в Україні більшість вакансій для профпрацівників, а у тих, хто шукає роботу, – вища освіта, і цей дисбаланс можна вважати однією з причин, що не дає можливості для швидкого працевлаштування. Ще більше таку ситуацію, на мою думку, зумовлює трудова міграція. Згідно з результатами опитування, проведеного HeadHunter Україна, близько 92% українців хотіли б працювати за межами своєї країни.

Головними причинами масового відтоку населення вказують відсутність роботи в Україні і висока зарплата за кордоном [10].

Відносини у сфері зайнятості в Україні регулюються Конституцією України, Кодексом законів про працю України, Господарським, Цивільним кодексами України, законами України "Про зайнятість населення", "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття" та іншими нормативно-правовими актами. Ключовим серед названих документів є Закон України "Про зайнятість населення", в якому визначено правові, економічні та організаційні засади реалізації державної політики у сфері зайнятості населення, гарантії держави щодо захисту прав громадян на працю та реалізації їхніх прав на соціальний захист від безробіття. Однак ситуація на ринку праці України свідчить, що, незважаючи на вжиті державою заходи, існує необхідність більш активного їх застосування та впровадження нових ефективних механізмів державного регулювання. У цьому контексті найбільш прийнятним видається досвід Швеції, де політика держави орієнтована на попередження безробіття, а не на боротьбу з його наслідками. З метою зменшення безробіття і підвищення рівня зайнятості населення в Україні, на наш погляд, необхідно розробити комплекс заходів, спрямованих передусім на вирішення двох основних завдань:

1) створення нових робочих місць;

2) збільшення престижності робітничих професій.

Так, для формування власного виробництва та створення нових робочих місць потрібно вжити заходів, які б сприяли розвитку малого та середнього бізнесу, зокрема надавали б можливість отримати недорогі кредити від комерційних банків, полегшували порядок реєстрації підприємств, зменшували податковий тиск.

Разом з тим необхідно врахувати, що в Україні ситуація з виплатою нелегальних зарплат є критичною. За даними Державної фіскальної служби, в конвертах її отримує більше ніж половина працівників країни. Тому термінового вирішення потребує питання неофіційного працевлаштування. Також доцільно приділити увагу вдосконаленню державної політики в галузі іноземного інвестування, зокрема щодо створення умов для сприятливого інвестиційного клімату. Особливого значення набуває дослідження ринку праці щодо актуальності різних спеціальностей та здійснення підготовки працівників з урахуванням його результатів. Це, своєю чергою, потребує зміни підходів держави у сфері освіти, передусім професійно-технічної.

Висновки. Отже, на даний час у нас в Україні, на жаль, статистика безробіття дуже невтішна. Задля її вирішення та покращення необхідно докласти чималі зусилля і зробити це повинен не хто інший, як держава, її окремі органи та, власне, населення. Разом з цим, варто також зазначити, що ефективність зазначених заходів прямо залежить від політичної ситуації в державі, від її стабільності. Незважаючи на те, що соціально-економічне відторгнення населення має багатоаспектний характер, ключовою проблемою, що впливає на це явище, є приналежність до ринку праці. Це пояснюється тим, що в сучасному

суспільстві оплачувана праця не лише залишається основним джерелом доходів, а й визначає рівень життя особи, її відчуття власної значимості, самоповаги та успішності. Серед груп населення найбільший ризик безробіття та відторгнення зазнають в основному: молоді особи без повної вищої освіти, жінки передпенсійного віку, а також інші зневірені особи. Подолання першочергових проблем безробіття та соціально-економічного відторгнення населення вимагає подальшого поширення залучення робочої сили з метою ефективного розвитку ринку праці України.

Список використаних джерел:

1. Воловик Л. М. Зайнятість та проблеми безробіття населення як важливий чинник розвитку сільських територій України (на прикладі Згурівського району Київської області). *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 32 (1). С. 45-51.
2. Трунова Г. Окремі проблеми правового регулювання загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №5. С. 76-80.
3. Коваль С. П. Проблеми безробіття та відторгнення населення з ринку праці України. *Економічний вісник університету*. 2017. Вип. 34(1). С. 169-176.
4. Колобердянко І. І., Білий Д. О. Використання досвіду країн ЄС у вирішенні проблем безробіття в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2017. № 3. С. 93-102.
5. Слюсар С. Т. Аналіз рівня безробіття в Україні: проблеми і шляхи його подолання. *Економіка АПК.* 2018. № 5. С. 85-92.
6. Шкурупій К. В. Проблеми ведення малого та середнього бізнесу в Україні. Ключ до вирішення проблеми безробіття. *Комунальне господарство міст. Серія : Економічні науки*. 2019. Вип. 2. С. 58-62.
7. Міщенко С. О. Молодіжне безробіття: тенденції, проблеми, перспективи *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2017. Вип. 16. С. 297-301.
8. Лисенко А. Відсоток зайнятості населення у віці від 15 років становив 48,6. https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/v-ukrajini-rizko-viris-pokaznik-bezrobittja.html (дата звернення 30.10.2021).
9. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2011/12/metod.htm.
10. Севрук О. Севрук Т. Проблема безробіття: міжнародний та вітчизняний досвід. URL: http://www.chasopysnapu.gp.gov.ua/ua/pdf/1-2019/sevruk.pdf.
11. Діденко Н. Проблема та шляхи вирішення молодіжного безробіття в сучасному суспільстві. URL: https://ua.news/ua/bezrabotytsa-v-ukrayne-skolko-ukrayntsev-bez-raboty-lybo-rabotayut-v-teny/.

Інна САВИЧ,*
студентка 6 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

Анотація. *У статті проаналізовано формування дохідної частини місцевих бюджетів, наведена структура податкових надходжень та визначено особливості їх розмежування між бюджетами різних рівнів в контексті змін бюджетного та податкового законодавства в умовах бюджетної децентралізації. Автором досліджено формування дохідної частини місцевих бюджетів України. Виявлено, що основним джерелом, за рахунок якого відбувається наповнення місцевого бюджету є податкові надходження. На базі проведеного дослідження визначені проблеми та сформульовані основні шляхи зміцнення фінансової бази місцевих бюджетів.*

Abstract. *The article analyzes the formation of the revenue side of local budgets, presents the structure of tax revenues and identifies the features of their differentiation between budgets of different levels in the context of changes in budget and tax legislation in the context of budget decentralization. The author investigates the formation of the revenue side of local budgets of Ukraine. It was found that the main source from which the local budget is filled is tax revenues. On the basis of the conducted research problems are defined and the basic ways of strengthening of financial base of local budgets are formulated.*

Вступ. Першим етапом вітчизняної реформи формування місцевих бюджетів стало затвердження Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1]. Реформа передбачає: регулювання системи адміністративно-територіального устрою, створення конституційних основ утворення виконавчих органів обласних та районних рад, розподіл повноважень між органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування та між органами місцевого самоврядування різних рівнів. В рамках нової концепції є підвищення бюджетної самостійності місцевих органів влади та збільшення доходів місцевих бюджетів.

Структура доходів місцевих бюджетів має відображати баланс самодостатності органів місцевої влади та фінансової залежності від держави. Практика свідчить про недостатність дохідної бази місцевих бюджетів для забезпечення виконання функцій, покладених на місцеве самоврядування, тому проблеми формування доходів місцевих бюджетів підтверджують актуальність цієї роботи.

---

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, в.о. завідувача кафедри аналізу та аудиту ВНАУ – Польова О.Л.

Виклад основного матеріалу. За наявності негативних тенденцій та кризових явищ в економіці країни, слабкої фінансової дисципліни, високого рівня корупції, низького рівня довіри до системи державного управління, питання державної децентралізації викликає багато дискусій. Практичне втілення бюджетної децентралізації означає, що органи місцевого самоврядування набувають більшої відповідальності і у їх розпорядження надходить більше коштів [8].

Поряд з державним бюджетом, місцеві бюджети забезпечують процес розширеного відтворення. За допомогою певних важелів місцевими органами влади, відповідно до їх компетенції, забирається частина коштів у виробничих, інших структур, населення у вигляді податків, зборів, платежів та акумулюються у місцевих бюджетах.

Бюджет на децентралізація має сприяти вирішенню двох основних питань:

– взаємозумовлений розподіл доходів та видатків між рівнями бюджетної системи;

– встановлення повноважень, у межах яких на регіональному рівні можна визначити власні доходи та видатки місцевих органів влади [2].

Роль місцевих бюджетів є багатогранною, адже саме вони виступають: важливим чинником економічного розвитку і фінансової стабільності; важелем здійснення перерозподільних процесів; фінансовою базою місцевого самоврядування; інструментом реалізації державної регіональної політики; планами формування і використання фінансових ресурсів територіальних утворень; головним джерелом фінансових ресурсів для утримання і розвитку місцевого господарства, вирішення місцевих проблем; основою забезпечення конституційних гарантій, вирішення соціальних проблем, піднесення рівня добробуту населення.

Особливості місцевих бюджетів зображено на рисунку 1.

Місцеві бюджети є засобом акумулювання та перерозподілу доходів, необхідних для забезпечення впливу органів місцевого самоврядування на соціально-економічний розвиток територій та фінансування регіональних програм. Кожен орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для вирішення соціально – економічних завдань регіону. В Україні сьогодні процеси фінансово-бюджетної децентралізації хоча й набули незворотного характеру, але не мають системності і все ще не сприяють стимулюванню місцевих органів до пошуку джерел активізації власних економічних ресурсів.

Протягом 2020 року до місцевих бюджетів України надійшло 471,5 млрд грн, у тому числі: доходи загального фонду склали 426,0 млрд грн; спеціального – 45,5 млрд грн. За підсумками 2020 року, частка доходів місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету України склала 34,2%. За підсумками 2019 року, аналогічний показник становив 43,5%. Без урахування трансфертів з державного бюджету, обсяг надходжень до місцевих бюджетів склав 311,1 млрд грн, що становить 22,6% від обсягу доходів зведеного бюджету [5, 6, 7].

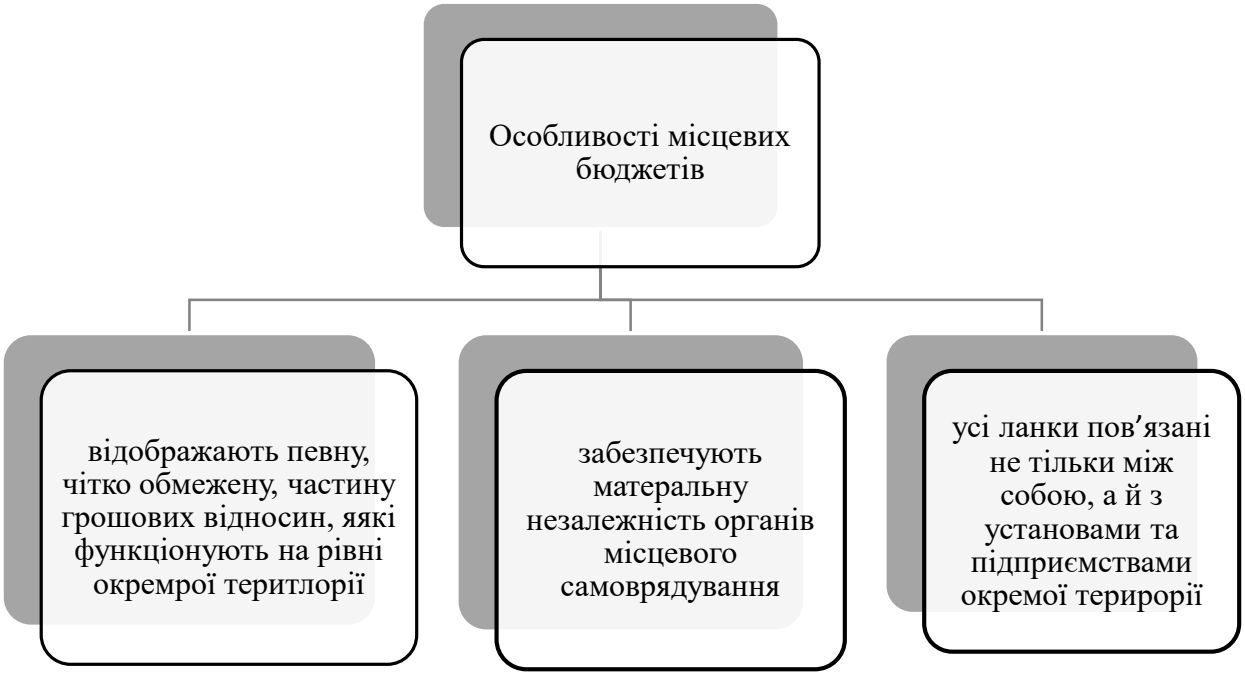

Рис. 1. Особливості функціонування місцевих бюджетів
Джерело: побудовано автором на основі [9]

Основним джерелом що забезпечує мобілізацію доходів місцевих бюджетів є податкові надходження, які в свою чергу включать загально-державні податки і збори (обов'язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов'язкові платежі) (рис. 2).

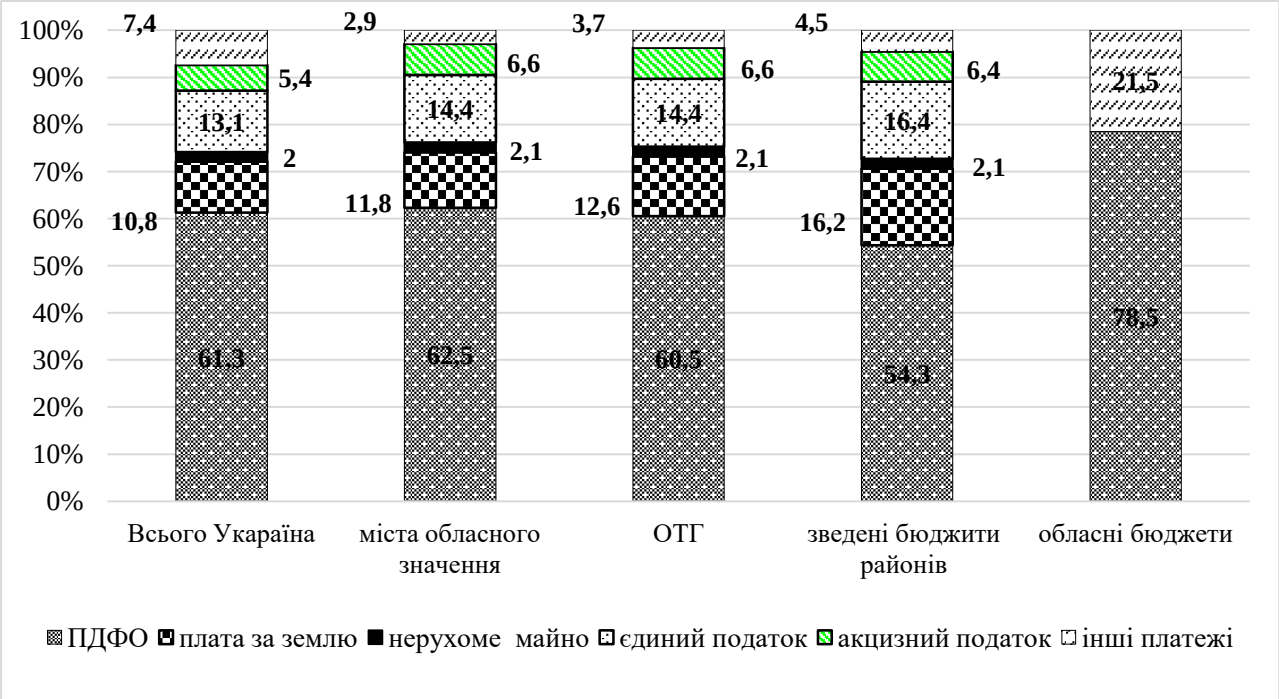

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів України за 2020 рік
Джерело: побудовано автором на основі [5, 6, 7]

У порівнянні з 2019 роком, загальні доходи місцевих бюджетів зменшилися на 89,0 млрд грн (з 560,5 до 471,5) або на 15,9% (табл. 3). Зменшення відбулося за рахунок трансфертів з державного бюджету. У 2020 році до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 135,9 млрд грн трансфертів, що на 108,4 млрд грн (на 44,4%) менше 2019 року. Зокрема, це пов'язано з тим, що у 2020 році з місцевих бюджетів не здійснювалися окремі видатки, пов'язані з реалізацією державних програм соціального захисту, обсяг яких у 2019 році склав 78,3 млрд грн, у тому числі: субвенція на виплату допомог сім'ям з дітьми та малозабезпеченим сім'ям – 54,9 млрд грн; на надання пільг та субсидій населенню на оплату житлово-комунальних послуг та енергоносіїв – 21,6 млрд грн; на надання пільг та житлових субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу – 1,8 млрд грн.

Крім цього, у 2020 році: обсяг додаткової дотації на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я склав 7,9 млрд грн, що на 7,0 млрд грн менше від обсягу 2019 року (14,9 млрд грн); у зв'язку з продовженням медичної реформи і збільшення видатків за програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, обсяг медичної субвенції місцевим бюджетам склав лише 14,6 млрд грн, що на 41,5 млрд грн менше від обсягу 2019 року (56,1 млрд грн); не надавалася субвенція на формування інфраструктури ОТГ, тоді як у 2019 році її сума склала 2,1 млрд грн; обсяг субвенції на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій склав 1,7 млрд грн, що на 1,3 млрд грн менше від обсягу 2019 року (3,0 млрд грн) [6].

Загалом у 2020 році місцеві бюджети отримували з державного бюджету 53 види субвенцій, у 2019 – 42 види субвенцій. Слід зазначити, що у 2018 році місцеві бюджети отримували 34 види субвенцій, а у 2017 – 27. Таким чином, прослідковується тенденція щодо постійного збільшення кількості субвенцій, які надходять з державного бюджету місцевим. Дана тенденція свідчить про суттєву волатильність державної трансфертної політики відносно місцевих бюджетів і перешкоджає формуванню якісної і прогнозованої бюджетної політики, неможливості здійснювати середньострокове планування соціально-економічного розвитку територій, зниження ефективності використання коштів.

У перспективі основним джерелом наповнення місцевих бюджетів повинен стати податок на нерухомість. Його базу розширюють за рахунок залучення в оподаткування комерційного майна. Проте порядок його нарахування та справляння не відповідає практиці розвинутих країн світу, де розмір податку залежить від вартості об'єкта не-рухомості, а не від житлової площі, як визначено чинним законодавством України. Тому необхідно внести відповідні поправки до Податкового кодексу. Крім того, викликає сумніви можливість значних надходжень для місцевих потреб від за-провадження податку на нерухомість для сільської місцевості. Оскільки, в умовах економічної кризи та стрімкого зубожіння селян такі ініціативи заздалегідь приречені на провал. Крім того, органи місцевого самоврядування повинні мати право самостійно запроваджувати на своїй території власні місцеві податки та збори,

враховуючи специфіку території та наявні там потенційні об’єкти оподаткування [3].

У сучасних умовах удосконалення системи ефективності формування доходів бюджету кожного регіону має проводитись за такими напрямами:

– надання більшої управлінської свободи органам місцевого самоврядування (громадам);

– створення дієвих механізмів перевірки місцевих бюджетів;

– здійснення моніторингу доходів місцевих бюджетів на усіх стадіях бюджетного процесу й проведення постійного контролю за справлянням податків, зборів і обов’язкових платежів та мобілізацією доходів відповідно до визначених планових показників на бюджетний рік;

– своєчасне реагування на стан виконання дохідної частини бюджету, її формування у поточному році дасть можливість підготувати ефективну, ґрунтовну базу для планування показників податків, зборів і обов’язкових платежів на наступний рік;

– запровадження планування місцевих бюджетів на середньострокову перспективу;

– посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів.

Висновки. Дослідження практики формування доходів місцевих бюджетів показали, що нині місцеві органи влади не володіють достатніми фінансовими ресурсами для організації управління економікою і соціальною сферою території. Основним бюджетоутворюючим податком є податок на доходи фізичних осіб, який протягом останніх років становив більше 60 % доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів та плата за землю.

Бюджетна децентралізація спрямована на роз-ширення дохідних джерел, бази адміністрування та надання права органам місцевої влади самостійно регулювати розміри податків та зборів. Проте, на нашу думку законодавчі нововведення не забезпечать обіцяну урядом бюджетну децентралізацію, оскільки із передачею додаткових джерел доходів, за громадами закріплюється величезний обсяг нових видатків, зокрема їм передається майже вся освіта, медицина, культура, дорожнє та житлово-комунальне господарство. Водночас збільшуються частки відрахувань в центр платежів, які переважно залишалися на місцях: податку на доходи фізичних осіб, рентної плати за користування надрами.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97) ВР. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97)вр

2. Клименко О.М., Кальчук Н.В. Сучасний стан дохідної частини місцевих бюджетів України. *Економіка та держава*. 2016. № 11. С. 61-64.

3. Кириленко О. П. Органи місцевого самоврядування повинні мати право самостійно визначати ставки місцевих податків і зборів. URL: http://www.ukurier.gov.ua/uk/articles/olga-kirilenko-organi-miscevogo-

samovryaduvannya-p/
4. Ніколенко В.Ю., Свешніков, С.М., Юрченко, В.В., Крижановський В.І. Місцеві бюджети як чинник стабільності розвитку регіонів. *Державна фіскальна служба України.* 2016. С.5-10.
5. Офіційний сайт Державної Казначейської служби України. URL http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index6.
6. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL http:/ /www.ukrstat.gov.ua7.
7. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua
8. Праць Н.В. Формування податкових надходжень місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації. *Finansial Space*. 2015. № 1/ (17). С. 221-227.
9. Рябоконь О. Проблеми формування місцевих бюджетів в Україні. *Економіка та держава*. 2015. № 12. С. 134-136.

Катерина ФЕДОРОВА,*
студентка 3-го курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ІНФЛЯЦІЯ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Анотація. *У статті висвітлено особливості поняття інфляції в Україні, охарактеризовано основні внутрішні та зовнішні фактори інфляції. Визначено основні показники, які характеризують рівень інфляції, проаналізовано один із цих показників – індекс споживчих цін (індекс інфляції) в Україні протягом 2015-2020 рр. Виявлено, що у 2017-2019 рр. спостерігалася тенденція до поступового зниження рівня інфляції, проте у 2020 р. значення показника зросло, порівняно із 2019 р. Визначено причини інфляції в Україні та охарактеризовано зарубіжний досвід антиінфляційних заходів, які варто імплементувати в Україні. Також запропоновано авторське бачення необхідних заходів боротьби зі зростанням рівня інфляції в Україні у короткостроковому та довгостроковому періодах.*

Abstract. *The article highlights the features of the concept of inflation in Ukraine, the main internal and external factors of inflation are characterized. The main indicators that characterize the level of inflation are determined, one of these indicators is analyzed - the consumer price index (inflation index) in Ukraine during 2015-2020. It was found that in 2017-2019 there was a tendency to gradually reduce inflation, but in 2020 the value of the indicator increased compared to 2019. The causes of inflation in Ukraine are identified and the foreign experience of anti-inflation*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування ВНАУ – Марценюк О.В.

measures that should be implemented in Ukraine is characterized. The author's vision of the necessary measures to combat rising inflation in Ukraine in the short and long term is also proposed.

Вступ. Сучасний світ зіштовхується зі значною кількістю щоденних викликів, що характеризуються як зниженням рівня життя населення, так і рівня його доходів, особливо в умовах світової пандемії COVID-19. Однією із надважливих проблем серед даних викликів є явище інфляції (знецінення грошей з одночасним зростанням цін), а також завдання боротьби з нею. Інфляція являє собою доволі складне явище за формою прояву та за сукупністю чинників, що її спричиняють. Підвищення цін на товари та тарифів на послуги, поглиблення товарного дефіциту, падіння валютного курсу є проявами знецінення грошей. Найчастіше термін «інфляція» пояснюють як знецінення грошей внаслідок зростання цін або просто як процес зростання цін. На сьогодні немає країни, яка б через інфляційні процеси не зазнала втрат та економічних потрясінь, оскільки наслідки інфляції складні та різноманітні. Високий її рівень є великою загрозою для виробництва, спричиняє економічну і соціальну напруженість у суспільстві. Тому в сучасних умовах регулювання інфляційних процесів є необхідною умовою стабільного функціонування економіки України. Все це та значна чисельність інших проблем в економіці, що породжуються інфляційними чинниками, і обумовили актуальність обраної теми.

Метою дослідження є аналіз особливостей явища інфляції в Україні на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки.

Питання щодо сутності, змісту, причин виникнення інфляції, напрямів боротьби з нею досліджували у своїх наукових працях такі вчені, як Бившев Р.О., Відерська В.П., Горобінська І.В., Данилов М.В., Калашнікова Ю.М., Куімова А.В., Лесік І.М., Листопадов А.О., Марценюк О.В., Семенча І.Є., Хоменко І.О. та інші. Незважаючи на значний внесок та приділення уваги науковцями поняттю інфляції та пов’язаних із цим явищем питань, дослідження причин та особливостей інфляції в Україні є розкритими недостатньо.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб управляти економікою країни, перш за все, необхідно розуміти, які процеси відбуваються і до чого вони можуть призвести. Важливим показником для оцінки економічної ситуації в країні є інфляція. Сьогодні існує багато трактувань поняття інфляція та причин її виникнення. Інфляція – це процес знецінення грошей і загальне підвищення цін на товари і послуги внаслідок надмірної емісії та переповнення каналів обігу грошовою масою. Якщо впродовж року ціни зросли на 2%, то можна стверджувати, що на такий же відсоток знецінилися гроші. Економічна сутність інфляції полягає у знеціненні грошей, зниженні їхньої купівельної спроможності, дисбалансі попиту і пропозиції, тобто переповненні каналів обігу надлишковими паперовими грошима, не забезпеченими відповідним зростанням товарної маси. Якщо цей процес набуває затяжного характеру, то поглиблюється розрив між рівнями цін на внутрішньому ринку країни та на ринках інших країн і світовому ринку в цілому. Відбувається знецінення національних грошей щодо

іноземної валюти. Це призводить до зниження їх валютного курсу, що теж є проявом інфляції [1, с. 235-236].

Базилевич В.Д. вивчаючи причини інфляції, як результат порушення економічної рівноваги, розділяє їх на внутрішні і зовнішні (табл. 1).

Таблиця 1

Найважливіші фактори інфляції

Внутрішні фактори інфляції	*Зовнішні фактори інфляції*
порушення пропорцій відтворення між виробництвом і споживанням, нагромадженням і споживанням, попитом і пропозицією	посилення інтернаціоналізації господарських зв'язків між державами
зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу	загострення конкуренції на світових ринках капіталів, товарів та послуг, робочої сили
випередження темпів зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці	загострення міжнародних валютно-кредитних відносин
монополізація виробництва	обмеженість ресурсів (енергетичних, продовольчих, фінансових)
мілітаризація економіки	рівень інвестиційної привабливості країни
збільшення податкового навантаження	рівень розвитку інфраструктури
надмірна емісія паперових грошей	захист суверенітету країни
розміри тіньового сектору економіки країни	вплив науково-технічного прогресу

Джерело: розроблено автором на основі [2, с. 837]

У літературних джерелах існує декілька підходів до виділення видів інфляції. Найбільш поширеною є класифікація за темпами зростання – помірна, підвищена, галопуюча та гіперінфляція; також багато авторів виділяють інфляцію за формами прояву – відкриту та приховану; і залежно від причин зростання цін – інфляцію попиту та інфляцію витрат (пропозиції).

Для визначення рівня інфляції використовують такі показники:

1. Індекс споживчих цін (ІСЦ) – показник, що характеризує зміни загального рівня цін і тарифів на товари та послуги, які купує населення для невиробничого споживання. ІСЦ відображує зміну вартості фіксованого набору споживчих товарів і послуг постійної якості з постійними характеристиками в поточному періоді порівняно з базисним. ІСЦ, зазвичай, використовують як показник загального рівня інфляції в економіці.

2. Індекс цін виробників (ІЦВ) – показник зміни цін у сфері промислового виробництва.

3. Базова інфляція – показник, що характеризує немонетарні чинники інфляції. Базова інфляція розраховується на основі ІСЦ та має на меті визначення стійкої динаміки цін з виключенням короткострокових нерівномір-них змін цін, обумовлених шоками пропозиції, сезонними факторами, адміністративним регулюванням тарифів і цін. Розрізняють базову вузьку інфляцію – яка характеризує зміну цін непродовольчих товарів за винятком палива, та базову широку інфляцію, що характеризує зміну цін продовольчих товарів з високим

ступенем обробки, непродовольчих товарів за винятком палива, а також послуг, ціни на які не регулюються адміністративно.

4. Дефлятор ВВП – показник зміни цін всіх товарів і послуг, що були вироблені на території країни протягом року. Розраховується як співвідношення показника ВВП у фактичних цінах звітного періоду та постійних цінах. Цей показник називають «індексом цін Пааше» [3].

Основним показником інфляції, який використовується в макроекономічному аналізі та прогнозуванні, є ІСЦ. І хоча показник вимірює тільки зміни цін (тарифів) на споживчі товари та послуги, його використовують як показник загального рівня інфляції в економіці та називають «індексом інфляції». За допомогою ІСЦ вимірюється цінова стабільність в країні. Динаміка індексу інфляції в Україні представлена на рис. 1.

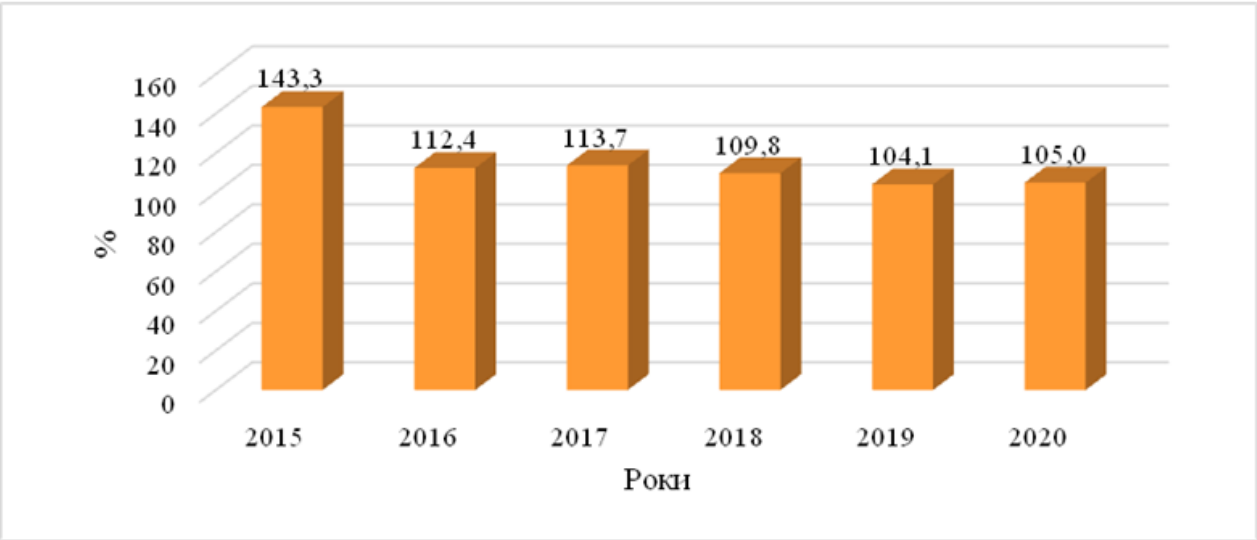

Рис. 1. Динаміка індексу інфляції в Україна за 2015-2020 рр., %

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [4]

Індекс інфляції характеризує зміну загального рівня цін на товари та послуги за певний період часу. Як бачимо з рис. 1, за аналізований період індекс інфляції мав нестійку тенденцію. Починаючи з 2017 р. індекс інфляції в Україні скорочувався, проте у 2020 р. спостерігаємо збільшення показника інфляції на 0,9 в.п. порівняно із аналогічним періодом попереднього року (104,1% у 2019 р.).

Основною причиною низхідної динаміки показника у 2017-2019 рр. було здешевлення продуктів харчування, висока врожайність плодоовочевої продукції і поліпшення інфраструктури зберігання та реалізації продовольчих товарів, а висока динаміка відповідно була зумовлена подорожчанням цих товарів.

Вважаємо, що в умовах євроінтеграційного курсу економічної політики України досвід європейських країн та інших високорозвинених країн щодо встановлення контролю над інфляцією може бути корисним для України, слід

здійснити імплементацію досвіду регулювання інфляційних процесів в економічну політику України. У табл. 1 наведено заходи, які застосовували високорозвинені країни світу для боротьби з інфляцією.

Таблиця 1

Зарубіжний досвід методів антиінфляційного регулювання

Методи	Заходи антиінфляційного регулювання
«Рейганоміка»	Основні практичні заходи антиінфляційної політики звелись до зменшення дефіциту державного бюджету США за рахунок скорочення перш за все непродуктивних витрат. Так, Р. Рейган скоротив чисельність державного апарату на 100 тис. чоловік. Одночасно було вжито низку заходів з посилення мотивації до праці та проведено податкову реформу, яка дала змогу корпораціям направити значні кошти на збільшення виробництва продукції та переоснащення виробництва. Усе це дало свої позитивні результати і вже в кінці 1980-х років інфляція в США знизилась до прийнятного рівня 4-5% річних
«Нова Бразилія»	Запроваджена на початку 90-х років минулого століття президентом Ф. Коллором. Вказані заходи уряду Бразилії призвели до заморожування банківських вкладів. Більша частина грошової маси (до 80%) була вилучена з обігу на цілих 18 місяців. Усе це дало позитивні наслідки. Інфляцію в Бразилії було приборкано, а в економіці почалось певне пожвавлення
Інфляційне таргетування	Режим, за якого держава, як правило, в особі центрального банку встановлює кількісний орієнтир (таргет) інфляції
Дефляційна політика	Передбачає проведення заходів у грошово-кредитній політиці щодо розвитку конкуренції, захисту внутрішнього ринку, залучення іноземних інвестицій, збільшення доходів та скорочення видатків державного бюджету
Політика доходів	Передбачає фіксацію цін та замороження заробітної плати, а також її обмеження за допомогою податків

Джерело: розроблено автором на основі [6, с. 6]

Найбільш сприятлива ситуація із рівнем інфляції спостерігається у США. Незначне коливання інфляції пояснюється цілком стабільним економічним розвитком, досконалою антиінфляційною політикою та ефективним регулюванням інфляційних процесів.

Основною причиною сповільнення інфляції в Італії стало зниження цін на енергоносії, проте подорожчали продуктові товари, одяг, алкоголь, підвищились транспортні витрати.

Інфляція в Китаї має також нестабільну тенденцію, як і Україна. Наприклад, найбільше зростання у лютому є наслідком підвищення попиту у період святкування китайського нового року.

Показовим є приклад Туреччини, де затягування з підвищенням відсоткових ставок Центральним банком протягом липня-вересня 2019 р. призвело до підвищення інфляції. У боротьбі з обвалом ліри Центральний банк у вересні підвищив відсоткову ставку, що допомогло знизити темп інфляції. Загалом, ситуація в Україні схожа на інфляційні процеси в Туреччині, де також наявні різкі зміни рівня інфляції.

На відміну від розвинутих країн, органи влади України можуть легко підвищити адекватні інфляційні показники, але з негативними наслідками для економічної стабільності, що погано вплине на відновлення економіки після карантину [5].

Аналізуючи інфляцію в Україні, дослідники виділяють такі причини виникнення даного явища:

1. Науково-технічний прогрес не стоїть на місці, тому з роками технічне обладнання дорожчає і виникає потреба оновлювання виробництва. Відповідно для цього потрібні додаткові кошти, це провокує подорожчання грошових ресурсів, а також підвищує інфляцію.

2. Розширення банками кредитної діяльності. Якщо масштаби кредитування розширюються у сфері реальних потреб економіки, то це викликає посилення емісії кредитних грошей, а також призводить до зростання платоспроможного попиту.

3. Занадто великі інвестиції в одні сектори економіки, а в інші — недолік інвестицій, призводить до зайвого виробництва одних товарів і до нестачі інших. Через це з'являються диспропорції в економічній системі, а також і в галузі грошового обігу.

4. Відсутність балансу між доходами та витратами. У цьому випадку з'являється дефіцит бюджету, який призводить до зростання грошової маси, через виготовлення нових грошових знаків [6, с. 4-5].

Вважаємо, що в Україні необхідно здійснити ряд заходів для боротьби з інфляцією, в саме:

– у короткостроковому періоді – регулювати зростання цін на товари та послуги (особливо ті, що мають велике соціальне значення); запобігати проявам недобросовісної конкуренції та зловживанню монопольним становищем окремих товаровиробників; обмежити емісію грошей для покриття поточного дефіциту державного бюджету.

– у довгостроковому періоді – ліквідувати тіньовий сектор економіки, зменшити енергоємності вітчизняної економіки та її імортозалежність від світового енергоринку; сприяти розвитку різноманітних фінансових інструментів та фондового ринку, стимулювати нагромадження капіталу та реальні інвестиції в економіку, необхідні для ефективного перерозподілу тимчасово вільних активів на цілі активізації інвестиційної діяльності та модернізації вітчизняної економіки; проведення урядом та Національним Банком України комплексу заходів монетарного і фіскального характеру, щоб запобігати надмірному зростанню попиту тощо.

Висновки. Інфляція є складним і багатофакторним явищем, тому для її ефективного державного регулювання необхідно знати причини, що лежать в її основі. Інфляція неодмінно призводить до кризи державних фінансів. Через неї реальна вартість доходів бюджету постійно зменшується, тому державі доводиться зменшувати свої витрати. Рівень інфляції в Україні сього

У сучасних умовах інфляція в Україні проявляється у вигляді підвищення товарних цін, девальвації гривні, зниження купівельної спроможності населення,

активний розвиток тіньової економіки, збільшення соціальної нерівності, недовіра людей до банків тощо. Критична ситуація в країні вимагає запровадження ефективних заходів щодо подолання інфляції, серед яких: ліквідація тіньової діяльності в країні; контроль за грошовим обігом; стабілізація рівня цін; зменшення енергоємності економіки; підвищення інвестиційної привабливості та стимулювання залучення інвестицій у економіку країни; модернізація вітчизняної економіки та інші. Окрім зазначених заходів, проблеми підвищення рівня інфляції в Україні варто вирішувати також шляхом імплементації європейського досвіду.

Список використаних джерел:

1. Хоменко І.О., Горобінська І.В., Куімова А.В. Оцінювання інфляції в Україні та заходи щодо її подолання. *Сучасні питання економіки і права*. 2019. Вип. 1. С. 234-243.

2. Лесік І.М., Данилов М.В. Інфляція: причини та наслідки. *Молодий вчений.* 2016. № 12.1 (40). С. 837-840.

3. Офіційний сайт Національного банку України. Глосарій банківських термінів. Інфляція. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123344.

4. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

5. Семенча І.Є., Калашнікова Ю.М. Інфляційні процеси в Україні: проблеми сьогодення та причини виникнення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2020. Вип. 39. С. 97-101. DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2020-39-17.

6. Бившев Р.О., Листопадов А.О. Інфляція та її вплив на економіку України. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 3-7. DOI: https://doi.org/10.37405/1729-7206.2019.2(37).3-7.

7. Марценюк О.В., Відерська В.П. Банківська система України: сучасний стан та перспективи розвитку. *Polish Journal of Science*. 2020. № 26. Ч. 2. С. 10-17.

НАПРЯМ

3

ЕКОНОМІКА, ПІДПРИЄМНИЦТВО ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Марія БЕЗДЕНЬ*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПЛАТІЖНІ ІНСТРУМЕНТИ, ТА ЇХ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА

Анотація. *Досліджено, що електронні гроші є найновішим інструментом у платіжній системі, за більш ширшим визначенням – це гроші, які передаються в електронному вигляді. Вказано, що електронні гроші існують лише у рамках системи, в якій вони емітовані. У міжнародному туризмі платіжні картки стали використовуватись як безпечні платіжні інструменти, що приймаються у всьому світі. Право здійснювати випуск електронних грошей в Україні закріплювалося виключно за банками. Міжнародний досвід довів, що електронні гроші є не просто способом полегшення транзакцій, а й важливим каталізатором економічного зростання.*

Abstract. *It has been studied that electronic money is the newest tool in the payment system, by a broader definition it is money that is transferred electronically. It is stated that electronic money exists only within the system in which it is issued. In international tourism, payment cards have become used as secure payment instruments accepted worldwide. The right to issue electronic money in Ukraine was reserved exclusively for banks. International experience has shown that e-money is not just a way to facilitate transactions, but also an important catalyst for economic growth.*

Вступ. Останнє десятиліття характеризується появою інноваційних продуктів для платежів, що певною мірою сприяє науково-технічному прогресу та розвитку фінансового ринку. Нові платіжні інструменти не з’являються

* Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Томашук І.В.

випадково за бажанням розробників, їх поява – об'єктивний процес, викликаний новими незадоволеними потребами та вимогами до ефективності та надійності платежів.

Традиційні технології банківської ідентифікації, що передбачають встановлення особи клієнта, виявляються дорогими для систем масових платежів, які переважно обробляють великі обсяги транзакцій. Для вирішення проблеми ефективності та конфіденційності платіжних операцій необхідно відмовитись від зберігання та передачі конфіденційної інформації при дистанційному здійсненні тих операцій, які не потребують ідентифікації клієнта [2]. Безпека без ідентифікації може бути легко реалізована за допомогою електронного платіжного засобу на пред'явника, що випускається без відкриття банківського рахунку. Електронні гроші якраз і є таким платіжним засобом.

Очевидно, що розвиток системи електронних платежів пов'язана з прогресом інформаційних технологій та розвитком глобальної економіки. Цей процес не є лінійним та рівномірним. Багато факторів впливають на особливості нової електронної системи: рівень розвитку країни, її відкритість до глобального ринку та інтеграція різних ринків грошей і товарів, здатність країни приймати нові виклики, які приходять разом з технологією, а також рівень освіти населення, як ще один фактор впливу на розвиток електронних грошей [3]. Насправді реальність така, що традиційна банківська справа змінюється, і країни стикаються з проблемами, щоб прийняти нові банківські практики, такі як електронний банкінг.

Виклад основного матеріалу. Електронні гроші є найновішим інструментом у платіжній системі, за більш ширшим визначенням це гроші, які передаються в електронному вигляді. Але все ж таки визначення електронних грошей є складнішим і об'ємнішим, і це проблема «описати динамічне, феноменальне явище у відповідності з уже відомими стандартами» [2]. Відповідно до європейської директиви електронні гроші представляють собою грошову цінність, представлену претензією до емітента, яка зберігається на електронному пристрої, що випускається при отриманні коштів у сумі не меншій за вартістю випуску грошової одиниці та прийнятої як загальний засіб платежу.

Електронні гроші – це не друковані гроші чи депозит. Виплати обмежені лише сумою, яка зберігається на електронному пристрої. Електронні гроші мають свої характерні особливості:

1) Нижчі трансакційні витрати в порівнянні з іншими платіжними інструментами. Одна з причин полягає в тому, що установі не потрібно зберігати готівку в своїх банкоматах, а отже витрачати на це кошти, все здійснюється в електронному варіанті.

2) Більші витрати на розробку і впровадження технологій. Вимагають високих професійних навичок та великої інноваційної діяльності.

3) Електронні гроші менш прозорі, тоді як для банківських транзакцій необхідно попереднє підтвердження особистості людини [1, 2].

Вперше поняття електронних грошей було закріплено Постановою Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про

електронні гроші в Україні» від 25.06.2008 р. № 178, яке визначало електронні гроші як одиницю вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента. Право здійснювати випуск електронних грошей в Україні закріплювалося виключно за банками [1, 3]. Водночас для інших юридичних осіб, які здійснювали випуск електронних грошей і не були банками, постановлялося привести свою діяльність у відповідність до вимог Положення протягом одного року з дня набрання чинності постановою НБУ від 25.06.2008р. №178. Проте, в подальшому законодавча основа змінювалась відповідно до тенденцій розвитку електронних транзакцій. Поруч із зміною регуляторної бази продовжилася робота, спрямована на стимулювання використання спеціальних платіжних інструментів. Так, наприкінці вересня Кабінет Міністрів прийняв постанову, якою зобов'язував підприємства, що працюють у сфері торгівлі, громадського харчування або що надають послуги в населених пунктах із чисельністю понад 25 тисяч людей, забезпечити можливість платити за товари та послуги за допомогою спеціальних платіжних інструментів. Повною мірою ця норма почала діяти з 2012 року [2, 4].

Нині в Україні стало допустимим створення та активне функціонування систем, що дозволяють здійснювати будь-які операції за допомогою електронних одиниць (купівля, продаж товарів (послуг), переказ коштів від однієї особи до іншої) за дотриманням встановлених Положенням вимог, без погодження правил системи електронних грошей з НБУ тощо.

Наприклад, дія на території України системи WebMoney, що дозволяє за допомогою електронних одиниць здійснювати розрахунки (переказ електронних одиниць від однієї особи до іншої з можливістю їх «виведення» – обміну на «справжні» грошові кошти), формально не охоплюється дією вказаного Положення [2]. На рис. 1 зображено економічний ефект переходу на безготівкові розрахунки.

Вимоги до функціонування систем електронних грошей в Україні мають досить загальний характер і не є надто жорсткими, а звідси виникають і недоліки платіжних систем:

1. Емісія електронних грошей гарантується винятково емітентом, держава не дає ніяких гарантій збереження їхньої платоспроможності.

2. Електронні гроші існують лише у рамках системи, в якій вони емітовані. Також електронні гроші є загальноприйнятим платіжним засобом, обов'язковим для прийому. Тому всі платежі, які ви можете зробити за допомогою ваших електронних грошей, зводяться до набору, який надає оператор системи, довільні платежі в рамках системи неможливі.

3. До того ж, використовуючи такі системи можна вести бізнес практично без оподаткування. Реєстрація в таких системах не вимагає ідентифікації особи, яка має намір стати користувачем (надання паспортних даних). Надалі можливе здійснення між користувачами угод, що підлягають оподаткуванню (купівлі-продажу товарів тощо), без сплати податків відповідно до вимог чинного законодавства. При цьому рух коштів на «електронному гаманці» користувачів

багатьох із подібних систем фактично залишається поза зоною досяжності податкових та інших правоохоронних та контролюючих органів [1, 3].

Рис.1. Економічний ефект переходу на безготівкові розрахунки
Джерело: сформовано на основі [4]

Отже, державі необхідно провести низку заходів для покращення і контролю електронного обігу грошей. Головними завданнями є:

– створити умови для вільної та рівноправної конкуренції для учасників ринку електронних платежів;
– протидіяти зростанню тіньової економіки та відмиванню грошей;
– стимулювати розвиток безготівкових розрахунків;
– удосконалити захист прав споживачів.

Очевидно, що активність використання безготівкових платежів тісно пов’язана з рівнем економічного розвитку. Проаналізувавши досвід країн із більш високим рівнем ВВП на душу населення таких як: США, Канада, Швейцарія можна знайти кореляцію між рівнем економічного розвитку і рівнем впровадження електронних платежів. Фактично, причинно-наслідковий зв’язок у даному випадку, працює в обох напрямках [3, 4]. З одного боку, вищий рівень добробуту та розвитку фінансової системи у більш багатих країнах стимулює безготівкові розрахунки. З іншого боку, існує низка напрямів, за якими використання безготівкових платежів сприяє прискоренню економічного розвитку.

По-перше, поширення електронних платежів при розрахунках у роздрібній мережі за інших рівних умов стимулює споживання домогосподарств. Коли споживач розраховується готівкою, він може купити не більше, ніж є грошей у

нього в гаманці. Це особливо обмежує імпульсні покупки, але може змусити споживача відмовитися від вигідної, але обмеженої за часом угоди [3;6]. Водночас електронні інструменти платежів дають доступ до всіх коштів на банківському (або іншому) рахунку, що робить споживання більш зручним та збільшує його обсяги.

Крім того, платіжні картки можуть надавати доступ до кредитних ресурсів. Це універсальний та простий метод доступу до споживчого кредитування на відміну від інших форм споживчого кредиту, таких як покупка на виплат або індивідуальні банківські кредити, оформлення яких потребує додаткових витрат часу та ресурсів. Крім прямого впливу у плані створення додаткової купівельної спроможності, споживач отримує можливість купувати товари та послуги в міру необхідності, а не залежно від циклу виплати зарплати та інших прибутків [1, 4].

На рис. 2 зображено вплив електронних платежів на споживання і економічне зростання: логічний взаємозв'язок.

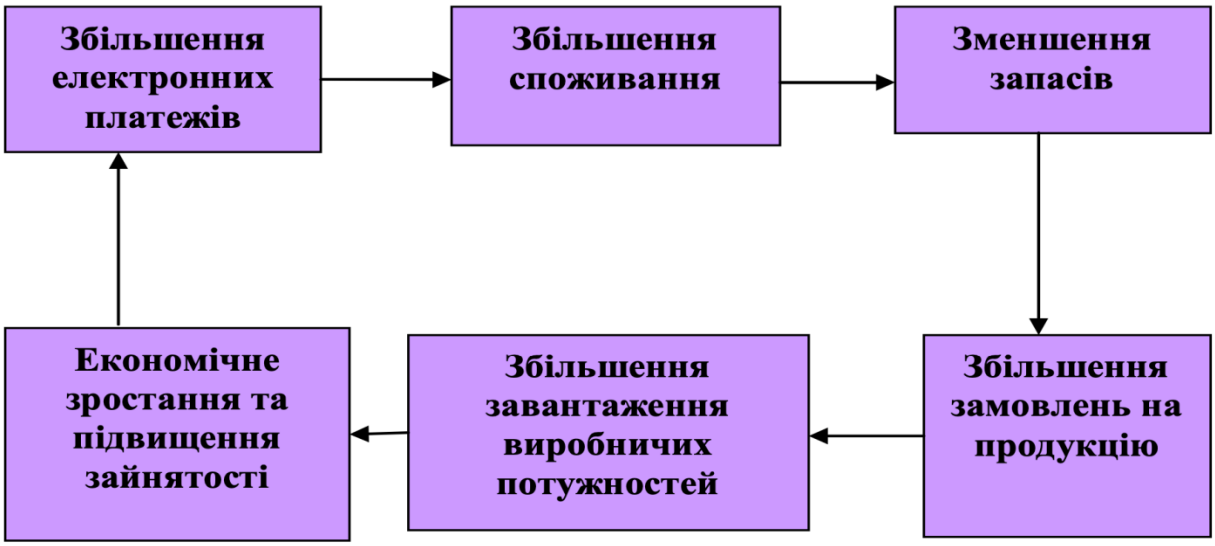

Рис. 2. Вплив електронних платежів на споживання і економічне зростання: логічний взаємозв'язок

Джерело: розроблено автором на основі [6]

Оскільки електронні платіжні інструменти, як правило, є персоналізованими, вони також дозволяють емітентам та торговцям пропонувати свої програми зі стимулювання споживання. Поширеним є випуск торговими мережами у співпраці з банками платіжних карток, які одночасно використовуються для надання знижок та бонусів своїм споживачам. Емітенти також часто пропонують програми бонусів для користувачів карт, щоб стимулювати використання картки [3;7]. Таким чином, і роздрібна торгівля отримує додатковий імпульс до розвитку.

У свою чергу, збільшення споживання зазвичай призводить до збільшення зайнятості та економічного зростання. При правильному регулюванні за інших рівних умовах можна з повним правом розглядати розвиток електронних платежів як специфічний фактор економічного зростання з усіма витікаючими

звідси наслідками.

По-друге, розвиток електронних платежів позитивно впливає на фінансову систему та монетизацію економіки. Впровадження електронних платежів сприяє залучення коштів населення та компаній у банківську систему та зменшує готівковий оборот. Збільшення частки безготівкового обороту веде до збільшення мультиплікаційного ефект банківської системи. Залучені електронними платіжними інструментами кошти збільшують ліквідність банків, проходять через банківську систему і збільшуються у багато разів. Отримані таким чином кредитні ресурси та збільшені зобов'язання банків перед реальним сектором економіки спрощують товарно-грошовий оборот та дають доступ населенню та підприємствам до додаткових коштів [4, 6]. За наявності невикористаних резервів у економіці додаткові кредити призводять до реального зростання споживання та інвестицій.

Нарешті, широке поширення безготівкових платежів робить ці інструменти найбільш доступними та необхідними для широких верств населення. Таким чином, збільшується охоплення населення послугами банківської системи, що зменшує непродуктивні готівкові заощадження, стимулює розвиток малого бізнесу та зменшується роль тіньових фінансових послуг.

По-четверте, збільшення безготівкового обороту може сприяти зменшенню тіньової економіки, в якій використовуються переважно готівкові розрахунки завдяки їхній анонімності. Таким чином, збільшення популярності електронних платіжних інструментів може призвести до появи конкурентних переваг у офіційних підприємств, які ухвалюють такі інструменти [2, 7]. Крім того, поширення безготівкових розрахунків часто сильно зменшує частоту великих готівкових розрахунків в офіційній економіці, що підвищує прозорість платежів та спрощує боротьбу з відмиванням.

По-п'яте, електронні платежі мають велике значення для розвитку туризму та електронної комерції. У міжнародному туризмі платіжні картки стали використовуватись як безпечні платіжні інструменти, що приймаються у всьому світі. Знизилися ризики, пов'язані з перевезенням великих сум грошей, а процес замовлення квитків та бронювання місць у готелі значно спростився. Одночасно збільшились інші витрати туристів [6, 7].

Електронна комерція – це ще одна галузь економіки, розвиток якої безпосередньо з платіжними системами.

Комерція можлива без електронних платежів, коли замовлення проводиться в режимі «онлайн», а розрахунок проходить з використанням паперових інструментів. Проте масштабний розвиток електронної комерції неможливий без електронних платежів, оскільки їх відсутність обмежує розміри підприємства та зменшує конкурентні переваги.

Висновки. Отже, електронні гроші є беззаперечно незамінним засобом платежу у сучасній економіці, і в подальшому їхня роль буде тільки зростати. Міжнародний досвід довів, що електронні гроші є не просто способом

полегшення транзакцій, а й важливим каталізатором економічного зростання. Електронні транзакції здійснюють прискорення розвитку підприємництва в державі, оскільки швидкість і величина транзакцій дозволяє збільшувати частку споживачів на ринку.

Список використаних джерел:

1. Де Бест, Р. Загальна кількість електронних транзакцій в ЄС з 2014 по 2019. URL: https://www.statista.com/statistics
2. Вплив регулювання на розвиток ринку електронних платежів: приклад України. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2010/2010_12/report_ukr_1811 2010_for_RT.pdf
3. Електронні гроші в українському інтернеті. URL: http://www.knl.ua/spravka_potr.php?id=357&cat=8.
4. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: Електрона комерція звіт. 2021. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/e-commerce_report_final.pdf
5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T012346
6. Роше та Тіроль. Двосторонні ринки: Звіт про виконану роботу. Робочий документ IDEI 2005. URL: http://www.idei.fr/doc/wp/2005/2sided_markets.pdf
7. Платіжні інструменти. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=125410

Марія БІЛА*,
студентка 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ

Анотація. *Зовнішньоекономічна діяльність є рушійним важелем забезпечення підприємств міжнародними замовленнями та клієнтами, який здатний задовольнити постійно зростаючу потребу у збільшенні прибутку. Основним завданням зовнішньоекономічної діяльності є забезпечення відносин між учасниками міжнародного договору щодо забезпечення інтересів кожної з сторін та вилучення вигоди у процесі співпраці.*

Розширення міжрегіонального співробітництва необхідне для підвищення

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

ефективності діяльності підприємства та його економічної активності. Особливого значення цей процес набуває в умовах лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків (ЗЕЗ), що істотно модифікує характер взаємодії національної та світової економік. Інтенсифікація зовнішньоекономічної діяльності підприємства та його інтеграція у світові економічні процеси також пов'язані з низкою протиріч. З одного боку, це сприяє використанню та ефективності його потенціалу, з іншого боку, відбувається децентралізація аутсорсингу зовнішньоекономічних зв'язків.

Abstract. *Foreign economic activity is the driving force of providing enterprises with international orders and customers, which is able to meet the ever-growing need to increase profits. The main task of foreign economic activity is to ensure relations between the parties to the international agreement, to ensure the interests of each party and to benefit from the cooperation process.*

Expansion of interregional cooperation is necessary to increase the efficiency of the enterprise and its economic activity. This process acquires special significance in the conditions of liberalization of foreign economic relations, which significantly modifies the nature of the interaction of national and world economies. The intensification of foreign economic activity of the enterprise and its integration into world economic processes are also associated with a number of contradictions. On the one hand, it contributes to the use and effectiveness of its potential, on the other hand, there is a decentralization of outsourcing of foreign economic relations.

Вступ. Регулювання діяльності ЗЕД впроваджується в Україні з метою забезпечення збалансованості економіки та внутрішнього ринку, сприяючи розвитку розвиненої економічної структури та створенню найкращих умов для глобального розподілу та наближення її до ринкових структур розвинених країн світу. Реформа зовнішньоекономічної діяльності, насамперед, промислових підприємств є одним із істотних напрямів перебудови господарського життя країни. Вона характеризується децентралізацією зовнішньоекономічної діяльності і поступовою відмовою держави від монополії на зовнішню торгівлю. Підприємства одержують право самостійного виходу на зовнішній ринок. На їх рівні починає зосереджуватися увесь спектр питань, пов'язаних із експортно-імпортною діяльністю, включаючи проектування експортних товарів, їх виробництво, збут і сервіс.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньоекономічні зв'язки формуються і здійснюються під впливом різноманітних регуляторів, що діють на виникнення зв'язків і спрямовують їх розвиток в єдину ефективну політико-економічну систему, яка захищає інтереси держави.

Сучасні тенденції розвитку національної економіки визначаються умовами глобалізації і інтеграції товарних, фінансових, інвестиційних та інших ринків. Все це зумовлює специфіку та особливості зовнішньоекономічної діяльності, яка відіграє вирішальну роль у міжнародних інтеграційних процесах, створенні передумов для нарощування темпів соціально-економічного розвитку держави,

регіону, окремих галузей та підприємств. Зовнішньоекономічна діяльність є найскладнішою проблемою для товаровиробників в динамічних умовах формування ринкових відносин. Аналіз досліджень в області теорії і практики розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств показав, що існують певні передумови формування зовнішньоекономічної політики у виді рекомендацій міжнародних організацій, праць вітчизняних і закордонних вчених і практиків.

Головним нормативно-правовим актом, що регулює зовнішньоекономічну діяльність й сьогодні, є Закон України від 16 квітня 1991 р. «Про зовнішньоекономічну діяльність», в якому визначаються принципи зовнішньоекономічної діяльності, окреслюється коло її суб'єктів, визначаються види зовнішньоекономічної діяльності, закріплюються основи її регулювання, а також передбачається встановлення спеціальних правових режимів зовнішньоекономічної діяльності й містяться норми щодо відповідальності учасників зовнішньоекономічної діяльності та захисту їх прав та інтересів [1]. Приймаючи цей Закон, законодавець однією з основних його цілей визначив запровадження правового регулювання всіх видів зовнішньоекономічної діяльності в Україні, при цьому включаючи зовнішню торгівлю, економічне, науково-технічне співробітництво, спеціалізацію та кооперацію в галузі виробництва, науки і техніки, економічні зв'язки в галузі будівництва, транспорту, експедиторських, страхових, розрахункових, кредитних та інших банківських операцій, надання різноманітних послуг також. Законодавча база у сфері зовнішньоекономічної діяльності є вагомим фактором, який необхідно враховувати підприємствам при підготовці та здійсненні ЗЕД [2].

Статистичні дані здійснення зовнішньоекономічної діяльності наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Зовнішньоторговельний баланс України за 2019-2020 рр., (млн дол. США)

Показники	Експорт		Імпорт		Сальдо	
	2019	2020	2019	2020	2019	2020
Усього (товари і послуги)[1]	**45135,6**	**42196,1**	**49334,8**	**41665,3**	**–4199,2**	**530,8**
у т.ч. країни ЄС	18071,6	15461,3	21069,4	18398,6	–2997,8	–2937,3
Товари	**37088,3**	**35017,8**	**44292,3**	**37962,1**	**–7204,0**	**–2944,3**
у т.ч. країни ЄС	15596,6	13060,7	18377,2	16439,8	–2780,6	–3379,1
Послуги	**9260,5**	**8150,0**	**5044,4**	**3705,9**	**4216,1**	**4444,1**
у т.ч. країни ЄС	3247,2	3089,5	2694,0	1961,5	553,2	1128,0

Джерело: розроблено автором на основі [7]

Водночас, регулювання зовнішньоекономічної діяльності, розвиток продуктивних сил в країні, інтернаціоналізація економічного життя також ведуть до розширення міжнародних зв'язків суб'єктів господарювання, до поглиблення участі національної економіки в міжнародних економічних відносинах. Успішне здійснення зовнішньоекономічної діяльності також є базовим фактором

підвищення ефективності управління як на мікрорівні, так і на економічному рівні.

Господарський кодекс України містить цілий розділ присвячений умовам ведення зовнішньоекономічної діяльності (розд. VII) [3]. До законодавчої бази регулювання ЗЕД підприємства входить і Цивільний кодекс України. Даний Кодекс регулює особисті майнові та немайнові відносини в різних сферах ЗЕД [4]. Митний кодекс складає основу митного регулювання зовнішньоекономічній діяльності [5].

Глобалізація, диверсифікація міжнародних ринків вітчизняної продукції змушує товаровиробників більш глибоко підходити до розуміння процесів міжнародної співпраці та інтеграції, здійснення експортно-імпортних операцій, залучення інвестицій тощо. Географічна близькість Європейського Союзу сприяє розвитку партнерських та економічних відносин між країнами ЄС та Україною. Здійснення в цих умовах зовнішньоекономічної діяльності підприємств України є відображенням намірів держави стосовно інтеграції національної економіки в світову економічну систему. Вирішення цього стратегічного завдання неможливе без активної участі держави, комплексної оцінки та економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств.

Зазначимо, що глобалізація економічної діяльності є однією з головних тенденцій у розвитку сучасного світу, яка істотно впливає не лише на економічне життя, але й має політичні (внутрішні та міжнародні), соціальні і навіть культурно-цивілізаційні наслідки. Ці наслідки все більше відчувають на собі практично всі країни і серед них, звичайно, Україна, яка цілком усвідомлено, активно і цілеспрямовано рухається в напрямку інтеграції в міжнародну економіку.

Основні нормативно-правові акти регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні представленні на рис. 1.

Податкові пільги також є важливим інструментом регулювання ЗЕД. Одним із найбільш поширених способів тут є відшкодування ПДВ у формі повернення суми податку, сплаченого при імпорті сировини, необхідної для експортного виробництва [6]. Враховуючи, що правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності відіграє важливу роль у процесі вибору видів діяльності зовнішньоекономічних підприємств законодавче поле не лише регулює зовнішньоекономічну діяльність суб’єктів господарювання, а й створює передумови для забезпечення економічної безпеки в державі. Сьогодні ми також маємо відійти від прийняття законів, які регулюють окремі вузько направлені аспекти зовнішньоекономічної діяльності, оскільки правова база, що регулює цю частину зовнішньоекономічних відносин, стала довільною нормою, створеною правилами загальної поведінки тільки для певних ситуацій.

Проведений аналіз показав, що, основною проблемою для забезпечення подальшого розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств є невідповідна якість, і, як насідок, недостатня конкурентоспроможність їхньої

продукції на зовнішньому ринку, зміцненню якої перешкоджає низка ендогенних та екзогенних чинників.

Конституція України

Кодекси

Господарський Кодекс України; Цивільний Кодекс України;
Митний Кодекс України; Податковий Кодекс України.

Закони України

– Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»;

– Закон України «Про Митний тариф»;

– Закон України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності»;

– Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»;

– Закон України «Про страхування».

Постанови Кабінету Міністрів

– Декрет «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»;

– «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню та квот на поточний рік»;

– «Про деякі питання регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності».

Накази профільних служб та міністерств

– Наказ ДФС «Про затвердження Пояснень до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності»;

– Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження нормативно-правових актів щодо ліцензування імпорту товарів та внесення змін до Порядку розгляду заявок на видачу ліцензій у сфері нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України»;

– Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України «Про затвердження Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів)».

Рис. 1. Схема нормативно-правових актів регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Джерело: сформовано автором на основі опрацьованої літератури

Дослідження дало змогу виявити наступні чинники впливу: низький рівень кредитування та державного фінансування аграрної галузі; нерозвиненість сфери аграрного страхування; недосконалість інфраструктури аграрних ринків; недотримання переважною більшістю вітчизняних підприємств міжнародних

стандартів виробництва аграрної продукції; недостатня кваліфікація зайнятих в аграрному виробництві працівників; низька ефективність функціонування аграрної галузі порівняно з розвинутими країнами; невідповідність структури українського експорту попиту інших країн на продукцію агропромислового комплексу; неефективна державна політика протекціонізму; нестабільна економічна та політична ситуація в країні; низька інвестиційна привабливість. При цьому, розв'язання перерахованих проблем сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, додатковому залученню іноземних інвестицій та розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК [7, с. 155].

Висновки. Отже, однією з ключових умов успішної та ефективної зовнішньоекономічної діяльності в Україні є створення правової бази, що відповідає вимогам часу та міжнародним актам. Недосконалість нормативно-правових актів негативно позначається на розвитку зовнішньоторговельних зв'язків у країні, призводить до неконтрольованого вивезення ресурсів та реалізації їх на світовому ринку за демпінговими цінами. Відсутність контрольованого, чіткого валютного регулювання з боку держави призвела до масового відтоку валюти за кордон, що неодноразово привертало увагу провідних експертів та глав держав. Неналежне регулювання цих відносин негативно позначається на стан організації та здійсненні зовнішньоторговельної діяльності, а це значить – і на авторитет нашої держави у зовнішньоекономічних відносинах з іншими державами, іноземного інвестора та приток іноземних інвестицій до неї.

Список використаних джерел:

1. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 29. С. 377.
2. Дрішлюк В.І. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Проблеми цивільного та господарського права*. 2014. №3. С. 85–89.
3. Господарський кодекс України. URL: www.zakon.rada. gov.ua
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р., № 435–IV. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/435-15
5. Дейнеко Л.В., Купчак П.М. Стратегічні пріоритети промислової політики в зовнішньоекономічній сфері. К: Сімферополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського. 2014. 367 с.
6. Ставська Ю.В. Вплив глобалізації світової економіки на розвиток фінансового ринку. *Modern Economics*. 2020. № 20. P. 261-266.
7. Офіційний сайт. Державна служба України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.
8. Брояка А.А. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2020. № 1. С. 146–159.

Юлія БРАТЕРСЬКА*,
студентка 2 курсу магістратури,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ПРОДУКЦІЇ АПК НА РИНКАХ ПРОДОВОЛЬСТВА

Анотація. *У статті розглянуто комплекс факторів, що впливають на рівень конкурентоспроможності агропродовольчої продукції України. Проведений аналіз показав, що конкурентоспроможність вітчизняної продукції в останні роки дещо зросла, але це було обумовлено зниженням курсу національної валюти щодо долара США, а також відносно сприятливою ринковою кон'юнктурою. У той же час аналіз цінових факторів конкурентоспроможності дозволив виявити збільшення диспропорції в цінових відносинах між сферами АПК, що, в свою чергу, робить негативний вплив на сталий розвиток сільського господарства і залучення додаткових інвестиційних ресурсів в галузь. З урахуванням завдання прискорення процесів інвестиційного розвитку в Україні потрібен пошук нових факторів зростання, спрямованих на якісні зміни у виробництві. З цією метою необхідно впровадження сучасних цифрових технологій в АПК, які дозволять збільшити продуктивність праці, прискорити техніко-технологічне оновлення галузі, підвищити конкурентоспроможність продукції АПК на ринках продовольства.*

Abstract. *The article considers a set of factors influencing the level of competitiveness of agro-food products of Ukraine. The analysis showed that the competitiveness of domestic products has increased slightly in recent years, but this was due to the depreciation of the national currency against the US dollar, as well as relatively favorable market conditions. At the same time, the analysis of price factors of competitiveness revealed an increase in price imbalances between the agro-industrial sectors, which, in turn, has a negative impact on sustainable agricultural development and attracting additional investment resources to the industry. Given the task of accelerating the processes of investment development in Ukraine, it is necessary to find new growth factors aimed at qualitative changes in production. To this end, it is necessary to introduce modern digital technologies in agriculture, which will increase productivity, accelerate technical and technological renewal of the industry, increase the competitiveness of agricultural products in food markets.*

Вступ. Виробництво продукції агропромислового комплексу для України є одним з ключових напрямів господарської діяльності і, беззаперечно, це одне з

---

*Науковий керівник: д.е.н., професор кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Коляденко С.В.

головних джерел надходження прибутку як з ринків України, так і з ринків інших країн світу. Важливим є факт, що в процесі діяльності у потужній галузі, котра також включає в себе ряд підгалузей, виникає ряд проблем, що включають у себе, в першу чергу, вирішення економічних взаємозв'язків та взаємо діяльності. До таких невирішених питань, які десятиліттями виникають в самому АПК, у взаємовідносинах з іншими галузями, постачальниками, покупцями тощо, відноситься питання конкуренції та конкурентоспроможності продукції на ринках внутрішніх та зовнішніх. Особливого значення набувають питання конкурентоспроможності аграрної продукції на ринках продовольства – спеціалізованих ринках, що є передумовою підтримання продовольчої безпеки любої держави, тому пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції АПК є актуальним та важливим. Серед шляхів вирішення цього питання є впровадження цифровізації у аграрну сферу.

Відповідно, ціллю статті є обґрунтування та пошук шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового комплексу на продовольчих ринках з застосуванням інструментарію цифрової економіки.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення населення будь-якої країни якісними продуктами харчування, а ряд переробних галузей сировиною – основне завдання, що лежить в площині як продовольчої безпеки, так і господарської діяльності великої кількості підприємств, зокрема, агропромислового комплексу. Існує досить велика кількість визначень, що характеризують категорію «продовольчий ринок», одне з таких, що, на нашу думку, відповідає сучасному баченню: продовольчий ринок – це система соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання, якими є виробники, споживачі, суб'єкти ринкової інфраструктури з приводу формування пропозиції та попиту на продовольчі товари [1]. Із цього визначення для нас важливим є твердження автора про те, що це є система соціально-економічних відносин суб'єктів господарювання, котрі в процесі купівлі-продажу товарів, як правило, конкурують між собою.

Розглядаючи саму конкуренцію між суб'єктами господарювання, ми, звертаючись до ст. 25 Господарського кодексу України [2]: «Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання, що забезпечує завдяки їх власним досягненням здобуття ними певних економічних переваг, внаслідок чого споживачі та суб'єкти господарювання отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку», акцентуємо увагу на те, що окремі суб'єкти не визначають умов реалізації товару на ринку, а конкурують в основному ціновими та якісними показниками, тобто, як вказують І.В. Гончарук та Г.В. Шевчук [3] конкурентоспроможність можна визначити як комплексну характеристику підприємства, що характеризує спроможність суб'єкта господарювання до ефективного використання власного потенціалу, а також спроможність вести ефективнішу діяльність порівняно з іншими підприємствами галузі динамічно реагуючи на зміни в зовнішньому середовищі.

Саме на спроможності вести ефективнішу діяльність галузі, динамічно

реагуючи на зміни в зовнішньому середовищі ми і хочемо зупинитися: на використанні інструментарію цифрової економіки підприємствами АПК для підвищення конкурентоспроможності його продукції на продовольчих ринках.

За прогнозами експертів ФАО, потреба в продовольстві до 2050 року в зв'язку з динамічним ростом кількості населення планети зросте в 1,5-1,7 рази в порівнянні із сьогоднішнім рівнем [4]. Перед вченими та аграріями стоїть питання: за рахунок яких технологій можна буде домогтися такого приросту виробництва? Чи зможе Україна зайняти гідне місце серед країн - основних виробників і експортерів продовольства?

Як відомо, у світі сьогодні накопичується величезний технологічний потенціал, який дозволяє здійснити справжній прорив у підвищенні якості життя людей, у модернізації економіки, інфраструктури і державного управління. Наскільки ефективно Україна та її АПК зможе використовувати колосальні можливості технологічної революції, як відповість на її виклик, залежить тільки від нас, і в цьому сенсі найближчі роки стануть вирішальними для майбутнього країни.

Дійсно, ще Й. Шумпетер розглядав інновації як засіб подолання економічних криз, але першопричиною поворотних точок, служать не просто інновації, а «радикальні інновації», які, в кінцевому рахунку, визначають спрямованість структурних зрушень і економічний підйом. У даний час до радикальних інновацій, які забезпечують конкурентоспроможність національних економік, експерти відносять NBIC-технології (NANO- BIO-INFO-COGNO), тобто симбіоз нано-, біо-, інформаційних та когнітивних технологій.

У 2020 році Україна займала лише 45 місце в глобальному рейтингу країн за рівнем розвитку інновацій (The Global Innovation Index) [5], що свідчить про недостатню активність по впровадженню сучасних технологій у різні галузі економіки. В агропромисловому комплексі проблеми інноваційного розвитку виражені більш серйозно, зберігається надмірно висока залежність вітчизняного АПК від зарубіжних техніки і технологій, значна частина застосовуваних техніки і технологій фізично і морально застаріла. Зрозуміло, що з метою не тільки забезпечення сталого розвитку АПК і підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, а й переходу на якісно новий рівень розвитку сільського господарства, необхідно активно впроваджувати в сільськогосподарське виробництво (яке засноване на біологічних, хімічних, фізичних процесах) NBIC-технології.

Дослідження конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції за ряд останніх років показало, що відбулися істотні зміни в динаміці основних показників, що характеризують цю економічну категорію. Важливішим фактором, що впливає на конкурентоспроможність виробленої агропродовольчої продукції, є ціни. При цьому з точки зору сталого розвитку аграрної галузі та підвищення ефективності її інвестиційної привабливості ключовими є два аспекти: динаміка і волатильність цін протягом певного періоду, а також цінові відносини між сферами АПК, що складаються на різних етапах виробництва і реалізації продукції.

Розглядаючи динаміку середніх цін виробників аграрної продукції, варто відмітити, що в цілому за останні 5 років (2016-2020 рр.) спостерігається стійке зростання цін у національній валюті, по деяких видах продукції, вони знижувалося, проте ціни на промислову продукцію для сільського господарства невпинно зростають. У той же час ціни виробників у перерахунку на долари США майже по кожному виду продукції за рахунок девальвації національної валюти знижалися. Лише за рахунок збільшення обсягу виробництва основних експортних видів продукції, в Україні вдається зберігати, а по деяких видах сільськогосподарської продукції збільшувати грошові (валютні) надходження в країну.

У результаті проведеного факторного аналізу конкурентоспроможності агропродовольчої продукції, ми визначили, що на зростання конкурентоспроможності української продукції вплинули нижчі (в доларовому еквіваленті) ціни, проте цей факт був обумовлений не оптимізацією виробництва і зниженням витрат, а основним фактором підвищення конкурентоспроможності стала девальвація національної валюти. Також росту конкурентоспроможності сприяло збільшення обсягів виробництва та експорту продукції.

Ефективність сільськогосподарського виробництва в Україні (в середньому по галузі) все ще істотно відстає від провідних світових аграрних держав. Рівень проникнення інформаційних технологій в сільське господарство вкрай низький. За статистичними даними тільки 10% посівних площ обробляються із застосуванням цифрових технологій.

У світі проблемою розвитку цифрових технологій в аграрному секторі економіки займаються вже давно. В Європейській економічній комісії ООН були розроблені та впроваджені стандарти електронного ділового обороту, в тому числі і для агропродовольчого сектору [6]. Вже діють електронні фітосанітарні сертифікати, електронний обмін результатами лабораторних аналізів, управління і обмін сертифікатами на торгівлю, електронне повідомлення з питань безпеки харчових продуктів і кормів тощо. Впроваджується цифрова відслідковуваність ланцюгів поставок продовольства.

Продовольчою і сільськогосподарською організацією Об’єднаних Націй (ФАО) також приділяється пильна увага проблемі електронного сільського господарства (e-agriculture) і цифрового сільського господарства (digital agriculture). Щорічно проводяться форуми і веб-семінари по електронному сільському господарству [4]. Електронне сільське господарство розглядається в якості нової галузі, орієнтованої на розвиток не тільки сільськогосподарського виробництва, а й сільських територій на основі удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Як основні переваги впровадження електронного сільського господарства можна виділити наступні:

– обмін інформацією та доступ до неї широкого кола сільськогосподарських товаровиробників, в тому числі, з метою створення ланцюгів доданої вартості;

– формування ефективних і збалансованих ринків продовольчих товарів, на основі зниження операційних витрат, інформаційної доступності, прозорості

ринків, зниження втрат від поля до прилавка;

– вдосконалення вертикальної і горизонтальної інтеграції в частині скорочення ланок посередницької ланцюга і більшого інформування;

– скорочення індивідуальних та інституційних ризиків на основі зниження невизначеності в прийнятті рішень, підвищення готовності до кліматичних змін, стихійного лиха;

– збільшення інвестицій в інновації, в інфраструктуру ІКТ, у людський капітал.

У кінцевому підсумку, електронне сільське господарство покликане підвищити продовольчу безпеку і якість продуктів харчування. Результатом впровадження цифрових технологій у сільське господарство буде значний мультиплікативний ефект не тільки в агропромисловому комплексі, але і в цілому по економіці.

Проте у багатьох країнах світу, в тому числі й в Україні, національні концепції цифрового сільського господарства не розроблені. В Україні прийнята у січні 2018 р. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки, однак із трьох абзаців, присвячених селу, сільському господарству і агросектору лише декілька слів сказано про те, що важливим є впровадження цифрового землеробства – принципово нової стратегії менеджменту, що базується на застосуванні цифрових технологій, та новий етап розвитку агросфери, пов’язаний з використанням геоінформаційних систем, глобального позиціонування, бортових комп’ютерів та смарт-устаткування, а також управлінських та виконавських процесів, здатних диференціювати способи оброблення, внесення добрив, хімічних меліорантів і засобів захисту рослин [7]. Жодного слова не сказано про подальший розвиток тваринництва, про переробку сільськогосподарської продукції, її реалізацію тощо.

Ми вважаємо за необхідне для України розробити Програму «Цифрове сільське господарство України», основною метою якої буде, наприклад, створення єдиної інформаційної системи обліку сільськогосподарських земель; організації системи відслідковування руху сільськогосподарської продукції від «поля до прилавка»; формування інтерактивної ґрунтової карти країни за допомогою використання роботів для збору та аналізу інформації про стан ґрунтів тощо. Також необхідно створити Єдину цифрову платформу по управлінню та просуванню сільськогосподарської продукції, наприклад, з країнами Східної Європи, тощо. В багатьох країнах Європи існують такі платформи, де б і Україна могла успішно співпрацювати: цифрова галузева та крос-галузева трансформація; цифрові ринки товарів, послуг, капіталу, робочої сили; цифрова трансформація процесів управління; цифрова інфраструктура та безпека тощо.

Головними цілями впровадження інформаційних технологій у сільськогосподарське виробництво є зростання продуктивності і скорочення втрат. Що стосується зниження втрат, то ця проблема дуже злободенна, так як в цілому в світі близько третини агропродовольчої продукції втрачається по всьому ланцюгу руху товару: від поля до прилавка, в тому числі великі втрати і

в Україні.

Для подальшого зростання конкурентоспроможності та підвищення ефективності АПК потрібні якісні зміни не тільки в сільськогосподарському виробництві, але і в харчовій промисловості та інших сферах АПК.

Важливим напрямом у наш час є розвиток сільськогосподарського машинобудування на інноваційній основі. Основними тенденціями в розвитку сільськогосподарського машинобудування є впровадження технологій, що забезпечують мінімізацію втрат і зниження витрат; застосування систем навігації та дистанційного управління обладнанням; застосування систем точного землеробства. У перспективі мова йтиме про цілком автономні (безпілотні) трактори, комбайни, для яких необхідні розробка і впровадження різних видів сенсорів; створення програмно-апаратного комплексу оснащення полів. Для цього всюди в сільській місцевості необхідно мати забезпечення до широкосмугового доступу до Інтернету.

Важливим напрямом розвитку цифрових технологій у сільському господарстві (в рослинництві) є дистанційне зондування Землі на основі застосування безпілотних авіаційних систем, яке дозволить забезпечити: сільське господарство надточними і актуальними ґрунтовими картами; комплексну постановку об'єктів на кадастровий облік; створення 3D-моделі полів для оптимальної побудови систем іригації і меліорації; визначення індексу вегетативності.

Крім завдань моніторингу, в сільському господарстві безпілотні літальні апарати можуть застосовуватися для обробки посівів і внесення мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин. Ще одним перспективні напрямком застосування безпілотних систем в сільському господарстві є оцінка наслідків надзвичайних ситуацій та з метою агрострахування.

Впровадження цифрових технологій в АПК сприятиме: переходу на «розумне» сільськогосподарське виробництво, засноване на прогресивних технологічних рішеннях: автоматизації, роботизації, геопозиціонуванні, на штучному інтелекті і «великих даних»; появі високопродуктивних сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, а також рішень за прискореною селекції; появі нових біологічних препаратів і речовин для сільського господарства, в тому числі високоякісний кормів і ветпрепаратів; розвитку переробки нових видів біологічної сировини; розвитку ринку персоналізованих продуктів харчування, а також інноваційних сервісів доставки.

Україна змушена та “приречена” скористатися такою можливістю, адже умови, в яких вона сьогодні опинилася, є надзвичайно сприятливі саме для початку розвитку за таким сценарієм і зовсім не сприяють швидкому відновленню розвитку за класичним сценарієм: швидке відновлення промисловості, транспорту і навіть сільського господарства як складової АПК [8] сприятимуть виходу країни на значно вищий рівень економічного розвитку.

Висновки. Незначне зростання конкурентоспроможності виробленої сільськогосподарської продукції, що відбувся в останні роки був багато в чому обумовлений зниженням курсу гривні та кон'юнктурними факторами. Тому з

метою створення умов для довгострокових і якісних змін у розвитку аграрного сектора економіки, переходу його на новий технологічний уклад, потрібна реалізація цілого комплексу заходів. Найважливіша з них – впровадження сучасних інноваційних технологій, розвиток цифровізації в АПК. У даний час вже накопичено певний досвід впровадження цифрових технологій у сільському господарстві світу та України, але, необхідно відзначити їх точковий характер, в основному вони застосовуються у великих агропромислових холдингах. Що стосується малих форм господарювання, то процеси цифровізації там практично не запущені.

З метою підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції необхідним є послідовне зниження витрат виробництва і логістичних витрат, скорочення втрат по всьому продуктовому ланцюгу, збільшення інвестицій на основі впровадження інноваційних технологій, розвиток цифровізації в АПК.

Список використаних джерел:

1. Постоєнко К.І. Структура ринку продовольчих товарів. *Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського.* 2015. №7. С. 194–198. URL: http://global-national.in.ua/archive/7-2015/43.pdf

2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15

3. Гончарук І.В., Шевчук Г.В. Маркетинг як фактор конкурентоспроможності підприємств плодоовочевої галузі. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 50-55.

4. Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй: Official Website of Food and Agricultural Organization of the United Nations. URL: http://www.fao.org/3/a-i5564e.pdf

5. Global innovation index 2020 Ukraine. URL: https://www.google.ru/search?q=global+innovation+index+2020+ukraine&newwindow=1&ei

6. Implementing UN/CEFACT e-Business standards in Agricultural Trade : Official Website of United Nations Economic Commission for Europe. URL : https://www.unece.org.

7. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки. Затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67–р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#n13

8. Коляденко С.В. Вплив цифрової економіки на глобалізацію. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2020. № 2. (52). С. 104–118.

Анастасія ГАЙДЕНКО,*
студентка 1 курсу магістратури,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ ВОД СВІТОВОГО ОКЕАНУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Анотація. *Забруднення є найважливішою екологічною проблемою Світового океану. З метою запобігання погіршення якості вод Світового океану необхідно запроваджувати заходи щодо зменшення скидів забруднених стічних вод, заборону поховання токсичних речовин, у океані, усунення та попередження наслідків аварій, за яких в океан потрапляють токсичні продукти тощо. У даній статті розглянуто проблему забруднення вод Світового океану. Досліджуються види забруднень та системи їх виявлення. У статті запропоновані варіанти вирішення цієї глобальної проблеми. Автор розглядає негативні наслідки забруднення як з екологічної сторони, так і з економічної.*

Abstract. *Pollution is the most important environmental problem of the oceans. In order to prevent the deterioration of the quality of the waters of the world's oceans, it is necessary to introduce measures to reduce discharges of contaminated wastewater, prohibit the burial of toxic substances, in the oceans, eliminate and prevent the consequences of accidents in which toxic products enter the ocean, etc. This article discusses the problem of pollution of the waters of the oceans. The types of pollution and their detection systems are being investigated. This article provides solutions to this global problem. The author considers the negative effects of pollution both on the environmental side and on the economic side.*

Вступ. У результаті діяльності людей гідросфера постійно змінюється: як кількісно, що виражається зменшенням кількості води, придатної для використання, так і якісно, тобто спричинене забруднення. Проблема нестачі води в густозаселених регіонах Землі пов’язана із забрудненням вод річок та озер, внаслідок господарської діяльності людини. Брудна вода стає непридатною для пиття, використання у побуті, зрошення сільськогосподарських земель та використання у промисловості. Процес забруднення вод особливо помітно розвивається в останні 20-30 років, до цього проблеми забруднення мали здебільшого локальний характер. Саме поняття «забруднення» у загальному вигляді – це внесення людиною прямо або опосередковано у водне середовище

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Брояка А.А.

речовин та енергії, що викликає різні шкідливі наслідки для довкілля та екосистеми в цілому.

Виклад основного матеріалу. Забруднювальні речовини надходять до Світового океану як природним шляхом, так і в результаті господарської діяльності людини.

До джерел забруднення океанів та морів відносять: безпосередні скиди нафтопродуктів при перевезенні і при аваріях танкерів; безпосереднє надходження забруднень при підводних розробках та при видобуванні мінеральних ресурсів; річковий стік; прямий стік із суші; перенесення забруднень через атмосферу; підводні викиди нафти та газу; аварійні скиди із суден або підводних трубопроводів; випробовування зброї, особливо, ядерної. Забруднення морських вод відбувається нерівномірно.

Особливо піддаються забрудненню прибережні та шельфові області, між материкові та внутрішньоматерикові моря, куди виноситься потік стічних вод річками. Цьому сприяє також розташування у прибережних районах суші значної частини промислових підприємств, а на низькодолах – сільськогосподарських угідь.

Для районів шельфу найбільш характерне нафтове забруднення. Здатність морських вод до самоочищення від нафтового забруднення залежить від географічної широти, температури води, величини хвилювання на поверхні моря тощо.

Під забрудненням морських вод мають на увазі скидання людиною прямо чи побічно речовин і енергії в морське середовище, що призводить до збитків живим ресурсам, небезпеки для здоров’я людини, створює перешкоди в морській діяльності, включаючи рибальство, а також погіршує якість морського середовища і зменшує його корисні властивості [4, с. 221-223].

Список забруднень включає речовини з токсичними властивостями, нагріванні води, патогенні мікроби, тверді відходи, завислі речовини, біогенні речовини і деякі інші відходи антропогенної діяльності. Найбільш актуальною стала проблема хімічного забруднення морів і океанів з точки зору біологічної небезпеки для морських організмів. Окрім перерахованих, в океан потрапляють органічні сполуки, заводські відходи з високим БСК (біохімічне споживання кисню) і завислі речовини. Нафта і нафтопродукти – найбільш розповсюджені забрудники. У природних умовах до Світового океану їх надходить від 0,2 до 2 млн т на рік. Найбільшу шкоду морським екосистемам завдають морські перевезення. Танкерами перевозиться щорічно близько 2 млрд т нафти і нафтових продуктів. Внаслідок аварій та витоків до Світового океану надходить 5-10 млн т на рік. Нафта і нафтові продукти негативно впливають на морські біоценози, тому що їх плівки порушують обмін енергією, теплом, вологою й газами між океаном і атмосферою, а також впливають на фізико-хімічні і гідробіологічні умови, на клімат Землі, на баланс кисню в атмосфері. Потрапляючи в морське середовище, нафта розтікається у вигляді плівки, утворює плями різної площі. Колір плівки приблизно дає інформацію про її товщину (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристики нафтової плівки

Зовнішній вигляд	Товщина, мкм	Кількість нафти, дм^3 /км^2
Ледь помітна 0,038 44	0,038	44
Сріблястий блиск	0,076	88
Сліди забарвлення	0,152	176
Яскраво забарвлені розчини	0,305	352
Тьмяно-забарвлена	1,016	1170
Темнозабарвлена 2,032 2340	2,032	2340

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Розходження оптичних характеристик нафтових плівок і морської води дає можливість дистанційно виявляти забруднення нафтою. Для цього застосовуються пасивні й активні дистанційні методи. Пасивні методи використовують природне випромінювання, яке відбите чи випускається системою «нафта – вода». При використанні різних видів апаратури і фільтрів найбільша контрастність спостерігається в червоній або в блакитній видимих частинах спектра (в інтервалі 400-630 нм – максимальний контраст). До недоліків пасивних методів відносять залежність від метеорологічних умов.

Активні методи використовують штучні джерела випромінювання. До них відносять методи оптичної локації (діапазон 300 – 400 і 1000 – 1200 нм) і флуоресценції плівок нафти. Швидкість переміщення нафтових плям складає 60% від швидкості течії і 2-4% від швидкості вітру. Нафтова плівка придушує дрібні гравітаційні хвилі й у 2-3 рази зменшує параметр шорсткості водяної поверхні. На початку існування нафтових плям велике значення має процес випаровування вуглеводнів: за 12 годин випаровується до 25% легких фракцій нафти.

Моніторинг океанічних (морських) вод складається з трьох складових: моніторинг абіотичних показників середовища, моніторинг факторів впливу і моніторинг джерел впливу. Пункти спостережень за якістю морських вод підрозділяються на 3 категорії, які встановлюються в залежності від розташування і потужності джерел забруднення, регіональних і фізико-географічних умов.

Межа контрольованих районів залежить від фізико-географічних умов з урахуванням розподілу забруднень і гідрометеорологічного режиму.

Пункти 1-ї категорії розташовуються в прибережних районах, що мають важливе господарське значення: зони проживання і відпочинку населення; у портах і припортових акваторіях, у місцях нересту цінних і промислових риб; місцях скидання стічних вод, у гирлах великих річок; у місцях розвідки, видобутку, розробки і транспортування корисних копалин. Пункти 2-ї категорії встановлюються для дослідження сезонної і річної мінливості рівня забруднення морських вод і розташовуються в місцях, де надходження забруднень відбувається за рахунок міграційних процесів.

Пункти 3-ї категорії встановлюються в районах відкритого моря і призначені для дослідження річної мінливості забруднення морських вод. Ці

пункти розташовуються в районах із найбільш низькою концентрацією забруднень. Місця розташування вертикалей і горизонтів, їхня кількість на кожному пункті визначаються розташуванням і потужністю джерел забруднення, складом, концентрацією і типом забруднень. Спостереження здійснюють за однією із двох програм – скороченою або повною.

При візуальних спостереженнях відзначають явища, які незвичні для даного району моря (плавучі домішки, плівки, масляні плями; розвиток та відмирання водоростей; масовий викид молюсків на берег; підвищення мутності; поява незвичного забарвлення тощо) [1, с.162-165].

Сьогодні у водойми надходить така величезна кількість стічних вод, настільки забруднених різними токсичними для їхніх мешканців речовинами, що багато водойм почали деградувати. Тому людство мусить негайно вжити спеціальних заходів для очищення забруднених вод і повернення джерел водопостачання до такого стану, за якого вони стали б придатними для використання. Середня здатність природних водойм до самоочищення (періодичність природного очищення) має такий вигляд:

- світовий океан – 2500 років;
- підземні води – 400 років;
- полярні льодовики – 9700 років;
- підземний лід районів вічної мерзлоти – 10 000 років;
- гірські льодовики – 1600 років [3, с. 352-354].

Оскільки терміни самоочищення морських та океанічних вод є досить довгими, потрібно застосовувати інші заходи. Існує некомерційна інженерна екологічна організація Ocean Cleanup, що базується у Нідерландах, яка розробляє технології для видалення пластичного забруднення з океанів. Підхід включає в себе розміщення систем очищення в океанських круговоротах для збору морського сміття, така система піддається впливу вітрів і течій.

Ocean Cleanup проводить наукові дослідження в області забруднення океану, в тому числі вона організувала дві експедиції у північну частину Тихого океану для збору величезних обсягів даних, а також публікує численні наукові статті. В даний час організація співпрацює з Dataiku в рамках нової ініціативи Ikig.ai. Ця ініціатива формату AI-for-good дає можливість некомерційним державним організаціям розкрити весь потенціал даних у використанні штучного інтелекту для позитивних проектів і благих цілей. Ocean Cleanup використовує супутникову зйомку і машинне навчання, щоб допомогти очистити океан і зібрати 5 трильйонів одиниць пластикового сміття, якими заповнені океани світу. За оцінками компанії, протягом 5 років вона збере 50% відходів, скинутих в океан. Завдяки своєму партнерству з Ikig.ai та Dataiku організація Ocean Cleanup максимально ефективно використовує свої дані і робить їх більш ефективними і дієвими. Команда Dataiku Data Science підтримує організацію логістикою, технологією розшифровки зображень, у тому числі ідентифікацією пластика на зображеннях, знятих дронами, оптимізацією маркетингових процесів, а також доступом до повсякденного використання платформи Dataiku.

Підвищення ефективності роботи механізму водокористування потребує удосконалення економічного механізму водокористування, нормативно-правової бази та системи управління використанням та охороною вод (рис. 1).

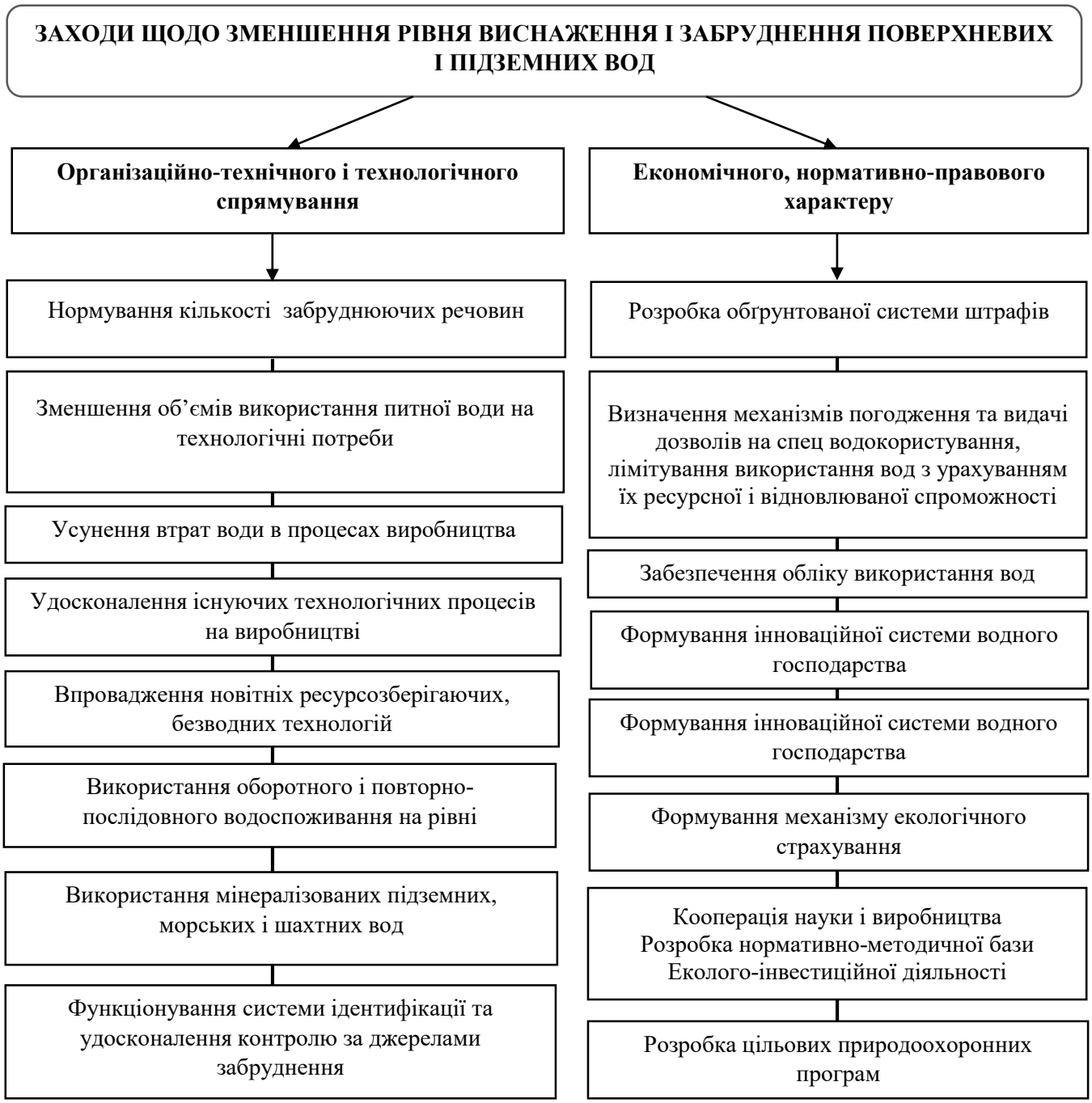

Рис. 1. Заходи щодо зменшення рівня виснаження і забруднення поверхневих і підземних вод

Джерело: систематизовано автором на основі [2]

Досягнення позитивних результатів водокористування можливе за умови спільного використання адміністративних та економічних методів управління з чітким розмежуванням сфер їх діяльності.

Сучасна позиція світового співтовариства зосереджена на зменшенні об'єму емісій у водне середовище та активізації будівництва очисних споруд; рості державних витрат на охорону довкілля; значному прямому бюджетному фінансуванні ресурсозберігаючих, водоохоронних заходів.

Така діяльність позитивно впливає на реструктуризацію виробництв-забруднювачів – удосконалення їх структур, оновлення фондів, екологізацію технологічних процесів; впровадження різних форм власності; закриття нерентабельних підприємств, застосування ресурсозберігаючих технологій, маловідходних замкнутих виробничих циклів [5].

Важливим аспектом, який визначає необхідність створення інтегрованих систем управління, є реалізація принципу узгодженого розвитку технологій виробництва, обробки та утилізації відходів. Використання мало водоємних технологій у поєднанні з ефективними технологіями обробки стічних вод та утилізації осаду дозволяє гармонійно поєднувати цілі розвитку виробництва і навколишнього середовища. За таких умов водоохоронна діяльність перестане бути затратною і досягнення водоохоронних цілей супроводжуватиметься істотним зниженням витрат на виробництво [2, с. 21-23].

Висновки. Розглянувши проблему забруднення вод Світового океану, можна зробити висновки, що проблема є глобальною та не тільки екологічною, але і економічною. Перш за все при забрудненні вод страждає рослинний і тваринний світав результаті чого, страждають і самі люди. В економічному аспекті це можна наглядно побачити при аваріях танкерів, коли виливається наприклад нафта і зазнається шкода одночасно як для економіки, тому що це великі витрати не лише за нафту, але й за подальше очищення морських чи океанічних вод, але й також це шкода для природи. В ході дослідження розглянуто декілька варіантів вирішення даної проблеми, але тільки за участі кожного в цьому питанні можна зменшити рівень забруднення Світового океану.

Список використаних джерел:

1. Боголюбов В.М. Моніторинг довкілля Вид. 2-ге, перероблене і доповнене. 2018. 352 с.

2. Марійчук О.А. наліз якості води р. Вишня в межах м. Вінниця, 2020. 35 с.

3. Олійник Я.Б., Шищенко П.Г., Гавриленко О.П. Основи екології: Підручник. Затверджено МОН, 2012. 558 с.

4. Хільчевський В.К., Осадчий В.І., Курило С.М. Основи гідрохімії: Підручник. К.: Ніка-Центр, 2012. 312 с.

5. OCEAN CLEANUP: Вирішення проблеми забруднення океану за допомогою DATAIKU. URL: https://www.everest.ua/cases/ocean-cleanup-vyrishennya-problemy-zabrudnennya-okeanu-za-dopomogoyu-dataiku/ (дата звернення 25.10.2021).

Андрій КОБЗАР [*],
студент 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет,
м. Вінниця, Україна

МАЙНІНГ ФЕРМИ, ФЕРМИ НА HDD ТА SSD НАКОПИЧУВАЧАХ

Анотація. *В даній статті розглянутий майнінг як один із способів ведення підприємницької діяльності. Види майнінгу, будова ферм та їх прибутковість в наш час. Новий тип майнінгу з використанням жорстких дисків та схемою Proof of space and time. Актуальність теми підкріплення активним рорзвитком ринку криптовалют та ростом кількості майнерів.*

Abstract. *In this article, mining is considered as one of the ways of doing business. Types of mining, farm structure and their profitability in our time. A new type of mining using hard flags and the Proof of space and time scheme. The urgency of the topic of strengthening the active development of the cryptocurrency market and the growing number of miners.*

Вступ. На сьогоднішній день найактуальнішою та найвигіднішою сферою підприємництва інформаційних технологій прийнято вважати майнінг ферми, який стрімко розвивається. Майнінг – це діяльність по створенню нових структур для забезпечення функціонування криптовалютних платформ. За створення структурної одиниці передбачена винагорода за рахунок нових емітованих одиниць криптовалюти або комісійних зборів. Майнінг зводиться до серій обчислень з перебором параметрів для надходження хеша з заданими властивостями [3].

Виклад основного матеріалу. У сучасних реаліях виконувати майнінг можна навіть на персональних комп’ютерах, ноутбуках, ігрових консолях, телефонах, тощо. Але цей вид майнінгу не вигідний як в прибутковому плані, так і в степені зносу комплектуючих пристрою користувача. Основним способом здобування криптовалюти залишаються ферми які схожі з комп’ютером всім окрім кількісті відеокарт, програмним забезпеченням та споживаною електроенергією. Розглянемо приклад комплектуючих потрібних для збору майнінг ферми та окупність за період часу [1].

Так як одна з найпопулярніших криптовалют є Bitcoin, то приклади обчислень які відбуваються у процесі майнінгу та сам майнінг розглянемо на них. У системі Bitcoin, процес майнінга полягає у виборі такого значення спеціального додаткового параметра Nonce, яку дозволить отримати хеш,

[*] Науковий керівник: к.т.н., доцент кафедри комп’ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Цирульник С.М.

числове значення якого буде не більше якогось заданого числа – Difficulty Target, цільового на даному рівні складності. Приклад хешів (рис. 1) для однієї і тієї ж фрази, але з різними значеннями додаткового параметра. Остання стрічка в прикладі має найменше значення хеша [6].

```
«Hello, world!0» => 1312af178c253f84028d480a6adc1e25e81caa44c749ec81976192e2ec934c64
«Hello, world!1» => e9afc424b79e4f6ab42d99c81156d3a17228d6e1eef4139be78e948a9332a7d8
«Hello, world!2» => ae37343a357a8297591625e7134cbea22f5928be8ca2a32aa475cf05fd4266b7
...
«Hello, world!4248» => 6e110d98b388e77e9c6f042ac6b497cec46660deef75a55ebc7cfdf65cc0b965
«Hello, world!4249» => c004190b822f1669cac8dc37e761cb73652e7832fb814565702245cf26ebb9e6
«Hello, world!4250» => 0000c3af42fc31103f1fdc0151fa747ff87349a4714df7cc52ea464e12dcd4e9
```

Рис. 1. Приклад хешів для однієї і тієї ж фрази, але з різними значеннями додаткового параметра

Джерело: узагальнено автором на основі даних [4].

У системі Bitcoin рівень складності змінюється кожні 2016 блоків (приблизно раз в 2 тижні). Він збільшується або зменшується в залежності від того, на скільки час створення цієї партії блоків відрізняється від 20160 хвилин. Такий механізм забезпечує появу блоків у середньому кожні 10 хвилин без залежності від сумарної потужності всіх майнерів. В інших криптовалютах перерахунок як хеша, так і цільового рівня складності може суттєво відрізнятись. У багатьох альткоінів середній час формування блоків суттєво нижче, навіть до декількох секунд [5].

Майнінг Bitcoins виконується за допомогою системи яка передбачає тільки одну можливість для додаткової емісії – нові біткоіни отримуються як винагорода тому, хто згенерував черговий блок. Отриману винагороду за блоки можна використовувати після 120 підтверджень тобто мережа дає дозвіл витрачати нагороду приблизно через 20 годин.

Ймовірність отримання нагороди соло-майнерів у довільний період десяти хвилин рівна співвідношенню його обчислювальній потужності до обчислювальної потужності всієї мережі. Особливість завдання майнінгу дозволяла застосувати максимальне розпаралелювання обчислень. В силу специфіки будови для цього підійшли графічні процесори (GPU) с невеликою додатковою програмою та плати з FPGA.

З 2012-2013 років майнінг розповсюджених криптовалют на чомусь окрім спеціалізованих чіпів (ASIC), став невигідним. Наприклад, до початку 2015 року складність майнінгу Bitcoin виросла в 10 тисяч разів [2].

Водночас, із приходом майнінгу, прийшла і нова загроза для користувачів персональних комп’ютерів – прихований майнінг. Прихованим називають такий майнінг, при якому використовуються чужі ресурси, наприклад, запуск майнінга працівниками на кооперативних серверах або впровадження коду в склад вірусів. У червні 2011 року Symantec заявила, що майнінг може бути запущеним на ботнетах. У звіті за другий квартал 2011 року Лабораторія Касперського заявила

про троянський модуль, який займався прихованим майнінгом. У квітні 2013 була зафіксована велика епідемія вірусного розповсюдження через текстові повідомлення в Skype троянських програм, метою яких був пошук та крадіжка файлів кріптовалютних гаманців (wallet.dat) і прихований майнінг на CPU [3].

Зазначимо, що для збору найпростішої ферми необхідна материнська плата на 6 роз'ємів PCI-Express, бюджетний процесор, 2-4 Гбайт оперативної пам'яті, HDD – диск приблизно на 20 Гбайт під систему, кулер, 6 відеокарт (прибутковість відеокарт наведено в таблиці 1), 6 райзерів, блок живлення на 1000 Вт, металевий корпус для підтримки та розподілення відео карт [8].

За даними табл.1 однією із популярних відеокарт серед майнерів RTX 3060 прибуток можна буде отримувати за найкоротший період часу який дорівнює 196 дням.

Таблиця 1

Окупність відеокарт

Відеокарта	Дата анонса	Ціна	Дохід в день	Повна окупність, днів
RX 5600XT	2020	1000 USD	4 USD	250
RX 5700	2019	1300 USD	5,1 USD	256
RX 5700XT	2019	1300 USD	5,1 USD	256
RX 6700XT	2021	1100 USD	4,6 USD	239
RX 6800	2020	1400 USD	6 USD	233
RX 6800XT	2020	1800 USD	6 USD	300
RX 6900XT	2020	2000 USD	5,9 USD	339
GTX 1660	2019	600 USD	2,3 USD	260
GTX 1660 Super	2019	700 USD	2,8 USD	250
RTX 3060	2021	900 USD	4,6 USD	196
RTX 3060ti	2020	1300 USD	5,9 USD	220
RTX 3070	2020	1500 USD	6 USD	250
RTX 3080	2020	2300 USD	8,8 USD	261
RTX 3090	2020	3000 USD	11,3 USD	265

Джерело: узагальнено автором на основі даних [6].

При встановленні торрент-клієнта µTorrent (версія 3.4.2 build 28913 та пізнішої) пропонувалось встановити додаткове ПО EpicScale, яка дозволяла використовувати ресурси комп'ютера під час простою для розподілення обрахувань (стандартна ферма з відеокарт наведена на рис. 2).

У 2017 році з'явилось повідомлення про ряд сайтів які містять JavaScript прихованого майнінгу деяких криптовалют (такий вид майнінга називають браузерним) [7]. Також присутня нерівність між ранніми і пізніми майнерами. Правило емісії біткоінів дали більше можливостей тим, хто зайнявся майнінгом при невеликій сукупності потужності мережі. Так, кількість роботи, необхідної для генерації блока, вже на 2013 рік становило більше ніж у пів мільйона разів аніж при старті мережі. При збільшені сумарної обчислюваної потужності

генерація стає більш енерго- та апаратнозатратною. Це супроводжується зменшенням розміру нагороди за майнінг.

Рис. 2. Стандартна ферма з відео карт

Але нещодавно одна із китайських компаній заявила про особисту криптовалюту, що поставило під загрозу звичний майнінг на відеокартах та ASIC процесорах. Криптовалюта Chia Coin активно набирає популярність серед майнерів. Для видобутку цієї криптовалюти використовується не обчислювальні ресурси процесора або відеокарти, а дисковий простір накопичувачів. Саме їх закупляють майнери та використовують для отримання Chia Coin.

Орієнтовно за місяць дисковий простір, виділений для мережі Chia збільшився зі 120 Пбайт до 1143 Пбайт (рис. 3). Це відповідає орієнтовно 63333 жорстким дискам ємністю по 20 Тбайт.

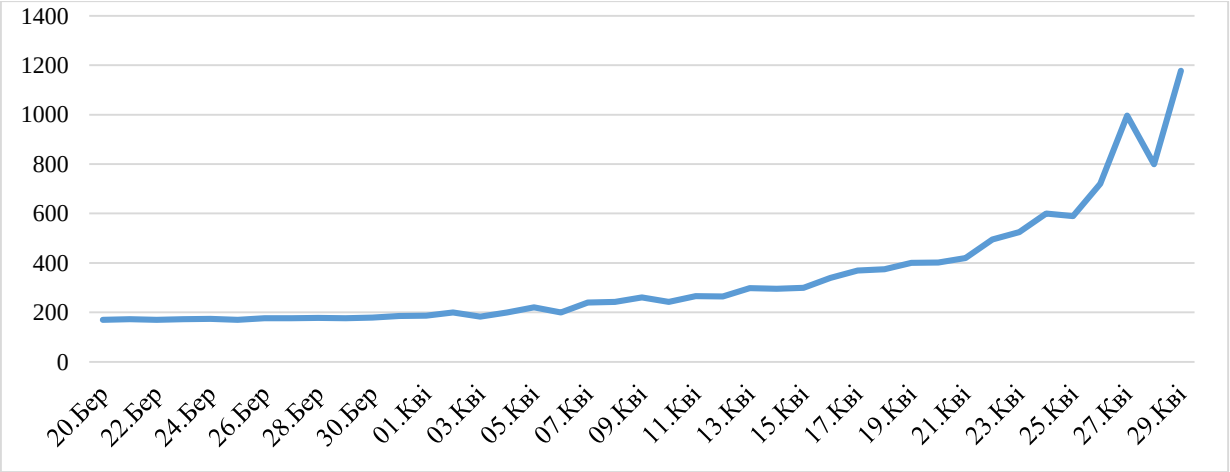

Рис. 3. Зміна курсу Chia Coin за наведений період часу
Джерело: Узагальнено на підставі [4, 7 ,6]

Криптовалюта Chia Coin використовує модель доказу простору та часу (Proof of spase and time), вона використовує простір на накопичувачах для зберігання криптографічних чисел, які називаються «графіками» або «плотами». Коли блокчейн транслює виклик для наступного блоку, системи (ферми) сканують свої ділянки, щоб дізнатись, чи є у них хєш, найбільш близький до задачі. Цей метод усуває концепцію Proof of Work, який використовується Bitcoin та Ethereum. Це знижує великі вимоги до обчислювальної потужності для майнінга, яку розробники Chia називають «фармінгом» [7].

Ймовірність виграша блока – це процент від загального простору, яке фермер порівнює зі всією мережею. Таким чином, ті фермери, які мають найбільше вільного дискового простору, мають більше шансів на видобуток блоку.

На даний час для кожної ділянки потрібно близько 350 Гбайт дискового простору та 4 Гбайт RAM. Таким чином, для 100 графіків потрібно мати систему з 35Тбайт дискового простору і 400 Гбайт RAM.

Сотні фермерів Chia Coin створюють системи, які включають десятки жорстких дисків, здатних зберігати десятки терабайт даних кожен. І хоча кожен окремий накопичувач споживає не дуже багато енергії, десятки HDD в процесі роботи потребують уже сотні ватт енергії. Наприклад, система на рис. 4 налічує 32 жорстких дисків WD HC550 ємністю до 18 ТБ.

Буквально за декілька місяців сформувався новий сегмент ринку обладнання для вирощування Chia Coin. І якщо ситуація не зміниться, то з часом ємність простору який використовується мережею Chia, виросте до велетенських масштабів [5].

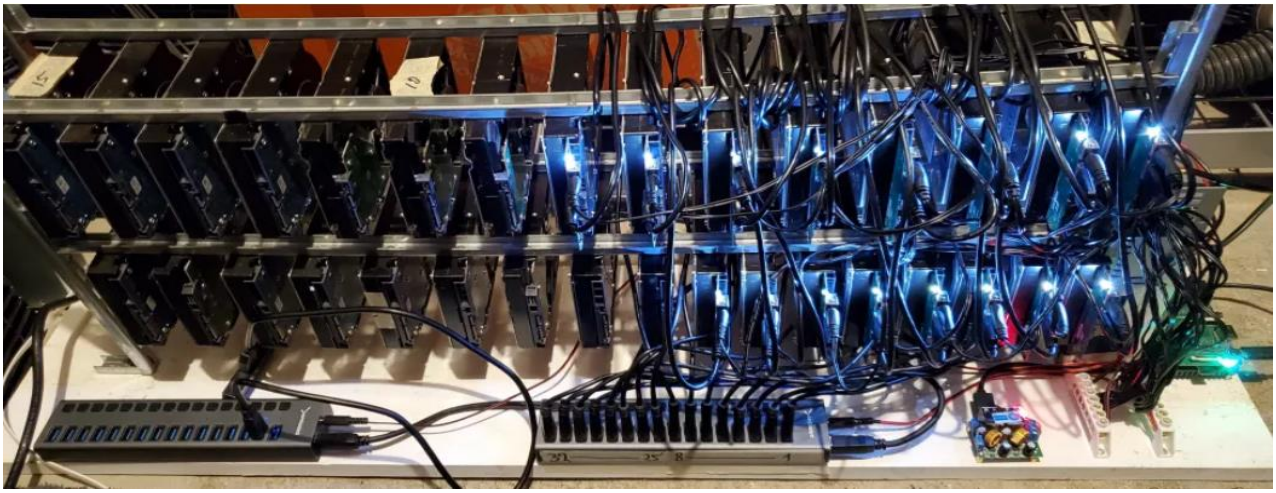

Рис. 4. Система для майнінгу з 32 жорстких дисків WD HC550 ємністю 18 Тбайт.

Висновок. Криптовалюти продовжують розвиватись, але вже у новому руслі HDD та SDD накопичувачів, яке можливо стане новим Bitcoin з урахуванням його стрімкого росту та легкістю добутку на початковому етапі. Новітня технологія з використанням HDD, SDD має меншу фінансову точку входження у порівняно зі стандартною схемою на відеокартах.

Список використаних джерел:

1. Майнінг. Матеріал з Вікіпедії: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Майнінг (дата звернення: 9.04.2021).
2. Что такое майнинг. Zeon : веб-сайт. URL: https://zeon18.ru/blog/43 (дата звернення: 9.04.2021).
3. Майнинг. BitcoinWiki: веб-сайт. URL: https://ru.bitcoinwiki.org/wiki/Майнинг (дата звернення: 9.04.2021)
4. Как начать майнить в 2021? i2hard: веб-сайт. URL: https://i2hard.ru/publications/26782 (дата звернення: 9.04.2021).
5. Майнинг ферма. BitcoinWiki: веб-сайт. URL: https://ru.bitcoinwiki.org/wiki/Майнинг_ферма (дата звернення: 9.04.2021).
6. Как собрать майнинг ферму и насколько это выгодно? Overclockers : веб-сайт. URL: https://overclockers.ru/blog/appengamer/show/29100/kak-sobrat-majning-fermu (дата звернення: 9.04.2021).
7. Chia Network. CoinMarketCap : веб-сайт. URL: https://coinmarketcap.com/ru/currencies/chia-network (дата звернення: 9.04.2021).
8. Chia Currency Has Already Used 1 Exabyte of Storage. tomsHardware : веб-сайт. URL: https://www.tomshardware.com/news/chia-network-now-uses-more-than-1-exabyte-for-storage (дата звернення: 9.04.2021).

Ярослава ЛЕВЧУК [*],
студентка 4 курсу,
факультет комп'ютерних наук та кібернетики,
Київський національний університет ім.Тараса Шевченка
Київ, Україна

ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ТЕХНОЛОГІЇ BLOCKCHAIN В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Анотація. *В статті досліджено перспективи та переваги технології Blockchain. Вивчено ринковий потенціалу Blockchain та виокремлено провідні сфери впровадження. Розглянуто використання технології для соціальних та екологічних вигод і потенціал для суб'єктів державного та приватного сектору в Європейському Союзі. Продемонстровано, що технологія блокчейн, з її здатністю залишити незмінною інформацію, збільшити довіру між клієнтами та забезпечити обмін даними, є перспективною для деяких галузей промисловості.*

Abstract. *The article explores the prospects and advantages of Blockchain technology. The market potential of Blockchain has been studied and the leading areas of implementation have been identified. The use of technology for social and environmental benefits and the potential for public and private sector actors in the*

[*] Науковий керівник: к.пед.н., доцент кафедри математики, фізики та комп'ютерних технологій ВНАУ – Левчук О.В.

European Union are considered. Blockchain technology, with its ability to leave information unchanged, increase trust between customers, and provide data exchange, has been shown to be promising for some industries.

Вступ. У сучасному світі внесок науки, інновацій та нових технологій стає вирішальним фактором соціального та економічного розвитку. Найцінніший у світі ресурс – це вже не нафта, газ або дорогоцінні метали, а технології, які формують нову модель доставки інформації: миттєво, безпечно та прозоро.

Блокчейн (Blockchain) – одна з найбільш перспективних технологій у сфері фінансів, яка дозволяє автоматизувати внутрішні операції, покращати обслуговування клієнтів та захистити їх від кіберзагроз. Ключові тенденції у фінансовій галузі включають автоматизацію IT-операцій та відкриття нових цифрових каналів для поліпшення взаємодії з клієнтами за допомогою голосового банкінгу та чат-ботів. Зокрема, основні додатки блокчейну залучають транскордонні платежі та розрахунки, зменшують кількість помилок, покращують якість даних під час обслуговування клієнтів, забезпечують прозорість та ефективність, а також суттєво знижують експлуатаційні витрати.

Пандемія коронавірусу кинула виклик сталому розвитку економіки, ускладнила вирішення проблем аграрної галузі (зменшення виробництва сільськогосподарської продукції та брак кадрів). Тому цей сектор економіки може покладатися на передові технології, які відіграють ключову роль у вирішенні глобальних проблем. Комп’ютеризація процесів ведення сільського господарства є черговим кроком у впровадженні нових систем контролю якості продуктів харчування. Супутники, дрони, датчики, хмарні обчислення вже використовуються у боротьбі зі змінами клімату та пов'язаними з ними ризиками. Тому не дивно, що серед роботодавців країн Європейського Союзу (ЄС) особливим попитом користуються працівники, які оволоділи спеціалізованими компетентностями для роботи з великими даними (Big Data), блокчейном, хмарними обчисленнями та кібербезпекою.

Виклад основного матеріалу. Блокчейн – одна із ключових технологій, яка нині викликає значні зміни у європейському банківському та фінансовому секторах, а також впливає на розвиток інших галузей економіки. Технологія являє собою спільний, незмінний реєстр, який спрощує процес запису транзакцій і обліку активів в бізнес-мережі. Актив може бути матеріальним (будинок, автомобіль, гроші, земля) або нематеріальним (інтелектуальна власність, патенти, авторські права, брендинг). Відстежувати і продавати за допомогою блокчейна можна майже все, що має будь-яку цінність. Ця технологія знижує ризики і витрати для всіх задіяних сторін. Вона гарантує безпечне середовище для зберігання та обміну даними. Генезис цієї технології розпочався 31 жовтня 2008 року, коли під псевдонімом Сатоші Накамото було оприлюднено статтю: «Біткойн: однорангова електронна система готівки». Технологія блокчейн, що забезпечувала функціонування мережі криптовалют, за перші декілька років зазнала незначного поширення за її межами. Однак, з 2015 року зріс інтерес до проєктів, спрямованих на використанні можливостей блокчейну в різних галузях.

Ажіотажний попит на криптовалюту у 2017-2018 роках дав надію значній кількості фахівців, що блокчейн врятує світ та вирішить всі основні проблеми сучасного суспільства. Передбачувані революційні зміни порівнювалися зі створенням Інтернету. Коли ці прогнози не справдились, частина ділового світу розчарувалася у можливостях нової технології. Нині потенціал блокчейну залишається недооціненим, але все ще відкриває можливості для використання у приватному та державному секторах економіки. Тепер, на основі набутого досвіду, ми можемо зробити більш реалістичне дослідження технології і визначити її місце в мінливих технологічних ландшафтах Європи.

На нашу думку перспективи блокчейну не гарантують революційні зміни, але використані належним чином, можуть принести значну користь як приватному так і державному сектору економіки.

Метою нашого дослідження є аналіз перспектив та переваг технології блокчейн, вивчення його ринкового потенціалу, а також виокремлення провідних сфер його використання.

Досліджуючи ринковий потенціал блокчейну, можна зробити висновок, що використання технології сконцентровано у кількох основних галузях.

Фінансовий сектор є, безумовно, найбільшим сектором із близько 40% загальних витрат на блокчейн в Європі. Перевага фінансової галузі не дивує, враховуючи криптовалютне походження технології та той факт, що фінанси першими розпочали практичне використання блокчейну.

На виробничу та роздрібно-оптову торгівлю припадає 30% витрат Blockchain в Європі. Пандемія COVID-19 наочно продемонструвала, що лише один розрив ланцюга поставок може призвести до зупинки життєво важливих операцій цілих галузей. Блокчейн стає в нагоді для вирішення цих проблем, оскільки він підвищує прозорість, довіру та підзвітність серед усіх учасників шляхом існування єдиного джерела інформації, автоматизації та забезпечення незмінного аудиторського сліду. Потреба у прозорих та стійкіших ланцюгах поставок і надалі буде стимулювати прийняття інноваційних технологій у цій сфері. Яскравим прикладом тут є Естонія, електронний уряд якої забезпечує 99% своїх послуг в Інтернеті та використовує технологію, схожу на блокчейн, для зберігання інформації.

На основі джерел [1] та [2] робимо висновок, що наприкінці 2020 року близько 10% компаній ЄС у основних галузях економіки використовують блокчейн. Це показує, що технологія вже не є унікальною, але вона ще не досягла максимальної кількості користувачів. Зауважимо, що цей рівень прийняття не всеповно характеризує ситуацію, оскільки більшість європейських компаній все ще експериментують з технологією та реалізують невеликі проєкти та експерименти, причому частина з них розширює ці ініціативи. Не дивно, що у галузях, які витрачають більше коштів на блокчейн, таких як фінанси, роздрібно-оптова торгівля та виробництво, більший відсоток компаній, що застосовують цю технологію.

Економічний збиток від пандемії COVID-19 змусив багато європейських підприємств скоротити витрати на технології. Пандемія також підштовхувала до

посилення фінансової дисципліни. Тому для багатьох європейських компаній блокчейн все ще не складає частину їх основної діяльності. Цим пояснюється, що інвестиції в технологію зменшилися в 2020 році. Проте, було кілька яскравих точок зростання, зокрема: управління ланцюгами поставок та відстеження контактів, де до блокчейну зросла зацікавленість.

На рис. 1 виокремлено десять провідних галузей використання блокчейну в ЄС, з точки зору зростання вартості (прогнозованого збільшення витрат) у період з 2020 по 2024 рік. Розмір бульбашок відповідає витратам користувачів на кожен випадок впровадження у 2020 році.

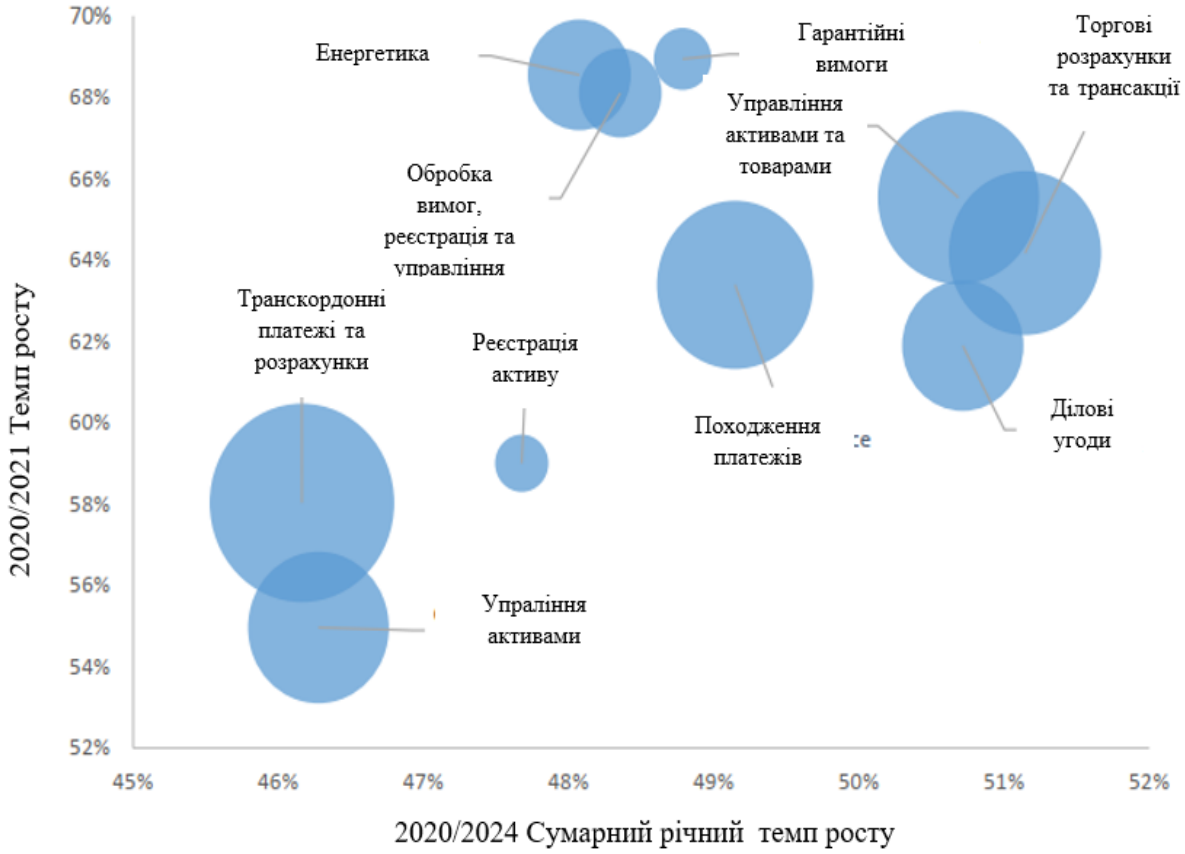

Рис. 1. Темп росту провідних галузей використання блокчейн в Європі

Джерело: узагальнено автором за даними IDC Worldwide Blockchain Spending Guide, August 2020. URL: https://www.idc.com/tracker/showproductinfo.jsp?containerId=IDC_P37345

Важливо, що в умовах кризи, блокчейн може відігравати ключову роль у пришвидшенні післякризових ініціатив цифрової трансформації. Світ після COVID-19 буде мати більшу потребу в безпеці та миттєвому обміні даними. Відновленню сприятиме європейська технологічна екосистема, причому найбільші гравці на ринку працюватимуть разом з низкою менших, інноваційних компаній. Блокчейн може забезпечити той фундамент, на якому можна будувати інноваційні рішення.

Важливо зазначити, що ефекти першої хвилі COVID-19 були враховані, а прогнози переглянуті з урахуванням попередніх очікувань. Найпоширеніші

випадки використання технології блокчейн – це поєднання горизонтальних та вертикальних особливостей. Вісім з десяти прикладів, за рівнем витрат є горизонтальними (задовольняють потреби більш ніж однієї галузі). Наприклад, управління активами та товарами є поширеним прикладом впровадження в декількох галузях, включаючи виробництво, роздрібну торгівлю, оптову торгівлю, транспортну та ресурсну промисловість. Як результат, ця позиція демонструє одну з найбільших капіталовкладень у 2020 р. (116 млн євро, табл. 1).

Як вже зазначалось, найпоширеніші випадки впровадження блокчейну пов'язані з фінансовими операціями, управлінням ланцюгами поставок та управлінням конфіденційною інформацією. В зазначених галузях цінною є здатність блокчейну забезпечувати безпечне та незмінне зберігання інформації, викликати довіру до зацікавлених сторін та збільшувати обсяги обміну даними.

Багато особливостей Blockchain: прозорість, істинність, незмінність збереженої інформації, відкритість для перевірки, роблять його ідеальним союзником для різноманітних ініціатив, що приносять екологічні та соціальні вигоди.

Таблиця 1

Капіталовкладення в провідні галузі використання блокчейну в Європі, млн €

10 провідних галузей використання Blockchain в Європі	2020/2021	2020/2024	2020 Капіталовкладення в Blockchain
Транскордонні платежі та розрахунки	53%	46%	152
Управління персональними даними	59%	46%	124
Управління активами та товарами	59%	51%	116
Походження платежів	58%	49%	109
Торгові розрахунки та трансакції	61%	51%	104
Регуляторна політика	55%	45%	96
Управління активами	57%	46%	89
Ділові угоди	58%	51%	66
Енергетика	55%	48%	47
Обладнання та обслуговування	54%	46%	43

Джерело: узагальнено авторами за даними IDC Worldwide Blockchain Spending Guide, August 2020. URL: https://www.idc.com/tracker/showproductinfo.jsp?containerId=IDC_P37345

Блокчейн ніби спеціально створений для вирішення проблеми надійного збору та зберігання даних щодо екологічної ситуації. Рішення, засновані на технології блокчейн, можуть забезпечити прозору систему для реєстрації вуглецевого сліду в продуктах або фіксації позитивного впливу ініціатив щодо покращення стану навколишнього середовища.

Висновки. Отож, ми можемо зробити висновок, що технологія блокчейн, з її здатністю залишити незмінною інформацію, збільшити довіру між клієнтами та забезпечити обмін даними, очевидно, є перспективною для деяких галузей промисловості та використовується частіше ніж інші. Успішне використання технології блокчейну характерне для фінансів та виробництва. Нова технологія допомагає фінансовим компаніям здійснювати транскордонні платежі,

відстежувати товари в ланцюгах поставок та керувати конфіденційною інформацією. Тому ми можемо впевнено стверджувати, що блокчейн не буде швидко завойовувати всі галузі, як передбачалося, але знайде все більше застосування в конкретних сферах. Це призведе до переломного моменту в певних галузях, коли використання цієї технології стане стандартною практикою. На цьому шляху все ще існуватимуть певні виклики, включаючи технічні, регуляторні та ділові, але з часом вони знівелюються.

Європейська комісія визнала величезний потенціал технології блокчейн у сфері фінансових інновацій та працює над новим законодавством для створення загальної систематики цифрових активів та стандартизації регулювання. Амбіційні цілі ЄС щодо стійкості ідеально підходять для зростаючого використання блокчейн у боротьбі зі зміною клімату. Загалом, Європейський Союз має чудові позиції, щоб стати провідним регіоном у розробці та застосуванні технології блокчейн.

Список використаних джерел:

1. ATI General findings (D3.4), Section 5, June 2020: веб-сайт. URL: https://ati.ec.europa.eu/reports/eu-reports/report-technology-trends-technology-uptake-investmentand-skills-advanced (дата звернення: 12.05.2021).

2. ATI Product Watch (D3.6) «Satellites and drones for less intensive farming and arable crops», January 2021: веб-сайт. URL: https://ati.ec.europa.eu/reports/product-watch/satellites-and-drones-less-intensive-farming-andarable-crops (дата звернення: 2.04.2021).

3. European Council Climate change: what the EU is doing: веб-сайт. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/policies/climate-change/ (дата звернення: 12.03.2021).

4. EU Blockchain Ecosystem Developments: веб-сайт. URL: https://www.euBlockchainforum.eu/sites/default/files/reports/EU%20Blockchain%20Ecosystem%20R eport_final_0.pdf (дата звернення: 14.05.2021).

5. Blockchain and the GDPR: веб-сайт. URL: https://www.euBlockchainforum.eu/sites/default/files/reports/20181016_report_gdpr.pdf (дата звернення: 10.05.2021).

6. Blockchain for Government and Public Services: веб-сайт. URL: https://www.euBlockchainforum.eu/sites/default/files/reports/eu_observatory_Blockchain_in_govern ment_services_v1_2018-12-07.pdf (дата звернення: 30.04.2021).

7. Sustainable development in the European Union - Monitoring report on progress towards the SDGs in an EU context - 2020 edition: веб-сайт. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/11011074/KS-02-20-202-EN N.pdf/334a8cfe-636a-bb8a-294a-73a052882f7f?t=1592994779000 (дата звернення: 1.04.2021).

Валерій ЛУЧКОВСЬКИЙ*,
студент-магістрант 2 року навчання,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СИСТЕМИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ДЛЯ ОЦІНКИ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *Стаття присвячена моделям оцінки банкрутства та кризового стану підприємств. Розглянуті основні моделі банкрутства вітчизняних та зарубіжних вчених. Запропоновано здійснювати прогнозування ймовірності банкрутства підприємств з використанням систем прийняття рішень. Зауважено, що системи підтримки прийняття рішень характеризують новий етап автоматизації управління підприємством. Відзначено, що основною проблемою в задачах оцінювання фінансового стану підприємства є відсутність прийнятної системної моделі. Доведено, що використання сучасних систем прийняття рішень є обов'язковою умовою ефективної діяльності сучасного підприємства.*

Abstract. *The article is devoted to the models of bankruptcy and crisis assessment of enterprises. The main bankruptcy models of domestic and foreign scientists are considered. It is proposed to predict the probability of enterprises bankruptcy using decision-making systems. It is noted that decision support systems characterize a new stage of enterprise management automation. It is noted that the main problem in assessing the financial condition of the enterprise is the lack of an acceptable system model. It is proved that the use of modern decision-making systems is a prerequisite for the effective operation of a modern enterprise.*

Вступ. У практиці розвитку країн із ринковою економікою банкрутство виступає як механізм регулювання та саморегулювання економіки. Банкрутство характеризує неспроможність підприємства задовольнити вимоги кредиторів щодо сплати за товари, роботи та послуги, а також забезпечити обов’язкові платежі в бюджет і позабюджетні фонди. Банкрутство підприємств є суттєвою проблемою економіки України. В умовах вітчизняної економіки банкрутству властивий масовий характер, тому неплатоспроможність пов’язана не лише з окремими підприємствами, але й поширюється на регіон та країну в цілому. Питанню діагностики банкрутства підприємств в економічній науці приділяється значна увага. Це зумовлене тим, що: банкрутство певного суб’єкта господарювання призводить до порушення макроекономічної рівноваги; від того, наскільки об’єктивно проведено оцінку ступеня ймовірності банкрутства

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри комп’ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Рузакова О.В.

підприємства, залежить ціна підприємства, його інвестиційна привабливість, що також відбивається на економічних інтересах держави. Світова економічна криза, нестабільність економічного й політичного середовища в країні, недосконалість правового та податкового законодавства призвели до збільшення кількості неплатоспроможних підприємств, які прямують до банкрутства, що призводить, у більшості випадків, до ліквідації таких підприємств. Таким чином, аналіз ймовірності банкрутства і підтримки платоспроможності підприємства є досить актуальними питаннями.

Мета статті: аналіз методів оцінки і прогнозування банкрутства підприємств та обґрунтування застосування систем прийняття рішень (СПР) для визначення ймовірності банкрутства підприємств.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства, банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані судом вимоги кредиторів не інакше, як через застосування ліквідаційної процедури. До стану банкрутства підприємство може призвести погіршення усіх показників, які визначають його фінансову стійкість, тому саме на них основується аналіз ймовірності настання такого стану.

Можна виділити такі види банкрутства:

– реальне – характеризує нездатність підприємства відновити свою фінансову стабільність через втрату капіталу;

– технічне – неплатоспроможність підприємства, що викликана простроченням його дебіторської заборгованості;

– фіктивне – характеризується неправдивим оголошенням підприємства банкрутом з метою отримання відстрочки платежів;

– навмисне – неплатоспроможність підприємства, яка створена штучно його керівництвом або власником.

Основними причинами виникнення банкрутства підприємства можуть бути: дефіцит власних оборотних активів, недосконалість механізму ціноутворення, бездіяльність юридичних служб підприємства, відсутність контролю за договірними відносинами, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості, неефективне використання ресурсів, перевищення темпів росту витрат над темпами росту виручки від реалізації та ін.

Ознаки банкрутства можна розділити на дві групи. До першої групи відносяться показники, що свідчать про можливі фінансові утруднення і ймовірність банкрутства в недалекому майбутньому: повторювані істотні втрати в основній діяльності, що виражаються в хронічному спаді виробництва, скороченні обсягів продажів і хронічній збитковості; наявність хронічно простроченої кредиторської і дебіторської заборгованості; низькі значення коефіцієнтів ліквідності і тенденція їх до зниження; збільшення до небезпечних меж частки позикового капіталу в загальній його сумі; дефіцит власного оборотного капіталу; систематичне збільшення тривалості обороту капіталу; наявність наднормативних запасів сировини і готової продукції; використання нових джерел фінансових ресурсів на невигідних умовах; несприятливі зміни в

портфелі замовлень; падіння ринкової вартості акцій підприємства; зниження виробничого потенціалу [1].

У другу групу входять показники, несприятливі значення яких не дають підстави розглядати поточний фінансовий стан як критичний, але сигналізують про можливість різкого його погіршення в майбутньому при неприйнятті дієвих заходів. До них відносяться: надмірна залежність підприємства від якого-небудь одного конкретного проекту, типу устаткування, виду активу, ринку збуту; втрата ключових контрагентів; недооцінка відновлення техніки і технології; втрата досвідчених співробітників апарата керування; змушені простої, неритмічна робота; неефективні довгострокові угоди; недостатність капітальних вкладень.

Ще одним підходом до прогнозування банкрутства підприємств на підставі економіко-математичних методів є імітаційне моделювання. Методи розрахунку ймовірності банкрутства на основі імітаційного моделювання можуть бути застосовні в умовах вітчизняної економіки. Дана група методів заснована на розрахунку ймовірності банкрутства підприємства шляхом аналізу результатів, що дозволяє оцінити схильність підприємства до банкрутства в майбутньому. Так, менш фінансово стійкі підприємства мають більшу ймовірність збанкрутіти в найближчий період, чим більше стійкі.

Найбільш широке застосування серед методів прогнозування банкрутства отримала багатофакторна модель Альтмана, розроблена в 1968 році, що ґрунтується на показниках, зазначених у таблиці 1, де подається й методика їх розрахунку.

Таблиця 1

Багатофакторна модель Альтмана

Показники	Методика розрахунку
Частка власних оборотних коштів в активах (XI)	Власний оборотний капітал/Загальна вартість активів
Рентабельність активів, розрахована з використанням не-розподіленого прибутку (X2)	Нерозподілений прибуток/ Загальна вартість активів
Рентабельність активів, розрахована з використанням чистого прибутку (X3)	Прибуток до виплати відсотків/Загальна вартість активів
Коефіцієнт покриття поточних зобов’язань власним капіталом (X4)	Власний капітал (ринкова вартість)/Поточні зобов’язання
Коефіцієнт трансформації (X5)	Чиста виручка/Загальна вартість активів
Результуючий показник	Z=1,2X1 +1,4X2 + + 3,3X3 + 0,6X4 + 1,0X5

Джерело: розроблено автором на основі [1]

Економічна інформація є різновидом управлінської інформації, а використання сучасної інформаційної бази неможливе без комп’ютера. Цінність і своєчасність управлінського рішення значною мірою залежить від здатності

управління в потрібний момент зібрати, проаналізувати та проінтерпретувати інформацію. На думку спеціалістів, рецептом для ефективного рішення є: 90% інформації та 10% натхнення. Прийняття управлінських рішень пов'язане з постійним перетворенням інформації, а сам процес управління має інформаційний характер.

Проєкт, що автоматизує визначення ймовірності банкрутства підприємств, реалізований в середовищі Visual Basic і складається з 4-х форм. Етап проєктування ескізу екранних форм та розробки сценарію діалогу користувача з ПК є творчим процесом [3]. На цьому етапі здійснюється вибір елементів керування і розташування їх на формах так, щоб досягнути наочності та зручності застосування цих елементів для користувача програми. Перша форма подає меню проєкту, де вибирається модель оцінки ймовірності банкрутства підприємства (рис. 1, рис. 2).

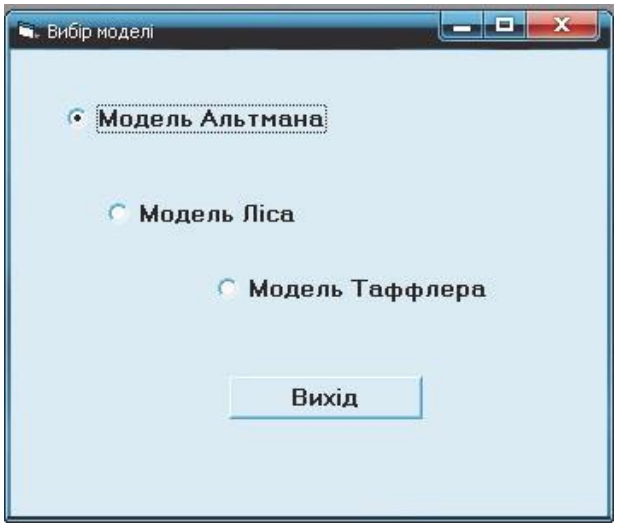

Рис. 1. Вибір моделі аналізу

Кількість об'єктів форми легко змінюється за бажанням користувача при необхідності доповнення розрахунків за іншими моделями. Відповідно легко коригується і кількість форм, що реалізують ці алгоритми. Після вибору моделі, здійснюється розрахунок ймовірності банкрутства підприємства. Для цього лише потрібно заповнити форму і натиснути кнопку «Виконати».

Дані розрахунків свідчать про те, що у звітному періоді значення коефіцієнтів на підприємстві нижчі за оптимальні. Це означає, що воно не забезпечене власним оборотним капіталом і не має достатньо поточних активів для того, щоб покрити свої короткострокові зобов'язання, а отже, має реальну можливість до втрати платоспроможності.

Інтерес до систем підтримки прийняття фінансових рішень як до перспективної галузі використання ЕОМ, економіко-математичних методів, моделей та інструментарію управління фінансами на мікрорівні за умов швидкоплинного внутрішнього і зовнішнього середовищ функціонування підприємств та глобалізації фінансових ринків зростає.

Використання сучасних комп’ютерних СППР дозволяє:

1. Допомогти особі, що приймає рішення (ОПР), його автоматизовано визначити і забезпечує підтримку в діапазоні напівструктурованих і неструктурованих задач. Інтелект ОПР та результуюча інформація, що генерується СПР, створюють єдине ціле для прийняття рішень.

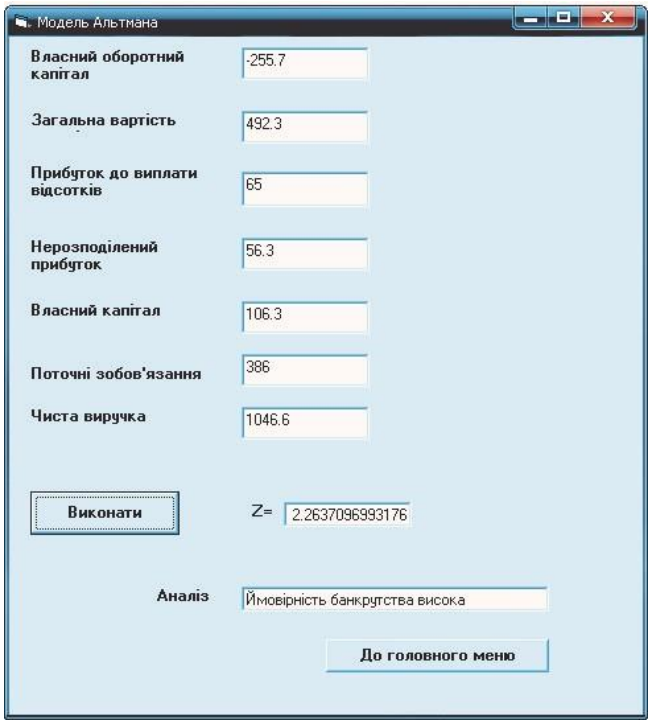

Рис. 2. Реалізація моделі Альтмана

2. Підтримувати (але не замінювати і не скасовувати) міркування та оцінки ОПР. Контроль залишається за людиною, яка відповідає за прийняття рішення.

3. Підвищувати ефективність прийняття альтернативних рішень на відміну від адміністративних систем, у яких акцент робиться на максимальну продуктивність аналітичного процесу прийняття рішень.

4. Підтримувати інтерактивний режим розв’язання задач. Користувач має можливість підтримувати діалог з СПР у безперервному режимі, а не обмежуватись окремими командами з наступним очікуванням результатів [4].

СППР зорієнтована на гнучкість, адаптивність для пристосування до змін економічного, політичного та ін. середовищ або підходів до розв’язання задач.

Висновки. Огляд існуючих моделей щодо оцінювання банкрутства підприємства показав, що існуючі підходи дають можливість лише оцінити кількісні параметри банкрутства підприємства, не проводиться кількісний аналіз якісних критеріїв банкрутства підприємства. Тобто фінансовий аналіз здійснюється не повністю, що не дає можливості визначити реальний фінансовий стан підприємства й розробити відповідні системи прийняття рішень щодо оцінки банкрутства підприємства. Вони дозволяють описувати процес прийняття рішень, використовуючи причинно-наслідкові зв’язки.

Отже, з огляду на нестабільну в різних аспектах економічну ситуацію в Україні, автор наукової роботи пропонує здійснювати оцінку ФСП в аспекті СППР. При цьому доцільно розробити математичні методи та моделі, інформаційне і програмне забезпечення управління фінансами на мікрорівні, що і визначило мету й основні завдання дослідження.

Список використаних джерел:

1. Чібісова І.В. Методи оцінки і прогнозування банкрутства підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету*. Економічні науки. 2012. № 22 (2). С. 389–394.
2. Повстенюк Н.Г. Методи діагностики банкрутства підприємств у сучасних умовах. *Економіка і регіон.* 2015. № 1. С. 25–31.
3. Савич В.О., Білан Б.С. Автоматизована система розрахунку моделей прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. *Наукові записки. Економіка*. 2013. № 23. С. 363–366.
4. Ruzakova O.V. Automation of the financial analysis decision-making process on the Internet. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2020. № 2. С. 69–76

Вадим МИКИЧУР*,
студент 4 курсу,
факультету економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ЗАВАДА ВЕДЕННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Анотація. *Тіньова економіка створює суттєві перешкоди для входження України до світового співтовариства та досягнення сталого розвитку економіки. Дане явище серйозно впливає на всі соціально-економічні процеси, які відбуваються у суспільстві. Без урахування тіньової економіки стає неможливим проведення економічного аналізу на макро- і мікрорівнях, прийняття ефективних управлінських та законодавчих рішень. У даній статті проаналізовано проблему соціальної відповідальності бізнесу в Україні за умови тіньової економіки, запропоновано рішення для переведення підприємницької діяльності з нелегального сектору в легальний.*

Abstract. *The shadow economy creates significant obstacles for Ukraine's entry into the world community and achieving sustainable economic development. This as seriously affects all socio-economic processes that occur in society. Without*

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

considering the shadow economy, it becomes impossible to conduct economic analysis at macro- and micro levels, make effective management and legislative decisions. This article analyzed the problem of social responsibility of business in Ukraine, subject to the shadow economy, proposed a solution for transferring entrepreneurial activity from the illegal sector to the legal one.

Вступ. Тіньова економіка – актуальна проблема України. Її поширення призводить до різкого зниження ефективності державної політики, ускладнення, а під час – й унеможливлення регулювання економіки ринковими методами, із застосуванням інструментів грошово-кредитної та податкової політики. Це зумовлює необхідність звернення органів виконавчої влади до адміністративних інструментів регулювання, що, у свою чергу, складає підґрунтя для поширення корупції, а також гальмує процес розвитку ринкової економіки України, перешкоджає просуванню до членства у міжнародних організаціях.

Відповідно можливим способом зменшення тінізації економіки може стати забезпечення соціально відповідальної діяльності на всіх рівнях розвитку держави. Принципи соціальної відповідальності повинні стати пріоритетними для існування кожного громадянина нашої країни.

Виклад основного матеріалу. Тіньова економічна діяльність в Україні стала не тільки економічною, але і соціально-політичною проблемою. Рівень тіньової економіки в Україні на сьогоднішній день складає 50-60% [1]. Тіньова економічна діяльність – це сфера вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або ухилення від сплати податків при здійсненні легальних видів діяльності.

Фактично, тіньова економіка стала однією з органічних складових економічної системи і, у цій якості, відіграє певні системні функції. Справа в тому, що тіньова економіка – це теж частина суспільного виробництва, вона створює певну частину ВВП. У незбалансованій економіці, якою є й економіка України, вона частково вирішує низку поточних проблем, які виявляються неспроможними вирішити легальні економічні відносини та держава: забезпечує акумуляцію вільних грошових коштів, формує прошарок підприємців, створює умови для самозайнятості та додаткові робочі місця; є джерелом доходів широких верств населення, збільшуючи споживчий попит тощо.

Отже, тіньову економіку можна розглядати як об’єктивно обумовлений соціально-економічний механізм, який компенсує упущення та недосконалість легальних соціально-економічних відносин [5]. Умовою існування тіньової економіки є наявність недостатньо обґрунтованих вимог і обмежень, висунутих державою до економічної діяльності. Порушення саме таких вимог, заборон, обмежень створює підстави виникнення та існування будь-якої тіньової економічної діяльності. Причини існування нелегального сектору наведені у таблиці 1.

Незалежно від різновиду тіньової економіки, вона створює певну загрозу національній безпеці та негативно впливає на економічну стабільність країни. Крім того, означене явище суттєво впливає на імідж країни, а отже потребує негайної боротьби, особливо якщо мова йде про формування соціально відповідальної держави.

Слід відзначити, що основними напрямами державної політики визнано подолання «тінізації» економіки шляхом реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталів за кордон, обмеження позабанківського обігу коштів; забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку; здійснення виваженої політики внутрішніх і зовнішніх запозичень [6].

Таблиця 1

Причини тіньової економіки

Автор	ПРИЧИНИ
І.Ю. Приварнікова, К.В. Степанюк	Криза фінансової системи; високі ставки і складний механізм розрахунку податків; установлення пільгових умов функціонування окремим суб'єктам господарювання; прагнення підприємців одержати надприбутки за рахунок ухилення від органів державного управління; взаємозв'язок бізнесу з кримінальними структурами.
З.С. Варналій	Відсутність сформованої інституційної бази економічної політики; незбалансованість державної регуляторної політики; недосконалість бюджетної політики; деформація структури зайнятості; зловживання монопольним (панівним) становищем цінового характеру; корупція
В.К. Васенко, В.В. Гребінник	Стихійний характер розвитку ринкової економіки: нерівномірність розвитку різних сфер, структур економіки та регіонів, інфляційні процеси тощо. Тіньовий складник економіки посилюється, коли держава не може створювати сприятливі умови для функціонування підприємництва
Д.О. Харко	Надмірне податкове навантаження та нерівномірне його розподілення на платників податків, низький рівень податкової дисципліни, значна кількість пільг, яка зменшує кількість платників податків; надмірне регулювання підприємницької діяльності
Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак	Нестабільність податкового законодавства; високий податковий тиск і нерівномірність податкового навантаження на суб'єктів господарювання; низький рівень податкової дисципліни; корупція в державних органах та органах місцевого самоврядування; недостатньо прозора процедура приватизації державного майна

Джерело: удосконалено автором на основі [4]

Тобто, можна зробити висновок, що навіть якщо тіньова економіка не є кримінальною, вона все одно не відповідає принципам соціальної відповідальності, а саме: є незаконною та наносить шкоду суспільству в цілому та кожному її члену зокрема, адже доходи від даної діяльності не

оподатковуються, а процес виробництва не контролюється відповідними органами, що може призвести до невідповідної якості товарів та послуг [2].

Для того, щоб подолати наслідки тінізації економіки України та значно знизити її рівень необхідно реалізувати заходи, які будуть цьому сприяти. Такі заходи наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Умови та заходи для вирішення проблеми соціальної відповідальності в умовах нелегальної економіки

Подолання тінізації економіки	Реалізація соціальної відповідальності
зниження податкового навантаження на фізичних осіб	розробка та прийняття чіткої законодавчої бази стосовно соціальної відповідальності бізнесу
спрощення погоджувальних та дозвільних процедур щодо здійснення підприємницької діяльності	створення органів, або відповідальних осіб на рівні державної, місцевої влади та на підприємствах, які б у відповідності до законодавства займалися організацією, впровадженням та контролем за реалізацією принципів соціальної відповідальності
ведення в дію теоретичних розробок з виявлення тіньових явищ та ліквідація виявлених схем	
введення обов'язкового обґрунтування джерел походження грошових коштів при купівлі товарів, вартість яких буде перевищувати встановлений ліміт	підготовка майбутніх спеціалістів вищими навчальними закладами, а також існуючих керівників, менеджерів до освідомлення та прийняття принципів та цінностей соціальної відповідальності бізнесу
реформування системи звітності правоохоронних органів відповідно до стандартів розвинених країн	
активізація участі в міжнародній системі протидії і легалізації економічної діяльності та залучення досвідчених спеціалістів	використання зарубіжного досвіду реалізації принципів соціальної відповідальності на практиці

Джерело: сформовано автором на основі [3, 1]

Як показують спеціальні дослідження, в Україні (як і в будь-якій іншій країні світу) існують власні національні особливості формування функції соціальної відповідальності бізнесу, а, отже, і специфічні особливості її розуміння, і свої соціальні результати. Соціальна відповідальність – це відповідальність, яка не має чітко означених правовими нормами меж. Вона визначається, швидше, моральними нормами і системою цінностей, якими керується економічна діяльність. Це – елемент економічної культури суспільства. Детальне вивчення показує, що, не дивлячись на однакові принципи Глобального договору, Кодекси корпоративної відповідальності, міжнародні стандарти, спеціальні рекомендації та досвід інших країн, соціальна відповідальність бізнесу в різних країнах має певну специфіку. Необхідні умови реалізації соціальної відповідальності бізнесу в Україні наведені в таблиці 2.

Таким чином, тіньова економіка – складне комплексне явище, ефективна боротьба з яким залежить від ефективності державної політики, від переведення взаємовідносин суб’єктів господарювання у легальне русло. Слід додати, що будь-які дії щодо детінізації економіки країни повинні супроводжуватись

одночасно із заходами щодо підвищення довіри населення до органів публічної влади та його інформування про діяльність останніх. Запропоновані шляхи детінізації економіки країни сприятимуть захисту економічної безпеки держави, розвитку економіки та демократизації суспільства [7].

Висновки. Процес детінізації економіки має посідати головне місце в рейтингу ключових проблем, які необхідно подолати в нашій країні. Реалізація вищенаведених заходів із подальшої детінізації економіки сприятиме не лише формуванню повноцінного ринкового середовища, розвитку економіки, легалізації капіталу, процесу демократизації економіки і суспільства в цілому, а й значному підвищенню конкурентоспроможності економіки та усуненню реальних загроз національній безпеці держави.

Отже, вважливим значенням було б прийняття закону про соціальну відповідальність, який неодноразово був поданий до розгляду ВРУ. І хоча концепція соціальної відповідальності бізнесу, на думку зарубіжних діячів, полягає в добровільній ініціативі, у нашій країні вона повинна бути обов'язковою та дотримуватися державою, підприємництвом та кожним громадянином окремо. Необхідно брати до уваги досвід від іноземних компаній, проте не забувати й про власні історичні традиції з метою підвищення ефективності програм і процесів всередині підприємства. Саме тоді, коли соціальна відповідальність знайде позитивний відгук серед великих підприємств, можна буде говорити про поступовий розвиток концепції соціальної відповідальності у вітчизняних реаліях і розглядати цей процес як становлення національної моделі економіки, яка б забезпечила значне зниження рівня її нелегального сектора.

Список використаних джерел:

1. Баляба К.В. Взаємозалежність елементів соціально відповідальної діяльності щодо існування нелегального сектора економіки. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. №8.(2). С. 173–176.
2. Вонберг Т.В. Детінізація економіки як ключова проблема соціальної відповідальності традиції та новації у розвитку сучасної соціологічної науки. Дослідження молодих вчених Збірник матеріалів І Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених 27 лютого 2019 р. Київ. 119 с.
3. Єлісєєва О.К., Хапіліна К.О. Тіньова економіка в Україні: причини та напрями подолання економічна аналітика: сучасні реалії та прогностичні можливості. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції 19 квітня 2019 р. Київ. 352 с.
4. Приступа Т.В., Чайковська М.А. Тіньова економіка та її вплив на соціально-економічний розвиток України. *Приазовський економічний Вісник Запоріжжя*. 2019. №1 (12). С 56–61.
5. Рибчак О.С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний

університет імені Вадима Гетьмана». Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. 2011. 235 с.

6. Чернявський С.С., Некрасов В. А., Титко А.В. Тіньова економіка в Україні: стан, тенденції, шляхи подолання: аналіт. Київ: Нац. Акад. Внутр. Справ, 2017. 152 с.

7. Шевчук І. В. Тіньова економіка як загроза безпеці України в економічній сфері. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. №12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?n=12&y=2016

Тетяна ТЕЙШАНУ, *
студентка 2 курсу магістратури,
факультету економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

АНАЛІЗ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У теперішній час детальне проведення дослідження економічної ефективності використання основних виробничих фондів і шляхів її підвищення є надзвичайно актуальним. Адже підприємство не маючи достатнього забезпечення основними виробничими фондами не зможе працювати й далі виробляти конкурентоспроможну продукцію. У статті проаналізовано фінансово-економічні показників діяльності підприємства ДП «Електричні системи», а також запропоновано шляхи підвищення ефективності основних засобів їх використання і резервів збільшення обсягу продукції внаслідок більш ефективного використання засобів праці.*

Abstract. *At present, a detailed study of the economic efficiency of the use of basic production funds and ways to increase it is extremely relevant. After all, the company without sufficient support for the main production funds will not be able to work and continue to produce competitive products. The article analyzed the financial and economic indicators of the enterprise SE "Electric Systems", as well as proposed ways to increase the efficiency of fixed assets of their use and reserves to increase the volume of products due to more efficient use of labor products.*

Вступ. Кожне підприємство для здійснення діяльності має в своєму розпорядженні спеціальні споруди, склади, будівлі, силові й робочі машини та устаткування, транспортні і переробні установки, засоби механізації й автоматизації, технічне обладнання контролю, зв’язку, управління та інші

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

основні фонди. Вони діють у незамінній матеріальній формі, а їх внутрішній простір служить для розміщення стаціонарних або рухомих робочих місць, здійснення різноманітних операцій, використовується в ролі складів матеріалів чи готової продукції. Крім того, приміщення споруд і будівель повинні задовольняти вимоги техніки безпеки, санітарії, протипожежного захисту. Застарілість та значна зношеність основних виробничих фондів призводить до зменшення обсягів виробництва, погіршення якості виробленої продукції і, як наслідок, є однією з причин зниження рентабельності підприємства.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом дослідження стало Підприємство ДП «Електричні системи», яке було зареєстровано 31.12.2015 р., адреса: 21007, Вінницька обл., місто Вінниця, вул. Стрілецька, будинок 57-Б. Мета діяльності ДП «Електричні системи» – запропонувати клієнтам продукцію ідеальної якості за оптимальними цінами. Для цього постійно удосконалюються технології. ДП «Електричні системи» спеціалізується на виробництві електричного й електронного устаткування для автотранспортних засобів.

Основні види діяльності ДП «Електричні системи»: виробництво інших машин і устаткування загального призначення; надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна.

Принципи діяльності ДП «Електричні системи»: націленість на клієнта; якість; інновації; рішення; постачання; стабільність; технологія.

На потужностях ДП «Електричні системи» працює кваліфікований персонал, який разом утворює складний та налагоджений механізм виробництва продукту. У теперішній час у вінницькому виробничому підрозділі працює 1650 працівників, що включають працівників виробництва та інженерно-технічний персонал. На протязі року планується створити понад 2000 робочих місць. Співробітники швидко опановують наявні процеси праці та вдосконалюють їх.

Державне підприємство «Електричні системи» стало потужною виробничою платформою Вінницького регіону. Завод входить до складу ДК «Укроборонпром» та співпрацює з міжнародною корпорацією APTIV PLC. На виробничих лініях підприємства успішно виготовляється електрокабельна продукція до автомобілів Mercedes-Benz: A-class, E-class та S-class. Сьогодні завод забезпечує роботою 1650 жителів Вінниці та Вінницької області [2].

Із початку липня 2020 року на ДП «Електричні системи» розширили проєкт серійного виготовлення електрокабельної продукції для автомобілів Mercedes-Benz S-class. Впровадження даного виробництва розпочалося ще у березні 2019 року із прототипного виготовлення автокомплектуючих. За півтора року проєкт пройшов декілька фаз його реалізації.

Сьогодні на лініях S-class працює 240 в'язальників схемних джгутів, які щодня виготовляють майже 4000 шт. електрокабельної продукції. За специфікою виробництва проєкт S-class схожий до тих, які вже функціонують на підприємстві. Усі в'язальники на лініях S-class працюють за позмінним графіком роботи в одну або дві зміни.

Очікується, що концерн Daimler AG (виробник автомобілів Mercedes-Benz) перейде на максимальні потужності, що загалом дозволить збільшити кількість

робочих місць на лініях Mercedes-Benz S-class до 450 осіб. При збільшенні замовлення на автокомплектуючі, виробництво на проєкті здійснюватиметься в три зміни. В цілому, за рахунок розширення виробництва Mercedes-Benz S-class, обсяги виготовлення продукції на ДП "Електричні системи» зростуть майже на 15%.

Новий завод відкрився в 2017 році у співпраці з американською корпорацією APTIV PLC, міжнародною компанією з виробництва автокомплектуючих. У планах підприємства – будівництво другого цеху виробничого підрозділу та виготовлення кабельних мереж для нових замовників [3]. Американська компанія Delphi вже має успішний досвід співпраці з «Укроборонпромом». ДП «Електричні системи», що в складі Концерну, успішно виготовляє на її замовлення електрокабельну продукцію для автомобілів Mercedes. Підприємство атестоване за міжнародною системою якості IATF 16949:2016.

Електричні системи асоціюються з найвищою компетентністю у сфері проводів, кабелів, кабельних мереж, системному підході та розвитку. Наші інноваційні рішення використовуються у світовій автомобільній промисловості. Як міжнародний виробник проводів, оптичних волокон, кабелів і кабельних мереж, підприємство протягом десятиліть крокуємо в ногу зі змінами, що відбуваються у новітньому, все більш об’єднаному у мережу, світі. Завдяки цьому, воно стало важливим постачальником для провідних міжнародних компаній. Ідеї та рішення сприяють збільшенню ефективності, безпеки та екологічності інноваційних розробок наших партнерів.

Компанія виробляє електрокабельні джгути для автомобілів Mercedes. Визнана кращим роботодавцем 2018 року по Вінницькій області.

Отже, ДП «Електричні системи» – спеціалізується на виробництві електричного й електронного устаткування для автотранспортних засобів.

Забезпеченість підприємств основними фондами і ефективність їх використання є важливими факторами, від яких залежать результати господарської діяльності, повнота і своєчасність виконання робіт, а отже, і обсяг виробництва продукції, її собівартість, а також загальний фінансовий стан підприємства [4].

Головною метою фінансової діяльності підприємства є отримання прибутків шляхом збільшення обсягів виробництва та реалізації продукції, нарощування власного капіталу й забезпечення стійкого фінансового стану. Для цього необхідно постійно підтримувати платоспроможність і рентабельність підприємства, а також оптимальну структуру активу та пасиву балансу [1].

Основними завданнями аналізу фінансового стану підприємства є такі:

– дослідження рентабельності й фінансової стійкості підприємства;

– дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства власними обіговими коштами;

– об’єктивне оцінювання динаміки та стану ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості підприємства;

– оцінювання становища суб’єкта господарювання на фінансовому

ринку й кількісне оцінювання його конкурентоспроможності;

– визначення ефективності використання фінансових ресурсів [5].

Аналізуючи чи ефективно підприємство використовує засоби виробництва необхідно оцінити фінансово-економічний стан ДП «Електричні системи» розглянувши таблицю 1.

Таблиця 1

Оцінка фінансово-економічного стану ДП «Електричні Системи»

Показники	Роки			Нормативне значення	Відхилення 2020 р.до 2018 р., ±
	2018	2019	2020		
Оцінка фінансової стійкості					
Коефіцієнт автономії	0,38	0,52	0,51	≥0,5-0,6	0,13
Коефіцієнт забезпеченняборгів	6,74	1,24	1,75	≥0,5–0,7	- 4,99
Коефіцієнт фінансового важеля(леверидж)	1,44	0,82	0,90	≥0,5-1,0	- 0,54
Оцінка ділової активності					
Коефіцієнт оборотностіактивів	0,17	1,50	1,11	збільшення	0,94
Коефіцієнт оборотностіматеріальних запасів	0,30	0,21	1,96	збільшення	0,36
Коефіцієнт оборотності кредитної заборгованості	5,17	7,44	0,42	збільшення	- 4,75
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	0,52	0,54	0,35	збільшення	0,17
Коефіцієнт оборотності основних засобів(фондовіддача)	0,96	0,36	0,90	збільшення	0,6
Коефіцієнт оборотностівласного капіталу	5,01	3,40	2,17	збільшення	-2,84
Оцінка прибутковості					
Рентабельність активів, %	14	39	21	>0	7
Рентабельність власногокапіталу, %	40	71	34	>0	- 6
Рентабельністьпродажу,%	7	21	15	>0	8
Рентабельністьпродукції,%	15	38	56	>0	23

Джерело: сформовано автором на основі даних підприємства

Проведений аналіз даних таблиці 1, показав, що коефіцієнт автономії в 2020 р. змінився на 0,13 одиниць. У 2019 р. він сягає 0,52, а у 2018 р. він уже дорівнює 0,51. Отже, підприємство здатне профінансувати 52% активів за рахунок власного капіталу. Найнижче значення даного показника за досліджуваний період зафіксоване у 2020 р. на рівні 38 %.

Коефіцієнт заборгованості значно відхилився на -4,99 одиниць. У 2018 році цей показник становить 6,74, а у 2018 р. 1, 24 одиниць. Це означає, що у підприємства значно зростає ризик несплати боргів. Фінансова стійкість підприємства під загрозою. Коефіцієнт фінансового важеля у 2019-2020 роках становить допустимі значення, відхилення становить -0,54 а у 2018 році він зріс до 1,44, зростання фінансового левериджу супроводжується підвищенням ступеня фінансового ризику, пов'язаного з можливим браком коштів для виплати відсотків за довгостроковими кредитами і позиками. Незначна зміна балансового прибутку і рентабельності інвестованого капіталу в умовах високого

фінансового левериджу може призвести до значної зміни чистого прибутку, що небезпечно при спаді виробництва.

Коефіцієнт оборотності активів із кожним роком зростає, відхилення за 2020-2018 рр. становить 0,94, отже ефективність використання активів підприємства підвищується. Коефіцієнт оборотності матеріальних запасів має не значне відхилення, воно становить 0,36. За досліджуваними роками коефіцієнт зростає. У 2018 році він становить 0,30, а у 2020 році уже 0,96 одиниць.

Отже, можна зробити висновок, що підприємство ефективно управляє своїми запасами. Коефіцієнт оборотності кредитної заборгованості не є рівномірним, у 2020 році він є досить низький 0,42 порівняно з 2018-2019 роками, відхилення становить -4,75. Підприємство має можливість фінансувати свою діяльність за рахунок постачальників і підрядників.

Якщо в 2019 році дебіторська заборгованість підприємства зробила 0,54 обороти, а в 2020 році 0,35 оборотів то існує проблема зниження дебіторської заборгованості. Для вирішення проблеми необхідно відкоригувати поточну політику управління дебіторською заборгованістю і працювати тільки на умовах передоплати з клієнтами, які не платять вчасно за надані послуги. Ефективність управління основними засобами на підприємстві не рівномірні.

У 2018 році було вироблено продукції та надано послуг на суму 0,96 гривні на кожну використовувану гривню основних засобів, то у 2019 році показник спадає до 0,36 гривень, відхилення, дослідивши комбінат, становить 0,6 одиниць. Коефіцієнт оборотності власного капіталу демонструє не ефективне управління власним капіталом підприємства, адже у 2018 році він становив 5,01 гривень, а у 2020 році 2,17 гривень, з кожним роком динаміка зменшується.

Рентабельність власного капіталу на підприємстві не є стабільна. У 2019 р. вона становила 71%, комбінат ефективно використовує основні засоби і це найвищий показник за 2018-2020 роки. Рентабельність активів ефективно використовувався у 2019 році, показник становив 39%, відхилення становило 7 одиниць, у 2020 році він знизився до 21%. Рентабельність продажу на підприємстві за досліджувані 2018-2020 рр. зростає з 7% у 2018 р. до 15% у 2020 р.

Отже, ДП «Електричні системи» ефективно реалізовує свою продукцію. Рентабельність продукції значно посилюється за досліджуваний період, у 2018 р. 15%, а у 2020 відбувається ріст до 56%, це характеризує прибутковість підприємства.

Економічний аналіз основних засобів здійснюється з метою визначення резервів підвищення ефективності їх використання і резервів збільшення обсягу продукції внаслідок більш ефективного використання засобів праці . Розглянемо технічний стан та ефективність відтворення основних фондів.

Основні фонди на підприємстві помірно зростають, 2018 р. 1,19 до 2020 р. 1,55 на 0,36 одиниць. Це означає, що комбінат вогнетривів ефективно використовує свої основні фонди. Розглянувши наші розрахунки, можна стверджувати, що коефіцієнт приросту основних засобів із показника 0,5 у 2018 р. виріс до показника 0,9 у 2020 р. Незначне відхилення сягає 0,2 значення.

Коефіцієнт зносу з 2018 по 2019 рр. залишається майже не змінним, коливається у межах 0,95-0,91. У 2020 р. значення коефіцієнта знизилося до 0,76. У 2020 р. 0,24 частина основних засобів придатна до експлуатації, коефіцієнт придатності у 2018 р. становить найменший показник, за досліджуваний період 0,05. З 2018 р. до 2020 р. коефіцієнт відхилився на 0,19 одиниць. Коефіцієнт відтворення основних засобів на комбінаті 2018-2019 рр. майже однаковий без змін, 0,83-0,82, частка нововведених основних засобів використана на відтворення, а у 2020 р. відбулися зміни до показника 0,64. Основні фонди з кожним роком оновлюються, видно лише значно мале оновлення у 2018 р., яке становить 1,12, порівняно з іншими роками. Найбільшого значення коефіцієнт набуває у 2020 р. він становить 1,55. Не значне відхилення 2020 р. від 2018 становить 0,36 одиниць.

Будь-який виробничий процес може здійснюватися лише за допомогою певних машин, обладнання, які розташовуються в певних приміщеннях. Матеріальною основою цього процесу виступають, насамперед, засоби праці, які характеризують технічний та економічний рівень розвитку суспільства й виступають необхідним елементом виробництва, обігу та надання послуг. На підприємствах сукупність застосовуваних засобів праці набуває економічної форми основних виробничих засобів .

Висновки. ДП «Електричні системи» спеціалізується на виробництві електричного й електронного устаткування для автотранспортних засобів.

Фінансовий стан підприємства – це результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

На підприємствах ДП «Електричні системи» працює кваліфікований персонал, на протязі року планується створити понад 2000 робочих місць. Співробітники швидко опановують наявні процеси праці та вдосконалюють їх. З початку липня 2020 року на ДП «Електричні системи» розширили проєкт серійного виготовлення електрокабельної продукції для автомобілів Mercedes-Benz S-class. Впровадження даного виробництва розпочалося ще у березні 2019 року із прототипного виготовлення автокомплектуючих. За півтора року проєкт пройшов декілька фаз його реалізації. Баланс по активу збільшився, з 2018 році (211085 тис. грн) на 18177 тис. грн в порівнянні з 2020 роком і становить 235302 тис. грн. ДП «Електричні системи» ефективно реалізовує свою продукцію. Рентабельність продукції значно посилюється за досліджуваний період, у 2018 р. 15%, а у 2020 відбувається ріст до 56% це характеризує прибутковість підприємства.

Отже, можна зробити висновок, що підприємство ефективно управляє своїми запасами. Коефіцієнт оборотності кредитної заборгованості не є рівномірним, у 2020 році він є досить низький 0,42 порівняно з 2018-2019 роками, відхилення становить -4,75. Підприємство має можливість фінансувати свою діяльність за рахунок постачальників і підрядників.

Чистий дохід від реалізації продукції зростає. Так в 2018 році чистий дохід

від реалізації становить 248325 тис. грн, в 2019 році –391801 тис. грн, в 2020 році 366328 тис. грн. Собівартість також зростала, так як і дохід від реалізації. В 2018 році становить 207367 тис. грн, в 2019 році становить 349301 тис. грн, а в 2020 році 312678 тис. грн. Адміністративні витрати, згідно з фінансовими результатами, збільшувались і в 2020 році – 18544 тис. грн.

Підвищення ефективності використання основних виробничих фондів на підприємстві є важливим резервом підвищення ефективності діяльності самого виробництва, що полягає в досягненні найбільших результатів при відповідному рівні розвитку продуктивних сил порівняно з витратами праці, використаними на створення суспільного продукту.

Список використаних джерел:

1. Груб'як С.В. Аналіз фінансово-економічного стану промислового підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 268-271.
2. Офіційний сайт ДП «Електричні системи». URL: https://dpes.com.ua
3. ДП «Електричні Системи» виготовило перші комплектуючі для автомобілів «Mercedes». URL: http://www.vin.gov.ua/.
4. Покропивний С.В. Економіка підприємства: Підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. К.: КНЕУ, 2013. 528 с.
5. Паламаренко Я.В. Сучасні підходи до оцінювання рівня стратегічного розвитку підприємства. *Ефективна економіка.* 2020. № 5. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.5.80. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/82.pdf

Вікторія ТИМОЩУК *,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва
Вінницький національний аграрний університет,
Вінниця, Україна

ЗМІНА ПОПИТУ НА ПРОДУКЦІЮ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ПІД ВПЛИВОМ COVID-19

Анотація. *У статті проаналізовано основні зміни що відбувались в харчовій промисловості та в аграрному секторі, що спричинені пандемією коронавіру COVID-19. Розглянуто динаміку зростання цін протягом п'яти років (2016-2020 року), крім того дані є за 9 місяців 2021 року, відмічено, що індекс споживчих цін в Україні має зростаючі масштаби, при майже незмінних доходах споживачів. Описано структуру українського експорту аграрною продукцією та висвітлено статистичні показники. Виявлено, що аграрний*

* Науковий керівник: к.е.н., доц. кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Хаєцька О.П.

сектор має ряд проблем стосовно попиту споживачів, зміни цін на ресурси, проблеми з іншими країнами, щодо перетину кордонів тощо.

Abstract. *The article analyzes the main changes that have taken place in the food industry and in the agricultural sector caused by the COVID-19 coronavirus pandemic. The dynamics of price growth over five years (2016-2020) is considered, in addition, data are available for 9 months of 2021, it is noted that the consumer price index in Ukraine is growing, with almost unchanged consumer incomes. The structure of Ukrainian exports of agricultural products is described and statistical indicators are highlighted. It was found that the agricultural sector has a number of problems with consumer demand, changes in resource prices, problems with other countries, border crossings and more.*

Вступ. У зв'язку з погіршенням ситуації із пандемією COVID-19 на сьогоднішній день однією з актуальних проблем є діяльність харчової промисловості та агропромислового сектору, так як дана галузь та в цілому АПК являються ключовими в забезпеченні населення продуктами харчування. Деякі підприємства харчової промисловості стикнулися зі швидким зростанням попиту на свою продукцію та зміною діяльності споживчого ринку.

Виклад основного матеріалу. Попит на продукцію аграрного виробництва є еластичним, так як більшість товарів є продуктами першої та другої необхідності, то навіть в умовах пандемії, споживачі пред'являтимуть попит. Але за рахунок змін в структурі національної економіки, зі зміною цінової політики та ряду макроекономічних показників, Україна як і інші країни світу мають усвідомлювати неминучі зміни та підлаштовуватись до нинішніх умов та вносити відповідні корективи у виробництво та реалізацію готової продукції на споживчий ринок. Зміну індексу споживчих цін представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка індексу споживчих цін в Україні, %

Показники	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Індекс споживчих цін	12,4	13,7	9,8	4,1	5,0
Продукти харчування та безалкогольні напої	9,0	12,9	11,1	8,0	2,7
Алкогольні та тютюнові вироби	12,6	26,2	18,5	15,6	10,7
Одяг і взуття	16,1	2,4	1,8	0,2	-4,6
Житло, вода, електроенергія, газ	35,1	26,7	6,8	8,0	-3,0
Предмети домашнього вжитку	9,4	2,9	6,1	2,9	-0,7
Охорона здоров'я	11,7	6,2	8,8	6,7	5,3
Транспорт	6,5	14,2	15,7	4,1	-1,9
Зв'язок	3,9	8,7	11,0	15,5	6,5
Відпочинок і культура	12,2	4,3	4,4	2,4	-1,8
Освіта	16,5	11,9	14,6	13,4	13,6
Ресторани та готелі	13,1	13,6	15,3	11,1	5,9
Різні товари та послуги	10,3	5,4	9,5	9,8	6,4

Джерело: розраховано на основі [1;7]

Як видно з табл. 1 індекс споживчих цін в Україні протягом 2016-2019 років мав тенденцію до зростання, найвищий він був у 2017, хоч у 2020 році ІСЦ незначно скоротився порівняно з попередніми роками та становив 5%. за січень-вересень 2021 року ІСЦ склав 7,5%, що свідчить про негативну динаміку зростання цін в Україні.

Найбільше збільшення в ціні у 2020 році відбулось на алкогольні та тютюнові вироби, витрати на освіту, користування послугами ресторанів та готелів та послуги зв'язку. Незначне скорочення цін відбулось на одяг і взуття, послуги пов'язані з витратами на житло, воду, електроенергію, газ, витрати на відпочинок і культуру.

Протягом цього року найбільше зростання цін відбулось на такі товари харчової промисловості: олія соняшникова – 43,7%; цукор – 34,0%; хліб – 11,3%; макаронні вироби – 6,5%. У цілому ціни на продукти харчування за 9 місяців 2021 року зросли на 9,0%.

Зі сторони аграріїв, де споживачі та бізнес мають досвід з штучним пожвавлення на біржі з метою підвищення грошового курсу та ажіотажних розпродажів продукції, що пов'язано із нестачею ринків для реалізації продовольства. тому в перші місяці карантину відбулось незначне скорочення пропозиції товарів харчової промисловості, при значному ажіотажі та підвищеному попиті. Через певний час попит та пропозиція на даному ринку врівноважились [2].

Пандемія впливає і на світову торгівлю через три основні канали: падіння загальної економічної активності, що зменшує попит на товари в цілому, включно з імпортними; ланцюжки поставок, оскільки спад економічної активності поширюється від виробників проміжних товарів до виробників готової продукції; зменшення торгівлі сировинними товарами, що зменшує їхній імпорт і негативно впливає на товаровиробників та експортерів.

Ці фактори призводять до зменшення світових цін на сировинні товари. Зокрема за оцінками UNCTAD від березня 2019 року до березня 2020 року світові ціни на сільськогосподарські товари – на 6,8%, а наприклад на метали скоротились на 18,4%. У 2020 році аграрна продукція залишилася основою зовнішньої торгівлі України. Частка сільськогосподарської продукції та продовольства у загальних обсягах українського експорту становила 45% або 22,2 млрд дол. Імпорт агропродовольчої продукції досяг рівня 6,5 млрд дол., що на 13% більше ніж у 2019 році. У структурі українського експорту частка аграрної та харчової продукції займає найбільшу частку, тоді як частка недорогоцінних металів в межах 20%, руд – 7%. Тобто очікується, що значна частина українського експорту зазнає менших цінових шоків, ніж в середньому сировинні товари [3].

У товарній структурі міжнародної торгівлі агропродукцією за 7 місяців 2021 року найбільше з України експортували: олія – 28,3%, кукурудза – 28%, пшениця – 10,2%. В експорті української агропродукції найбільшу нішу займають азійські країни.

Щодо експорту між Україною та ЄС за 2020 рік склав $ 6,53 млрд. Імпорт

між Україною та ЄС за 2020 рік – $ 3,26 млрд. У 2020 р. до країн ЄС найбільше з України експортовано жирів та олії тваринного або рослинного походження, зернових культур, насіння і плодів олійних рослин. Найбільше імпортовано алкогольних та безалкогольних напоїв та оцту, різних харчових продуктів, тютюну і промислових замінників [4].

Якщо припустити, що падіння світових цін на сільськогосподарські та харчові товари у 2020 р. в межах 6-7%, то падіння загального експорту України порівняно з 2019 роком становитиме 3%. Динаміка експорту зернових з України в період з 2015 по 2021 роки представлено на рис. 1. У разі падіння світових цін на метали та руди на 18,4% у 2020 р. наш експорт втратить ще 5,1%. Враховуючи, що фізичні обсяги експорту цих товарів також будуть зменшуватися через падіння попиту на світових ринках, експорт у грошовому вираженні впаде ще глибше. Передусім це стосується металів [5].

Зі зростанням попиту на продукти харчування відбулося підвищення роздрібних цін на більшість продуктів на 1-4%, бізнес змушений був знаходити ринки збуту – як в Україні, так і закордоном. Одні з перших відчутний вплив відчули виробники зернових, так як отримали обмеження експорту, яке призвело до скорочення продажу за кордон на 70%. Український експорт знизиться незначною мірою в ті країни, де встановлені порівняно м'які карантинні заходи (Білорусь), або де вони вже закінчилися (Китай). Експорт може знизитися помірно у ті країни, де карантинні заходи жорсткі, але український експорт орієнтований на аграрний сектор. Значного падіння зазнав експорт до країн, де встановлені жорсткі карантинні заходи, куди Україна експортує переважно промислові товари. Результати дослідження свідчать про високий рівень кореляції між жорсткістю карантинних заходів та прогнозованим падінням економіки країн-партнерів [7].

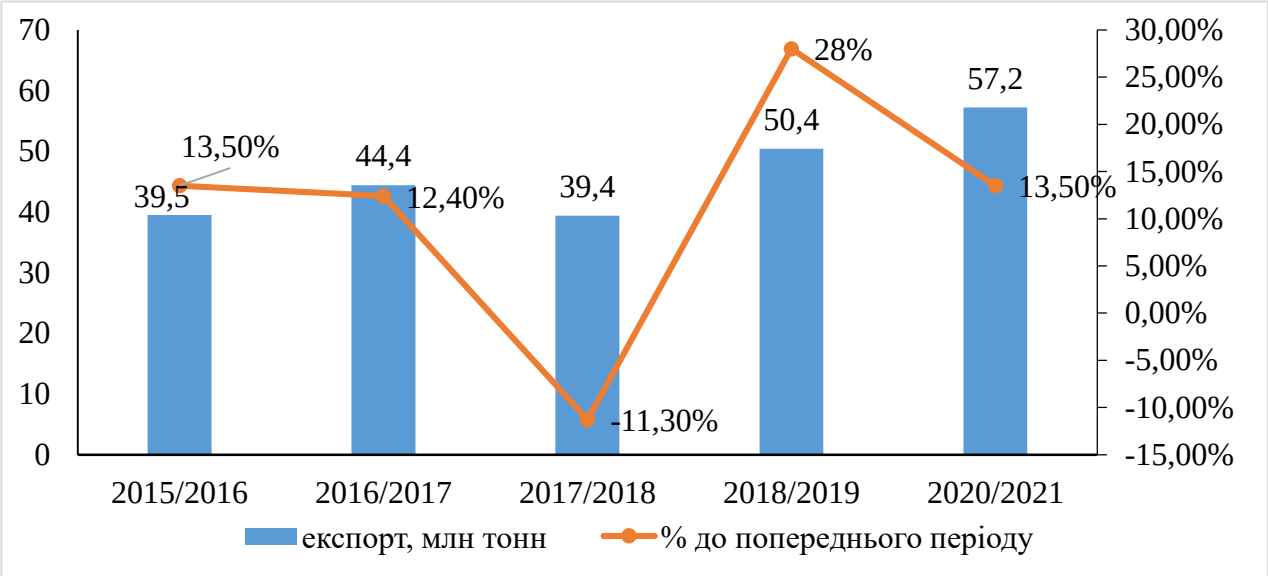

Рис. 1. Динаміка експорту зернових з України
Джерело: розроблено автором на основі [5]

Наприклад, у плодоовочевому бізнесі та тваринництві найбільше клопотів завдало закриття всередині країни місцевих ринків, де реалізовувались більшість продуктів. Постачання імпортні ресурсів, матеріалів (хімікати, побутовий матеріал) є елементом реального ризику у ланцюзі поставок, а постачання імпортних інгредієнтів може бути порушене через більш масштабні проблеми в роботі транспорту та портів. Тому постачання деяких важливих товарів, у зв'язку із закриттям кордонів скоротилось. Інші ключові ресурсні елементи фермерського сільського господарства – робоча сила – також зазнали негативного впливу. Там, де це можливо, роздрібні мережі та виробники повинні проаналізувати своїх постачальників та знайти місцевих постачальників або з'ясувати, хто не зможе поставити певні види сировинних матеріалів. Виробники сільськогосподарської продукції зазнають збитків, враховуючи сильну залежність сектору від імпортного обладнання для захисту рослин (тобто добрив та пестицидів) [2;6]. На думку експертів міжнародного ринку ціни на товари сільгоспвиробників всередині країни будуть знижуватись, через подорожчання логістичних ланцюгів.

Висновки. Нестабільні ринкові умови, коронавірусна пандемія спричинили певний негативний вплив на низку ланцюгів постачання в сфері сільськогосподарської продукції серед яких зменшення доступності робочої сили, що є важливим для харчової промисловості та агробізнесу. Зниження попиту на деякі товарні групи, тривалі терміни постачання через скорочення транспортних та логістичних послуг, скорочення експорту та ряд інших чинників здійснюють негайний вплив на економічну ситуацію в країні.

В умовах сьогодення є певні проблеми у харчовій промисловості та аграрному ринку, тому потрібно застосовувати новітні підходи, змінювати підходи до вивчення попиту споживачів, забезпечувати їх якісним товаром та здійснювати логістику таким чином, щоб полегшувати співпрацю споживач-виробник в дистанційних умовах. Застосування нових ідей щодо ефективної взаємодії споживачів, виробників та держави в умовах COVID-19 налагодить взаємодію усіх суб'єктів з максимізацією вигоди кожного.

Список використаних джерел:

1. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. Індекс інфляції в Україні 2021. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/

2. COVID-19: Вплив на харчову промисловість на агробізнес. URL: https://home.kpmg/ua/uk/home/media/press-releases/2020/04/vplyv-na-kharchovu-promyslovist.html

3. AgroPolit.com URL: https://agropolit.com/new

4. Оприлюднено структуру аграрного експорту та імпорту України та країн ЄС URL: https://agropolit.com/news/19983-oprilyudneno-strukturu-agrarnogo-eksportu-ta-importu-ukrayini-ta-krayin-yes

5. Обсяги експорту зернових з України в 2014-2020 роках. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/02/18/infografika/ekonomika/obsyahy-eksportu-

zernovyx-ukrayiny-2014-2020-rokax
6. Відповідність вимогам на харчовому виробництві URL: https://lindstromgroup.com/ua/blog/vidpovidnist-vimogam-na-harchovomu-v-vi/
7. Офіційний сайт Національного банку України URL: https://bank.gov.ua/.

Маріна ШЕВЧУК*,
студентка 3 курсу,
факультет економіки і підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *Стаття присвячена актуальним питанням матеріально-технічного забезпечення в якості основного фактору ефективності роботи підприємства. Відмічена основна мета матеріально-технічного забезпечення підприємства. Акцентована увага на важливості повноцінного забезпечення підприємства необхідними ресурсами виробництва у відповідному асортименті і якості, адже матеріально-технічне забезпечення підприємства - це основа його ефективної господарської діяльності. Систематизовано основні цілі, функції, завдання і принципи матеріально-технічного забезпечення, адже своєчасність їх вивчення забезпечить формування конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта. Наголошено на економічному сенсі матеріально-технічного забезпечення як основи стійкого розвитку підприємства. Підкреслено важливість раціональної організації матеріально-технічного забезпечення, яка є ключовим чинником збільшення прибутку і рентабельності.*

Abstract. *The article is devoted to topical issues of logistics as the main factor in the efficiency of the enterprise. The main purpose of material and technical support of the enterprise is noted. Emphasis is placed on the importance of timely provision of the enterprise with the necessary production resources in the required range and quality, because the logistics of the enterprise is the basis of its effective economic activity. The main goals, functions, tasks and principles of logistics are systematized, because the timeliness of their study will ensure the formation of the competitiveness of the business entity. Emphasis is placed on the economic sense of logistics as a basis for sustainable development of the enterprise. The importance of rational organization of logistics, which is a key factor in increasing profits and profitability.*

* Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Томашук І.В.

Вступ. Динамічні умови розвитку сучасного світу визначають умови розвитку та становлення світових економічних систем, а такий стан речей має суттєвий вплив на господарську діяльність будь-якого господарюючого суб'єкта. В умовах погіршення конкурентної боротьби важливим завданням є утворення конкурентоспроможності підприємства і визначення його конкурентоздатних переваг, а раціональне матеріально-технічне забезпечення може бути головною конкурентоздатною перевагою підприємства, яке забезпечить зниження його витрат, і просуватиме зростання фінансового результату господарської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Матеріально-технічне забезпечення – це процес забезпечення підприємства необхідними видами матеріально-технічних ресурсів у визначений термін і в обсягах, необхідних для повноцінної роботи (табл. 1). Від організації своєчасного надходження матеріальних ресурсів у потрібній кількості, певної якості та асортименту значною мірою залежить рівномірний, ритмічний випуск готової продукції, її якість та ефективність роботи підприємства [3]. Основною метою управління матеріально-технічним забезпеченням є отримання достатньої кількості ресурсів відповідної якості, в необхідний час, у необхідному місці від надійних постачальників, за своєчасного виконання всіх своїх обов'язків та досягнення оптимальних сукупних витрат управління матеріальним потоком [4].

Таблиця 1

Підходи до визначення сутності матеріально-технічного забезпечення підприємства

Автор	Сутність підходу до визначення матеріально-технічного забезпечення
Андрушків О.В.	Форма товарного обігу у сфері матеріального виробництва, процес забезпечення підприємств сировиною, матеріалами, комплектуючими, напівфабрикатами, готовими виробами тощо, необхідними для виробничого і невиробничого споживання.
Покропивний С.Ф.	Один із видів комерційної діяльності підприємства, що здійснюється на ринку економічних благ у межах такої фази економічних відносин як збут. Суб'єктами цих відносин виступають, виключно, підприємства а об'єктом купівлі та продажу – економічні блага виробничого призначення, або матеріально-технічні ресурси. У фазі виробництва зазначений тип економічних благ трансформується у такий вид матеріальних факторів виробництва як предмети праці (сировина, основні та допоміжні матеріали, паливо, енергія), вартісною формою яких є основні оборотні фонди підприємства.
Васюта В.Б.	Процес визначення потреби в матеріально-технічних ресурсах, пошук і купівлю ресурсів, організацію доставки, зберігання й видачі окремим споживачам на підприємстві.
Збагерська Н.В.	Процес постачання на підприємство сировини, матеріалів, напівфабрикатів, готових виробів. Які необхідні для виробничого і невиробничого споживання, відповідно до визначених потреб та у певні терміни.
Пятуніна С.С.	Процес постачання на склади підприємства чи відразу на робочі місця, відповідно до виробничих планів, необхідних матеріально-технічних ресурсів.

Джерело: удосконалено автором на основі [4]

Головними цілями матеріально-технічного забезпечення підприємства є [5]:

– безперервне забезпечення підприємства необхідними засобами виробництва на рівні сучасних досягнень науково-технічного прогресу;

– оптимізація господарських зв'язків між підприємством та постачальниками;

– маневрування матеріальними ресурсами та створення економічно обґрунтованих запасів матеріальних ресурсів;

– застосування прогресивних шляхів та засобів транспортування вантажів з метою прискорення та здешевлення процесу обміну;

– економне використання засобів виробництва;

– зниження витрат на матеріально-технічне забезпечення підприємства.

Особливого значення набувають також функції матеріально-технічного забезпечення підприємства [6]:

– маркетингові дослідження ринків постачальників за конкретними видами ресурсів та планування потреби фірми в матеріальних ресурсах;

– підготовка заявок та специфікацій на необхідні ресурси та подання їх у вищі планові органи управління;

– здійснення оперативної діяльності із реалізації планів забезпечення ресурсами;

– підготовка ресурсів до виробництва, видача їх цехам та службам підприємства, організація забезпечення ресурсами робочих місць;

– визначення обґрунтованих норм запасу матеріально-технічних ресурсів та доведення цих норм до працівників складів, регулювання рівнів запасів та контроль за їх станом;

– розроблення організаційно-технічних заходів з економії матеріальних ресурсів, зниження норм і нормативів витрат ресурсів;

– оперативний облік надходження ресурсів, контроль за їх витратами цехами та службами, аналіз ефективності використання ресурсів та стимулювання поліпшення їх використання.

Матеріально-технічне забезпечення є вкрай важливим процесом у господарській діяльності кожного підприємства, а тому визначення основних завдань даного процесу та їх оперативне вирішення забезпечить формування конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта.

Головні принципи матеріально-технічного забезпечення підприємства в ринкових умовах:

– вільний вибір підприємствами виробників, постачальників матеріально-технічних засобів, технологій та послуг незалежно від форм власності і господарювання;

– дотримання паритетності товарообміну між галузями;

– зведення до мінімуму кількості посередників між виробниками матеріально-технічних засобів і послуг та їх споживачами, що дозволяє скоротити витрати по їх придбанню, використанню;

– відповідальність виробників за якість ресурсів та послуг;

– своєчасність розрахунків між учасниками ринку матеріально-

технічних засобів [3; 7].

Зосередимось на економічній вигоді матеріально-технічного забезпечення. Пропонуємо до важливості матеріально-технічного забезпечення включати забезпеченість ресурсів і екологічний компонент матеріально-технічного забезпечення підприємства.

Основні завдання реалізації ресурсозберігаючої політики полягають у:

– забезпеченні раціонального використання матеріальних ресурсів на конкурентоспроможному рівні;

– ліквідації непродуктивних витрат матеріальних ресурсів, пов'язаних із випуском низькоякісної, технічно недосконалої і неконкурентоздатної продукції та оптимізації структури споживання ресурсів на основі впровадження нових проєктних, конструкторських і технологічних рішень, що дають змогу підвищити комплектність використання матеріальних ресурсів застосування економічних та нетрадиційних видів матеріалів і джерел енергії;

– розширенні застосування вторинних ресурсів і побічних продуктів, організації повної переробки виробничих відходів і матеріалів, збільшенні збору й утилізації побутових відходів;

– прискоренні оборотності оборотних коштів, скороченні сукупних запасів, вивільненні частини ресурсів у різних сферах виробництва для використання в наступних виробничих циклах [5].

Екологічний компонент має бути виражений у комбінації природних процесів і виробництва, націлених на поліпшення ефективності ресурсів, які використовуються і тих, які відповідають збереженню ресурсів, зокрема, особлива увага має бути виділена інноваційним технологіям. Раціональна організація матеріально-технічного забезпечення зменшує витрати виробництва, збільшуючи доходи і прибутковість. Це визначає роль і важливість матеріально-технічного постачання у виробничій та адміністративній системі підприємства [5; 8].

Управління матеріально-технічним забезпеченням підприємства передбачає виконання всіх функцій, притаманних управлінню як виду діяльності:

– постановка завдання – включає проведення моніторингу наявних ресурсів та сировинного ринку потенційних ресурсів, планування потреби у ресурсах, оцінку матеріаломісткості виробництва та його матеріальних потреб;

– реалізація поставленого завдання – постановка, аналіз та оцінювання альтернативних варіантів матеріально-технічного забезпечення, формування остаточного рішення про розвиток сировинної бази підприємства, організацію постачання ресурсів, управління запасами матеріально-технічних ресурсів;

– контроль за ефективністю формування та використання матеріально-технічних ресурсів в усіх ланках виробничої системи [6].

Напрями модернізації та інноваційного оновлення матеріально-технічної бази підприємства доцільно розглядати у тріаді елементів: основні засоби, оборотні засоби та виробничі технології [2].

Оновлення й інноваційна трансформація основних засобів відбувається в

наступних умовах: поступове перенесення і тривале відшкодування інвестиційної (первісної) вартості основних засобів на продукцію за допомогою механізмів амортизації та собівартості; у процесі відтворення основних засобів одночасно відбувається рух їхньої споживної та зміна залишкової вартостей; відшкодування інвестиційних ресурсів через амортизаційні відрахування у часі описується узгодженням одночасного відрахуванням та споживанням на модернізацію інших активів, тому в умовах господарювання фактично відсутнє резервування амортизаційних відрахувань у формі готової, нереалізованої продукції чи запасів [1].

Висновки. Таким чином, важливим видом господарської діяльності підприємства є його матеріально-технічне забезпечення, адже від своєчасності надходження ресурсів на підприємство залежить весь виробничий цикл, тому даний вид діяльності набуває все більшого значення та пріоритетності у ефективності виробництва. Задля розбудови системи матеріально-технічного забезпечення підприємству необхідні чітке визначення цілей, окреслення завдань, визначення функцій і принципів даного процесу. Вивчення змістовних елементів економічного значення матеріально-технічного постачання дозволить скоротити витрати підприємства, забезпечити безперебійне надходження ресурсів на підприємство, створити економічно обґрунтовані норми запасів на підприємстві, і як наслідок побудувати ефективну стратегію діяльності підприємства.

Список використаних джерел:

1. Ареф'єва О.В., Вовк О.М. Стійкий розвиток підприємств у міжнародному економічному просторі: монографія. К. : НАУ. 2018. 260 с.

2. Вовк О.М., Долгополова Ю.А. Управління ефективністю інноваційного оновлення основних засобів авіапідприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 6 (17). С. 106–110.

3. Гарник М. Теоретичні аспекти використання матеріальних ресурсів промислових підприємств. *Наука й економіка*. 2011. № 1(21). С. 121–123.

4. Гордійчук А.С., Стахів О.А., Кузнєцова Т.В., Збагерська Н.В. Економіка підприємства. Навч. посібник. Заг. ред. Герасичука А.С. Рівне: НУВГП, 2012. 256 с.

5. Економіка підприємства. Навч. посібник за ред. акад. С.Ф. Покропивного. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2013. 402 с.

6. Костюченко Л.В. Удосконалення механізму управління системою матеріально-технічного забезпечення підприємств залізничного транспорту України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04. Дніпропетровськ, 2009. 24 с.

7. Кубай О.Г., Марчик Є.К. Матеріально-технічне забезпечення аграрного виробництва. *«Наукові підсумки 2018 року»: зб. матеріалів XXV Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф.* Вінниця. 2018. Ч.2. С. 49–54.

8. Чаюн І., Богославець Г., Довгаль Н. Економіка підприємства: Підручник. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 569 с.

Yuliia ALESKEROVA*,
2nd year Master Student,
Faculty of Economics and Business,
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

INSURANCE AND TOURISM

Abstract. *The purpose of the study is insurance in tourism in Ukraine. Ukraine's transition to the market relations has dramatically changed former ways of doing business. In this perspective, organization of insurance business is becoming one of the significant factors influencing all sectors of the economy, including tourism. In modern conditions, insurance is an important and necessary tool that ensures overall economic and social stability and security, business development, effective protection against numerous risks, implementation of the state social policy in the field of tourism. Results. According to the results of the study, it is necessary to pay deep attention to the analysis of tourist insurance when traveling abroad in the current environment. Practical consequences. Currently, the insurance system in Ukraine is being reformed. Value originality. Passengers of regular flights are mostly insured against accidents during their journey – the insurance fee is included in the ticket price.*

Анотація. *Метою дослідження є страхування в туризмі в Україні. Перехід України до ринкових відносин кардинально змінив колишні способи ведення бізнесу. У цьому ракурсі організація страхового бізнесу стає одним із значущих факторів впливу на всі галузі економіки, у тому числі й на туризм. У сучасних умовах страхування є важливим і необхідним інструментом, що забезпечує загальну економічну та соціальну стабільність і безпеку, розвиток бізнесу, ефективний захист від численних ризиків, реалізацію державної*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, зав. кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Ставська Ю.В.

соціальної політики у сфері туризму. За результатами дослідження необхідно приділити велику увагу аналізу туристичного страхування під час поїздок за кордон у сучасних умовах. Практичні наслідки. Наразі в Україні відбувається реформування системи страхування. Цінуйте оригінальність. Пасажири регулярних рейсів в основному застраховані від нещасних випадків під час подорожі – страховий збір входить у вартість квитка.

Introduction. Ukraine's transition to the market relations has dramatically changed former ways of doing business. In this perspective, organization of insurance business is becoming one of the significant factors influencing all sectors of the economy, including tourism. In modern conditions, insurance is an important and necessary tool that ensures overall economic and social stability and security, business development, effective protection against numerous risks, implementation of the state social policy in the field of tourism.

Presenting main material. It is clear since nowadays insurance in tourism business is the youngest sector of the insurance market, in which citizens within the country and when traveling abroad pre-insure themselves against adverse consequences by making monetary contributions to the fund of a specialized organization (insurer) that provides insurance services, and if these consequences occur, this organization pays the amount agreed to the insured or another person.

However, there is a reason to consider tourism as a phenomenon that was formed in ancient times and lasted until the 19th century, and only in 19th century its new development and formation started. Nowadays, there are many subjective conceptions of tourism. Thus, some people consider that tourism is a social phenomenon of the 20th century, a method of cognition of spiritual and material values created by nature and human civilization, which has become one of the most dynamically developing. Some experts in the field of tourism assume that tourism is one of the easiest ways to attract foreign currency into the country. Others define tourism as a temporary change of residence (country, city) by a person. And they are all right, because tourism is extremely diverse in terms of goals and interests. Despite the fact that in the process of tourism development there have arisen different interpretations of this concept, there are reasons to believe that the following criteria are of particular importance when defining this phenomenon:

1. Temporary change of place of residence and stay in another place. The main condition here is that the place of residence should not be a place of permanent or long-term residence.

2. Remuneration from the source in the visited place. The essence of the criterion is that the main purpose of the trip should not be performing the activities that are paid for from the source in the visited place.

It should be taken into consideration that tourism covers not only socio-cultural but also economic factors. Today, tourism has become a powerful global industry, which occupies up to 10% of the world gross domestic product, involves huge masses

of employees, fixed assets, and has attracted large capital. This is a big business, big money and serious global policy. And basis on this it can be concluded that the concept of "tourism" is much broader than conventional, and it should be defined as an interconnected system of companies operating in the tourism market of a large city, directly or indirectly interact with each other, provide tourists with all tourism services, works and goods that are necessary for consumption in the process of tourism and sufficient for the actual implementation of the tourism process itself.

Popularity of travel insurance can be explained by several factors. Firstly, it is image-making. If the insurance company fulfills its obligations in full, this type of insurance will increase the degree of customer confidence. Secondly, profitability of travel insurance largely depends on the number of insured individuals. Therefore, the insurance company gets benefits from the travel companies that work with large flows of tourists. The essence of tourism insurance is based on the transfer of risks from the tourist to the insurance company directly or through intermediaries (travel company).

Tourism insurance is a system of relations between the insurance company and the tourist aimed to protect his life and health, as well as property interests in the case of an insured event. In this case, reimbursement of the related costs to the insured damaged person is made within the sum insured, which is determined by the insurance contract (insurance policy) between the insurer and the insured person. Considering the need to protect the interests of Ukrainian citizens abroad, Article 9 of the Law of Ukraine "On the Procedure for Leaving Ukraine and Entering Ukraine by the Citizens of Ukraine" states that "Ukraine's citizens must be insured to be guaranteed reimbursement of the costs related to the emergencies abroad". In addition, Article 16 of the Law of Ukraine "On Tourism" provides that "insurance of tourists (medical and accident insurance) is mandatory and provided by tourism entities on the basis of agreements with insurers".

A tourism entity that provides tourism services is obliged to provide tourist insurance. To do this, the insurance contract with the insurer can be concluded by the tourists themselves or the business entity as an intermediary of the insurance company. The following types of insurance are used in tourism: medical, accident, property, in case of traffic delays, costs associated with the inability to travel, etc. Medical insurance is one of the main types of tourism insurance.

Today in Ukraine health insurance is not mandatory, although it is provided by the Law of Ukraine "On Insurance".

Medical insurance for tourists is mandatory, but there are no special rules. Tourism entities concluding agreements with insurance companies choose the rules of voluntary health insurance. Typical contracts for this type of insurance provide for a standard set of insured events, i.e. diseases covered by the insurance.

Thus, the main diseases, the treatment and care for which is not included in the insurance coverage, are also specified in the contract. This group includes, in particular, cancer, chronic pathologies of the cardiovascular system. Liability under such an agreement arises at the time of crossing the Ukrainian border and is valid only on the

territory of other states. The cost of such contracts is from 68 kopecks up to a few dollars a day. It depends on the country of stay, the age of the insured person, the purpose of his trip, a chosen insurance program and the sum insured. Liability under the contract of the road accident insurance comes into force from the beginning of the trip and continues till the destination. This is the most common type of personal insurance due primarily to low cost and popularity. It is important for employees of a travel company to pay attention to the interpretation of the accident.

Conclusions. Travel companies prefer the minimum insurance amounts (up to 5 thousand USD), the insurance payment for which is the lowest and the cost of the ticket does not increase. Tourist insurance is provided by tourism entities on the basis of agreements with insurance companies. Mostly a travel agency signs a contract with an insurance company to insure tourists, sets the sum insured and the insurance payment, which will determine the percentage of the premium that will be issued to the insurance intermediary after the implementation of policies. This is formalized by a power of attorney agreement, where the insurance company (insurer) obliges the travel agency to sell insurance policies at a fixed price, paying a commission. The insurance intermediary retains from 10 to 25% of the value of the insurance premium. According to Article 16 of the Law of Ukraine "On Tourism", "tourists have the right to enter into contracts for such insurance. In this case, they are obliged to confirm in advance the existence of a duly concluded insurance contract to the tour operator or travel agent".

References:

1. Law of Ukraine «On tourism» (324/95-VR)

2. Law of Ukraine «On insurance» (85/96-VR)

3. Kozhukhivska R., Sakovska O., Shpykuliak O., Podzihun S., Harbar O. (2019). Social customer-oriented technologies in the tourism industry: an empirical analysis. *TEM Journal*. Vol. 8. Issue. 4. P. 1371-1383. DOI: 10.18421/TEM84-39

4. Kozhukhivska R., Sakovska O., Skurtol S., Kontseba S., Zhmudenko V. (2019). Use of Internet technologies by the tourism products consumers in Ukraine. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. Vol. 8. Issue 3C. P. 1-6. DOI:10.35940/ijrte.C1001.1183C19

5. Aleskerova Yu., Salkova I., Fedoryshyna L., Todosiichuk V. (2020). Insurance management: a textbook. Vinnytsia : VNAU, 2020. 295 p.

6. Aleskerova Yu., Todosiichuk V., Fedoryshyna L. (2021). Insurance in tourism. *The scientific heritage*. № 60 (60), vol. 3. P. 31–41.

7. Mulyk T., Tomchuk O., Fedoryshyna L. (2020). Analysis of financial stability of the enterprise. *The scientific heritage*. № 43. p. 46–55.

Маргарита ГАЙДУЧОК*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Анотація. *У статті досліджено можливості реалізації цифрових технологій на етапі виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема продукції рослинництва. Розглянуто найбільш перспективні цифрові технології точного землеробства, які найчастіше впроваджують вітчизняні сільськогосподарські підприємства. Обґрунтовано, що поетапна реалізація елементів цифрового точного землеробства на стадіях виробництва сільськогосподарської продукції дасть можливість позбутися негативних елементів технологій вирощування сільськогосподарських культур, таких як перевитрати засобів захисту рослин, добрив, посівного матеріалу, добрив, паливно-мастильних матеріалів тощо.*

Abstract*. The article investigates the possibilities of implementing digital technologies at the stage of agricultural production, in particular crop products. The most promising digital technologies of precision agriculture, which are most often implemented by domestic agricultural enterprises, are considered. It is substantiated that the gradual implementation of digital precision farming tools at the stages of agricultural production will allow to get rid of the negative elements of crop production technologies, such as overspending of plant protection products, fertilizers, seeds, fertilizers, fuels and lubricants and more.*

Вступ. Виробництво сільськогосподарської продукції є складним процесом вирощування сільськогосподарських культур. Актуальною була і залишається проблема створення оптимальних умов для вирощування сільськогосподарських культур, за яких значно підвищується виробництво продукції відповідної якості з найменшими витратами трудових, матеріальних, інформаційних, природних та інших ресурсів. Цього можна досягти, застосовуючи сучасні методи управління, механізації та автоматизації виробничих процесів з використанням інноваційних цифрових технологій.

Мета статті – виявити вплив цифрових технологій на етапі виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема продукції рослинництва.

---

* Науковий керівник: к.пед.н., доцент кафедри математики, фізики та комп’ютерних технологій ВНАУ – Новицька Л.І.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо вплив цифрових технологій на процес виробництва продукції рослинництва, адже існує значна кількість напрямів реалізації технологічного оновлення як виробничих, так і управлінських процесів.

Основними завданнями галузі рослинництва на сучасному етапі є: виробництво якісної, екологічно чистої продукції з мінімальними енергетичними і трудовими затратами при максимальному виході її за одиницю часу на одиницю площі [1, с. 13].

Для виявлення впливу цифрових технологій на процес виробництва продукції рослинництва проаналізуємо основні етапи сучасного землеробства: агротехнічна організація виробництва та формування системи сівозмін, від якої залежать всі інші елементи технології вирощування певної культури – обробіток, удобрення, система захист; система насінництва і використання високопродуктивних сортів, гібридів та культур; заходи щодо захисту ґрунтів від водної й вітрової ерозії тощо.

Пріоритетними напрямами впровадження цифрових технологій в процеси виробництва продукції рослинництва виступають ті напрями розвитку, які можуть у найближчій перспективі підвищити обсяги виробництва продукції, покращити її якість, знизити виробничі витрати, пришвидшити окупність капіталовкладень тощо. Проведені дослідження [2, с. 17] показують, що в рослинництві цифровий розвиток агровиробництва передбачає освоєння сільськогосподарськими підприємствами ресурсозберігаючих технологій і технологій точного землеробства, які позиціонуються як ґрунтозахисні, інноваційні та конкурентоспроможні технології, що сприяють структурно-технологічній перебудові виробників та нарощуванню економічного потенціалу аграрного сектору економіки України.

Технології точного землеробства, на думку В.В. Россохи, передбачають чітке визначення агрохімічних і агрофізичних характеристик полів, складання електронних карт відповідних показників і внесення агрохімікатів з урахуванням різних потреб культур на окремих ділянках поля. Необхідна умова його застосування – точна орієнтація агрегатів за системою GPS. На основі розвитку цього напряму вже нині можлива механізація обробітку ґрунту, удобрення, посівів, захисту рослин без участі оператора, що працює на тракторі або комбайні [3, с. 430].

Впровадження технологій точного землеробства в практичну діяльність сільськогосподарських підприємств є ключовим елементом процесу цифровізації. Точне землеробство передбачає розділення полів на зони управління, які мають однорідні специфічні характеристики, причому найважливішим критерієм, який значною мірою визначає економічний потенціал окремого поля, є тип ґрунту. Експерти з компанії Smart farming [4] стверджують, що точне землеробство стає доступним і ефективним при земельному банку від 500 га, та зазначають, що сьогодні близько 30 % сільськогосподарських підприємств поступово впроваджують технології точного землеробства, проте зазвичай вони обмежуються лише одним

нововведенням – автопілотом або курсовказівником для запобігання перекриттям і пропускам на полях.

Як зазначають практики, перший крок точного землеробства – паралельне водіння, яке потребує придбання автопілоту та курсовказівника. Оскільки з відпрацьованим паралельним водінням описані вище проблеми усуваються практично повністю, це знижує витрати і потребу в техніці та прискорює виконання польових робіт. Використання паралельного водіння при стандартній обробці ґрунту може здійснюватися навіть на безкоштовному сигналі, завдяки чому усуваються перекриття і пропуски, що вже дає змогу істотно заощадити кошти на зносі сільськогосподарської техніки, часі проведення відповідних операцій,паливно-мастильних матеріалах тощо.

Найпростіша функція цифрового землеробства, яку можна використовувати при наступній стадії виробництва продукції рослинництва (посіві сільськогосподарських культур) – це можливість відключення секцій сівалки на перекриттях. Правильне застосування цієї технології дає змогу заощаджувати не менше ніж 2-3 % насіння, що трансформується в економію 2-3 євро на 1 га, тому технологія має досить незначний термін окупності та прямо пропорційно залежить від земельного банку підприємства [5].

Крім того, є можливість отримати більш рівномірні дружні сходи, підвищити продуктивність роботи, посіявши в оптимальні агротехнічні строки, а також заощадити добрива, що вносять під сівбу, та отримати точні дані для списання товарно-матеріальних цінностей (ТМЦ) за фактичними даними.

Наступним етапом, в якому існує доцільність застосування технологій точного землеробства, є система заходів щодо боротьби з бур’янами, хворобами та шкідниками сільськогосподарських культур. Основне завдання застосування цифрових технологій – переобладнання обприскувачів задля відключення секцій на перекриттях. Зазначене дасть можливість не лише економити на витратах засобів захисту рослин (ЗЗР), але й зменшує шкоду рослинам від подвійного обробітку, що, в кінцевому рахунку, впливає на врожайність. Автоматичне відключення секцій обприскувача економить від 10 % до 20 % ЗЗР залежно від геометрії і рельєфу полів, а також у полі обприскувач без автопілоту і без їзди по міжряддю витоптує до 3 % врожаюсільськогосподарських культур.

Найскладнішим елементом практичної реалізації технології точного землеробства є внесення добрив. Ефективність внесення добрив залежить від багатьох факторів, не лише пов’язаних із використанням цифрових технологій, це, зокрема, час внесення, тип добрив, прийнята на підприємстві технологія вирощування культур тощо.

Дослідження [6] показують, що розраховувати норму внесення добрив потрібно за даними агрохімічного аналізу, оскільки норми мінеральних добрив під окремі культури залежать як від їх біологічних особливостей, так і від агрохімічних властивостей ґрунту. Після аналізу агрохімічних властивостей ґрунту створюється карта (сітка) вмісту мікро- і макроелементів, яка може суттєво різнитися в межах одного поля, що зумовлює різну норму внесення добрив у рамках зон з різною структурою ґрунту. Зважаючи на вищесказане,

внесення добрив за технологіями точного землеробства потребує не лише наявності відповідного обладнання та техніки, але й чіткого розуміння необхідності створення карти полів на основі агрохімічних властивостей ґрунту, що в сукупності дасть змогу поєднати цифрові технології з фактичними даними окремого поля задля ефективного використання наявних ресурсів підприємства.

Проблемою реалізації цифрового «точного землеробства» на сучасному етапі є відсутність певних стандартів стосовно систематизації елементів точного землеробства та послідовності їх впровадження, що спонукає виробників застосовувати окремі елементи точного землеробства без розуміння послідовності, доцільності та ефективності використання тієї чи іншої технологічної операції за допомогою цифрових технологій.

Як зазначає С.В. Коляденко, нині сільське господарство України практично не охоплено процесом цифрової трансформації, а використання інформаційних технологій у сільському господарстві в основному обмежується застосуванням комп'ютерів і програмного забезпечення, призначеного для управління фінансами, збору аналітичної інформації та надання фінансової та статистичної звітності [7].

Суттєвий вплив на виробництво продукції рослинництва робить використання сільськогосподарськими підприємствами цифрових програмних продуктів та сервісів, що дасть можливість виробникам продукції рослинництва здійснювати технологічні операції та управлінські процеси більш поінформовано, своєчасно, незважаючи на наявний обсяг інформації з супутникового моніторингу, метеосервісів тощо. Програмне забезпечення виробничої та управлінської діяльності посилює інформаційну складову управління та підвищує ефективність загальної системи менеджменту підприємства. Забезпечення підприємства якісною аналітикою не лише підвищує прибутковість, але й дає змогу приймати оптимальні управлінські рішення.

Супутниковий моніторинг передбачає онлайн спостереження за змінами стану посівів у процесі вегетації. Дані отримують за допомогою зйомки супутників на окремих полях, що дозволяє відстежувати позитивні та негативні зміни розвитку рослин. Для проведення супутникового моніторингу необхідні чіткі координати поля, які сільськогосподарське підприємство може передати виконавцю за допомогою програми в смартфоні чи планшеті, необхідно виділити поле, підписати його, зберегти та надіслати дані повідомленням на електронну пошту або Viber.

Моніторинг полів – це досить трудомісткий процес, який потребує багато зусиль і відповідних знань. Його суть – аналіз стану посівів за результатами знімків супутника. Пролітаючи над територією і роблячи високоякісні знімки, супутник фіксує необхідні ділянки поля. Зазвичай, при обстеженні сільськогосподарських посівів агроному важко побачити повну картину всього поля. А відсутність інформації – це збитки для сільгосппідприємства, саме тому все частіше сільгоспвиробники користуються сервісом супутникового моніторингу, який довів свою ефективність, особливо на віддалених полях та

ділянках.

Використання метеосервісів у практичній діяльності дозволить виробникам сільгосппродукції оптимізувати терміни визначення початку польових робіт, отримати своєчасне попередження про заморозки, визначати вологість ґрунту, точну температуру, відносну вологість повітря, ймовірність опадів, швидкість вітру і т.д., а також дає можливість економії паливно-мастильних матеріалів завдяки меншій кількості виїздів на поле.

Зазначимо, що позитивним моментом в плані поінформованості керівників та представників агрокомпаній, фермерів, приватних землевласників є щорічне проведення в Україні форумів IT-технологій в агропромисловому секторі, на яких різні компанії презентують сучасні ідеї використання найбільш популярних інформаційних систем та технологій в агробізнесі (рис. 1).

Рис. 1. Популярні SMART-технології в агробізнесі та їх можливості

Джерело: узагальнено автором

Розуміючи важливість врахування фактичних витрат ТМЦ при формуванні собівартості виробництва продукції, зростає необхідність забезпечення підприємства ефективною системою обліку та списання ТМЦ, яка дає

можливість менеджменту сільськогосподарського підприємства чітко визначати перелік ТМЦ, які утримуються на підприємстві, та здійснювати контроль відповідності їх облікових і фактичних залишків за місцями зберігання, контролювати обґрунтованість списання та використання ТМЦ, забезпечувати керівника повною, своєчасною та достовірною інформацією щодо їх руху всередині підприємстві.

Висновки. Таким чином, аналіз впливу цифрових технологій на етапі виробництва сільськогосподарської продукції дозволить:

– зробити процес виробництва сільськогосподарської продукції більш прозорим та керованим;

– підвищити ефективність та можливості контролю витрат виробництва;

– при поетапній реалізації елементів цифрового точного землеробства позбутися перевитрат посівного матеріалу, засобів захисту рослин, паливно-мастильних матеріалів, добрив і т. д., а також підвищити точність і зменшити час виконання польових робіт;

– оптимізувати терміни виконання польових робіт завдяки даним сучасних метеосервісів та інших цифрових технологій;

– здійснювати контроль відповідності залишків ТМЦ за місцями зберігання, обґрунтовувати списання та їх використання, забезпечувати керівника підприємства достовірною інформацією щодо руху ТМЦ.

Список використаних джерел:

1. Мазур В.А., Поліщук І.С., Телекало Н.В., Мордванюк М.О. Рослинництво : навч. посібник (І частина). Вінниця, ВНАУ. 2020. 349 с.

2. Карпенко А.М. Пріоритетні напрями інноваційного розвитку рослинництва. *Економіка та управління АПК*. 2012. № 9. С. 16–20.

3. Россоха В.В., Соколов Д.О. Технологічні трансформації в агропромисловому виробництві: тенденції та результати. Інноваційний розвиток економіки: процеси та явища: монографія. Дніпропетровськ: ВНЗ «Нац. гірничий ун-т», 2013. С. 429–473.

4. Как внедрять точное земледелие на предприятии. URL: https://smartfarming.ua/ru-blog/kak-nachat-vnedryat-tochnoe-zemledelie-apredpriyatii.

5. Точна сівба за технологією KUHN. URL: http://agro-business.com.ua/2017-09-29-05-56-43/item/ 14580-tochna- sivba-za-tekhnolohiieiu-kuhn.html.

6. Досягти балансу: застосування добрив залежно від агрохімії ґрунтів. URL: https://www.growhow. in.ua/dosyagty-balansu-zastosuvannya-dobryv-zalezhno-vid-agrohimiyi-gruntiv.

7. Коляденко С.В. Цифрова економіка: передумови та етапи становлення в Україні і у світі. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2016. № 6. С. 105–112.

Лілія ЗЕЛЕНА,*
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СФЕРІ ГОСТИННОСТІ

Анотація. *Розвиток готельного бізнесу України характеризується адаптацією реформованих підприємств цієї сфери до ринкового середовища, комплексним вирішенням актуальних проблем підвищення ефективності та конкурентоспроможності ринку готельних послуг, що почав поступово наближатись до світових стандартів. Метою статті є систематизація досліджень щодо особливостей основних тенденцій впровадження інформаційних технологій у сфері гостинності. У статті зазначені головні особливості інноваційного розвитку готельного бізнесу України, сформовано класифікацію інновації у готельному бізнесі. Автором запропоновано схему впровадження інноваційних технологій в готельній індустрії.*

Abstract. *The development of the hotel business of Ukraine is characterized by the adaptation of reformed enterprises in this sphere to the market environment, a comprehensive solution to urgent problems of improving the efficiency and competitiveness of the hotel services market, which began to gradually approach world standards. The purpose of the article is to systematize research on the peculiarities of the main trends in the introduction of information technologies in the field of hospitality. The article mentions the main features of the innovative development of the hotel business of Ukraine, the classification of innovation in the hotel business has been formed. The author proposed a scheme for the introduction of innovative technologies in the hotel industry.*

Вступ. Процес виробництва на підприємстві здійснюється за належної взаємодії визначальних його чинників, а саме персоналу (робочої сили), засобів та предметів праці. Використовуючи наявні засоби виробництва, персонал підприємства виробляє суспільно корисну продукцію або надає виробничі й побутові послуги. Це означає, що, з одного боку, мають місце затрати живої та уречевленої праці, а з іншого боку, є результати виробництва. Ефективність являє собою інтегровану економічну категорію, яка відображає виробничі відносини щодо економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного результату. Категорія «ефективність» на рівні підприємства характеризує зв’язок між величиною отриманого результату від

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Паламаренко Я.В.

його діяльності та кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів [1, с. 174].

Підвищення ефективності можна досягти шляхом використання меншої кількості ресурсів для створення такого результату або за використання такої самої кількості ресурсів чи більшого випуску з відносно меншою кількістю ресурсів для створення більшого результату.

Виклад основного матеріалу. Інновації в індустрії гостинності та туризму слідують траєкторією інновацій у сфері послуг, що відрізняється від інновацій продукту. Такі нововведення підвищили операційну ефективність, а також створили більшу цінність для споживачів. У результаті постійних інновацій фірми, що надають послуги, покращують якість своїх послуг та пропонують більш індивідуальний підхід та досвід. Це досягається прогнозуванням потреб і бажань споживачів, підвищенням лояльності за допомогою різних програм, розширенням клієнтської бази при одночасному зменшенні невикористаних потужностей та підвищенням ефективності та продуктивності.

Інновації у сфері послуг визначають способи створення та надання більшої цінності споживачам за допомогою технологій або процесів. Це передбачає постійне вдосконалення та впорядкування ідей для розширення можливостей працівників, акціонерів та споживачів. У результаті інновацій з’являються нові типи взаємодії з клієнтами.

Зокрема, у індустрії гостинності мережа та незалежні підприємства змушені постійно шукати шляхи підвищення якості та репутації, скорочення витрат, а також збільшення продажів і прибутку. Додається до цих викликів і жорстка конкуренція між місцевою та міжнародною організаціями гостинності. Тому інновації стали стратегічною зброєю обох успішних мереж та незалежних підприємств гостинності, тому стратегія розвитку готелю повинна бути базою інноваційних процесів [2, с. 19-20].

Зазначимо, що особливістю інноваційного розвитку підприємств готельного бізнесу є вибір такої комбінації впроваджуваних інновацій, поєднання яких дає змогу підприємствам готельного бізнесу формувати власну концепцію інноваційного розвитку, зберігати автентичність та водночас забезпечувати потреби цільових споживачів інноваційним шляхом.

На основі проведеного дослідження інновації у готельному бізнесі можна класифікувати так:

1) за функціональною сферою впровадження: організаційні, технологічні, маркетингові, дизайнерські;

2) за специфікою задоволення потреб споживачів: продуктові, процесні, інформаційні;

3) залежно від очікуваного ефекту: екологічні, соціальні та економічні [3, с. 206].

Водночас, зазначимо, що у теперішній час технології в галузі гостинності досить стрімко розвиваються. Це пов'язано з тим, що перед готельєрами стоять два основні завдання: отримати якомога більше клієнтів, організувавши максимальну кількість продажів, і завоювати гостя, зробивши його постійним

клієнтом. Здійснити ці завдання без інноваційних рішень нереально. Боротьба за кожного гостя, особливо в умовах кризи, вимагає від готелів модернізації як в технології, так і в свідомості.

Нині важко уявити собі готель, в якому тисячі задач з щоденного ведення бізнесу здійснювалися б вручну. Системи управління - це мозок готелю, без якого він не зможе жити. Існує безліч видів систем електронного управління готелем, і, вибираючи одну з них, ми повинні запитати себе, наскільки вона адаптована з тими інноваційними продуктами ІТ, які вже стають необхідністю. Принципи впровадження інноваційних технологій у сферу гостинності, мають стати дієвим засобом забезпечення інноваційного розвитку в туристичній індустрії [4, с. 141-142].

Впровадження інноваційних технологій в готельній індустрії включає три етапи (рис. 1).

Рис. 1. Схема впровадження інноваційних технологій в готельній індустрії
Джерело: сформовано автором на основі опрацьованої літератури

Проведене дослідження показало, що готельний бізнес є одним з основних складових економіки України. В умовах сьогодення сфера готельного господарства, як і будь-яка інша, постійно трансформується під впливом глобалізації та інтеграції процесів. Так, ефективне функціонування індустрії

гостинності є індикатором позитивних змін в економіці держави, важливою передумовою інтенсифікації міжнародних зв'язків та інтеграції країни у світове співтовариство. Аналізуючи міжнародний досвід діяльності підприємств готельного бізнесу, можна зауважити, що зростання популярності цієї сфери господарювання зумовлює підвищення жорсткості умов виживання, що змушує заклади постійно звертатися до розробок новітніх технологій задля збереження місця на ринку, боротьби за прихильність гостя, підвищення якості обслуговування, а також розширення асортименту надаваних послуг. Через велику кількість конкурентів кожному готелю слід мати власне обличчя та унікальну особливість, яка відрізняє його від інших.

Тому інноваційний підхід до ведення бізнесу в даній сфері є необхідною умовою для результативного функціонування підприємств готельного господарства. Впровадження інноваційних продуктів сприятиме ефективному використанню всіх можливостей якісного обслуговування та максимізації потенціалу діяльності закладів індустрії гостинності. Інноваційна діяльність є важливим засобом, що забезпечує підтримку рівня конкурентоспроможності будь-якої економічної системи.

Використання нових технологій у розвитку виробництва або в управлінні підприємством дозволяє значно покращити його діяльність за рахунок передового досвіду, методів управління або наукових знань. Перевага в актуальності надається інформаційним технологіям, оскільки їх використання є необхідною умовою функціонування будь-якого сучасного засобу розміщення або підприємства харчування, забезпечуючи точність, оперативність, високу швидкість обробки та передачі інформації.

Готельний бізнес включає величезний комплекс послуг, а тому є основним чинником у туристичній галузі і визначає перспективи її розвитку. Сьогодні міжнародний туризм продовжує неухильно зростати. Так, у 2019-2020 рр. у туристичному секторі світової економіки створено 10,4 % глобального ВВП (8,8 трлн дол. США), а зайнятість населення планети у цій сфері становить 10 %, або 123 млн робочих місць. За майбутнім прогнозом ВВП зросте на 3,6 %, в той час як сектори охорони здоров'я та гірничого видобутку зростуть лише на 2,3 % та 1,5 % відповідно.

Для забезпечення лідерства та отримання конкурентних переваг на ринку готельних послуг необхідним є використання комп'ютерних мереж, Інтернет технологій, наскрізної автоматизації всіх бізнес процесів.

Важко уявити сучасне функціонування підприємств індустрії гостинності без використання інформаційних технологій (ІТ). Застосування ІТ розповсюджується практично на всі види їх діяльності, як у здійсненні глобального управління, так і в координуванні щоденних процесів. Вона пов'язує всі види інформації, необхідної для управління на підприємстві і є єдиною інформаційною системою. Широке використання інформаційних технологій обробки та передачі інформації дозволяє створити сучасний та зручний продукт для підприємств готельного бізнесу, що спрямований не лише на збільшення прибутку, а й утримування конкурентних позицій на ринку та завоювання

прихильності гостя.

Зазначимо, що інформаційно-технологічні рішення чинять значний вплив на економічний успіх готельного підприємства. Статистичні дані одного із світових виробників інноваційного програмного забезпечення для закладів готельного і ресторанного господарства Toast свідчать про те, що:

1) 95 % власників ресторанів відзначили підвищення ефективності свого бізнесу, впровадивши програмні технології у діяльність підприємств;

2) 73 % відвідувачів вважають, що застосування сучасних технологій у закладі додає їм більше задоволення від вечері;

3) 26 % споживачів вважають, що наявність сучасних технологій, можливість зробити електронне замовлення та обрати сучасні варіанти платежів впливають на вибір закладу. В індустрії готельного господарства можна узагальнити декілька напрямків використання ІТ-технологій, а саме оптимізацію управління готелем, покращення сервісу і маркетинг [5, с. 52-56].

Висновки. Таким чином, ключовою основою забезпечення конкурентоспроможності, динамічного розвитку та підвищення результативності функціонування підприємств готельного бізнесу в Україні є впровадження інновацій. У результаті аналізу наукової літератури встановлено, що конкурентна перевага закладів готельного господарства залежить від нововведень в області інформаційних технологій. Тому, враховуючи набутий досвід та перспективи вітчизняних та зарубіжних дослідників у цій сфері, ІТ-технології є пріоритетним напрямом інноваційної діяльності об'єктів індустрії гостинності. Впровадження інформаційних технологій на підприємствах готельного господарства є економічно доцільним та ефективним, оскільки вони сприяють отриманню додаткового доходу та зниженню витрат, удосконаленню процесу обслуговування, забезпеченню конкурентних переваг на ринку, підвищенню ефективності роботи окремих підрозділів та готелю загалом.

Список використаних джерел:

1. Ярославський А. О. Економічна ефективність діяльності підприємства: Теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. №. 20 (3). С. 174–177.

2. Грицюк В.А. Інноваційні можливості у сфері готельного господарства України. 2021. URL: https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/51119/1/%D0%A4%D0%9C%D0%92_2021_242_%D0%93%D1%80%D0%B8%D1%86%D1%8E%D0%BA%20%20%D0%92.pdf.cc

3. Хаустова К.М., Бойко В.С. Особливості інноваційного менеджменту підприємств готельного бізнесу. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 50. С. 204-208.

4. Збірник виступів учасників XIII науково-практичної конференції студентів вищих навчальних закладів Укоопспілки «Інноваційні процеси і їх вплив на ефективність діяльності підприємства». Частина 1. К.: НМЦ «Укоопосвіта», 2016. 184 с.

5. Доценко В.Ф., Шидловська О.Б., Медвідь І.М., Бєдусенко Л.С.

Інформаційні технології в готельній індустрії України: реалії та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. №1. С. 52–57.

Андрій КРАВЧУК*,
студент 2 курсу магістратури,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ ПОВОДЖЕННЯ З ВІДХОДАМИ

Анотація. *У статті розглядається вплив автотранспортного комплексу на навколишнє середовище. Наголошено, що частка автотранспорту становить близько третини від загального обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферу, а у мегаполісах ця величина досягає 85–90 %, що створює істотні проблеми для здоров'я населення та стану довкілля загалом. Обґрунтовано, що економіко-екологічний розвиток транспортно-логістичної складової поводження з відходами передбачає у першу чергу відповідальне поводження з відходами автотранспортного комплексу.*

Abstract. *The article considers the impact of the motor transport complex on the environment. It is emphasized that the share of motor transport is close to one third of the total amount of emissions of harmful substances into the atmosphere, and in megacities this value reaches 85-90%, which is about 50%. It is substantiated that the economic and ecological development of the transport and logistics component of waste management involves primarily responsible waste management of the transport complex.*

Вступ. В Україні набуває особливого значення процеси інтеграції транспортно-логістичних систем, що характеризується кооперуванням виробництва, міжгалузевими та внутрішньогалузевими зв`язками. Враховуючи ресурсний потенціал нашої країни, вплив автотранспортного комплексу на навколишнє середовище характеризується домінуванням інтеграційних бізнес-процесів в автотранспортному комплексі та впровадження процесних інновацій при випуску транспортних засобів та їх експлуатації. При цьому питання стабілізації та розвитку галузі слід вирішувати комплексно, коли виробництво, споживання та пов'язані з ними матеріальні потокирозглядаються у зв'язку з рухом відходів на принципах циркулярної економіки.

---

* Науковий керівник: к.е.н., доц. кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Ковальчук С.Я.

Виклад основного матеріалу. Автотранспортний комплекс є одним з основних джерел забруднення навколишнього середовища. Рівні забруднення повітря оксидами азоту і вуглецю, вуглеводнями та іншими шкідливими речовинами у більшості великих міст, за даними Гідрометслужби останніми роками перевищують гранично допустимі концентрації.

На частку автотранспорту припадає близько третини від загального обсягу викидів шкідливих речовин в атмосферу, а у мегаполісах ця величина досягає 85–90 %, що створює істотні проблеми для здоров’я населення та стану довкілля загалом. Це пов’язано із тенденцією інтенсивного збільшення кількості транспортних засобів, що нерозривно пов'язано зі збільшенням чисельності населення нашої планети і підвищенням рівня його життя. За даними ДП «Державтотранс НДІ проект», загальна кількість зареєстрованих транспортних засобів на території України налічує близько 4,6 млн одиниць, серед яких близько 3,5 млн легкових (рис. 1) [2].

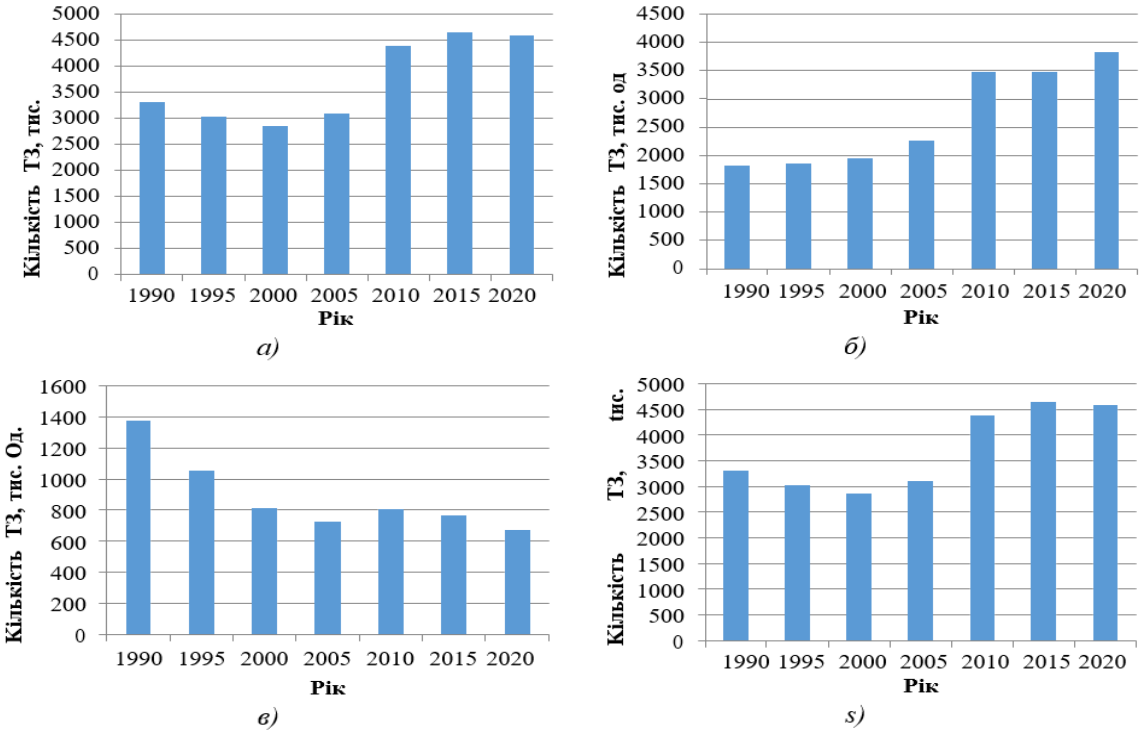

Рис. 1. Структура парку транспортних засобів в Україні
а) загальна чисельність; б) легкових; в) вантажних; г) автобусів.
Джерело: Сформовано автором на основі [2]

Існуючий рівень екологічної безпеки автотранспортного комплексу в цілому та основних його елементів визначається рівнем споживання енергії і ресурсів, забруднення навколишнього середовища викидами та відходами в процесі експлуатації транспортних засобів та відновлення їх працездатності [3].

При цьому транспорт і логістика посідають серед них особливе місце: починаючи з того, наскільки вчасно вивозяться відходи, особливо перших трьох класів небезпеки, яким чином вони довозяться до місць складування та

переробки, залежить рівень можливих екологічних збитків. При цьому, зазначимо, що питання стабілізації та розвитку галузі слід вирішувати комплексно, коли виробництво, споживання та пов'язані з ними матеріальні потоки розглядаються у зв'язку з рухом відходів на принципах циркулярної економіки. Унаслідок функціонування автомобільного транспорту, баз дорожньої техніки, інших об'єктів інфраструктури транспорту утворюється багато відходів [2;4].

У результаті аналізу концептуальних зв'язків між сферою поводження з відходами, а також пов'язаним із ним економічним, соціальним, екологічним і власне етичним змістом поводження з відходами (див. табл. 1.), можна констатувати, що концептуальні засади дослідження проблеми відходів охоплюють, по-перше, теоретичні положення економіки природокористування, економіки відходів, економіки вторинних ресурсів і, по-друге, політичну складову (екологічну, соціальну, регуляторну політику – в тих їх аспектах, що перетинаються з утворенням і управлінням відходами автотранспорту) [2;3].

Таблиця 1

Порівняння інноваційних концептуальних підходів у сфері поводження з відходами

Концептуальний підхід	Критерії порівняння			
	Інтегрованістьу систему менеджменту підприємства	Безпосередність зв'язку з сферою поводження з відходами	Орієнтованістьна врахування інтересів третіх осіб	Екологічна орієнтованість
Корпоративна соціальна відповідальність	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень
Розширена відповідальність виробника	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень	Середній рівень
Інтегроване поводження з відходами	Високий рівень	Середній рівень	Середній рівень	Середній рівень
«Екологічно-розширена мотивована відповідальність»	Середній рівень	Високий рівень	Середній рівень	Високий рівень

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Отже, економіко-екологічний розвиток транспортно-логістичної складової поводження з відходами передбачає в першу чергу відповідальність щодо:

– використання потенціалу поводження з відходами, з урахуванням чинників інтегрування в Цілі сталого розвитку;

– підвищення ефективності поводження з відходами за допомогою мотиваційного організаційно-економічного інструментарію.

Аналіз проблеми забруднення навколишнього середовища відпрацьованими складовими частинами автомобільного транспорту дає змогу

виділити основні:

1) забруднення атмосферного повітря вихлопними газами, що містять велику кількість шкідливих і навіть отруйних речовин;

2) забруднення ґрунтів на прилеглих до автодоріг територіях;

3) у випадку потрапляння відпрацьованих складових частин автотранспорту в довкілля відбувається забруднення атмосферного повітря, ґрунтового покриву забруднюючими речовинами, що в них містяться;

4) як наслідок – забруднення поверхневих ті підземних вод [1].

У грудні 2019 року Кабінет Міністрів України прийняв розпорядження №1420-р «Про застосування відходів промисловості в дорожньому будівництві». Цим документом регламентується використання шлаків та золи, їх питома вага складає не менше ніж 10%.

Можливість застосування промислових відходів при будівництві автомобільних доріг передбачена і проєктом Концепції Державної цільової економічної програми будівництва автомобільних доріг загального користування з цементобетонним покриттям на 2021-2025 роки. Ця перевага є важливою для областей півдня України, де середньомісячна температура становить понад 23 °С і, у середньому, триває понад 70 діб. Відомо, що при температурі повітря понад 28°С, модуль пружності асфальтобетонного покриття знижується, що є однією із причин можливості утворення колій і виникнення супутніх дефектів. В таких умовах і за відсутності в Україні ефективної системи контролю за рухом великовантажних транспортних засобів, автомобільні дороги можуть зазнавати передчасних руйнувань [4].

Таке рішення дозволяє позбутися залежності від імпорту будівельних матеріалів з Росії, зокрема бітуму. Також дозволить економити кошти під час будівельних робіт.

Висновок. Виконання вимог відповідального поводження з відходами передбачає системні кроки для забезпечення інтенсивних темпів будівництва та ремонту мережі автомобільних доріг загального користування [4, 5]. Це дозволить поміж інших запланованих результатів:

– покращити транспортно-експлуатаційний стан автомобільних доріг загального користування, на яких у складі транспортних потоків очікується понад 15 % великовантажних транспортних засобів, параметри навантаження від яких перевищують розрахункові (зерновози, контейнеровози, рефрижератори тощо);

– збільшити частку автомобільних доріг з цементобетонним покриттям в загальній протяжності в середньостроковій перспективі (2021-2025 роки) до 5 % та до 30 % в довгостроковій перспективі (до 2040 року).

Також, управління відходами включає в себе організаційно-економічні та економіко-екологічні складові, що прямо чи опосередковано стосуються виробництва та споживання продукції, постачання сировини, видобутку природних ресурсів, пов’язаних із цим інформаційних і фінансових потоків.

Список використаних джерел:

1. Ганошенко О.М., Голік Ю.С. Аналіз проблеми утворення та утилізації відходів автотранспортного комплексу. *Екологічні науки* №2(21) С. 40-45.
2. Дослідження впливу на викиди шкідлвих речовин в атмосферне повітря структури парку колісних транспортних засобів України. Проміжний звіт ДП «ДержавтотрансНДІпроект з НДР. № Державного реєстру НДР – 0112U001736. Київ. 2015. 247 с.
3. Коджебаш А.П. Аналіз сучасного стану і взаємозв'язків між суб'єктами «економіки відходів». Сучасні технології менеджменту: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 7 листопада 2018 р.: тези допов. Луцьк, 2018. С. 279-280.
4. Final Report by Heavy Vehicle Fuel Efficiency Standard Evaluation Group, Heavy Vehicle Standards Evaluation Subcommittee, Energy Efficiency Standards Subcommittee of the Advisory Committee for Natural Resources and Energy. URL: https://www.eccj.or.jp/top_runner/pdf/heavy_vehicles_nov2005.pdf.
5. 2021 рік: будівництво автомобільних доріг з промислових відходів URL https://logistics-ukraine.com/2020/09/08/2021-%d1%80%d1%96%d0%ba-%d0%b1%d1%83%d0%b4%d1%96%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d1%86%d1%82%d0%b2%d0%be-%d0%b0%d0%b2%d1%82%d0%be%d0%bc%d0%be%d0%b1%d1%96%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d0%b8%d1%85-%d0%b4%d0%be%d1%80%d1%96/

Дмитро ЛЕНЧУК*,
студент 2 курсу магістратури,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ХАРЧУВАННЯ

Анотація. *Статтю присвячено питанням, що визначають взаємозв'язок між функцією управління та її інструментарним апаратом на підвищення ефективності функціонування підприємств галузі організації харчування. Проаналізовано попередні дослідження, які стосуються категорії управління та ресторанного господарства. Розглянуто соціально-економічні підходи для підвищення ефективності управління людськими ресурсами на підприємствах сфери харчування.*

Abstract. *The article is devoted to the issues that determine the relationship between the management function and its tools to improve the efficiency of enterprises*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, зав. кафедри економіки та підприємницької діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Лопатюк Р.І.

in the field of nutrition. Previous studies concerning the category of management and restaurant business are analyzed. Socio-economic approaches to increase the efficiency of human resources management in the food industry are considered.

Вступ. Найважливішим елементом у готельно-ресторанній справі є ефективний менеджмент у сфері управління закладом. Останні несприятливі явища в індустрії надання даних послуг зазнали значних фінансових втрат. В умовах надзвичайної епідемічної ситуації перед керівником закладу постають складні управлінські рішення: 1) мінімізувати завдану шкоду; 2) пристосувати установу до нових реалій; 3) отримати прибуток.

Впродовж 2017-2020 рр. питанням дослідження управління в галузі готельно-ресторанної індустрії займалася низка вчених: Транченко Л. В., Лопатюк Р.І., Постова В. В. [1], Кожухівська Р. Б. Парубок Н. В. [2], Кононенко Т. П., Полстяна Н. В. [3], Палійчук Є., Павлик І. [4]. Їх наукові статті присвячені формуванню стратегії та ефективності використання управлінських рішень. Більш розгорнуті пропозиції щодо ведення управлінської діяльності знаходимо у текстах вузькоспеціалізованих кандидатських дисертацій із даної тематики дослідників: Юрчак Е. В., Бабенко О. М., Язіна В. А. Селютін С. В. [5].

Виклад основного матеріалу. Ефективне управління рестораном включає декілька головних завдань: зв'язки з громадськістю, інвентаризація, відповідальність за персонал і обслуговування клієнтів. У деяких випадках власник ресторану може виконувати функції менеджера. У будь-якому випадку сильний менеджер є важливою складовою успішного ресторану [6].

В умовах постійних соціально-економічних змін та динамічного розвитку ринкових відносин, потреба в ефективному та професійному управлінському персоналі збільшується. На реалізацію управлінських рішень впливають наступні фактори: матеріальна ресурсна база, підготовка і стратегія керівництва підприємства, також ключову роль займає підтримка з боку персоналу. Остання криза продемонструвала, що підприємства були не готові до нових випробувань, що з’явилися. Управлінська система потребувала нових заходів підвищення мотивації персоналу, додаткове навчання менеджерів та підтримка працівників для ефективної роботи [4].

Успішне управління персоналом у ресторанному бізнесі суттєво залежить від якісного підбору персоналу. Пошук кадрів на ринку ресторанного бізнесу нині досить ускладнюється. Головною ознакою підбору професійних співробітників є конкурентоспроможність закладу. Найкращі заклади подекуди використовують метод трудового піратства, як головний інструмент управління людськими ресурсами ресторану. Як додаткове заохоченням до співпраці, заклади використовують для цього кваліфіковану мотивацію. Вона дозволяє заощадити співробітникам кошти надаючи їм додаткові стимули за допомогою матеріальних та нематеріальних методів мотивації. Деякі вчені також виділяють систему принципів, що повинна забезпечити гармонійне існування даних видів мотивації. Дослідники пропонують п’ять пунктів:

1) потрібно регулярно вдосконалювати систему менеджменту за

допомогою мотиваційного стимулювання. Такі кроки дозволять створити конкурентоспроможне підприємство, яке здійснюватиме полювання за цінними кадрами на ринку праці;

2) завдання матеріального стимулу зорієнтувати управлінську структуру таким чином щоб вона повністю вкладався у кінцевий результат, об'єднавши в єдине ціле роботу на самого себе, на благо підприємства та компанії;

3) деякий відсоток прибутку рекомендується вкладати у забезпечення персоналу додаткових виплат та премій, що зростають за рахунок займаної посади у ієрархії підприємства;

4) необхідно надавати змогу працівнику реалізовувати набутий досвід та відповідні навички з метою його власної реалізації котра спрямована безпосередньо на розвиток компанії;

5) потрібно постійно здійснювати моніторинг балансу між двома видами мотивації матеріальної та нематеріальної щоб зберегти збалансовану систему стимулу [3].

Мета кожного підприємства готельно-ресторанної індустрії – отримати прибуток внаслідок надання ефективних послуг. Вони асоціюються безпосередньо із сервісом, тобто персоналом котрий їх надає. Для побудови якісних послуг необхідно завадити зменшенню мотивації персоналу внаслідок відсутності підтримки керівництва та в процесі розбіжності із колегами. Для цього потрібно створити систему, котра буде ефективною та послідовною в процесі реалізації заданої мети [1].

Діяльність керівника посідає головну нішу в управлінні ресторану, адже відбивається на всю вертикаль ієрархічної системи. Він зобов'язаний цілеспрямовано формувати у колективі наступні якості: високопрофесійний колектив; створити соціальні гарантії для працівників; налагодити систему роботи із розвитку персоналу (навчання); систему мотивації персоналу, що розвивається (спрямована на утримання цінних співробітників і досягнення спільних цілей). Найкращий спосіб інвестувати у персонал – організація навчального процесу та системи тренінгів для працівників. Вони можуть проводитися за програмою навчання без відриву від роботи або в якості формальних курсів у кулінарних школах [5].

Висновки. Запровадження таких можливостей – це спосіб для персоналу професійно зростати та розвиватися в рамках підприємства. Надаючи співробітникам можливість здобувати нові навички та просуватися по ієрархічній структурі ресторану, разом із веденням політики стимулюючої мотивації. Це дозволять суттєво знизити відхід кадрів із підприємства та забезпечити ефективне його функціонування.

Список використаних джерел:

1. Польова О.Л., Юр`єв В.І., Манжос Е.О. Інноваційне управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства у системі рекреаційно-туристичного природокористування : монографія. Вінниця : ВНАУ, 2019. 439 с.

2. Кожухівська, Р. Б., Парубок, Н. В. Удосконалення організаційної структури менеджменту підприємств сфери гостинності. *Економіка і суспільство. Мукачівський державний університет.* Мукачево, 2018. Вип. 17. С. 258–264.

3. Кононенко Т.П., Полстяна, Н.В. Удосконалення управління якістю послуг закладів готельно-ресторанного господарства. In The 4th International scientific and practical conference "Scientific achievements of modern society"(December 4-6, 2019) Cognum Publishing House, Liverpool, United Kingdom. 2019. P. 183–190.

4. Палійчук, Є.С., Павлик І.В. Теоретичні підходи до формування організаційно-економічних механізмів підвищення ефективності функціонування підприємств сфери харчування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. Ужгород. 2020. Вип. 1 (55). С. 108–111.

5. Селютін С.В. Оцінка стратегічного розвитку закладів ресторанного господарства. *Бизнес Информ*. Львів, 2018. №10. С. 421–428.

6. Транченко Л. В. Школьний О. О., Лопатюк Р.І., Білецька Н. В. Особливості управління підприємствами сфери обслуговування. *Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць*. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету, 2018. Вип. 23. С. 137–143.

Ілля МУСІЄВСЬКИЙ*,
студент 2 курсу магістратури,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький Національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНИХ ТРЕНДІВ ЛОГІСТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. *У статті висвітлюються сучасні підходи в формуванні логістичних рішень в умовах глобалізації. Концентрується увага на використанні сучасних інформаційних технологій в логістиці, направлених на управління ресурсними та транспортними потоками. Приділяється увага саміт-підходам в логістичному управлінні, як одній із технологій підготовки та формування цільових ефективних рішень, складовим елементом яких є автоматизація та роботизація логістичних ланцюгів.*

Abstract*. In the statistics, there is a momentary approach to the formulation of logical solutions in the minds of globalization. Respect to concentrate on the victorious*

* Науковий керівник: к.т.н., доцент кафедри комп'ютерних наук та економічної кібернетики ВНАУ – Денисюк В.О.

modern information technologies in logistics, aimed at managing resource and traffic flows. To pay respect to the self-approaches in the logistic management, as one of the technologies of preparation and the formulation of the main effective solutions, we put together an element of some kind of automation and robotization of the logistic languages.

Вступ. Зміни сучасних ринків змушують підприємства здійснювати пошук нових методів та стратегій, здатних підвищити продуктивність діяльність та збільшити потенційні можливості отримати прибутки. Саме таким інструментом є організація логістики на підприємстві. Логістика залишається інструментом, завдяки якому, господарські об'єкти формують стійку стратегію потокового управління. Сучасний світ уже зробив перший крок до принципово нової технологічної, економічної та соціальної реальності [5].

Проте виклики, які стоять перед сучасним індустріальним суспільством, важко переоцінити. Йдеться про зміну глобального соціально-технологічного укладу, наслідком якого є повне переформатування звичних нам систем, формування нових соціальних та економічних стратегій. Одночасно змінюється технологічна парадигма, змінюються моделі управління і суспільні норми, відбуваються масштабні демографічні зрушення [3].

Відбувається набуття значних динамічних змін в умовах значних трансформацій, глобальні зміни торкаються усього економічного життя, не виключенням є логістика, яка має наступні ознаки: логістика є частиною загальної теорії управління зі своєю специфікою управління потоками в глобальному просторі [9]. Особливістю логістики є направленість оптимізованого управління та використання методів і моделей релевантних рішень, тобто рішень обумовлених неординарними підходами.

Логістика стала локомотивом сучасних технологій, реалізація яких будується на елементах, які тим чи іншим чином відносяться до глобалізаційних процесів.

Метою статі є аналіз та систематизація основних тенденцій в логістиці, що впливають на процесні форми глобалізації ринкового середовища.

Виклад основного матеріалу. Економічний ефект цифровізації промисловості може мати різносторонній характер: цифровізація технологічних процесів, способів організації виробництва; цифровізація засобів праці (устаткування, прилади, машини) із кращими якісними характеристиками. Аналіз показує, що цифровізація майже не торкається української промисловості, яка демонструє тенденцію до стрімкого скорочення темпів свого розвитку [3, 4, 6].

За даними Світового банку, Україна ледь помітна на світовому ринку. Український IT-ринок за світовими масштабами продовжує залишатися невеликим і складає близько 1% загальносвітового показника. Обмежене розуміння «цифрової економіки» зумовлює низький показник її частки в експорті. Варто нагадати, що точних даних про експортні об’єми IT-секторів немає. [3].

Із кожним роком під впливом глобальних тенденцій зростає роль логістики та актуальність її наукових досліджень. Споживачеві потрібен якісний товар у потрібній кількості, в потрібному місці, в потрібний час і доставлений з мінімальними витратами. Саме тому виникає потреба в забезпеченні якості логістичної діяльності. У результаті дослідження розмежовано поняття «логістика», «логістична діяльність». Доведено, що логістична діяльність є цілеспрямованою сукупністю послідовних взаємопов'язаних логістичних бізнес-процесів, що розглядаються як ланцюжок «постачальник – виробник – споживач», пов'язані з постачанням, виробництвом, транспортуванням та збутом продукції з метою гармонізації інтересів виробників, постачальників та споживачів. «Логістика» є більш широким поняттям, ніж «логістична діяльність» [7].

Логістика включає виробничу й управлінську складові: управління процесами матеріально-технічного постачання, виробництва, розподілу і збуту продукції; діяльність із планування, виконання та контролю фізичного переміщення матеріалів, готової продукції тощо. Логістика – це управління логістичними бізнес-процесами (що охоплює безпосередньо логістичну діяльність як об'єкт управління та управлінську діяльність) з метою задоволення вимог ринку з мінімальними операційними та капітальними витратами. Якість логістичної діяльності означає сукупність властивостей і характеристик послідовних взаємопов'язаних логістичних бізнес-процесів, пов'язаних із постачанням, виробництвом, транспортуванням та збутом продукції, що виникає в результаті взаємодії споживача і виробника, а також інших зацікавлених сторін, ступінь (рівень) яких дозволяє задовольняти різні соціально-економічні потреби, що постійно змінюються [7].

Зміст ефективної логістики полягає в організації стійких ланцюгів постачання, які пов'язують економіку країн з ринками. Першочерговими постають питання логістичної інфраструктури. Для держав з розвинутою логістикою постає питання в створені якісних логістичних послуг, орієнтованих на сучасні технології [8].

В зв’язку з цим, на сьогоднішній день можна виділити наступні тренди, що намітились в глобальному просторі логістики [10].

Під час побудови логістичних інформаційних систем необхідно дотримуватися принципу апаратних та програмних модулів. Під апаратним модулем розуміється функціональний вузол радіоелектронної апаратури. Програмним модулем є програмний елемент, який виконує визначену функцію в загальному програмному забезпеченні. Інформаційна логістична система має контролювати постачання матеріально-технічних ресурсів на склади, тобто система має проводити оперативний моніторинг інформаційними потоками про постачання, постачальників та збут, користувачів. Особливістю методів управління в логістичних системах є те, що вони використовують управління потоками як стаціонарних, так і рухових об’єктів [1].

Жорсткі умови конкурентної боротьби вимагають від підприємств застосування нових підходів до планування та управління рухом товарних

потоків від виробника готової продукції до споживача, заснованих на принципах логістики, а зростання її ролі в забезпеченні конкурентоспроможності підприємств зумовило необхідність перегляду підходів визначення логістики [9].

Останнім часом сформувалась тенденція перенесення безпосередніх виробничих потужностей в ті країни, що розміщуються поблизу країн-замовників, організація виробництв у межах розташування кінцевого споживача. Зростання вартості робочої сили та транспортних витрат в Азії обумовило перенесення виробництв до країн Східної Європи [10].

Організація ланцюгів постачання в реальному часі стала одним із основних пріоритетів стратегічного розвитку підприємств. Інформація, що передається в реальному часі затребувана великою кількістю клієнтів, саме на яких і орієнтовано розвиток онлайн-сервісів в логістиці. Основні рішення забезпечують прозорість ланцюга постачання, що технологічно сприяє швидкому реагуванню на зміни шляхом використання даних в реальному часі. По оцінках експертів, логістичні компанії, які використовують повністю інтегровані ланцюги постачання, на 20% є більш ефективними в порівнянні зі своїми конкурентами. Інформація, що передається по ланцюгу, орієнтована на відображення схем переміщення транспорту, погодні умови в певній місцевості, повідомлення про стан доріг або під'їзних шляхів до портів, що дозволяє оптимізувати маршрути доставки [2, 6].

Одним із основних трендів логістики є впровадження технології інтернету речей, що є ключовим елементом у процесі відстеження поставок. Підключення смарт-пристроїв на різних логістичних ділянках дозволяють організувати процес відстежування транспортних потоків, зокрема, переміщення обладнання на складах та товарів через хмарні сервіси. Завдяки моніторингу в реальному часі підвищується ефективність управління контейнерними перевезеннями шляхом оптимізації витрат на використання пального та проведення профілактичного обслуговування [10].

Формування оптимальної комплектності морських суден у сегменті контейнерних перевезень направлено на переорієнтацію витрат із боку судноплавних компаній. Із метою скорочення загальних витрат більшість компаній, пов’язаних з морськими перевезеннями формують бюджети за рахунок придбання великих вантажних суден. Правило економії формулюється, що чим більше судно, тим нижче вартість перевезення одного контейнера. Проте, неповна комплектність вантажу веде до фінансових втрат. Тому, найбільш важливим є витримування балансу між попитом та пропозицією.

Наявність потоку інвестицій в сферу IT технологій для прийняття логістичних рішень обумовлена складністю самих процесів в логістиці. Інтегровані ланцюги постачання потребують всебічного моніторингу процесів, які здатні забезпечити IT-технології відповідного рівня. Хмарні технології для управління транспортною логістикою дозволяють отримувати і обмінюватися інформацією по всьому ланцюгу постачання в реальному часі. Одним із підходів в управлінні логістикою є смарт-підхід. Смарт-управління є цільовим підходом до організації логістичної діяльності та будується виходячи із ключових правил:

конкретність поставленої мети, вимірювальність процесу, межа отриманого результату, релевантність рішень, витримування часових термінів. Таким чином, смарт-логістика, це новий вид логістики, побудований на смарт-підході в управлінні ресурсними потоками. В основу такого управління саме і покладено взаємозв'язок смарт-засобів та технологічних рішень вимірювальності процесів.

Вплив «зелених технологій» є стійким трендом у логістиці, що об'єднує в собі логістичні технології та засоби захисту навколишнього середовища. Приділяється увага екологічним нормам та стандартам корпоративної соціальної відповідальності. Учасники логістичного ланцюга намагаються співпрацювати з постачальниками, які пропонують не тільки надійні, але і безпечні з точки зору екології рішення.

Однією із сучасних тенденцій змін є інтеграція технологій в складській логістиці, побудована на впровадженнях елементів роботизації та автоматизації. Згідно глобального звіту про роботу з клієнтами Global Customer Report 2019, тестування робототехніки на складах логістичних компаній збільшилось на 18% в порівнянні з минулим роком. Мобільний складської робот Boston Dynamics під назвою Handle є тому одним з яскравих прикладів: компанія розробила повністю автономний компактний пристрій, який може отримувати доступ у будь-які важкодоступні місця, і при цьому володіє розширеною зоною зору. Завдяки цьому робот може швидко розвантажувати вантажівки, складати піддони і переміщувати ящики для всього складу. Перспективними є також пристрої, що побудовані на дистанційному віддаленому управлінні.

Одним із перспективних рішень є використання блокчейн-технологій. В логістиці використання блокчейн направлено на покращення обміну конфіденційними даними для різних перевізників або вантажовідправників. При цьому компанії можуть створювати рішення для фінансування торгівлі та ланцюгів постачання. CargoX – один із стартапів, який реалізував блокчейн на базі загальнодоступної мережі Ethereum для безпечної перевірки транзакцій документів. Компанії UPS і BNSF Railway Уоррена Баффета приєдналися до блокчейну в транспортному альянсі.

Для оптимізації витрат на побудову або вдосконалення системи інформаційної логістики малих підприємств потрібно визначити коло функціональних завдань, що мають бути вирішені. Модель управління за цих умов адаптується під стандарті підсистеми інформаційної логістики. Для побудови моделі системи інформаційної логістики малих підприємств кожному бізнес-процесу має відповідати система інформаційної логістики. Як результат компоновки окремих модулів, визначається оптимальна модель системи інформаційної логістики, для якої в подальшому розраховується економічна ефективність. Інформація є ресурсом прийняття управлінських рішень та його продуктом. Вона передбачає наявність джерела інформації та користувача. Взаємодія між ними визначається інформаційним потоком, що формується інформаційним забезпеченням. У центрі матеріального або фінансового потоку має знаходитися потік інформації, на основі якого приймаються адекватні, науково обґрунтовані управлінські рішення. Інформація показує всі проблемні

місця у фінансових та матеріальних потоках, дає змогу їх контролювати та своєчасно прийняти управлінські рішення. Для організації ефективної логістичної системи необхідно виділяти та оптимізувати всі бізнес-процеси підприємства, провести їх реінжиніринг, що дасть змогу поліпшити процеси управління логістикою. Основою всіх цих перетворень є інформаційні процеси. [1].

Слід зазначити, що на сьогодні в умовах карантинних обмежень одним із найактуальніших питань є оцінка логістичних ризиків. У такий спосіб постає питання щодо формування бізнес-процесової моделі, побудованої на сучасних засобах обробки даних.

Використання логістики в господарській діяльності ринкових структур в умовах реформування економіки України не може обмежитися лише раціоналізацією їх систем управління, а повинна супроводжуватися паралельним перетворенням їх у системи. У результаті ефект від її використання набагато перевищить додаткову вигоду суб'єктів господарювання від раціональної (оптимальної) організації управління їх потоковими процесами [9].

Висновки. Сучасні прояви глобалізації відображуються на формуванні логістичних стратегіях підприємств, що обумовлено рядом чинників, основними серед яких є прагнення до стійкого розвитку та адаптації до змін конкурентних ринків. Найбільш перспективним у логістиці є використання автоматизації, інформаційних технологій, управлінських релевантних рішень, використання яких дозволить підприємствам адаптуватись до глобального цифрового простору та побудувати ефективні ланцюги постачання.

Список використаних джерел:

1. Волонтир Л.О. Інформаційна логістика бізнес-структур малих підприємств. *Причорноморські економічні студії.* 2018. Вип. 34. С. 198–202.

2. Грицина Л.А Сучасний стан та перспективи розвитку транспортної логістики в Україні. *Інфраструктура ринку*. Вип. 18. 2018. С. 11–18.

3. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_digitalization.pdf

4. Денисюк В.О. Вплив інформаційних систем на темпи євроінтеграції. Проблеми економічного, облікового, контрольного і аналітичного забезпечення управління підприємство: зб. тез І Всеук. наук.-практ. конф. молодих науковців, м.Вінниця, 14-15 квітня 2016 р. Вінниця: ВНАУ, 2016. С. 267–269.

5. Денисюк В.О., Драбовский А.Г., Арапов С.М. Проблеми підготовки ІТ-фахівців у вищих навчальних закладах. Актуальні питання сучасної інформатики. Сучасні інформаційні технології в освіті та науці: зб. тез ІІІ Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю, м. Житомир, 08-09 листопада 2018 р. Житомир: Вид-во О.О.Євенок, 2018. Вип. 6. С. 229–232.

6. Денисюк В.О. Обирання критеріїв для задачі комівояжера. *The scientific heritage.* URL: https://www.tsh-journal.com/wp-content/uploads/2020/09/VOL-8-No-46-46-2020.pdf .

7. Криворучко О.М. Сучасне розуміння поняття «якість логістичної

діяльності». *Економіка транспортного комплексу*. Вип. 31. 2018. С. 150–163.

8. Куцик П.О., Ковтун О.І., Башнянин Г.І. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку: монографія. Львів: Видавництво ЛКА, 2015. 594 с.

9. Науменко Н.А. Логістика як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості.* 2018. № 61. С. 129–135.

10. Офіційний сайт логістики. URL: https://logist.fm/publications/80-e-mesto-ukrainy-v-reytinge-lpi.

Анастасія НАЩУБСЬКА*,
студентка 4 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Анотація. *Стаття присвячена вивченню конкурентоспроможності у сфері обслуговування, обґрунтовано основні напрями та фактори її підвищення, розглянуто організаційно-економічний механізм управління. Запропоновано технологію управління конкурентоспроможністю підприємств сфери послуг яка дозволяє на основі використання різних методів та інструментарію сформувати тривалі і стійкі конкурентні переваги, результатом чого буде поліпшення конкурентної позиції підприємств на ринку.*

Abstract. *The article is devoted to the study of competitiveness in the service sector, the main directions and factors of its increase are substantiated, the organizational and economic mechanism of management is considered. A technology for managing the competitiveness of enterprises in the service sector is proposed, which allows, based on the use of various methods and tools, to form long-term and sustainable competitive advantages, which will result in an improvement in the competitive position of enterprises in the market.*

Вступ. Підприємство є основною ланкою всієї економіки, а також рушійною силою створення потрібної суспільству продукції та надання необхідних послуг. У сучасних умовах господарювання, що передбачає самостійність підприємств у питаннях виробничо-господарської діяльності, для більшості з них актуальною стає проблема забезпечення

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Лопатюк Р.І.

конкурентоспроможності.

Розвиток ринкової економіки, зміна вимог до послуг вимагають подальшого теоретичного осмислення і практичної реалізації нових завдань, пов'язаних з підвищенням конкурентоспроможності російських підприємств.

Тому метою проведених досліджень є формування та реалізація ефективного механізму управління конкурентоспроможністю. Таким чином, дані обставини вимагають постановки завдань дослідження з науковою та практичної точок зору, питань, пов'язаних з управлінням конкурентоспроможності підприємств сфери послуг, через розробку організаційно-економічного механізму управління.

Виклад основного матеріалу. Конкурентоспроможність − основна властивість організації, без якого неможливо існувати і вести ефективну діяльність в умовах ринкової економіки. На думку М. Портера, «жодна країна, жодна компанія не можуть дозволити собі ігнорувати об'єктивну необхідність конкуренції. Вони повинні намагатися зрозуміти і оволодіти мистецтвом конкурентної боротьби» [5].

В даний час сфера послуг пронизує всі галузі економіки. Сучасні тенденції розвитку у світі свідчать про прискорення темпів зростання сервісної діяльності та про поступове переважання споживання послуг над споживанням товарів, що вимагає особливої уваги до даної діяльності. Проблема конкурентоспроможності підприємств сфери послуг є вкрай важливою і безпосередньо пов'язана з розробкою ефективного механізму управління конкурентоспроможністю підприємств. Питання про визначення, структуру, функціонування та інструменти механізму управління конкурентоспроможністю підприємства на сьогоднішній день залишається дискусійним. В економічній літературі немає єдиного погляду на розуміння сутності організаційно-економічного механізму управління. Аналіз літератури свідчить, що авторами розглядаються з позицій різних підходів окремі питання, пов'язані з даною проблемою.

Л. Балабанова розглядає організаційний механізм підвищення конкурентоспроможності підприємства як відкриту систему з розробки основних інструментів підвищення конкурентоспроможності, що знаходяться під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища і вимог зацікавлених сторін (на «вході»), чільною метою функціонування якої є визначення основних напрямків підвищення конкурентоспроможності підприємства [2].

Також, з точки зору сучасної теорії управління соціально-економічними системами, розглядається механізм управління конкурентоспроможністю підприємства з урахуванням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища [9].

Механізм управління дозволяє визначити основні напрями підвищення конкурентоспроможністю. Л. Єгорова приділяє увагу аналізу інструментів економічного механізму: розробки і використання методики оцінки конкурентоспроможності підприємства, активізації продажів за рахунок практичного поліпшення характеристик продукції, формуванню конкурентних

переваг за рахунок активізації інноваційних процесів, моделювання процесу управління конкурентоспроможністю підприємства [9].

М. Месокона, Ф. Хедоурі розглядають питання формування механізму управління конкурентоспроможністю підприємства на основі порівняльного аналізу [11]. Створення механізму управління конкурентоспроможністю включає наступні послідовні дії: оцінка результатів діяльності підприємства і задоволеності зацікавлених сторін; оцінка процесів функціонування підприємства, що вимагає поліпшення; зіставлення з процесами еталонного підприємства; виявлення найкращих позицій у діяльності партнера і адаптація до діяльності свого підприємства [3].

В. Антонов розглядає організаційно-економічний механізм управління конкурентоспроможністю підприємства як сукупність елементів, взаємодія яких визначає здатність підприємства відповідати вимогам конкурентного ринку, запитам покупців, протистояти іншим виробникам, що поставляють на ті ж ринки аналогічні товари [1]. Напрями вдосконалення організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства розглянуті на основі процесного підходу. Шляхи вдосконалення організаційно-економічного механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства розроблені В. Антоновим з урахуванням сучасних стандартів якості серії ISO та систем менеджменту якості, навколишнього середовища, професійної безпеки та охорони праці на основі розвитку інтегрованої системи менеджменту та її екологічної складової.

Г. Безрукова розглядає управління конкурентоспроможністю підприємства як процес, а систему управління конкурентоспроможністю в якості механізму, який забезпечує цей процес. Основними елементами механізму управління конкурентоспроможністю підприємств, на її думку, є специфічні принципи управління конкурентоспроможністю організації (орієнтація на споживача, цільова стратегія управління, системність, систематична мотивація), методи планування і стимулювання, підвищення конкурентоспроможності, комплексні цільові програми та органи управління [4].

Ефективність управління конкурентоспроможністю підприємства неможлива без урахування сфери діяльності. У даному випадку розглядається проблема управління конкурентоспроможністю підприємств сфери послуг. Послуги – економічне відношення, що виникає з приводу результатів праці, що створює споживчу вартість, яка проявляються у формі корисної дії товару (речі) або самої діяльності для задоволення конкретних, розумних потреб людини [3].

Ринок послуг є різновидом товарного ринку, розвивається за законами ринкової економіки, має специфічні риси, що обумовлює особливий підхід, зокрема, до управління підприємствами сфери послуг.

Основними особливостями ринку послуг є [7]:

– висока динамічність ринкових процесів;
– територіальна сегментація;
– висока динамічність обороту капіталу;
– висока ступінь чутливості до зміни кон’юнктури ринку;

– специфіка організації виробництва послуг (великі можливостями для гнучкого реагування на зміну ринкової кон'юнктури);

– специфічні особливості організації процесу з надання послуг (розвиток комунікативних зв'язків, підвищені вимоги до професійних якостей, досвіду, рівню кваліфікації, культурі і етиці виробника);

– значна диференціація послуг;

– невизначеність результату діяльності з надання послуг.

Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, яка виражає відмінності розвитку даної фірми від розвитку конкурентних фірм за ступенем задоволення своїми товарами потреб людей і по ефективності виробничої діяльності. Конкурентоспроможність підприємства характеризує можливості і динаміку його пристосування до умов ринкової конкуренції [3].

Одна з найважливіших властивостей конкурентоспроможності – можливість впливу на неї, тобто нею можливо і потрібно управляти. Управління конкурентоспроможністю підприємств сфери послуг – це управління в ринкових умовах своїми конкурентними перевагами, результатом якого є кращі позиції по відношенню до конкурентів і стабільне становище підприємства за рахунок отримання достатнього прибутку, що дозволяє йому розвиватися [6].

Конкурентні переваги – це найбільш кращі індивідуальні числові оцінки ключових показників конкурентоспроможності по досліджуваного підприємству в порівнянні з аналогічними показниками, що мають місце у головних конкурентів [5].

Підвищення конкурентоспроможності підприємству неможливо досягти випадковим чином, необхідна обґрунтована система забезпечення конкурентоспроможності. В основі управління конкурентоспроможністю повинен лежати стратегічний підхід, який реалізується через механізм управління. Організаційно-економічний механізм управління являє собою систему досягнення цілей управління конкурентоспроможністю, що забезпечують необхідний кінцевий результат. Без створення і вдосконалення даного механізму підприємству в сучасних ринкових умовах не отримати бажаний результат діяльності.

Найбільш важливою з точки зору системного підходу є можливість розподілу факторів залежно від джерел походження на внутрішні і зовнішні. Зовнішні – соціально-економічні та організаційні відносини, що дозволяють підприємству створювати послуги, більш привабливі для клієнтів. Зовнішні чинники відбивають умови, до яких підприємство повинне адаптуватися. Зовнішні чинники діляться залежно від рівня впливу на мегарівень (світове господарство), макрорівень (держава), мезорівень (місто і регіон) і мікрорівень (підприємство). Дані фактори не контролюються підприємством. Внутрішні чинники – можливості самого підприємства щодо забезпечення власної конкурентоспроможності, вони визначають ефективність процесу пристосування до викликів, загроз, можливостям зовнішнього середовища [2].

Ефективне управління конкурентоспроможністю вимагає створення на підприємстві організаційної структури, що здійснює маркетингову діяльність.

Організаційна структура маркетингової діяльності – сукупність служб, відділів, підрозділів, у складі яких є працівники, що займаються маркетинговою діяльністю. Організаційні структури маркетингу залежать від ресурсів, якими володіє підприємство, специфіки продукції та ринків, від сформованої структури управління. Основними видами організаційних структур служби маркетингу є функціональна, товарна, ринкова, товарно-ринкова (матрична), функціонально-товарна, функціонально-ринкова організація служби маркетингу.

Механізм управління конкурентоспроможністю підприємства включає в себе методи впливу. У загальнонауковому плані, метод (від грец. Methodos – шлях дослідження, теорія, вчення) – «спосіб досягнення будь-якої мети, вирішення конкретного завдання; сукупність прийомів або операцій практичного і теоретичного освоєння (пізнання) дійсності» [4]. Метод управління – спосіб впливу суб'єкта на конкретний об'єкт управління, за допомогою якого досягаються цілі, вирішуються поставлені завдання.

Визначення напрямів управління конкурентоспроможністю є важливим елементом у процесі управління конкурентоспроможністю підприємства сфери послуг. Напрями можуть бути визначені на підставі цільових сегментів із точки зору сприйняття зовнішніх і внутрішніх факторів конкурентоспроможності. Необхідно враховувати, що підприємство належить до сфери послуг, тому напрямок управлінських впливів на фактори конкурентоспроможності необхідно здійснювати за допомогою заходів, заснованих на вдосконаленій концепції marketing-mix («7P»), що включає в себе наступні елементи: послуга, ціна, місце, просування, люди , процес надання послуг, фізичне оточення послуги [6].

Формування механізму управління конкурентоспроможністю має спиратися на сукупність принципів системності, цільової спрямованості, урахування специфіки діяльності, інформаційного забезпечення, використання сучасних технологій та інструментів, комплексної оцінки факторів. Особливе значення в процесі управління конкурентоспроможністю мають принципи інноваційності, корпоративності, креативності, інтегрованості. Визначившись зі структурою механізму управління, необхідно розробити модель, яка враховувала б особливості підприємства і його положення на ринку. До вирішення даної проблеми необхідно підходити системно і комплексно. Організаційний механізм системи визначає склад класифікованих за характером і змістом зв'язків компонентів системи, обумовлених структурою відносин управління. Послідовність впорядкованих зв'язків, скоординована стосовно цілям системи і структурі процесу прийняття рішень, визначає організаційний механізм управління [8].

Економічний аспект несе в собі змістовну основу, описує робочі елементи, що входять в механізм, організаційний – представляє функціональну сторону, описує, як функціонують елементи механізму. Обов'язковими елементами будь-якого організаційно-економічного механізму є суб'єкти управління, організаційні форми їх взаємин, об'єкти управління, економічні методи,

результати управління, опис умов управління [4].

Ефективність механізму управління конкурентоспроможністю підприємства вимагає виконання певних вимог, що пред'являються до підприємств даної сфери, організаційно-економічної моделі діяльності підприємства, формам і методам оцінки ефективності управлінських рішень. Вхід системи управління конкурентоспроможністю підприємств послуг представлений різними ресурсами (фінансовими, трудовими, матеріальними, інформаційними, організаційними), вимог замовників, законодавством у галузі діяльності. Наше завдання – підвищення рівня конкурентоспроможності, тому вихід має бути представлений конкурентними перевагами чи перевагою над конкурентами в економічній, технічній, організаційній, маркетинговій сферах діяльності підприємства. Результати можуть бути виміряні в таких показниках як додатковий прибуток, висока рентабельність, обсяг продажів, ринкова частка, лояльність клієнтів, задоволеність замовників, висока якість послуг.

Технологія управління конкурентоспроможністю підприємства являє собою раціональну й логічну послідовність прийнятих управлінських рішень і здійснюваних дій. Ґрунтуючись на цій технології, підприємство може вибудовувати обґрунтовані прогнози можливих змін, вносити уточнення при виборі конкретних стратегій в свою поточну діяльність та вирішувати практично завдання з управління своєю конкурентоспроможністю.

Висновки. Створення і вдосконалення організаційного-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємства – неодмінна умова управління конкурентоспроможністю підприємства сфери послуг, результатом чого є забезпечення і зміцнення його конкурентних переваг.

На основі вищевикладеного можна зробити наступні висновки:

– ринок послуг є різновидом товарного ринку, має специфічні риси, що обумовлює особливий підхід до управління підприємствами сфери послуг;

– одне з найважливіших властивостей конкурентоспроможності - можливість впливу на неї, тобто нею можливо і потрібно управляти;

– управління конкурентоспроможністю підприємств сфери послуг - це управління в ринкових умовах своїми конкурентними перевагами;

– підвищення конкурентоспроможності підприємства реалізується через механізми управління;

– механізм управління конкурентоспроможністю можна визначити як сукупність ресурсів, методів, засобів, інструментів і важелів впливу на ринкові процеси, застосовувані керівними органами всіх ієрархічних рівнів для досягнення цілей економічного розвитку елемента економічної системи;

– механізм управління конкурентоспроможністю включає в себе: цілі управління, фактори управління, організаційну структуру управління, ресурси, методи впливу;

– в основі системи управління конкурентоспроможністю підприємства лежить управління факторами конкурентоспроможності;

– реалізація управління конкурентоспроможністю вимагає організаційного супроводу;

– при розробці моделі управління конкурентоспроможністю підприємства необхідно враховувати особливості діяльності підприємства і його становище на ринку;

– організаційно-економічний механізм стратегічного управління конкурентоспроможністю підприємства ефективно реалізується в технології управління, тобто в комплексі організаційних заходів, операцій і прийомів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності підприємства сфери послуг.

Список використаних джерел:

1. Головня О.М. Тенденції розвитку готельно-ресторанного господарства в умовах формування соціально орієнтованої національної економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 1. С. 53–69.

2. Ромат Є.В. Бренд-маркетингові комунікації підприємств ресторанного господарства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 3. С. 55–64.

3. Сидорук С. В. Специфіка формування бренду готельних послуг регіону. *Науковий вісник Полісся*. 2018. Вип. 3. С. 117–123.

4. Як карантин та коронавірус змінили малий та середій бізнес. URL: https://hromadske.ua/posts/yak-karantin-ta-koronavirus-zminili-malij-ta-serednij-biznes

5. Гріценко О.Ф., Нєшева А.Д. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 4. С. 86–98.

6. Давидова О.Ю. Формування системи інноваційного управління розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 11. С. 459–464.

7. Транченко Л.В., Лопатюк Р.І. Розвиток індустрії туризму та гостинності в Україні *Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 26. С. 10–18.

8. Lopatiuk R.I. Application of economic and mathematical models for the restaurant enterprise management. *Colloquium-journal*. 2020. №31 (83). С. 7–11.

Тимофій РЯБОКОНЬ*,
студент 3 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ІННОВАЦІЙНИХ КОНЦЕПЦІЙ ДЛЯ ГОТЕЛЬНИХ КОМПЛЕКСІВ

Анотація. *У статті проведено аналіз динаміки та розвитку інновацій у сфері обслуговування. Виявлено, що інновації виступають величезним стимулом для подальшого розвитку готельного бізнесу, сприяють досягненню відповідності світовим стандартам готельного обслуговування. У статті обґрунтовано необхідність впровадження інновацій на вітчизняних готельних підприємствах з метою охоплення більшої кількості потенціальних споживачів готельно-ресторанного продукту.*

Abstract. *The article analyzes the dynamics and development of innovations in the field of service. It was found that innovations are a huge stimulus for further development of the hotel business, contribute to meet world standards of hotel services. The article substantiates the need to introduce innovations in domestic hotel enterprises in order to reach a larger number of potential consumers of hotel and restaurant product. Based on the study, the author draws conclusions about the feasibility of using innovations as an important tool for the development of hotel enterprises.*

Вступ. Із початком економічних реформ протягом 90-х років з’явилася нагальна потреба в системному вивченні загальних і специфічних властивостей готельного бізнесу, його організації, закономірностей розвитку й керування, його міжгалузевих і інфраструктурних взаємозв’язків. Набули особливого значення проблеми пошуку інвестицій, на базі яких може здійснюватися розвиток готельних підприємств відповідно до міжнародних стандартів комерційної гостинності. Однак, сучасна економічна теорія, дотепер пропонувала рішення цих проблем, переважно, для галузей матеріального виробництва.

Метою статті є проведення аналізу та динаміки інноваційного розвитку та його впливу на підприємства готельного господарства.

Виклад основного матеріалу. Сучасний туризм – це складна соціально-економічна система, елементом якої виступає високоприбутковий багатогалузевий виробничий комплекс, званий готельно-туристичною індустрією.

Інновація в туризмі – система організаційно-економічних, науково-

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Лопатюк Р.І.

дослідних, технологічних та інших заходів і їх результатів, спрямованих на докорінне перетворення і оновлення туристичного продукту, механізму його просування та реалізації з метою досягнення економічного, соціального, екологічного або іншого ефекту [1, с. 17].

Завдяки застосуванню інновацій у сфері туризму значно полегшується процес надання туристичних послуг, який починається з інформування про них та закінчується їх кінцевим споживанням. Наприклад, виникнення світової мережі Інтернет, призвело до спрощення обміну інформацією, удосконалення методів реалізації маркетингового циклу в туризмі, розвитку електронних засобів розрахунку з клієнтами та постачальниками тощо. Використання інновацій у готельному бізнесі економічно доцільне та ефективне за умови, якщо вони приносять готелю додаткові доходи, забезпечують конкурентні переваги на ринку, підвищують частку ринку, знижують витрати, удосконалюють процес обслуговування, підвищують ефективність роботи окремих підрозділів та готелю в цілому

На даний момент у світі відбувається глобальний економічний процес поділу на масивні блоки, такі, як Європейський союз (ЄС), Північноамериканський договір про вільну торгівлю, укладений між США і Мексикою тощо. Європейським союзом скасовано національні обмеження не тільки на торгівлю, а й на переміщення праці і капіталу. Синергія, що виникає між усіма країнами-учасницями, сприятливо позначається на їхньому розвитку. У силу того як розвиваються промислові комерційні та туристичні зв’язки всередині ЄС, необхідність у готельному обслуговуванні неухильно зростає.

В Азії стрімкий розвиток Гонконгу стимулювався бурхливим зростанням економіки сусідніх країн і специфікою системи оподаткування. У Гонконгу стягується універсальний корпоративний податок 16,5%, прибутковий податок 15% і не береться ніякого податку на доходи з капіталу або дивідендів [2]. Деякі готельні корпорації мають штаб-квартири в Гонконзі, серед них – Mandarin Oriental, Peninsula, Shangri-La, все це відомі на весь світ п’ятизіркові готелі. Вони базуються в Гонконгу через низький рівень корпоративного оподаткування та можливості використовувати як адміністраторів фахівців із інших країн без особливих бюрократичних зволікань. У країнах, що розвиваються, у міру досягнення ними політичної стабільності, розвиток готельної справи відбувається паралельно із загальним економічним і соціальним ростом. Прикладом можуть служити країни колишнього Східноєвропейського блоку, де за останні кілька років створені прекрасні можливості для розвитку готельних корпорацій.

При проведенні державної політики у сфері туризму національні туристичні адміністрації більшості країн враховують прогноз розвитку туризму в світі, складений Всесвітньою туристською організацією (UNWTO) – найбільшої міжурядової організації, яка є спеціалізованою установою ООН і нараховує в своєму складі 153 країни. Згідно з дослідженням UNWTO «Туризм – панорама 2020» у період з 2014-2020 рр. прогнозується збільшення світових туристичних прибуттів більш ніж удвічі. Після того, як показник в 996 млн

туристів у 2013 р. виріс на 39 млн туристів, у 2014 р, число міжнародних туристичних прибуттів вперше в історії перевершило мільярдний рубіж (1,035 млрд). UNWTO прогнозує, що до 2020 р. число міжнародних туристичних прибуттів в світі складиме 1,7 – 1,9 млрд [3].

Останнім нововведенням мережі Інтернет є розвиток соціальних мереж, таких, як Facebook і MySpace. Тепер і готельні, і туристичні компанії беруть участь в них. Іншими словами, ефективний готельний менеджмент включає в себе однаковий облік економічних, екологічних та функціональних аспектів, а також капіталовкладень, витрат виробництва та якості процесів поряд із комфортом, здоров'ям і задоволенням потреб. Даний підхід міжнародних забудовників та інвесторів отримав назву «the blue way».

Термін «Блакитна стійкість» з'явився в Україні відносно недавно і вже широко використовується спеціалістами готельного бізнесу. Поняття включає в себе комплекс заходів щодо економії витрат, ефективному плануванню, підвищенню рівня сервісу, переорієнтацію на користь екологічних технологій. «The blue way» характеризує пакет послуг, що надаються відповідно до принципів поновлюваного, енергоефективного та екологічного використання, в тому числі і в готельному господарстві. При цьому екологічність, що характеризується поняттям «green», входить у поняття «the blue way»: якщо будівля є екологічною і виконує всі вимоги щодо економії і функціональності, воно являє собою видимий приклад цього цілісного та збалансованого підходу.

Однією з поширених світових тенденцій готельного бізнесу для готелів класу «бізнес» і «люкс» є залучення бізнес-туристів предметами мистецтва. Готельні оператори співпрацюють з провідними галереями і музеями, декоруючи холи, ресторани та номери предметами мистецтва та антикваріату, пропонуючи своїм клієнтам квитки на різнопланові виставки. Наприклад, готельний ланцюг Radisson Blu Edwardian (Англія, Лондон) співпрацює з Музеєм Вікторії та Альберта, пропонуючи клієнтам пакет, що включає розміщення, сніданок і квитки на виставку, присвячену легендарному музиканту Девіду Боуї. Популярний бізнес-готель Crowne Plaza Canberra у Відні пропонує квитки на виставки, які проходять у Національній галереї Австралії. У готелі Siam Kempinski Hotel Bangkok в Таїланді кожні три місяці змінюється експозиція картин місцевих художників, які виставляються паралельно з предметами мистецтва з колекції музею тайського сучасного мистецтва, що налічує більше 4000 робіт.

Поряд із залученням бізнес-туристів предметами мистецтва, поширеною світовою практикою щодо просування готельних послуг преміум-класу є концентрація на вузькому сегменті клієнтів для створення оригінального готельного продукту. Наприклад, по всьому світу зростає кількість готелів Women only. Перший подібний готель (Barbizon Hotel for Women) з'явився на початку XX ст. в Нью-Йорку. Цей готель «тільки для жінок» повинен був сприйматися як символ фемінізму. З 80-х рр. XX ст. радикальні правила були пом'якшені, в готелі змогли зупинитися усі бажаючі. На даний момент готель внесений до Національного реєстру історичних місць США [2]. Слід зазначити,

що першопричина створення виключно жіночих готелів – ідея фемінізму – з часом поступилася місцем релігійного аспекту, який пов'язаний з правилами поведінки жінок в ісламському світі. У зв'язку з цим в 2007 р саудівської принцесою Мадава бинт Мухаммад була підтримана ініціатива місцевих бізнес-леді про відкриття особливого готелю Luhtan, або «Втеча в пошуках притулку», в Ер-Ріярде. Весь обслуговуючий персонал готелю теж жінки. Як зазначено на сайті booking.com, «Чоловікам, парам і дітям не дозволяється перебувати в готелі».

Альтернативний варіант бюджетного і короткочасного розміщення в мегаполісах пропонують туристам капсульні готелі, які вперше з'явилися в Японії (Осака) у 1979 р. Капсульні готелі складаються з невеликих за площею номерах. Простір у готелях поділяється на два типи: спільний та індивідуальний, що неминуче випливає із самої його організації. Обов'язковою вимогою капсульних готелів такого типу є великий суспільний простір. Первісна японська концепція капсульних готелів зазнала серйозних змін у бік поліпшення, і в даний час у капсульних готелях зупиняються респектабельні туристи. При цьому основною метою візиту для японців у капсульний готель є не проживання в капсулах, а відвідування онсена. Онсен – оздоровчий центр, оснащений великими ваннами з гарячою мінеральною водою. Японці вірять, що в доісторичну епоху доступ до мінеральних джерел мали тільки боги. Тому розміщення в готелях типу Green Plaza Shinjuku розглядається як радісна церемонія.

Визначення правильних оціночних критеріїв при розробці стратегії ціноутворення має велике значення в готельному бізнесі. Слід зазначити, що поява великої кількості бюджетних готелів у світі прямо пов'язане з розвитком недорогих авіаперевезень (Low Cost): небагаті пасажири перетворилися на потенційних туристів. При цьому задовольнити запити клієнтів із невеликим достатком можна тільки двома способами: або звести до мінімуму набір послуг, або максимально зменшити площу номера.

Значно далі на шляху створення недорогих готелів просунулася азіатська корпорація Tune Hotels. Її заснував власник бюджетної авіакомпанії AirAsia Тоні Фернандес. За сучасних умов мережа включає 27 готелів, розташованих у п'яти країнах світу. Девіз компанії – «п'ятизіркові ліжка за однозірковими цінами». Номери Tune (їх площа близько 10 кв. м) укомплектовані широким ліжком, столом, стільцем і вентилятором. Є в них і невелика ванна кімната. Але рушників і мила немає. Базова вартість проживання у флагманському готелі Downtown Penang (Джорджтаун) близько 30 дол. США. Якщо у гостей виникне резонне бажання ввімкнути кондиціонер, отримати доступ до Інтернету, придбати рушник, мило тощо, доведеться вносити додаткову плату.

Безперечним лідером на ринку бюджетних готелів є французька корпорація Accor . Розвитку економічного сегменту в групі Accor надають особливого значення: саме він генерує істотний дохід оператора і є важливим фактором глобального зростання. На думку аналітиків, група бренд ibis, що відноситься до економ-класу, найбільше підходить для розвитку в регіонах

України. Займаючи першу сходинку в європейських рейтингах, вона задає тон і на багатьох майданчиках за межами Старого Світу. Метою ibis є збільшення частки прямих бронювань з сайту до 40% до 2015 р. Кількість відвідувачів сайту тільки за 2014 р. зросла на 30% [5].

В Україні спостерігається стрімкий розвиток готельного бізнесу, про що свідчить відкриття нових готельних об'єктів та інтерес іноземних інвесторів. Лідерами готельного бізнесу Україні є Київ, Одеса, Львів. Крім того, активно розвивається індустрія гостинності у Закарпатській, Івано-Франківській, Херсонській та Запорізькій областях. У 2019 р. в Україні очікується збільшення готельного номерного фонду за рахунок розвитку мережевих операторів в містах країни. При цьому найбільш активними операторами, які планують розвивати свої мережі в містах Україні, є Accor, Rezidor Hotels Group, Kempinski Hotels, Hilton Hotel Corporations. Мережеві готельні оператори цікавляться в Україні ринком великих міст.

У найближчі кілька років зарубіжні готельні та туристичні оператори планують активно розвиватися на українському ринку, що пов'язано з об'єктивним зростанням ділового та туристичного потоку до України. У 2016 р. можна констатувати лідерство Hilton Worldwide за приростом номерного фонду,, портфель Hilton збільшився на 916 номерів.

Найбільш амбітні плани експансії в перспективі до 2019 р. заявили французька мережа Accor, які мали на меті вивести на ринок більше 2500 номерів, і американська Inter Continental Hotel Group, яка в подальшому планує збільшити свій номерний фонд на 1000 номерів. Такі масштабні перспективи ведуть до значної зміни в структурі міжнародних операторів на українському ринку. Лідером стала французька мережа Accor, яка займала у 2018 р. 22% ринку проти 10% в 2014 р, змістивши з першого місця Inter Continental Hotel Group [5].

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що динаміка розвитку українського ринку готельних послуг відображає основні світові тенденції і сучасну практику: підвищення стандартів обслуговування; застосування новаторських дизайнерських рішень; створення унікального готельного продукту, орієнтованого на потреби вузького сегмента клієнтів; розвиток нових готельних послуг та форм бізнесу (денні готелі, капсульні готелі); принципи екологічності застосовуваних технологій, заощадження ресурсів, зниження витрат тощо. Проте, у ряді випадків за сучасних умов українським готелям не вистачає ресурсів і продуманості маркетингової політики для досягнення ефективного управління готельним та ресторанним бізнесом. Тому, тема використання міжнародного досвіду, розробки, впровадження та застосування нових моделей інноваційних готельних концепцій є дуже актуальною і значущою для сфери готельних послуг в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гріценко О.Ф., Нєшева А.Д. Соціальний медіа маркетинг як інструмент просування продукту. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 4. С. 86–98.

2. Давидова О.Ю. Формування системи інноваційного управління

розвитком підприємств готельно-ресторанного господарства. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 11. С. 459–464.

3. Давидова О.Ю., Полстяна Н.В. Інформаційно-комп'ютерні інновації в ресторанному бізнесі. *Комунальне господарство міст. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 106. С. 403–408.

4. Клапчук М.В., Біян В.І., Брухлій Б.В. Інноваційні технології в ресторанному господарстві. *Карпатський край*. 2018. № 1 (2). С. 92–99.

5. Транченко Л.В., Лопатюк Р.І. Розвиток індустрії туризму та гостинності в Україні *Підприємництво і торгівля : збірник наукових праць*. 2020. Вип. 26. С.10-18.

6. Lopatiuk R.I. Application of economic and mathematical models for the restaurant enterprise management. *Colloquium-journal*. 2020. №31 (83). С. 7–11.

Софія ХИТРИК*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СПЕЛЕОТЕРАПІЯ ЯК ФОРМА ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ

Анотація. *У статті розглянуто поняття та значення спелеотерапії як форми лікувально-оздоровчого туризму. Охарактеризовано спелеотерапію як нетиповий метод лікування багатьох видів захворювань, показання та протипоказання до використання при лікуванні, механізм дії спелеотерапії на організм людини. Розглянуто різні види та способи використання методу лікування тривалим перебуванням в умовах своєрідного мікроклімату печер, шахт та соляних копалень.*

Abstract. *The article considers the concept, the importance of speleotherapy as a form of health tourism. Speleotherapy as an atypical method of treatment of many types of diseases, indications and contraindications for use in treatment, the mechanism of action of speleotherapy on the human body have been studied. Different types and methods of using the method of long-term treatment in a peculiar microclimate of caves, mines and salt mines are considered.*

* Науковий керівник: д.е.н., доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Головня О.М.

Вступ. Сучасна медицина вже давно цікавиться використанням нетипових методів лікування хвороб. Одним із таких методів є спелеотерапія. Популярність цієї процедури лише зростає. У чому ж полягає її лікувальна дія? Вся справа в тому, що спелеотерапія – це лікування тривалим перебуванням в умовах своєрідного мікроклімату печер, соляних копалень, шахт. Ефект заснований на впливі чистого, без патогенних домішок і алергенів, повітря на організм людини [3].

Не кожен знає, що спелеотерапія також допомагає в боротьбі із більшістю шкірних захворювань, наприклад, алергічними дерматитами. Особливо корисними соляні печери є в збереженні і підтриманні краси. Спелеотерапія дозволяє нормалізувати процеси транспортування кисню до головного мозку та в кров, запобігає появі проблем із центральною нервовою системою. І, звичайно, спелеотерапія є прекрасним способом профілактики великої кількості недуг, викликаних вірусними інфекціями.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розглянути особливості спелеотерапії як форми лікувально-оздоровчого туризму, показання та протипоказання до використання цього методу лікування при різноманітних захворюваннях.

Виклад основного матеріалу. Виникнення спелеотерапії як лікувального методу в «Encyclopedia of Caves and Karst Science» пов’язують із одним із епізодів Другої світової війни. Жителі Еннепеталя (Німеччина) використовували як бомбосховище прилеглу печеру Клютерхеле. Доктор Карл Герман Шпаннагель звернув увагу на покращення самопочуття астматиків, що перебували в печері. Після війни він почав дослідження терапевтичного ефекту печер у лікуванні бронхіальної астми, хронічного бронхіту і коклюшу. Результати досліджень були опубліковані в 1949 році. Після цього спелеолікарні в природних умовах карстових печер виникають в Угорщині й Чехословаччині. Успіхи методу привели до народження міжнародної спелеотерапевтичної спільноти. У 1969 році була заснована Комісія зі спелеотерапії при Міжнародному об'єднанні спелеологів.

Спелеотерапія (грец. speleon – печера, therapia – лікування) – немедикаментозний спосіб лікування. Його суть полягає в лікуванні, яке обумовлене перебуванням протягом тривалого часу в умовах своєрідного мікросередовища печер, гротів, соляних копалень, шахт. Спелеотерапія застосовується для лікування бронхіальної астми та інших захворювань органів дихання, гіпертонічної хвороби, захворювання суглобів.

Із виникненням нових технологій та методів лікування спелеотерапія плавно перетікає у новий метод лікування – галотерапію. Галотерапія – це методика, завдяки якій відтворюється штучним чином мікроклімат, схожий з підземними соляними печерами, рудниками, шахтами. Даний метод заснований на цілющих властивостях солі. Для реалізації нової методики лікування використовуються спеціально обладнані приміщення. Соляна кімната – це спеціально обладнане приміщення, призначене для проведення процедур галотерапії.

Метод лікування шляхом тривалого перебування в мікрокліматі насичених частинками солі відомий вже кілька сотень років. Дослідження показали, що основним лікувальним фактором, є найдрібніші часточки кам'яної солі у повітрі.

Велике значення в загальностимулюючій та протизапальній дії спелеотерапії мають також малі дози радіоактивного опромінення як за рахунок радону (переважно в карстових печерах), так і за рахунок калію (переважно в калійних рудниках). Наявність у підземних лікувальних об'єктах природних радіоактивних речовин змінює також аероіонний склад повітряного середовища, зумовлюючи збільшення кількості позитивних і негативних аероіонів.

Вологість повітря, певна температура, легкі негативні аероіони – всі ці фактори мають додаткове, значною мірою, допоміжне значення при лікуванні такими методами, як спелеотерапія і галотерапія. Головний лікувальний фактор підземних соляних печер, що використовуються для лікування хворих – це повітря, насичене сольовим аерозолем. Тому в соляній кімнаті, насамперед, мусить відтворюватися повітряне середовище, насичене частинками солі. Фактично відтворення штучного мікроклімату в приміщеннях можна ще назвати методом сольової аерозольної терапії з використанням природних факторів.

Досвід використання соляних кімнат у практичній медицині підтвердив високу ефективність штучного соляного аерозолю, який створюється в галокамері. Хронічний бронхіт, бронхіальна астма, обструктивний бронхіт, сезонна алергія, хронічний гайморит, алергічний і вазомоторний риніт, та інші захворювання верхніх дихальних шляхів досить ефективно лікуються в соляній кімнаті (галокамері).

У 80% хворих (95% дітей), які страждають даними недугами відзначені позитивні результати лікування. Вже доведено, що галотерапія значно знижує бронхіальний опір у хворих, що страждають хронічним обструктивним бронхітом і бронхіальною астмою.

При знаходженні в печері в організмі людини відбуваються позитивні зміни:

– загальне оздоровлення та реабілітація організму;
– очищення і загальне лікування дихальних шляхів;
– оздоровлення і профілактика системи кровообігу і лімфовідтоку;
– стабілізація обмінних процесів;
– сприяння при виведенні шлаків;
– омолодження, лікування захворювань шкіри, профілактика целюліту, отримання косметологічного ефекту;
– досягнення антистресового і антидепресивного ефекту;
– внутрішнє оздоровлення і релаксація;
– лікування всіх видів алергії та її профілактики.
– нормалізується кровообіг і робота серця;
– поліпшується імунна система;
– проходять алергічні та запальні процеси;
– очищуються і зволожуються легені;
– стимулюється глибоке дихання.

Мікрокліматичну характеристику деяких підземних лікувальних об'єктів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Мікрокліматична характеристика деяких підземних лікувальних об'єктів світу

Підземний лікувальний об'єкт	Температура повітря, °С	Відносна вологість, %	Підвищений радіаційний фон	Характеристика аерозолю	Мікробний фон
Соляна шахта «Kinga», Польща	20–22	69–81	-	10–30 мг/м3 зі значним переважанням NaCl CO_2 до 0,1 об. %	300–600 в 1 $м^3$
Соляна шахта «Солотвино», Україна	22–23	30–60	-	0,5–4,0 мг/м3 NaCl 99–100 % CO_2 0,03 об. %	141–202 в 1 $м^3$
Срібний рудник «Bad Gastein», Австрія	38–41	75–90	+		Гіпомікробне середовище
Свинцевий рудник «Mezika», Словенія	8–13	74–90	+	CO_2 0,02–0,06 об. %	Гіпомікробне середовище
Печера «Klutert», Німеччина	10–14	95–100	+	Солі Са в аерозолі CO_2 0,46 об. %	Гіпомікробне середовище
Печера «Beke», Угорщина	10	99–100	+	Солі Са в аерозолі CO_2 0,1 об. %	Гіпомікробне середовище
Печера «Gombasek», Словаччина	8–9	99–100	+		Гіпомікробне середовище

Джерело: сформовано автором на основі [4]

До того ж, атмосфера в печері викликає спокій і розслабленість, позитивно впливає на психоемоційний стан. Під час перебування в соляній шахті пацієнт спокійно відпочиває, ходить і робить гімнастичні і дихальні вправи.

Підсумовуючи дані досліджень науковців і лікарів щодо підземних лікувальних об'єктів, серед механізмів їх лікувального впливу можна виділити:

– загальні механізми, які притаманні всім підземним об'єктам;

– часткові, які мають місце тільки на певних об'єктах, або ж у групі підземних лікувальних об'єктів.

Серед загальних механізмів слід розрізняти:

– захисні механізми;

– тренуючі ефекти;

– відновлення адаптаційно-компенсаторних механізмів організму.

Останні декілька років такий нетрадиційний метод лікування набуває великих обертів. У багатьох країнах світі стрімко розвиваються спелеокурорти. Щорічно неймовірна кількість туристів бажає потрапити до найвідоміших місць лікування та пройти курс оздоровлення.

Основними показниками, що характеризують мікроклімат підземних об'єктів, є температура оточуючого середовища, відносна вологість повітря, наявність підвищеного радіаційного фону в малих дозах, особливості аерозолю, якщо він є. Мікрокліматичні характеристики підземних лікувальних об'єктів дуже відрізняються. Зокрема, в карстових печерах температура повітря в більшості випадків є некомфортною і коливається в межах 8-15°С. У солекопальнях вона становить 20-23°С, в срібному руднику «Bad Gastein» (Австрія) – досягає 38-41°С [4].

У санаторіях «Хорол», «Миргород» є лікування в камері штучного мікроклімату (спелеотерапії). У Хмільнику таку процедуру проводять в санаторії МРЦ «Південний Буг». Якщо Ви захочете поїхати до Трускавця, цю процедуру ви знайдете в санаторіях «Молдова», «Карпати», «Кристал», «Алмаз», готелю «Весна» і в МРЦ «Перлина Прикарпаття». Завдяки спелеотерапії, цінним подарунком природи, ми можемо підтримати своє здоров'я в ідеальному стані, а при необхідності – позбутися від проблем [3]. Як і всі інші лікувальні процедури спелеотерапія має свої показання та протипоказання. Показання до застосування спелеотерапії: бронхіальна астма в легкій і середній формах; поліноз; хронічна пневмонія; алергічний риносинусит; хронічний бронхіт; гіпертонічна хвороба 1 і 2-й стадії.

Протипоказання до застосування процедури: дихальна недостатність; бронхіальна астма у важкій формі; недостатність кровообігу 2-го ступеня і вище; гіпертонічна хвороба 3-го ступеню; бронхоектаз кісти легень; пневмосклероз. Соляні печери також не чинять лікувального ефекту при гострих стадіях захворювань (наприклад, гостра пневмонія), а також при соматичних захворюваннях (наприклад, туберкульоз). Всі властивості печер досі не вивчені, як і всі позитивні сторони їх впливу на організм людини.

Висновки. Підсумовуючи інформацію про спелеотерапію, можна відмітити, що цей нетрадиційний вид лікування є ефективним та досить поширеним у колах любителів немедикаментозного лікування. Спелеотерапія є різновидом кліматотерапії, її суть полягає в лікуванні тривалим перебуванням в умовах своєрідного мікроклімату печер, гротів, соляних копалень, шахт. Як і усі методи лікування, терапія має свої показання та протипоказання. Отже, при правильному застосуванні цього методу є можливість лікування захворювань дихальних шляхів в легкій формі і, що найцікавіше, поступове лікування захворювань шкіри.

Список використаних джерел:

1. Arkhypova L., Fomenko N., Kinash I. and Golovnia O. (2019). Territorial recreational systems and sustainable development. *Advances in Economics, Business and Management Research*, volume 9. P. 189–194.

2. Головня О.М. Туристично-рекреаційна сфера Вінницької області як передумова формування соціально орієнтованої економіки. *Економіка, фінанси, право.* 2017. № 7. С. 41–43.

3. Дія спелеотерапії на організм. URL: https://zahidkurort.com/diya-speleoterapii-na-organizm/.

4. Лемко І. С., Лемко О.І. Спелеотерапія: механізми лікувального впливу, алгоритм комплексної оцінки підземних лікувальних об'єктів. *Астма та алергія*. 2012. №4. С. 30–34.

5. Спелеотерапія. URL: http://juzhbug.com.ua/index.php?option=com_c.

Олеся ШУТА*,
студентка 2 курсу,
факультет економіки та підприємництва,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ

Анотація. *У статті визначено складові індустрії гостинності, проведено аналіз розвитку готельно-ресторанного господарства України, проаналізовано основні тенденції розвитку сфери гостинності України та Вінниці у період карантину.*

Abstract. *The article identifies the components of the hospitality industry, analyzes the development of the hotel and restaurant industry of Ukraine and analyzes the main trends in the development of hospitality in Ukraine and Vinnytsia during the quarantine period.*

Вступ. Гостинність як соціальне і культурне явище має надзвичайно тривалу історію існування. Своєрідність української гостинності визначається особливостями культурно-історичного розвитку, в основному через географічне положення українського етносу і характеру їх взаємодії з населенням сусідніх територій, які бажають розширити свій життєвий простір. Як окрема складова економіки, індустрія гостинності складається зі сфери гостинності та сфери подорожей та туризму [1, с. 19].

Особливості готельно-ресторанного бізнесу полягають в тому, що дана галузь формує обсяг робіт для туризму, транспорту, роздрібної торгівлі, суспільного харчування, страхування, культури та мистецтва, архітектури та проєктування, екскурсійного обслуговування, рекламної індустрії. Активний розвиток цієї сфери надасть нові робочі місця, додаткові надходження до

* Науковий керівник: к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності, готельно-ресторанної справи та туризму ВНАУ – Табенська О.І.

бюджету, дозволить сформувати позитивний туристичний імідж окремих регіонів та країни в цілому. Тому розвиток готелей та ресторанів є стратегічно важливим не лише з питання розвитку туризму, але й національного бренду, як основи розвитку індустрії гостинності загалом.

На сучасному етапі, відбулися кардинальні зміни у світовому господарстві. Трансформація провідних економік світу, втрата конкурентоспроможності найбільш прибуткових галузей. Негативні тенденції, падіння виробництва товарів, і не спроможність вчасного та якісного надання послуг, пов'язані з пандемією COVID -19. Центральна та місцева влада, формують тактичні та стратегічні рішення, які сприяють мінімізації ризиків, які виникли. Пандемія COVID - 19 вплинула на всі сфери нашого життя, особливо на дозвілля та відпочинок. Через карантинні обмеження численні країни вважають за потрібне обмежити потік туристів. Однак, зауважують працівники туристичної сфери, є позитивні моменти, через не значний попит, ціни на деякі відомі напрямки суттєво трансформовані.

Виклад основного матеріалу. Центральне місце в системі гостинності традиційно зберігають за собою готелі та ресторани. Оскільки основним споживачем послуг гостинності виступає людина, а туризм – рушієм її переміщення, готелі та ресторани беруть на себе функції її розміщення та харчування. Задовольняючи основні потреби мандрівника, вони відіграють роль маркеру, що визначає напрямок мандрівки та її тривалість [3].

Окрім готельно-ресторанного бізнесу, складовими індустрії гостинності є також: туристичний бізнес; транспортні підприємства; медичні заклади; спортивні споруди; соціально-культурні заклади (рис. 1) [2, с. 5].

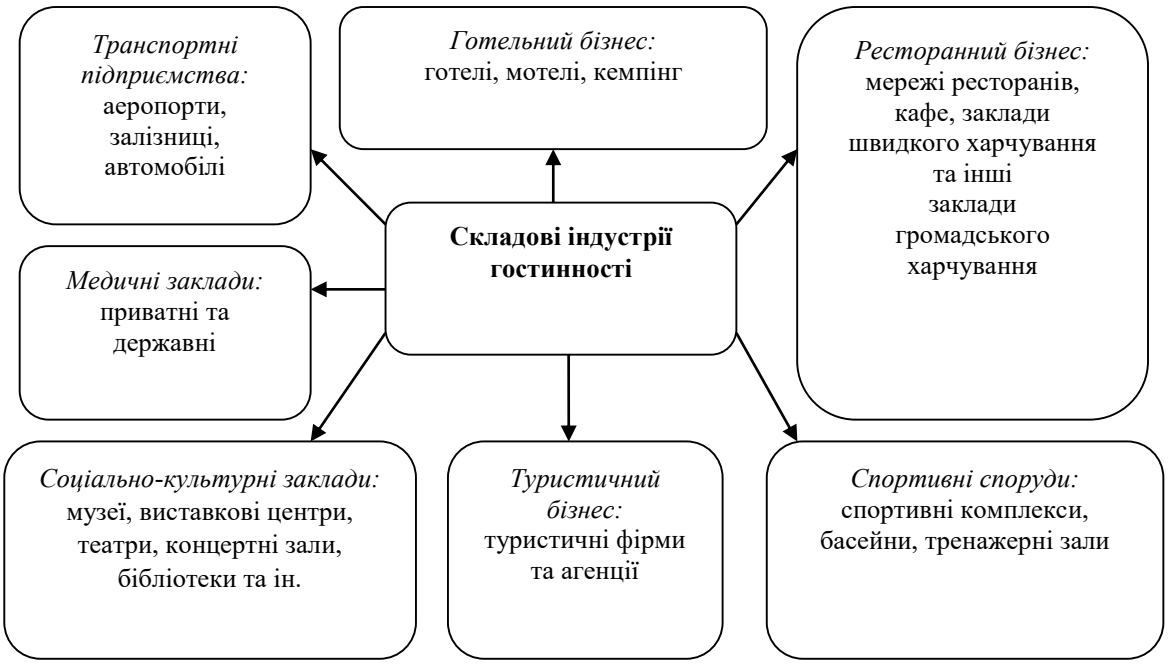

Рис. 1. Складові індустрії гостинності

Джерело: сформовано автором на основі опрацьованої літератури

Сьогодні до них можна додати ще й інформаційний простір, оскільки він пронизує усі вище згадані елементи та покращує сервіс обслуговування за допомогою власних віртуальний ресурсів гостинності: сайти, сервіси, довідкова інформація, реклама.

Початком великих змін у сфері гостинності України стало поступове зменшення частки держави в індустрії гостинності, що позитивно вплинуло на загальну динаміку темпів розвитку галузі. Протягом 2010-2019 років кількість готелів та подібних закладів розміщення в Україні зросла з 4 209 одиниць до 5 451 (табл. 1) [3].

Таблиця 1

Динаміка розвитку суб'єктів господарювання

	Роки	Кількість суб'єктів господарювання							
		Усього	Темп приросту у відношенні до попереднього року	З них фізичні особи підприємці	Темп приросту у відношенні до попереднього року	У % до загального показника	З них юридичні особи	Темп приросту у відно-шенні до поперед-нього	У % до загаль ного показ-ника
Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування	2010	4209		3327		79,0	882		21,0
	2011	4067	97	3131	94	77,0	936	106	23,0
	2012	3010	74	1827	58	60,7	1183	126	39,3
	2013	3788	126	2399	131	63,3	1389	117	36,7
	2014	4081	108	3006	125	73,7	1075	77	26,3
	2015	4035	99	2962	99	73,4	1073	100	26,6
	2016	4104	102	3174	107	77,3	930	87	22,7
	2017	4432	108	3392	107	76,5	1040	112	23,5
	2018	4985	112	3883	114	77,9	1102	106	22,1
	2019	5451	109	4291	111	78,7	1160	105	21,3
Діяльність ресторанів, Надання послуг мобільного харчування	2010	29950		23857		79,7	6093		20,3
	2011	24933	83	18774	79	75,3	6159	101	24,7
	2012	28142	113	22441	120	79,7	5701	93	20,3
	2013	32957	117	26896	120	81,6	6061	106	18,4
	2014	37557	114	32727	122	87,1	4830	80	12,9
	2015	38345	102	33633	103	87,7	4712	98	12,3
	2016	38199	100	34207	102	89,5	3992	85	10,5
	2017	38545	101	34102	100	88,5	4443	111	11,5
	2018	41860	109	37283	109	89,1	4577	103	10,9
	2019	48398	116	43572	117	90,0	4826	105	10,0

Джерело: сформовано автором на основі опрацьованої літератури

Спалах коронавірусу став приголомшливим ударом для світового і українського готельного та ресторанного бізнесу. Закриті кордони держав, скасування авіасполучення, обмеження пересування всередині України між

областями і абсолютна ізоляція країн одна від одної спровокували ряд проблем в секторі тимчасового розміщення та організації харчування.

Український готельно-ресторанний бізнес в нових карантинних умовах був змушений реагувати і вживати відповідні антикризові заходи. Так, згідно з результатами опитування готельєрів, проведеного Colliers International спільно з Vertex Hotel Group в березні 2020 року, близько половини (47%) опитаних представників п'ятизіркових готелів вдавалися до комплексних заходів з метою зменшення збитків: переведення працівників у відпустку за свій рахунок, виведення з експлуатації номерного фонду, зменшення маркетингових бюджетів та інше.

Найчастіше для зниження витрат співробітників відправляли у відпустку. Майже 30% опитаних скоротили від 50 до 150 співробітників, 45% відзначали, що скоротять до 10 робочих місць. Більше половини (61%) представників готелів з номерним фондом до 50 номерів планували скоротити до 10 робочих місць, ще 30% респондентів відзначали скорочення від 10 до 50 співробітників [4].

За оцінками експертів, основними тенденціями готельного ринку, які мали місце під час карантинних обмежень, є наступні:

1) сегмент п'ятизіркових готелів постраждав більше, ніж готелі категорії чотири і три зірки, що пояснюється різким падінням потоку іноземних туристів в Україну;

2) під час другої хвилі кризи найскладніше довелося міським бізнес-готелям, які втратили від 75 до 90% гостей, і хостелам, які не мають можливості дотримуватися протиепідемічних вимог;

3) майже повне скорочення послуг конференц-сервісу у зв'язку з відсутністю відповідних залів (20 квадратних метрів на людину в «помаранчевій» зоні) та високим ризиком організації масштабних заходів через ризик в будь-який момент потрапити в «червону» зону;

4) досить непогані результати діяльності готелей типу заміських, в яких гості проводили відпустку. Багато з них були завантажені на 80- 100% фактично з початку карантину і до кінця літа.

Готелі на відстані 1-2 годин їзди від таких великих міст, як Дніпро, Київ, Харків, Вінниця, Львів, Одеса, Івано-Франківськ, також мали успіх завдяки турам вихідного дня.;

5) з непоганими показниками за чистим прибутком виходили готелі в Яремче, Славському, Верховині, Буковелі;

6) успішним був сезон для об'єктів чорноморського узбережжя сегмента «середній плюс» і вище [5].

Високий був також попит на відпускні внутрішні напрямки з середини червня до початку навчального року. Влітку середнє завантаження готелів в Одесі було від 60 до 75%. Також значну заповненість мали готелі на Азовському морі, а ті, які змогли забезпечити номінально окреме проживання (котеджі або будиночки), взагалі були завантажені під 70-85%. Серед ключових трендів, які з'явилися «завдяки» пандемії, експерти вітчизняного готельного ринку називають оптимізацію і адаптацію під карантин бізнес-процесів. Наприклад,

деякі готелі прибрали департамент Food and Beverage, інші об'єкти перевели рецепції тільки на денні зміни [6].

Головними факторами, які в карантинних умовах визначали ефективність діяльності вітчизняного ресторанного бізнесу, є:

1) присутність онлайн і можливість доставки. Так, опитування «БізРейтінг» показали такі результати: 35% ресторанів мали доставку до карантину, 16% запустили власну доставку під час карантину та 5% організували доставку за допомогою аутсорсингу, 11% - лише планують це зробити. Однак потрібно враховувати, що організація доставки є виправданою лише при умові певного рівня середнього чека, інакше більшість замовлень стануть нерентабельними.

2) перегляд меню з позицій можливостей доставки страв. Так, у карантин багато ресторанів, які активно розвивають свою доставку, були вимушені скоротити своє меню, але в більшості випадків це робить бізнес більш кризостійким.

3) розвиток підприємств сегменту швидкого харчування, адже цей напрямок виявився найбільш підготовленим до умов карантину. Багато нових закладів, які відкривалися в нових карантинних умовах, вносили коригування в свій формат.

4) використання програмного забезпечення, мобільних додатків і т.д., що дозволяє підвищити ефективність бізнес-процесів та скорочує час обслуговування клієнтів;

5) розвиток франчайзингу в Україні, який є потужним каталізатором зростання в ресторанному сегменті навіть за часів кризи [7].

Серед головних тенденцій сучасного розвитку індустрії гостинності можна виділити:

– поглиблення спеціалізації та диверсифікації послуг закладів розміщення, ресторанів, розважальних закладів;

– утворення значних за розмірами корпоративних форм, тобто готельних ланцюгів, мереж ресторанів, які стають транснаціональними компаніями;

– широке використання в індустрії гостинності інформаційних систем управління, технологічного забезпечення, маркетингу;

– інтеграцію капіталу готельних, ресторанних, розважальних підприємств з капіталом фінансових, страхових, будівельних, транспортних та інших сфер економіки;

– широке використання наукового менеджменту в організації готельного та ресторанного бізнесу, а також управлінні ним;

– розвиток мережі невеликих підприємств для розваг, зорієнтованих на конкретний сегмент ринку [1, с. 298].

Сьогодні стан індустрії гостинності в Україні значно відстає від світових показників. Ситуація з карантинними заходами, пов‘язаними з епідемією Covid-19, економіко-політична та фінансова нестабільність в Україні, проведення воєнних дій на частині території держави привели до значного сповільнення

темпів розвитку індустрії гостинності в країні в цілому і як наслідок у Вінницькому регіоні.

Без стабілізації політичної та соціально-економічної ситуації, припинення військових дій, припинення карантинних заходів, украй складно утриматись на ринку та отримувати позитивний економічний результат господарської діяльності. Ситуація ускладняється і тим, що ніхто не знає, скільки триватиме ізоляція і наскільки швидко відновиться потік гостей після її завершення [7].

Аналізуючи саме готельне господарство Вінницького регіону, слід зазначити, що привабливість даного сектору не викликає сумнівів.

Необхідно зазначити, що, незважаючи на ризики, викликані пандемією COVID-19, підприємці готельно-ресторанної сфери Вінниці об'єднались у 2020 році та успішно реалізували проект «Вінницький стандарт гостинності», спрямований на системне посилення конкурентоспроможності туристичної індустрії в місті та виведення на новий рівень якості надання туристичних послуг і заснували асоціацію гостинності «ХлібСіль».

За підтримки спілки «Стіна» та проєкту «ПРОМІС» для учасників новоствореної організації провели 6-модульне навчання, розробили проєкт місії та візії спілки. Об'єднуючи зусилля та встановлюючи нові умови партнерства, учасники асоціації працюватимуть над збільшенням кількості туристів на Вінниччину, зокрема через розвиток культури харчування й гастротуризму [8].

Варто зазначити, що розвинена індустрія гостинності є візитівкою будь-якого регіону та показником її соціально-культурного й економічного розвитку, тому її розвиток є важливим елементом інтеграції українського туристичного ринку в європейський бізнес і культурне середовище. Вінницькі готельєри та ресторатори бачать великий потенціал у впровадженні стандарту гостинності і навіть не дивлячись на кризу, викликану пандемією COVID-19, беруть його за основу в удосконаленні свого реноме і налагодженні довгострокових відносин зі споживачами. Згодом у межах кожного закладу планують створення так званих вітальних книг (welcomebooks), які допоможуть перейти до більш персоналізованого втілення стандартів: заклади будуть обирати ті сценарії й стилі комунікації з гостями, які найбільше відповідатимуть їх формату [9].

Висновки. Індустрія гостинності сприяє ефективності та розвитку національної економіки, оскільки через збільшення розвитку малого бізнесу збільшується державний бюджет, збільшується зайнятість підвищується рівень життя населення у регіонах, здійснюється сприятливий вплив на інші сфери, які пов'язані з готельним бізнесом. В нових умовах господарювання головними чинниками виживання вітчизняних суб'єктів господарювання індустрії гостинності стала гнучкість і здатність швидко адаптуватися до умов ринку.

Список використаних джерел:

1. Нечаюк Л. І. Готельно-ресторанний бізнес: менеджмент : навч. посіб. К.: ЦУЛ. 2009. 344 с.

2. Гузар У.Є. Опорний конспект лекцій з навчальної дисципліни «Етнічні особливості гостинності» для студентів спеціальності «Готельноресторанна

справа». 74 с. URL: http://repository.ldufk.edu.ua/ bitstream/34606048/24434/1 (дата звернення: 02.11.2021).

3. Романуха О.М., Халілова-Чуваєва Ю.А., Хаврова К.С., Коваленко О.С. Динаміка розвитку індустрії гостинності в Україні на прикладі готельно-ресторанної галузі. *Економіка та держава.* 2021. № 2. С. 42–46.

4. Ринок готелів в Україні після карантину: ринок тільки починає відновлюватися. URL: https://100realty.ua/uk/articles/rinok-goteliv-v-ukraini-pisla-karantinu-rinok-tilki-pocinae-vidnovluvatisa (дата звернення: 02.11.2021).

5. Ніколайчук О. А. Тренди розвитку вітчизняної індустрії гостинності в умовах COVID-19. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна.* 2021. Вип. 13. С. 108–114.

6. Ресторанний бізнес: ринок в епоху COVID. URL: http://bizrating.com.ua/20/articles/1328/index html (дата звернення: 02.11.2021)

7. Табенська О.І. Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності в Німеччині. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Міжн. екон. віднос. та світ. госп. 2020. № 34. С. 185–190.

8. Вінниця першою в Україні запроваджує міський стандарт гостинності. URL: https://decentralization.gov.ua/news/13147 (дата звернення 03.11.2021).

9. Кущ Л.І., Рубашна М.І.. Актуальні тенденції розвитку індустрії гостинності у Вінницькому регіоні Всеукр. наук. – практ. конф. «Сучасний стан та потенціал розвитку індустрії гостинності в Україні». 23 квітня 2021р. м. Херсон. С.219-221. URL: http://dspace.ksau.kherson.ua/ bitstream/handle/123456789/6621/%D0%A1(дата звернення 03.11.2021).

Наталія ЯВОРСЬКА*,
студентка 3 курсу,
факультет обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У статті розглянуто інноваційно-інвестиційні аспекти розвитку підприємства як дієвий елемент у збільшені доходів та перспективного розвитку вітчизняних підприємств в Україні. Охарактеризовано основні проблеми та інвестиційні ризики. Розкрито принципи і чинники формування стратегії підприємства, враховуючи мінливі умови нестабільної економічної ситуації та жорстокої конкурентної боротьби. Зроблено висновки, що формування інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства має здійснюватися на основі всебічного аналізу*

* Науковий керівник: доктор філософії, старший викладач кафедри економіки та підприємницької діяльності ВНАУ – Томашук І.В.

особливостей зовнішнього економіко-правового середовища, специфіки діяльності та внутрішніх особливостей підприємства.

Abstract. *The article considers innovation and investment aspects of enterprise development as an effective element in increasing incomes and promising development of domestic enterprises in Ukraine. The main problems and investment risks are described. The principles and factors of enterprise strategy formation are revealed, taking into account the changing conditions of the unstable economic situation and fierce competition. It is concluded that the formation of innovation and investment strategy of the enterprise should be carried out on the basis of a comprehensive analysis of the external economic and legal environment, the specifics of activities and internal features of the enterprise.*

Вступ. В сучасних складних умовах економіко-політичних перетворень рівень непередбачуваного впливу зовнішнього середовища на підприємства впевнено зростає. Сьогодні, ключовим інструментом у вирішенні завдань щодо покращення рівня конкурентоспроможності та розвитку підприємств – є стратегічне управління їх інвестиційною діяльністю. Найкращий варіант – це сформувати перспективні напрямки інвестиційної діяльності підприємства і, відповідно, запропонувати інвестиційну стратегію суб'єктів господарювання. Тобто потрібно вміти формувати гнучку та адаптивну інвестиційну політику.

Питаннями інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств займались багато зарубіжних та вітчизняних науковців, серед них праці Вдовенко Л.О. [1], Гончарук І.В., Бабиної О.М. [2], Зобова О.С. [3] та інших.

Виклад основного матеріалу. Інновація за різних умов визначається як процес і як кінцевий результат діяльності, втілений у вигляді новітнього або удосконаленого продукту, нових послуг, що мають ринковий попит або соціально-економічну значимість для суспільства, новітнього або удосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності. Внаслідок інновацій суттєво змінюються кількісні та якісні характеристики сфер виробництва та споживання, прискорюється економічний розвиток, забезпечується інтенсифікація суспільного виробництва. На рис. 1 вказана інформація щодо надходження прямих фінансових інвестицій в економіку України.

Сьогодні перед власниками підприємств постає завдання – підвищити рівень конкурентоспроможності власної компанії на вітчизняному та національному ринках.

Крім того, управління підприємством є багатоаспектним процесом. Він стає складнішим за умов поглиблення фінансово-економічної кризи і жорсткої конкурентної боротьби як на вітчизняному ринку, так і міжнародному. Зміни, які відбуваються на мікро- та макрорівнях значно впливають на формування інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства у сучасних умовах господарювання.

Сьогодні національна економіка знаходиться у кризовому стані і конкурентоспроможним залишається лише та організація, яка оперативно може адаптуватись до змін у своїй інвестиційній стратегії з елементами інновацій. Кризові явища неабиякою мірою сповільнюють інвестиційні процеси. Через це більшість підприємств нейтральні або пасивні щодо інвестування коштів у нові ідеї і розширення господарських рішень.

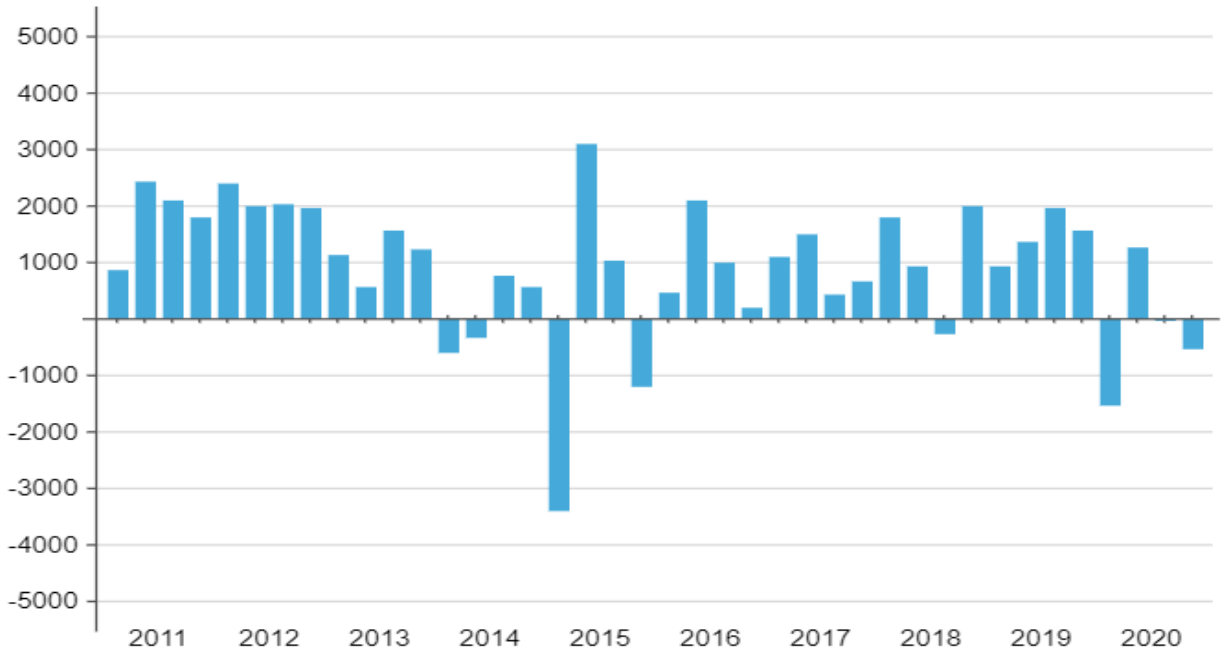

Рис. 1. Графік надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України за останні 10 років, млн дол США

Джерело: сформовано за даними Мінфін [5]

Забезпечення зростання економіки, вихід на нові ринки збуту, покращення показників економічної діяльності підприємств – це все потребує створення перспективного інвестиційного клімату в нашій державі, що буде мати набагато вищий рівень інвестиційної привабливості, який є зараз, за рахунок могутнього промислового потенціалу, успішного географічного розташування і сприятливих кліматичних умов.

Для забезпечення успішної діяльності підприємств важливого значення набуває розвиток інноваційно-інвестиційних процесів. Організація забезпечення цінності продукції для потреб споживача; соціальної відповідальності підприємств. В основу успішного розвитку соціально-економічних систем покладена інноваційна модель, яка сприяє безпосередньому зростанню рівня науково-технічних знань та їх використання для підвищення ефективності діяльності.

За останні роки намітилась спадаюча динаміка показників інвестиційних процесів, тому для підвищення інвестиційної привабливості необхідною умовою

є активізація усіх своїх можливостей щодо активізації надходжень використання інвестиційних ресурсів.

На даний час, інвестиційний розвиток країни потребує поліпшення і покращення правової, соціально-економічної, фінансової та суспільно-політичної складових, що стане певним каталізатором для залучення необхідних обсягів інвестиційних ресурсів і сприятиме як загальному соціально-економічному розвитку України, так і стане чинником впровадження інновацій на підприємствах. Залучення інвестицій є важливим чинником для діяльності підприємства і вимагає від керівництва постійного удосконалення господарської діяльності та підвищення рівня інвестиційних переваг у порівнянні з іншими.

За результатами Міністерства фінансів України, кількість прямих іноземних інвестицій в економіку України за II квартал 2020 року становить 667 млн дол., що на 370 млн дол. менше за аналогічний показник 2019 р. Обсяг іноземних інвестицій у II кварталі 2019 р. склав 1037 млн дол. [5]. За структурою надходження інвестицій, найбільші обсяги були по наступних напрямах діяльності: 34,6% – фінансова та страхова діяльність; 28% – промисловість; 9,5% – оптова та роздрібна торгівля; 6,3% – операції з нерухомістю. У 2019 році найбільший обсяг іноземних інвестицій надійшов з Кіпру (506 млн дол.), Росії (395,9 млн дол.), Нідерландів (262,5 млн дол.), Великобританії (211,7 млн дол.), Німеччини (119,3 млн дол.) [5].

Забезпечення сталого інноваційного розвитку вітчизняних підприємств є основною передумовою їх діяльності, динамічного зростання та становлення конкурентоспроможності на міжнародній арені. Завдяки інноваційному типу розвитку може бути досягнуто економічне зростання України у стратегічній перспективі. В умовах сьогодення, коли на ринку посилюється конкуренція, підприємства повинні мати міцні і стійкі конкурентні переваги [2]. Інноваційний розвиток в сучасних умовах підприємницької діяльності є одним з найбільш перспективних напрямів розвитку кожного підприємства.

У сучасних реаліях економічного спаду та жорстких кризових процесів, одними із найважливіших завдань вітчизняних підприємств – це підтримка економічної стійкості та утримання сформованих позицій щодо конкурентоспроможності на вітчизняному та/або національному ринках, що будуть визначати ефективність функціонування підприємств за не сприятливих умов. Підтримка економічного зростання та економічної стійкості потребують інвестиційного забезпечення. Дієва інвестиційна стратегія – ефективний інструмент, який допоможе промисловим підприємствам успішно формувати їх інвестиційну політику [2].

Через такі умови, функціонування підприємства стає неможливим без використання механізму стратегічного управління в компанії. Перед учасниками господарських відносин постають складні завдання, щодо формування дієвої

інвестиційної стратегії, яка б повністю відповідала сучасним умовам для функціонування та розвитку.

Саме поняття «інвестиційна стратегія» у теперішній економічній літературі пояснюється як: система довгострокових цілей інвестиційної діяльності підприємства, що обумовлені загальними завданнями його розвитку та інвестиційною ідеологією, а також набір найбільш ефективних шляхів їх досягнення. Інвестиційна стратегія окреслює можливі напрями інвестування, тобто визначає можливості поліпшення результатів господарювання суб'єкта з головною метою – збільшення активів підприємства і отримання прибутку. Дану стратегію можна розглядати і як процес стратегічного управління інвестиційною діяльністю [1].

Щодо поняття «інноваційно-інвестиційна стратегія» ми можемо назвати той же самий процес стратегічного планування інвестиційного розвитку підприємства, але з елементами інновацій, які вимагають сучасні ринкові реалії.

В цьому випадку він буде містити у собі такі етапи стратегічного планування, які досить добре аргументовані в науковій літературі і містять чіткий перелік заходів (рис. 2).

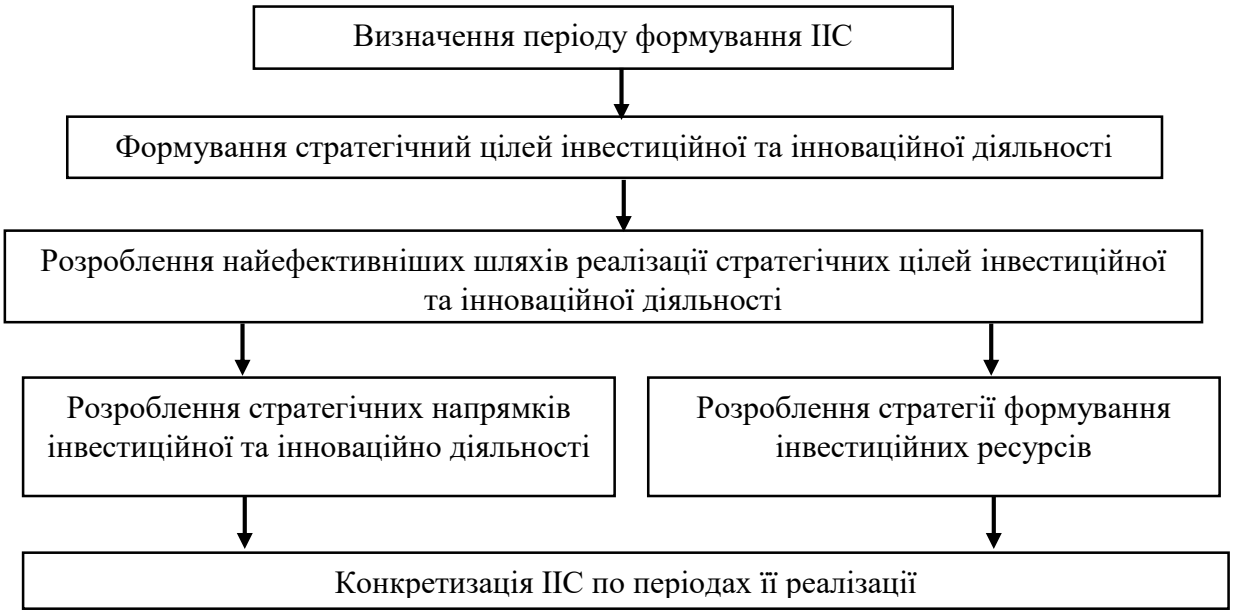

Рис. 2. Основні етапи формування інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства

Джерело: сформовано на основі [3]

Є перелік умов, які визначають актуальність розробки інвестиційної стратегії для певного підприємства. Найважливішим із них це зміни чинників зовнішнього інвестиційного середовища, а точніше, сама інтенсивність змін. Швидка динаміка основних показників, що пов'язані з інвестиційним запалом підприємств. Через часті коливання кон'юнктури ринку інвестицій, темпи

технологічного розвитку, непостійність державної інвестиційної політики і форм, які регулюють інвестиційну діяльність в державі, сприяють не ефективному управлінню інвестиціями підприємства на основі лише раніше надбаного досвіду і традиційних методів.

Отже, під дією багатьох факторів інвестиційні рішення окремих структурних підрозділів підприємств можуть мати різно-направлений характер. Це може спричинити виникнення суперечливостей і відповідно призвести до спаду ефективності інвестиційної діяльності в цілому.

Якщо на підприємстві з'являються нові комерційні можливості, то може відбуватися ґрунтовна зміна цілей операційної діяльності. Що теж є важливою умовою, яка визначає актуальність розробки інвестиційної стратегії. Якщо керівники все-таки вирішили реалізовувати нові цілі, то їх втілення потребує зміни виробничого асортименту, запровадження нових технологій виробництва, освоєння нових ринків збуту продукції, послуг тощо. Через такі можливі ситуації істотне зростання інвестиційної активності підприємства та диверсифікація форм його інвестиційної діяльності повинні мати передбачуваний характер і забезпечуватись розробкою точно сформульованої інвестиційної стратегії [7].

Розробка інвестиційної стратегії є доволі творчим і циклічним перебігом, який ґрунтується на оцінюванні та прогнозуванні умов здійснення інвестиційної діяльності і передбаченні відповідних ризиків на макрорівнях і макрорівнях . На обрання інвестиційної стратегії для організації впливають певний перелік факторів (рис. 3).

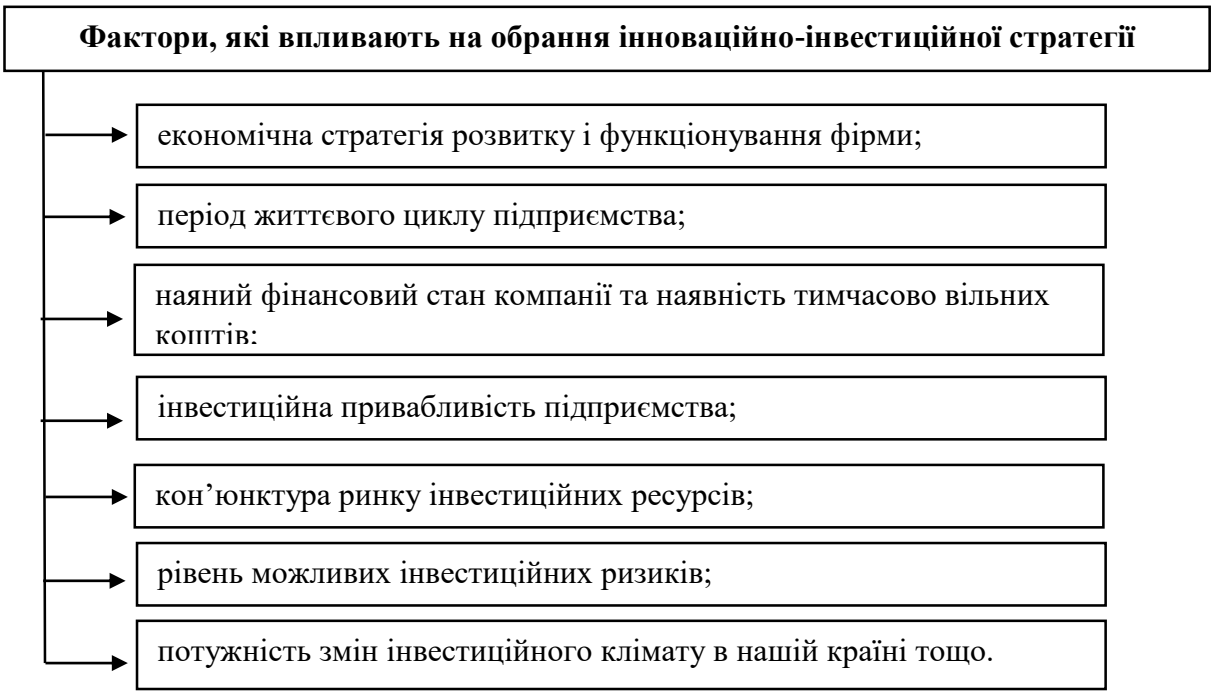

Рис. 3. Фактори, які впливають на обрання інноваційно-інвестиційної стратегії підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Крім того, існують чимало принципів, на яких повинно базуватись формування інвестиційних стратегій для підприємств, а саме:

1. Принцип системності. Тобто, варто планувати досягнення не тільки стратегічних цілей, а й вирішення поточних та оперативних завдань інвестиційної діяльності.

2. Принцип оптимальності.

3. Принцип економічності. Відповідно до цього принципу - величина інвестованих запасів не має перевищувати ефект від інвестування.

4. Принцип ситуативності. Варто формувати гнучкий план дій із урахуванням можливих інвестиційних ризиків.

5. Принцип участі. Керівники всіх підрозділів підприємства мають брати участь у процесі планування інвестиційної діяльності.

6. Принцип безперервності. Означає, що має бути безперервне здійснення процесу розробки та реалізації стратегії.

7. Принцип зворотного зв'язку. При розробці інвестиційної стратегії цілі ставляться від досягнутого [4].

В умовах економічного спаду та кризи, розв'язання стратегічних завдань, їх організація потребує постійної уваги при реалізації основних функцій інвестиційного процесу, а саме:

− розробка і своєчасна корекція стратегічних напрямів інвестиційної діяльності;

− створення системи цілей інвестиційної діяльності та основних її напрямів на довгостроковий період із чітким формуванням пріоритетних завдань, які необхідно розв'язати в найближчій перспективі;

− передбачення загальної потреби в інвестиційних ресурсах для реалізації розробленої стратегії на певних етапах її здійснення. Також знаходження можливостей формування власних інвестиційних ресурсів;

− пошук найефективніших інвестиційних програм і проєктів. Крім того, узгодження інвестиційної стратегії з етапом життєвого циклу і цілями господарювання підприємства – є важливою умовою формування ефективної стратегії. Це дозволить розвиватись у відповідності до сформованого потенціалу підприємства.

Висновки. Зростання невизначеності за умов світової фінансово-економічної кризи обумовлює підвищення ролі інноваційно-інвестиційної стратегії у забезпеченні ефективного розвитку підприємства. Процес розробки інноваційно-інвестиційної стратегії є важливою складовою загальної системи стратегічного та інноваційного управління підприємством. Урахування взаємозв'язку інноваційно-інвестиційної стратегії з іншими складовими стратегічного набору підприємства значно підвищить ефективність її розробки. Формування інноваційно-інвестиційної стратегії має здійснюватися на основі всебічного аналізу особливостей зовнішнього економіко-правового середовища,

специфіки діяльності та внутрішніх особливостей підприємства.

Список використаних джерел:

1. Vdovenko L., Herasymchuk V. Assessment of the current state of investment attractiveness of Ukraine. *The scientific heritage.* 2021. № 58. Vol. 4 P. 16–22. URL: http://www.scientific-heritage.com/wp-content/uploads/2021/01/

2. Гончарук І.В., Бабина О.М. Концептуальні засади удосконалення інноваційно-інвестиційної діяльності для виробництва енергії з альтернативних джерел. *Colloquium-journal*. 2020. № 17 (69). С. 47–55.

3. Зобов О.С. Математичне моделювання інвестиційної стратегії підприємств. *Молодий вчений.* 2014. № 6 (09). С. 119–121.

4. Інвестиційна діяльність в Україні: тенденції та перспективи. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2019/48.pdf

5. Міністерство фінансів. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/economy

6. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/ (дата звернення: 17.05.2021).

7. Формування стратегії соціально-економічного розвитку підприємницьких структур в Україні: мат. IV Всеукраїн. наук.-практ. конф. (22-24 листоп. 2018 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол.: О. І. Копилюк, Є. М. Палига та ін. та ін. Львів: Укр. акад. друкарства, 2018. 444 с.

НАПРЯМ

5

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ МЕНЕДЖМЕНТУ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ. АЛЬТЕРНАТИВНА ЕНЕРГЕТИКА

Олександр БРАТКОВСЬКИЙ,*
студент 3 курсу,
Факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. *У статті проведено аналіз сучасних підходів до визначення сутності управління, що дало змогу конкретніше дати уточнення поняттю «система управління підприємством». Проведено дослідження елементів системи, до яких відносять мету та завдання, підсистеми, функції, суб'єкт, об'єкт, принципи та забезпечення. Мета системи управління маркетинговою діяльністю полягає в приведенні існуючого стану системи в бажаний стан. Розкрито зміст функцій і принципів системи управління підприємством. Уточнено визначення поняття «система управління маркетинговою діяльністю» як сукупність елементів взаємозв'язок яких забезпечений цілеспрямованою дією суб'єкта на об'єкт, яка організована з метою надання підсистемі управління маркетинговою діяльністю бажаного стану, що відрізняється від існуючих розкриттям змісту взаємозв'язку окремих елементів системи маркетингу, врахуванням мети, а також комплексністю.*

Abstract. *The article analyzes the modern approaches to defining the essence of management, which allowed to clarify the concept of "enterprise management system". A study of the elements of the system, which include the purpose and objectives, subsystems, functions, subject, object, principles and support. The purpose of the marketing management system is to bring the existing state of the system to the desired*

* Науковий керівник: д.е.н., доцент кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Логоша Р.В.

state. The content of functions and principles of the enterprise management system is revealed. The definition of "marketing management system" as a set of elements whose relationship is provided by the purposeful action of the subject on the object, which is organized to give the subsystem of marketing management the desired state, which differs from the existing disclosure of the relationship of individual elements marketing systems, taking into account the purpose, as well as complexity.

Вступ. Питання забезпечення ефективності системи управління маркетинговою діяльністю підприємства (фірми, організації), можна із впевненістю визначити як основне завдання економічної науки в цілому. Таке положення ґрунтується на багатьох факторах, серед яких можна виокремити:

– підприємство (фірма, організація) виступає однією із ланок економічної системи та основним суб'єктом ринку в державі і саме від його ефективності діяльності, яке здійснюється шляхом ефективної системи управління, досягається сталість економіки держави в цілому;

– підприємства (фірми, організації) діють в умовах жорсткої конкуренції на ринку, який перенасичений підприємствами різних форм власності, а тому кожен з них зацікавлений в створенні конкурентоздатної та ефективної системи управління;

– практично усі працівники є учасником тієї чи іншої системи управління, в залежності від власного працевлаштування або участі в бізнесі.

Зазначене зумовлює зацікавленість практично суб'єктів ринку в якості та ефективності системи управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню теоретичних та практичних аспектів системи управління присвячено праці багатьох вчених: окремі вчені досліджують теоретико-організаційні засади системи управління, інші – практичні аспекти, ряд вчених вивчають зарубіжний досвід даного питання та намагаються адаптувати його до умов національного середовища, деякі науковці розглядають особливості систем управління з урахуванням особливостей того чи іншого підприємства. Проте, на нашу думку, найбільшої уваги потребує дослідження теоретичного підґрунтя окресленого питання, оскільки саме теоретичне дослідження є підґрунтям ефективних практичних рішень і результатів. Тому зосередимо увагу на існуючих визначеннях поняття управління (табл.1).

Таблиця 1.

Сучасні підходи до визначення поняття «управління»

Автор, джерело	Визначення
Большаков А.С.	Управління – це процес розподілу й руху ресурсів в організації з наперед заданою метою, за наперед розробленим планом і з безперервним контролем за результатами діяльності.
Борисов А.Б.	Управління – свідома цілеспрямована дія з боку держави, економічних суб'єктів на людей і економічні об'єкти, здійснювана з метою спрямувати їхні дії в потрібне русло й отримати бажані результати.
Мочерний С.В.	Управління – це процес планування, організації, мотивації й контролю, необхідний для формулювання та досягнення цілей організації.

Продовження таблиці 1

Вечканов Г.С.	Управління – елемент, функція організаційних систем, що забезпечує збереження структури, підтримки режиму діяльності, реалізації програми, цілей діяльності. Управління складається з двох компонентів: уміння організувати, включаючи здатність делегувати повноваження, і інтуїції.
Економічний енциклопедичний словник	Управління – усвідомлена, цілеспрямована дія суб'єктів на окремих людей, трудові колективи й більш широкі спільноти, а також на економічні об'єкти з метою досягнення цими суб'єктами цілей і забезпечення стабільності та динамічності розвитку керованого об'єкта. Управління можна також розглядати як сукупність процесів планування, організації координації, мотивації, контролю й реалізації відносин економічної власності з метою досягнення поставлених суб'єктами цілей.

Джерело: сформовано автором за даними [1-4]

Як видно з табл. 1, підходи до визначення поняття «управління» в достатній мірі відрізняються одне від одного, проте в більш загальному такі підходи можна окреслити наступним чином:

– управління як процес розподілу й руху усіх ресурсів;

– управління як цілеспрямована дія;

– управління як елемент, функція організаційних систем;

– управління як процес планування, організації, мотивації й контролю;

– управління як процес переведення керованої системи в наперед заданий стан.

Підхід, згідно якому управління розглядається як процес розподілу й руху ресурсів в певній мірі є правомірним, але розподіл ресурсів більш доречно визначати в якості процесу, який супроводжує управління, а не в якості змістовної ознаки самого управління.

Управління як цілеспрямована дія в певній мірі обмежує сутність управління через те, що цілеспрямована дія лише розкриває зміст впливу суб'єкта на об'єкт [1, с. 149].

Підхід який розглядає управління як елемент або функцію організаційних систем розкриває зміст саме організаційної системи як впорядкованої побудови. [2, с. 451]. Водночас сутність управління в даному підході залишається не розкритою.

Управління як процес планування, організації, мотивації й контролю зводить сутність управління до переліку загальновідомих функцій управління, що також в загальному звужує сутність поняття управління [3].

Найбільш доцільним, на нашу думку, є саме підхід, згідно якому управління це процес переведення керованої системи в наперед заданий стан [4, с. 153].

Такий підхід в повній мірі можна вважати доцільним та комплексним, а тому може виступати підґрунтям для уточнення поняття «система управління підприємством».

Отже, виникає об'єктивна потреба в розгляді засад такої системи.

Система найчастіше трактується як сукупність певних елементів і зв'язків між ними, якій притаманні ознаки цілісності та наявність загальної мети.

При цьому до елементів системи зазвичай відносять мету та завдання, підсистеми, функції, суб'єкт, об'єкт, принципи та забезпечення.

Отже, перш за все, доцільно визначитись із метою та завданнями системи управління маркетинговою діяльністю.

Мета функціонування системи управління маркетинговою діяльністю найбільш повно може бути розкрита з урахуванням наведених вище міркувань у такий спосіб: мета системи управління маркетинговою діяльністю полягає в приведенні існуючого стану системи в бажаний стан.

При цьому до основних завдань системи управління маркетинговою діяльністю може бути віднесено [2, с. 454]:

– організація збуту товарів та послуг з урахуванням попиту споживачів з урахуванням наявних;

– перехід для використання працівників, які мають високу кваліфікацію;

– стимулювання співробітників з допомогою їм відповідних умов праці та системи оплати;

– визначення необхідних ресурсів і джерел забезпечення маркетингової діяльності;

– розробка стратегії розвитку організації та реалізація маркетингової діяльності;

– визначення цілей розвитку організації маркетинговою діяльністю;

– вироблення системи заходів задля досягнення поставленої мети;

– здійснення контролю над ефективністю маркетингової діяльності.

Даний перелік завдань, які стоять перед системою управління маркетинговою діяльністю, можна вважати в повній мірі вичерпним.

Характеристика функцій системи управління підприємством наведені в табл. 2.

Стосовно підсистем системи управління підприємством, то в даному контексті доцільно зауважити, що такі підсистеми формуються особисто кожним окремим підприємством, але традиційно до таких підсистем відносять [5]:

- підсистема управління фінансами;
- підсистема управління виробництвом;
- підсистема управління маркетинговою діяльністю;
- підсистема управління внутрішніми службами;
- підсистема управління персоналом.

Якщо розглядати функції системи управління маркетинговою діяльністю, то доречно зробити припущення, що система управління виконує ті саме функції, що й управління в цілому.

В свою чергу, основними функціями управління в загальновідомому сенсі планування, організація, мотивація, контроль.

Стосовно суб'єкта та об'єкта системи управління маркетинговою діяльністю, то доречно зауважити, що це занадто індивідуальне питання, яке

визначається кожним окремими підприємством у відповідності до структури управління, організаційної структури підприємства та особливостей діяльності.

Таблиця 2

Характеристика функцій системи управління підприємством

Функція	Характеристика функції
Планування	Функція планування визначає виробничі завдання, норми і нормативи витрачання ресурсів на одиницю продукції, кошториси витрат на виробництво в розрізі виробничих підрозділів підприємства, фінансові результати господарської діяльності. Стратегія, закладена в конкретні плани, програми, розроблені з урахуванням можливих змін в господарській діяльності, – основа успішного управління, відтак і виживання підприємства.
Організація	Організація є процесом, який направлений на найбільш оптимальне сполучення ресурсів – матеріальних, енергетичних, трудових, фінансових, інформаційних у виробничому процесі. Ефект організації проявляється у вдалому поєднанні всіх видів ресурсів. Тому значна частина робочого часу апарату управління використовується для організації виробничого процесу.
Мотивація	Мотивація, як елемент управління, направляється на прийняття рішень та підкріплення їх наказами, інструкціями, вказівками з приводу використання живої праці та матеріальних ресурсів, передбачає підпорядкування та субординацію між членами колективу. Для цього працівники наділяються розпорядчими та виконавчими функціями.
Контроль	Контроль в загальному розумінні виступає як інструмент, який забезпечує всі ланки апарату управління інформацією про стан об’єкта управління. Контрольна діяльність полягає в розробці норм функціонування системи і узгодження з плановими завданнями, створенні системи інформації тощо.

Джерело: сформовано автором за даними [6, с. 44]

В більш загальному можна окреслити суб’єкт як керуюча підсистема, а об’єкт – керовані підсистеми системи управління підприємством.

При цьому, вплив суб’єкта на об’єкт здійснюється саме шляхом цілеспрямованої дії, про яку йшлось вище.

Принцип – основне, вихідне положення теорії, правило діяльності організації в будь-якій сфері, або правило поведінки особистості.

Початковим моментом у побудові системи управління підприємством є формулювання принципів управління маркетинговою діяльністю. Можна виділити наступні основні принципи системи управління підприємством [6-9]:

1. Принцип відтворення системи життєзабезпечення. Функціонування підприємства як системи господарювання має забезпечувати збереження екосистеми, ресурсозберігаюче відтворення всіх компонентів системи.

2. Принцип соціальної орієнтації підприємства. Кінцевою метою функціонування підприємства має стати виробництво товарів і послуг, необхідних для суспільства.

3. Принцип правової регламентації управління. Економіко-правове регулювання процесів управління підприємства з дотриманням нормативних актів, які регламентують законність управління.

4. Принцип наукової обґрунтованості системи управління припускає врахування економічних законів і законів мислення при формуванні системи, а також застосування наукових підходів, які сприяють підвищенню стабільності системи управління.

5. Системний підхід до управління. Цей підхід передбачає розгляд підприємства як системи, сукупності взаємозалежних елементів (підсистем), зв'язок із зовнішнім середовищем. Системний підхід дозволяє врахувати всі необхідні взаємозв'язки та взаємодії в системі управління, а при поставленні цілей − всебічно зважувати всі фактори та спрямовувати механізми управління на досягнення цілей.

6. Принцип орієнтації підприємства на інноваційний шлях розвитку.

Для підвищення конкурентоспроможності підприємства його економічний розвиток необхідно орієнтувати на інвестування в інновації (переважно у нові технології та менеджмент).

7. Принцип збереження і розвитку конкурентних переваг. Виявлення сильних і слабких сторін функціонування підприємства дозволяє сформувати стратегію діяльності на основі їхнього прогнозування, отримувати конкурентну перевагу у випуску товару (виконанні послуг).

8. Принцип єдності теорії і практики управління. Будь-яке управлінське рішення має відповідати логіці, принципам і методам управління, вирішуючи одне із практичних завдань.

9. Принцип зіставності варіантів управлінських рішень при їхньому виборі. Варіанти управлінських рішень наводяться у зіставному вигляді за наступними факторами: часом, якістю, рівнем освоєння, методом одержання інформації, факторами ризику і невизначеності.

Перелік принципів не є чітко задекларованим, тому перелік, кількість та зміст принципів системи управління підприємством може бути варіативним в залежності від загальної місії та завдань кожного окремого підприємства.

З урахуванням зазначеного вище обґрунтування сутності управління враховуючи узагальнену систему управління маркетинговою діяльністю можна запропонувати уточнене визначення поняття «система управлінн маркетинговою діяльністю» у такий спосіб: система управління маркетинговою діяльністю це сукупність елементів взаємозв’язок яких забезпечений цілеспрямованою дією суб’єкта на об’єкт, яка організована з метою надання підсистемі управління маркетинговою діяльністю бажаного стану.

Запропоноване визначення відрізняється від існуючих розкриттям змісту взаємозв’язку окремих елементів системи маркетингу, врахуванням мети, а також комплексністю.

Висновки. Основне завдання управління маркетингом полягає у тому, щоб синхронізувати процес управління елементами комплексу маркетингу у такий спосіб, щоб кожен з них, виконуючи своє функціональне призначення,

одночасно сприяв підвищенню ефективності решти елементів і тим самим підвищував синергічний ефект.

Система управління маркетинговою діяльністю це сукупність елементів, взаємозв'язок яких забезпечений цілеспрямованою дією суб'єкта на об'єкт, яка організована з метою надання підсистемі управління маркетинговою діяльністю бажаного стану.

Список використаних джерел:

1. Сенишин О. С., Кривешко О. В. Маркетинг : навч. посібник. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2020. 347 с.
2. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент / Ф. Котлер; пер. с англ.; под ред. О. А. Третьяк, Л. А. Волковой, Ю. Н. Каптуревского. Питер, 2000. 896 с.
3. Економічний енциклопедичний словник. URL: http://subject.com.ua/economic/slovnik/414 2.html.
4. Маркетинг. Навчальний посібник / Старостіна А.О., Кравченко В.А., Пригара О.Ю., Ярош-Дмитренко Л.О. / За заг.ред. проф. Старостіної А.О. Київ: «НВП «Інтерсервіс», 2018. 216 с.
5. Логоша Р. В., Польова О.Л. Особливості формування маркетингових стратегій сільськогосподарських підприємств. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. №11.
6. Lohosha R. V., Gorinska V. M. Improvement of the marketing activity management system of farms. *Colloquium-journal*. 2021. № 4 (91), część 3. P. 40-49.
7. Писаренко В.В., Багорка М.О. Стратегічний маркетинг: навч. посіб. Дніпро: Видавець. 2019. 240 с.
8. Логоша Р.В., Семчук І.А. Ідентифікація моделей маркетингу взаємодії сільськогосподарських підприємств з виробництва біопалива. Економіка АПК. 2020. № 12 (314). С. 45-54.

Вікторія ВАСЮРА*,
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РИНОК ПРАЦІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *Розкрито сутність поняття ринок праці та досліджено сучасні тенденції на вітчизняному ринку праці. Здійснено аналіз та встановлено*

---

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Березюк С.В.

основні фактори, які впливають на його стан. Проаналізовано динаміку рівня безробіття в Україні та встановлено, що вона має позитивний характер. Виявлено ключові проблеми які негативно впливають на стан безробіття в Україні, до яких, насамперед, варто віднести рівень оплати праці, умови праці, кваліфікаційний склад трудових ресурсів України тощо. Запропоновано напрями зменшення рівня безробіття, які в першу чергу полягають у здійсненні державою зваженої політики щодо зайнятості населення, особливо в сільській місцевості, які мають базуватися на нормативно-правовому регулюванні та створенню сприятливого бізнес середовища на теренах нашої держави.

Abstract. *The essence of the concept of labor market is revealed and modern tendencies in the domestic labor market are investigated. The analysis is carried out and the main factors influencing its condition are established. The dynamics of the unemployment rate in Ukraine is analyzed and it is established that it has a positive character. The key problems that negatively affect the state of unemployment in Ukraine have been identified, which, first of all, should include the level of wages, working conditions, the qualification composition of Ukraine's labor resources, etc. The directions of reducing the unemployment rate are proposed, which first of all consist in the implementation of a balanced employment policy, especially in rural areas, which should be based on legal regulation and creation of a favorable business environment in our country.*

Вступ. Ринок праці є найскладнішим та найдинамічнішим складовим елементом ринкової економічної системи. Його стан безпосередньо залежить від загальної економічної ситуації, розвитку підприємництва, а також від традицій участі населення в економічній діяльності, можливостей вибору її видів та системи цінностей, які превалюють у суспільстві. Оскільки тут переплітаються не лише інтереси працівників і роботодавців, а й віддзеркалюються всі соціально-економічні, політичні, демографічні та інші процеси у суспільстві. Саме тому вивчення ринку праці, його структури, відстеження основних його тенденцій завжди залишатиметься актуальним та постійно потребуватиме аналізу і моніторингу.

Метою статті є дослідження сутності ринку праці, аналіз та з’ясування сучасних тенденцій на вітчизняному ринку праці, виявлення ключовим проблем та обґрунтування напрямів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Ринок праці – це система економічних відносин, пов’язаних з формуванням і реалізацією попиту та пропозиції робочої сили; це – економічний простір, сфера працевлаштування, в якій взаємодіють покупці і продавці праці; це – механізм, що забезпечує узгодження ціни і умов праці між роботодавцями та найманими працівниками.

Ринок праці – це сукупність соціально-трудових відносин між покупцями і продавцями з приводу умов найму і використання робочої сили. Ринок праці також як інші типи ринку має ресурсний і товарний характер, але має і особливості. По-перше, він породжує багато економічних і соціальних проблем

(бідність, безробіття, інфляція, мітинги, страйки тощо), які в змозі вирішити лише держава; по-друге, відносини між роботодавцем і найманим працівником з приводу купівлі – продажу товару «праця» безперервні; по-третє, особливим є товар «праця», тому що носієм його є людина з усіма своїми правами, обов'язками, які охороняє закон і роботодавець повинен їх враховувати. Вчетверте, ринок праці охоплює не лише сферу обміну, а й сферу розподілу та виробництва робочої сили [3].

Ринок праці як і будь-який інший ринок залежить від того яка склалася ситуація у зовнішньому середовищі. Важливим фактором впливу на нього стала світова економічна криза спровокована пандемією COVID-19 . Проте, не лише вона є причиною сучасного стану ринку праці, а й не вирішені внутрішньодержавні проблеми, що мають місце в економіці нашої держави:

1) недостовірність та приховування інформації про реальний стан ринку праці і про його перспективні можливості;

2) відсутність відповідного рівня зайнятості виробничій динаміці;

3) низька продуктивність праці, що призводить до невідповідності рівня оплати праці. В Україні продуктивність української робочої сили на 40% нижча ніж у країнах Центральної та Східної Європи. Нинішні проблеми заробітної плати постійно перебувають у полі зору уряду. Намагаючись вирішити дану проблему, особливо щодо малозабезпечених верст населення, уряд підвищує мінімальну заробітну плату, збільшує тарифні ставки та посадові оклади низькооплачуваним категоріям персоналу. Автоматично підвищення зарплат відбувається й в інших працівників, що призводить до ряду негативних наслідків: в бюджетній сфері – зменшуються премії, знімаються доплати, працівників відправляють у неоплачувані відпустки, переводять на скорочений робочий тиждень, проводять скорочення; приватний сектор – зменшуючи прибутки здійснює менше відрахувань до бюджету, затримує виплату зарплат. Також серед ряду причин зниження реальної зарплати в українському суспільстві є те, що значна частка працівників досягла пенсійного віку, їх продуктивність праці є низько;

4) ще однією проблемою України є нерівномірний розподіл трудових ресурсів по території держави та бойові дії на сході;

5) Українські вчені визначають найважливішою проблемою ринку праці – деформацію в галузевій структурі та професійно-кваліфікаційному складі. Причиною низького рівня кваліфікації можна назвати матеріальну мотивацію, обмежену можливість трудовлаштування, відсутність гарантії стабільності виробничої діяльності за фахом, невідповідність структури професійної освіти перспективним потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем та професійною структурою. Відповідно виникає кадровий дефіцит для тих виробництв, які дозволили собі застосування техніко-технологічних новацій.

В Україні за останній рік зросла кількість вакансій для молодих спеціалістів. За результатами досліджень Міжнародного кадрового порталу hh.ua продовжує знижуватись кількість вакансій для високооплачуваних ТОП-менеджерів, і навпаки – попит на недосвідчених працівників росте. Це реакція на

загальну економічну ситуацію, пояснюють аналітики. Мовляв, бізнес усіляко намагається оптимізувати витрати, а відтак економить на кваліфікації працівників.

Загалом, можна зробити висновок, що все-таки ситуація на ринку праці в Україні за останній час покращилась (рис.1).

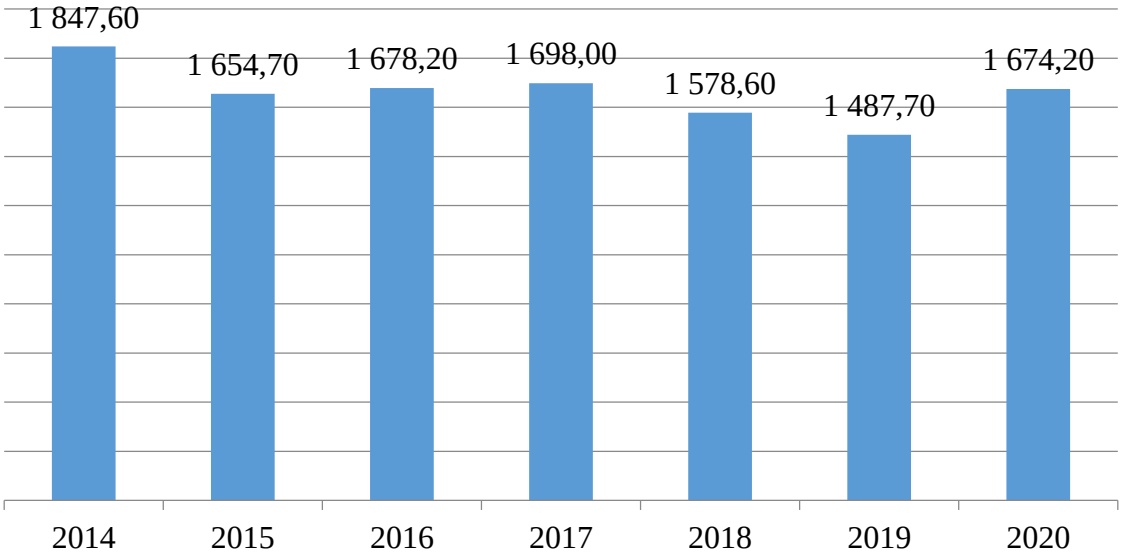

Рис. 1. Безробіття населення України, тис. осіб
Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [1]

Цікаво, що одна з тенденцій минулого року ринку праці – помітне зниження вимог до досвіду спеціалістів. «Якщо раніше основна група вакансій була з поміткою «3–6 років», то сьогодні – 1–3 роки.

Така тенденція пов'язана в першу чергу з тим, що самі підприємства хочуть зекономити на дешевій робочій силі молодих фахівців, тобто роботодавці намагаються більше брати молодих працівників. І це вже рішення підприємця, кого він хоче: дешеву робочу силу чи досвідчену [2]. Збоку держави ж регулювання як такого на ринку праці України майже не має.

З метою покращення ситуації на ринку праці на загальнодержавному рівні доцільно оптимізувати нормативно-правове регулювання, здійснювати стратегічне планування, контроль та нагляд за здійснення органами виконавчої влади повноважень, а також встановлювати:

– професійні стандарти;
– мінімальний та максимальний розмір допомоги з безробіття;
– квоти на залучення та використання іноземної робочої сили;
– перелік пріоритетних професій.

Органам місцевої влади та місцевого самоврядування слід постійно здійснювати:

– моніторинг ситуації на ринку праці;
– регулювання розподілу трудових ресурсів, розробку та реалізацію програм підвищення територіальної мобільності робочої сили, регулювання

залучення та використання іноземної робочої сили;

– розробку та реалізацію програм з інформування населення щодо ситуації на ринку праці, професійної орієнтації молоді, здійснення проектів, що спрямовані на популяризацію робітничих професій.

Висновки. Отже, сучасний ринок праці характеризується наступними негативними тенденціями: зниженням рівня зайнятості, зростанням кількості безробітних, професійно-кваліфікаційним дисбалансом та неоднорідністю кон'юнктури на ринку праці, постійно зростаючою кількістю переселенців та складнощами у їх працевлаштуванні відповідно до досвіду роботи чи освіти. Вищезазначене потребує розробки дієвої державної та регіональної політики з метою попередження та ліквідації наслідків негативних тенденцій на вітчизняному ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Безробіття населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2020 рр. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/.

2. Березюк С.В., Колесов О.С. Соціальні та споживчі стандарти та гарантії в Україні: сучасні структурно-динамічні характеристики. *Бізнес Інформ.* 2017. № 4. С. 223–228.

3. Самборська О.Ю. Сучасний стан безробіття В Україні та шляхи його подолання. *Економіка. Фінанси. Менеджмент.* 2017. № 7. С. 32–40.

Марина ГАРБАР*,
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

НАНОТЕХНОЛОГІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ АГРАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті розглянуто доцільність використання нанотехнологій для передпосівної обробки насіння, позакореневого підживлення, захисту сільськогосподарських культур від хвороб і шкідників. Обгрунтовано перспективи використання наночастинок і нанотехнологій у кормовиробництві, тваринництві та ветеринарній медицині. З'ясовано, що потреба всебічного вивчення впливу наночастинок на організм тварин, сільськогосподарські культури, ґрунтові мікроорганізми, мікроорганізми кишечнику тварин, патогени рослин і тварин, розробка ефективних нанопрепаратів та технологій їх застосування продиктовані часом. Окреслено пріоритетні напрями застосування нанотехнологій в агропромисловій сфері.*

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, кафедра аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Гарбар Ж.В.

Abstract. *The article considers the expediency of using nanotechnologies for pre-sowing seed treatment, foliar fertilization, protection of crops from diseases and pests. Prospects for the use of nanoparticles and nanotechnologies in feed production, animal husbandry and veterinary medicine are substantiated. It was found that the need for a comprehensive study of the effects of nanoparticles on animals, crops, soil microorganisms, microorganisms in the intestines of animals, plant and animal pathogens, the development of effective nanopreparations and technologies for their use are dictated by time. The priority directions of application of nanotechnologies in the agro-industrial sphere are outlined.*

Вступ. Нанотехнології, що почали інтенсивно розвиватися на рубежі XX-XXI століть, нині активно впроваджуються практично у всі сфери людської діяльності. Вони стали причиною кардинальних змін у характері виробничих процесів, що привели до створення принципово нових методів та засобів переробки та перетворення інформації, енергії та речовини. Очікується, що у найближчі 10-20 років бурхливий розвиток нанотехнологій неминуче призведе до істотних змін в економіці та житті людей в цілому.

Наразі у зв'язку з довгостроковими тенденціями зростання цін на продукти харчування при одночасному зростанні попиту на них у світі, особливу актуальність набуває вирішення завдань щодо збільшення масштабів та темпів агропромислового виробництва. Одним із ключових підходів до вирішення цих завдань є розвиток агропромислових нанотехнологій, на основі яких з урахуванням їх високих потенційних можливостей, можна досягти значного підвищення кількості високоякісних та екологічно чистих продовольчих товарів.

Виклад основного матеріалу. Нанотехнології – це сукупність процесів, що дозволяють створювати матеріали, пристрої і технічні системи, функціонування яких визначається наноструктурою, тобто її впорядкованими фрагментами. Нанотехнології мають потенціал, щоб забезпечити переваги в різних сферах, таких як синтез нових матеріалів з поліпшеними властивостями, технології виробництва, інформаційні технології та електроніка, екологія та енергозбереження, нанобіологія, медична техніка, транспорт, сільське господарство тощо [4].

Використання нанотехнологій здатне забезпечити новими інструментами для підвищення врожайності сільськогосподарських культур рослин і продуктивності свійських тварин, а також для молекулярного контролю та швидкої діагностики їхніх хвороб [3, с. 45].

Головною метою нанотехнологічного розвитку АПК є вибір пріоритетних напрямів, встановлення характеру та умов застосування нанотехнологій в агропромисловій сфері з урахуванням особливостей галузевої структури та тенденцій економічного зростання АПК.

З урахуванням властивостей та функціональних можливостей наноматеріалів та наносистем можна виділити такі основні напрями застосування нанотехнологій в агропромисловому комплексі:

– у рослинництві: обробка рослин та насіння нанодисперсними хімічними речовинами, наночастинками металів, наноструктурованою водою; нанозасоби доставки хімічних речовин до коріння рослин; наносенсорний контроль стану рослин;

– у тваринництві та ветеринарії: нанодисперсні кормові добавки; нанодисперсні ветеринарні препарати та ветеринарні препарати з урахуванням біологічно активних наночастинок; нанозасоби доставки ветеринарних препаратів та нанозасоби ветеринарного контролю;

– в переробці сільськогосподарської сировини та виробництва харчових продуктів: нанодисперсні компоненти харчових продуктів; нанокаталізатори процесів харчового виробництва; наноматеріали для пакування харчових продуктів;

– в агропромисловій техніці, будівництві та енергетиці: конструкційні та будівельні наноматеріали та нанопокриття; мастильні та паливні наноматеріали.

Рослинництво. До найбільш ефективних засобів підвищення врожайності та якості сільськогосподарських культур і родючості грунту відносяться мінеральні добрива і пестициди. Мінеральні добрива та пестициди використовуються для обробки вегетуючих рослин та насіння перед посівом. При їх вживанні потрібно суворо дотримуватися норм витрат, якіо визначаються біологічною потребою рослин і станом ґрунту. При перевищенні цих норм виникають реальні небезпеки для навколишнього середовища, зокрема, підвищується хімічне навантаження на ґрунт, що призводить до його деградації. Надмірне використання мінеральних добрив та пестицидів призводить до забруднення сільськогосподарської продукції шкідливими для здоров'я людей компонентами.

Для вирішення завдань зниження хімічного навантаження на ґрунт застосовуються різні нанотехнологічні підходи, у тому числі:

– обробка рослин і насіння мінеральними добривами та пестицидами, що знаходяться в нанодисперсному стані, завдяки чому підвищується їхня біоактивність;

– обробка рослин та насіння замість пестицидів без'їдними наночастинками металів, що виявляють пестицидні ефекти;

– доставка мінеральних добрив та пестицидів до коріння рослин за допомогою наночастинок, завдяки чому забезпечується більш раціональне їх використання.

Застосування нанопрепаратів призводить до підвищення стійкості до несприятливих погодних умов та збільшення врожайності в 1,5-2 рази практично всіх виробничих (картопля, зернові, овочеві, плодово-ягідні) та технічних (льон, бавовна) культур.

Особливо перспективно застосовувати різні композиції, що містять наночастинки для передпосівної обробки насіння рослин. Вплив наночастинок на проростання насіння та подальший ріст рослин пояснюється їх підвищеною здатністю проникати крізь досить товсту оболонку насіння.

Наночастинки дуже перспективно використовувати для доставки до рослин мінеральних добрив. Цільова доставка мінеральних добрив до рослин має значні переваги порівняно з розкидним (екранним) способом застосування добрива та досить широко використовується у світовій агротехнічній практиці. Вона набуває особливої актуальності при організації багатостадійного живлення рослин з використанням різних видів поживних елементів, що дозволяє коригувати дози, терміни та умови харчування.

Тваринництво та ветеринарія. Однією з найважливіших умов успішного розвитку тваринництва є забезпечення високоефективної годівлі та ветеринарного обслуговування сільськогосподарських тварин. Для підвищення ефективності годівлі необхідно передусім покращити якість кормів – продуктів рослинного та тваринного походження, а також різних мінеральних речовин.

Наразі застосовуються кормові продукти, які містять добавки в нанодисперсному стані, що сприяє найбільш повному та ефективному засвоєнню біологічно активних речовин, що містяться в них. Так, освоєно виробництво кормових добавок з лікувально-профілактичними властивостями на основі мікроелементів у нанорозмірному стані, які сприяють підвищенню опірності інфекційним захворюванням та стресам, стимулюванню репродуктивної функції, а також консервантів на основі використання бактерицидних властивостей наночастинок срібла. Переведення кормових добавок у нанодисперсний стан дозволяє не тільки покращити їх якість, а й знизити їхні витрати.

Для підвищення ефективності ветеринарного обслуговування застосовуються різні нанотехнологічні підходи, багато з яких спочатку було розроблено та апробовано в медицині.

До них належать:

– застосування традиційних ветеринарних препаратів у нанодисперсному стані;

– застосування як ветеринарних препаратів різних типів наночастинок, які мають терапевтичну дію;

– застосування нанозасобів доставки ветеринарних препаратів до організму тварин;

– застосування нанозасобів ветеринарного контролю та діагностики.

Для спрямованої доставки ліків до організму тварин ефективно використовувати нанозасоби, з допомогою яких можна доставляти вакцини, пробіотики, нутрицевтики, біоактивні сполуки, поживні речовини. Перевагами нанозасобів доставки ліків є:

– зниження обсягу розподілу ліків, а також їх токсичності за рахунок вибіркового накопичення у пошкодженій тканині та меншого надходження у здорові тканини;

– здатність низки нанозасобів доставки збільшувати розчинність гідрофобних ліків у водному середовищі, що уможливлює їх парентеральне введе– ння (поза шлунково-кишковим трактом);

здатність низки нанозасобів доставки підвищувати стабільність ліків на основі пептидів, олігонуклеотидів та невеликих гідрофобних молекул.

Для доставки ліків можуть застосовуватися різноманітні типи наночастинок: ліпосоми, міцели, дендримери, супермолекули, нанокристали та ін.

Для раннього виявлення захворювань тварин дуже ефективно застосовувати біочіпи. Біочипи можуть бути використані для аналізу крові, тканин та інших біооб'єктів. Вони здатні детектувати дуже малі кількості хімічних забруднень, вірусів та бактерій в організмі тварин. Крім того, біочіпи ефективно використовувати для ідентифікації тварин, визначення їх місцезнаходження.

Виробництво сільськогосподарської продукції. Застосування нанотехнологій у виробництві сільськогосподарської продукції пов'язане насамперед з отриманням та переробкою сировинних матеріалів у нанодисперсних формах. Найважливішими видами сільськогосподарської продукції є продукти харчування, тому першочергового значення набуває розвиток нанотехнологій у харчовій промисловості, на що, зокрема, вказується у документах Міжнародної мережі органів безпеки харчових продуктів (ІНФОСАН).

Основним напрямом нанотехнологічних досліджень у галузі харчової промисловості є розробка нанокомпозицій для отримання харчових продуктів вищої якості. При цьому, як показує вивчення харчових продуктів, особливе значення має розробка нових складів харчових добавок. Застосування нанодисперсних харчових добавок, сорбентів, бактерицидів та каталізаторів може сприяти не тільки покращенню якості продуктів харчування, а й підвищенню продуктивності та зниженню енергоємності їх виробництва.

Наразі у харчовій промисловості дедалі більше уваги приділяється створенню пакувальних нанокомпозиційних матеріалів, які забезпечують збереження і безпеку готових харчових продуктів. Водночас підвищеної актуальності набуває розробка нанотехнологічних підходів до вирішення проблем екологічно безпечної утилізації пакувальних матеріалів.

Агропромислова техніка, будівництво та енергетика. Для здійснення процесів агропромислового виробництва застосовуються різноманітні за своїм призначенням технічні засоби. У сільському господарстві використовуються різні типи машин та агрегатів, призначених для землеробства (передпосівної обробки ґрунту, посіву та посадки, догляду за посівами, поливу та зрошення, внесення добрив, збирання врожаю) та тваринництва (заготівлі та переробки кормів, догляду за тваринами); у харчовій промисловості – для подрібнення, перемішування, сортування, пресування та теплової обробки харчових продуктів; у комбікормовій промисловості – для подрібнення, дозування, змішування, сепарування, гранулювання, теплової обробки комбікормів. В останні роки намітилася низка прогресивних напрямів підвищення ефективності машин та агрегатів, будівель та споруд, пов'язаних із застосуванням різних наноматеріалів. До найпоширеніших конструкційних і будівельних

наноматеріалів відносяться нанокристалічні та нанокомпозиційні матеріали, які мають покращені механічні властивості.

Для енергозабезпечення агропромислових підприємств використовуються в основному централізовані джерела енергії, серед яких найбільш поширеними є теплоелектростанції та котельні установки, що працюють на органічному паливі. Для підвищення ефективності виробництва енергії використовуються відповідні наномодифікації палива.

При зведенні будівель та споруд знаходять застосування керамічні нанокомпозити.

Серед нанопористих матеріалів найбільшого поширення набули нанопористі мембрани, які застосовуються в процесах виробництва харчових продуктів.

Мембрани використовуються в молочній промисловості, зокрема, для фракціонування молочних білків при переробці сирної сироватки у високоякісний замінник жиру, а також для очищення молока від бактерій, які викликають його псування. Стерилізація, що проводиться таким чином, продовжує термін придатності молока в 1,5 рази.

Для підвищення технічного ресурсу деталей машин та агрегатів застосовуються різні види покриття, завдяки яким підвищується не тільки міцність деталей, але й їхня стійкість до впливу корозії та інших негативних факторів. Ефективність покриття суттєво зростає при формування в них наноструктури.

Реальний рівень фінансування, наявна структура інституційного забезпечення розвитку нанотехнологій та відсутність дієвого механізму контролю за реалізацією дій, спрямованих на розбудову згаданої сфери, не може гарантувати Україні не тільки світового лідерства, а й місця на ринку високотехнологічних товарів та послуг.

Необхідне розроблення Стратегії розвитку нанотехнологій в Україні відповідно до глобальних проблем людства, створення Національної програми розвитку нанотехнологій в Україні, в якій будуть визначені чіткі пріоритети наукових досліджень, забезпечення фінансуванням (за етапами робіт), організаційна підтримка держави, механізми впровадження у підприємницький сектор, критерії результативності заходів та підзвітність відповідальних виконавців перед урядом (за бюджетне фінансування) та підприємцями (за позабюджетні кошти) [5, с. 172].

Висновки. Для забезпечення успішного розвитку нанотехнологічної сфери в Україні необхідним є: закріплення на законодавчому рівні термінологічного визначення нанотехнологій; проведення систематичних робіт з прогнозування основних напрямів розвитку нанотехнологій та визначення найбільш перспективних для України; проведення діалогу з бізнесовим середовищем і суспільством щодо перспектив комерціалізації і наслідків використання нанопродуктів для здоров'я людей та навколишнього середовища. При виборі пріоритетних напрямів нанотехнологічного розвитку АПК слід

враховувати, з одного боку, тенденції розвитку нанотехнологій загалом та, з іншого, – тенденції розвитку агропромислового виробництва.

Список використаних джерел:

1. Влізло В.В., Бащенко М.І., Іскра Р.Я. та ін. Нанотехнології та їх застосування у тваринництві й ветеринарній медицині. *Вісник аграрної науки*. 2015. № 11. С. 5–9.

2. Гриценко О.М. Тенденції запровадження нанотехнологій в харчовому секторі. Орієнтири для України. *Актуальні задачі сучасних технологій*: Матеріали VIII Міжнародної науково-технічної конференції молодих учених та студентів (м. Тернопіль 27-28 листопада 2019): Т. III. Тернопіль : ТНТУ, 2019. С. 78–79.

3. Дерев'янко С.В., Васильченко А.В., Каплуненко В.Г., Головко А.М., Співак М.Я., Харчук М.С. Перспективи розробки препаратів для сільського господарства на основі наночастинок. *Вісник аграрної науки.* 2019. № 10 (799). С. 44-54.

4. Іванов С.М., Карасюк В.В. Наноіндустрія як умова становлення інноваційного суспільства в Україні. *Право та інновації*. 2018. № 3 (11). С. 28-38.

5. Фесенко О.М., Ковальчук С.В., Нищик Р.А. Проблеми та перспективи розвитку нанотехнологій в Україні та світі. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2017. № 1. С. 170-179.

Мальвіна ГЕЛЕТА*,
студентка 2 курсу магістратури,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У статті зазначено поняття сутності управління конкурентоспроможністю підприємства, як складової частини системи управління та удосконалено організаційно-економічного механізм управління підприємством. Підвищення конкурентних можливостей та забезпечення стійкого розвитку дасть можливість підприємству зміцнити свої позиції на світовому та внутрішньому ринках.*

Зазначений механізм управління конкурентоспроможністю підприємства базується на технічних, економічних, соціальних, психологічних, правових, комерційних, організаційних аспектах. Вони, хоч і є складовими однієї ланки

* Науковий керівник: д.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Шинькович А.В.

забезпечення конкурентоспроможності продукції та підприємства в цілому, але функціонують у певній послідовності відповідно до їх важливості.

Abstract. *The article introduces the concept of the essence of enterprise competitiveness management as an integral part of the management system and improves the organizational and economic mechanism of enterprise management. Increasing competitive opportunities and ensuring sustainable development will enable the company to strengthen its position in global and domestic markets.*

The specified mechanism of management of competitiveness of the enterprise is based on technical, economic, social, psychological, legal, commercial, organizational aspects. Although they are part of one link to ensure the competitiveness of products and enterprises as a whole, but operate in a certain sequence according to their importance.

Вступ. Головне завдання будь-якого підприємства є завоювання кращої конкурентної позиції на ринку і, як наслідок, досягнення більшої економічної вигоди, тому стратегічною метою управління конкурентоспроможністю підприємства є формування, підтримка та розвиток стратегічної конкурентної переваги.

Для забезпечення ефективного управління конкурентоспроможністю підприємства, необхідно перш за все дослідити фактори внутрішнього та зовнішнього середовища, які можуть впливати на підприємство, провести аналіз для подальшої їх оцінки, щоб з'ясування як саме вони впливають, спрогнозувати рівень конкурентоспроможності після зміни впливу чинників та виходячи з цього за допомогою організаційно-економічних механізмів розробити заходів щодо підвищення конкурентних переваг.

Саме конкурентоспроможність підприємства забезпечує його можливість зберігати або розширювати конкурентні позиції на цільовому ринку та впливати на ринкову ситуацію через пропозицію якісної продукції, задовольняючи специфічні вимоги споживачів і забезпечуючи ефективність функціонування.

Основний виклад матеріалу. Управління конкурентоспроможністю підприємства розглядається як процес реалізації певної сукупності управлінських функцій – планування, організації, мотивації та контролю діяльності щодо формування конкурентних переваг та забезпечення життєдіяльності підприємства як суб'єкта економічної діяльності [1].

Важливими умовами досягнення конкурентних переваг в сучасних умовах є розробка і впровадження концепції управління підприємством, а також впровадження ефективної стратегії його діяльності, яка б стала гарантом створення дієвого механізму та забезпечила розширення конкурентних позицій на ринку.

Конкурентоспроможність – це система показників, яка дає смогу оцінити становище підприємства, а саме: конкурентоспроможність продукції, технології, потенційних можливостей обладнання, рівня персоналу, системи управління,

рівня інновацій, стану комунікацій, рівня маркетингової політики, експортно-імпортних можливостей та інших параметрів [4].

Систему зазначених показників необхідно постійно вдосконалювати задля пристосованості підприємства до різних непередбачених ситуацій у майбутньому. Вихід на ринок із конкурентоспроможним товаром – це лише початковий, вихідний етап у роботі підприємства з освоєння на ринку споживачів, далі проводиться складна, систематична робота з управління конкурентоспроможністю підприємства. Саме тому, особливу увагу потрібно приділити розробці організаційно-економічного механізму, який би не тільки створив сприятливі умови для ефективного функціонування, а й забезпечив йому високий рівень, як конкуренто спроможного підприємства. [2].

Даний механізм являє собою специфічну багатофункціональну систему, що складається з комплексу взаємопов'язаних елементів, серед яких виділено категорії управління рівнем та системою забезпечення конкурентоспроможності (рис. 1). Реалізація зазначених категорій дозволить координувати дії менеджменту щодо досягнення заданого рівня конкурентоспроможності для забезпечення оперативного реагування на зміни впливу зовнішнього і внутрішнього середовища та коригування обраної стратегії.

Категорії зазначеного механізму об'єднані єдиним принципом: кожен з яких забезпечує розв'язання проблеми підвищення конкурентоспроможності підприємства, посилення його позицій на світовому та внутрішньому ринках.

Концепція управління конкурентоспроможністю підприємства [3]:

1. *Вибір стратегії підприємства.* Це дасть змогу створити конкурентні переваги (зокрема перевага у зниженні собівартості, диференціації продукту, сегментуванні ринку, впровадженні інновацій, швидке реагування на потреби ринку).

2. *Досягнення синергетичного ефекту в системі управління конкурентоспроможністю.* Данна концепція вимагає кардинальної перебудови організаційної структури управління; створення продуктивних центрів прибутку і відповідальності за результати діяльності; впровадження комплексного підходу до реорганізації системи і структури внутрішнього середовища підприємства; удосконалення організаційних форм і методів маркетингових досліджень.

3. *Реформування системи управління персоналом і трудовою мотивацією.* Концепція побудована на розробці ефективної системи визнання трудових заслуг, впровадження методів стимулювання і оплати праці, удосконалення механізму мотивації і відповідальності за забезпечення конкурентоспроможності; реорганізація системи навчання і перепідготовки кадрів з урахуванням вимог стратегічного менеджменту; забезпечення участі працівників у прийнятті управлінських рішень.

4. *Комплексний підхід до підвищення якості управління рівнем конкурентоспроможності підприємства* передбачає: впровадження прогресивних технологічних процесів; розробку ефективної стратегії зовнішньоекономічної діяльності, технічне переозброєння і модернізацію

виробництва, розробку та впровадження комплексної системи управління якістю; активізацію інвестиційної та інноваційної діяльності.

5. *Система планування діяльності за диверсифікаційним підходом.* Концепція забезпечує використання перспективного бізнес-планування як інструменту формування довгострокових конкурентних переваг; формування перспективних і річних бюджетів витрат; удосконалення методів планування й аналізу собівартості продукції; розробку організаційно-економічних заходів щодо виконання перспективних, поточних і оперативних планів.

Рис. 1. Концепція організаційно-економічного механізму управління конкурентоспроможністю підприємств

Джерело: удосконалено автором на основі [2-3]

6. *Прогнозування рівня конкурентоспроможності підприємства* за допомогою сучасних методів (метод переваг, «метод профілів», матричний метод та метод інтегральної оцінки).

7. Удосконалення внутрішнього фінансового менеджменту підприємства.

8. *Інформаційне забезпечення системи управління підприємством*, тобто створення єдиної інтегрованої системи планування, нормування й обліку витрат; технічне забезпечення інформаційної системи внутрішнього управління підприємством.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене можна сказати, що для підвищення якості управління конкурентоспроможністю підприємства, необхідно розробити механізми конкурентних переваг, з метою забезпечення стійкого розвитку. Виявити чинники, які мають вплив на підприємство, згрупувати їх для подальшої оцінки, провести аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища та на основі методів розробити заходи щодо підвищення конкурентоспроможності, розрахувати витрати на їх реалізацію та вибрати критерії, завдяки яким буде зрозуміло чи є дієвим вибраний механізм управління.

Список використаних джерел:

1. Павлова В.А., Кузьменко О.В., Орлова В.М., Рижкова Г.А. Конкурентоспроможність підприємства: управління, оцінка, стратегія: монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля. 2011. 352 с.

2. Костусєв О. Пугачова М. Конкурентне середовище в Україні: стан та тенденції розвитку. Конкуренція. 2007. № 4 (27). С. 19-25.

3. Павлова В.А., Губарєв Р.В. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. Європейський вектор економічного розвитку. 2014. № 2 (17). С. 168-176.

4. Геращенко І.О., Шмадченко О.О. Управління конкурентоспроможністю підприємства. Вісник економіки транспорту і промисловості. Серія: Менеджмент та маркетинг. 2015. № 50. С. 297-301.

5. Approaches To Evaluation Of The Agriculture Competitiveness Level: Empirical Evidence In Ukraine. Patyka, N., Khodakivska, O., Pronko, L., Kamenschuk, B., Zayed, N.M. Academy of Strategic Management Journal, 2021, 20 (1), стр. 1–15.

Олександра ЗАСТАВНЮК*
студентка 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Анотація. *У статті проведено аналіз стану та перспектив органічного сільського господарства в Україні. Розглянуто сутність категорії «органічне сільське господарство». Визначено найбільші країни-споживачі вітчизняної органічної продукції. Проаналізовано засади органічного виробництво в аграрному секторі. Охарактеризовано стан державної підтримки виробників органічної сільськогосподарської продукції. Виділено проблеми функціонування сфери органічного виробництва. Розглянуто стан та тенденції розташування органічних господарств в Україні. Проаналізовано обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні. Акцентовано увагу на необхідності посилення державної підтримки розвитку органічного виробництва в сільському господарстві. Наведено організаційну модель органічного виробництва та перспективні напрями розвитку органічного виробництва.*

Abstract. *The article analyzes the state and prospects of organic agriculture in Ukraine. The essence of the category "organic agriculture" is considered. The largest countries - countries-consumers of domestic organic products are identified. The principles of organic production in the agricultural sector are analyzed. The state of state support for producers of organic agricultural products is described. The problems of functioning of the sphere of organic production are singled out. The state and tendencies of location of organic farms in Ukraine are considered. The volumes of the consumer market of organic products in Ukraine are analyzed. Emphasis is placed on the need to strengthen state support for the development of organic production in agriculture. The organizational model of organic production and perspective directions of development of organic production are given.*

Вступ. Розвиток органічного виробництва є досить актуальним на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг, що притаманні цій сфері діяльності. Інтенсифікація сільського господарства, яка останнім часом відбувається в усьому світі, має негативний вплив не лише на навколишнє середовище, але і виснажує природні ресурси, без яких ведення агровиробництва неможливе. Останнім часом український ринок органічних

---

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, кафедра аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Кубай О.Г.

продуктів стрімко йде вгору завдяки прагненню покупців до здорового раціону та зростаючого позитивного впливу сучасних технологій по виготовленню масових продуктів харчування [3].

Мета даного дослідження полягає в оцінці сучасного стану органічного виробництва та обґрунтуванні перспективних шляхів його розвитку в Україні.

Значний внесок у вирішення питань розвитку органічного виробництва та формування ринку органічної продукції зробили В.І. Артиш, Н.В. Бородачьова, Н.А. Берлач, Г.М. Калетнік [3], М.В. Капштик, М.І. Кобець, Л.Є. Купінець, О.В. Рудницька, В.О. Шлапак та інші вчені.

Виклад основного матеріалу. Під «органічним (екологічним) сільським господарством» у світі розуміють агровиробничу практику, яка: не використовує синтетичних хімікатів (добрив, пестицидів, антибіотиків тощо); здійснює мінімальну оранку ґрунту; не застосовує генетично модифікованих організмів (ГМО): повинна охоплювати різні сфери – рослинництво, тваринництво, птахівництво, садівництво тощо[12].

За даними моніторингу, проведеного Мінекономіки, у 2019 році загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду склала близько 468 тис. га (1,1 % від загальної площі земель сільськогосподарського призначення України). При цьому нараховувалось 617 операторів органічного ринку, з них 470 – сільськогосподарські виробники.

Сьогодні внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні продовжує розширюватись через основні мережі супермаркетів. Основними видами органічної продукції, яка виробляється в Україні, є зернові культури, молоко та молочні продукти, крупи, м’ясо та м’ясні продукти, фрукти та овочі.Українську органічну продукцію купують переважно країни ЄС. У 2019 році Україна посіла 2-е місце зі 123 країн за обсягами імпортованої органічної продукції до ЄС, піднявшись на дві сходинки порівняно з попереднім роком.

Так, протягом 2019 року до ЄС ввезено 3,24 млн тонн органічної агропродовольчої продукції, більше 10 % з якої – українська. При цьому український імпорт до ЄС збільшився на 27 % - з 265,8 тис. тонн у 2018 році до 337,9 тис. тонн у 2019 році.

Найбільшими країнами-споживачами вітчизняної органічної продукції є Нідерланди, Німеччина, США, Швейцарія, Італія, Великобританія, Австрія, Польща, Чехія, Франція, Угорщина, Румунія, Бельгія, Болгарія, Литва, Канада та Данія. Українські виробники також експортують в Австралію та деякі азіатські країни. Основними експортними продуктами є зернові, олійні, ягоди, гриби, горіхи, фрукти. Також експортуються макуха соняшника, борошно, олія соняшникова, шрот соняшниковий, яблучний концентрат та березовий сік [7] .

Органічне сільське господарство за своєю суттю є багатофункціональною агроекологічною моделлю виробництва з визначеними цілями, принципами і методами, яка базується на ретельному менеджменті (плануванні й управлінні) агроекосистем [10].

Органічне виробництво, що здійснюється з використанням природних заходів ґрунтоутворення, дозволяє меншими затратами праці, пального, добрив

вийти на розширене відтворення родючості ґрунтів і мати більш високий виробничий та екологічний ефект. Система удобрення розрахована на розширене відтворення родючості ґрунтів, щоб виробити не тільки екологічно чисту продукцію, а й біологічно повноцінну за показниками: білок, клейковина, цукристість, вітаміни, ферменти тощо. В результаті складної взаємопов'язаної моделі виробництва можливе отримання органічної сільськогосподарської продукції (табл. 1).

Таблиця 1

Засади органічного виробництво в аграрному секторі

Цілі	Принципи	Методи
1) створення життєздатної системи ведення господарства;	1) екологічності- ґрунтується на живих екосистемах та природних циклах;	1) агроекологічні методи зі шкідниками і хворобами;
2) підвищення рівня біологічного розмаїття, стабілізація біологічної рівноваги в природі;	2) забезпечення функціонування людини та прроди як єдиної екосистеми;	2) внесення органічних добрив(сидератів, мульчів);
3) виробництво продукції та сировини високої якості, яка не шкодить навколишньому середовищу;	3) відповідальність за здоров'я та добробут теперішнього та майбутніх поколінь;	3) використання екологічної упаковки;
4) покращення санітарного стану грунтів, рослин, тварин та підтримання балансу між ними;	4) рівноважного розвитку та суспільства та навколишнього середовища.	4) оптимальне використання природного середовища;
5) застосування екологічно безпечних методів та засобів ведення господарства.		5) врахування природних можливостей екосистем.

Джерело: сформовано автором на основі [11]

В Україні під органічним землеробством знаходиться 468 тис. га, що складає 1,1% від земель сільськогосподарського призначення; в секторі працює 618 операторів, серед яких 470 сільськогосподарських виробників. У 2021 році на державну підтримку виробників органічної сільськогосподарської продукції урядом виділяється 50 млн грн, які будуть спрямовані наступним чином:

1) бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) – у розмірі 5 тис. грн, але не більше 100 тис. грн. на одного оператора (загальна сума 30 млн грн);

2) бюджетна дотація за утримання великої рогатої худоби, ідентифікованої та зареєстрованої відповідно до законодавства станом на 01 серпня поточного року – у розмірі 5 тис. грн. на 1 голову ВРХ (загальна сума 15 млн грн);

3) часткове відшкодування вартості витрат на проведення сертифікації продукції органічного виробництва – у розмірі 30% (без урахування податку на додану вартість), але не більше 20 тис. грн на одного суб'єкта господарювання (загальна сума 5 млн грн) [8].

За останні роки було закладено важливі основи для побудови органічного сільського господарства в Україні. Наразі переважним чином виробляється аграрна сировина для експорту. Побудова внутрішнього ринку знаходиться поки що на самому початку, але вже можна розпізнати тенденцію позитивного розвитку. Як для експорту, так і для внутрішнього попиту надалі прогнозується значний розвиток [9].

З іншого боку, відносно розширення виробництва існують певні виклики, зокрема, щодо подальшого виробничо-технічного розвитку за умови дотримання політичних вимог та забезпечення якості. Має бути підвищена ефективність наявних способів виробництва, нові способи мають бути впроваджені та випробувані. Загалом мова іде про необхідність покращення якості продукції, диверсифікацію пропозиції органічних продуктів та збільшення утворення доданої вартості в сільськогосподарському виробництві, завдяки збільшенню об'ємів переробки. Завдяки сприятливим кліматичним умовам та родючим ґрунтами України, місцеве органічне землеробство має великий потенціал у всесвітній конкуренції та пропонує додаткові перспективи для високоефективного вітчизняного аграрного сектору [2].

Більшість українських органічних господарств розташовані в Київській, Одеській, Херсонській, Полтавській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Житомирській областях. Українські сертифіковані органічні господарства – різного розміру – від кількох гектарів, як і в більшості країн Європи, до декількох тисяч гектарів сільськогосподарських угідь. З огляду на процес зростання числа дрібних органічних господарств, їх спеціалізація акцентується, в першу чергу, на вирощуванні плодоовочевої та ягідної продукції. Проте залишається фактом експортна орієнтація виробників, особливо зернобобових культур та ягід.

В останні роки спостерігається тенденція активного наповнення внутрішнього ринку вітчизняною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Відповідно досліджень Федерації органічного руху України, з початку 2000-х років в нашій державі спостерігається стабільне щорічне зростання внутрішнього споживчого ринку органічних продуктів, що демонструють дані, наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні

Показники	2013р.	2014р.	2015р.	2016р.	2017р.	2018р.	2019р.	2019 р. у % до 2013р.
Загальна площа органічних с.-г. угідь **в Україні, тис. га**	393,4	400,8	410,6	411,2	420,0	429,1	467,9	118,9
Обсяги споживчого ринку органічних продуктів в Україні, млн грн	12,2	14,5	17,5	21,2	29,4	33,0	36,0	295,1

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Одним із важливих питань для розвитку органічного ринку в Україні є необхідність врегулювання нормативно-правової бази, що дозволить забезпечити діяльність виробників у відповідності до вітчизняних органічних стандартів з відповідним контролем як сертифікаційними органами, так і державою. Так, у 2013 році був прийнятий Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», який діяв до 02 серпня 2019 року. Однак, краще сказати, що Закон був недієвим, оскільки положення документу були недосконалі та, в більшості, не відповідали вимогам європейського регулювання у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції.

З метою удосконалення засад правового регулювання органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції та адаптації вимог органічного законодавства до правових норм Євросоюзу, за підтримки громадського сектору та фахівців органічного ринку, органів виконавчої влади був прийнятий новий Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (№ 2496-VIII, набрав чинності 02 серпня 2018 р., вступив у дію з 02 серпня 2019 р.)[6].

Провідні органічні переробники в ЄС зацікавлені в надійних українських партнерах, які знаходитимуться неподалік. Для цього, в свою чергу, в майбутньому має бути забезпечено повну прозорість товарних потоків. Ланцюжки поставок повинні відповідати регулятивним актам (постановам), для того, щоб бути точно надійними, навіть, якщо навіть є певні суперечності. Важливим моментом в майбутньому буде забезпечення сенсибілізації споживачів. Зі зростанням попиту з боку споживачів може успішно стимулюватися внутрішній ринок, забезпечуватися продовольча безпека населення за рахунок виробництва в самій країн[6].

У переважній більшості праць вітчизняних вчених органічне сільськогосподарське виробництво розглядається як вагомий фактор екологізації національного АПК та важлива детермінанта зміцнення стійкості агроландшафтів. Водночас недостатньо опрацьованими залишаються підходи до формування сучасного фінансового інструментарію підтримки суб'єктів органічного сільськогосподарського виробництва, а також підходи, які стосуються удосконалення інституціонального забезпечення впровадження методів та технологій органічного землеробства, органічного тваринництва та органічного кормо виробництва [1].

Виходячи з передового іноземного досвіду стимулювання розвитку органічних сільськогосподарських виробництв, потребують удосконалення авторські підходи стосовно сертифікації суб'єктів агропромислового підприємництва, що застосовують органічні методи та технології, як необхідної інституціональної передумови ідентифікації виробників органічної рослинницької та тваринницької продукції для отримання фінансової допомоги зі сторони держави в рамках бюджетної підтримки національних товаровиробників. Недостатньо ув’язаними є пріоритети фінансового та інституційного забезпечення органічного сільськогосподарського виробництва з

тими перевагами та вигодами, які створює децентралізація для виробників органічної продукції [4].

Перспективними територіями для запровадження методів і технологій органічного сільськогосподарського виробництва виступають гірські території, в тому числі для розвитку органічного тваринництва. З огляду на сказане, важливого значення набуває розроблення загальнонаціональної програми підтримки органічного сільськогосподарського виробництва на гірських територіях [5].

Фактично органічне сільськогосподарське виробництво – це основна конкурентна перевага фермерських та особистих селянських господарств над великими суб'єктами аграрного бізнесу. Ця теза має бути закладена в систему фінансової підтримки органами місцевого самоврядування суб'єктів органічного сільськогосподарського виробництва. Виходячи з низького рівня фінансової самодостатності особистих селянських господарств, вони самотужки не можуть забезпечити необхідний рівень товарності органічної сільськогосподарської продукції. Тому необхідною умовою підвищення ефективності ведення органічного сільськогосподарського виробництва є формування обслуговуючих та збутових кооперативів для розбудови матеріальнотехнічної бази зберігання продукції та її первинної переробки [13].

Реалізація стратегії має здійснюватись за допомогою організаційно-економічного механізму. Організаційна модель органічного виробництва наведена на (рис. 2).

Рис. 2. Організаційна модель органічного виробництва
Джерело: доповнено автором на основі [10]

Отже, для розвитку і поширення органічного виробництва в Україні необхідно чітко визначити правові, економічні, соціальні та організаційні основи

ведення органічного сільського господарства, вимоги щодо вирощування, виробництва, переробки, перевезення, сертифікації, маркування, зберігання і реалізації органічної продукції і сировини.

Сутність даної моделі полягає в поєднанні організаційно-економічних, нормативних інструментів на основі інтеграції управлінських процесів і технологій, використання яких надасть можливість забезпечити збалансований розвиток галузі, формування внутрішнього і зовнішнього ринку високоякісної безпечної органічної продукції і підвищення конкурентоспроможності АПК.

В широкому аспекті екологічна діяльність агропідприємств включає не тільки питання дотримання екологічних норм чистоти продуктів, а й навколишнього середовища, що забезпечує збалансований стан екосистеми і є необхідним елементом в забезпеченні сталого розвитку. При цьому екологічні продукти, а саме органічна продукція, не здійснюють негативного впливу на навколишнє середовище і здоров'я населення, а навпаки, сприяють йому[10].

В разі комплексного розвитку органічного сільськогосподарського виробництва, тобто розвитку як органічного землеробства, так і органічного тваринництва, досягається зменшення рівня розораності сільськогосподарських угідь, що в нинішніх умовах галузевих перегинів (гіпертрофований розвиток експортоорієнтованих видів рослинництва) має вирішальне значення для забезпечення екологічної стійкості біогеоценозів. Органи місцевого самоврядування мають виходити з того, що збільшення потужностей стосовно запровадження ґрунтозахисних систем землеробства дасть можливість зміцнювати стійкість агроландшафтів і тим самим забезпечувати природно-ресурсну основу для поступального збільшення обсягів виробництва якісної сільськогосподарської продукції як у середньостроковій, так і в довгостроковій перспективі.

Висновки. Органічне сільськогосподарське виробництво є пріоритетним видом діяльності для сектору фермерських та особистих селянських господарств, які на основі кооперації здатні формувати фінансову основу для розбудови матеріально-технічної бази зберігання та переробки органічної сільськогосподарської продукції.

Для подальшого розвитку органічного землеробства в Україні необхідний цілісний підхід: навчання та підвищення кваліфікації спеціалістів, дослідження та розвиток технологій, селекція рослин та забезпечення посівним матеріалом, регулювання та підтримка органічного сільського господарства з боку держави, та в не в останню чергу створення обізнаності з цього питання у споживачів.

Список використаних джерел:

1. Гевко Р. Б., Дзядикевич Ю. В., Малевич Н. Ю. Екологічні аспекти сільськогосподарського виробництва. *Сталий розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал.* 2017. № 2 [35]. С. 156 – 162.

2. Дудар О.Т. Формування системи органічного агровиробництва. *Економіка АПК.* 2012. №8. С.31–38.

3. Калетнік Г.М., Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Лутковська С.М. Аграрна політика та земельні відносини: підручник. Вінниця: ВНАУ, 2020. 307 с.

4. Клітна М.Р., Брижань І.А. Стан і розвиток органічного виробництва та ринку органічної продукції в Україні. *Ефективна економіка.* 2013. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2525

5. Новак Н.П. Світовий досвід державної підтримки виробництва органічної продукції. *Ефективна економіка.* 2016. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5034

6. Органік в Україні. URL: http://organic.com.ua/organic-v-ukraini/

7. Органічне виробництво в Україні. URL: https://dp.dpss.gov.ua/news/organichne-virobnictvo-v-ukrayini

8. Підтримка органічного виробництва в Україні: механізм 2021 року та нові перспективні напрямки. URL: http://organic.com.ua/pidtrymka-organichnogo-vyrobnycztva-v-ukrayini-mehanizm-2021-roku-ta-novi-perspektyvni-napryamky/

9. Сопільняк І.С. Особливості формування стратегій збуту органічної продукції вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Сер.: Економіка. 2018. Вип. 1. С. 63 – 68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvmdue_2018_1_11

10. Стоволос Н. Б. Формування і реалізація стратегії розвитку органічного виробництва АПК. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3913

11. Сутність органічного землеробства URL: https://wbm.at.ua/news/sutnist_organichnogo_zemlerobstva/2014-04-19-65

12. Чайка Т. О. Розвиток виробництва органічної продукції в аграрному секторі економіки України : монографія. Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2013. 320 с.

13. Шумейко О.Т. Органічне агровиробництво України: тенденції розвитку та виклики інституціонального забезпечення. *Вісник ТНЕУ*. 2016. № 2. С. 33–42.

Аміна КОВАЛЬ,*
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СТАТУС, СКЛАД ТА СТРУКТУРА НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

Анотація. *У статті питанню ефективної протидії корупції приділяється багато уваги, оскільки корупція є однією з найважливіших проблем, які намагається вирішити сучасна українська держава.*

Актуальність даної роботи зумовлюється тим, що таке негативне явище, як корупція, не тільки провокує, а й поглиблює суспільні кризові явища, підриває імідж України на світовій арені, є руйнівною силою, що перешкоджає розбудові правової держави та налагодженню конструктивного діалогу між владою та громадськістю.

Корупція ставить під загрозу сам факт існування держави, виступає основною перешкодою для підвищення рівня життя населення, розвитку економіки, становлення громадянського суспільства, боротьби з організованою злочинністю. Саме тому необхідне розроблення та реалізація ефективних соціально-економічних стратегій протидії корупції на всіх рівнях соціально-економічної організації.

Abstract. *The article pays a lot of attention to the issue of effective anti-corruption, as corruption is one of the most important problems that the modern Ukrainian state is trying to solve.*

The urgency of this work is due to the fact that such a negative phenomenon as corruption not only provokes but also deepens social crises, undermines Ukraine's image on the world stage, is a destructive force that hinders the rule of law and constructive dialogue between government and society.

Corruption threatens the very existence of the state, is a major obstacle to improving living standards, economic development, the formation of civil society, the fight against organized crime. That is why it is necessary to develop and implement effective socio-economic strategies to combat corruption at all levels of socio-economic organization.

Вступ. Національне антикорупційне бюро України є новоствореним вітчизняним правоохоронним органом, на який покладено завдання забезпечувати виконання антикорупційної політики шляхом попередження, розслідування та розкриття корупційних правопорушень.

---

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Колесник Т.В.

Розглядаючи структуру та повноваження НАБУ, можна охарактеризувати його як багатоцільовий правоохоронний орган для посиленої протидії корупції, що поєднує запобіжні та оперативно-розшукові заходи у своїй діяльності й уповноважений на розроблення антикорупційної політики.

Хочеться відзначити, що в Україні відсутня реальна зацікавленість політичної еліти, державних службовців, які займають відповідальні посади, та інших службових осіб у зниженні рівня корупції. Загальновідомо, що до цих категорій нашого суспільства зазвичай і належать ті, хто породжує корупцію. Прикладом може слугувати звернення громадянина за адміністративною послугою та неможливість задоволення законними способами своїх прав та інтересів. Відбувається це через вимагання службовими особами неправомірної вигоди за вчинення тих чи інших дій, що входять до кола їхніх повноважень. Враховуючи те, що особа, яка звернулася до такого службовця, не має вибору - вона також стає учасником правопорушення. Саме тому розробка та впровадження антикорупційних органів та заходів є одним із першочергових завдань державної влади.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій на тему спеціалізованих антикорупційних інституцій вказує на те, що створення таких інституцій є одним із дієвих та поширених інструментів у протидії з корупцією.

Виклад основного матеріалу. Одним із напрямків протидії корупції у світовій практиці є створення спеціальних антикорупційних інституцій, діяльність яких спрямована на активну протидію та запобігання цьому негативному явищу.

Як відомо, ст. 36 Конвенції ООН проти корупції передбачає зобов’язання держав-учасниць цієї конвенції забезпечити:

1. Існування органу або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних засобів;

2. Надання такому органу або особам необхідну самостійність для того, щоб вони могли ефективно виконувати свої функції без неналежного впливу;

3. Достатню кваліфікацію та ресурси для співробітників такого органу [1].

Попри покращення, що спостерігається в окремих сферах, дрібна (побутова) й велика корупція в цілому процвітають. Політичні партії, законодавчий орган, правоохоронці, держслужбовці та судова гілка влади й досі сприймаються громадянами як дуже корумповані інститути. Водночас у суспільстві ще не сформувалось загальне засудження корупції: майже третина українських громадян вважає, що корупція може бути виправдана, а хабар є засобом найшвидшого розв’язання проблем у відносинах з різними держустановами [4].

У Стратегії національної безпеки України, затвердженій Указом Президента України від 2020, поширення корупції та її укорінення в усіх сферах державного управління було визнано загрозою національній безпеці України [2]. Враховуючи те, що наша держава тримає курс на євроінтеграцію, системна корупція – камінь спотикання на ньому шляху. Саме тому у 2014 р. українським

парламентом було прийнято низку важливих рішень з метою сприяння ефективній боротьбі з корупцією.

З метою вдосконалення механізму протидії корупції та приведення його у відповідність до міжнародних стандартів 14 жовтня 2014 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», який є державним правоохоронним органом і займається попередженням, виявленням, припиненням, розслідуванням та розкриттям корупційних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобіганням вчиненню нових [3].

Правовою основою діяльності Національного бюро є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закони України: «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про банки і банківську діяльність», «Про депозитарну систему України».

Конституція України хоч і не містить конкретних приписів щодо діяльності Національного антикорупційного бюро, але як Основний Закон держави закріплює фундаментальні засади його діяльності, міжнародні договори України та інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти.

Законами України «Про Національне антикорупційне бюро України», «Про запобігання корупції» закріплено правові основи організації та діяльності НАБУ.

Процесуальні аспекти реалізації повноважень цього органу у кримінально-правовій сфері визначено Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», а підстави та процесуальний порядок притягнення осіб до адміністративної відповідальності за невиконання законних вимог його посадових осіб – Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Окрім того, законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про депозитарну систему України» визначено порядок доступу Національного бюро до інформації, що містить банківську таємницю [4, с. 50].

Відповідно до статті 1 однойменного закону, на Національне антикорупційне бюро України покладаються завдання з протидії кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

Основою функціонування зазначеного правоохоронного органу є закріплені у нормах права принципи діяльності НАБУ, які визначають його правову природу та теоретичну спрямованість, а також реалізацію на практиці наданих законом повноважень.

Так, принципи діяльності НАБУ відображають як об’єктивний стан розвитку суспільних відносин, що виникають при функціонуванні правоохоронного органу, так і суб’єктивний – свідому творчість законодавця, якою цим принципам надано статус закону. Сукупність принципів діяльності

Національного антикорупційного бюро України утворює цілісну систему, елементами якої є окремі визначені принципи, що мають певні особливості. Ця система функціонує через об'єктивні взаємозв'язки її елементів.

У Законі України «Про Національне антикорупційне бюро України» принципи діяльності НАБУ закріплено у ст. 3, відповідно до якої основними з них є: верховенство права; повага та дотримання прав і свобод людини і громадянина; законність; безсторонність та справедливість; незалежність Національного антикорупційного бюро України та його працівників; підконтрольність і підзвітність суспільству та визначеним законом державним органам; відкритість для демократичного цивільного контролю; політична нейтральність і позапартійність; взаємодія з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями [5, с. 70].

Завданням НАБУ є протидія кримінальним корупційним правопорушенням, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці.

НАБУ складається із центрального та територіальних управлінь, є юридичною особою публічного права. Діяльністю НАБУ керує його директор, який призначається на посаду Президентом України визначеним законом порядком. Для забезпечення виконання завдань Національного антикорупційного бюро його директор утворює своїм рішенням не більше семи територіальних управлінь НАБУ, юрисдикція яких охоплює визначені в рішенні області України, Автономну Республіку Крим, міста Київ та Севастополь.

Положення ст. 5 Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» визначають граничну чисельність центрального та територіальних управлінь НАБУ, яка становить 700 осіб, та визначають, що до структури Національного бюро можуть входити підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії, інформаційно-аналітичні, оперативно-технічні підрозділи, підрозділи, що здійснюють виявлення майна, яке може бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації, підрозділи швидкого реагування, гарантування безпеки учасників кримінального судочинства та гарантування безпеки працівників, представництва інтересів в іноземних юрисдикційних органах, експертні, фінансові, кадрові й інші підрозділи [3].

Фактично Національне антикорупційне бюро України має таку структуру: очолює Бюро директор, який має трьох заступників. Першому заступнику директора підпорядковуються Головний підрозділ детективів, Другий підрозділ детективів, Управління аналітики та обробки інформації та Управління інформаційних технологій. Двоє інших заступників директора керують оперативно-технічним управлінням, управлінням спеціальних операцій, управлінням із роботи із громадськістю, управлінням зовнішніх комунікацій, управлінням бухгалтерського обліку та звітності, Управлінням забезпечення фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням, а також трьома територіальними управліннями, які створені у Львові, Одесі та Харкові. Юридичне управління, управління внутрішнього контролю, відділ із роботи з

персоналом, відділ документообігу, режимно-секретний відділ, відділ забезпечення роботи директора Бюро підпорядковані безпосередньо директору НАБУ [6, с. 229].

Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» повноваження цього органу сформульовано через перелік його обов'язків та прав. Відповідно до ст. 16, на нього покладені такі обов'язки [5]:

- здійснювати оперативно-розшукові заходи з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також в оперативно-розшукових справах, витребуваних від інших правоохоронних органів;
- здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності, а також проводити досудове розслідування інших кримінальних правопорушень у випадках, визначених законом;
- вживати заходів щодо розшуку й арешту коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації в кримінальних правопорушеннях, віднесених до підслідності Національного бюро, здійснювати діяльність щодо зберігання коштів та іншого майна, на яке накладено арешт;
- взаємодіяти з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування й іншими суб'єктами для виконання своїх обов'язків; здійснювати інформаційно-аналітичну роботу з метою виявлення й усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, віднесених до підслідності НАБУ;
- гарантувати особисту безпеку працівників Національного бюро та інших визначених законом осіб, захист від протиправних посягань на осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у підслідних йому кримінальних правопорушеннях;
- забезпечувати на умовах конфіденційності та добровільності співпрацю з особами, які повідомляють про корупційні правопорушення;
- звітувати про свою діяльність у порядку, визначеному цим Законом, інформувати суспільство про результати своєї роботи;
- здійснювати міжнародне співробітництво в межах своєї компетенції відповідно до законодавства України та міжнародних договорів України [3].

Прикінцевими положеннями Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» доповнено ст. 45 Кримінального кодексу України приміткою з переліком корупційних кримінальних правопорушень - це правопорушення, передбачені ст. ст. 191, 262, 308, 312, 313, 320, 357, 410, у разі їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також правопорушення, передбачені ст. ст. 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368369-2 цього Кодексу [7].

З огляду на права й обов'язки, якими наділене Національне бюро, та оцінюючи його структуру, варто визначити, що функції, які покладені на цей орган, умовно можна поділити на дві групи: основні та допоміжні.

До основних варто віднести функції досудового розслідування, оперативно-розшукову, превентивну та правоохоронну.

Допоміжними функціями НАБУ можна назвати такі: гарантування безпеки, зв'язків із громадськістю, управління персоналом, матеріального забезпечення, здійснення юридичних дій та міжнародного співробітництва.

Характеризуючи особливості взаємодії Національного бюро з іншими державними органами, необхідно виокремити її особливості.

По-перше, вона носить суспільно корисний характер, оскільки спрямована на виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних кримінальних правопорушень, вчинених вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави.

По-друге, її метою є вирішення суспільно значимих, спільних з іншими державними органами проблем, у тому числі пов'язаних з поширенням корупції як соціального явища.

По-третє, взаємодія Національного бюро може носити як двосторонній, так і багатосторонній характер. Отже, між її учасниками виникають як двосторонні, так і багатосторонні правовідносини.

По-четверте, зазначені правовідносини можуть носити як процесуальний, так і управлінський характер.

По-п'яте, законодавчо закріплені обов'язки суб'єктів вступати у взаємодію з Національним антикорупційним бюро України.

Статтею 3 Закону України «Про національне антикорупційне бюро України» взаємодію з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями визначено у якості одного з принципів діяльності Національного бюро, що зумовлює необхідність налагодження такої роботи з метою якісного виконання завдань, які покладені на даний правоохоронний орган [8, с. 147].

Більш детальну регламентацію взаємодія Національного бюро з іншими державними органами отримує у ст. ст. 19-1 та 19-2 однойменного Закону.

Зокрема, відповідно до ст.19-1 Закону, з метою забезпечення взаємодії НАБУ з органами внутрішніх справ, Служби безпеки України та іншими правоохоронними органами у штатних розписах центральних апаратів зазначених органів передбачаються посади осіб, до функціональних обов'язків яких входить здійснення взаємодії з Національним бюро. Умови і порядок обміну інформацією між Національним бюро та органами внутрішніх справ, Службою безпеки України, органами, уповноваженими законом на проведення досудового розслідування, регулюються спільним нормативно-правовим актом Національного бюро та відповідних органів.

Також, відповідно до ст.19-2 Закону, Національне бюро взаємодіє з Національним банком України, Фондом державного майна України, Антимонопольним комітетом України, Національним агентством з питань запобігання корупції, органами Державної прикордонної служби, органами державної фіскальної служби, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації

(відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та іншими державними органами [3].

Розглядаючи питання взаємодії НАБУ з іншими державними органами, пропонуємо запровадити класифікацію такої взаємодії в залежності від сфери її здійснення, особливостей порядку залучення до взаємодії, тривалості міжвідомчих зв'язків.

Так, основним правоохоронним органом, з яким НАБУ здійснює взаємодію у межах кримінального провадження, є Генеральна прокуратура України, а саме її самостійний структурний підрозділ – Спеціалізована антикорупційна прокуратура. Відповідно до ч.5 ст.8 Закону України «Про прокуратуру» [9], саме на Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру покладається здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування Національним антикорупційним бюро України, підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях, представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених цим Законом і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями.

Втім, Спеціалізована антикорупційна прокуратура не єдиний державний орган, залучений до взаємодії з НАБУ у рамках кримінального провадження.

У рамках здійснення договірної взаємодії НАБУ за майже 6 років свого існування, як зазначено на офіційному сайті правоохоронного органу, укладено ряд міжвідомчих угод (меморандумів) про співпрацю з іншими правоохоронними органами.

Так, 30 червня 2015 року між Національним антикорупційним бюро України та Державною службою фінансового моніторингу України укладено Угоду про міжвідомче та інформаційне співробітництво, метою якої є взаємодія та інформаційний обмін у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та протидія корупції в Україні.

Окрім того, 27 липня 2015 року Директором НАБУ, Міністром юстиції та Міністром внутрішніх справ України підписано Меморандум про співпрацю та обмін інформацією з метою попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних правопорушень. Результатом підписання такого міжвідомчого документа, серед іншого, стало надання Національному бюро доступу до баз даних МВС, реєстрів та банків даних, держателем яких є Міністерство юстиції України.

Також 7 серпня 2015 року підписано відповідні накази Національного антикорупційного бюро України та Служби безпеки України про взаємодію в галузях оперативної роботи та забезпечення доступу до інформації.

У лютому 2016 року підписано Меморандум про співпрацю та обмін інформацією з Національним банком України, відповідно до якого НАБУ отримало доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів і банків даних НБУ.

Таким чином, договірна взаємодія Національного антикорупційного бюро України з іншими державними органами є прикладом оптимального встановлення та удосконалення його зв'язків з метою виконання покладених завдань і функцій.

На відміну від договірної, ініціативна взаємодія НАБУ з іншими державними органами не передбачає укладення меморандумів та угод. Вона реалізується із застосуванням широкого кола прав Національного бюро, передбачених Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» та іншими нормативно-правовими актами.

Аналізуючи стан взаємодії Національного антикорупційного бюро України з іншими державними органами, необхідно звернути увагу на важливість взаємодії правоохоронного органу з комітетом Верховної Ради України, до предмету відання якого відноситься боротьба з корупцією та організованою злочинністю, який відповідно до ст.26 Закону покликаний здійснювати контроль за діяльністю бюро та не рідше одного разу на рік проводити відкриті для громадськості слухання на тему діяльності Національного бюро, виконання покладених на Національне бюро завдань, додержання ним законодавства, прав і свобод осіб.

Важливість взаємодії з відповідним комітетом Верховної Ради України обумовлена необхідністю зворотного зв'язку органу, який покликаний застосовувати норми права, з єдиним законодавчим органом держави.

Висновки. Таким чином, корупція завдає суспільній свідомості і моралі шкоди, яку важко виміряти, а її наслідки відчуватимуться тривалий час. Корупція є негативним аспектом спроб налагодження взаємовідносин між публічною владою і громадянським суспільством, спроб комунікаційної взаємодії. Корупцію неможливо подолати без готовності до цього владних структур.

Державна політика щодо протидії корупції орієнтована на продукування та спрямування інформаційних потоків, на роз'яснювальну роботу, формування сприятливого комунікативного середовища, покликана вивчати суспільні потреби, громадську думку, сприяти залученню громадськості до публічного діалогу, участі у формуванні, прийнятті та реалізації державно-управлінських рішень, критичному осмисленню населенням державної політики. Відкритість інформації, адекватна поінформованість населення забезпечує характер зворотного зв'язку, сприяє свідомій участі громадян у державному управлінні в цілому, надає можливості для обґрунтованої відповіді та раціонального впливу громадськості на державні рішення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. Міжнародний документ від 31.10.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 27.09.2021).

2. Про Стратегію національної безпеки України: Рішення РНБО від 14.09.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0005525-20#Text (дата звернення: 27.09.2021)

3. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 47, ст.2051

4. Ярошенко М. Боротьба з корупцією в Україні. *Юрид. журн*. 2016. № 10. С. 50–51.

5. Юрченко О. Національне антикорупційне бюро України: перспективи діяльності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика).* 2014. № 2(33) С. 69-73.

6. Чібісов Д.О. Теоретичні аспекти визначення статусу Національного антикорупційного бюро України. *Правові та організаційні засади забезпечення державою правоохоронної функції: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27 трав. 2016 р.)*. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 228-231.

7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 25-26, ст.131.

8. Чечерський В.І. Окремі проблеми нормативного регулювання статусу Національного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2015. Вип. 32. Том 3. С. 145–148.

9. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2015, № 2-3. 12 с.

Вєроніка МАСНЮК*,
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

МАРКЕТИНГОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО ТА ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. *У статті проаналізована й обґрунтована необхідність проведення маркетингових досліджень в аграрних підприємствах. Описані характерні особливості, цілі, класифікації аграрного маркетингу. Проаналізовано типові ризики на етапі прийняття управлінського рішення та сформовані шляхи їх подолання. Проведено маркетингове дослідження підприємства ПрАТ "Миронівський хлібопродукт", зокрема, здійснено SWOT-аналіз.*

* Науковий керівник: к.е.н., доц., завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Мазур К.В.

Abstract. *The article analyzes and substantiates the need for marketing research in agricultural enterprises. Characteristic features, purposes, classifications of agrarian marketing are described. Typical risks at the stage of management decision-making are analyzed and ways of overcoming them are formed. The marketing research of the enterprise of PJSC "Myronivsky hliboproduct" was carried out, in particular, the SWOT-analysis was carried out.*

Вступ. Розвиток аграрних підприємств ─ важливе і болюче питання української економіки, на яке варто звертати увагу в умовах активного розвитку аграрного бізнесу. Прийняття рішень щодо роботи аграрного підприємства має здійснюватися на основі перевіреної інформації, яка стосується головних чинників ринкового середовища, в якому існує підприємство. Наявність усієї потрібної інформації дає змогу знизити ризики та ефективно спланувати діяльність. Безумовно, достовірним джерелом ринкової інформації є управлінські дослідження, в тому числі й маркетингові.

Дослідження управління маркетинговою інформацією знайшли свій відбиток у наукових працях А.О. Старостіна, І.В. Гордієнко, Л.О. Мармуль, Т.Г. Дудара, К.В. Мазур та багатьох інших вчених. Усі вони зазвичай звертали увагу на теоретичних принципах та механізмах функціонування ринку, проте питання практичного використання маркетингової діяльності на сільськогосподарському ринку залишаються недостатньо дослідженими.

Виклад основного матеріалу. Сучасний український агробізнес знаходиться на стадії трансформації і характеризується намаганням пришвидшити проведення ринкових перетворень з метою скорочення відставання у порівнянні з іншими секторами економіки.

Для прискорення темпу розвитку аграрних підприємств важливим є вибір максимально ефективної системи маркетингових досліджень, що стане підґрунтям для ведення бізнесу.

Слід зауважити, що аграрний маркетинг має свої характерні особливості, у порівнянні з іншими видами маркетингу, які пояснюються специфікою сільськогосподарського виробництва.

1. Сільське господарство існує в умовах досконалої конкуренції яку рідко можна зустріти в інших галузях економіки. Єдиним можливим способом збільшення прибутку є зниження витрат виробництва. Таким чином виробники вимушені шукати резерви зниження витрат (застосування прогресивних технологій виробництва продукції, використання нової техніки, підвищення кваліфікації працівників, застосування маркетингових принципів на всіх стадіях життєвого циклу товарів), тобто шукати інноваційні рішення збільшення доходів.

2. Недостатня розвиненість ресурсів та ринку землі України, а також недостатній і нерівномірний розвиток ринкової інформації. Нерозвинута інформаційна інфраструктура сіл перешкоджає підприємцям вчасно отримувати

достовірну, чітку та актуальну інформацію стосовно насиченості ринку, попиту, цін, пропозиції, конкурентів та інших важливих даних.

3. Розвиток кооперацій і спеціалізацій, який пояснюється природно-кліматичним зонуванням України, різноманітністю ґрунтів. Таким чином природні та економічні процеси інтегруються і створюють нові умови організації маркетингу та виробництва.

4. Виробництво товарів першої життєвої необхідності, які мають короткий термін споживання, а також призначені для споживчого, естетичного і морального задоволення людських потреб. Таким чином, для рослинництва важливим є забезпечення своєчасного і бережного збору врожаю, якісне пакування і транспортування продукції.

5. Сезонність сільськогосподарського виробництва, розбіжність у робочому періоді робочого процесу і виробництва. Це визначає специфіку маркетингового дослідження ринку збуту і просування продукту.

6. Система маркетингу агробізнесу, яка включає виробництво, переробку і доведення продукту до кінцевого споживача, має особливість нерівномірності, нерівнозначності і різного рівня маркетингової діяльності. Щоб запобігти такій ситуації у господарствах, що виробляють продукцію, необхідна налагоджена система маркетингу та ефективне використання всіх його інструментів [1, с. 125-126].

Маркетинг виконує відразу два завдання: перше – ретельне комплексне дослідження ринку і вивчення наявних проблем, спрямованість діяльності підприємства на задоволення існуючих і можливих потреб, друга – стимулювання самого ринку, формування попиту. Маркетинг находить баланс між виробництвом і споживанням, таким чином регулюючи ринок [2, с. 3].

Отже, основна ціль маркетингових досліджень на аграрному ринку – орієнтація роботи підприємств АПК в реальних умовах, зменшення ризиків. Результати досліджень забезпечують зворотний зв’язок підприємства зі споживачами та є потужним засобом боротьби за ринок.

Виконуючи аналіз маркетингового дослідження аграрного ринку потрібно переконатися, чи були знайдені відповіді на такі питання:

1. Хто є цільовими клієнтами? Це компанії чи окремі люди? В якій соціальній групі стосовно віку, географічного розташування і рівня доходів вони знаходяться? Чи купуватимуть вони продукцію підприємства?

2. Чи має підприємство достатню кількість ресурсів для виконання планів, яка ситуація на ринку може бути сприятливою, а яка зашкодить виробництву?

3. Скільки виробників у регіоні виробляють таку ж продукцію? Якої вона якості? За яку ціну їх продають [3, с. 123]?

Розглядаючи маркетингові дослідження як засіб управління аграрним підприємством, потрібно враховувати вимоги до відповідних ресурсів, узгодженості всіх етапів дослідження, інформаційного забезпечення,

практичного досвіду. У загальному вигляді процес дослідження можна розділити на етапи (табл. 1), які повинні здійснюватися лише у визначеній послідовності.

Маркетингове дослідження є важливим і дієвим способом для формування стратегії аграрного підприємства, проте всі рішення приймаються в умовах невизначеності, адже неможливо оцінити точну ймовірність потенційних результатів, оскільки всі чинники є складними і легко диференційованими. Коли керівник має справу з невизначеністю, він може використовувати різні можливості:

а) спробувати отримати додаткову інформацію і на її основі здійснити повторний аналіз проблеми;

б) дотримуватися старої стратегії, довіряти інтуїції і зробити ймовірні припущення.

Таблиця 1

Класифікація маркетингових досліджень за тематикою і цілями

Об'єкт	Тематика	Мета
Ринки та окремі сегменти	Вивчення потенціалу, структури ринку, кон'юнктури, тенденцій розвитку	Оцінка місткості ринку та цільових сегментів
Макросередовище	Вивчення зовнішніх чинників, що мають найбільше значення	Виявлення можливостей та загроз зовнішнього середовища
Мікросередовище	Вивчення внутрішніх чинників та найближчого оточення	Ідентифікація сильних і слабких сторін
Конкуренти	Вивчення параметрів товарів-конкурентів, конкурентних статусів і дій	Забезпечення підприємству конкурентних переваг
Споживачі	Вивчення купівельної поведінки, мотивації і переваг, вивчення реакції на маркетингову стратегію	Створення чіткого портрета споживача, формування адекватного комплексу маркетингу
Товар	Вивчення потреб, якісних параметрів товару	Підвищення конкурентоспроможності товару
Ціни	Вивчення попиту, структури собівартості, цінової динаміки	Формування оптимальної цінової політики
Збут	Вивчення каналів продажу, умов посередників	Побудова ефективної збутової мережі, підвищення обсягів збуту
Просування	Вивчення сприйняття бренду, реклами	Підвищення ступеня інформованості і міри лояльності до підприємства

Джерело: сформовано автором на основі [4]

На кожному етапі прийняття потрібних рішень існують різні види ризиків, які необхідно дослідити та проаналізувати задля оптимізації їх рівня, що допоможе прийняти ефективне управлінське рішення з мінімальними витратами ресурсів. Види ризиків прийняття рішень та методи їхнього оптимізування подані у таблиці 2.

Таблиця 2

Типові ризики на етапах прийняття управлінських рішень та методи їхнього оптимізування

Етапи прийняття управлінського рішення	Типові ризики на етапах	Методи оптимізування
Визначення проблеми	Ризик неправильної ідентифікації, ресурсні та виробничо-господарські ризики, ризик невикористаних можливостей	Розроблення процедури та політики прийняття управлінських рішень в організації
Аналіз проблеми та збирання інформації	Інформаційні, методичні, майновий та маркетинговий	Залучення експертів, розвиток власної методики аналізу проблем
Вироблення альтернатив	Ризик невикористаних можливостей, інерції, креативності, логічності та послідовності	Формування альтернатив, розвиток та підвищення вмінь та навичок менеджерів
Оптимізування	Ризик неузгодженості, альтернативи, ідентифікації та раціональності	Ідентифікація та вплив на гнучкі обмеження, узгодження альтернативи з цілями та місією, розробка методик та процедур
Реалізація управлінського рішення	Ризик опору з боку виконавців, забезпеченості реалізації рішення	Залучення виконавців до процесу прийняття рішення, врахування інтересів працівників

Джерело: сформовано автором на основі [5]

Для формування оптимальної стратегії та організаційної тактики аграрного підприємства маркетингові дослідники надають перевагу написанню SWOT-аналізу (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats). У традиційному вигляді він проводить детальне дослідження зовнішнього і внутрішнього середовища. У результаті дослідник отримує дієві рішення, що стосуються відповідної реакції суб'єкта відповідно до сигналу зовнішнього середовища [6].

Сьогодні ПрАТ "Миронівський хлібопродукт” є однією з найбільших агропромислових компаній в Україні. Холдинг складається з 11 дистрибуційних центрів у великих містах. Продукція експортується в 80 країн світу.

МХП має три основних напрямки діяльності:

1) рослинництво (вирощування пшениці, ріпаку, соняшника, кукурудзи), виробництво кормів та соняшникової олії;
2) птахівництво (виробництво охолодженої курятини);
3) інші сільськогосподарські операції [7].

Узагальнені результати оцінки внутрішнього та зовнішнього середовища ПрАТ “Миронівський хлібопродукт” згруповані за принципом SWOT-аналізу наведені в таблиці 3.

Таблиця 3

SWOT для основних видів діяльності ПрАТ МХП

Сильні сторони (S)	**Слабкі сторони (W)**
Впровадження інноваційних технологій та робототехніки Позитивний імідж компанії та продукції Кваліфіковані працівники Безвідходне виробництво Високий рівень якості продукції Оптимальне географічне розташування Стабільне джерело сировини Експорт продукції в 80 країн світу Наявність власного біогазового комплексу	Залежність від погодних факторів Зміна клімату
Можливості (O)	**Загрози (T)**
Створення власної збутової мережі Виробництво нових видів продукції Відкриття нових фірмових магазинів та ресторанів Пошук нових ринків збуту Розвиток кулінарної галузі підприємства Співпраця з відомими міжнародними компаніями (KFC, TGI FRIDAYS, TESCO)	Відкриття ринку землі Зміна законодавства у податковій політиці Економічна криза Нестабільність урожаю, що залежить від погодних умов Значна конкуренція Наявність контрабандної продукції Пандемія викликана COVID-19

Джерело: сформовано автором

МХП має вертикально інтегровану структуру, яка дозволяє зменшувати залежність компанії від сторонніх постачальників та цін на сировину, що постійно змінюються. На підприємстві дотримуються принципів безвідходного виробництва (кісткове борошно широко використовується для виготовлення кормів для тварин, курячий жир продається як корм для собак і котів, а також застосовується в технічних цілях — для біогазу, біодизельного палива та гліцерину). Компанія продає відходи на місцевому ринку та постачає їх на експорт до ЄС, Близького та Далекого Сходу.

У 2020 році була розпочата масштабна цифрова трансформація, яка дозволить краще скоординовувати усі виробничі процеси. Відбулося активне впровадження штучного інтелекту у процес виконання важкої роботи.

Цього ж року компанія створила фонд “МХП — Громаді”, з метою перетворення життя населення у регіонах. За рік свого існування фонд підтримав понад 200 проєктів у громадах на загальну суму понад 200 млн грн. Також організація займається допомогою хворих на COVID-19, залучаючи нових донорів до громад.

За результатами аналізу, можна зробити узагальнені висновки:

– сильні сторони значно розвинені, зокрема, основними є високоякісна продукція, високий рівень експорту та стабільне джерело сировини;

– слабких сторін у підприємства майже немає, вони переважно пов'язані з природно-кліматичними змінами;

– ринкові загрози для компанії представлені економічною кризою, змінами у законодавстві України та відкриттям ринку землі;

– можливостями для подолання ринкових загроз є розвиток нових галузей виробництва, вихід на нові ринки, співпраця з відомими компаніями.

Використовуючи результати маркетингового дослідження та дослухаючись до жителів міста Ладижин, які скаржилися на негативні екологічні наслідки роботи МХП, керівництво компанії прийняло рішення про формування нових цілей сталого розвитку. Таким чином, одним із пріоритетних завдань підприємства стало використання відновлювальних джерел енергії. У зв'язку з цим перед МХП постали такі задачі:

1. Досягнення енергетичної незалежності за рахунок використання відновлювальних джерел;
2. Скорочення викидів парникових газів;
3. Виробництво екологічно чистих органічних біодобрив;
4. Захист довкілля та протидія змінам клімату.

МХП успішно експлуатує два біогазових комплекси. Загальний обсяг заміщення природного газу за рахунок виробництва тепла на комплексі "Оріль-Лідер" становить більше 5,4 млн куб.м. До 2030 року компанія планує стати кліматично нейтральною.

Маркетингові дослідження допомогли ПрАТ "Миронівський хлібопродукт" сформувати ефективну стратегію (формування нових цілей сталого розвитку) та організаційну (створення нових структурних підрозділів, збільшення кількості робочих місць) тактику компанії.

Висновки. Таким чином, маркетингові дослідження дозволяють комплексно проаналізувати внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства, враховуючи ризики невизначеності та розробити методи щодо їхньої оптимізації.

Аграрний маркетинг має свої особливості, які пояснюються специфікою сільськогосподарського сектору економіки. Задача маркетологів – знаходження балансу між попитом і пропозицією та регулювання ринку.

Процес маркетингового дослідження поділяється на етапи, які повинні здійснюватися у чітко визначеній послідовності, для формування оптимального аналізу й прийняття ефективного управлінського рішення.

Тому аграрним підприємствам не потрібно нехтувати дослідженнями ринку, а варто здійснювати пошук висококваліфікованого маркетолога, який поєднує у собі компетенції ефективного менеджменту та аналітичні здібності.

ПрАТ "Миронівський хлібопродукт" у своїй діяльності широко використовує результати маркетингових досліджень, у тому числі й SWOT-аналіз. Про це свідчить невелика кількість слабких сторін та численна низка

переваг та можливостей компанії. Дослухаючись до досвідчених маркетологів та жителів міста Ладижин, керівництво створює новий стратегічний план МХП, будує нові біогазові комплекси. У рік пандемії та економічної кризи, підприємство зміцнило свої позиції на ринку, отримавши мінімальні збитки, завдяки правильній стратегії і тактиці.

Список використаних джерел:

1. Ільченко Т.В. Маркетингові дослідження на аграрному ринку України: особливості та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. № 10 (1). С. 125-128.
2. Мазур К. В., Мухіна О. В. Розробка маркетингової стратегії сільськогосподарського підприємства агропродовольчого комплексу. Статті у наукових фахових виданнях України. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. 14 с. http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7605. С. 3-4.
3. Артюх Т.О. Особливості маркетингових досліджень на ринку овочевої продукції. *Економіка АПК*. 2008. № 8. С. 122–126.
4. Ларіна Я.С. Процес маркетингових досліджень на ринках побічної продукції бурякоцукрового виробництва. *Міжнародний науково-аналітичний журнал.* 2014. № 4 (23). С. 18–22.
5. Мазур К.В., Гонтарук Я.В. Стратегічні напрямки розвитку переробних підприємств АПК на інвестиційно-інноваційній основі. *Slovak international scientific journal*. 2020. № 43. P. 18-28.
6. Мазур К. В., Кубай О. Г. Менеджмент аграрного підприємства. навч. посіб. Вінниця : ТВОРИ, 2020. с.39-40
7. SWOT- аналіз- https://uk.wikipedia.org/wiki/SWOT.
8. Офіційний сайт. Діяльність МХП.- https://mhp.com.ua/uk/home.

Катерина ПЕТРОВИЧ*,
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЦЕСУ КОНТРОЛЮ ТА ПЕРЕВІРКИ ДЕКЛАРАЦІЙ В УКРАЇНІ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Анотація. *У статті розглядається основний процес перевірки та контролю декларацій спеціальним уповноваженим органом - Національним агентством з питань запобігання корупції. На основі даної інформації аналізовано та висвітлено основну проблематику даного процесу. Обговорено чому саме ці проблеми виникають та наведено основні думки щодо вирішення даного питання. Також особливу увагу приділено процесу збільшення ефективності діяльності Національного агентства з питань запобігання корупції у процесі перевірки декларацій та контролю за даним процесом.*

Annotation*. In the article the basic process of verification and control of declarations is examined by the special authorized organ - National agency on questions prevention of corruption. On the basis of this information the basic range of problems of this process is analysed and reflected. These problems are discussed to what exactly arise up and key points over are brought in relation to the decision of this question. Also the special attention is spared to the process of increase of efficiency of activity of the National agency on questions prevention of corruption in the process of verification of declarations and control after this process.*

Вступ. У теперішній час розвитку українського суспільства все більше постає питання, щодо розвитку корупційних проявів. Незважаючи на те, що протягом років незалежності було розроблено низку антикорупційних законів, формування та реалізація державної антикорупційної політики триває й досі.

В умовах сталого розвитку країни рівень корупції в українському суспільстві зростає, і, як відомо, Україна незмінно займає невигідні позиції у світових рейтингах. Проблема корупції стала однією з найнагальніших тем, що непокоять суспільство й перешкоджають економічному розвитку країни. Тому створення ефективної системи протидії цьому явищу визнано одним із ключових пріоритетів в Україні.

Актуальністю теми є дослідження роботи органу протидії корупції та перевірки декларацій.

Виклад основного матеріалу. Контроль та перевірка декларацій – це процес який проводить уповноважений орган, а саме Національне агентство з

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Колесник Т.В.

питань запобігання корупції (далі – НАЗК), щодо своєчасності подання та правильності і повноти заповнення декларацій. Контроль та перевірку декларацій НАЗК здійснює через працівників структурного підрозділу його апарату, діяльність яких пов'язана зі здійсненням такої функції, та автоматично засобами програмного забезпечення ЄДРД.

Також контролюється правильність та повнота заповнення. Контроль щодо правильності та повноти заповнення декларацій здійснюється автоматично засобами програмного забезпечення ЄДРД під час подання декларації. Якщо під час подання декларації суб'єктом декларування було неправильно та (або) неповністю заповнено форму декларації, ЄДРД робить про це відповідне повідомлення із зазначенням виду помилки. До усунення таких помилок подання декларації буде неможливим [6].

НАЗК має повноваження подавати запити до органів державної влади чи місцевого самоврядування для надання ряду документів чи інформації про особу. Така інформація може знадобитись якщо НАЗК проводить повну перевірку декларації. В свою чергу органи у які подається запит в обов'язковому порядку повинні надати інформацію чи документи які потребуються у 10-ти денний термін. Запит оформлюється на офіційному бланку Національного агентства.

Повна перевірка декларації здійснюється упродовж 60 календарних днів з дня прийняття Рішення про проведення перевірки. У разі необхідності строки проведення повної перевірки декларації можуть бути продовжені, але не більше ніж на сукупний строк у 30 календарних днів [2].

Після проведення повної перевірки наступає інший етап процесу – результат проведення повної перевірки декларацій в результаті чого виноситься рішення про результати здійснення такої перевірки. Дане рішення містить вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частину.

Якщо в результаті повної перевірки декларації було встановлено відображення у декларації недостовірних відомостей, неточну оцінку задекларованих активів, наявність конфлікту інтересів або ознак незаконного збагачення, в Рішенні про результати здійснення повної перевірки декларації додатково наводяться обґрунтування відповідних висновків, у тому числі посилання на матеріали, які стали підставою для висновку, та враховуються пояснення суб'єкта декларування. При цьому разом з Рішенням про результати здійснення повної перевірки декларації Національне агентство приймає рішення щодо направлення Рішення про результати здійснення повної перевірки декларації до спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції з урахуванням положень статті 216 Кримінального процесуального кодексу України [3].

Основна процедура перевірки декларацій та інформація про фізичних осіб, отримана під час проведення повної перевірки декларації, обробляється відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних». Забороняється розголошувати інформацію, що віднесена відповідно до закону до конфіденційної, крім випадків, передбачених законом [1].

Зважаючи на те, що процедура є досить важкою та потребує концентрації уваги, як і у інших сферах діяльності можуть з'являтись слабкі місця, що і є проблематикою цього процесу.

Центральне місце серед усіх проблем, пов'язаних зі здійсненням державного контролю, посідає проблема ефективності, оскільки її необхідно розглядати в контексті ефективності використання бюджетних коштів і державної власності, а також ефективності державного фінансового контролю [4].

Підвищення ефективності бюджетної політики держави та використання бюджетних коштів і державної власності, покликане необхідністю створення нової системи державного фінансового контролю – найважливішого важелю побудови конкурентоспроможної національної економіки. Забезпечення ефективного й економного використання державних коштів потребує механізмів санкцій і заохочень, відповідно, за неефективне та ефективне використання бюджетних ресурсів, запровадження системи їх виміру та оцінок, які повинні знайти відображення в Бюджетному кодексі 354 України, в законі «Про Рахункову палату України» та інших нормативно-правових актах [2].

Правова невідрегульованість даного питання негативно впливає на організацію бюджетного процесу, суттєво обмежує можливості підвищення ефективності формування та витрачання державних коштів. Це призводить до відсутності в органів виконавчої влади стимулів і зацікавленості в ефективному використанні бюджетних коштів, а в Рахунковій палаті – можливості належним чином здійснювати перевірки ефективності їх використання.

Таким чином, ефективна система управління державним фінансовим контролем є базою для підвищення ефективності фінансового контролю загалом та ефективності бюджетів (дохідної та видаткової частин) на всіх рівнях бюджетної системи [5].

Загалом, скорочення кількості та обсягів правопорушень в економічній і фінансовій сферах, визначення цього критерію з методичної точки зору не представляє складності. Таким чином, кінцевий результат, тобто сукупність об'єктивних наслідків фінансового контролю – це головний критерій визначення його ефективності. Слід відзначити, що правильна оцінка результатів діяльності контролюючих органів пов'язана з виявленням та обліком таких показників, які характеризують витрати, що пов'язані зі здійсненням контролю. Вони містять кількість перевіряючих і кількість працівників органу, що перевіряється, які готують необхідні матеріали, витрачений тими та іншими час, повноту наданих відомостей тощо [4].

Наступним проблемним питанням є те, що було встановлено низку значних недоліків у процесі перевірки декларацій, спричинених різного роду правилами. Наприклад, незважаючи на відсутність таких вимог в законодавстві, НАЗК знаходиться під штучним тиском через визначений та неможливий для дотримання термін у 60 днів з можливістю подовження на 30 днів для проведення повної перевірки з дуже обмеженими можливостями призупинення її перебігу. Після завершення цього терміну або навіть у випадку, якщо особи,

що здійснюють перевірку, не змогли отримати необхідних для роботи даних (з технічних або юридичних причин), через 60 або 90 днів перевірка декларацій буде юридично завершена, а її повторний початок на загальних підставах не є можливим. Внаслідок цього потенційних правопорушників буде неможливо притягнути до відповідальності (як кримінальної, так і адміністративної).

Ми вважаємо що проблемою є також те, що деякі декларації не є відкритими для широкого загалу. Після того, як СБУ відмовилася подавати декларації, Київський окружний адміністративний суд постановив, що неоприлюднення декларацій керівництва СБУ не порушує закон. Ці декларації відсутні у публічному доступі (і, ймовірно, навіть для самого НАЗК). У той же час Верховна Рада значно розширила перелік осіб, що зобов'язані подавати декларації, включивши до нього значну кількість представників НУО та членів наглядових рад державних підприємств.

Не менш важливою проблемою на яку хотілось би звернути увагу це відмова надавати НАБУ повний доступ до Реєстру. Замість повноцінного співробітництва з НАБУ, НАЗК фактично перешкоджає здійсненню розслідувань, що ґрунтуються на інформації з електронних декларацій. Спочатку НАЗК всупереч прямій вимозі законодавства відмовлялося надавати НАБУ повний доступ до Реєстру електронних декларацій. Зрештою, доступ було надано, але лише для того, щоб згодом його знову забрати.

На основі викладеної проблематики варто виокремити шляхи вирішення даних проблем які на нашу думку змогли б покращити механізм діяльності НАЗК [6]:

- Переглянути механізм діяльності НАЗК та знайти шляхи удосконалення ефективності діяльності цього органу. Об’єднати інші державні органи до діяльності НАЗК що б могло покращити ефективність перевірки даних.

Це можна зробити за допомогою надання Агентству онлайн-доступу до баз даних інших державних установ, необхідних для виконання функцій НАЗК з урахуванням відповідних вимог щодо захисту даних та негайного запобігання всім спробам впливати на роботу агентства неналежним чином. Особливу увагу слід приділити виключенню Міністерства юстиції з процесу реєстрації положень та інших документів, розроблених та прийнятих Агентством.

- Надати більше часу для ефективнішої перевірки усієї інформації зазначеної в декларації. Але якщо усі органи об’єднаються то даний пункт можна буде виключити, так як при ефективній роботі час роботи значно скорочується.

- Все ж таки варто об’єднати діяльність органів НАЗК і НАБУ. Для початку необхідно негайно скасувати Рішення НАЗК №1375, що містить «Роз'яснення щодо застосування окремих положень Закону України "Про запобігання корупції" стосовно необхідності попереднього встановлення фактів порушення антикорупційного законодавства, а саме декларування недостовірної інформації та незаконного збагачення…». Створення спільної групи для вирішення будь-яких відкритих питань між НАЗК та НАБУ також може розглядатися як один з практичних способів для покращення співпраці з метою

забезпечення повного та необмеженого доступу НАБУ до електронних декларацій.

Висновки. Отож підсумовуючи все вищесказане можемо говорити про те, що антикорупційна діяльність загалом є дуже важливим процесом а процедура є достатньо важкою та має безліч нюансів, які впливають на роботу та процес перевірки декларацій. Органи які виконують таку важливу роботу мають проявити максимум скурпульозності та концентрованості уваги на справі, щоб помітити навіть найменші прояви корупції чи надання неправдивих відомостей.

За допомогою удосконалення системи перевірки та контролю декларацій можна оптимізувати діяльність органів що здійснюють таку діяльність а також покращити механізм даного органу.

Якщо сам механізм буде ефективним, налаштованим на співпрацю з іншими установами та відкритим для суспільства то це не тільки пришвидшить роботу НАЗК, але й почне викликати довіру у суспільства та дасть свої перші плоди у протидії корупції та корупційним проявам в Україні. А якщо протидія корупції зменшить відсоток корупційних проявів, то наш досвід можуть запозичити і іноземні країни, що також вплине на статус та повагу України як держави на міжнародній арені.

Список використаних джерел:

1. Порядок проведення повної перевірки декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0158-21#Text

2. Електронні декларації як спосіб виявлення статків, набутих незаконним шляхом. Експертна думка щодо забезпечення компетентного, неупередженого та ефективного збору та перевірки електронних декларацій державних службовців. URL: https://euaci.eu/assets/userfiles/resources/ opinion2.pdf.

3. Ківалов С.В. Компенсація та реституція у системі заходів запобігання та протидії корупції. Заходи кримінально-правового впливу: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Проблеми Концепція багаторубіжного механізму правової протидії корупції нормативної регламентації та ефективності застосування» (Одеса, 7 лютого 2014 р.). 2014. С. 9–10.

4. Савченко Л.А. Правові проблеми фінансового контролю в Україні: монографія / Л.А. Савченко. Ірпінь: Академія ДПС України, 2017. 407 с.

5. Беззуб І. Впровадження електронного декларування доходів держпосадовців в Україні. Громадська думка про правотворення. 2016. № 4. С. 4–13.

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. Верховна рада України. Відомості Верховної ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

Аліна ПРИСТУПА*
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОЦІНКА СТАНУ РОЗВИТКУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

Анотація. *В статті досліджено показники зовнішньоторговельного обороту України з державами Європейського союзу. Досліджено географічну структуру співробітництва а також структуру експорту в країни ЄС. Досліджено нормативно-правову базу в сфері ЗЕД діяльності, як одного з факторів покращення стану підприємств галузі в умовах інтеграції в європейський простір. Запропоновано заходи з удосконалення управління зовнішньоекономічною діяльністю завдяки покращенню підготовки фахівців через високоефективні платформи інтеграції на прикладі Всеукраїнського науково-навчального консорціуму.*

Abstract. *The article examines the indicators of Ukraine's foreign trade turnover with the European Union. The geographical structure of cooperation as well as the structure of exports to EU countries are studied. The normative-legal base in the field of foreign economic activity of activity as one of the factors of improvement of a condition of the enterprises of branch in the conditions of integration into the European space is investigated. Measures to improve the management of foreign economic activity by improving the training of specialists through highly effective integration platforms on the example of the All-Ukrainian Research and Training Consortium are proposed.*

Вступ. Дослідження інноваційних платформ організації науково-дискусійних майданчиків у контексті євроінтеграційного розвитку аграрної економіки та окреслення рекомендацій щодо розроблення дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрних районів досліджувалися Калетніком Г.М. [1]. Механізми проведення змін в підприємствах розглянуті Колесник Т.В. [2]. Питанням нормативно-правового регулювання проведення процедури фінансової реструктуризації висвітлені в працях Вавенка А.В. [4]. Проте дослідження стану розвитку ЗЕД України потребує подальших досліджень, що зумовлює актуальність статті.

Виклад основного матеріалу. Зовнішня економічна діяльність України в першу чергу залежить від експорту та імпорту товарів. Експорт – це продаж товарів української діяльності іноземним країнам. Імпорт – це ввіз товарів з-за

* Науковий керівник: к.е.н., доцент, завідувач кафедри аграрного менеджменту та маркетингу ВНАУ – Мазур К.В.

кордону в Україну. На нашу думку, Україні потрібно взаємодіяти з тими країнами у яких рівень економіки вищий, тому що вони будуть позитивно впливати на економіку України. Але для того, щоб наша продукція мала хороший попит на світовому ринку потрібно використовувати стратегію розвитку експорту.

За допомогою добре продуманої стратегії можна досягнути неабияких успіхів. Різні країни мають свою продукцію з якими вони виходять на світовий ринок. Як відомо, існує 3 сектори економіки: первинний, вторинний і третинний. В Україні найбільше розвинений первинний сектор економіки, а саме сільське господарство. Україна – головний експортер чорних металів, зернових культур та соняшникової олії. Імпортує переважно мінеральні палива, нафту, машини та обладнання.

Але, щоб країна отримувала більше доходу з експорту, на нашу думку, потрібно у межах країни переробляти ту продукцію, яка принесе менше доходу на ту, яка може принести після перероблення в рази більший дохід. Це, наприклад зерно, якщо його переробити в спирт, то можна отримати значно більший ВВП. І тому потрібно експортувати дорожчу продукцію, щоб мати більший прибуток. Також необхідно враховувати найбільш вигідну ціну, щоб товар мав попит в іноземних країн.

На даний час розвиток експорту значно більший та розвинений ніж той що був, наприклад в СРСР. Проте щодо організації ЗЕД в Україні є ще багато не вирішених питань та проблем. Для того, щоб якось покращити цю ситуацію потрібно підготувати кваліфікованих менеджерів, але менеджмент, як наука ще потребує розвитку в нашій країні.

На рисунку 1 відображена структура експорту товарів України за 2019 рік. Можемо зробити висновок, що Україна найбільше експортує продукцію агропромислового комплексу та харчової промисловості – 42,1%. А найменше експортує продукцію легкої промисловості – 2,4%. Варто зауважити, що обсяг експорту деяких товарів збільшився за 9 місяців, зокрема це кукурудза, руди та концентрати залізні, пшениця, насіння свиріпи, макуха до залізничних локомотивів, ячмінь, соєві боби, вагони залізничні для перевезень вантажів, олія соєва.

Внаслідок гібридної війни Росії проти України, яка розпочалась у 2014 році, залишились негативні наслідки, які вплинули на експорт, імпорт та на військово-технічне співробітництво. У 2014-2015 роках було збільшено ціну на нафту й газ, сировинні й енергетичні товари. Знизились ціни в експорті на руду, метали, соняшникову олію, зернові. Також на світовому фінансовому ринку поступово зростає курс долара та євро.

Експорт товарів у Донецькій та Луганській областях значно зменшився у порівнянні з тими роками, коли не проводились воєнні дії. Але попри воєнні дії на Донбасі на інших областях, вдалось зберегти сукупну вартість експорту, особливо це стосується товарів аграрної промисловості.

Рис. 1. Структура експорту товарів в Україні в 2019 році
Джерело: узагальнено автором

На світовому ринку наша країна найбільше виділяється сільськогосподарською продукцією, але в нас також є інші ресурси, які потрібно трохи краще розвинути. Наприклад, в нас є багато покладів корисних копалин – це мідь, залізо, олово.

Розвиток економіки України в умовах інтегрування національних економік потребує активного її включення у міжнародний поділ праці, світогосподарські зв'язки. Формування стратегії зовнішньої торгівлі і, зокрема, експорту, є надзвичайно важливим фактором розвитку національної економіки. Проте досягти успіху в сфері експортної діяльності можуть лише ті країни, які мають конкурентоспроможну економіку. Саме тому постає необхідність здійснення ґрунтовних теоретичних досліджень та обґрунтування практичних рішень і механізмів, які б дозволили державі прискорити повноцінне її залучення до світового господарства і тим самим користуватися всіма перевагами міжнародного економічного співробітництва.

У 2019 році експорт в країни ЄС з України становив понад 20,1 млрд дол. В складі якого частка продукції АПК складала понад 6,1 млрд дол. та має чітку тенденцію до зростання (табл. 1).

Насамперед для розвитку високотехнологічного експорту нам потрібно розвинути інтелектуальний капітал держави.

На думку Калетніка Г.М., інтелектуальний капітал підприємств представлений сукупністю інтелектуальних ресурсів, втілених у людських знаннях, здібностях, навичках і компетенціях, а також інтелектуальних

продуктів (як власних, так і придбаних), які в процесі включення до господарського обороту створюють додаткову вартість і надають конкурентні переваги. Процеси реформування та модернізації економіки України необхідно розпочинати з підготовки кадрів, які впевнено орієнтуються в законах і принципах ринкової економіки, є носіями традицій вітчизняної науки, вміло адаптуються до змін зовнішнього середовища, при цьому володіючи навичками створення нових, а також удосконалення вже наявних технологій. Формування такого інноваційно спрямованого інтелектуального капіталу української економіки було б неможливим без міжнародної кооперації та використання високоефективних платформ інтеграції науки, освіти та виробництва, таких, як Всеукраїнський науково-навчальний консорціум [1, с. 8].

Таблиця 1

Динаміка товарної структури експорту-імпорту з країнами ЄС (тис. дол. США)

	Експорт			Імпорт		
	2018	2019	у % до 2017	2018	2019	у % до 2017
Усього по країнах ЄС	17533403	20157012	115	20799357,1	23216495,4	111,6
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	282537,5	378897,1	134,1	328806,0	431116,8	131,1
02 м’ясо та їстівні субпродукти	136406,5	237549,5	174,1	108367,7	157375,5	145,2
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	120819,4	116177,9	96,2	80158,0	101092,0	126,1
II. Продукти рослинного походження	3025442,7	3694908,5	122,1	470010,6	484599,2	103,1
10 зернові культури	1709341,8	2223132,0	130,1	113002,6	117247,7	103,8
12 насіння і плоди олійних рослин	1095171,6	1163531,7	106,2	128829,3	140755,1	109,3
14 рослинні матеріали для виготовлення	23168,4	32849,4	141,8	32,6	55,5	170,3
III.15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	1475659,4	1143823,4	77,5	53079,5	59959,2	113,0
IV. Готові харчові продукти	865181,6	908515,4	105,0	1161883,5	1444842,1	124,4
22 алкогольні і безалкогольні напої	26531,0	37784,0	142,4	245164,8	309205,2	126,1

Джерело: сформовано автором на основі [3]

Таким чином, можна зробити висновок, що ЗЕД займає важливе значення в економіці. З кожним роком стан показників змінюється, з’являються нові товари та послуги, конкуренти, які вирізняються своєю продукцією на світовому ринку. Аналіз показників експорту та імпорту дає підстави для висновку, що українським товаровиробникам потрібно активно працювати в напрямку розвитку економіки, особливо у сфері розвитку інтелектуального капіталу та високотехнологічного експорту.

Висновки. Пріоритетними напрямками роботи в розвитку ЗЕД є:

– залучення в економіку іноземних інвестицій шляхом постійного моніторингу пропозицій з боку інвесторів, налагодження контактів з міжнародними фінансовими інституціями та міжнародними організаціями;

– супровід конкретних інвестиційних проєктів та надання всебічної допомоги в їх реалізації;

– здійснення заходів щодо поглиблення діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування регіонів України;

– налагодження міжнародного співробітництва регіонів та територіальних громад області із зарубіжними країнами в рамках міжрегіонального і прикордонного співробітництва у сфері зовнішньої торгівлі;

– сприяння активізації зовнішньоекономічних зв'язків підприємств розташованих на території області та їх виходу в умовах COVID-19 на зовнішній ринок.

Список використаних джерел:

1. Калетнік Г.М. Інноваційні платформи організації науково-дискусійних молодіжних майданчиків у контексті євроінтеграційного розвитку аграрної економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 7-18.

2. Колесник Т. В. Механізми реструктуризації аграрних підприємств в умовах транзитивної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 12(1). С. 159-163.

3. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств області. Відповідальна за випуск Н. М. Гаврилюк. Головне управління статистики у Вінницькій області. Вінниця 2020. 72 с.

4. Вавенко А. Е. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних підприємств. *Управління розвитком.* 2014. № 6. С. 71-73/

5. Мазур К.В., Гонтарук Я.В. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності переробних підприємств АПК України в умовах інтеграції в ЄС. *East European Scientific Journal.* 2020. № 5 (57). part 1. P. 4-10.

Емілія ФЕДИШЕНА*,
студентка 1 курсу магістратури,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРИЧИНИ БЕЗРОБІТТЯ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті досліджено сучасний стан безробіття в Україні та виокремлено основні причини, що спонукали такий рівень не зайнятих осіб. Встановлено, що основною причиною великої кількості безробітних серед українців залишається світова пандемія Covid-19, яка вносить свої корективи у всі сфери життя. Обґрунтовано заходи, що здійснює уряд України, сприяючи вирівнюванню доходів та стабільному їх отриманню серед осіб підприємців та працездатного населення.*

Abstract. *The article examines the current state of unemployment in Ukraine and highlights the main reasons that prompted this level of unemployment. It has been established that the main reason for the large number of unemployed Ukrainians is the global Covid-19 pandemic, which is making adjustments in all spheres of life. Measures taken by the Government of Ukraine to promote income equalization and stable income among entrepreneurs and the working population are substantiated.*

Вступ. Однією з найважливіших соціально-економічних проблем сучасного етапу розвитку України є безробіття. Це складне макроекономічне явище економічного життя, що досить негативно впливає на розвиток та підняття економіки країни. Економічна криза, що супроводжується роками в Україні, не сприятливо впливає на зайнятість населення. Світова пандемія Covid-19 внесла свої корективи не тільки в життєві плани мільйонів українців, а й в економічний спад країни, і як наслідок у ситуацію з безробіттям.

Виклад основного матеріалу. Зрушення, що відбулись на сучасному етапі в економіці України, призвели до суттєвих негативних змін ринку праці, зокрема, до досить значних обсягів і рівня безробіття серед населення і, як наслідок, до неефективного використання робочої сили. При цьому слід визнати, що нинішній розвиток підприємництва, малого бізнесу та інші ринкові перетворення ще не в змозі на належному рівні вирішити проблеми забезпечення ефективності зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення якості життя населення і т. ін. Одним з негативних наслідків на ринку праці стало

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Самборська О.Ю.

формування значного рівня вимушеної неповної зайнятості, що перетворилось на характерну тенденцію сучасного періоду функціонування економіки.

Довгострокове безробіття знижує рівень резервної заробітної плати працівників, після того, як вони знаходять роботу, через втрату кваліфікації, зниження рівня професіоналізму. Іншою небезпекою для безробітних, які не працюють довгий час, є їх повна непривабливість ринку праці. Безробіття породжує серйозні морально-психологічні, соціальні і політичні проблеми, які буває надто важко виразити кількісно, формується занижена самооцінка здібностей і всіх особистих якостей, що негативно відбивається на моральному стані людини, шкодить його психічному і фізичному здоров'ю [3, с. 32].

Зайнятість визначається, як система соціально-економічних відносин у суспільстві щодо участі працівників у функціонуванні виробничої і соціальної сфери економіки для забезпечення економічного розвитку держави та задоволення працівниками власних матеріальних та духовних потреб через фізичну та інтелектуальну працю в якості роботодавця або за наймом, на індивідуальній або сімейній основі. Індикатори розвитку системи зайнятості характеризують стан соціальної політики та економіки загалом. Одним з таких індикаторів є рівень безробіття. У порівнянні з країнами Європейського Союзу в Україні спостерігається вищий рівень безробіття, особливо серед молоді віком до 25 років [4, с. 69].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення», безробітним вважається особа, віком від 15 до 70 років, яка через відсутність роботи не має заробітку або інших передбачених законодавством доходів, як джерела існування, готова та здатна приступити до роботи [2].

Безробітними виявилися тисячі громадян України, серед загальної чисельності безробітних є представники інтелектуальної праці, а також простих робітничих професій. З початку дії карантину (з 12 березня по 20 серпня 2020 року) статус безробітного отримали 431,8 тис. осіб, що на 67 % більше, ніж за попередній період 2019 року [5].

Під час дії карантину фахівці центрів зайнятості не припиняли підбирати для безробітних відповідні вакансії, а для роботодавців – кваліфікований персонал. Так, за п’ять місяців карантинних обмежень роботу вдалося знайти для 245 тис. громадян, з них – 168 тис. безробітних.

У липні 2020 року роботодавці проінформували центри зайнятості про наявність 61 тис. вакансій, що на 5 %, більше ніж у червні, та на 18 тисяч (40 %) більше, ніж у квітні цього ж року. Станом на середину серпня на одне робоче місце претендувало 9 безробітних.

Станом на серпень 2020 року статус безробітного мали вже 488 тис. українців (276 тис. осіб у серпні 2019 року), допомогу по безробіттю отримували 411 тис. громадян.

За дослідженням Міністерства освіти і науки України, 4 з 10 фірм у ключових секторах української економіки вказують на значний розрив між компетентностями, якими володіють працівники, і необхідними фірмам для досягнення цілей [1, с. 169].

Завдяки постійній співпраці з роботодавцями кількість вакансій у базі даних служби зайнятості з початку дії карантину становила 285 тис. одиниць. Найбільшим попитом користувалися кваліфіковані робітники з інструментом, робітники з обслуговування та експлуатації устаткування, працівники сфери торгівлі та послуг, а також некваліфіковані працівники. Відчутно меншим був попит на професіоналів – інспекторів, провізорів, економістів, інженерів та лікарів [5].

Таблиця 1

Безробіття населення України за причинами незайнятості

Роки	Населення у віці 15-70 років, тис. осіб	Причини незайнятості, %					
		вивільнені з економічних причин	звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму	не працевлаштований і після закінчення закладів освіти	сезонний характер роботи	інші причини
2014	1 847,6	22,3	31,8	7,8	16,7	9,3	12,1
2015	1 654,7	27,8	28,9	7,5	16,4	9,9	9,5
2016	1 678,2	22,4	33,0	9,4	15,6	9,7	9,9
2017	1 698,0	23,2	34,5	8,2	12,2	10,1	11,8
2018	1 578,6	20,7	38,0	9,5	9,8	9,4	12,6
2019	1 487,7	21,5	39,6	8,9	9,4	9,6	11,0
2020	1 674,2	22,9	34,1	9,7	9,3	10,2	2,9
2020 до 2010, ±	-173,40	0,60	2,30	1,90	-7,40	0,90	-9,20

Джерело: сформовано автором на основі [1. с. 169]

Таким чином, для того щоб максимально зберегти робочі місця, Урядом було напрацьовано алгоритм підтримки малого та середнього бізнесу. Тим підприємствам, які вимушені були зупинити чи скоротити свою діяльність, надавалася допомога по частковому безробіттю, встановлюється за кожну годину, на яку працівникові було скорочено тривалість робочого часу, із розрахунку двох третин тарифної сітки або окладу, але не більше розміру мінімальної заробітної плати - 4723 грн./місяць (станом на 1 січня 2020 року) [5].

Станом на 20.08.2020 року до центрів зайнятості було подано понад 220,5 тис. пакетів документів (192,6 тис. фізичних осіб-підприємців, які є застрахованими особами), прийнято 202 тис. рішень щодо надання фінансової допомоги 365,6 тис. працівників (з них майже 179 тис. осіб підприємці).

За даними Державної служби зайнятості кількість зареєстрованих безробітних, станом на 24.06.2021 року, складала 354 тис. осіб, що на 105 тис. осіб (1,3 %) менше ніж на початку 2021 року. Починаючи з квітня 2021 року, ситуація на ринку праці поступово стабілізується завдяки відновленню економіки у зв'язку зі зменшенням карантинних обмежень та чітких дій з боку державних органів влади.

Для покращення ситуації на ринку праці уряд запровадив низку ініціатив для збереження та створення нових робочих місць. Зокрема, програму по

частковому безробіттю, антикризові кредити рефінансування (0% відсоткова ставка), а також прямі виплати для бізнесу та робітників, чия діяльність була обмежена через впровадження карантинну. Зокрема, навесні 2021 року державну допомогу у розмірі 8 тис. грн отримали 178 тис. працівників, 161 тис. підприємців, з державного бюджету України було виділено загальну суму у розмірі - 2,7 млрд гривень. Також уряд розширив програми підтримки бізнесу, зокрема в частині доступу до дешевих кредитних ресурсів. За останній рік, в рамках програми доступного кредитування «5-7-9» та програми державних портфельних гарантій, було видано понад 50 млрд дешевих кредитів для малого та середнього бізнесу [6].

Висновки. Основні напрями вирішення проблеми безробіття в країні наступні:

– надання податкових пільг для підприємств із високою часткою зайнятого населення;

– збільшення державного фінансування програм професійного навчання;

– збільшення державного фінансування заходів щодо надання ефективної підтримки пошуку робочих місць безробітним;

– стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу;

– надання податкових кредитів підприємствам за кожне нове створене робоче місце;

– стимулювання підприємців до навчання, перекваліфікації та подальшого працевлаштування додаткової робочої сили;

– безвідсоткові кредити, що надаються безробітним, які започатковують власний бізнес.

Список використаних джерел:

1. Березюк С. В. Implementation of the dual form of training of higher education graduators on the basis of the all Ukrainian scientific and educational consortium. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2021. № 11 (3). С. 165-177.

2. Верховна Рада України (2012). Закон України «Про зайнятість населення» Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text.

3. Самборська О. Ю. Сучасний стан безробіття та шляхи його подолання. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки та практики.* 2017. № 7. С. 32-41.

4. Токарчук Д. М. Зайнятість сільського населення та диверсифікація сільської економіки як шлях до покращення її стану. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2017. № 12 (28). С. 68-79.

5. Урядовий портал (2020). Державна служба зайнятості про ринок праці в Україні за період карантину. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/derzhsluzhba-zajnyatosti-pro-rinok praci-v-ukrayini-za-period-karantinu.

6. Урядовий портал (2021). Кількість безробітних в Україні. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/z-pochatku-roku-kilkist-bezrobitnih-v-ukrayini-zmenshilasya-na-100-tis-osib.

Ольга ЦИЦКУН*,
студентка 2 курсу магістратури,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СУБ'ЄКТИ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. *У статті розглянуто основні фінансово-економічні інструменти, як важелі управління земельними відносинами в сучасних умовах. Зазначені інструменти забезпечать розбудову земельних відносин на національному, регіональному та місцевому рівнях з метою економічного обґрунтування конкретних заходів спрямованих на раціональне використання та відтворення землересурсної сфери країни. Також вони дадуть змогу визначити напрями впливу на суб'єкти земельних відносин для забезпечення сталого розвитку та сталого землекористування.*

Abstract. *The article considers the main financial and economic instruments as levers of land relations management in modern conditions. These tools will ensure the development of land relations at the national, regional and local levels in order to economically justify specific measures aimed at the rational use and reproduction of the country's land resources. They will also make it possible to identify areas of influence on land actors to ensure sustainable development and sustainable land use.*

Вступ. Створення ефективної системи управління земельними відносинами забезпечить розбудову загальної схеми управління ними. Дана система будується на фінансово-економічних важелях впливу, які здатні забезпечити гарантію права володіння, розпорядження та охорону земель, підвищення ефективності розпорядження землями сільськогосподарського призначення, збір та аналіз статистичних даних та зменшення кількості спорів щодо питань земель.

Фінансово-економічні інструменти забезпечують стимулювання раціонального використання та відтворення земельних ресурсів. На основі них формують основні засади подальшого екологобезпечного та раціонального землекористування, щоб поставити всіх власників земель в однакові економічні умови.

Зазначені інструменти спрямовані на акумуляцію та розподіл коштів в наслідок виникнення екологічного дисбалансу за рахунок дії природно-кліматичних та антропогенних чинників.

Глобальний екологічний фонд (ГЕФ) – це міжнародний фінансовий суб'єкт підтримки екологічної рівноваги в землересурсній сфері. Вони дають

* Науковий керівник: д.е.н., доцент, кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Лутковська С.М.

засоби для фінансування додаткових витрат з метою екологічної привабливості проєкту. Його діяльність реалізується через Програму розвитку ООН, Програму охорони навколишнього середовища ООН та Світовий банк.

ГЕФ – наймасштабніше та найбільше джерело фінансування, тобто розпорядник коштів призначених на реалізацію проєктів та поліпшення стану глобального навколишнього природного середовища. Щорічно міжнародна організація інвестує близько 9,5 мільйонів доларів для реалізації проєктів в країни, що розвиваються та в країни з перехідною економікою. Налагодження міжнародної співпраці є важливим кроком для України на шляху до відновлення екосистеми та покращення землекористування в цілому.

Основний виклад матеріалу. Сталий розвиток ринку землі в Україні актуалізується використанням ринкових інструментів для вдосконалення управління земельними відносинами.

Фінансово-економічні інструменти – це систематизована сукупність фіскальних інструментів, які забезпечують економічне стимулювання та фінансово-економічних гарантії, санкції, компенсації та стягування в управлінні земельними відносинами (рис. 1).

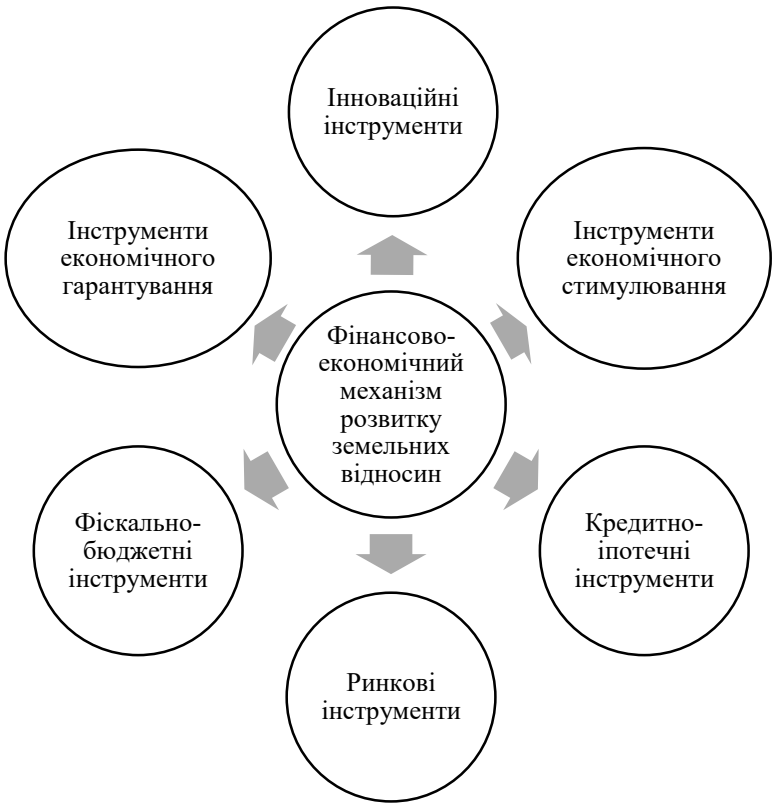

Рис. 1. Інструменти розвитку земельних відносин
Джерело: розроблено автором

Основне призначення інструментів фінансово-економічного стимулювання полягає у мотивуванні землевласників, землекористувачів чи інвесторів до раціонального, ґрунтозахисного використання земель та систем землеробства за рахунок диференціації плати за землю (на землях з кращою та гіршою якістю, родючістю), заснованій на земельній ренті; надання дотацій на

впровадження ґрунтозахисних систем землеробства; надання різного роду пільг; здійснення компенсаційних виплат; страхування ризиків, пов'язаних із веденням сільськогосподарського виробництва тощо [1, 2].

Фінансово-економічний інструменти розвитку земельних відносин на національному, регіональному та місцевому рівнях спрямовані на раціональне використання та відтворення землересурсної сфери країни (табл. 1).

Таблиця 1

Фінансово-економічний механізм розвитку земельних відносин

Групи інструментів	Сфера застосування
1. Інноваційні інструменти	✓ еко-інновації в землекористуванні; ✓ державний інноваційний фонд; ✓ безвідсоткове бюджетне кредитування; ✓ інноваційні проєкти сталого землекористування.
2. Інструменти економічного гарантування	✓ екологічне страхування; ✓ екологічні фонди; ✓ компенсаційні платежі та виплати.
3. Інструменти економічного стимулювання	✓ державні субсидії, дотації та субвенції; ✓ міжнародні фонди та інвестиційні програми; ✓ податкові пільги; ✓ державні інвестиційні фонди.
4. Ринкові інструменти	✓ земельні аукціони; ✓ екологічний маркетинг; ✓ ринкова ціна землі; ✓ експертна оцінка землі.
5. Фіскально-бюджетні інструменти	✓ земельний та екологічний податок; ✓ нормативна оцінка землі; ✓ штрафні санкції; ✓ орендна плата.
6. Кредитно-іпотечні інструменти	✓ земельна іпотека та земельні банки; ✓ державне пільгове кредитування.

Джерело: узагальнено автором на основі [2]

Інноваційні інструменти розвитку земельних відносин – це ефективні засоби раціоналізації та екологізації господарських процесів на землі. Тобто, відносини між суб’єктами землеволодіння та землекористування повинні будуватися на умовах обов’язкового залучення в процес землегосподарювання останніх досліджень та розробок науки і техніки, які спрямовані не тільки на високу прибутковість та ефективність, але і враховують принципи екологобезпечного та раціонального використання земельних ресурсів [3].

Інструменти економічного гарантування – спрямовані на акумуляцію та розподіл коштів на випадок виникнення екологічного дисбалансу внаслідок негативної дії природних та антропогенних чинників.

Інструменти економічного стимулювання – є одними з найбільш вагомих важелів заохочення землекористувачів до ефективного використання та охорони земельних ресурсів. Вони характеризується системою заходів економічного впливу, спрямованих на реалізацію земельної політики держави, забезпечення

прав землевласників і землекористувачів, встановлення соціально справедливих платежів за землю, економічне спонукання до раціонального й ефективного землекористування.

Основні засади економічного стимулювання раціонального використання і охорони земель в Україні закріплені в Земельному Кодексі України і включають [5, 7]:

✓ заохочення за поліпшення якості земель, підвищення родючості ґрунтів і виробництво екологічної продукції;

✓ надання коштів державного або місцевого бюджету для відновлення земель, порушених не з вини фермерів;

✓ надання пільгових кредитів фермерам, які здійснюють заходи, спрямовані на раціональне використання і охорону земель;

✓ часткова компенсація з коштів бюджету, зниження доходу внаслідок тимчасової консервації земель, порушених не з вини фермерів;

✓ звільнення від плати за земельні ділянки, що перебувають на стадії сільськогосподарського освоєння або поліпшення їх стану у період, передбачений проектом проведення робіт.

Ринкові інструменти – становлення на розвиток ринку землі в Україні надзвичайно актуалізують їх використання при розвитку земельних відносин в Україні.

У таких умовах експертна грошова оцінка землі та сформована на її основі ринкова ціна землі стають особливо важливими в системі земельних відносин, оскільки без актуальної інформації про ринкову вартість землі неможлива успішна купівля-продаж землі, оренда земельної ділянки, оформлення земельної ділянки у власність, дарування землі тощо. Поряд з цим це ефективні інструменти фінансово-економічного механізму забезпечення збалансованого землекористування та землеволодіння. За дієвого законодавчо-нормативного забезпечення та контролю з боку держави використання даних ринкових інструментів сприятиме саморегулюючим процесам ефективного землегосподарювання та розвитку землересурсної сфери.

Фіскально-бюджетні інструменти – в основі їх використання лежить принцип платності за розпорядження та володіння землею, яка виражається у формах орендної плати та плати за землю.

Згідно Податкового кодексу України плата за землю належить до загальнодержавних податків і зборів, які є обов’язковими до сплати кожним власником сільськогосподарських земель на усій території України та в повному обсязі зараховується до місцевого бюджету за місцем розташування земельної ділянки [4, 6].

Кредитно іпотечні інструменти – вони вирішують завдання, з одного боку, ефективне використання довгострокових фінансових ресурсів, що спрямовані на раціональне землеволодіння, а з іншого – вирішення соціально-екологічних проблем при управлінні земельними відносинами.

Однак можливості використання земельного капіталу на іпотечному ринку України обмежені, але на сьогоднішній день створено правове підґрунтя для здійснення кредитних операцій.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене можна сказати, що впровадження в управлінні земельними відносинами фінансово-економічних інструментів забезпечить раціональне використання та розпорядження землями сільськогосподарського призначення. Процес впровадження інструментів в управлінні повинен забезпечити сталий розвиток науково-технологічного та інноваційного потенціалу країни. Впровадження нових технологій управління допоможуть вирішити проблеми використання та відтворення землі як стратегічно важливого природного та економічного ресурсу для України.

Наведені вище класифікації основних інструментів управління дають змогу окреслити основні напрями фінансово-економічного впливу на суб'єкти земельних відносин для забезпечення сталого землеволодіння.

Список використаних джерел:

1. Kaletnik G., Lutkovska S. Strategic Priorities of the System Modernization Environmental Safety under Sustainable Development. Journal of Environmental Management and Tourism. 2020. Vol XI, №5(45). P. 1124-1131.

2. Ібатуллін Ш.І., Степенко О.В., Сакаль О.В. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку. К. : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2019. 52 с.

3. Kaletnik G., Lutkovska S. Implementation of Public-Private Partnership Models in the Field of Ecological Modernization of the Environmental Safety System. European Journal of Sustainable Development. 2021. № 10 (1). P. 81-89.

4. Педак І. С., Битко О.К. Фінансово-економічний механізм земельних відносин в контексті забезпечення сталого розвитку. Держава та регіони. Серія: Державне управлінння. № 4 (60). 2017. С. 160–164.

5. Земельний кодекс України. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text.

6. Податковий кодекс України зі змінами та доповненнями. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

7. Глобальний екологічний фонд – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Програма ООН щодо охорони навколишнього середовища. Електронний ресурс. Режим доступу: https://mepr.gov.ua/content/globalniy-ekologichniy-fond.html.

Дмитро ВЛАДИЖЕНСЬКИЙ*,
Ілля ДОЛЯН,
студенти 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. *У статті розглянуто захист інформаційних прав і безпеки людини у сучасному інформаційному світі, як одну з пріоритетних цілей держави для забезпечення правового суспільного життя та благоустрою громадян. Також торкнулися категорії «інформаційне правопорушення», оскільки вона пов'язана на пряму з правами на захист інформації та з відповідальністю за посягання на них.*

Інтернет-простір є одним з найбільших місць концентрації інформації щодо суб'єктів суспільно-правових відносин, тому в ньому можуть використовувати інформацію, як на користь людей, так і навпаки. Загалом застосування багатьох дій в мережі є протизаконним і може заподіяти шкоду іншим користувачам в інтернеті. Світова інтернет мережа є великим сховищем даних, тому в статті розглянуто розповсюдження конфіденційної інформації саме в цьому просторі.

Abstract. *The article considers the protection of information rights and human security in the modern information world, as one of the priority goals of the state to ensure legal public life and well-being of citizens. The category of "information offense" was also touched upon, as it is directly related to the rights to protect information and the responsibility for encroaching on them.*

The Internet is one of the largest places of concentration of information about the subjects of public relations, so it can use information for the benefit of people and

* Науковий керівник: асистентка кафедри права ВНАУ – Тимошенко Є.А.

vice versa. In general, using many actions online is illegal and can harm other users on the Internet. The World Wide Web is a large repository of data, so the article discusses the dissemination of confidential information in this space.

Вступ. У наш час однією з важливих проблем у мережі інтернет є розповсюдження інформації, незважаючи на надання дозволу користувачів відповідно цих даних. Наприклад, здавалося б така незначна річ, як адреса місця проживання особи може вільно використовуватись у навчальних закладах, міських адміністраціях та інших організаціях, але при потраплянні до мережі, коло осіб, у яких є доступ до цієї інформації значно збільшується, що може зашкодити багатьом громадянам. Існують організації та закони, які повинні контролювати потік інформації в інтернеті, але, на жаль, на разі такий контроль є не досконалим. Тому багато особистих даних, які люди не хотіли б розголошувати, стають вільно доступними усім особам в мережі без їхнього власного бажання і це призводить до використання даних проти суб'єкта, порушуючи його право на особисте життя, честь та гідність.

У сучасному суспільстві велике значення відіграє інформація, тому її охорона є одним з найважливіших завдань кожної держави. Інформаційні правопорушення — це суспільно небезпечне (суспільно шкідливе), протиправне, винне діяння (дія або бездіяльність) деліктоздатної особи, спрямоване проти інформаційних прав і свобод людини та громадянина, інформаційної інфраструктури, чи вчиняється за допомогою інформаційно-телекомунікаційних технологій або засобів зв'язку, за вчинення якого передбачено юридичну відповідальність. Більшість користувачів інтернет мережі не помічають, як їхні особисті дані використовують зловмисники, шахраї або ж організації масштабних корпорацій у власних цілях, що суперечить інтересам особи, яка їх надала.

Виклад основного матеріалу. За статтею 5 Закону України «Про інформацію» кожен має право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення, зберігання та захисту інформації, необхідної для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів. Реалізація права на інформацію не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб [1].

Отже, однією з найважливіших засад формування правової держави та громадянського суспільства є гарантії прав і свобод людини щодо інформаційної сфери. У демократичному суспільстві ці права передбачені та забезпечуються механізмом державного управління, що робить забезпечення прав і свобод людини в інформаційній сфері однією з найважливіших цілей курсу інформаційної безпеки, а людину - найвищим об'єктом такого захист.

Базується принцип захисту людини в інформаційному просторі на двох основних її правах, а саме:

Право вільно, безперешкодно, на власний розсуд бути суб'єктом інформаційних процесів, шукати, одержувати і поширювати інформацію,

причому це право не пов’язане з територіальною юрисдикцією держави і не обмежується територіально державними кордонами;

Право на захист від неправомірного інформаційного втручання – privacy, тобто право на конфіденційність інформації про особисте життя та на захист від розповсюдження вигаданої й перекрученої інформації, що завдає шкоди честі й репутації особи [2].

Інші ж види інформаційних прав, встановлених конституцією, спрямовані на обмеження інформаційного втручання у приватні справи особи з боку держави та третіх осіб. Дані норми мають за мету захист щодо конкретних правових відносин у інформаційній сфері. Так, стаття 32 Конституції України, яка визначає, що : «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини».

Існують певні види інформації, яку ми надаємо до державних адміністрацій та інших організацій. Ця інформація повинна бути захищена і не розголошуватись без згоди на це власника, що передбачено у статті 11 Закону України «Про інформацію». У мережі, в якій користувачі по всяк час і кожного дня обмінюються інформацією, завантажують додатки та користуються різними соціальними мережами, можуть бути у вільному доступі дані, що іноді застосовуються у зловмисних намірах іншими особами.

В умовах сучасного світу ми не можемо уникнути розголошення певних даних таких, як: адреси місця проживання, номера телефонів, електронні адреси. Так, ця інформація за Законами України не є конфіденційною, або є публічною інформацією, що дозволяє її обробку, зберігання та використання. Проблема полягає в тому, що коли доступ до таких видів публічної інформації є у різних державних організацій і тд. Ми можемо бути впевнені щодо вузького кола осіб – власників цієї інформації, у той час, як кількість цих осіб у мережі може бути необмеженою, і це дозволяє скористатися нею зашкодивши нам самим. Таким чином, наприклад, користуючись послугами інтернет-магазинів та завантажуючи додатки, ми погоджуємось з умовами користувацької угоди, в якій можуть бути зазначені різні пункти щодо розголошення нашої інформації, такі як: дозвіл доступу до нашого календаря, геолокації, контактів і галереї. Як зазначається в такій угоді в одному інтернет-магазині: «Оформляючи замовлення в інтернет-магазині покупець надає свою згоду інтернет-магазину на збір і обробку (накопичення, зберігання, адаптування, відновлення, використання, поширення, знеособлення і знищення) зазначених їм даних, а саме: прізвище, ім'я, по батькові, електронна пошта, телефон, адреса, з метою забезпечення реалізації відносин купівлі-продажу, відносин у сфері захисту прав споживачів, у сфері реклами і маркетингових досліджень, а також дає свою згоду на передачу (поширення) його даних іншим транспортно-експедиторських і кур'єрським організаціям, і іншим третім особам (без обмеження) на розсуд інтернет-магазину. Дане положення діє без обмеження терміну дії [3]», а саме

нас цікавить пункт, де сказано, що дані можуть передаватися іншим третім особам і навряд чи це може комусь сподобатись. Цей випадок не одиничний. У нашій країні існує багато додатків, які використовують дані громадян без їх згоди. Прикладом може слугувати додаток реєстру нерухомості «ДРРП». У ньому містяться усі дані з реєстру нерухомості. До того ж вони платні – у розмірі 33 гривень за один об'єкт нерухомості. Як зазначено в умовах використання та політиці конфіденційності додатка «Реєстр нерухомості»: «Відображені дані щодо об'єктів нерухомості - є офіційною інформацією з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, яку розробник отримує відповідно до укладеного договору з відповідними розпорядниками реєстру. Відображені дані жодним чином не змінюються розробником додатку. Достовірність та точність відомостей забезпечується розпорядниками Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, які публікують відповідну інформацію. Розробник додатка не несе жодної відповідальності за можливі негативні наслідки використання даного сервісу. Купуючи інформацію щодо певного об'єкта нерухомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, користувач сплачує розробнику за послугу надання такої інформації з розрахунку: 33 гривні за один об'єкт нерухомості. Розробник не несе відповідальності за можливе припинення надання інформації в результаті змін в законодавстві, закриття доступу до такої інформації органами державної влади або технічної неможливості продовження надання такої інформації» [10]. На нашу думку використання цієї інформації без згоди власника є неприпустимим. Підтвердженням до цих слів слугує закон України «Про захист персональних даних» частин 5 і 6, статті 6, у яких зазначається:

«5». Обробка персональних даних здійснюється для конкретних і законних цілей, визначених за згодою суб'єкта персональних даних, або у випадках, передбачених законами України, у порядку, встановленому законодавством».

«6». Не допускається обробка даних про фізичну особу, які є конфіденційною інформацією, без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [11].

Відповідно до цих статей, можна сказати, що використання і розповсюдження даних про особисту майнову нерухомість є незаконними без дозволу на це власника цієї інформації, крім випадків рішення національної безпеки України. Також є закон щодо суб'єктів, які мають право на отримання інформації з «Реєстру прав власності на нерухоме майно»: «Конституційний Суд України Рішенням від 30.10.97 у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України "Про інформацію" та статті 12 Закону України "Про прокуратуру" (справа К.Г.Устименка) дійшов висновку, що до конфіденційної інформації належать, зокрема, свідчення проособу (освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дата і місце народження, майновий стан та інші персональні дані)». Виходячи з наведеного, збирання, зберігання, використання та поширення інформації про право власності на нерухоме майно, яка є

конфіденційною інформацією, без згоди цієї особи не допускається, крім випадків, визначених законом [12].

Існують організації, що намагаються використати дані осіб у власних цілях без дозволу на це громадянина. Відповідно є служби, які запобігають викраденню і нелегального збуту даних. Також ці органі ведуть власну статистику по зупиненим протидіянням в мережі інтернет. Щодо статистичних даних, то державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України зазначає: «Система захищеного доступу державних органів до мережі Інтернет заблокувала 41 044 різних видів атак, що на 7% менше, ніж попереднього тижня. Переважна більшість – це мережеві атаки прикладного рівня (99%). Також зафіксовано і заблоковано 3 DDoS-атаки. Система кіберзахисту державних інформаційних ресурсів та об'єктів критичної інфраструктури на об'єктах моніторингу зафіксувала 2 006 159 підозрілих подій, що на 8% більше, ніж попереднього тижня. Переважна більшість зафіксованих підозрілих подій стосується застосування нестандартних протоколів (43%), мережевого сканування (30%), спроб отримання прав користувача (11%), спроб отримання прав адміністратора (6%) та спроб викрадення інформації (4%). Урядова команда реагування на комп'ютерні надзвичайні події України CERT-UA у цей період зареєструвала та опрацювала 8 468 кіберінцидентів, що на 51% більше, ніж попереднього тижня. Переважна більшість опрацьованих інцидентів належить доменній зоні UACOM (близько 99%). Основна кількість інцидентів стосується розповсюдження ШПЗ (72%) та фішингу (27%) [4] ».

Якщо дивитися на вирішення різних інтернет проблем у сучасному світі інформації , то Європейські країни теж на доволі високому рівні намагаються підтримувати контроль та захист інформаційних прав, і досить давно. Наприклад, в декларації про свободу комунікацій в інтернеті (Страсбург, 28.05.2003 (затверджена Комітетом Міністрів на 840-му засіданні заступників міністрів), в якій вказуються декілька принципів захисту інформації в інтернеті. Зокрема Принцип 7: анонімність – з метою забезпечення захисту від онлайнового стеження і сприяння вільному вираженню інформації та ідей, країни члени поважатимуть бажання користувачів Інтернет не розкривати свою особистість. Це не перешкоджатиме країнам членам вживати заходів і співпрацювати з метою відстеження осіб винних у кримінальних вчинках, відповідно до національного законодавства, Конвенції про захист прав людини й основних свобод та інших міжнародних домовленостей у галузі правосуддя і діяльності поліції.

Висновки. Виходячи з вищесказаної інформації ми дійшли висновку, що на даний момент українське законодавство не цілком досконало може виконувати захист нашої інформації. Не повне тлумачення законів призводить до недосконалого захисту прав особи, інформації якої надано. Тисячі відомостей про громадян потрапляють до мережі та до рук третіх осіб без відома самих власників, що в епоху ери інформаційного суспільства є неприпустимим і підлягає негайній зміні. Тому ми дійшли думки, що потрібно відкорегувати

законодавство щодо питань інформації та зменшити повноваження інших осіб щодо вільного доступу до неї.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про інформацію» від 02.10.1992 № 2657. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text. (дата звернення 28.10.2021)
2. Кормич Б. А. Інформаційне право. Підручник. Харків: БУРУН і К., 2011. – 334 с.
3. Сайт:Woodposters. URL: https://woodposters.com.ua/page/koristuvatska-ugoda.html. (дата звернення 28.10.2021)
4. Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України URL: https://cip.gov.ua/ua/news/operativna-informaciya-derzhspeczv-yazku-shodo-zakhistu-derzhavnikh-informaciinikh-resursiv-za-period-z-24-po-30-bereznya-2021-roku (дата звернення 27.10.2021).
5. Декларація «Про свободу комунікацій в інтернеті» від 28.05.2003 URL: https://cedem.org.ua/library/deklaratsiya-pro-svobodu-komunikatsij-v-internet/ (дата звернення 27.10.2021)
6. Дозорцев В.А. Система правового регулювання товарних інформаційних відносин. Науково-технічна інформація. Серія 1. 2007. № 9. С. 3.
7. Боєр В. М., Павельєва О. Г. Інформаційне право: підручник Ч. 1. ГУАП. СПб., 2006. 116 с.
8. Дашян М.С. Право інформаційних магістралей. М.: Волтерс Клувер, 2007. 288 с.
9. Віхорєв С.В. Що є в інформаційному праві. URL: http://www.sbcsnfo.ru/articles /doc/gtc_doc/FILOSOF.html
10. Сайт «ДРРП». URL: https://drrp.app
11. Закон України «Про захист персональних даних» № 1170-VII від 27.03.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text (дата звернення 28.10.2021).
12. Наказ Міністерства Юстиції України «Про затвердження методичних рекомендацій стосовно суб'єктів, які мають право на отримання інформації з Реєстру прав власності на нерухоме майно» від 23.03.2009 N 525/5 . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v525_32309#Text (дата звернення 28.10.2021)
13. Тимошенко Є. А. Проблема визначення права віртуальної власності як об'єкта правовідносин. Часопис Київського університету права. 2020. № 3. С. 264-267.
14. Тимошенко Є. А. Штучний інтелект як суб'єкт права інтелектуальної власності. Часопис Київського університету права. 2020. № 4. С. 328-332.

Надія ГАЙДАМАКА*,
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту і права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВА ДУМКА В ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Анотація. *Державно-правова думка Київської Русі засвідчує характерні для середньовіччя принципи панування сили всередині держави, станового поділу людей на повноправних, неповноправних і безправних, недоторканності приватної власності, божественного чи напівбожественного походження влади князя тощо. В ізборниках, літописах, повчаннях, посланнях порушено проблеми державного управління, суспільно-політичної моралі, наслідків соціально-економічної нерівності людей, договірних відносин між князем і народом, критеріїв мудрості і справедливості, єднання руських земель навколо сильної централізованої влади. Серед них "Слово про Закон і Благодать", "Руська правда", "Повість минулих літ".*

Summary*. The state and legal thought of Kievan Rus testifies to the principles of the domination of power within the state characteristic of the Middle Ages, the class division of people into full, inferior and disenfranchised, the inviolability of private property, the divine or semi-divine origin of princely power, and so on. Problems of public administration, socio-political morality, consequences of socio-economic inequality of people, contractual relations between the prince and the people, criteria of wisdom and justice, unity of Russian lands around a strong centralized power were raised in collections, chronicles, sermons, messages. Among them are "A Word about Law and Grace", "Russian Truth", "The Tale of Past Years".*

Вступ. Першою за хронологією пам'яткою давньоруської політико-правової думки, у якій проаналізовано взаємозв'язок закону, правди, істини і благодаті, їх значення в управлінні державою, юридичний статус органів верховної влади, її походження, завдання і мету владних повноважень, відповідальність великого князя за управління "землею Руською", є "Слово про Закон і Благодать". У "Слові..." також визначено напрями і принципи зовнішньої політики держави. Авторство "Слова...", проголошеного як проповідь у Десятинній церкві на честь князя Володимира Великого (між 1037 і 1043, не пізніше 1050), належить першому київському митрополиту з числа русів, священику церкви Святих Апостолів на Берестові Ларіону, що увійшов в історію під іменем Іларіон (XI ст).

Виклад основного матеріалу. Митрополит був палким прихильником Ярослава Мудрого, брав безпосередню участь у складанні текстів "Руської

* Науковий керівник: к.і.н.., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

правди", пристосуванні візантійського церковного права до умов Київської Русі, тобто опрацюванні княжих статутів, що визначали правовий і політичний статуси церкви, і, можливо, літописних зводів 1037-1039 і (під іменем Никона) 1072-1073 рр., використаних Нестором у роботі над "Повістю минулих літ"[3].

Поняття "закон" вживається у "Слові..." і як теологічна, і як юридична категорія. Це зафіксований у Старому Завіті і переданий через Мойсея наказ Бога людям, які перебувають у стадії недосконалості. Закон призначений регулювати вчинки індивідів чітко визначеною в ньому чужою волею (божественним приписом). Метою "закону на скрижалях" є утримання людства у підзаконному стані для його ж власного виживання, запобігання знищенню індивідів один одним, "спасіння народів", визначення для них рятівного шляху в "оновлене післябуття - до життя вічного". Закон - це не випадковий, а історично необхідний атрибут в історії людства, і саме він веде "підзаконних до благодійного хрещення, що стає перепусткою до вічного життя". Отже, закон, у розумінні Іларіона, постає як перша сходинка у розвитку суспільства, "предтеча і слуга Благодаті й Істині".

Мислитель засуджував іудеїв, які "при свічці закону себе стверджували", "синів рабського Закону" за те, що у дохристиянські часи використовували закон для формування відносин між народами на засадах неволі, їх поділу, звеличення одних і приниження інших. І за часів приходу на землю Христа, коли "благодать ще не зміцніла, ще перебувала у його грудях", іудейські старійшини, "народжені у рабстві", застосовували свої закони для насилля над християнами - "синами свободи", для жорстокої розправи з Ісусом, за що врешті-решт були вигнані і "розсіяні по світу". Автор "Слова..." першим у давньоруській правовій думці всебічно обґрунтував християнське гасло про відмирання закону на певному етапі розвитку людства. У законі "людство тісниться", він є "лише тінню", "світлом місяця, коли сонце не засяяло". Ось чому закон, виконавши свою історичну роль у вихованні "людського єства", "вимивши" його, як "брудну посудину", невідворотно поступається місцем благодаті - істині. Очистившись через обряд хрещення, людство починає "у благодаті вільно ходити", "благодаттю підноситись", а "закон відходить""[9, с.112].

Вирішальну роль у цьому процесі відіграв Ісус, якого було послано на землю не для того, щоб "зруйнувати закон", а щоб виконати його вимоги повністю. "Пересохле озеро закону" він наповнив євангельськими джерелами істини і благодаті (Новим Завітом), тобто практичною можливістю реалізації особистих прагнень людини, яка, прийнявши християнство, не потребує більше правового примусу, оскільки стає цілком законослухняною і керується у своїй поведінці лише моральними заповідями Ісуса - прозорим і чистим природним правом. Наголошується також на тому, що істина осягається не всупереч закону, а завдяки йому. Після хрещення православні люди перестають бути "звірами чи скотиною", зникають вигадані іудеями окремі богообрані народи, оскільки всі вони стають богообраними, тобто рівними, що є запорукою їх вільного і мирного розвитку.

Від закону в «Слові...» відрізняється не лише благодать та істина, а й правда. Цей термін вживається у значенні чи то справедливості, чи то позитивного права. Іларіон возвеличував князя Володимира Великого не лише за хрещення Русі, яка після цього стала могутньою авторитетною державою для "усіх чотирьох кінців землі", а й за те, що князь "правдою був наділений, міццю припоясаний, істиною сповитий, смислом увінчений". Джерелом верховної влади є божественна воля, а ідеалом державного устрою у "Слові..." - спадкоємна монархія і єдинодержавність, але не як обмежене, свавільне управління, а як запорука єдності, могутності Київської Русі, її територіальної цілісності і незалежності. До того ж Іларіон наголошував, що князь Володимир Великий здійснював державне управління, спираючись на мудру раду бояр, а гідними для наслідування рисами і чеснотами носія верховної влади на Русі були справедливість, милосердя, чесність, він був "для голих одежею, для голодних кормителем, для спраглих утроби охолодою, для удовиць помічником, для мандрівників пристанищем, для незахищених оборонцем, для скривджених заступником, для вбогих збагаченням". Юридичні і політичні ідеї, відображені у "Слові...", стали для вітчизняної правової думки основою розуміння закону, законності, правди, справедливості, ідеалів державного устрою, взірцевого правління тощо. Він був відомий і далеко за межами Русі [8,112].

Процес становлення і розвитку суспільно-політичної та філософської думки Київської Русі відбувався у складних історичних умовах. Теоретична думка того часу була спрямована головним чином на розв‘язання питань політики, соціології, релігії та моралі. Крізь релігійну оболонку пробивають собі дорогу прогресивні суспільно-політичні думки та ідеї, з яких провідною була ідея об‘єднання всього східного слов’янства в єдину державу, ідея єдності, незалежності та величі народу. Цю ідею викликала до життя насамперед боротьба Київської Русі проти зазіхань з боку Візантії на самостійність Київської держави. Особливої гостроти боротьба досягла при Ярославі Мудрому в першій половині XI століття. В цей же період пресвітер Іларіон пише важливий історичний твір «Слово про закон і благодать", що мало винятково важливе значення в історії формування суспільно-політичної думки Київської Русі» [7, с. 23].

Іларіон стверджує рівноправність народів світу, гостро виступає проти містично-го вчення про богообраність одного народу, бореться за політичну та культурну самостійність Київської Русі. В "Слові" Іларіона крізь релігійну оболонку виступають три прогресивні ідеї: по-перше, ідея величі та слави давньоруського народу, який створив Київську державу; по-друге, ідею економічної, політичної та культурної незалежності Київської Русі від Візантії, по-третє, ідея рівноправності всіх народів. Поряд з ідеями самостійності й величі народу в суспільно-політичній думці цього часу на перший план висувається проблема теоретичного обґрунтування необхідності єдиної держави. Надзвичайно загострилася ця проблема в кінці XI – на початку XII ст., коли намітилася тенденція до феодальної роздробленості Київської Русі. Питання про

роль держави було порушене творцями – упорядниками славнозвісного літопису "Повість временних літ" Сильвестром та Нестором (близько 1113 р.).

Докладно перелічивши племена західних і південних слов‘ян, автори (передусім Нестор) спиняються на характеристиці східнослов‘янських племен, які утворили в Середньому Подніпров‘ї політичний союз, відомий під назвою Русь. Автори "Повісті временних літ" не тільки із захопленням змальовують давню історію свого народу. Вони висловлюють ставлення і до сучас-них їм подій, непокояться майбутнім Русі. Основний зміст заключної частини твору Нестора становить обґрунтування законності й необхідності єдиної і сильної влади Київського князя, прагнення народних мас захищати свою землю. Автори гнівно засуджують ворогів свого народу – зачинателів братовбивчих чвар, і на противагу цим князям, які прагнуть до ізольованості, до роздробленості Київської Русі, оспівують діяльність великих київських правителів, які завжди прагнули до єдності усіх давньоруських земель і мобілізували народ на боротьбу проти іноземних загарбників.

Літописці "Повісті временних літ" закликають також і народ виступити на захист рідної землі, пропагують своєрідну мораль, характерну для феодалізму, – мораль лицарської честі, оспівують військові традиції батьків, звертаються до народу із закликом наслідувати гідні традиції своїх батьків і дідів. Сильвестр переробив заключні статті Несторового твору. І ці зміни стосувалися лише питань нагальної політики, передусім організації обо-рони Русі від іноземних нападів. Літописець навіть доповнив істотними подробицями оповідь про з'їзд князів на Київщині біля Долобського озера в 1103 р""[7, с.72].

Він вкладає в уста Володимира Мономаха яскраву патріотичну промову, яку той виголосив перед дружиною одного із князів: "Дивно мені, дружино, що коня дехто жаліє, яким оре хто-небудь. А свого чому не розглянете, що стане смерд орати, а половчанин, приїхавши, ударить смерда стрілою, а кобилу його забере. А в оселю в‘їхавши, забере дружину, його і дітей, і все майно візьме, то коня ти його жалієш, а самого чому не жалієш?". Нестор і Сильвестр обґрунтовують думку про те, що єдність слов‘янських земель неможлива без міцної держави. "Повість... " пройнята високою ідеєю служіння рідній землі, піклування про благополуччя, незалежність Київської Русі. Автори не просто описують окремі події, а подають їх під кутом зору єдиної політичної мети та глибокого розуміння загальних інтересів незалежної, суверенної Київської держави. До "Повісті... " було, очевидно, внесено й текст "Повчання Володимира Мономаха", в якому подаються правила високої особистої та суспільної моралі, проголошується ідея правосуддя великого князя. Мономах ставить своє життя як приклад дітям, закликає синів бути справедливими, не втрачати мужності й розважливості на війні, завжди дотримуватися норм законодавства, справедливості та правосуддя. Він бачить, що в історії Київської Русі намічається тенденція до сепаратизму, роздробленості і виступає проти цієї згубної тенденції, засуджує чвари між князями, закликає їх до єдності при захисті вітчизни. Зазначимо, що різноманітний матеріал "Повісті... " об‘єднаний своєрідною філософією історії, яка ґрунтується на дуже важливих ідеологічних

засадах: по-перше, це теза, згідно з якою держава має договірне походження і, як така, вона повинна дбати про доброчесних людей і карати поганих. Найважливішим є, те, що автори, як бачимо, були обізнані з ідеями договірного походження держави (які виникли ще в давнину, були розвинуті Епікуром і Лукрецієм; окремі положення цієї ідеї зустрічаються у деяких богословів і філософів середньовіччя) і зробили посильний внесок у її тлумачення ще задовго до того часу, коли вона сформувалась остаточно у XVII ст. в Європі. Друга теза полягає в тому, що держава має якесь божественне походження (напевне, данина часу), а тому, мовляв, князі підкоряються не народові, а велінню Бога (можливо, це є намаганням зміцнити князівську владу, а через неї - саму державу). Відчувається у "Повісті... " і настрій народних мас, незадоволених правлінням окремих князів, їм висловлюється попередження за бездіяльність або діяльність, спрямовану проти інтересів народу і держави. Отже, можна вбачати в "Повісті... " надзвичайно самобутнє історико-політичне дослідження і літературну пам'ятку. Унікальність повісті простежується не тільки у порівнянні з тогочасною європейською, а й навіть світовою літературою. Як зазначав академік Д. Лихачов, "ніколи, ні раніше, ні пізніше, до самого XVI століття історична думка на Русі не підноситься на таку височінь наукової допитливості і літературної майстерності". До того ж потрібно ще підкреслити, що в "Повісті... " - відбилися політичні ідеї, сповідуванні у давньоруському феодальному суспільстві, що вона пропагувала єдність слов'ян і необхідність міцної держави, формувала прогресивну суспільно-політичну думку Київської Русі [2]. Треба зазначити також, що народ наш у період Київської Русі створив не тільки видатні твори суспільно-політичної думки, а й передовий (як на той час) політичний і суспільний устрій держави, в добре опрацьоване самобутнє законодавство, систему права, що відповідала вже розвиненому суспільству.

Якщо говорити про політичний устрій українських земель X-XIII ст., то не можна не підкреслити, що носієм державної влади, репрезентантом держави України-Русі був князь, компетенція та влада якого були необмежені й залежали від його авторитету та реальної сили, на яку він спирався. Князь був адміністратором, суддею і великою мірою впливав на церковні справи. Прибічна рада бояр, а спочатку – дружин князя, була неодмінним учасником княжої управи. У своєму "Поученії" Мономах вказує на наради з боярами як на постійні, щоденні. Але, незважаючи на моральну обов‘язковість нарад, на фактичне існування їх, боярські ради не стали державною інституцією з окресленим складом, компетенцією, функціями, а весь час мали характер випадковий. Вищим органом влади (вищим, ніж князь) було віче.

Князі здебільшого визнавали за вічем право обрання, затвердження або, навпаки, відмови. Князі визнавали волю віча, а обраний населенням князь мусив "домовитися" з ним, укласти "ряд". Віче в Україні також не набуло ні окресленої компетенції, ні порядку скликання, воно не набуло парламентарних форм, не перетворилося на певну інституцію і залишилося, як і боярська рада, випадковим зібранням. Призначення всіх урядовців залежало тільки від князя, і відповідали вони тільки перед ним. В разі незадоволення віче скаржилося князеві на

зловживання його урядовців. Найстарішими політично-правовими документами Київської Русі є договори з греками: 907, 911, 945 та 971рр. В цих договорах є постанови публічного, міжнародного та приватного права, а головне, як мовиться, поклик на "руський закон". Обидві держави виступають тут політичне та юридичне рівноправними партнерами. Найкращим виявом правничої діяльності древньоукраїнської держави є "Руська Правда" – ряд збірників XI та XII ст. У деяких статтях вона відбиває впливи візантійського права, меншою мірою – скандинавського, але передусім вона репрезентує право українське. "Руська Правда" відрізняється від інших правових документів (інших країн) лагідністю покарань, а також тим, що віддзеркалює дуже важливу сторінку ідеології народу Київської Русі та її побуту – становище жінки""[5, с.82]..

Висновки. Отже, з середини X ст. історія дає приклади високого становища жінки в суспільстві України: жінки висилали своїх послів підписувати договори з греками, вододіли маєтками, містами, брали участь у церковних справах. Статті "Руської Правди" свідчать, яке велике місце в родині належало дружині, матері і як охороняла її права держава. Взагалі, становище жінки – дружини, матері – згідно з руським правом було вищим порівняно з тим, як це обумовлювалося римським та старогерманським правом. З повним правом можна твердити, що "Руська Правда" є пам‘яткою надзвичайної ваги: вона допомагає уявити соціальний устрій України-Русі і свідчить про стан політичної і правової свідомості її громадян [3].

Список використаних джерел:

1. Київська Русь та її політична думка. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/politolog/15074/ (дата звернення 02.11.2021)
2. Білоус А. Політико-правові системи: світ і Україна.Київ., 1997. 204 с.
3. Брегеда А. Ю. Політологія: Навч. -метод, посібник для самост. вивч. дисц. Київ., 1999.201с.
4. Вазар І. М. Політична етнологія як наука: історія, теорія, методологія, праксеологія. К., 1994. 354 с.
5. Гаєвський Б. Українська політологія. Київ., 1995.142 с.
6. Гаєвський Б. Філософія політики. Київ., 1993.158 с.
7. Гальчинський А. Кінець тоталітарного соціалізму, а що далі? К., 1996. 160 с.
8. Гелей С., Рутар С. Основи політології. Львів, 1996. 415 с
9. "Слово про Закон і Благодать" URL: https://pidru4niki.com/1898082651954/pravo/ukrayinska_derzhavno-pravova_dumka_chasiv_kiyivskoyi_rusi (дата звернення 01.11.2021)
10. Історія вчень про державу і право URL: http://megalib.com.ua/content/4073_36_Ykrainska_derjavno_pravova_dymka_chasiv_Kiivskoi_Rysi.html (дата звернення 11.01.2021)
11. Опольська Н.М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 222-225.

12. Опольська Н.М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 11-13.
13. Pikovska T. V. History of development of the concept of gender equality. Colloquium-journal. 2021. № 13 (100), część 2. P. 48-55.

Наталія ЗАКОРЧЕНА*,
Любава ГОРОБЕЦЬ,
студентки 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ТА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСОБИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ

Анотація. *Метою статті є виявлення порушень правил щодо карантину людей, недоліків конструювання відповідних заборонних правових норм, визначення шляхів їх уникнення та формування пропозицій з удосконалення. Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній висвітлено аспекти соціальної обумовленості заборонної кримінально-правової норми, передбаченої ст. 325 Кримінального кодексу України; виявлено тенденцію суттєвого впливу пандемії, спричиненої коронавірусною хворобою (COVID-19), на динаміку та структуру злочинності. Згадано про доповнення кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 44-3 «Порушення правил щодо карантину». Висвітлено проблеми ефективності застосування вказаної норми. Подано кримінальну правову характеристику злочину та запропоновано шляхи вдосконалення кримінально правової норми.*

Abstract. *The purpose of the article is to identify violations of the rules for quarantine of people, the shortcomings of the construction of relevant prohibitive legal norms, identify ways to avoid them and the formation of proposals for improvement. The scientific novelty of the article is that it highlights aspects of the social conditionality of the prohibitive criminal law provided for in Art. 325 of the Criminal code of Ukraine; the tendency of significant influence of the pandemic caused by a coronavirus disease (COVID-19) on dynamics and structure of crime is revealed. Mention was made of the amendment of the Code of Ukraine on Administrative Offenses by Article 44-3 "Violation of quarantine rules". Problems of efficiency of application of the specified norm are covered. The criminal legal characteristic of the crime is given and the ways of improvement of the criminal legal norm are offered.*

* Науковий керівник: асистентка кафедри права ВНАУ – Тимошенко Є.А.

Вступ. У сучасних умовах пандемії, спричиненої COVID-19, важливе значення мають підстави кримінальної відповідальностs за злочини, спрямовані на запобігання поширенню інфекційних хвороб, адже злочинці наживаються, продаючи підроблені тести, ліки, засоби дезінфекції та захисту, невідомого походження і низької якості, які можуть нести смертельну загрозу для здоров'я та безпеки людини. Вони є важливим елементом механізму кримінально-правового забезпечення дотримання санітарних правил і норм, що мають на меті убезпечити членів суспільства від зараження цим вірусом та іншими інфекційними хворобами.

З метою недопущення активного поширення пандемії в Україні посилено відповідальність за порушення зазначених правил і норм. Зокрема, 17 березня 2020 року прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID - 19)» серед положень якого посилено санкцію ч.1 ст. 325 КК України «Порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням», а також доповнення КУпАП новою ст. 44-3 «Порушення правил щодо карантину людей». Водночас правоохоронні органи, насамперед органи та підрозділи Національної поліції України, орієнтовані на максимальне забезпечення дотримання зазначених норм на території країни. Нині «поліцейським відведено основну роль у контролі за дотриманням громадянами заходів карантину в кожні й державі». За порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хвороба та масовим отруєнням в Україні правоохоронці складають відповідні протоколи (за вчинення правопорушення, передбаченого ст. 44-3 КУпАП) і розпочинають кримінальні провадження (за вчинення злочину, передбаченого ст.325 ККУкраїни).

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній висвітлено аспекти соціальної обумовленості заборонної кримінально-правової норми, передбаченої ст. 325 КК України;виявлено тенденцію суттєвого впливу пандемії на динаміку та структуру злочинності.

Виклад основного матеріалу. Пандемія, спричинена Ковід 19, стала непростим викликом для держав у світі. Україна як держава в цей непростий час має змогу оцінити ефективність своїх головних функцій (аналіз ситуації, планування подолання кризи, стратегія прийняття відповідних рішень, організація діяльності і контроль відповідальних органів та структур). Першочергові заходи влади були спрямовані на максимально можливу ізоляцію кожного. Так, 11 березня 2020 р. був запроваджений карантин шляхом ухвалення постанови Кабінету міністрів України №211 «Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2». До вказаної постанови декілька разів вносилися поправки в міру зміни ситуації в країні. Так, було заборонено відвідування закладів освіти її здобувачами, діяльність закладів громадського харчування, торговельно-розважальних центрів, інших закладів розважальної діяльності, фітнес-центрів, закладів культури, торговельного і побутового обслуговування

населення. Крім того, заборонені регулярні та нерегулярні перевезення пасажирів автомобільним транспортом у приміському, міжміському, внутрішньообласному та міжобласному сполученні; пасажирські перевезення авіаційним транспортом. Також владою було прийнято низку рішень щодо обмеження роботи контрольно-пропускних пунктів та запроваджено нові підходи та санкції щодо притягнення осіб до відповідальності за порушення карантинних заходів. Зазначені правила, норми та заходи здатні істотно мінімізувати поширення та наслідки пандемії.

Загалом у період карантину рівень злочинності знизився в різних країнах. Водночас кількість одних і тих самих видів злочинів у деяких регіонах зменшується, а в інших, навпаки, збільшується. Стала пошириною така форма, як посягання на працівників екстрених служб та інших суб'єктів, що знаходяться на передовій боротьбі з корона вірусом(в першу чергу правохоронців та медиків),як умисний кашель, плювання та чхання на таких осіб.

Міністерство внутрішніх справ України запропонувало внести зміни до статті 130 Кримінального кодексу**.** Раніше цією статтею вводили покарання за навмисне зараження невиліковними хворобами, а тепер уряд нібито хоче ввести відповідальність (від 3 до 8 років) за навмисне зараження інфекційними хворобами. Унаслідок цих змін будь-якого порушника карантинних норм під час пандемії COVID-19 можна буде притягнути до кримінальної відповідальності.

За чинним законодавством людина може понести кримінальну відповідальність за навмисне зараження COVID-19. Так, ще на початку пандемії, 18 березня 2020 року Максим Цуцкірідзе, заступник голови Нацполіції, прокоментував, які покарання чекають тих, хто навмисно заражає людей: «До кримінальної відповідальності притягатимуть лише за умисне зараження людей коронавірусом. Це така хвороба, яка може застати в будь-якому місці в будь-який час. Ніхто не застосовуватиме жодних заходів, якщо людина не знала про те, що хвора. Але якщо знала — є відповідальність за навмисне зараження. В одній із країн зняли ролик, як громадянин їде в метро, знімає маску, слину розмазує на поручні. За подібні дії передбачено до 8 років позбавлення волі. Сподіваюся, що у нас таких людей немає».

Заступник голови Нацполіції мав на увазі чинну статтю 325 Кримінального кодексу, якою передбачена кримінальна відповідальність від 5 до 8 років, якщо порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційних хворобам призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків. Ця відповідальність існувала і до пандемії COVID-19.

Адміністративна відповідальність за порушення карантину та її відмінність від кримінальної. Як відомо, з виникненням коронавірусної хвороби COVID-19 в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів проти її виникнення та поширення. Для дотримання профілактичних та безпекових заходів було запроваджено відповідальність за порушення карантину – адміністративну та кримінальну.

Дії, за які особа зараз може бути притягнута до адміністративної відповідальності відображені у тексті Постанови КМУ № 392 від 20 травня 2020

р. Відповідно до переліку обмежень, зазначених у вказаній постанові, особа може бути притягнена до адміністративної відповідальності за такі дії:

1) перебування в громадських будинках і спорудах, громадському транспорті без одягнених засобів індивідуального захисту (тобто респіраторів або захисних масок);

2) перебування на вулицях без документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство чи її спеціальний статус;

3) самовільне залишення місця самоізоляції, обсервації;

4) відвідування закладів освіти її здобувачами в групах більше 10 осіб, окрім участі в ЗНО та вступних іспитах.

5) проведення масових заходів за участю більше однієї особи на 5 кв. метрів площі будівлі або території, де проводиться захід. Це не стосується проведення кінопоказів у приміщеннях кінотеатрів та заходів закладами культури. Організатор заходу відповідальний за дотримання фізичної дистанції між учасниками не менше ніж 1,5 метра

6) діяльність дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

7) здійснення пасажирських перевезень в кількості більше ніж кількість місць для сидіння. Важливо, що саме перевізник несе відповідальність за забезпечення водіїв респіраторами або захисними масками, та контроль використання засобів індивідуального захисту пасажирами під час перевезення;

8) діяльність кінотеатрів з наповненістю кінозалів понад 50 відсотків місць у кожному окремому кінозалі;

9) діяльність закладів культури з наповненістю понад 50 відсотків стаціонарних розміщених місць для сидіння або більше однієї особи на 5 кв. метрів площі закладу

10) робота після 23-ї та до 7-ї години розважальних закладів та закладів громадського харчування, закладів культури.

Що стосується кримінальної відповідальності у вказаній сфері, то у статті 325 КК України передбачена відповідальність за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Відмінність між адміністративною та кримінальною відповідальністю за порушення правил карантину полягає лише в настанні негативного наслідку у вигляді поширення захворювання за ст. 325 КК України, у той час як для адміністративної відповідальності достатньо самого факту протиправного діяння (без настання наслідків).

Притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 44-3 КУпАП починається зі складання протоколу про адміністративне правопорушення за порушення правил карантину. Вказані протоколи мають право складати уповноважені на те суб’єкти, перелік яких знаходиться в КУпАП. Ними є:

– Національна поліція;

– працівники органів охорони здоров’я – у разі завідомо неправдивого виклику швидкої медичної допомоги;

– органи державної санітарно-епідеміологічної служби;

– посадові особи, уповноважені на те виконавчими комітетами місцевих рад за порушення, вчинені у місцях, заборонених рішенням відповідної сільської, селищної, міської ради.

Протокол про адміністративне правопорушення, у разі його оформлення, складається не пізніше двадцяти чотирьох годин з моменту виявлення особи, котра вчинила таке правопорушення. Оформлюється він у двох примірниках, один із яких під розписку вручається особі, яка притягається до адміністративної відповідальності. Такий протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності; при наявності свідків і потерпілих протокол може бути підписано також і цими особами. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу, в ньому робиться запис про це. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право подати пояснення і зауваження щодо змісту протоколу, які додаються до протоколу, а також викласти мотиви свого відмовлення від його підписання. При складанні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права і обов'язки, про що робиться відмітка у протоколі. Особа, яка притягається до адміністративної відповідальності, має право:

– знайомитися з матеріалами справи;

– давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання;

– при розгляді справи користуватися юридичною допомогою адвоката, чи іншого фахівця у галузі права;

– виступати рідною мовою і користуватися послугами перекладача, якщо не володіє мовою, якою ведеться провадження;

– оскаржити постанову по справі.

Висновок. Законодавство про кримінальну відповідальність є важливим, але не основним інструментом подолання пандемії. Для забезпечення ефективності будь-яких кримінально-правових заборон необхідно підходити до законодавчих змін комплексно та виважено. Лише комплексний аналіз проблемних питань дасть можливість удосконалити кримінальне законодавство і контролювати ситуацію у подібних непростих випадках. Соціальна обумовленість заборонної кримінально -правової норми, передбаченої ст.325 КК України, визначена різними обставинами, зокрема необхідністю примусити громадян дотримуватися карантинних обмежень, соціального дистанціювання, самоізоляції та інших правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам, що здатні істотно мінімізувати їх поширення та наслідки. Детальний аналіз положень ст.325 КК України, а також її застосування на практиці надало можливість виокремити низку проблем, які пов'язані зі: а)визначенням меж суспільно небезпечних наслідків злочину, передбаченого ст. 325 КК України з огляду на наявність такого наслідку, як «створення загрози поширення інфекційних хвороб,масових неінфекційних захворювань (отруєнь)»;

в) його відмежуванням від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

г) дискусійністю положень щодо суб'єкта зазначеного злочину (у ст. 325 –

загальний чи спеціальний суб'єкт);

д) недостатньою обґрунтованістю санкційст.325 КК України й ст.443 Ку п АП;

е) чинністю досліджуваної кримінально-правової норми в часі.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання поширенню на території України коронавірусу COvID-19: постанова Кабінету Міністрів України від 11 березня 2020 р.№21. URL:https://www.kmu.gov.ua/npas/prozapobigannyaposhim110320rennyu-na-teritoriyi-ukrayini-koronavirusu-covid-19. (дата звернення: 15.10.2021).

2. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131.

3. Кодекс про адміністративні правопорушення URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8073110(дата звернення:20.10.2021).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1387 с.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на надання додаткових соціально-економічних гарантій у зв'язку із поширенням коронавірусної хвороби (COvID-2019): Закон України від 30.03.2020 № 540-IX URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/540–20. (дата звернення: 15.10.2021).

6. Правдюк А. Л. Особливості законодавчого забезпечення економічної безпеки України. Інформація і право. 2021. № 2 (37). С. 170-182.

7. Опольська Н. М. Булінг: юридичний склад проступку. Підприємництво, господарство і право. 2019. №10. С. 101-107.

Іванна ГУШЕВАТА*,
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна.

УКЛАДЕНННЯ ТА РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Анотація. *У статті розповідається про сімейне право. Воно було невід'ємною складовою стародавніх держав, що несло на собі виразні відбитки суспільного ладу. Вчені вважають правовий устрій стародавньої сім'ї специфічними правовими конструкціями. Сім'ю розуміють як засноване на шлюбі чи кровному спорідненні об'єднання осіб, пов'язаних спільністю побуту,*

* Науковий керівник к.і.н., доцент кафедри права – Піковська Т.В.

взаємною допомогою й моральною відповідальністю. Тому шлюбно-сімейне право дає нам розуміння більшості правових відносин, які були задіяні на основі сімейних стосунків.

Abstract. *The article talks about family law. It was an integral part of the ancient states, which bore the hallmarks of the social order. Scholars consider the legal system of the ancient family to be specific legal constructions. The family is understood as an association of persons connected by common life, mutual assistance and moral responsibility based on marriage or blood kinship. Therefore, marriage and family law gives us an understanding of most of the legal relationships that have been involved on the basis of family relationships.*

Вступ. Шлюб у Стародавньому Римі – священне діло і опора держави у стародавньому римському суспільстві.Більшість шлюбів у багатьох багатих сім'ях Стародавнього Риму полягало за розрахунком: для продовження роду (лат. matrimonium – «шлюб», від лат. mater – «мати»), для об'єднання володінь, а також для зміцнення політичних союзів. Серед бідного населення швидше за все також переважав розрахунок, проте не були винятком шлюби по любові.

Метою статті є визначити основні риси шлюбно-сімейного права у Стародавньому Римі.

Виклад основного матеріалу. Автори часів Римської імперії вважали республіку періодом розквіту римського шлюбу за те, що чоловіки суворо контролювали мораль дружин. Партнерство подружжя в сучасному розумінні вважалося не тільки непотрібним: в Стародавньому Римі вважали, що дружина повинна присвятити життя підтримці чоловіка й турботі про нього.

Якщо бажаючі укласти шлюб перебували під владою глави сім'ї (лат. Pater familias), їм потрібно було отримати його дозвіл. Шлюб також міг відбутися з ініціативи глави сім'ї, наприклад, з метою зміцнення політичного або торгового партнерства. Згода дітей було виразом «згоди до шлюбу» (лат. affectio maritalis), «рішення поєднати життя» і тісно пов'язано з шануванням один одного як чоловіка та дружини (лат. honor maritalis). Юридичний характер шлюбу надавала моральна сторона, а не формальна і не фізична. II титул XXIII книги Дігеста «De ritu nuptiarum» у зборах праць римських юристів відкривається словами Модестіна: «Шлюб є подружній союз чоловіка і дружини, спільність всього життя, єднання божеського і людського права», що, на думку вчених, підходить лише до ранньоримського шлюбу.

У вільному шлюбі також був присутній сакральний елемент, і шлюбні обряди також іменувалися «священними». Римські юристи кінця республіки приділяли більшу увагу «людському», ніж «божественному» праву, а в Інституціях Юстиніана римське визначення шлюбу виглядає так: «Законний шлюб укладають між собою римські громадяни, які сходяться, слідуючи приписами законів».

Батьки займалися пошуками підходящого нареченого вже незабаром після народження дівчинки. Сенека писав про те, що батьки сімейства вибирали іноді

невідповідних чоловіків, бо ретельніше вибирають худобу і рабів, а про всі недоліки майбутньої дружини наречений дізнається лише на весіллі.

Однією з важливих причин для вступу в шлюб було укладення політичних альянсів. Так, відомі численні приклади таких союзів у першому столітті до н. е., в яких наречена виступала запорукою стабільності політичних об'єднань. Для чоловіка шлюб служив збереженню багатства і статусу та їх передачі законним спадкоємцям. Крім того, поки тривав шлюб, чоловік міг розпоряджатися грошовою складовою приданого і очікувати від сім'ї подружжя фінансування його кар'єри.

Не менш важливим було народження законних спадкоємців, які тим самим зберігали становище в суспільстві з покоління в покоління. Іноді батько нареченого посилав до майбутньої дружини повитух, щоб оглянути її і дізнатися, чи здатна вона до дітородіння.

Дівчата могли бути віддані заміж з досягненням повноліття, тобто у віці 12 років (дівчина вважалася лат. viri potens, «у змозі приймати чоловіків»), хлопчики у 14 років (лат. pubes). Причинами рано видавати дочку заміж були рання смертність жінок і дітей і нижча очікувана тривалість життя. Іноді дівчат до цього віку відводили в будинок жениха, однак обов'язки дружини наставали суворо за законом. На думку вчених, в дійсності дівчата виходили заміж у віці між 17-23 роками, а чоловіки одружувалися в середньому в 27-30 років. Один із сучасників імператора Траяна вважав, наприклад, рекомендований Гесіодом вік для вступу в шлюб (18 років), за «сьогоднішніми мірками», досить пізно. Різниця у віці з дружиною іноді доходила до 30 років.

Подружжя не повинні були складатися у родині. Шлюби, в яких чоловік і дружина були родичами до 4 коліна, вважалися інцестом і каралися смертною карою. Також були заборонені шлюби між адоптованими дітьми і батьками. Протягом століть умова про родинні зв'язки між подружжям стала менш суворою: з I століття до н. е. був дозволений шлюб між двоюрідними братами та сестрами. Такий шлюб, укладений в 171 році до н. е., описує Тит Лівій. У III столітті н. е. було дозволено вступати в шлюб також дядькам і племінницям. Шлюб між братами і сестрами зустрічався в Римському Єгипті також серед простого населення, що для римлян було порушенням закону, але місцевими звичаями дозволялося. [10, с. 44]

Для укладення шлюбу була потрібна згода батька родини. У ранній період Риму не була потрібна згода дітей, проте пізніше глава сім'ї не міг вплинути на рішення сина. Для заручин і шлюбу дочки, за словами Ульпіана, формально було потрібно її згоду. Дівчина могла не погодитися на весілля тільки в тому випадку, якщо батько вибрав для неї недостойного (наприклад, за характером або поведінкою) або «заплямованого ганьбою» нареченого. Доросліші діти часто самі вибирали собі подружжя, а з введенням законів Августа діти могли звернутися до магістрату, якщо батько не давав дозволу на шлюб. Право укладати шлюб (лат. conubium) мали лише вільні римські громадяни. Шлюб був заборонений особам, що займали певні посади і мали певний статус: наприклад,

опікуну і підопічним, магістратам провінцій під час виконання посади, солдатам та чужинцям, рабам.

Про посаг (лат. dos) батьки нареченого і нареченої, звичайно домовлялися під час заручин, однак угоди могли укладатися і після шлюбу. Воно могло складатися з майна, грошей, дорогоцінних металів, дорогих тканин, прав, зобов'язань (наприклад, жінка, що виходила заміж за свого боржника, могла залишити йому цей борг як посаг).

Батько дівчини повинен був виплатити придане протягом 3 років після весілля. Чоловік міг використовувати його під час шлюбу: «Придане, будучи пов'язане з шлюбом, служить його потребам і спільним дітям …» При розлученні чоловік був зобов'язаний виплатити все придане, коли чоловік помирав першим, дружина також отримувала придане назад, бо, як писав римський юрист Помпоній, «для держави важливо, щоб придане зберігалося для жінки, бо жінки повинні мати гроші, адже вони народжують дітей та поповнюють державу громадянами». Чоловік не мав права розпоряджатися особистим майном жінки. «Початковий посаг» – майно, дане батьком жінки, поверталося батькові у разі смерті дочки «замість утіхи» (лат. solacii loco), «щоб, втративши дочку, він не страждав ще й від грошового збитку», придане, дане матір'ю, залишалося у чоловіка померлої жінки як «прийшле».

Звичай видавати дочок і сестер заміж без приданого здебільшого не тільки не вітався, але і засуджувався: «Та який скандал – дівчину видати без приданого». У багатому міському будинку влада дружини пояснюється, на думку вчених, роллю її приданого: принесені жінкою в будинок чоловіка кошти давали їй право вимагати уваги з боку чоловіка, що іноді розглядалося чоловіками як посягання на їх свободу. Так, один з героїв комедії Плавта зізнається, що, «взявши гроші, владу він продав за придане …»

Весіллю могла передувати церемонія заручин (лат. sponsalia, від лат. Spondere – «обіцяти»), на якій батьки домовлялися про майбутнє весілля. Цього звичаю дотримувалися насамперед у сім'ях вищого стану і в юридичному плані заручини були лише святом. Майбутній наречений вручав нареченій поряд з дарами на знак вірності залізний перстень (лат. anulus pronubus) без каменя (у пізніший час – золотий перстень). Його носила лише наречена на безіменному пальці лівої руки, оскільки римляни вважали, що звідти йде судина до серця. Заручини за часів імперії скріплювалися ще й поцілунком. За часів пізньої республіки і Римської імперії свято із запрошеними гостями і подарунками було швидше звичайною справою і влаштовувалося, щоб зміцнити повагу в суспільстві. Заручини можна було в будь-який час розірвати словами: лат. conditione tua non utor – «твоєю пропозицією не скористаюся».

Вікових обмежень для заручин не існувало. За законом Августа, від покарань звільнялися заручені «холостяки», внаслідок чого багато чоловіків стали використовувати це правило для ухилення від шлюбу: влаштовували заручини із зовсім маленькими дітьми. Август постановив, що заручини вважаються недійсними, якщо весілля не відбулося через 2 роки після заручин.

Шлюбний договір (лат. tabulae nuptiales) не був обов'язковим для укладення шлюбу, однак такий договір часто складався, оскільки він регулював питання, пов'язані з приданим і формальностями його виплати у випадку розлучення. Під час весілля договір зачитувався вголос, а потім десять свідків ставили свої печатки.

Шлюбний контракт складався на табличках, жодної з яких не збереглося. Збереглося кілька шлюбних договорів (з Єгипту, I століття н. е.), що являють собою аркуші папірусу, на яких вказані всі прикраси та одягу нареченої, що складали її придане. [7, с. 23]

Занепад сімейних чеснот і руйнівна розкіш римських дам знижували в чоловіках схильність до сімейного життя. Число неодружених і бездітних серед знаті і навіть у середньому стані швидко збільшувалася, а разом з ним знижувалося число дітей. До кінця римської республіки положення настільки погіршився, що Август (лат. Lex Iulia) і наступні імператори намагалися змінити ситуацію шляхом прийняття законів, що обмежували громадянські права неодружених громадян (санкції у разі безшлюбності могли пошкодити cursus honorum і політичній кар'єрі) та надавали деякі привілеї одруженим громадянам, переважно багатодітним.

Спочатку сенат не погоджувався прийняти закон, тому Август зачитав слова цензора Квінта Метелла Македонського, який близько століття до того також намагався підвищити народжуваність і говорив про жінок як про «неминуче зло», без якого не може існувати держава. У сенаті вибухнули суперечки про жіночу розбещеність як одну з причин небажання вступати шлюб і моральну поведінку самих сенаторів. Все ж таки закон, спрямований на зміцнення шлюбу і сім'ї в станах вершників і сенаторів, було прийнято. Тим самим, вперше в римській історії імператор позбавив главу сім'ї традиційної влади і поставив шлюб під захист держави.

Закони імператора Августа про шлюб передбачали, що чоловік був зобов'язаний одружитися між 25-60 роками, а жінки – між 20-50 роками. У разі порушення закону вони не мали права спадку, відлучалися від громадських ігор і свят (останній пункт скасував сам Август в 12 році до н. е.).

Громадянам також наголошувалось на потребі мати дітей. За законом про безшлюбності й бездітності жінки, які не мали дітей і яким виповнилося 20 років, каралися штрафом, чоловіки платили штраф за бездітність після досягнення 25 років. Після народження третьої дитини жінка більше не платила податків з особистого майна відповідно до закону трьох дітей (лат. ius trium liberorum) і звільнялася від влади чоловіка.

Спочатку домінувала форма шлюбу лат. cum manu – «з рукою», що означало, що жінка, покидаючи рідний дім, ішла з-під влади глави своєї сім'ї, лат. pater familias, і потрапляла під владу (лат. patria potestas) чоловіка або глави сім'ї чоловіка. Жінка при цьому не могла розпоряджатися приданим і принесеним багатством. Однак, на відміну від афінських жінок, римська Матрона була значно самостійніша і користувалася великою повагою. Вона могла брати участь у

святкових обідах, ходити в театр і на ігри, в терми, мала доступ до мистецтва, освіти і науки.

До цієї форми шлюбу належали наступні ритуали:

конфарреація (лат. confarreatio) – урочистий ритуал, що проводився в основному в сім'ях патриціїв. Обряд здійснювали головний жрець (Pontifex Maximus) і Фламін Юпітера (лат. flamen Dialis): зачитувалися прохання до богів, в жертву приносився хліб з полбяного борошна (лат. far – «жито», звідси назва ритуалу). В ході церемонії в жертву Церері і Теллусу приносилися також вівця і фрукти. Обов'язковою була присутність десяти свідків. Встановлення цієї традиції Діонісій Галікарнаський приписував Ромулу. [4, с. 65]

Пліній писав, що «Нічого не було священнішого, окрім шлюбу, укладеного таким чином». Наречена передавалася з рук батька в руки нареченого – це підкреслювало повну залежність римської патріціанії. Цей обряд не допускав розлучення – на важку процедуру розірвання шлюбу подібного вирішувалися тільки тоді, коли не залишалося ніякого іншого виходу. При укладанні інших видів шлюбу жінка отримувала більше прав і можливостей. З цих причин така форма шлюбу поступово вийшла з ужитку, і в 23 році н. е., за словами Тацита, не можна було знайти навіть трьох кандидатів на посаду жерця Юпітера, які повинні були походити від батьків, які поєднувалися шляхом конфарреації, і самі перебувати у шлюбі, укладеному таким же чином. Coemptio («купівля») – при цьому ритуалі для простіших громадян і плебеїв часів початку республіки, дівчина в присутності п'яти свідків символічно «викуповувалася» нареченим у її батька за один ас, при цьому жінка ставала наче власністю чоловіка, причому "чоловік питав, чи хоче жінка стати матір'ю сімейства; вона відповідала, що хоче. Також і жінка питала, чи хоче чоловік стати батьком сімейства". Ця форма шлюбу також зникла до середини I століття до н. е.

При шлюбі у формі usus («за звичкою, давності»), жінка, яка прожила невідлучно в будинку свого фактичного чоловіка один рік, признавалася його законною дружиною, що перебувала в його manus. При цьому важливе значення мало саме вираження наміру стати чоловіком і дружиною, інакше таке спільне проживання вважалося конкубінатом. Така форма укладення шлюбу була особливо популярна у римлянок, тому що жінка дуже просто і законно могла звільнитися від панування свого чоловіка: їй варто було провести три ночі в році поза домом (лат. trinoctium). Шлюб в такій формі рідко укладався вже Цицерона, та законами Августа був формально скасований.

У пізній період Римської республіки поширилася форма шлюбу лат. sine manu – «без руки», при якій дружина не перебувала під владою чоловіка (лат. sine in manum conventione) і залишалася у владі батька або опікуна. Коли шлюб sine manu витіснив всі інші форми, ця опіка стала втрачати своє значення. Так, вже в кінці республіки яким опікувався було достатньо поскаржитися на відлучки свого опікуна, котра тривала хоча б один день, і вона могла вибрати собі іншого за власним бажанням. За законами Августа, жінка, що мала трьох дітей, звільнялася від опіки. Про довічне перебування жінки під владою батька, чоловіка, опікуна Гай писав: «У старовину хотіли, щоб і повнолітні жінки

перебували з причин свого легковажності під опікою». Фактично заміжня жінка вже до кінця республіки користується у приватному житті такою же свободою, як і її чоловік: розпоряджається самостійно своїм майном, має волю подати на розлучення. [1, с. 51]

У фіктивний шлюб вступали, наприклад, бідні чоловіки за плату, і це, можливо, було нерідким випадком в Стародавньому Римі. Такий шлюб укладався, щоб уникнути законів про неодруженість і отримати необмежену свободу. Фіктивний шлюб згадується Сенекою в книзі про шлюб, а Тертуліан пише про терпіння «куплених мужів».

Заочний шлюб. Вийти заміж можна було і під час відсутності нареченого, якщо жінка за його листом або його посланцем буде відведена в будинок чоловіка. Одружитися на відсутній нареченій було неможливо, бо для цього «необхідно введення (дружини) в будинок чоловіка, як би в шлюбне житло, а не (чоловіка) в будинок дружини». Заочний шлюб (так і не став фактичним) зобов'язував жінку оплакувати чоловіка, якщо той загине.

Конкубінат (лат. concubinatus) зустрічався в заможних сім'ях вищого стану, а також в інших верствах населення. Так, жінки в сенаторського стану іноді жили в конкубінаті з вільновідпущеними чоловіками, оскільки в разі укладення шлюбу вона втрачала свій статус (з тієї ж причини сенатори жили з вільновідпущеними жінками в конкубінате). Таку форму «шлюбу» можна було зустріти серед солдатів, рабів, сенаторів і отримавших волю. Сенатор не міг зробити ту, хто отримав волю законною дружиною, що вважалося ганьбою і для нього, і для всієї його родини, однак відносини в конкубінаті не накладали на нього ніякої плями.

До конкубінату були такі ж вимоги, як і до шлюбу: життя з одним партнером, дружина повинна бути вірна партнерові і також виконувати свої обов'язки. Конкубінат і поширений «шлюб рабів» (лат. contubernium), часто заохочувані господарями, визнавалися суспільством як форми співжиття.

Давньоримський юрист Марціана так писав про конкубінат:

Знаходитися в конкубінаті може і та, що отримала волю іншого обличчя, і вільнонародженні, і, головним чином, така (жінка), місце народження якої невідомо або яка продавала своє тіло. Якщо ж хто-небудь волітиме мати конкубіною жінку чесного життя і вільнонароджену, то це не дозволяється без заяви перед свідками. Але необхідно або взяти цю жінку як дружину, або ж при відмові від цього вступити з нею у позашлюбний зв'язок

У таких відносини римляни вступали також і за іншими сімейними обставинами, наприклад, у разі, якщо батько сімейства не хотів одружуватися вдруге, щоб не обмежувати права на спадкування дітей з першого шлюбу.

Спочатку шлюб між патриціями і плебеями був заборонений, він став можливим завдяки закону Канулея 445 року до н. е. Дружина з будинку патриціїв при цьому залишалася у владі свого батька, який мав право розірвати шлюб в будь-який час (правило проіснувало до II століття). Однак, такі шлюби не отримали широкого розповсюдження і стали швидше реальністю для багатих і шановних плебеїв.

Шлюб жінок інших станів з вільновідпущениками зустрічався рідше, ніж шлюб колишньої рабині і колишнього господаря. Встановлений одним із законів Августа заборону на те, щоб вольноотпущениця заміжня за паном могла розлучитися проти його волі, мав силу ще в праві Юстиніана.

З введенням законів Августа сенаторам (а з часів Марка Аврелія і до трьох поколінь нащадків сенатора) заборонялося одружуватися на вільновідпущениках/-цях, акторах чи актрисах або їх дітях, повій, сутенерах або звідницях і їхніх колишніх рабах, засуджених злочинцях. З середини I століття н. е. рабам був дозволений шлюб, до цього раби просто жили разом у невизнаному законом союзі (лат. contubernium). Збереглося безліч свідчень таких шлюбів між рабами імператорів і вільними жінками. [8, с. 41]

Також шлюб між римськими вільними жінками і солдатами не вважався законним і формально був співжиттям, а діти з такого шлюбу — незаконнонародженими. Шлюб між «іноземцями» (не громадянами Риму) формально не заборонявся, але й не вітався. Імператор Траян дозволив ветеранам одружитися з дочками варварів, діти від таких шлюбів визнавалися закононародженими.

Для шлюбного союзу не існувало спеціальних юридичних церемоній. Античні юристи розглядали шлюб як двосторонню згоду на шлюб та спільне проживання. Так, Модестін писав: «тривалий зв'язок вільної жінки слід розуміти не як конкубінат, але як шлюб, якщо тільки вона не промишляла своїм тілом».

Повинна була бути присутньою також схильність до шлюбу — лат. affectio maritalis, що означало що пара визнає один одного як чоловіка і дружину і відповідно поводиться. Інше важлива обставина: дружина повинна бути відведена в будинок чоловіка, і згідно з античним юристам, саме з цього моменту починався шлюб. [5, с. 76]

Також для того, щоб шлюб був визнаний законним, повинні були виконуватися умови (лат. conubium), зазначені в сімейному праві (див. розділ Передумови), досягнутий повнолітній вік і отримано згоду сторін.

Невизнання шлюбу тягло за собою два наслідки:

Діти від нього вважалися не мають батька, і не перебувають у його владі;

У разі припинення недозволеного шлюбу ніякі претензії з приводу приданого не приймалися.

За часів республіки для розлучення були потрібні суттєві підстави, які обговорювалися на сімейній раді. Розлучення в період ранньої республіки зустрічалися рідко, а перший випадок датується 306 роком до н. е. у Валерія Максима (коли Луцій Анній розлучився з дружиною, за що цензорами був виключений з сенату) або 231 (або 227) роком до н. е. у Сервія Сульпіція (коли консул Спурій Карвілій за згодою цензорів розлучився з дружиною через її безпліддя).

До початку нашої ери розлучення стали зустрічатися все частіше. Жінки також розлучалися, проте в більшості випадків ініціатива виходила від чоловіків. Розлучення зустрічалися у вищому стані частіше, ніж у нижчих станах. Розлучення не були винятком і за часів імперії, незважаючи на закони імператора

Августа. Найдавніше вимога про розлучення зустрічається в Законах XII таблиць: «наказав своїй дружині взяти належні їй речі і, віднявши ключ, вигнав» [6, с. 15].

Вже в II столітті розлучення перетворився на засіб позбавлення від набридливої дружини. Валерій Максим пише про наступні причини для «швидкого» розлучення: дружина вийшла на вулицю з непокритою головою (друге розлучення в Римі, Сульпіций Галл); дружина пішла в цирк, не запитавши дозволу чоловіка (третє розлучення в Римі, Публій Семпроній Соф); дружина зупинилася поговорити з вільновідпущеною, про яку йшла недобра слава.При шлюбі sine manu жінки мали в своєму розпорядженні повну свободу розлучення. Розірвання шлюбу могло відбутися з двосторонньої згоди або з волі одного з подружжя, при цьому участь державних чиновників чи юристів не було обов'язковим. Можливими причинами для розлучення могли стати бездітність, негідну поведінку одного з подружжя або бажання жити з іншим партнером. Традиційна форма вираження бажання розлучитися звучала: «У мене є для тебе твої речі» (лат. tuas res tibi habeto) або «Піклуйся про свої справи» (лат. tuas res tibi agito) і виходила, можливо, з поняття шлюбу як майнового відносини. До таких «речей» також відносилося придане, яке чоловік повинен був повернути дружині в повному розмірі. Єдиним винятком був випадок, коли за наявності доказів зради дружини чоловік мав право (залежно від тяжкості ситуації) залишити собі все придане або його частину. При цьому чоловік, викритий у невірності, за законом ні в чому не «програвав».

Батько міг розлучити дочку з чоловіком, лише за Антоніна Пія було заборонено «розлучати що живуть у шлюбі згідно». Пізніше і односторонні вільні розлучення, ініційовані дружиною, стали сприйматися як норма. Плутарх приписує Ромулу регламентацію розлучення: дружині не дозволялося піти від чоловіка, а чоловікові дозволялось прогнати дружину, винну в отруєнні дітей, підробці ключів або перелюбі [1, с. 55].

Зі зростанням корупції у середовищі чиновників збільшилася кількість розлучень і поширилася легковажність при вступі в шлюб. Так, імператор Тіберій зняв з посади квестора, бо він одружився з жінкою за день до розподілу місць (щоб отримати посаду, для якої необхідно бути одруженим), а наступного дня розлучився. Шлюби, які тривали довгий час, були рідкісні, що ставало приводом для сатири у римських філософів і поетів. Сенека пише, наприклад, що «жодна жінка не посоромиться розлучитися, тому що жінки з благородних і знатних родин вважають роки не за кількістю консулів, а за кількістю чоловіків. Вони розлучаються, щоб вийти заміж, і виходять заміж, щоб розлучитися», а Ювенал, що деякі жінки розлучаються, коли гілки, що прикрашали двері будинку молодого подружжя, ще не зів'яли.

Деякі тонкощі розлучень в Давньому Римі: Божевільна не могла дати розлучення своєму чоловікові ні сама, ні через попечителя, але її батько міг направити до її чоловіка «посланця». Отримати ж розлучення вона могла, бо «вважалася, що знаходиться на положенні тієї, з якою розлучаються без її відома» [4, с. 22].

Вільновідпущена, що вийшла заміж за хазяїна, також не мала права на розлучення, якщо чоловік хотів, щоб вона залишалася його дружиною.

За розлученням мав стояти серйозний намір розійтися, тому «якщо дружина, зопалу послала на розвід, незабаром повернулася, то вважається, що розлучення і не було».

Щоб розлучення було визнано дійсним, потрібна присутність семи дорослих римських громадян, серед яких не повинно бути вільновідпущених ініціатора розлучення (включаючи вільновідпущеників його батька, діда і т. д.).

Вступ в новий шлюб проходив без особливих церемоній. Вдови і розведені жінки повинні були знову вийти заміж протягом 6 місяців (за законом Августа), пізніше – до 12 місяців за законом Папія Поппея. Якщо при вступі в другий шлюб не було розірвано перші заручини, то претор міг накласти на цього громадянина – лат. infamia, тобто громадянин втрачав свою честь.

У Римі класичного періоду жінка, яка була лише один раз у шлюбі, називалася лат. univira і була особливо пошанованою як свого роду ідеал шлюбу. Хоча розлучення і новий шлюб були досить частими явищами, розведені жінки не завжди віталися в суспільстві. На думку вчених, вдови, навпаки, не відчували такого роду громадського відчуження при вступі в новий шлюб. За традицією, що йде, на думку Овідія, ще від Ромула, вдова була зобов'язана дотримуватися траур протягом 10 місяців, що письменник пояснює 10 місяцями вагітності. Чоловіки не були зобов'язані зберігати траур по померлій дружині.

Чуттєва любов і сексуальне задоволення в римському шлюбі вважалася небажаними, і до цього подружжя не прагнули. З юридичної точки зору, близькість у шлюбі не була обов'язковою, її припинення і навіть життя нарізно не переривали протягом шлюбу з юридичної точки зору. Однак подружня любов, що доходить до самопожертви, прославлялася римськими моралістами.

Оскільки жінці приписувалася здатність впливати на чоловіків, зовнішня дистанція між подружжям, принаймні за часів республіки, була ознакою чоловічої стійкості і моральної чистоти. Наприклад, Катон Старший обнімав свою дружину тільки тоді, коли гримів грім, і виключив з сенату претора за те, що той у присутності дочки поцілував свою дружину. Плутарх пише, що чоловіки хотіли з повагою ставитися до дружин, а не як з куртизанками, тому «при світлі дня не вдаватися до плотських утіх». Чоловік повинен був швидше «стримувати» жіночу сексуальність.

Ще в анналах цензорів 154 року до н. е. Касія (лат. C. Cassius) і Мессали (лат. M. Messalla) і консула в 133 році до н. е. Луція Пізона (лат. Lucius Calpurnius Piso Frugi) написано, що цнотливість в Римі знищено. Горацій, наприклад, писав, що жіночої моралі в Римі не знайти, а Овідій – «цнотлива та, якою ніхто не домагався». Сенека молодший писав, що «здається, жінки мають чоловіків, щоб спокушати коханців», а Тацит вихваляє германців за те, що вони не спокушають і не дозволяють себе спокусити.

Жінок, які обвинувачувалися в порушенні цнотливості, якщо відсутній громадський обвинувач, за старою традицією повинні були судити родичі. Так, Катон Старший висловлює думку, що чоловік має право безкарно вбити

дружину, якщо застане її, коли та зраджує йому, жінка ж не може навіть посміти торкнутися невірного чоловіка [1, с. 31]. Інші тексти говорять про право батька, але не чоловіка, убити перелюбниця та її коханця в своєму будинку або будинку зятя, чоловік таки мав право убити коханця дружини, але лише якщо той був актором або вільновідпущеником, і відразу розлучитися з дружиною.

За вказівкою імператора Веспасіана Сенат ухвалив, що жінки, які вступили в зв'язок з рабами, повинні вважатися рабинями. Неповнолітня наречена (до 12 років), «відведену в будинок» майбутнього чоловіка, за законом не відповідала за перелюб, зроблений до настання прав дружини. Лише після рескрипту Септимія Север і Каракалли відповідальність за перелюб поширилася на наречених, «тому що не дозволяється ображати ні якої б то не було шлюб, ні надію на шлюб».

За законом Августа всі сексуальні відносини з заміжніми поза шлюбом (навіть якщо пара була заручена) і конкубіната порушували закон каралися посиланням на острів, якщо доводилася зрада і інцест (відносини між родичами, не дозволені законом), то лат. deportatio – довічне вислання, також відбиралося майно і громадянські права. Однак, при цьому спільне проживання без доказів сексуальних відносин не каралося. Зрада чоловіків з повіями, актрисами та іншими порочними жінками (лат. probnosae) юридично не каралася.

Такі звичаї засуджували, наприклад, стоїки (Музон Руф (лат. Musonius Rufus), I століття н. е.), які викривали зраду незалежно від того, хто її зробив, і виступали проти такої подвійної моралі римлян. Однак традиційно більшість жінок все ж таки сприймало поведінку чоловіків як належне, вважаючи, що чоловіки мають велику сексуальну свободу.

Висновки. Таким чином римське приватне право як колиска сучасної романо-германської правової системи, виробило розгалужений категоріальний апарат, що регулював сімейні відносини, та визначило основні принципи шлюбу, та розробило найбільш застосовану концепцію розуміння шлюбу як договору.

Список використаних джерел:

1. Балко О. Принципи правового регулювання шлюбних відносин у Давньому Римі. *Юридична Україна.* 2012. №11 (119). С. 23–27.

2. Балко О. Институт брака в каноническом праве Олеся Балко Legea Si Viata. Publicatie stiintifico-practica. 2014. № 2/2 (226). С. 3–6. (Республіка Молдова).

3. Балко О. Інститут шлюбу у кодифікаційному проекті «Права, за якими судитьсямалоросійський народ», 1743 р. Олеся Балко Наукова спадщина проф. В. С. Кульчицького(1919-2009) і сучасність: матер. XXIV Міжнар. історико-правової конф. (Львів, 28 квітня - 1 травня 2011 р.). Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. 2011. С. 451-456.

4. Балко О.О. Принципи регулювання шлюбних відносин у Давньому Римі Олеся Олексіївна Балко Римське право і сучасність (Шерешевські читання) : матер. Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 11-12 травня 2012 року). Одеса : 2012. С. 27–28.

5. Балко О.О. Історико-правовий аспект формування інституту шлюбу в Україні О.О. Балко Матеріали XXVII Міжнар. історико-правової конф. (21-23 вересня 2012 р.). у 2 ч. Євпаторія : 2012. – Ч. ІІ. – С. 207-211.

6. Опольська Н.М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 222-225.

7. Опольська Н.М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 11-13.

8. Балко О.О. Становлення інституту шлюбу в Римському праві та у країнах континентального типу правової системи О.О. Балко Теорія і практика сучасної правотворчої та правозастосовної діяльності: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 09-10 листопада 2012 р.) – у 3-х томах. Харків : ГО «Асоціація аспірантів юристів». 2012. Т.1. С. 8-10.

9. Балко О.О. Вплив канонічного права на процес розвитку інституту шлюбу в країнах континентального типу правової системи Олеся Олексіївна Балко Формування правової держави в Україні : проблеми та реалії: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2012 р.) у 3 ч. Запоріжжя : Запорізька міська ГО «Істина». 2012. Ч.І. С. 7–9.

10. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Генеза, 1997. 400 с.

11. Політологія. Підручник. За заг. ред. Проф. Кремень В. Т., проф. Горлача М .І. Х: Друк. Центр “Єдінорог”, 2001. 640 с.

Софія ІВАШКОВСЬКА*,
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту і права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВПЛИВ БУДДИЗМУ НА РОЗВИТОК ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ У СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ

Анотація. *Державно-правова та економічна думка Стародавнього Китаю формувалася й розвивалася під впливом міфологічних і релігійних уявлень. Буддизм приваблював своїх прибічників демократичною тезою про духовну рівність людей. Саме буддизм справив значний вплив на формування світських раціоналістичних уявлень про державу та право, на розвиток політико-правової думки взагалі.*

Summary. *State legal and economic thought of ancient China was formed and developed under the influence of mythological and religious ideas. Buddhism attracted*

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

its adherents with a democratic thesis about the spiritual equality of people. It was Buddhism that had a significant influence on the formation of secular rationalist ideas about the state and law, on the development of political and legal thought in general.

Вступ. Буддизм починає проникати до Китаю на межі I тисячоліття н. е. Цей процес характеризувався складною взаємодією буддійського вчення з високорозвиненою китайською культурою, де вже склалися стійкі форми конфуціанської та даоської ідеології. Виділення базових точок відліку цієї взаємодії дозволяє диференціювати початковий процес виникнення на кілька основних періодів:

– знайомство з буддизмом;

– проникнення буддизму до Китаю, яке почалося з покликанням буддистів імператором Мін-ді;

– поширення буддизму в Китаї, що розпочалося з процесом відтворення буддійської моделі особистості серед китайців і надання їм історико-культурної характеристики.

Одночасно всі ці періоди пронизує процес китаїзації буддизму, зумовлюючи адаптацію буддійського вчення до китайського менталітету і соціально-культурного середовища, результатом чого стало перетворення буддизму в невід'ємну частину традиційної китайської культури.

Виклад основного матеріалу. Будди́зм (в перекладі «вчення Просвітленого») — це одна зі світових релігій, яка зародилася в Індії і поширилася переважно в Азії, є однією з найбільших ідеологічних систем в історії та сучасному світі, охоплюючи сукупність етичних, релігійних та філософських ідей. Його вплив на розвиток людської цивілізації значний, а ареал поширення великий. [1]

У цей ареал входить і Китай, одна з найдавніших держав світу, що демонструє в даний час видатні досягнення в галузі економіки та культури. Багато в чому ці досягнення зумовлюються традиційною духовною культурою, яка дозволяє набувати нових форм розвитку, пристосовуючи суспільство до мінливих геополітичних умов.

В цьому контексті процес проникнення та китаїзації буддизму в Китаї, трансформації його в традиційний елемент власної культури, з одного боку, розширив і поглибив зміст традиційної духовної культури, з іншого — дав китайському суспільству багатий досвід взаємодії з чужорідною культурою щодо її адаптації на користь свого розвитку. [2]

Дата початку проникнення буддизму в Китаї є складним питання в історико-методологічному плані Проблема полягає в тому що вважати за відправну точку початку проникнення, а також як це проникнення співвідноситься з поширенням буддизму у Китаї. Це може бути, по-перше, перший контакт китайців із буддистами; по-друге, знайомство китайців із буддійським навчанням; по-третє, проникнення буддистів у Китай; по-четверте, прийняття китайцями буддизму як релігія або ідеологія і, по-п'яте, початок

відтворення буддійської моделі особистості Китаї. Разом з тим залежно від методологічної позиції дана проблема може вирішуватися по-різному.

Перший контакт китайців з буддистами згідно з записами «Даних про три скарбах та історичних епохах» (597 р.) носив легендарний характер. У часи правління Цинь Шихуан-ді (246-210 рр. до н. е..), засновника Першої китайської імперії, до Китаю прибули 18 ченців на чолі з Ши Ліфаном. Вони привезли із собою сутри для проповідницької діяльності, проте Цінь Шихуан-ді наказав взяти їх під варту, що цілком узгоджується з тією політикою ідеологічної централізації, що він проводив. Вночі великан заввишки 6 чжанів (близько 20 метрів) зруйнував в'язницю і випустив ченців, після чого здивований і наляканий імператор відпустив їх зі світом. [3]

Цей текст характеризується стислістю і відсутністю важливих деталей. Невідомо, яким шляхом прибули ці ченці. Також не конкретизується рік їхнього прибуття, хоча автори чотиритомної праці «Китайський буддизм» вказують 218 р. до н. е.. Незважаючи на це, а також певний містицизм, ймовірність цієї події досить висока, оскільки саме до цього часу належать буддійські посольства індійського царя Ашоки. Проте наслідків від даного контакту для китайської культури не було, буддизм не закріпився в китайському середовищі, тому вважати цю подію початком проникнення буддизму в Китай не доводиться. [4]

Факт першого знайомства китайців із буддійським вченням має вже більше достовірний історичний характер. У «Записах про троєцарство» розділ «Історія Вей» посилається на «Історію Вей» Юй Хуаня, де згадується подія 2 р. до н. е., коли бошидіцзи (чиновницьке звання) Цзин Лу від посланника Великих Юечжі (Кушанське царство) І Цуня отримав усні настанови про буддійську сутру або про сутір Будди.

Ця подія також описується дуже коротко, проте авторитет джерела не дозволяє засумніватися в достовірності фактів, що описуються, тому в науковому китайському середовищі вважається цілком реальним і більшістю дослідників визнається за початок проникнення буддизму до Китаю. Джерело не уточнює, де сталася ця подія, чи то Цзін Лу був у Кушанському. царстві, то І Цунь в самому Китаї наставляв його, хоча більшість китайських дослідників схиляється до другого варіанта. Найбільше значення для них має згадка «сутри Будди» як перше письмове буддійське джерело, представлене китайцю. У цьому плані Фан Гуанчан вважає «сутру Будди» першим буддійським текстом, перекладеним китайською мовою, хоча у джерелі не йдеться безпосередньо про його переклад. Цілком можливо, що мова йде про компіляцію буддійських сутр. Тан Юнтун обережніше висловлюється про наявність буддійських текстів китайською мовою в кінці династії Західної Хань [5].

Втім, цей зафіксований факт знайомства китайців із буддійським вченням, незважаючи на те, що має цілком достовірний історичний характер, ще не є доказом першого знайомства китайців із буддизмом. Минуло більше століття, відколи імператор Хань У-ді відкрив «Шовковий шлях», яким у Китай проникали як західні товари, а й люди, серед яких обов'язково мали бути і буддисти, враховуючи територію поширення буддизму на той час.

Якщо це прибуття було офіційно легалізовано і зафіксовано, тоді знімаються багато питань. Це розуміли і китайські буддисти, обравши за відправну точку проникнення буддизму до Китаю. легендарне запрошення буддистів імператором Мін-ді (58-76 рр. н. Е..). Згідно з «Довідками про три скарби та історичні епохи», в 64 р. імператору наснився золотий чоловік на 6 чжанів (близько 20 метрів), який літав у палаці і випромінювало яскраве світло. Вранці імператор попросив чиновників розтлумачити свій сон, і один з них на ім'я Фу І сказав, що на Заході є божество на ім'я Будда і це має бути воно.

Імператор вважав це правдою і відправив посольство, на чолі якого були Цінь Цзін і Ван Цзунь, до Індії за буддійською Дхармою. У Кушанському царстві посольство зустріло буддійського ченця Кашьяпу Матангу, який чи то переклав, чи записав «Сутру в 42 чжана». У 67 р. посольство разом з Кашьяпою Матангою, сутрами та зображеннями Будди повернулося до Китаю в столицю Лоян, де було засновано перший буддійський монастир Білого коня [2]. Ще за однією версією разом із Кашьяпою Матангою до Китаю також прибув буддійський чернець Дхармаратна (Чжуфалань). [3] Таким чином, офіційно це були перші буддійські ченці, які прибули до Китаю.

Поєднання буддизму з даосизмом в ранній період проникнення буддизму в Китай є найхарактернішою рисою цього періоду. Тому не дивно, що в джерелах ім'я Будди поєднується з іменами легендарного засновника даоського вчення Хуан-ді, а також Лао-цзи та Чжуан-цзи. Однак дуже важко судити, наскільки елементи буддійського вчення впливали на думку ранніх представників. Сам Лю Ін покінчив життя самогубством, що глибоко суперечить вченню Будди і показує поверхневий, формальний вплив буддизму неї. У цьому аспекті вчинення буддійських ритуалів було спрямоване на придбання здоров'я, щастя та благополуччя, уникнення нещастя, що якраз відображає звичайне, мирське розуміння релігійних культів.

Подібний утилітарно-формальний підхід до буддизму в ранній період його проникнення та поширення дозволяє виділити два аспекти його прийняття. По-перше, це прийняття як інструмент вирішення утилітарних питань, коли формальні ритуали повинні були допомогти в житті, і, по-друге, прийняття як світогляду для самозміни та формування буддійської особи. У цьому плані влада ханьського Китаю явно підтримувала перший аспект, не лише не обмежуючи поширення буддизму, а й певним. чином заохочуючи його. Так, згідно з «Історією Пізньої Хань» імператор Мін-ді повернув шовк Лю Іну для допомоги паскакам та шраманам. З іншого боку, згідно з «Життєписами гідних ченців» влада забороняла китайцям йти в монастирі і ставати ченцями. І хоча в цьому питанні чималу роль відігравали соціально-економічні міркування, ця заборона обмежувала процес змістовного сприйняття буддизму в контексті формування буддійської особистості. Сангха поряд з Буддою та Дхармою була основою існування буддизму, сферою реалізації духовної практики, тому відсутність власне китайської сангхі означало одностороннє, обмежене сприйняття, прийняття та поширення буддизму в Китаї.

.Відповідно, навіть прихильність буддизму імператора Хуань-ді (147-167 рр..) Лише показує остаточне формальне визнання буддизму на території Китаю, прийняття його як релігії для вирішення утилітарних питань, але не як ідеологію для формування буддійської особистості. Таким чином, прийняття буддизму вищою владою відображає лише кінець проникнення буддизму в Китай та активізацію його поширення серед китайців, у якому можна виділити два рівні: формально-культове та змістовно-світоглядне поширення. Саме перехід першого рівня в другий, формально-культового прийняття буддизму в змістовно-світоглядне, характеризує закінчення проникнення буддизму в Китай та початок його активного поширення та закріплення в китайській культурі.

Процес китаїзації буддизму починається з моменту його сприйняття китайським менталітетом, де визначальним є мовна адаптація буддійських понять китайською мовою. Внаслідок цього саме перекладацька діяльність стала провідним фактором китаїзації та адаптації буддійського вчення в Китаї. Л. Є. Янгутов зазначає: "Історія перекладів буддійських сутр невіддільна від історії поширення буддизму в Китаї". [4]

Першими буддійськими перекладачами в Китаї були іноземні буддисти, почали проникати до Китаю після покликання імператора Мін-ді. Найголовнішою складністю, з якою вони зіткнулися, була корінна відмінність китайської мови від санскриту, що ускладнювало фонетичну передачу як імен, і базових понять, відсутніх у китайській духовній культурі. У результаті одна частина понять починає транскрибуватися, а інша – замінюватися китайськими поняттями, що передають основне значення.

У першому випадку це були незамінні імена чи терміни. Причому специфіка ієрогліфічної писемності дозволяла записувати по схожі й одні й самі звуки через різні ієрогліфи, у результаті одне слово могло бути записано у різний спосіб.

У другому випадку відсутність базових буддійських понять у китайській духовній культурі, що призводило до повного нерозуміння їхнього сенсу, зумовлювало підбір китайських термінів, більш менш відповідних за змістом. Якщо різні індійські філософські школи, навіть з різними світоглядними позиціями, чудово орієнтувалися у філософських поняттях загальної індійської духовної культури, то передача цих понять китайською мовою нічого не говорила китайцям, поки той не познайомиться з основами філософських вчень. Тому для вирішення цієї проблеми на перших етапах доводилося підбирати близькі за змістом китайські поняття, що до певної міри спотворювало первісний зміст всього буддійського вчення. Оскільки в китайській культурі близькі світоглядні концепції висунули даосизмом, то не дивно, що саме даоські терміни були потрібні насамперед.

Висновки. Таким чином, початковий період проникнення, поширення та китаїзації буддизму в Китаї являв собою досить складний процес культурного і релігійно-філософської взаємодії китайського суспільства із зовнішніми культурними елементами. До цього китайська цивілізація стикалася з менш розвиненими культурами, від яких могла переймати лише окремі елементи

матеріальної культури, позиціонуючи себе як духовний центр цивілізаційного впливу. Однак щодо буддизму китайська культура зустріла високодуховний зміст, який міг заповнити певні прогалини власних традиційних навчань, задовольняючи духовні запити сотериологического плану. Даний процес поширення та адаптації буддійського вчення до китайських культурних реалій проходив досить тривалий час.

Можна виділити кілька культурно-історичних періодів. По перше, це період знайомства з буддизмом, що офіційно почався з отримання Цзін Лу від посланника І Цуня усних настанов про буддійську сутру і тривав до кінця періоду поширення буддизму у Китаї. По-друге, це період проникнення буддизму до Китаю, який офіційно розпочався із покликанням буддистів. імператором Мін-ді. По-третє, це період поширення буддизму в Китаї, розпочався з процесом відтворення буддійської моделі особистості серед китайців, першим серед яких офіційно вважається Янь Фодяо. Китаїзація ж буддизму пронизує всі ці періоди, зумовлюючи адаптацію буддійського вчення до китайського менталітету та соціально-культурного середовища, результатом чого стало перетворення буддизму на невід'ємну частину традиційної китайської культури.

Список використаних джерел:

1. Торчинов Е.А. Введение в буддизм. Курс лекций. — СПб.: Амфора,2005. 430 с. URL:http://anthropology.ru/ru/edition/vvedenie-v-buddologiyu-kurs-lekciy (дата звернення 01.11.2021)
2. Чебунін. А.В. Початковий період проникнення, поширення та китаїзації буддизму в Китаї, 2009. 278 с. URL:https://www.koob.ru/chebunin/ (дата звернення 01.11.2021)
3. Фей Чанфан. Відомості про три скарби та історичні епохи, № 2034, 15 цз.
4. Китайский буддизм: в 4 т., 1996 р., Т.1. С.4. URL:http://studybuddhism.com/ru/prodvinutyy-uroven/istoriya-i-kultura/buddizm-v-vostochnoy-azii/polozhenie-buddizma-i-islama-v-kitae-v-1996-g (дата звернення 01.11.2021)
5. Загальна історія китайського буддизму: в 15 т. / за ред. Лай Юнхаят., 2010, Т. 1, с. 85–86.
6. URL:http://journals.bsu.ru/journals/filosofiya/?issue=148&article=1775&rus (дата звернення 01.11.2021)
7. Опольська Н.М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 222-225.
8. Опольська Н.М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 11-13.
9. Pikovska T. V. History of development of the concept of gender equality. Colloquium-journal. 2021. № 13 (100), część 2. P. 48-55.

Валєрія КІЗЛИК*,
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

РОЛЬ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У ФОРМУВАННІ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Анотація. *У статті розглядається питання про участь громадськості у процесі контролю за формуванням та реалізацією державної політики. Тобто перевірка громадянським суспільством діяльності владних органів на відповідність виконання закріплених за ними чинним законодавством завдань. Коригування цієї діяльності та підпорядкування їх діяльності інтересам суспільства. Звертається увага на потребу вдосконалення механізму участі громадян у сфері цього питання, яке включає такі основні складові: громадські консультації, громадську експертизу діяльності антимонопольних органів та Громадську раду при міністерстві або іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевій державній адміністрації. А також питання про закріплення такого контролю на законодавчому рівні.*

Abstract*. The article considers the issue of public participation in the process of control over the formation and implementation of state policy. That is, civil society checks the activities of antitrust authorities for compliance with the tasks assigned to them by current legislation. Adjustment of these activities and subordination of their activities to the interests of society. Attention is drawn to the need to improve the mechanism of citizen participation in this area, which includes the following main components: public consultations, public expertise of antitrust authorities and the Public Council under the Ministry or other central body of executive power, the Council of Ministers of the Autonomous Republic of Crimea, local state administration. As well as the issue of consolidating such control at the legislative level.*

Вступ. На сучасному етапі становлення нашої країни механізми та процедури залучення громадськості лише починають запроваджуватися, оскільки за радянських часів громадяни не мали реальної можливості впливати на розробку державної політики. Розвиток усіх форм громадської участі в регулюванні політики є важливим чинником для існування демократичної держави.

Відсутність єдиного законодавчого акта, який визначав би механізм реалізації права народу на контроль діяльності органів виконавчої влади, позбавляє громадян можливості вимагати від службових та посадових осіб

* Науковий керівник: асистент кафедри права ВНАУ – Бабой В.С.

належного виконання своїх обов’язків. Нерідко це породжує на державному або регіональному рівні громадянські конфлікти і протистояння. Сьогодні в Україні на сучасному етапі її державотворення, враховуючи суспільні реалії та динаміку змін, вибрано орієнтир на створення якісно продуктивної концепції громадського контролю, що має відповідати принциповим засадам становлення та утвердження соціально-правової держави.

В Україні проблеми громадського контролю в державному управління вивчалися такими науковцями як Н.К. Дніпренко [5], А.С. Крупник [4], Н.Р. Нижник [2] та інші.

Виклад основного матеріалу. Громадська участь у прийнятті рішень, безпосередньому та безоплатному нагляді за діяльністю влади, з метою перевірки та оцінювання діяльності об'єктів громадського контролю на предмет відповідності актам законодавства, суспільним інтересам є важливим аспектом існування громадянського суспільства. Тому демократична влада має слугувати забезпеченню оприлюднення моніторингових звітів та підсумків громадської експертизи, залученню широкого кола громадськості до аналізу та оцінки роботи органів влади, адже демократія є ефективною лише тоді, коли громадяни мають можливість впливати на реалізацію державної політики.

За радянських часів громадяни не мали реальної можливості впливати на реалізацію державної політики, тому у нашій державі процедури залучення громадськості лише починають запроваджуватися. А отже, існує нагальна потреба у встановленні дієвого механізму участі громадян у формуванні та реалізації державної політики.

Верховною Радою України від 14.04.2014 року було зареєстровано законопроект «Про громадський контроль» № 4697, який мав на меті закріпити поняття громадського контролю, а також організаційно-правові засади його здійснення. Однак цей проект так і не був схвалений [1].

У вказаному проекті закону було запропоновано таке визначення громадського контролю - це діяльність суб’єктів громадського контролю з нагляду, перевірки та оцінки діяльності об’єктів цього ж контролю на предмет відповідності такої роботи вимогам, встановленим законодавством України, та суспільним інтересам [1].

Суб'єктами громадського контролю виступають окремі громадяни від імені громадськості та об'єднання громадян, тобто суспільні об'єднання, політичні партії, професійні союзи, молодіжні та інші організації, органи самоорганізації населення, трудові колективи, збори громадян за місцем проживання. Їхні повноваження не закріплені на законодавчому рівні, тому рішенням громадських організацій за підсумками перевірок притаманний рекомендаційний характер [2].

Громадський контроль має на меті не допустити дій контрольованих суб'єктів за межами законності та правопорядку, завадити можливим відхиленням від поставлених цілей, а також інтересів суспільства. У випадку появи цих відхилень, позбутися від негативних наслідків.

О. Крупник вважає, що громадський контроль є інструментом громадської оцінки виконання органами влади та іншими підконтрольними об'єктами їхніх соціальних завдань, тобто такий контроль є невід'ємною складовою системи публічного управління та є незамінним чинником розвитку соціуму в умовах становлення соціальної, демократичної та правової держави [3, с. 146 - 147].

Натомість, О. Полтараков притримується думки, що громадський контроль виступає як система відносин громадянського суспільства з державою, яка ґрунтується на підзвітності органів державної виконавчої влади органам державної законодавчої влади і недержавним структурам [4].

Н.К. Дніпренко визначає громадський контроль як комплекс заходів, які спрямовані на отримання об’єктивної оцінки діяльності органів влади, яка реалізовується громадянськими інститутами суспільства на засадах прозорості і фаховості [5, с.4].

Тому можна зробити висновок, що громадський контроль являє собою механізм, що вигідний як владі, так і громадянському суспільству, оскільки сприяє збільшенню ефективності діяльності органів виконавчої влади, а саме проводить спостереження та перевірку роботи державних органів влади та органів місцевого самоврядування з метою схилення влади до виконання норм законів та своїх обов'язків.

Слідом детальніше розглянемо складові механізму демократичного управління державою. Він передбачає: громадські консультації, громадську експертизу та Громадську раду при міністерстві або іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевій державній адміністрації.

Громадська експертиза — це можливість громадян управляти державними справами та громадський контроль за шляхом вирішення проблем, знаходження причин, які їх породжують.

Н.К. Дніпренко дає визначення громадській експертизі як комплексу заходів, які пов’язані з оцінюванням інститутами громадянського суспільства ефективності розробки проектів рішень, місцевого самоврядування з метою врахування думки громадськості та дій органів державної влади [5, с.4].

Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976 затверджує порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади [9]. Право здійснення громадської експертизи належить різноманітним інститутам громадянського суспільства таким як: громадські, професійні спілки та їх об’єднання, творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства.

Невід’ємним елементом механізму демократичного управління державою є консультації з громадськістю. Вони проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, можливості їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення відкритості, гласності та прозорості цих органів. Вони мають слугувати

підвищенню якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів, системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю. Як показує практика, проведення консультацій з громадськістю до обговорення державної політики позитивно впливає на ефективність прийнятих рішень [10, с.39].

Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 року № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» затверджує Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики [8].

Громадська рада є консультативним органом, який утворюється при міністерстві або іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевій державній адміністрації. Вона має на меті здійснення координації заходів, пов'язаних із забезпеченням проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики.

Громадська рада керується постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.12.2010 р. № 996 [8]. Основними завданнями Громадської ради є: сприяння реалізації громадянами конституційного права на участь в управлінні державними справами; здійснення громадського контролю за діяльністю Комітету; сприяння врахуванню Комітетом громадської думки під час формування та реалізації державної політики.

Висновки. Враховуючи все вищесказане, можна стверджувати, що громадський контроль є публічною перевіркою громадянським суспільством діяльності апарату державної політики на відповідність виконання закріплених за ними чинним законодавством завдань, підпорядкування їх діяльності інтересам суспільства, коригування цієї діяльності. Щоб цей нагляд був дійсно дієвим та ефективним важливим є його закріплення на законодавчому рівні. Важливим чинником для підвищення ефективності у діяльності владних органів є подальший розвиток усіх форм громадської участі в регулюванні політичної діяльності**.**

Список використаних джерел:

1. Проект закону «Про громадський контроль»: від 14.04.2014 р. № 4697. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55101 (дата звернення 23.10.2021) .

2. Гладун З.С. Державна політика охорони здоров'я в Україні (адміністративно-правові проблеми формування і реалізації): монографія. Тернопіль: Економічна думка. 2005. 460 с.

3. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. URL: https://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf (дата звернення 23.10.2021)

4. Полтораков О. Громадський контроль над «силовими» структурами в Україні: проблеми та перспективи. UR|L : http://niisp.org.ua/defau~38.php (дата звернення 29.10.2021)

5. Дніпренко Н. К. Громадський моніторинг, громадська експертиза та громадський контроль: функціональний аналіз і європейські традиції застосування. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12DNKETZ.pdf (дата звернення 30.10.2021)

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» : від 05.11.2008 р., № 976. Офіційний вісник України. 2008. № 86. С. 100.

7. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства : методичні рекомендації. / А. О. Красносільська та ін. К. Агентство «Україна», 2013.180 с.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» : від 03.11.2010 р., № 996. Офіційний вісник України. 2010. № 84. С. 36.

9. Андрусишин Б., Токарчук О., Опольська Н., Білозьоров Є. Концепція творчості як міждисциплінарна складна адаптивна система. Міждисциплінарні дослідження складних систем. 2021. № 18. С. 71-84.

10. Опольська Н. М. Критерії ефективності нормативного правового регулювання права на свободу творчості в Україні. Часопис Київського університету права. 2020. № 1. С. 62-66.

11. Правдюк А. Л. Конституційно-правові засади інформаційної безпеки. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 9 (49). С. 169-178.

Діана НОГА*,
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту і права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ІНСТИТУТ ГРОМАДЯНСТВА В СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

Анотація. *Суб'єктом публічних відносин і публічного права у Римі вважався римський громадянин (civis romanus). Слід зазначити, що це поняття не є тотожним поняттю «фізична осо-ба», яке застосовується у приватному праві: у відносинах публічного права римлянин виступав як специфічний суб'-єкт — civis optimo jure. Для визнання за особою стану рим-ського громадянства необхідна була наявність сукупності вимог: належність до римської громади,*

* Науковий керівник к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т. В.

особиста свобода, на-явність певного сімейного статусу, досягнення певного віку.

Summary. *. The subject of public relations and public law in Rome was a Roman citizen (civis romanus). It should be noted that this concept is not identical to the concept of "individual", which is used in private law: in relations of public law, the Roman acted as a specific subject - civis optimo jure. To recognize the status of Roman citizenship was necessary to have a set of requirements: belonging to the Roman community, personal freedom, the presence of a certain marital status, reaching a certain age.*

Вступ. Особливістю римського громадянства як правового інституту було те, що воно від самого початку визначалося сукупністю правових вимог і, у певному розумінні, було створено правом, маючи суворо особистісний характер. Тому римське право виключало можливість наявності у суб'єкта публічного права подвійного громадянства: як зазначав Ціцерон, цього не допускала «велич римського народу», часточку якої набував кожен громадянин Риму.

Дослідження історичних етапів розвитку інституту громадянства має велике значення для більш повного розуміння проблем формування громадянства в новостворених державах та державах, які перебувають на початку свого самостійного шляху. Але слід зазначити, що проблеми історії розвитку і становлення інституту громадянства у вітчизняній науці.

Виклад основного матеріалу. Римське громадянство — юридичний статус жителів римської держави, що означає можливість користування всією повнотою юридичних прав, що надаються римським законодавством. Особливістю римського громадянства як правового інституту було те, що воно від самого початку визначалося сукупністю правових вимог і, у певному розумінні, було створено правом, маючи суворо особистісний характер. Тому римське право виключало можливість наявності у суб'єкта публічного права подвійного громадянства: як зазначав Ціцерон, цього не допускала «велич римського народу», часточку якої набував кожен громадянин Риму.

Належність до римського громадянства означала для того, хто його мав, не лише можливість користування правами, а й одночасне обтяження публічними обов'язками. Втім, ці обтяження діяли протягом певного періоду часу і до того ж навіть у цей час могли бути скасовані чи пом'якшені за наявності певних умов. Публічна правоздатність, за загальним правилом, наставала з 17 років. А після досягнення віку 60 років громадянин міг бути звільнений від особистих повинностей. Звільняло від загальних публічних повинностей також виконання обов'язків магістрата і сакральних функцій на деяких жрецьких посадах [2.с.38.].

Римський громадянин мав такі права у галузі публічних правовідносин:

1) право участі у зборах, зібраннях та організаціях;

2) право участі у голосуванні на зборах державного значення відповідно до свого майнового цензу;

3) право оскарження рішень магістратів (посадових осіб) до народних зборів – або безпосередньо, або через трибунат;

4) право обіймати посади магістратів, виконувати військові, адміністративні, судові та інші функції відповідно до вимог закону та традицій, що склалися у галузі забезпечення публічного правопорядку.

Публічні обов'язки римського громадянина передбачали:

1) обов'язок підлягати майновому цензу, тобто подавати відомості для обчислення майна і прибутків;

2) обов'язок мілітарної служби (крім тих громадян, що були звільнені від цього обов'язку);

3) обов'язок сплати мита при вчиненні певних юридичних дій, а також обов'язок внесення спеціального податку, що стягувався у разі виникнення надзвичайних державних потреб;

4) обов'язок володіння (посідання) землями підкорених народів та раціонального їх використання;

5) обов'язок реалізовувати право зібрань, додержуючись встановлених публічними нормами правил (проводити їх у визначених місцях, тільки у певні дні, протягом світлої частини доби тощо).

Статус римського громадянства міг виникати на підставі:

1) приписів природного права, санкціонованих римськими законами;

2) безпосередніх приписів публічного права.

Якщо у першому випадку норми публічного права тільки санкціонували виникнення громадянства природним шляхом, то у другому випадку приписи публічного права були головною і необхідною передумовою виникнення статусу римського громадянства. Для того, щоб з'ясувати особливості встановлення римського громадянства, розглянемо обидва випадки[1.с.24].

На підставі приписів природного права римське громадянство встановлювалося:

1) шляхом народження від батьків, які перебувають у законному римському шлюбі (що був можливий, як згадувалося вище, лише між римськими громадянами);

2) шляхом усиновлення, здійсненого повноправним римським громадянином відповідно до вимог норм права і закріпленого спеціальною процедурою;

3) внаслідок звільнення з рабства. При цьому розрізняли звільнення колишнього повноправного римського громадянина, що тимчасово перебував у полоні, і звільнення раба, що не належав до римської громади. У першому випадку йшлося про повне відновлення статусу римського громадянства. У другому випадку права римського громадянства надавалися в повному обсязі тільки при додержанні спеціальних вимог до процедури звільнення, або коли громадянство надавалося рабу «від імені римського народу»[3.с.106].

На підставі безпосередніх приписів публічного права римське громадянство встановлювалося:

1) шляхом індивідуального присвоєння статусу громадянина Риму за особисті заслуги перед римським народом (вільній особі — громадянину іншої держави або особі без громадянства);

2) шляхом надання статусу римського громадянства жителям певного міста, провінції або якійсь категорії підданих Риму;

3) шляхом придбання особою на оплатній основі (купівлі) статусу римського громадянства;

4) у результаті вислуги 20 років і більше у Римській армії[4.с.46].

У Стародавньому Римі період виникнення і становлення римської громадянської общини (ранній Рим VIII–VI ст.ст. до н. е.) із соціальної точки зору характеризується розкладанням класів і держави. Основу соціальної структури раннього Риму становили родові утворення (триби, курії, генти). Панували колективні форми власності на основний засіб виробництва – землю, але суспільство вже було соціально неоднорідним. Відбувався процес соціальної диференціації: виявлялися відмінності усередині родів (патрони – клієнти), існувало рабство в патріархальній формі. Почали формуватися класи-стани: патриції і плебеї. Зв'язок патриціїв із громадянством – це лише одна з теорій. Розглянемо ж її. Так, повноправними громадянами Риму могли бути тільки особи, що належали до римської міської общини, – «патриції». Але поряд з патриціями існували і плебеї, які боролися за свої права і теж намагалися стати повноправними громадянами. Це призвело до боротьби за політичні права, у ході якої плебеї добилися зрівняння в правах з патриціями. До кінця найдавнішого періоду римського приватного права юридичні відмінності між двома основними категоріями римського громадянства – патриціями і плебеями – стираються і останні стають повноправними римськими громадянами. Право громадянства спочатку належало жителям Риму, але у 89 р. до н. е. воно було визнане за всіма жителями Італії. Згодом Едикт Каракалла в 212 р. н.е. надав це право всім вільним жителям імперії. Підводячи підсумки розвитку громадянства у Стародавньому Римі, можна сказати, що особа ставала римським громадянином на таких підставах: – за народженням (у законному шлюбі, де батько і мати або тільки батько були римськими громадянами; поза шлюбом — якщо мати була римською громадянкою); – у результаті усиновлення римським громадянином іноземця; – у результаті звільнення з рабства (тут, проте, діяли деякі обмеження на користь патрона); – за допомогою дарування римського громадянства іноземцеві. Занепад рабовласницького ладу і формування феодального суспільства внесли зміни до розуміння громадянства. Остаточно зникає обмежений принцип юридичної рівності вільного населення; із соціальної структури усуваються повністю безправні. Замість поняття «громадянство» у феодальному суспільстві з'являється термін «підданство», що характеризує особисту залежність васала від сюзерена . Але поняття «громадянство» не зникає зовсім, воно існує разом з підданством. Феодальне підданство формується на основі вірності і лояльності особи стосовно феодала. На цій базі відбувається процес становлення феодалізму як суспільної формації. Із становленням державності і розвитком абсолютизму підданство починає розглядатися як

підданство всього населення монархові, який виражає суверенну волю. Найважливіший обов'язок підданого – вірність і лояльність стосовно монарха, готовність віддати за нього життя - не досліджувалися[5.с.145-146].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що загалом правовий інститут римського громадянства мав підґрунтям визнання його публічною гарантією привілеїв особи, що за своїми якостями гідна користуватися станом індивідуальної волі, котра може бути реалізована у державі.

Так, з плином часу, завдяки певним історичним подіям люди отримали політичні права і право називатися громадянином своєї країни. Становлення державно-правового інституту громадянства, принципи його правового регулювання перебувають під прямим впливом процесів, 117 що відбуваються в конкретній державі, оскільки інститут громадянства не може не вбирати в себе особливості і суперечності відповідного етапу розвитку суспільства і держави. Отож, можна зазначити, що розвиток інституту громадянства не є закінченим, він триває постійно.

Список використаних джерел:

1. Кудряшов И. В. Римское право : консп. Лекций. 2004. 24 с.
2. Чалий П. Ф. Елемент державності – інститут громадянства. і час. 2001. №1. 38 с.
3. Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. Атіка, 2001. 106 с.
4. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн. Академічний курс : підруч. Юрінком Інтер, 2008. 46 с.
5. Смородин Н. М. История развития гражданства. Вестник Московского университета МВД России. 2004. №4. С. 145–146.
6. Опольська Н.М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 222-225.
7. Опольська Н.М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 11–13.
8. Pikovska T. V. History of development of the concept of gender equality. Colloquium-journal. 2021. № 13 (100), część 2. P. 48–55.

Богдана ПИПЕНКО*,
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту і права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ВЧЕННЯ КОНФУЦІЯ ЯК КЕРІВНИЦТВО ПО УПРАВЛІННЮ ДЕРЖАВОЮ У СТАРОДАВНЬОМУ КИТАЇ

Анотація. *Конфуцій розвиває патріархальну концепцію держави: держава – це велика сім'я, а влада імператора є чимось на зразок влади батька. Відносини правителів і підданих схожі на відносини у сім'ї, де молодші залежні від старших. Концепція Конфуція містить засади «правильного державного управління», конкретні поради правителям щодо завоювання довір´я народу, мистецтва комунікації; обґрунтовує стрижневі принципи управління суспільством, забезпечення всезагального щастя.*

Summary. *Confucius develops the patriarchal concept of the state: the state is a large family, and the power of the emperor is something like the power of the father. The relationship between rulers and subjects is similar to the relationship in a family where the younger ones depend on the older ones. The Confucius concept contains the principles of "good governance", specific advice to rulers on gaining the trust of the people, the art of communication; substantiates the core principles of society management, ensuring universal happiness.*

Вступ. Сьогодні в усьому світі навряд чи знайдеться людина, що не чула про конфуціанство і його знаменитого засновника Конфуція (551-479 р. до н.е.), ім'я якого в китайській вимові звучить як Кун-цзи чи Кун-фуцзи (Мудрець Кун). У древніх книгах його часом називають просто Вчителем, і читачеві відразу стає зрозуміло, що мова йде про великого наставника, який є моральним ідеалом мільйонів людей. На висловлення Конфуція посилаються філософи, політики, вчені усього світу. Фрази його сьогодні можна почути навіть від малограмотного китайського селянина.

Виклад основного матеріалу. За конфуціанськими принципами у даний час живе не тільки Китай, але і деякі країни Східної і Південно-Східної Азії: Японія, Корея, В'єтнам, Сінгапур; причому принципи ці настільки органічно ввійшли в плоть їхньої національної культури, що люди часто самі не помічають, що говорять словами Конфуція.

Конфуцій народився і велику частину життя прожив у царстві Лу. Внутрішньополітична ситуація в ньому була складною. Правитель царства був номінальною фігурою, реальна влада знаходилася в руках одного впливового клану. Не кращими були обставини у всьому Китаї. Єдиної країни не було.

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

Завойована наприкінці XII ст. до н. е. гуннським плем'ям чжоу, країна розпалася на кілька великих царств і князівств, що знаходилися в стані міжусобних воєн, що не припинялись. Чжоуський правитель (Ван), що вважався сином неба, формально мав мандат на вищу владу в Китаї, але фактично остання не поширювалася за межі його домену. Постійні війни між царствами і князівствами, інтриги в боротьбі за владу, важке життя простих людей - городян і сільських жителів – істотно підривали ту цивілізованість, культуру (вень), що була створена китайцями (хуаса) протягом багатьох століть і відрізняла їх від варварів [5, с. 14].

Тому все навчання Конфуція пронизано спогадами про золоті древні часи, коли государ-правитель, який визнавався народом як найбільш доброчесна і мудра людина, мав звичай обирати собі в спадкоємці самого доброчесного і мудрого зі своїх підлеглих. Все, про що писав і чому учив Конфуцій, спиралося на мудрість древніх китайських звичаїв. "Передаю, а не створюю, - говорив він. - Вірю в стародавність і люблю се" [6, с. 21].

Відповідно до навчання Конфуція, ідеальні правила існували тільки в стародавності, тому тільки тоді в Піднебесній панували порядок і культура. Ідеалізація стародавності, використання стародавності як найвагоміший аргумент у політичних суперечках і теоретичних побудовах стали традиційними в час Конфуція. Основоположники багатьох філософських і етико-політичних шкіл, таких, як легистська, монетська, даоська та ін., часто використовували поняття стародавність саме в цьому значенні. Однак ніхто до Конфуція не приділяв велику увагу стародавності, не віддавав їй пальму першості у своїх навчаннях.

Відмінність поглядів Конфуція від поглядів спадкової знаті полягала в тому, що в доктринах Конфуція виділялись благородні не за походженням, а за моральними якостями та знаннями.

Конфуція по праву можна назвати співаком стародавності, але він орієнтував свою модель держави як би в минуле. Ідеальне минуле повинне було, по задумах Конфуція, відігравати роль ідеального майбутнього. Відповідно до розробленої Конфуцієм схеми, усе керування державою, рівно як і суспільством повинне базуватися на лі (правилах). Дотриманню правил він надавав особливого значення.

Лі - це правила поведінки людей в ієрархічній системі керування, правила, що охороняють від догідництва одних, від сваволі інших, дозволяючи кожному зберегти достоїнство. Правитель зобов'язаний використовувати чиновників відповідно до лі, але і чиновник повинний строго лі виконувати. Без неухильного дотримання лі вся структура керування стає негідною і, зрештою, валиться [7, с. 4].

Норми сяо за своїм характером і призначенням значно ширше. Ними регулювалася вся сукупність відносин у родині й у клані, між родичами всіх ступенів. Ці норми забезпечили характерний для Китаю культ родинних відносин. Правильно налагоджені відносини в родині і між родичами є запорукою встановлення правильних відносин у суспільстві і державі.У

Конфуція є ще одна важлива норма не тільки поведінки людини, але і його якісних характеристик – жень, що не переводиться на російську чи українську мову яким-небудь одним словом. Але суть її можна зрозуміти з наступного міркування: "Якщо ви чемні, до вас не будуть звертатися нешанобливо, якщо ви чесні, вам будуть вірити; якщо серйозні - процвітаєте; якщо добрі - зможете використовувати послуги інших". Володіння всіма цими якостями і постійною реалізацією їх – це і є жень.

Глибинний зміст правил лі полягає насамперед у всеосяжній функції соціального контролю і повсякденного строгого регулювання поводження. Тільки механізм влади, що діє на основі правил лі, забезпечує стабільність соціальної структури суспільства й успішне керування їм [3, с. 18].

Визнаючи божественну і природну сторони походження влади, учитель Кун свій головний інтерес бачив у тому, як облаштувати життя людей, забезпечити мудрий і справедливий порядок у державі.

Цей порядок припускає п'ять різнорідних відносин: володаря і підлеглих, чоловіка і дружини, батька і сина, старшого брата і молодшого, друзів. Панувати необхідно справедливо і з благоволінням, підкорятися ж правдиво і щиро. У дружбі ж керівним принципом повинна бути обопільна чеснота.

Найкоротше формулювання навчання Конфуція міститься в його відповіді Цзин-чуну (правителю держави Ци) на його питання, як керувати державою. Конфуцій сказав: "Государ повинний бути государем, сановник - сановником, батько - батьком, син - сином".

Конфуцій вважав, що стабільності й ефективності бюрократичного напрямку можна досягти лише в тому випадку, якщо побудувати його на принципах патріархально-кланової форми підпорядкування - по старшинству в родині. Держава в Конфуція виступає як одна велика родина, де влада імператора уподібнюється влади батька, а відносини правлячих і підданих - сімейним відносинам: народ ("прості люди"), як і молодші в родині, повинні підкорятися старшим, а останні у свою чергу, зобов'язані піклуватися й опікувати молодших членів державної "великої родини". Співвідношення між правителем і народом по Конфуцію таке: імператор – вершник, чиновники і закони - "вузда" і "віжки", народ - кінь. Щоб добре керувати конями, потрібно правильно їх загнуздати, потрібно правильно тримати віжки, варто розмірити сили коней і спостерігати за погодженим бігом останніх; за цих умов правителю можна не видавати жодного звуку, зовсім не ляскати віжками – коні самі собою побіжать [2, с. 11].

Квінтесенція політичної філософії Конфуція укладена в тезі "керувати народом за допомогою чесноти і вносити в народ порядок за допомогою правил поведінки". "Гарне" політичне адміністрування повинне будуватися, за Конфуцієм, на етичних нормативах внутрікланового патерналізму. Принципова однотипність будівлі кланових структур і структур "східної" держави дає можливість ефективного, результативного впровадження в тканину останнього апробованих і відшліфованих протягом століть принципів "сімейного" керування. Конфуцій пропонує будувати відносини всередині держави на основі ненасильницьких принципів чесноти (серед яких ключове місце займає

людинолюбство); ці прийоми формалізуються ним через систему "правил поведінки" - норм і ритуалів.

Для дотримання субординації і порядку Конфуцій виробляє принцип справедливості і справності. Справедливість і справність не зв'язані з онтологічним розумінням істини, чим Конфуцій спеціально не займався. Людина повинна поводитися так, як велить порядок і її положення. Справне поводження - це поводження з дотриманням порядку і людяності, тому що "шляхетний чоловік розбирається в тому, що є справне, так само як прості люди розбираються в тому, що вигідно". Такий шлях (дао) утворених, котрі мають моральну силу (де) і яким повинне бути довірене керування суспільством.

Висновки. Отже, політична філософія Конфуція - помірно-консервативна "м'яка версія" деспотизму. По своїй суті вона спрямована на досягнення внутрішнього миру між верхами і низами суспільства за допомогою гіпертрофованої ролі традиційних правил поведінки, правил церемоніалу лі в якості найважливішої і найефективнішої дисциплінуючої і стабілізуючої основи суспільства. Стабільність держави за Конфуцієм базується на правилах лі. Конфуцій пропонує будувати відносини всередині держави на основі ненасильницьких принципів (серед який ключове місце займає людинолюбство); ці прийоми формалізуються ним через систему "правил поведінки" - норм і ритуалів лі.

Список використаних джерел:

1. Андрос Є.І. Грані людського буття : позитивні та негативні виміри антропокультурного : монографія. Київ : Наукова думка, 2010. 349 с.

2. Основи політичної науки: Курс лекцій за ред. В. Кухти. Ч.1.: З історії політичної думки: від стародавності до наших днів/ Б. Кухта, А. Романюк, М. Поліщук, Л. Старецька. Вид. 2-ге, випр. І доп. Львів: Кальварія, 1997.288 с.

3. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Генеза, 1997. 400 с.

4. Політологія. Підручник/ За заг. ред. Проф. Кремень В. Т., проф. Горлача М .І. Х: Друк. Центр “Єдінорог”, 2001. 640 с.

5. История философии в кратком изложении / пер. с чешского И. И. Богута. М.: Мысль, 1994. 590 с.

6. Китай. Історія. Культура : дайджест. Вип. 54Нац. ун-т харч. технол., Наук.-техн. б-ка .підгот. О. В. Олабоді. Київ, 2019. 20 с.

7. Всеобщая история государства и права: Учебник. Под ред. проф. К .И. Батыра. М.: Юристъ, 1998.

9. Опольська Н.М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 222–225.

10. Опольська Н.М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 11–13.

11. Pikovska T. V. History of development of the concept of gender equality. Colloquium-journal. 2021. № 13 (100), część 2. P. 48-55.

Анастасія ПРИТИКА*,
студентка 1 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПОЛІТИКО ПРАВОВІ ІДЕЇ ДОБИ РЕФОРМАЦІЇ

Анотація. *Статтю присвячено ідеям Реформації щодо суспільного співжиття людей, взаємовідносин духовної та державно-правової сфер людського буття. Розкрито політико-правові погляди головних провідників реформаційних процесів теологів і мислителів М. Лютера, У. Цвінглі, Ж. Кальвіна, їх вплив на подальше усвідомлення державно-правових явищ у протестантських країнах початку Нової історії. Простежено зв'язок доктрин Реформації із становленням ідей демократії та прав людини у Європі та США.*

Annotation*. The article is devoted to ideas of the Reformation regarding people's social Cohabitation, relationships between spiritual and state and law spheres of human being. It is disclosed opinions of the main leaders of the Reformation, theologians and thinkers as M.Luther, U.Zwingli, J.Calvin, their influence to farther perception about state and legal phenomena in Protestant countries at the beginning of Modern history. It is tracked the connection the Reformation's doctrines with rising of ideas of democracy and human rights in Europe and USA.*

Вступ. Реформація (від латинського reformatio–перетворення, виправлення) – це антифеодальний і антикатоличний рух, який у XVIст. охопив більшість країн Західної та Центральної Європи і відобразив потреби пристосування релігії до завдань утвердження нових, буржуазних суспільних порядків; у вузькому значенні –здійснення релігійних перетворень у дусі протестантизму[1, с.304].

Метою статті є з'ясування найбільш загальних, характерних рис державно-правового світогляду лідерів Реформації та його вплив на подальший розвиток поглядів на державу і право. Пізнє Середньовіччя у Західній Європі дало людству ідеї щодо держави і права, які були звернені до людини, спрямовані на зменшення придушення її особистості католицькою церквою та світською державою. М. Падуанський і найбільш визначні лідери середньовічниххристиянських єресей, такі як англійський проповідник і реформатор церкви Дж. Уіткліф[2] і чеський Я. Гус[3] стверджували можливість

* Науковий керівник: к.і.н., доцент кафедри права ВНАУ – Піковська Т.В.

людини спілкуватися з Богом безпосередньо, вказували, що Божа воля проявляється в людській діяльності через розум, свідомість, вказували на осібність світської та церковної влади.

Виклад основного матеріалу. Власне Реформація, як вважається, розпочалася 31жовтня 1517 р., коли її найперший лідер М.Лютер оприлюднив свої знамениті «95 тез» проти папського засилля і торгівлі індульгенціями. Він наважився відкрито, ризикуючи життям і репутацією священика (під загрозою не лише відлучення від церкви, оголошення єретиком, а й спалення на вогнищі інквізиції) виступити проти зловживань католицької церкви [4, с. 246]. Важливим було визнання всесвященства, тобто необхідності виправдання людини вірою безпосередньо перед Богом, без посередницьких дій священика, а отже цей останній не мав ніякої особливої благодаті, залишаючись і після вступу в сан такою ж людиною, як всі віряни. У цьому полягав викладений М.Лютером принцип очищення вірою. Ніхто не має переваг над собі подібними, клір нічим не відрізняється від пастви, всі стани рівноправні. Звідси –неодмінно витікає положення про рівність усіх людей перед Богом, а отже –рівноправ'я. Не бажаючи того сам, М. Лютер став біля витоків однієї з головних концепцій Нового часу –про права людини.Цілком поділяємо твердження Н.М.Крестовської, що «...Мартін Лютер, як і його послідовники, не багато уваги приділяв власне правовим питанням: все-таки більше його цікавили питання віри. Утім, напевно, жоден теологічний дискурс не мав настільки велике значення для історичної долі права та держави, як той, що розпочався з оприлюднення 95 тез»[5].

У праці «Про світську владу» М.Лютер спробував визначити місце і роль держави і права, спираючись на Святе Письмо –єдине джерело благодаті й істини, з точки зору засновника протестантизму і його послідовників. Державу він розуміє, передусім, як легальне джерело примусу, «меч» (у світлі давньої теорії двох мечів). Резонно вказувалося, що якби «меч» суперечив Божим установленням, то Бог прибрав би його зі світу. «...Цілком ясно, якою є Божа воля: світський меч і право вкладені в руки для покарання злих і захисту благочестивих»[6, с.118]. Чимало ідей М.Лютера сформульовані під впливом вчення Августина Блаженного. Тому, він вважав, що люди поділяються на дві частини –праведників (тих, хто істинно увірував у Христа) і всіх інших. Подібно до давньогрецьких мислителів, які на чолі з Платоном вважали, що для справжніх мудреців –філософів ні держава, ні закони не потрібні, Лютер говорив те саме про істинних християн. Якби всі люди були праведниками, потреби у світській владі, королях чи князях не існувало б. Адже мета права –встановлення справедливості була би вже досягнута. Там, де чинять за справедливістю, не буде сварок і ворожнечі, а отже не потрібні суд, судді, покарання, право або «меч» (держава). Праведник за своєю волею робить більше, ніж встановлює будь-який закон.

Тобто абсолютне слідування християнській етиці та моралі робить непотрібним закон, забезпечений примусом. У той же час, неправедні не роблять і того, що приписано законом, забезпечено примусом, навіть під страхом

покарання. Богослов подав своє розуміння природного права і водночас його зовнішнього, позитивного виразу: «...Потрібне право, яке б навчало, заставляло і примушувало ... чинити добро»[6, с.119] всіх інших, які ще не є праведними. Отже, право має виконувати не лише функцію примусових правил, а й бути вихователем людей у дусі християнських цінностей.Лютеру належить відомий приклад про дерево: «Першосортне дерево не потребує ні навчання, ні права, для того, щоб приносити хороші плоди. Його природа дає те, що воно без всяких прав і вчень принесе багатий врожай. І мені видається дурною та людина, яка напише для яблуні книжку, наповнену законами і правами, за якими вона повинна породжувати яблука, а не колючки»[6, с.119-120].

Природа людини, не осяяна світлом вчення Христового є злою і агресивною. Держава і право об'єднують їх у ціле (звісно, за Божою волею), щоб подолати і приборкати цю злість і агресивність і сприяти істинній вірі. Рівність всіх християн перед Богом логічно вела до розуміння формальної рівності людей взагалі. Це ж витікає і з ідей М.Лютера, які були спрямовані проти винятків із дії права, проти середньовічного феодального права –привілею: «...Світська християнська влада повинна виконувати свою службу безперешкодно, не побоюючись зачепити папу, єпископа, священика: хто винен, той і відповідай» [7, с. 17]. Важливим положенням лютеранства було визнання рівності всіх станів перед Богом. Природне право він ототожнював із Боговстановленим, Божественним, незалежним від діяльності держави та професійних юристів [8, с. 132].Іншим видатним ідеологом Реформації став швейцарський проповідник У.Цвінглі. На відміну від М.Лютера, який обстоював монархічну владу, швейцарський мислитель був прихильником аристократії, вважаючи, що будь-яка монархія рано чи пізно вироджується в тиранію. До ідей У.Цвінглі належить влаштування держави за тим самим принципом, що і реформаторська християнська община. Підтримуючи ідею аристократичного, і навіть олігархічного режиму, протестантський проповідник вважав, що монархія погана виродженням у тиранію, а демократія –у хаос[9].Перехід до богослужіння національними мовами у ході Реформації, переклад Святого Письма на національні мови та набуття ними літературного, єдиного для всіх носіїв характеру позитивно відобразилися, стали суттєвим чинником утворення як національних держав (передусім подолання феодальної роздробленості), так і їхніх правових систем у сучасному розумінні. Крім того, завдяки М.Веберу існує думка, що професіоналізм юристів у західному світі (як і висока юридична техніка), відсутній у інших частинах нашої планети, сформувався з тих самих причин, що високий професіоналізм взагалі у цих суспільствах, внаслідок розвитку протестантської етики, зародженої у надрах реформаційних процесів [8, с. 54-55].

Вони почали інтенсивно поширюватися Європою.Послідовником У.Цвінглі, який розповсюдив цю течію протестантського вчення на всю Європу, а згодом і світ, став французький проповідник, який жив у сусідній із Цюріхом Женеві, Ж.Кальвін. На відміну від М.Лютера, який виражав інтереси помірковано-бюргерських кіл прихильників Реформації, Ж.Кальвін представляв

більш радикальне її крило. У центрі його віровчення постала доктрина абсолютного суверенітету Бога, тобто його верховної влади в усьому. Ж.Кальвін стверджував всевладність Божого промислу над всіма людьми. Воля Всевишнього безумовно панує над світом. Він наперед призначив душі одних людей до спасіння, інших до загибелі. Ж.Кальвін, хоча і дуже обережно, на базі Святого Письма, виклав і власні погляди на державу і право. Як і апостол Павло, і ранні богослови християнства, він вважав будь-яку владу в державі божественною. Разом з тим, беззаконня влади він засуджував і грозив їй Божою карою.Слово «закон» Ж.Кальвін вживав у двох смислах –як Закон Божий, викладений у Святому Письмі, і закон світський, що тримає гріховних людей у покорі: «Друга функція закону така: принаймні через страх покарання стримати певних людей, яким байдужісінько до таких понять, як справедливість і праведність і вплинути на них можуть лише прямі погрози, висловлені в законі»[10].

Праворозуміння Ж.Кальвіна нерозривне з його доктриною християнської свободи. Вона полягає у добровільному, сумлінному і радісному послуху, і тоді, слідування Слову Божому звільняє людину як від примусу закону, так і від його загрози. Держава має завданням не лише охорону громадського миру, безпеки і власності громадян, але і їх благочиння, віри, захищає від ідолопоклонства. На думку богослова, держава: «стежить за тим, щоб люди могли вільно здійснювати не позначене злочинними намірами спілкування між собою; щоб порядність і скромність зберігалися серед людей. Одне слово, воно вможливлює сповідування релігії у середовищі християн і зберігає людські взаємини між людьми»[10].

Судді та земні володарі повинні бути вірними представниками Бога. Ж.Кальвін також доводив, що примусовий характер світської влади зовсім не є приводом ставитися до нього без пошани.Важливим для подальшого формування сучасного бачення держави і права стали думки Ж.Кальвіна про виборне начало. Доктрина всесвященства робила християнську общину демократично організованою, а співпадіння у ній основ як світської, так ідуховної влади неодмінно переносило виборне начало з церкви на державу. Богослов так формулював ідею виборності: «...Люди, визнані придатними для священнослужіння, призначаються за згодою і схваленням народу; крім того інші священики повинні головувати на таких виборах, пильнуючи за тим, щоб юрба не накоїла помилок або через мінливість своїх настроїв, або внаслідок злого наміру чи своєї неорганізованості»[10].

Отже, виборність мала сусідувати з контролем з боку священиків. З часом його місце посів судовий,правовий контроль –коли справа почала стосуватися державних, світських справ.Зважаючи на те, що сучасні демократії Заходу мали у своїх початках демократичний конституціоналізм Великої Британії та США, у становленні якого велику роль відіграли ідеї Ж.Кальвіна. Цікавим є його твердження: «Бо якщо десь будуть обрані правителі ... народом, чиє завдання – стримувати сваволю царів ... то я далекий від того, щоб заборонити їм чинити опір, як це велить їм їхній обов‘язок, жорстокій розбещеності царів, тобто якщо

вони дивляться крізь пальці на вчинки царів, які чинять насильство над простим народом, то я проголошую, що їхня лицемірна поведінка включає в себе ганебне віроломство, бо вони безчесно зраджують свободу людей, що її вони, як їм відомо, були поставлені захищати високим розпорядженням Бога». Отже, незважаючи на Божественне визначення щодо долі людини, яке лежить в основі доктрини кальвінізму, його основоположник стверджував, що держава і право повинні слугувати забезпеченню прав підданих, їх свободі.Найзначніші події у світовій історії XVII, XVIII, XVIIIстоліть, у розвитку держави і права, їх осмислення у філософсько-правовій та політико-правовій думці, також пов'язані з ідейним спадком Реформації. По-перше, це антифеодальна революція у Нідерландах. Як відомо, вона проходила під гаслами Реформації, основні рушійні сили стояли під прапорами кальвінізму, «істинної віри», як стверджували його прихильники. Антифеодальний і релігійний рухи поєднувалися із національно-визвольним, спрямованим на здобуття незалежності господарські й промислово розвинених нідерландських провінцій від ортодоксально-католицької й консервативно феодальної імперії іспанських Габсбургів. Тут складалися ідейні основи Нового часу і наступного Просвітництва. При цьому, найбільш видатні нідерландські мислителі у сфері держави і права, які заклали основи класичної природно-правової теорії права та договірної теорії походження держави, належали до протестантських конфесій, перебували під ідейним впливом Реформації. Це Г.Гроцій[11] та Б.Спіноза.Їхні твори відіграли видатну, непересічну роль у становленні сучасного наукового бачення держави і права [12-13]. Г. Гроцій належив до протестантської течії армініан, яка відрізнялася від ортодоксального кальвінізму і визнавали роль волі, вибору в долі людини, зазнав унаслідок цього переслідувань, ув'язнення та еміграції. Б.Спіноза, будучи євреєм за походженням та іудеєм за віросповіданням, у своєму філософськи-правовому пошуку, під впливом тогочасного протестантського наукового оточення прийшов до світогляду, який був не лише несумісним із іудаїзмом (він був вигнаний з єврейської громади Амстердама), а й з кальвіністським вченням також. Його обвинувачували у атеїзмі, але його вчення належало до пантеїзму, що відобразилося на визначенні вченим держави і права як прояву крайньої необхідності в бутті суспільства.Англійська революція XVIIст. також мала у якості основних рушійних сил релігійно-політичні табори, представлені різними напрямами протестантизму – переважно англіканами та кальвіністами (у Англіїїх називали пуританами).

Найбільш видатні діячі революційних подій у Англії були протестантами. Це і найвиразніша постать революції О.Кромвель, і видатні державно-правові мислителі того часу О.Сідней, Дж.Лілберн, Дж.Уінстенлі. Серед протестантських течій у революційній та післяреволюційній Англії особливе місце у подальшому формуванні ідей свободи, рівності, прав людини належить квакерам. У перекладі з англійської це «тремтуни», так їх іронічно назвала влада за заклик їхнього лідера Дж.Фокса тремтітиперед Богом та його Судом. Квакери серед інших сект і , породжених Реформацією, відзначалися гуманізмом і

пацифізмом. Саме на ґрунті цього віровчення почала формуватися одна із найбільших колоній у Британській Америці –Пенсільванія, названа за ім'ям її засновника, одного з лідерів квакерів, У. Пенна. Його погляди відзначалися демократизмом, віротерпимістю, визнанням свободи віросповідання[14].Саме те, що перші англійські колоністи у Північній Америці репрезентували найбільш радикальні, демократичні течії протестантизму, багато в чому обумовили становлення американського конституціоналізму, який призвів до створення у XVIIIст. першої нової, небаченої раніше демократичної державності, уособленої у Сполучених Штатах Америки.

Вироблені послідовниками реформаційних віровчень ідеї суспільного договору, як основи створення держави, були вперше свідомо, а не на рівні історико-правових та історико-філософських припущень, втілені в угодах протестантів–переселенців про устрій їхнього життя на місцях новихпоселень.Англійські колонізатори в Північній Америці діяли у конкурентному середовищі. Вони суперничали з Голландією, Францією, Іспанією. Соціальний склад переселенців був різноманітним. Тут були і селяни, і ремісники, і торгівців. Всі вони прагнули здобути на північноамериканському континенті «землю обітовану», побудувати самоврядну рівноправну для кожного з членів громаду, організовану за принципами ранніх християн [15, с. 36].

Як справедливо стверджує С. Серьогіна: «Разом із британськими переселенцями політико-правові ідеї тогочасного конституціоналізму «перекочували» за океан і були відтворені у текстах конституцій американських штатів»[16, с. 143]. Це й були ідеї, зароджені в надрах протестантської думки, яка сформувалася на хвилі Реформації. Серед зразків північноамериканського «донезалежного» конституціоналізму варто виділити кілька, які ілюструють вплив інтелектуального реформаційного надбання на становлення розуміння сучасного конституціоналізму, теорії демократії та прав людини. Колонію Массачусетс пуритани назвали Новим Єрусалимом Нового Ізраїлю. Сама назва показує, що це була християнська протестантська громада. З 1630 року протягом 20 років цю церкву –колонію очолював поміркований пуританин Дж.Уінтроп. Він сформував певну модель державного управління. Чиновники (магістрати) і священики спільно здійснювали адміністративні функції. Ця пуританська теократія досить швидко виродилася в авторитаризм губернатора і олігархію магістратів і священиків. Дж.Уінтроп вважав, що існує два види свободи – природна, коли людина чинить, як хоче, не проводячи різниці між добром і злом, і громадянська –яка слугує лише добру[17].

Учення послідовників Реформації – індепендентів – визначало положення про священство всіх віруючих і про республіку як суспільну організацію, що забезпечила б загальне благо всіх і кожного, із рівністю і відсутністю будь-яких привілеїв. Нові переселенці повинні були, для того, щоб стати повноправними членами тієї чи християнської колонії –громади, виконати дві умови: по-перше, сповідувати пуританську (протестантську) віру й приєднатися до конвентату – установчої угоди цієї громади. В інших колоніях було сформовано розуміння

принципу віротерпимості, вільного пошуку істини, уявлення про державу як про корпорацію, покликану обслуговувати інтереси суспільства і відповідальну в усіх своїх діях перед волею більшості. Ця оригінальна політико-правова доктрина відображена в поглядах Т.Хукера і Р.Уільямса. Як було прийнято у той час у Британській Америці, Т.Хукер був одночасно і пуританським пастором, і видатним державним діячем. Багато хто в США називає його батьком американської демократії [18]. Він став автором Конституції колонії Коннектикут, яка мала назву «Основний Статут», була прийнята ще у 1639 р. і вважається першим сучасним конституційним актом у Північній Америці й світі. У цьому документі було визначено порядок виборів посадових осіб колонії та повноваження її магістратів. Т.Хукер виступав за розширення виборчих прав, скасування цензових обмежень, обмеження пуританської теократії угромадах, обґрунтовував на основі Святого Письма ідею народного суверенітету. У своїх проповідях він закликав до організації співжиття колоністів відповідно до канонів протестантської етики «Знай свій шлях, спостерігай за ним і використовуй засоби. Працюйщоб отримати з них благо...» [19, с. 137].Р. Уільямс також був проповідником. Він стверджував, що держава отримує владу і примус лише для того, щоб забезпечувати справедливість. Уряд має свої повноваження не внаслідок застосування сили, а шляхом здорового глузду, компромісу й посередництва. Він першим у Британській Америці висловився за відділення держави від церкви і також вперше реалізував його, виступав за свободу совісті, не дотримувався характерної для кальвінізму нетерпимості до інших віросповідань, давав притулок представникам релігійних меншин у заснованому ним місті – колонії Провіденс (нині штат Род-Айленд). Це було єдине місце в Північній Америці, де могли селитися іудеї (тут було побудовано першу в майбутніх США синагогу) та католики. Світогляд Р.Уільямса був надзвичайно демократичним і гуманним для свого часу. Він одним із перших виступив проти рабства, підтримував індіанців, вивчав їх мови, виступав проти примусового хрещення [20, с. 110-114]. Р.Уільямс вважав, що справа держави –забезпечення громадянського порядку, вона не стосується релігійних питань, підтримував теорію народного суверенітету, вважав за необхідне укладання суспільного договору у вигляді конституції, а також її періодичне уточнення [15, с. 117]. Його ідеї мали суттєвий вплив на формування поглядів діячів Американської революції другої половини XVIII ст. Наслідком втілення на практиці своїх ідей Т.Хукером і Р.Уільямсом стало те, що напередодні Американської революції з 13 колоній лише засновані ними Коннектикут і Род-Айлендмали виборних губернаторів (та й ті затверджувалися англійським королем), решта призначалися Британською короною [15, с. 279]. Біля витоків конституцій інших майбутніх північноамериканських штатів також стояли проповідники та мислителі реформаційних, протестантських конфесій.Таким чином, події 500-річної давнини, пов’язані з Реформацією, відіграли важливу інтелектуальну роль у баченні держави і права не лише в Європі, а й за її межами. Вони вплинули на формування теоретичного обґрунтування сучасного розуміння ідей свободи та рівності, рівноправ’я. Реформація з її відділенням церкви від держави, рівністю

всіх людей перед Богом, відмовою від феодальних прав –привілеїв, стимулюванням підприємництва і цивільного обігу підштовхнула подальших мислителів до формування ідей демократичного, конституційного державного ладу, прав людини і –у подальшому –верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Яроцький П.Л. Реформація. Юридична енциклопедія: В 6т. Редкол. Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін.К.: Юрид. енцикл., 1998. Т. 5. С. 304-305.
2. Щелокова Н.В.Учение Джона Виклифа о церкви и государстве Н.В. Щелокова: дис. канд. ист. наук, 2000. 179с.
3. Дени Э. Гус и гуситские войны. Пер. с франц. А.Б. Ванькова. Научн. ред. Р.Ф. Иглесиас-Алонсо. М.: Клио, 2016.424 с.
4. Голубкин Ю.А. Из любви к истине.Лютер М. Время молчания прошло: Избранные произведения 1520–1526г.Пер. с нем., ист. очерк, комментарии Ю.А. Голубкина. Х.: Око, 1992. С.225-332.
5. Крестовська Н.М. Реформація церкви та реформа права (до 500-річчя Віттенберзьких тез Мартина Лютера) URL: https://r500.ua/reformatsiya-tserkvi-ta-reforma-prava-do-500-richchya-vittenberzkih-tez-martina-lyutera. (дата звернення 03.11.2021)
6. Лютер М. О светской власти. В какой мере ей следует повиноваться.Время молчания прошло: Избранные произведения 1520 –1526 г.Пер. с нем., ист. очерк, комментарии Ю. А. Голубкина. Х.: Око, 1992. С. 113-152.
7. Лютер М. К христианскому дворянству немецкой нации об исправлении христианства .Время молчания прошло: Избранные произведения 1520–1526 г.Пер. с нем., ист. очерк, комментарии Ю. А. Голубкина. Х.: Око, 1992. С.9-94.
8. ВеберМ. Протестантская этика и дух капитализма. Избранные произведения: Пер. с нем.Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. М.: Прогресс, 1990. С.44-271.
9. Макграт.А. Политическая мысль Реформации URL: http://www.reformed.org.ua/2/32/12/McGrath. (дата звернення 02.11.2021)
10. Кальвін.Ж. Настанови в християнській вірі URL: http:harnazvistka.com/images/stories/resurs/Text/Calvin_Jean_Nastanovy_u_khrystyanskiy_viri_4.pdf (дата звернення 02.11.2021).
11. Гроций Г. О праве войны и мира. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Groziy.Kn1-3.pdf. (дата звернення 02.11.2021).
12. Спиноза Б. Богословско-политический трактат. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Spinoza_B-P_tr.pdf (дата звернення 02.11.2021).
13. Спиноза. Б. Политический трактат: URL: http://filosof.historic.ru/books/item/f00/s00/z0000131/ (дата звернення 02.11.2021).
14. Франклин Б. Исторический очерк конституции и правительства Пенсильвании. Об уголовных законах и об обычае каперства Франклин Б. М.;Л.: Государственное изд-во политической литературы, 1956. 211с.

15. Калашников В. М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607–1775 рр.): монографія В. М. Калашников, В. М. Малишко; за ред. і з передмовою І. Б. Усенка. К.: Логос, 2015. С. 36.

16. Серьогіна С.Г. Форма правління: питання конституційно-правової теорії та практики: монографія С.Г. Серьогіна. Х.: Право, 2011. 768с.

17. Опольська Н.М. Генезис права на свободу творчості в Стародавньому Римі. Альманах права. 2016. Вип. 7. С. 222-225.

18. Опольська Н.М. Становлення права на свободу творчості у Стародавній Греції. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 18(1). С. 11-13.

19. Pikovska T. V. History of development of the concept of gender equality. Colloquium-journal. 2021. № 13 (100), część 2. P. 48-55.

Анна СОЛОМОН,*
студентка 4 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ЗЕМЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Анотація. *У статті розглянуто правові засади становлення та особливості функціонування ринку землі. Адже сьогодні питання землі є одним з найбільш важливих і складних у аграрній політиці України. Висвітлено основні аспекти формування ринку земель сільськогосподарського призначення. Проведено аналіз кількості операцій купівлі-продажу земельних ділянок від 1 липня 2021 року. Висвітлено основні недоліки закону про ринок землі з законодавчої точки зору.*

Abstract. *The article considers the legal basis of the population and the peculiarities of the functioning of the land market. After all, today the issue of land is one of the most important and complex in Ukraine's agricultural policy. The main aspects of the formation of the market of agricultural lands are highlighted. The analysis of land purchase and sale operations from July 1, 2021 is carried out. The peculiarities of the law on the land market from the legislative point of view are highlighted.*

Вступ. Наукова новизна статті полягає у аналізі законодавчих актів щодо правового регулювання ринку землі та надання висновків щодо очікуваних результатів від земельної реформи 2021 року.

---

* Науковий керівник: асистентка кафедри права ВНАУ – Тимошенко Є.А.

Ринок земель сільськогосподарського призначення – це головний спосіб досягнення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та досягнення продовольчої безпеки країни. Це пов'язано з тим, що підвищення продуктивності сільськогосподарських товаровиробників можливе в тому випадку, якщо вони працюватимуть на власній землі, в яку вони зацікавлені вкладати власні кошти і яка приноситиме реальний дохід. В Україні питання про ринок землі є найбільш дискусійним та популярним. З точки зору історії, наша країна славиться родючими ґрунтами та перспективними аграрними ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Згідно ст. 14 Конституції України та ст. 1 Земельного кодексу України земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Така охорона полягає у забезпеченні раціонального використання земельних ресурсів, збереженні й відтворенні родючості ґрунтів, захисті їх від псування та забруднення, реалізації громадянами, юридичними особами та державою їхніх прав власності та землекористування відповідно до закону.

У березні 1991 набув чинності перший Земельний кодекс України. Умовою прийняття кодексу з приватною власністю на землю була вимога щодо запровадження мораторію на відчудження земельних ділянок на 6 років. Це було реалізовано в новій редакції Земельного кодексу України в березні 1992 року, зокрема ст. 17 передбачала, що власники земельних ділянок, переданих їм Радою народних депутатів, не вправі протягом шести років з часу набуття права власності продавати або іншими способами відчужувати належну їм земельну ділянку, крім передачі її у спадщину або Раді народних депутатів на тих же умовах, на яких вона була їм передана. При наявності поважних причин суд за позовом власника може скоротити зазначений строк.

В подальшому у 1990-х роках в Україні відбулась земельна реформа шляхом розпаювання земель колишніх радгоспів/колгоспів серед працівників та пенсіонерів цих підприємств.

Ухвалений 18 січня 2001 року Закон України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)» встановив, що до врегулювання порядку реалізації прав громадян і юридичних осіб на земельну частку (пай) Земельним кодексом України власники земельних часток (паїв) тимчасово не можуть укладати угоди щодо купівлі-продажу, дарування земельної частки (паю) або іншим способом відчужувати ці частки (паї), – окрім передачі їх у спадщину та при викупі земельних ділянок для державних і громадських потреб.[1]

Ухвалений 25 жовтня 2001 року Земельний кодекс України не лише визначив термін такої заборони відчуження до 1 січня 2005 року, але й поширив її як на земельні частки (паї), так і на земельні ділянки для ведення селянського (фермерського) господарства та іншого товарного сільськогосподарського виробництва незалежно від форми власності. Це й стало називатися «мораторієм на купівлю та продаж земель сільськогосподарського призначення».

Мораторій це відстрочення виконання зобов’язань, що встановлюються урядом на певний термін або до закінчення яких-небудь надзвичайних подій (наприклад, війни, стихійних лих). Поширюється на всі зобов’язання (загальний

мораторій) або лише на деяких їх види, або на окремі категорії боржників. [2] Заборона (мораторій) на продаж та відчуження сільськогосподарських земель означає, що власники землі не можуть вільно розпоряджатися нею, а лише у спосіб дозволений чинним законодавством.

Запровадження мараторію викликало побоювання, що після нього в Україні відбудеться поєднання значної накопиченої пропозиції землі та обмеженого попиту, ринкові землі знадобиться певний час для досягнення рівноваги. З одного боку, пропозиція землі накопичувалася упродовж багатьох років мораторію і велика кількість власників були не спроможні або не зацікавлені обробляти свою землю. З іншого боку, більшість сільськогосподарських товаровиробників мають обмежений доступ до кредитних коштів, що може обмежити попит на початковому етапі, якщо для придбання землі їм потрібен доступ до іпотечного кредитування, а банки не можуть запропонувати необхідні інструменти фінансування. [3]

Питання прав на землю стало ще більш актуальним після прийняття закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення».

Найважливішими складовими цього закону є купівля-продаж сільськогосподарських земель, яка можлива після 1 липня 2021 року; заборона на продаж земель сільськогосподарського призначення іноземцям; переважне право купівлі землі фізичними особами; відкриття можливості купувати землю для юридичних осіб відкривається після 2024 року; обмеження купівлі в одні руки до 100 га для фізичних осіб та 10000 га – для юридичних. Необхідно зазначити, що для Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та міста Севастополь мораторій залишається. В нових умовах земельних відносин постають окремі зацікавлені учасники купівлі-продажу земельних ділянок: власники земельних часток (паїв) та орендарі таких земель. [4] Серед таких: фермерські господарства, товариства та приватні підприємства, окремі фізичні особи, агрохолдинги. Всі учасники земельних відносин очікують позитивного економічного ефекту від використання сільськогосподарських земель.

Найбільше вигоди в разі придбання землі згідно цього закону отримають в перші два роки фермери, не холдинги. Своя земля фермерам дозволить міцніше стояти на ногах завдяки підвищенню капіталізації їхнього бізнесу. В результаті чого з’явиться середній земельний клас. Все-таки одназ основних проблем для фермерів — відсутні фінансові інструменти широкої лінійки для підтримки малих сільськогосподарських виробників — фермерів. Для її вирішення потрібно — ухвалити закон про Фонд часткового гарантування за кредитами (на наступний рік) та закласти більше коштів на програми кредитування під землю для фермерів.

Важливим є те, щоб без підтвердження джерела походження коштів або інших активів, завдяки яким набувається таке право, неможливо придбати земельну ділянку. Правильним кроком для розвитку ринку землі є надання можливості отримувати кредити під заставу сільськогосподарської території.

Внаслідок чого це підштовхне малий бізнес до початку аграрного кредитування. Тому право власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення також може набуватися банками лише в порядку звернення стягнення на них, як на предмет застави.

За законом, заборонено продавати землю, яка перебуває у державній власності. Також не зможуть купувати землю іноземні компанії та громадяни, доки це питання не вирішиться на референдумі. При цьому, незалежно від рішення референдуму, іноземцям забороняється купівля земельних ділянок у 50-кілометровій зоні від держкордону України. Не зможуть купувати українську землю і компанії, власниками яких є громадяни країни-агресора. На даний момент такою країною визнана Росія. Також заборона поширюється на компанії, якщо неможливо встановити їхнього бенефіціарного власника або якщо він зареєстрований в офшорних зонах. Не зможуть купувати землю і банки, однак їм дозволено бути власниками земельних ділянок у межах стягнення застави. Такі ділянки банк має продати на торгах упродовж двох років. [5]

Згіно даним, станом на 25.10.2021 кількість операцій купівлі-продажу земельних ділянок становить 11 тис.119 шт., а інших видів угод 62 тис. 410 шт. Загальна кількість % операцій купівлі-продажу від загальної кількості земель становить 15%. Найбільша кількість операцій купівлі-продажу земель була здійснена у таких областях: Харківська (1383шт), Сумська (1192шт.), Полтавська (1033шт.), а найменша у: Івано-Франківська (66шт), Волинська (63шт), Рівенська (25шт).

Максимальна ціна на землю залежить від найвищих врожаїв. В 2020 році в таких областях як: Вінницька, Івано-Франківська, Львівська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Чернігівська. В цих областях врожайність перевищувала 5 т/га, а ціна 1 га сягатиме $2-2,5 тис. Найнижча ціна прогнозується у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Херсонській областях – вона трохи перевищуватиме $1 тис. за 1 га. За результатами цьогорічного квітневого опитування Соціологічної групи "Рейтинг", 77% українців вважають, що рішення про запровадження ринку мали б ухвалювати на всеукраїнському референдумі, а 64% з тих, хто взяв би у ньому участь і визначився із відповіддю, проголосували б проти. [6]

З законодавчої точки зору, закон про ринок землі має певні прогалини. Зокрема, законопроект містить норми, які дозволять іноземним юридичним особам і громадянам опосередковано набувати у власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення через банки. Після внесених поправок у законопроект про обіг земель, права власності на земельні ділянки сільськогосподарського призначення можуть також набувати банки в порядку звернення стягнення на землю як предмет застави. Такі земельні ділянки мають бути відчужені банками на земельних торгах протягом двох років із дня набуття права власності. Окрім того, до банків не застосовується норма щодо наявності іноземного капіталу в статутному фонді та обмеження стосовно площі земель сільськогосподарського призначення у власності. З огляду на законопроект, іноземні компанії таки зможуть набувати у власність землі

сільськогосподарського призначення, а українські юридичні особи зможуть мати у власності більше, ніж 10 тис. га, для цього потрібно лише мати власну банківську установу або банк, з яким будуть досягнуті певні домовленості. [7] Одним з недоліків можна вважати те, що він не містить заборони змінювати цільове призначення після придбання таких земель.

Раніше покупцями земель сільськогосподарського призначення могла бути особа, яка займалась сільським господарством. За новим законом будь-хто може купити таку землю і при бажанні змінити її цільове призначення. Хоча зважаючи на те, що сільськогосподарські землі є різні, наприклад, рілля – досить плодюча, на відміну від пасовищ, то скупити землі і масово змінити їх призначення буде складно.

Іншим недоліком є заборона продажу земель державної та комунальної власності. В умовах існування безоплатної приватизації земель, яка супроводжується корупцією, заборона продажу земель державної та комунальної власності є нічим іншим як популізмом. Ці землі (державної і комунальної власності) і на сьогодні не приносять прибутку (а це – близько 10,2 млн гектарів), перебувають в тіні.

Висновки. Запровадження ринку землі в Україні було чи не найдовше очікуваною, і чи не найбільш суперечливою реформою. Адже це головний спосіб досягнення сталого розвитку сільськогосподарського виробництва та досягнення продовольчої безпеки країни. З законодавчої сторони закон про ринок землі потребує багато допрацювань та роботи над прогалинами. Для економіки нашої країни ринок землі може принести додатковий прибуток, тому що земля є найперспективнішим ресурсом в нашій країні. Висока родючість, врожайність та багатогранні аграрні можливості приваблюють покупців землі. Ринок землі дає можливість розвивати аграрну сферу нашої країни та вивести її на рівень світового експортера сировини.

Список використаних джерел:

1. Закон України від 18.01.2001 № 2242-III «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2242-14#Text (дата звернення 27.10.2021)
2. Шемшученко Ю.С. Мораторій. Київ: Юридична енциклопедія, 2016.
3. Відсутність ринку землі знижує ВВП України на 1% - ЄБРР. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2019/07/12/649603/ (дата звернення 27.10.2021)
4. У Мінагрополітики розповіли, скільки можна заробити на ринку землі. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/28/651018/ (дата звернення 27.10.2021)
5. Відкриття ринку землі збільшить ВВП України на 2% - Світовий банк. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2019/08/29/651036/ (дата звернення 28.10.2021)
6. Ринок землі в Україні: названа ціна гектара URL: https://glavcom.ua/economics/finances/rinok-zemli-v-ukrajini-nazvana-cina-gektara-768205.html (дата звернення 27.10.2021)

7. Ринок землі запрацював. Хто і на яких умовах зможе купити URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-57566988 (дата звернення 28.10.2021)
8. Tymoshenko E. A. State support for agricultural producers in Ukraine and abroad. Colloquium-journal. 2020. № 14 (101), część 4. P. 58-63.
9. Tymoshenko E. A. The concept of state support for agricultural producers. Colloquium-journal. 2021. № 12 (99), część 4. P. 45-47.

Ірина ТКАЧ*,
студентка 3 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університет
Вінниця, Україна

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. *У статті визначено роль правового механізму запобігання корупції, охарактеризовано сутність корупції в Україні, та удосконалення державно-правового механізму протидії корупції. Визначені суб'єкти корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією та види відповідальності за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов'язаних з корупцією. Аналіз причин поширеності корупції в економічних, політичних, правових, соціально-культурних, моральних і психологічних площинах дозволяє виділити об'єктивні причини поширеності корупції в Україні. В умовах нестабільності органів влади ймовірність корупційних діянь значно зростає. Корупція, безумовно, негативне явище для будь-якого суспільства, вона стримує інвестиції та уповільнює економічне зростання. Це одна з причин того, чому ця проблема привертає увагу міжнародних інституцій, чому її досліджують міжнародні рейтингові агентства.*

Abstract. *The article defines the role of the legal mechanism for preventing corruption, describes the essence of corruption in Ukraine, and improves the state and legal mechanism for combating corruption. The subjects of corruption and other offenses related to corruption and the types of liability for committing acts of corruption and other offenses related to corruption have been identified. Analysis of the causes of corruption in the economic, political, legal, socio-cultural, moral and psychological spheres allows us to identify objective reasons for the prevalence of corruption in Ukraine. Given the instability of the authorities, the likelihood of corruption increases significantly. Corruption is certainly a negative phenomenon for any society, it restrains investment and slows down economic growth. This is one of*

* Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії ВНАУ – Колесник Т.В.

the reasons why this problem is attracting the attention of international institutions, why it is being investigated by international rating agencies.

Вступ. Корупція, як соціальне явище, вкоренилася в різні галузі суспільного життя України. Подолання корупції поза сумнівом – одна з найактуальніших проблем нашої держави. І головне місце в антикорупційній діяльності посідає ставлення до цієї проблеми з боку владних структур, керівництва держави, їхня безпосередня участь в організації рішучої та безкомпромісної протидії корупційним виявам. Щоправда, Україна першою з колишніх республік Союзу РСР прийняла Закон «Про боротьбу з корупцією», першою на пострадянському просторі створила спецпідрозділи з боротьби з корупцією, надавши їм широкі повноваження для викорінення цього небезпечного явища. Рішучість держави в намаганні подолати корупцію демонструють законодавчі акти, спрямовані на її запобігання і протидію.

В останні роки в Україні у сфері протидії корупції зроблено досить багато, прийнято спеціальний антикорупційний закон та низку інших законодавчих актів антикорупційного спрямування, схвалено Концепцію боротьби з корупцією, роз роблено спеціальну антикорупційну програму, на політичному рівні проголошено курс на посилення протидії цьому злу, за проваджено систематичне проведення на найвищому рівні організаційних заходів за участю керівників правоохоронних та інших державних органів, присвячених питанням протидії корупції тощо.

Однак, ці та інші, здійснювані в державі та суспільстві, за ходи не привели до відчутних позитивних результатів у справі протидії корупції. Причин тому багато - як об’єктивних, так і суб’єктивних. Одна з них полягає у тому, що протягом існування України як незалежної держави антикорупційні процеси не мали належного наукового забезпечення. Власне, на сьогодні проблему протидії корупції визначають три аспекти, співіснування яких є досить парадоксальним фактом: по-перше, вона є надзвичайно актуальною для соціального життя загалом і для юридичної науки і практики зокрема, що визнається і підкреслюється усіма; по-друге, про неї надзвичайно багато говорять політики, журналісти, інші категорії громадян; по-третє, при цьому вона характеризується низьким рівнем наукового до слідження.

Виклад основного матеріалу. З’ясування причин і умов корупції необхідно для розробки засобів і методів протидії корупції. Виходити при цьому потрібно з того, що соціальні передумови корупції існують як у кожній окремій державі, так і в певних типах країн (наприклад, у країнах перехідного типу), це дозволить, по-перше, позбутися досить поширеного спрощеного підходу до розуміння корупції; по-друге, визначити реальні завдання у сфері протидії корупції; по-третє, визначити дієві заходи щодо запобігання і протидії корупції [10]. Все це повинне базуватися на однозначному розумінні того, що жодна із соціально-політичних і економічних систем не має повного імунітету проти корупції.

Отже, ставити питання про повне викоренення корупції (що має місце не лише на рівні політичних заяв, а й міститься в окремих нормативно-правових актах) неправильно [3].

Аналіз причин поширеності корупції в економічних, політичних, правових, соціально-культурних, моральних і психологічних площинах дозволяє виділити наступні об'єктивні причини поширеності корупції в Україні: [1].

1. Становлення нової державності та руйнування старої системи державного управління. Не досягнуто повної стабільності в кадровому складі державних службовців та структурі органів державної влади. Система центральних органів влади (міністерств та відомств) досить часто піддається реорганізаціям. В умовах нестабільності органів влади ймовірність корупційних діянь значно зростає.

2. Перерозподіл державної власності (передача в оренду трудовим колективам, створення акціонерних товариств, розпродаж і передача в приватну власність). Цей процес супроводжується численними корупційними діяннями, пов'язаними як з оцінкою вартості об'єктів, так і з передачею (продажем) їх новим господарям.

3. Занепад економіки, розгортання економічної кризи (спад виробництва, скорочення обсягів продукції, повільне оновлення основних фондів).

4. Тінізація економіки. З ряду причин частка тіньової економіки в Україні досягла 30-50% реального ВВП. Однією з умов існування тіньової економіки є широкий підкуп державних службовців.

5. Зменшення надходження податків (в результаті приховування доходів до державного бюджету не надходять величезні кошти, що спричиняє соціальну напруженість в суспільстві за рахунок перекриття джерела для виплати заробітної плати працівникам бюджетної сфери).

6. Різке скорочення надходжень до державного бюджету, зменшення асигнувань на утримання бюджетної сфери та заборгованість із виплати працівникам бюджетної сфери заробітної плати.

7. Незавершеність формування правового поля в Україні, суперечливість норм різних законів, та як результат - підбурювання працівників державних органів до корупційних правопорушень.

8. Монополізація державними службами багатьох послуг для населення. Відсутність у населення альтернативи вибору суб'єкта послуг ставить їх у повну залежність від чиновника.

9. Різке зростання в суспільстві злочинності, поширеність особливо тяжких злочинів. У цих умовах, по-перше, у правоохоронних органів не вистачає сил для розкриття справ, пов'язаних з корупцією, оскільки вони важко піддаються розкриттю; по-друге, боротьба з корупцією за важливістю поступається місцем перед необхідністю розкриття таких кримінальних злочинів, як замовні убивства, розбійні напади тощо.

Можна виділити основні методи та заходи запобігання корупції :

Перший - Стратегічним напрямом боротьби з корупцією має бути попередження корупційних проявів. Характер профілактичних заходів

зумовлюється глибиною з'ясування соціальних передумов корупції, причин та умов корупційних діянь. Одне із основних завдань, які постають у цьому зв'язку, зробити корупцію справою ризикованою й невигідною. Зокрема, правовий і соціальний статус службовця, для якого завжди є спокуса використати надані йому владні або посадові повноваження в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб, повинен стимулювати його до законослухняної поведінки [11].

Другий - Ефективна протидія корупції неможлива без забезпечення реальної відкритості влади. Діяльність державних структур та їх посадових осіб має стати прозорою для громадян України. Мова йде про висвітлення «темних кутів» діяльності вітчизняного чиновництва, які є сприятливими для процвітання корупції [2]. І хоча останнім часом у нашій країні зроблено величезний крок у напрямі відкритості влади (це зумовлене об'єктивними процесами демократизації суспільства), слід констатувати, що звичка утаємничувати геть усе ще міцно сидить у психології української бюрократії.

В Україні зроблені дієві кроки щодо встановлення взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, інформування населення про діяльність уряду [3]. Водночас в умовах ринкової економіки органи державної влади та місцевого самоврядування мають звертати увагу на наслідки своїх дій. З одного боку, уряд має відповідальність щодо забезпечення законності, соціальної гармонії, добробуту, з іншого - уряд для розвитку та підвищення ефективності економіки має підтримувати розвиток бізнесу [4].

У встановленні взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави щодо ефективної протидії корупції можна виділити наступні принципи:

- Принцип відвертості влади перед суспільством – забезпечення відвертості інформації при виробленні і ухваленні управлінських рішень. Це один з основних принципів, має бути дотриманий, оскільки журналісти, систематично стикаються з неможливістю отримати інформацію, що цікавить
- Принцип рівності – забезпечення рівного права на інформацію для всіх ЗМІ. Слід особливо відзначити, що рівне право на здобуття інформації закріплене в ст. 34 Конституції України, і повинно неухильно дотримуватися. За даними моніторингу порушень законних прав і інтересів журналістів, що проводиться Міжнародною асоціацією з захисту свободи слова (IFEX), вибірковість в наданні інформації є одним з найбільш поширених видів даних порушень.
- Принцип соціальної орієнтації – забезпечення пріоритету при здійсненні державної підтримки інформаційним проектам соціальної спрямованості.
- Принцип законності – формування системи, що забезпечує політичну і ідеологічну свободу думки та слова, незалежність засобів масової інформації. Всі необхідні для цього норми закріплені в чинному законодавстві України.
- Принцип системності – інформаційна політика спирається на принцип системності в стосунках адміністрації з усіма ЗМІ. В даному випадку мається на увазі регулярне проведення зустрічей з керівниками ЗМІ, де всі питання, та проблеми спільно обговорюються.

До елементів державно-правового механізму протидії корупції ми відносимо відповідні заходи та засоби, які фрагментарно отримали законодавче визначення.

Так, окремі розділи Закону України “Про боротьбу з корупцією” присвячено регламентації попереджувальних (профілактичних) заходів протидії корупції; окремими його розділами регламентовані такі засоби протидії корупції, як контроль та нагляд, а також відповідальність за вчинення корупційних діянь та інших правопорушень, пов’язаних з корупцією [5]. Організаційне забезпечення протидії корупції, з одного боку, є надзвичайно важливим, з іншого надзвичайно розгалуженим, оскільки передбачає заходи управлінського, кадрового, матеріально-технічного, фінансового, інформаційного та науково-методичного характеру, у зв’язку з чим можна зробити висновок про його систему [1]. Натомість як у чинному законодавстві, так і у науковій літературі такі заходи не визначаються взагалі або визначаються один або декілька із них (не більше трьох). Наприклад, у Законі України “Про боротьбу з корупцією” заходи із організаційного забезпечення протидії корупції невизначені . У Законі України “Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю” регламентовані інформаційне, фінансове, матеріально-технічне та науково-дослідне забезпечення боротьби з організованою злочинністю , однією з форм якої є корупція [6].

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» «визначає порядок всебічного та об’єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації і захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування, є складовою частиною законодавства України про інформацію» [8].

Отже існує необхідність прийняття законодавчих норм, які забезпечували би процедури взаємозв’язку органів державного управління та громадян України у сфері вироблення нової суспільної політики щодо протидії корупції, яка містить дієві механізми стримувань і противаг, а також забезпечує основне право громадянина на інформацію про діяльність владних структур [4]. Вироблення таких норм може бути вагомим кроком на шляху лібералізації та демократизації національного законодавства, ефективної протидії корупційним проявам.

Висновки. Таким чином, корупція завдає суспільній свідомості і моралі шкоди, яку важко виміряти, а її наслідки відчуватимуться тривалий час. Корупція є негативним аспектом спроб налагодження взаємовідносин між публічною владою і громадянським суспільством, спроб комунікаційної взаємодії. Корупцію неможливо подолати без готовності до цього владних структур.

Державна політика щодо протидії корупції орієнтована на продукування та спрямування інформаційних потоків, на роз’яснювальну роботу, формування сприятливого комунікативного середовища, покликана вивчати суспільні потреби, громадську думку, сприяти залученню громадськості до публічного

діалогу, участі у формуванні, прийнятті та реалізації державно-управлінських рішень, критичному осмисленню населенням державної політики. Відкритість інформації, адекватна поінформованість населення забезпечує характер зворотного зв'язку, сприяє свідомій участі громадян у державному управлінні в цілому, надає можливості для обґрунтованої відповіді та раціонального впливу громадськості на державні рішення.

Список використаних джерел:

1. Невмержицький Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.. 2008. 368 с.
2. Вдовиченко Є. В. Сутність корупції, її принципи і властивості (філософський контекст). *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. Вип. 9. С. 15–19.
3. Чубенко І. В. Генезис поняття корупції. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2009. № 1 (87). С. 113–118.
4. Опольська Н. М. Правова доктрина як джерело права на свободу творчості. Альманах права. 2020. № 11. С. 190-196 URL:http://almanahprava.org.ua/files/almanah-prava.-vipusk-11-_2020_.pdf (дата звернення 15.10.2021).
5. Політова А.С. Поняття корупції: проблеми визначення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3-2. С. 268-272.
6. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2014, № 49, ст.2056.
7. Кісіль Р.-В. В. Природа і причини корупції в Україні. Актуальні проблеми протидії злочинам у сфері економіки: матер. *Всеукр. наук. конфер*. (26 березня 2010.). Львів: ЛьвДУВС. 2010. С. 333–336.
8. Опольська Н. М. Булінг: юридичний склад проступку. Підприємництво, господарство і право. 2019. №10. С. 101-107. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/10/18.pdf (дата звернення 31.10.21).
9. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 47, ст.2051
10. Опольська Н. М. Механізм забезпечення прав і свобод людини в динамічному вимірі. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 191-195. URL: http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/20464.pdf (дата звернення 01.11.2021).
11. Dutchak S., Opolska N., Shchokin R., Durman O., Shevtsiv M. International aspects of legal regulation of information relations in the global internet network. Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues. 2020. Volume 23. Issue 3. P. 1-7. URL : https://www.scopus.com/record/display.uri?.. (дата звернення 21.10.2021).

Аліна ШКРАБІЙ*,
студентка 2 курсу,
факультет менеджменту та права,
Вінницький національний аграрний університету
Вінниця, Україна

КОНСТИТУЦІЙНІ КОНФЛІКТИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІАНАЛІЗМУ

Анотація. *У статті досліджено конституційні конфлікти у контексті теорії та практики сучасного українського конституціоналізму. Наведено фактори, якими обумовлено наявність конфліктних взаємовідносин у системі конституціоналізму. Розглядаються підходи до розуміння конфліктів та їх значення для суспільної життєдіяльності, а також для функціонування політичної та державно-управлінської систем. Аналізується вплив вирішення конфліктів на гуманістичних засадах компромісу на суспільну свідомість і процес її гуманізації.*

Abstract. *The article examines constitutional conflicts in the context of the theory and practice of modern Ukrainian constitutionalism. The factors that determine the existence of conflicting relationships in the system of constitutionalism are given. Approaches to understanding conflicts and their significance for public life, as well as for the functioning of political and public administration systems are considered. The influence of conflict resolution on humanistic principles of compromise on public consciousness and the process of its humanization is analyzed.*

Вступ. Конфліктність, об’єктивно властива суспільним відносинам, найбільш гостро проявляється у тій сфері, що зазвичай виступає предметом конституційно-правового регулювання. Конфлікти, що виникають у процесі взаємодії суб’єктів конституційного права та які неминуче стосуються конституційно-захищених цінності, здатні надати негативний вплив на конституційний правопорядок, підірвати верховенство та стабільність Конституції України.

Сучасний процес державотворення в Україні розвивається в умовах підвищеної соціальної напруги, притаманної, як правило, всім перехідним політичним системам. Відповідність Конституції України (переважною мірою) світовим стандартам конституціоналізму поєднується з явними проблемами в реалізації конституційних приписів. Суб’єкти конституційних правовідносин нерідко вступають у взаємодію, керуючись не нормами Конституції та законів України, а передусім власними інтересами і потребами і вже потім «підганяючи» конституційні установлення під власну поведінку. Необхідність політичних

* Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри права ВНАУ – Правдюк А.Л.

консультацій, переговорів, компромісу усвідомлюється лише у випадках, коли ситуація за своїм характером наближається до патової.

Багато з цих конфліктів долаються політичними засобами та методами, інші обрамлені в правову форму, невіддільні від юридичної практики за допомогою юрисдикційних процедур. Будучи реакцією суб'єктів конституційного права на їх порушення конституційних прав та інтересів та одночасно засобом забезпечення та захисту останніх, конституційно-правові конфлікти відіграють важливу роль у механізмі конституційно-правового регулювання. При цьому визнання за громадянами право сперечається з державою в особі її конституційних органів та посадових осіб, а за органами публічної влади – сперечається між собою, опосередкування нормами конституційного права цих дій – невід'ємна ознака правової та демократичної сутності держави.

Виклад основного матеріалу. Дослідження конституційних конфліктів були здійсненні багатьма вченими, зокрема: Єзеров А. [1], О. Батанов [2], Н. Опольська [3], В. Халипов [4], М. Доган [5], О. Новакова [6], А. Глухова [7], Д. Зеркин [8], Л. Герасіна [9], М. Задорожна [10] та ін.

Наявність конституційних конфліктів у суспільстві є невід'ємною складовою суспільного прогресу - зрозуміло, за умови, що ці конфлікти виникають, протікають та вирішуються в рамках конституційного законодавства, оскільки конфліктність - це природна системна форма політико-правової активності суб'єктів конституційно-правових відносин. На детермінацію конституційної конфліктності впливають об'єктивні соціальні процеси в економічній, політичній, соціальній та духовній сферах життєдіяльності суспільства, що призводять до протиріч між індивідуальними інтересами, потребами та цілями суб'єктів конституційно-правових відносин.

Конституційний конфлікт тісно пов'язаний із політичним конфліктом. Конституційний конфлікт, зважаючи на свою значущість, переважно породжується політичними причинами, ніби виростає з політичного конфлікту, тому за своїми елементами та формами вияву конституційний конфлікт може збігатися (і часто саме так відбувається) з політичним конфліктом [1, с. 190].

За сучасних реалій перешкодою до розвязання конституційних конфліктів є незавершеність конституційної та політичної реформи і відсутність передумов формування нормативно-правової бази для реальних політичних та економічних перетворень.

У сфері конституційого регулювання існує багато прогалин і суперечностей, конституційні акти приймаються на основі політичних компромісів, а не соціального консенсусу як це мало б бути. По-друге, високий рівень правового нігілізму та відповідно низький рівень правової культури дестабілізують вітчизняну політичну систему нехтуванням конституційними нормами, недотриманням політичних зобов'язань з боку суб'єктів конституційних правовідносин [2, с. 5].

Неприпустимим є існування державного органу з окремими повноваженнями, здійснення яких з будь-яких причин неможливе. Блокування

діяльності важливих державних інституцій (Конституційний Суд України, Генеральна прокуратура України, Центральна виборча комісія України), яке має місце у вітчизняній державній на практиці, носить вкрай деструктивний характер. Відсутність закріплених на конституційному рівні та в державноправовій практиці прав і свобод людини та громадянина рано чи пізно, як це відомо з історії, призводить до втрати людиною та громадянином статусу суб'єкта конституційно-правових відносин, оскільки втрачається можливість реального впливу на політичне життя держави з боку його громадян. Відповідно, без задоволення своїх потреб суб'єкти не можуть ефективно функціонувати чи взагалі існувати. Право виступає як засобом забезпечення свободи, так і істотним засобом обмеження неузгоджених з суспільними потребами і уявленнями людей про добро і справедливість рівня свободи й обсягу влади. Встановлювані заборони й обмеження повинні бути доцільними з погляду гарантій свободи, а отже, і справедливими. Права людини мають природну сутність і є невід'ємними від індивіда, вони позатериторіальні і позанаціональні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, є об'єктом міжнародно-правового регулювання та захисту [3, с. 11].

Передумови конституційних конфліктів часто перебувають поза межами конституційного права та права взагалі і обумовлені, передусім, станом економіки, соціально-політичних відносин. Однак переважна більшість конституційних конфліктів пов'язана з проблемами конституційного законодавства, його станом та практикою застосування.

Специфіка конституційних конфліктів проявляється у таких ознаках: особливий склад учасників (народ, територіальний колектив, органи державної влади, політичні партії); особливі об'єкти та предмети, щодо яких виникає конституційний конфлікт (суверенітет, територія, владна компетенція); досить серйозні політичні та інші наслідки вирішення чи нерозв'язання конституційних конфліктів, оскільки вони, як правило, пов'язані з інтересами великих груп населення; особливе коло питань, які вирішуються в рамках конституційно-правових відносин (наприклад, визначення напрямів та пріоритетів суспільного та державного устрою, розподіл бюджетних асигнувань, інше) [1, с. 78].

Найгострішою формою конституційного конфлікту є конституційна криза, що виникає у разі різкого загострення соціально політичних протиріч, у результаті якого порушується стабільність і нормальний розвиток суспільства. У кратології «криза влади» розглядається як різкий крутий поворот у розвитку влади й її долях, тяжкий, перехідний стан [4, с. 554].

Згідно концепції М. Догана, немає жодної країни в світі, де б все населення вважало існуючий режим повністю легітимним. Рівень легітимності визначається за ступенями. Політичні режими можна розподілити на уявній осі за збільшенням ступеня легітимності від його мінімуму до максимуму. Легітимність пролягає від згоди з нею і її загального схвалення до її занепаду, заперечення, руйнування і краху. Існують верстви суспільства, які апатично ставляться до неї, і субкультури, які чинять їй опір, це можуть бути як мирні опозиціонери, так і озброєні терористи. Саме між цими крайніми полюсами і

знаходиться більшість, що частково визнає обґрунтованими претензії на легітимність влади з боку певних особистостей чи груп [5]. Причинами перманентної кризи легітимності політичної влади в Україні деякі дослідники називають те, що «...не сформувалася соціальна сила, спроможна очолити процес модернізації.

Сучасний підприємницький прошарок складає в основному «буржуазія в першому поколінні». Вона має досить низький рівень культури і освіти, не володіє баченням історичної перспективи, вдається до нецивілізованих методів привласнення матеріальних благ. Своєю поведінкою ця соціальна група дискредитує саму ідею модернізації та непрямо підтримує політичні сили, що виступають з позицій негативного популізму...» [6, с.32].

В загальному можемо зазначити, що конституційну криза є різновидом політичної кризи, за якої фактично припиняється дія Основного Закону держави, втрачається його легітимність, тобто правомочність, що зумовлює якісний перегляд конституції. У тлумачному словнику з конституційного права конституційна криза визначається як невідповідність положень конституції конкретної держави реаліям і потребам її суспільно-політичного життя, що робить неможливим подальше існування конституційної системи в незмінному вигляді [7, с. 164]. Варто зазначити, що будь яка криза незмінно призводить до виникнення конфліктів між різними соціальними групами з протилежними розуміннями подолання цієї кризи.

Як зазначає Д.П. Зеркін, «Правовий конфлікт – це протиборство суб’єктів права з протилежними розумінням і діями по відношенню до принципів та норм права з метою зміни свого статусу і юридичного стану. Основний предмет правового конфлікту – принципи і норми права. Ядро конфлікту – протилежне їх тлумачення і ставлення до них,а також відповідна поведінка суб’єктів права» [8, с. 244].

У науковій літературі досліджується питання детермінованості конституційної конфліктності в сучасному українському суспільстві, до яких відносять: слабку політичну структурованість українського соціуму та недостатньо високий рівень його конституційної культури; відсутність консолідуючої суспільство ідеології й ефективної національної програми розвитку країни; неякісне правове регулювання конституційних відносин; суперечності у законодавстві; відставання процесуальних конституційно-правових норм від матеріальних; хронічне втручання одних органів влади до компетенції інших, перевищення повноважень; суперечливе тлумачення різними гілками влади конституційних норм; відсутність у владних структур на загальнодержавному та місцевому рівнях належного досвіду вирішення в режимі консенсусу складних питань державотворення; відсутність організаційно-правових механізмів розв’язання конфліктів між різними суб’єктами конституційно-правових відносин [9, с. 117-118].

Правильний аналіз детермінант конституційних конфліктів та своєчасне зняття значних протиріч, що можуть породити певні зіткнення інтересів, є

запорукою не лише ефективного вирішення конфліктів, а також їх попередження.

Завершення будь-якого конституційного конфлікту ставить питання оцінки його результатів. Для суспільства важливо об'єктивно оцінити результат кожного конституційного конфлікту, з великої соціальної значущості цього явища з метою винесення певного історичного досвіду та оптимізації подальших державно-правових процесів. Поняття наслідків конституційного конфлікту пов'язане із проблемою «ціни конфлікту», тобто співвідношенням матеріальних, духовних, людських та інших витрат на ведення конфліктних дій з якістю одержаного результату, їх відповідності очікуванням сторін конфлікту.

Наслідки конституційного конфлікту здійснюють певний вплив як на самих суб'єктів конституційних правовідносин, але і самі конституційні правовідносини як такі, на соціальну середу загалом. Вони є прецеденти, моделі майбутніх конфліктів, визначають домінуючі очікування та відповідні позиції різних соціальних груп. Наслідки конституційних конфліктів є переважно руйнівними. Однак вони можуть бути і позитивними, якщо у своїй діяльності руйнується регресивна форма суспільних відносин [10].

Таким чином, основною метою впливу на конфлікти має бути спрямованість на позитивний ефект певної конституційно-конфліктної взаємодії або хоча б ослаблення її негативних наслідків.

Висновки. Виходячи зі сказаного, необхідно вказати, що засоби впливу на конституційний конфліктний процес мають передбачати: переведення його в русло раціональної діяльності та взаємодії суб'єктів конституційно-правових відносин; продуманий вплив на конфліктну поведінку суб'єктів з метою досягнення бажаних результатів; обмеження протистояння рамками конституційного законодавства. Вирішення конфліктів може бути яскравим детектором стосунків, які панують між владою і суспільством, і сприяти зростанню їх гуманістичного потенціалу і гуманізації свідомості як суспільства, так і влади. Насилля є формою відмови особі у свободі дій. Воно несумісне із солідарністю і рівністю громадян. У таких випадках руйнуються історичні зв'язки поколінь між живими, мертвими, ненародженими. Нищиться людська індивідуальність.

Таким чином, становлення та розвиток системи сучасного українського конституціоналізму об'єктивно супроводжується конституційними конфліктами. Попри можливу конструктивність, конституційні конфлікти здійснюють руйнівну, деструктивну роль, що негативно впливає на функціонування системи сучасного конституціоналізму. Отже, важливими є їх попередження (профілактика), прогнозування та ефективне вирішення на відповідній теоретичній основі, що потребує подальших наукових досліджень у цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Єзеров А. Конфлікти у конституційно-правовій сфері: проблема найменування та визначення. Право України. 2011. № 5. с. 187–195.

2. Батанов О. Конституційно-правові проблеми конфліктності між громадянським суспільством та державою в Україні. Часопис Київського університету права. 2015. № 4. С. 57–61

3. Опольська Н.М., Бабой А.М., Бабой В.С. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Вінниця: Твори. 2021. 408 с.

4. Халипов В.Ф. Энциклопедия власти. М., 2005. 1054 с.

5. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия. Социс. 1994. № 6. С. 147–155.

6. Новакова О. «Помаранчева революція» як криза легітимності владної еліти. Політичний менеджмент. 2005. № 4 (13). С. 29–37.

7. Глухова А. В. Политические конфликты и кризисы: Консенсус и политические методы его достижения. Государство и пра*во.* 1993. № 6. с. 3–14.

8. Зеркин Д.П. Основы конфликтологии: курс лекцій / Д.П. Зеркин. Ростов-н/Д: Феникс, 1998. 480 с.

9. Герасіна Л. М., Панов М. І. Політико-правові конфлікти в аспекті формування державності українського народу. Конституційно-правові засади становлення української державності. За ред.В. Я. Тація, Ю. М. Тодики. Х., 2003. 328 с.

10. Задорожна М. Модель розв’язання конфліктів як основа демократизації суспільної свідомості та підвищення ефективності державного управління. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2019. Вип. 1 (21). URL: http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-01(21)/10.pdf(дата звернення: 3.11.2021).